

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

241841

ska akademija znanosti in umetnosti
mia scientiarum et artium Slovenica

zred za filološke in literarne vede
Classis II: Philologia et litterae

77 1997
I K A D I T I O N E S

Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje
Acta Instituti ethnographiae Slovenorum

26

RES SLOVENICA—
QUO VADIS?

Ljubljana 1997

ISSN 0352-0447
 TRADITIONES 26, 1997

Journal of the American Musicological Society
 Class of Philology in Music

T R A D I T I O N E S

CONTENTS

Special feature on the occasion of the centennial of the birth of Johannes Brahms
 Johannes Brahms: The "Lied" in the "Lied" - A Study in the Development of the
 "Lied" in the "Lied" - A Study in the Development of the "Lied" in the "Lied"

John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*

John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*

John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*

— 250 —

John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*

John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*
 John R. Black, *Joseph Haydn's "Lied" in the "Lied"*

ISSN 0352-0447

TRADITIONES

Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem
centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Acta Instituti ethnographiae Slovenorum ab Academia scientiarum et artium
Slovenica conditi

Izhaja enkrat letno - Quotannis semel editur
ISN ZRC SAZU, Gosposka 13, SLO, 1001 Ljubljana

Uredniški odbor - Consilium commentariis edendis
dr. Angelos Baš, dr. Tone Cevc,
mag. Jurij Fikfak, izredni član SAZU dr. Milko Matičetov,
dr. Marija Stanonik (glavna urednica).
Tajnica uredništva: Marta Koren.
Lektorica slovenskih besedil: Andreja Žele

Naročila in pojasnila na naslov - Titulus officii praenotationibus
permutationibusque quaerendis:
Slovenska akademija znanosti in umetnosti - Biblioteka
Novi trg 5/I - SLO, 1001 Ljubljana

ali - seu

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
1001 Ljubljana, Gosposka 13, Slovenija

Oblikoval: Peter Skalar
Grafična priprava: MIMARO d.o.o., Ljubljana
Natisnila: Tiskarna Skušek, Ljubljana

Č 177 241841

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Academia scientiarum et artium Slovenica

Razred za filološke in literarne vede
Classis II: Philologia et litterae

T R A D I T I O N E S

Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje
Acta Instituti ethnographiae Slovenorum

Ljubljana 1997

999302822

Uredila - redegit
dr. Marija Stanonik

Ta številka Traditiones je izšla s
prijazno podporo Urada republike
Slovenije za Slovence v zamejstvu in
po svetu pri Ministrstvu za zunanje
zadeve.

Sprejeto na sejah
Razreda za filološke in literarne vede
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
dne 20. novembra 1997 in
na seji predsedstva 25. novembra 1997

Tiskano s subvencijo Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije
št. 415-01-137/94 je ta publikacija uvrščena med proizvode,
za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa.

SPREMNA BESEDA

- 9 Marija **Stanonik**, Mozaik vprašanj in stališč o slovenski prepoznavnosti

RAZPRAVE/DISSERTATIONES

I.

- 31 Drago **Perko**: Slovenija na stiku velikih evropskih pokrajinskih enot - *Slovenia at the Junction of Major European Regional Units*
- 49 Mitja **Zupančič**, Vera **Smole**: Primerjava med kartami fitogeografskih, dialektoloških in etnoloških območij Slovenije - *Comparison Between Maps of Phytogeographic, Dialectical, and Ethnologic Regions of Slovenia*

II.

- 63 Alenka **Šivic-Dular**: Na sledi (arhaičnih) predstav in uver (na slovenskih poimenovanjih za: 'Coccinella septempunctata') - *On the Trail of (Archaic) Notions and Beliefs: the Slovene Terms for Coccinella Septempunctata*
- 77 Nikolai **Mikhailov**: Baltoslovanska mitologija - baltska in slovanska mitologija - slovenska mitologija. Nekaj terminoloških opomb - *Baltoslawische Mythologie - Baltische und Slawische Mythologie - Slowenische Mythologie. Einige terminologische Anmerkungen*
- 101 Janez **Keber**: Osebna imena v Sloveniji kot dokazila slovenske identitete - *First Names in Slovenia as Evidence of Slovene Identity*

III.

- 109 Franc **Jakopin**: Kdo so bili udje Mohorjeve družbe v letih 1868-77 - *Who Were the Members of the Hermagoras Society in the Years 1868-1877*
- 117 Andrej **Vovko**: Udje Družbe sv. Mohorja od leta 1901 do leta 1916 - *The Members of the St. Hermagoras Society in the U.S.A. from 1901 to 1916*

IV.

- 135 Ljudmila **Bokal**: Etnična identiteta s stališča sociolingvistike (Ob primeru jezikovnih interferenc v pisnih slovenske družine iz Srbije) - *Ethnic Identity from a Sociolinguistic Point of View (Language Interferences in the Letters of a Slovene Family from Serbia)*
- 145 Mirko **Križman**: Interferiran jezik kot identiteta neke manjšine - *Linguistic Interference as the Identity of a Minority*

V.

- 163 Jan **Makarovič**: Slovenska identiteta kot meja in kot razlika - *Slowenische Identität als Grenze und als Unterschied*
- 173 Janez **Juhant**: Prispevek Cerkve k slovenski narodnostni istovetnosti - *The Contribution of the Church to Slovene National Identity*
- 187 Albina **Nečak Lük**: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru - *Ethnic Identity and Interethnic Relations on Slovene Ethnic Territory*
- 203 Jože **Toporišič**: Iz kmečke srenje v meščanski svet izobražencev (Ob primeru Jerneja Kopitarja) - *From a Rural Community into the Intellectual Urban World (The Case of Jernej Kopitar)*
- 211 Damjan J. **Ovsec**: Segmenti meščanske identitete (interdisciplinarna etnološka interpretacija) - *Segments of Urban Middle-Class Identity (An Interdisciplinary Ethnological Interpretation)*
- 223 Rajko **Muršič**: »Razkritje krinke«: O lokalnoglobálnih identifikacijah - *Unmasking the Mask: On Local and Global Identification*
- 237 Mojca **Ravnik**: Pretrgan kulturni razvoj iz roda v rod in težave z identiteto - *Identity Problems and Interrupted Cultural Development*

VI.

- 247 Taras **Kermauner**: Identiteta in drugost v slovenski dramatikii - *Identity and Otherness in Slovene Drama*
- 257 Jože **Pogačnik**: Prispevek k pojmu literarne identitete (Cankarjevi Hlapci v slovenski in hrvaški kritiki) - *Beitrag zum Begriff der literarischen Identität (Cankars Hlapci in der slowenischen und der kroatischen Kritik)*

GRADIVO/MATERIALIA

- 271 Monika **Kropej**: K vprašanju slovenskih in hrvaških značilnosti v ljudskem pripovedništvu Primorja in Istre - *On the Issue of Slovene and Croat Traits in the Folk Narratives of Primorje and Istria*
- 283 Teodor **Domej**: Rož, Podjuna, Zilja...moja domovina, narod moj trpin? - *Rož, Podjuna, Zilja,...My Homeland, My Long-Suffering People?*
- 297 Marija **Kozar-Mukič**: Kdo smo? (O identiteti Slovencev med Muro in Rabo) - *Who Are We? (On the Identity of Slovenes between the Mura and Raba)*
- 305 Peter **Rustja**: "Na začetku ni bilo nič" - Slovenska identiteta in Trst v časopisnih člankih v drugi polovici 19. stoletja - *"All' inizio non c'era niente" - L'identità slovena e Trieste nella stampa slovena triestina della seconda metà del 19. secolo*
- 311 Dragutin **Murko**: Ob stoletnici ustanovitve slovenskega "Omizja", prvega društva sarajevskih Slovencev - *On the Centennial of the Slovene Circle, the First Association of Sarajevo Slovene*

- 319 Antonija **Bernard**: Slovenski priseljenci v Franciji - *Les immigrés slovenès en France*
325 Nives **Sulič**: Rodila sem se v Clevelandu in sem Slovenka - *I Am Slovene and Was Born in Cleveland*
335 Jože **Plevnik**: Cerkev in slovenska identiteta v Kanadi - *The Church and Slovene Identity in Canada*
347 Zvone **Žigon**: Politična kultura med Slovenci v Južni Ameriki (Argentina) - *Political Culture as a Way of Preserving National Identity*
357 Breda **Čbulj-Sajko**: Identitete, kot jih pišejo življenjske zgodbe izseljencev - *Identities as Written by the Life Stories of Immigrants*

RAZGLEDI/CIRCUMSPECTUS

- 367 Zora **Tavčar**: Štiri desetletja s slovenščino v zamejstvu
375 Živa **Gruden**: Narečje in ljudsko izročilo kot sredstvo oblikovanja otrokove znanave lastnega okolja v vrtcu
379 Roberto **Dapit**: Poročilo o raziskovalnem taboru v Kanalski dolini
385 Edo **Škulj**: V Buenos Aires in nazaj
391 Polona **Šega**: Migracije v interdisciplinarnem in mednarodnem kontekstu
393 Zora **Žagar**: Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave
397 Vera **Smole**: »Jezik je zrcalo, je zgovorna priča narodove zgodovine«
401 Helena **Ložar-Podlogar**: Tudi Hacquet naj bi bil del kulturne dediščine
407 Stane **Granda**: Narodna identiteta - neizčrpana tema za slovensko humanistiko in družboslovje

JUBILEJ / IUBIALAEUM

- 415 Petdesetletnica Komisije za slovensko narodopisje

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA/DE NOVIS LIBRIS RELATIONES ET IUDICIA

- 417 Mirko Gogala, Usoda izseljencev (Andrej Vovko)
419 Georges Castellan, Antonia Bernard, La Slovénie (Sonja Stergaršek)
422 Polona Šega, Slovenski kostanjarji na Dunaju (Stanka Drnovšek)
423 Roberto Dapit, Aspetti di Cultura Resiana nei nomi di Luogo 1. (Metka Furlan)
427 Prekrivanje kultur in večplastne identitete (Sonja Novak Lukanovič)
429 Marta Verginella, Ekonomija odrešenja in preživetja. Odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju (Mojca Ravnik)
433 Jože Primc, Okamneli mož (Sonja Horvat)

437 USTANOVE ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU / INSTITUTA QUAE- STIONES SLOVENORUM IN TERRIS VICINIS ET IN ALIIS REGIIONIBUS MUNDI HAB- ITANTIIUM TRACTANT

463 SLOVO UREDNICE / EDITRIX ABITURA LECTORIBUS VALEDICIT

467 SODELAVCI TEGA ZBORNIKA / COLLABORATORES HUIUS VOLUMINIS

469 Navodila sodelavcem zbornika TRADITIONES

Marija Stanonik

Mozaik vprašanj in stališč o slovenski prepoznavnosti

Uvod

Šestindvajseta številka *Traditiones* je ubrana na témo slovenske identitete. V prvi vrsti gre za vprašanje naroda in slovenske državnosti.¹ Posebna pozornost je posvečena Slovincem zunaj Republike Slovenije: v zamejstvu in po svetu. Resda so njihova vprašanja v okviru tukajšnje problematike specifična, vendar jih prepogosto - če sploh! - obravnavamo preveč vsaksebi, nekako na robu, da se vsaj mlajši rodovi, se zdi, premalo zavedajo, da so del našega narodnega telesa in zato enakovreden predmet naše skrbi in ljubezni.

Etnologija je ena od družbenih ved, ki se je - že zaradi svojega imena - dolžna stalno soočati z vprašanji tokratne teme. Ali se jih je lotevala zmeraj pravočasno in z ustrezno odgovornostjo, bo sodila zgodovina.² *Traditiones* so se temu odzvale s tremi uredniki. V *Traditiones* 16 (1987)³ so bile objavljene tri razprave z blejskega posvetovanja o slovenskem narodnem značaju, s pojasnilom, da jih je treba upoštevati tudi v etnologiji. Brstenje slovenske pomladi je vplivalo, da so bile *Traditiones* 19 (1991)⁴ posvečene »samoniklosti ljudske kulture Slovencev«. Pričujoče *Traditiones* so v tej zvezi zasnovane interdisciplinarno - z namenom, da bi bila téma predstavljena čimbolj vsestransko - ne toliko kot priložnost za zgolj akademsko razglabljanje, ampak veliko bolj z željo o ozaveščanju njene življenjske odločilnosti za našo prihodnost.

Temu streže že antologija *Slovenska misel* (1987)⁵ ki vsebuje »eseje o slovenstvu« od Primoža Trubarja do Alojza Rebule, ne samo iz pisateljskih, ampak tudi drugih vrst

---

¹ Ne pojem, le izraz »nacija« se mi upira, ker je preblizu imenu za ideologijo, ki je sprožila celi Evropi in še posebej slovenskemu narodu toliko gorjã.

² Tako je Slavko Kremenšek sodeloval s temo *Etnologija in narodno vprašanje* na »Speransovih dnevih« ob témi Nacionalno vprašanje in družbene vede (1982). Prim. *Anthropos*, časopis za sodelovanje humanističnih in naravoslovnih ved, za psihologijo in filozofijo, 1-2, Ljubjana 1982,....

³ Urednik dr. Angelos Baš.

⁴ Urednik dr. Tone Cevc.

⁵ Ur. Jože Pogačnik.

slovenskih razumnikov. H krepitvi dostojanstva in sproščenosti slovenskega človeka v njegovi lastni slovenski državi vabi *Franc Rode* s predavanjem *Slovenska nacionalna zavest* (1992). Leta 1996 so izšle štiri⁶ pomembne knjige, aktualne za našo témo. *Slovenščina in slovenstvo Janeza Rotarja* tematizira vprašanje jugoslavizacije dveh temeljnih razsežnosti vsake narodne identitete, in to od leta 1950 dalje, ko se začena intenzivno naseljevanje večinoma slabo kvalificirane delovne sile iz drugih republik tedanje Jugoslavije. *Duhovna zgodovina Slovencev Janka Kosa* je - z novodobnega položaja in izhodišč, gradivsko bolj ali manj v okviru literarne vede - sinteza v enem zamahu,⁷ medtem ko *Jana Makaroviča* širokopotezne *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti* orjejo ledino, zato so bolj analitične in inovativne.

Že pojem identitete odpira veliko vprašanj⁸ in ga je mogoče sloveniti kot istovetnost, istost, samoniklost, prepoznavnost, različnost, drugačnost, drugost.⁹ Strokovno ni omejena le na eno od strok. Več če se jih spoprijema z njo, utemeljuje njeno trdnost navznoter in razmejenost navzven, krepkejša je splošna zavest o samostojnosti narodnega subjekta. Slovenska identiteta nikakor ni enkratno vprašanje niti rešeno enkrat za vselej. Vsak rod mora nanj na novo odgovarjati. *«Slovenci smo v nekakšnem čvekaškem samodopadenju in samoprecenjevanju danes prepričani, da se je naš obstoj z državno osamosvojitvijo tako rekoč dokončno potrdil, avtoriziral, zavaroval in za zmeraj zagotovil. Da bo poslej vse šlo samo od sebe, brez problemov: tudi naša narodna, oziroma kulturna prepoznavnost in samoniklost. Da nam nihče nič ne more in da smo v vsem sijajni. - Najbrž pa je to neizrečeno a razširjeno prepričanje hkrati za nas tudi največja nevarnost.»*¹⁰ *«Spomin je tista razsežnost človeške zavesti, na kateri temelji njegova identiteta: človek brez spomina ne ve, kdo je in kam gre; svet brez spomina je svet brez preteklosti ter zato tudi brez prihodnosti.»*¹¹

*Rudi Rizman*¹² se odziva problematiki slovenske identitete hic et nunc na znanstveni ravni, saj mu gre za za sistematičnost in razčiščevanje terminoloških vprašanj, ko razmejuje med narodom, nacijo (pojem naroda je namreč lahko izenačen s pojmom države - ali pa tudi ne) in državo, Po njegovem veliko zmede izhaja prav iz poljubnosti uporabe teh pojmov. Gre za problematiko, ki je življenjsko povezana z vsemi zdajšnjimi temeljnimi prelomnicami. (Politično) ozaveščanje ljudstev *-ter soočanje naroda/nacije z moderno državo in globalno svetovno skupnostjo odpirata tako rekoč civilizacijske dileme. Po eni strani je postalo več kot očitno, da nacionalno formiranje ni nikakršna zgodovinska kuriozitet, ki bi jo lahko vezali le na kako devetnajsto stoletje: izpolnitev kritične mase etničnega jedra pač zahteva ustanavljanje nacije/države - ne glede na zgodovinsko dobo, v kateri je (bila) dosežena. Ta proces bistveno pospešujejo posledice številnih sodobnih družbenih procesov, ki se izražajo v bolj ali manj travmatičnem*

⁶ Tudi Jožeta Pogačnika, *Ponoreli kompas* (Maribor 1996) vsebujejo na nekaterih mestih prodrone misli, ki se navezujejo na tukajšnjo problematiko.

⁷ Janko Kos, *Duhovna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1996.

⁸ Helmut Renöckl, *Identiteta in orientacija v nepreglednem času*, v: Celovski zvon 15, št. 54, Celovec 1997, 30-40.

⁹ Božidar Jezernik: *Identitete se vedno oblikujejo in potrjujejo v odnosu do Drugega.* - Verska pripadnost in narodna identiteta v ekstremnih razmerah, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, številka 4, 23.

¹⁰ Matjaž Kmecl, *Knjiga, kdo bo tebe kupil*, Knjiga '93, 2.

¹¹ Boris. A. Novak, *Otrokom, varuhom bogov in demonov*, v: Alenka Goljevšček, *Med bogovi in demoni*, Ljubljana 1988, 147.

¹² Študije o etnonacionalizmu, ur. Rudi Rizman, Ljubljana 1991.

izgubljanju (tradicionalnih) identitet...»¹³ Na pomembnost terminološkega instrumentarija pri obravnavi tukajšnjih vprašanj tako zgodovinsko kot teoretično in empirično in nujnost spoštovanja kontinuitete, je opozoril že Braco Rotar že ob pokanju šivov nekdanje jugoslovanske federacije: »Ko so jugoslovanski 'klasiki marksizma' izraz nacionalna manjšina, očitno v prizadevanju, da bi z besedno akrobatiko spremenili dejansko stanje, prevedli v narodnost - zaradi preimenovanja manjšina seveda ni prenehala biti manjšina, le primerjava z manjšinami drugod je postala težavna - očitno niso vedeli ali upoštevali, da ima izraz 'narodnost' (nationalité, nationality, Nationalität itd.) že kakih 200 let dolgo rabo ter teoretske in praktične implikacije, ki jih brez posledic ni mogoče prezreti.«¹⁴

A.

I. Prostor

Častno prvo mesto zasluži tu v slovenski zavesti še vedno premalo cenjeni Peter Kozler in njegov *Zemljevid slovenske dežele in pokrajin (1853)*, zaradi katerega je moral celó v zapor.¹⁵ Od fizične realnosti je ostala še samo ideja o skupnem slovenskem kulturnem prostoru¹⁶ in poezija (*Sveta si zemlja, 1988*).¹⁷

»Nekateri trde, da je vzrok vseh narodnih posebnosti izredna zemljepisna lega slovenske dežele: o 'narodu na križišču velikih cest', govorijo, o 'narodu med podboji', o 'narodu na prepihu'. Res se tu križata dve črti: La Manche - Bospor in Jadran - Baltik. ...Govorijo tudi, da je bila usodna tisočletna nedržavotvornost. Gotovo tudi ne kaže pozabiti na neobičajni razvoj družbene, razredne razpostave sil v tej deželi, pri tem narodu: ta narod je bil stoletja brez svoje gospode. Meščanstvo je dobil šele zelo pozno - pa še to pozno rojeno meščanstvo silnega bogastva in moči. Bilo je vedno majhno, stisnjeno, nikoli široko ustvarjalno. In - tu je ključ, kot kaže - ta narod nima velikih mest. V svetovni zgodovini zadnjega tisočletja so značilnosti dežel ali narodov nastajale v velikih mestih, v središčih družbe (politike, gospodarstva, omike) - in tudi v velikih naseljih, ki pa sama niso središča. Največje slovensko mesto pa je manjše kot podeželska naselja mnogih drugih dežel... Res pa je, da so vse pokrajine tega narodnostnega ozemlja tako tesno spojene v zavestno sožitje, da utegne opazovalec velikokrat začutiti: vsa dežela je en sam kraj, vsa dežela je kot eno samo veliko mesto. Toda: to 'mesto' premore neverjetne razločke pokrajinske podobe, v tem tesno zlitem zemljepisnem - skoraj bi človek dejal samo: topografskem - prostoru so letargične azijske ravnine in dramatične mediteranske obale, so urbanizirane doline alpskega sveta in primitivne samote kozjanskega gričevja...Vse tesno drugo ob drugem, različno, a blizu... Zato zna ta narod - bolj kot marsikateri drug - tako intenzivno doživljati pokrajino. Ljubiti jo zna, jo doživljati, se ji prepuščati, da ga oblikuje - in jo premagovati, da je v vseh pokrajinah vendarle vselej isti. Čudovit je ta narod - v vsej svoji majhnosti in v vsej svoji veličini. Zakaj včasih premore tudi to.«¹⁸

¹³ Pavel Zgaga, Etnija, narod, nacija, Naši razgledi, 6. dec. 1991, 673-674.

¹⁴ Braco Rotar, O nacionalnosti v moderni demokratični državi, Naši razgledi, 20. okt. 1989, 582-583.

¹⁵ Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja, Muzej Kočevje, Kočevje 1996.

¹⁶ *Skupni slovenski kulturni prostor*, Trinajsti sklic Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte 1985, Nova Gorica 1985, ur. Lojze Gostiša.

¹⁷ S podnaslovom Slovenska pokrajinska in domovinska pesem (1988), uredil Franc Zadavec.

¹⁸ Herbert Grün, O ogromni solzi, o deželi brez velikih mest in o tem, kako deklico srce boli, pa vseeno pravi, da ji nič ni, ali o Slovencih, v: Pisma iz stolpa, Maribor 1962, 86-87.

Nekdanji pesniški zanos dobiva danes v resničnosti čisto druge razsežnosti: »Ogroženost kulturne krajine kot temeljne prvine identitete in oblikovanja nacionalne varnosti¹⁹ predstavlja nerazrešen problem varstva večjih sklopov v naravnih parkih, posebej s spremembo Ustave RS v 68. členu ob vključevanju v Evropsko Zvezo.«²⁰ Prostor je najbolj oprijemljiva, fizična kategorije slovenske identitete. Tega se je še kako dobro zavedala Slovenska kmečka zveza z geslom: *Stopite na trdna tla. To je naša zemlja.*²¹ »Nihče drug, kot kmet ne more ohraniti poseljene krajine. Poseljena krajina pa je med glavnimi pogoji za preživetje tako majhnega naroda, kot smo Slovenci...«²² »Postavlja se strateško vprašanje, ali bi svobodni pretok ljudi in kapitala, torej svoboda naseljevanja, ogrozila obstoj slovenstva. Integracija gospodarstva in političnega življenja ter svoboda naseljevanja bi nedvomno ogrozila obstoj slovenske istovetnosti. ... Posebno občutljivo je tu vprašanje lastništva zemlje. Enotna pravila igre imajo vsekakor različen učinek za bogate in za revne nacije. Vsako sklicevanje na reprociteto pomeni v tem primeru nič manj kot cinizem.«²³

II. Čas

Razvoj slovenskega narodnega vprašanja Edvarda Kardelja (1938) je bil v času, ko je bila Slovenija pod socialistično Jugoslavijo, za vprašanja slovenske identitete predpisani vademekum. V njegovem ključu so napisane *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju (1981)*²⁴ Janka Pleterskega. V kakšnem razmerju želi biti do njega Bogo Grafenauer, izvemo iz njegove knjige s pomenljivo podobnim in dopolnjevnim naslovom *Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj (1987)*,²⁵ ki se ob venetski teoriji na drugem mestu sprašuje »ali more na zmoti ali na zavestni neresnici utemeljena mitologija o začetkih slovenske zgodovine pomeniti mejitev narodne zavesti ali pa je kot samoprevara izhodišče za *razkroj* resne narodne zavednosti?«²⁶ Revija 2000 odpira nove poti z blokom *Slovensko narodno vprašanje danes (1989)*. Vanj je posthumno uvrščen članek Edvarda Kocbeka *O narodu*, sodelujejo pa še Spomenka Hribar, Tine Hribar, France Bučar, Viktor Blažič in Peter Kovačič-Peršin.²⁷ Ni pa zraven Mladena A. Švarca, ki je o tej problematiki razmišljal že veliko prej.²⁸ Življenjsko delo na tem polju je opravil Fran Zwitter z delom *O slovenskem narodnem vprašanju (1990)*.²⁹ Glede na zgodovinsko distanco je (lahko) bolj zgo-

¹⁹ »Pomena kulturne dediščine in posledic njene morebitne izgube smo se posebno zavedli ob vojni v neposredni sosesčini, ko sta vojne grozote v javnih občilih predstavljala predvsem dva podatka: število človeških žrtev in število poškodovanih in uničenih objektov kulturne dediščine. V spomnu je tudi nepotrebna izguba Breginja in drugih biserov slovenske kulturne identitete ob naši zahodni meji, ki smo ga izgubili zaradi nepripravljenosti na naravne nesreče, zaradi neustrezne politike obnove in zapostavljanja strokovnih argumentov.«

²⁰ Branka Berce Bratko, Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine kot temelj za razvoj inohranjanje identitete v Sloveniji, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 37/1997, 12.

²¹ Na letaku ni datuma, a kaže, da je bil pripravljen za prve slovenske svobodne volitve po drugi svetovni vojni leta 1989.

²² Jože Osterc, Moč kmeta je v združitvi, Delo, 29. avg. 1991, 3.

²³ Ermin. Kržičnik, n. d., 103.

²⁴ Prim. tudi Janko Pleterski, *Senca Ajdovskega gradca (1993)*.

²⁵ Bogo Grafenauer, *Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj*, Ljubljana 1987.

²⁶ Bogo Grafenauer, O avtohtonističnih teorijah (etrusčanski, venetski itd.) v zvezi s pojavom slovenskih prednikov v novi domovini v 6. stoletju, v: Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov*, Maribor 1988, 418.

²⁷ Revija 2000, št. 31/32, 1986, 1-94.

²⁸ Prim. M. A. Švarc, Nacionalno vprašanje v sodobnem svetu, Slovenec/Sobotno branje, 8. julij 1995, 24.

²⁹ Preddelo zanj je že Zwitterova knjiga, Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962.

dovinsko stvarjen pregled *Slovenskih narodnih programov (1986)*.³⁰ Zelo pomembna je pravna plat narodne identitete. O njej nam je zapustil dve kapitalni deli *Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev (Ljubljana 1961)*³¹ in *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci (1996)*.

Nasproti do nedavna dostopnim zgodovinskim virom se seznanjamo z drugo platjo resnice zadnjih sedemdesetih let v knjigi *Ciril Žebot: Neminljiva Slovenija (1990)*.³² Odločilni dogodki rojevanja in utrjevanja slovenske države, tudi z vojaškega vidika, so predmet nekaj knjig,³³ med drugimi *Janeza Janše Premiki in Okopi*.³⁴

III. Jezik

Pravzaprav nobena kolikor mogoče resna obravnava o slovenski narodni identiteti ne more mimo njene zgodovinske in jezikovne razsežnosti: *«Biti zgolj Slovenec ne pomeni, da živi slovenstvo le zdaj in tukaj, marveč da je vpisovalo slovenstvo svoje pomene, vrednote v evropsko zgodovino in kulturo, v dokončno razsežnost duha iz svoje prostorske ali ozemeljske vmesnosti. Šele tako je lahko postal skupni predmet slovenstva, ko je stopilo iz sebe, nacionalna država... Kolikor vztrajamo v slovenski jezikovni stvarnosti, toliko bolj smo dejansko soočeni s svojim značajskim in zgodovinskim slovenstvom, z lastno narodnostno identiteto, mejno s samimi sabo. Kajti narodovo telo brez jezika bi bilo brez sebe oziroma brezsebnost - zgolj državna - prisila... Slovenstvo se vzpostavlja v celostno prosvetljenem lastnem zgodovinskem prostoru, pri čemer starožitna posvečenost ni nikakor odveč... To je še zmerom vmesni prostor slovenstva, je skratka prostor med Vzhodom in Zahodom Evrope, ki se razprostira kulturno in jezikovno skozi lasten narodni značaj.»*³⁵

Sanjačevo slovo od devete dežele³⁶ je bilo *Vladimiru Kavčiču* povod za premislek o pasteh, v katere se lahko ujame slovenski narod, v novem položaju. Zaveda se ranljivosti, ki ji bo izpostavljen: *«Jezik pokriva in izraža dobršen del naše identitete, naše kulture. Če bi se večji del Slovencev zgledoval po Handkeju, potem slovenske identitete že zdavnaj ne bi bilo več. Utopila bi se v drugih narodih in se z njimi poistovetila, kvečjemu bi pripadali skupini nihčetov, kot pravi, da ji pripada Handke sam... Handke Evropo dovolj dobro pozna, lahko mu verjamemo in tudi sami že vemo, da je duhovno pusta in siva. V njej prevladujejo kulture velikih narodov, njeni povezovalni interesi pa se uresničujejo predvsem ali skoraj izključno v sferah gospodarstva. Kakšno identiteto lahko uveljavlja Slovenija v takšni Evropi? ... Evropa ne pozna nobenega kulturnega modela, ki bi po svoji kompleksnosti in izvirnosti presegal tistega, ki ga je Slovenija do nedavna že imela in uresničevala, dokler ga ni začela spodkopovati gospodarska kriza, dobesedno propadanje gospodarstva... Evropa naših kriznih vprašanj ne bo*

³⁰ Srečko Krese, Naprej zastava Slave, Celje 1990, podnaslov: Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945, Ljubljana 1986.

³¹ Druga izdaja, Ljubljana 1996.

³² Ciril Žebot, *Neminljiva Slovenija*, Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije, Ljubljana 1990.

³³ Prim. V *imenu ljudstva*, Ljubljana 1988. Izdali in založili Marjan Horvat, Metka Roglič, David Tasič. O dogajanju na Roški ob zaporu znamenite četverice Ivana Borštnerja, Janeza Janše, Davida Tasiča in Janeza Zavrla.

³⁴ Prim. Janez Janša, *Premiki*, Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992, Ljubljana 1992. Isti, *Okopi*, Pot slovenske države 1991-1994, Ljubljana 1994.

³⁵ Vladimir Gajšek, *Karantanstvo, slovenstvo, bizantizmi*, Naši razgledi, 25. jan. 1991, 42.

³⁶ Peter Handke, *Sanjačevo slovo od devete dežele*, Naši razgledi/Razgledi po svetu, 30. avg. 1991, 471-472.

razreševala po naših merilih in ne prvenstveno v korist naših interesov. Razreševala jih bo po svojih kriterijih, v skladu z načrtovano strukturiranostjo svojega gospodarstva, svojega že delujočega sistema. V njem je Slovenija kot celota bolj ali manj zanemarljiva postavka...³⁷ Avtor slika njeno prihodnost v dokaj temnih barvah: *«Če bo nadaljnji razvoj potekal v sedanji smeri, bomo čez nekaj let svojo kulturno identiteto uresničevali le še na trgovskih sejmih, vaških veselicah in s cerkvenim petjem. Res bi se lahko upražali, podobno kot se sprašuje Handke, kakšno prekletstvo je prišlo nad nas, da se s takšno lahkoto odpovedujemo malodane vsem orientacijskim smerem dosedanjega razvoja in se podajamo v neznano. Da rešitev pričakujemo tam, kjer je v tisoč letih nismo našli. Razen, če smo se dokončno naveličali svojega slovenstva in zdaj samo še izbiramo, s čim ga bomo zamenjali. Smo odklonili srbstvo, da bi se priklonili nemštvo?»³⁸*

Premislek Alojza Rebule *«O spremenljivosti in nespremenljivosti vrednot»³⁹* postaja vedno bolj aktualen.

Že v času zveze z Jugoslavijo je bila slovenščina pogosto izločena iz poslovne rabe in korespondence, v novih *«pravilih igre»* postaja strah zanjo še očitnejši: *«Obstoj slovenskega jezika bi bil ogrožen zlasti v tistem delu podjetništva, kjer bi prevladal tuj kapital. Tuje firme, ki se bodo pojavile s prevzemi, nakupi ali z novimi investicijami, bodo pripeljale svoje vodilne delavce, menedžerje in visoko strokovno delovno silo (takšen primer je Slovenija že doživela v zvezi z naseljevanjem tekstilne industrije v Mariboru, v Kranju in drugod). V podjetjih v lasti tujega kapitala poslovni jezik gotovo ne bo slovenski; končno ta pojav opažamo že danes... Tako bi slovenščina sčasoma dobila folklorni značaj in bi bila le spomin na nekdanjo neodvisno državo.»⁴⁰* Načrtom za nove gospodarsko politične povezave predlagajo nekateri drugačne alternative: *«Zakaj naj bi se Slovenci s takšnim razvojnostrateškim potencialom zaprli v demografsko postarano in tehnološko manj vitalno skupnost?... Skratka, če pristopimo k Zvezi, bomo vsekakor imeli določene gospodarske koristi, izhajajoč iz velikega trga, vendar se bomo morali odpovedati lastni strategiji, samobitnosti in posebnostim... Naš morebitni pristop k Zvezi je dejansko le naša pripojitev k Italiji in Nemčiji, kar je njihov že večkrat izpričani zgodovinski interes. Integracija Slovenije v Evropsko zvezo bi v usakdanji praksi bila le pripojitev k zamejskim Slovencem v Italiji in v Avstriji ter prevzemanje njihove tragične usode. Dosedanje ravnanje s slovensko manjšino je najboljša prispevka naše evropske prihodnosti. Pomorska usmeritev gospodarskega razvoja je za Slovenijo najboljša izbira.»⁴¹* Matjaž Kmecl je slikovito nazoren, a tudi bridko realen: *«Na koncu pa še zmeraj velja tista Levstikova, da je narod šele potem potujčen, ko je izgubil največjo svojo dragocenost - jezik. Ko ga izgubi, je bolj ali manj vseeno, ali še vztraja pri svoji nomenklaturi: vsekakor zgubi s tem tudi temeljno funkcijo v prihajajoči mnogospupinski, pluralni skupnosti... Levstika bi namreč lahko nadaljevali: Jezik je izgubljen takrat, ko izgine potreba, da bi v njem delali, kupovali in brali knjige. Če bi se to zgodilo, bo tudi suverenost samo še robec, s katerim se lahko obrišemo pod nosom.»⁴²*

³⁷ Vladimir Kavčič, *Smemo se naveličali svojega slovenstva?* Naši razgledi, 13. dec. 1991, 481.

³⁸ V. Kavčič, N. d.

³⁹ Alojz Rebula, *Na slovenskem poldnevniku*, Maribor 1991, 27–39.

⁴⁰ Ermin Kržičnik, *Evropska zveza? Ne, hvala!*, v: *Danes Slovenija in nikdar več*, 104.

⁴¹ E. Kržičnik, n. d., 100.

⁴² Matjaž Kmecl, *Knjiga, kdo bo tebe kupil*, Knjiga '93, 2.

IV. Književnost

V sodobnosti je med prvimi tvegal raztapljati enosmerno obravnavo tukajšnjih vprašanj Dušan Pirjevec z dotlej neznano svežino v razpravah *Vprašanje o poeziji, Vprašanje naroda* (1978). Slovenski svobodi so v zadnjem desetletju prvi širili obzorja pisatelji, kakor priča zbornik z javne Tribune Društva slovenskih pisateljev *Slovenski narod in slovenska kultura* (1985).⁴³ Leta 1988 je bilo v Cankarjevem domu zborovanje slovenskih kulturnih delavcev na témo *Slovenci, Jugoslavija in slovenska kultura*, ki je že nakazovala oddaljevanje Slovencev od Jugoslavije zaradi zloglasne uravnalovke v vseh pogledih,⁴⁴ tako z gospodarske⁴⁵ kot kulturološke strani.⁴⁶ *S(m)o pisatelji še potrebni slovenstvu?* je bila tradicionalna anketa Sodobnosti leta 1990. V njej je sodelovalo dvaindvajset avtorjev.

Taras Kermauner je opravil »sociološko politološko analizo slovenstva v slovenski dramatik« z značilno slovenskim naslovom: *Med hlapčevstvom in samobitnostjo* (Trst 1986). Esejistično zasnovana *Slovenska postna premišljevanja* (1987) Matjaža Kmecla tematizirajo tiste slovenske poteze, na katere smo preveč pozorni v lastno škodo, saj nam slabijo samozavest. Nasproti slovenski notorični cmeravosti se pogaja za zmerni realizem. Toda prvi slovenski kulturni minister v samostojni Sloveniji Andrej Capuder se sprašuje, ali je mogoče preživeti brez škode ob tolikšnih vratolomnih preskokih, kot smo jih morali prestati Slovenci v zadnjih sto letih.⁴⁷ *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko* (1992), mu odgovarja Ciril Zlobec.

France Bernik: »Književnost je najneposrednejši izraz narodove duše, izraz narodnega značaja, če nam je dovoljeno uporabiti ta pojem, je enciklopedija narodne zavesti, skupinske in individualne. Upravičeno jo zato povezujemo s pojmom narodne identitete, kar prepričljivo dokazuje naša zgodovina od najzgodnejših časov do danes. Književnost - naj bo nabožna ali posvetna, verskopoučna ali visoko estetska - je bila tista, ki nas je skozi stoletja, od Brižinskih spomenikov in Trubarja naprej ohranjala v območju slovenstva. Danes je književnost pri nas seveda izgubila nekdanjo tako pomembno narodnoobrambno vlogo, izgublja pa tudi državotvorno funkcijo, če s tem mislimo na družbeno angažiranost in do samopozabe pogumno prizadevanje naših pisateljev konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let za slovensko državno samostojnost in spremembo totalitarnega političnega sistema v evropsko parlamentarno demokracijo. Taka se nam zdi slovenska književnost, če nanjo pogledamo iz zornega kota naše nacionalne preteklosti in sedanjosti. Kakšno vlogo pa bo prevzela na pragu informacijske dobe, ob izzivih sodobnega sveta, znotraj vsemogočnega procesa, ki ga imenujemo globalizacija, je temeljno vprašanje, ki ne zadeva samo naše književnosti, temveč vso našo kulturo in ne nazadnje naš narodni obstoj, vsaj obstoj v duhovnem smislu. V Evropi se globalizacija, ki vse bolj postaja tudi naša usoda, pojavlja v institucionalni obliki že od zgodnjega povojnega časa, od leta 1949, ko je bil ustanovljen Svet Evrope, nadaljeval se je ta razvoj v Evropski skupnosti, danes v Evropski zvezi in številnih drugih, predvsem političnih in gospodarskih povezavah na naši celini. V takem razvoju se seveda skrivajo velike nevarnosti za nacionalne kulture in književnosti, saj se zastavlja vprašanje, kakšno mesto bo v tem nadslovesnem procesu imela

⁴³ Za Društvo slovenskih pisateljev Tone Partljič.

⁴⁴ Ciril Zlobec, *Sodobnost* 36, št. 6/7, 1988, 562.

⁴⁵ Prim. v omenjeni številki *Sodobnosti* članke V. Kavčiča, M. Kosa, I. Kristana.

⁴⁶ Prim. v n. d., članke T. Pavčka, D. Rupla in B. M. Zupančiča.

⁴⁷ Prim. Andrej Capuder, *Mozaik svobode*, Ljubljana 1992, 16-17 sl.

književnost, ki je od vseh umetnosti najbolj nacionalna po obliki, po jeziku, ki je njeno poglavitno in edino izrazno sredstvo. Zlasti upravičen se zdi ta pomislek pri književnostih malih narodov.⁴⁸

V. Umetnost

Publikacija *Naprej zastava Slave* (1990) razkriva, kako je del slovenskega založništva s pomočjo »domoljubnih in društvenih razglednic«, svojstveno krepil »slovensko živost in čutenje« in s tem v zadnjih desetletjih 19. stoletja pomembno prispeval k razvoju slovenske narodne zavesti in občestvovanju med ljudmi. Mohorjeva družba knjigo posveča »spominu na stoštirideseto obletnico programa Zedinjene Slovenije in stodvajseto obletnico slovenskih narodnih taborov, ob stoštirideseti obletnici ustanovitve in ob stodevetdesetletnici rojstva svojega ustanovitelja škofa Antona Martina Slomška.«⁴⁹ *Slovenski autoportret 1918-1991* (1992) je prav tako edinstvena knjiga te vrste, saj z likovnega vidika razkriva slovenske poteze.

Taras Kermauner ocenjuje pri določanju slovenske istovetnosti dva modela »nacionalne strategije«, ki da ju v likovni umetnosti poosebljata Maksim Gaspari in Ivan Grohar. Le-tega Pomlad da je najbolj značilna slovenska slika; »Na osnovi česa to sklepamo«, »da so na nji naslikani prelepi travniki specifično slovenski?« »Na osnovi kozolcev - kot značilnih - temeljnih folklorno socialnih simbolov v središču slike? Na osnovi nekega skrivnostnega, a nezmotljivega občutka, ki nam pravi, da gre za slovensko in nobeno drugo pokrajino? Ali pa smo šele tedaj, ko smo priznali Pomlad za tipično slovensko sliko - za to pa smo se odločili z voljo znotraj zavestne kulture, nekdo (samotzbrani) se je tako odločil v našem imenu -, določili neko stvarno »geografsko-pokrajino kot značilno slovensko? ...Groharjeva Pomlad - s svojo razlago, z vrsto razlag, s konotacijo, ki jo je ta slika dobila skozi desetletja, predstavlja slovenski lirski model. Pomlad simbolizira ne toliko en del slovenskega značaja, čeprav tudi - kajti vsak narod ima lirске in epske, čustveno trpne in aktivistično dejavne prvine -, kot eno razlago tega značaja; ena odločitev za razlago, eno določitev nacije...«⁵⁰

⁴⁸ France Bernik, Iz veka v vek, iz roda v rod, Delo, Književni listi, 12. dec. 1996, 13: »če pa globalizacije v Evropi ne bosta narekovala samo politika in gospodarstvo, temveč se bo ta proces sprožil tudi v območju duha, potem lahko upamo, kakor upa Vaclav Havel, da se bo Evropa pri iskanju lastne identitete vrnila k svoji najprijaznejši tradiciji, k ideji svobodnega posameznika državljana, ki je vir moči in napredka. Evropa vedno bolj spoznava, da je temelj resničnega sodelovanja in sprave med narodi in državami prav renesansa vrednot posameznika državljana. ...Globalizacija torej ne pomeni samo nevarnosti, marveč tudi priložnost za kulturni razcvet narodov, velikih in malih, z različno zgodovino in tradicijo. Taka je vizija Evrope kot bogastva različnosti. Nič manj pomembna kot perspektiva jezika nacionalne književnosti ni vsebinska plast besedne umetnosti danes, in bo še bolj jutri in pojutrišnjem... To, kar zbuja največjo skrb, je dejstvo, da nekatere, predvsem naravoslovne tehniške znanosti ne upoštevajo niti najosnovnejših etičnih norm v odnosu do narave in celo lastnim dognanjem v dobro človeka jemljejo ceno. V tem kontekstu se spet odpirajo priložnosti za umetnosti, predvsem za književnost, ki človeka pojmuje kot celostno bitje, kot bitje s številnimi raznolikimi, celo protislovnimi hotenji, kar je stična točka vseh nacionalnih književnosti. Jezikovno različne književnosti torej povezuje isto ali podobno univerzalno, občečloveško sporočilo človeštvu. V tem smislu bi evropske književnosti lahko razumeli ne samo kot bogastvo, temveč tudi kot enotnost v različnosti. Morda ima to misel v zavesti Ricardo Diez-Hochleitner, predsednik Rimskega kluba, ko zatrjuje, da ohranjanje nacionalnih identitet ne more biti v nasprotju s procesom evropske globalizacije. Podobno tudi spoznanja o slovenski literarni klasiki potrjujejo predvidevanja o prihodnosti naše književnosti.«

⁴⁹ Srečko Krese, *Naprej zastava Slave*, Celje 1990.

⁵⁰ Taras Kemavner, Od narodnega k božjemu, v: Oznanenje, družinsko glasilo za krščanstvo, kulturo in umetnost 12, Stranice 1992, 4-5.

VI. Značaj

Za (s)poznavanje slovenskega narodnega značaja je s psihološke strani največ storil Anton Trstenjak. Ne le svojih v delih s povednim naslovom, npr. *O slovenski duši*,⁵¹ *Misli o slovenskem človeku* (1991), *Slovenska poštenost* (1995), ampak tudi v številnih drugih. Smo »Slovenci narod individualistov,⁵² ki ne samo v znanosti, ampak tudi v umetnosti, športu in na drugih področjih z izjemnim talentom, trdim delom in pripadnostjo notranjemu poslanstvu dosegajo rezultate, ki jih uvrščajo v sam svetovni vrh? Zato ni naključje, da imamo Slovenci Jurija Vego, Jožefa Resslera, Riharda Jakopiča, Toma Česna...»⁵³ Ali je tudi to vzrok za alarm:⁵⁴ »Slovenska družba je hudo bolna, morda ena najbolj bolnih na tem planetu... »Znakov tega je veliko, od čisto statističnih, ki zadevajo število žrtev prometnih nesreč in samomorov, razširjenost drog in alkohola, do bolj anekdotičnih dokazov, ki izhajajo iz tega, kaj govorijo ljudje. Vzroki za to bolezen: 1. pomanjkanje samospoštovanja... »kako naj ga imajo, če ga nikoli niso mogli imeti? Tlačani, hlapci in tako dalje ne morejo imeti samospoštovanja. Njihovi nemški in italijanski gospodarji so jim ga ves čas izbijali iz glave«. 2. »starih vrednot ni več, novih še ni, in ljudje so zato v najslabšem od dveh svetov, kar prav tako prispeva k depresivnosti«. 3. »Slovenska zgodovinska nagnjenost k nečemu, čemur bi lahko rekli pomanjkanje moške spontanosti. Ta se ne kaže samo v tem, da žvižgaš in rečeš 'Aufbiks', ko greš na veselico, ampak je tudi v tem, da si ti tisti, ki vodiš igro in poteguješ poteze na šahovnici. Pravijo, da je značilno slovensko čustvo nevoščljivost. Mislim, da ne gre toliko za nevoščljivost, ker Slovenec ni toliko nevoščljiv za objektivne prednosti svojega bližnjega, temveč je predvsem jezen nase, ker predpostavlja, da česa takega ni sam sposoben narediti...«. 4. »slovenska sebičnost, vrtičkarstvo, zapečkarstvo.«⁵⁶

Kaj bi dejali na to pobudniki za preoblikovanje slovenskega narodnega značaja, kar so si zastavili kot cilj že med drugo svetovno vojno pri najbolj udarni strani v odporu proti zunanemu sovražniku. Na Bledu je bil od 5. do 7. novembra 1986 Plenum kulturnih delavcev Osvobodilne fronte na témo Razvoj in preobrazba slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke programa Osvobodilne fronte. Bogo Grafenauer je predstavil *Zgodovinsko gledanje na spreminjanje narodnega značaja nasploh in na uprašanje slovenskega narodnega značaja posebej*.⁵⁷ Za etnologijo in vse panoge folkloristike je vredno premisleka predvsem Janka Malleja razmišljanje o stereotipih narodne identitete v tako zahtevnem okolju kot je slovenska skupnost na Koroškem v Avstriji.⁵⁸ Traditiones so objavile prispevke Antona Trstenjaka *Vprašanja skupne slovenske kulturne zavesti*, Leva Milčinskega *Samomorilnost in slovenski narodni značaj* in Božidarja Jezernika *O kolektivnih karakterizacijah*.⁵⁹ Viktor Žakelj, Jože Osterman

⁵¹ Anton Trstenjak, *O slovenski duši*, v: *Koledar* 1987 Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

⁵² Ali: Zamera, fovšija, to je slovensko - Vzklik na nekem predavanju, N.N.

⁵³ Rubrika: Nepreslišano, Dr. Danilo Zavrtnik, direktor Instituta Jožef Stefan, Dnevnik, 6. april, 1994, 3.

⁵⁴ Intervju z Boštjanom M. Zupančičem, ko si je julija 1996 vzelo življenje 93 ljudi. Prim. študijo Lev Milčinski, Bojan Zalar, Mira Virant-Jaklič, *Samomor in Slovenija – 1995*, Ljubljana, 1997.

⁵⁵ »Samospoštovanje je skoraj literarni izraz za to, da nekdo samega sebe jemlje resno, da ni vdan v usodo in da ima občutek, da jo lahko vzame v svoje roke, da po nekaj dneh sreče ne bo prepričan, da mora za tem priti nesreča, da goji odnose z ljudmi na pozitivni osnovi - vse to izhaja iz globokega občutka varnosti in svoje primarne vrednosti, kar vse lahko pomeni, da človek ima samospoštovanje ali pa ne.«

⁵⁶ Marjana Vončina, *Moji ljubi Slovenci, le kaj se je zgodilo z vami*, Nedeljski dnevnik 18. avgusta 1996, 8-9. (intervju).

⁵⁷ *Sodobnost* 34, 1986, 1107-1118.

⁵⁸ *Prebijamo obzorje ekskluzivnega naslanjanja na lastno izročilo?* *Sodobnost* 34, Ljubljana 1986, 11551-1158.

⁵⁹ *Traditiones* 16, Ljubljana 1987, 5-34.

in Ciril Zlobec so predstavili svoje poglede v Sodobnosti.⁶⁰ Josip Vidmar je bil po uvodni besedi sodeč⁶¹ veliko bolj zadovoljen kot pred leti, ko se je proti jugoslovanstvu moško postavil za slovensko bit. Pri tem se je skliceval na razločke v literaturi, slovstveni folklori kaj šele jeziku in razložil svoje razumevanje nastanka narodov in slovenskega posebej: *«Slovenski narod eksistira. Nastal je, kot nastajajo vsi narodi, nezavedno in po naravni potrebi. Razdelitev človeštva v narode je naravna nujnost, ki bi se dala primerjati razdeljenosti dela v človeški družbi. Človečanski ideal bo dosežen prej in bolj gotovo, če se mu bo človeštvo približevalo po več potih. Vsak narod se mu mora bližati po čisto svoji poti, ki mu jo določa oni notranji ustroj njegovega duha in ki ni le obvezna, marveč edina možna za vsakega njegovega člana. Zato pravi Tagore nekje, da je narodnost za poedinca edina pot do popolnosti. Toda, kakor vse živo, tako je minljiva tudi narodnost. Ustroj duha, ki daje narodom njihovo individualnost, v dolgem prizadevanju popusti, postane ohlapen in ne more več držati narodovega duha v tistem napetem stanju, ki je potrebno za prodiranje proti idealu. S tem poneha v narodu duhovna plodnost, narodna zavest polagoma oslabi, dokler končno popolnoma ne izumre. Tedaj se ljudstvo, ki je to narodnost predstavljalo, lahko spoji z drugimi narodi in prične ustvarjati z njimi nove narodne skupine in nove kulture. Tako sta naravni konec in naravna smrt naroda, ki nastopita zavoljo notranje izčrpanosti. Mislim, da še ne more biti govora o notranji izčrpanosti slovenskega naroda. Saj smo se komaj prav zavedeli, saj smo komaj pričeli ustvarjati svojo kulturo in s tem izvrševati svoj poklic in svojo nalogo. Opustiti sedaj svojo narodnost, bi pomenilo ustaviti se na pol pota ali izvršiti samomor. Ljudstvo, ki bi to storilo, bi bilo podobno onemu svetopisemskemu hlapcu, ki je svoj talent zakopal in bi človeštvo prikrajšalo za važno in svojevrstno predstopnjo k vsečloveškemu idealu. Zavoljo tega se mi zdi vsako zavestno vmešavanje v tako važne in velike naravne uredbe, kot je življenje narodov, nedopustno in drzno. To misel sem našel v prelepem mestu iz Prešernovega pisma Vrazu: «... glaube jedoch, dass man bis zum Erntetag alles aufgesprössene stehen lassen soll, damit der Herr (to Pan) am jüngsten Tage das Gute werde von dem Schlechten ausscheiden können.» Vsaka taka drznost je kvarna za enotno delo v narodu, še bolj pa za posameznika, ki se s takim prizadevanjem ukvarja. Zakaj to ga mora privedi do kršenja pravega razmerja med njim in njegovim narodom, to se pravi, do razdiranja lastne notranje urejenosti, ki je edina njegova mogoča pot do popolnosti... Vse človeške notranje lastnosti so večinoma silno trdožive. Že čisto preproste navade, ki se nahajajo na površini, so večinoma zelo težko premagljive. Čim globlje seza v notranjost, tem večja je trdoživost. Pravijo, da je že človeški značaj popolnoma neizpremenljiv. Kakešno odporno silo ima potem šele narodni značaj! Treba je pomisliti, da je v svojem ljudstvu dostikrat tisočletja živeč in ploden. In taka sila naj bi se dala zadušiti v petdesetih, sto letih? Ljudstvo, ki bi se svojevoljno odreklo ali hotelo odreči svoji narodnosti, ali pa celo samemu jeziku, bi porabilo več sile za to, kot bi jo bilo potrebno za dosego ideala, in bi zabredlo v svojem duhu v nered in bolezen, postalo bi narod-spaka in bi ostalo neplodno vsaj toliko časa,*

⁶⁰ Prim. Sodobnost 35, št1, 79-88.

⁶¹ Josip Vidmar, Uvodna beseda (Odprta tribuna, Slovenski narodni značaj (I), Sodobnost 34, Ljubljana 1986, 1104-1106: «Mi smo, to lahko s ponosom rečem, dosegli, da so Slovenci danes med najbolj prebudjenimi narodi sveta. Vsak naš človek je politično prebujen in lahko trezno in na osnovi dobrih informacij presoja politično situacijo ne le v svojem življenjskem obsegu, temveč tudi v obsegu Evrope in celega sveta. Take informacije, take informiranosti boste zaman iskali drugod po svetu med štirimi sloji narodov. To je nedvomen uspeh naše revolucije in našega osvobodilnega boja ter našega informativnega dela narod v teh težkih časih. Vidmar pa pogrša več moralne trdnosti in to po njegovem lahko posreduje samo kultura.»

kolikor časa je bilo njegovemu duhu namenjeno živeti svoje življenje. Postalo bi za dolgo vrsto pokolenj živ mrlič in kdo ve, po kakšnih mučnih in nezdravih poteh bi si zatrta sila iskala duška. Zopet se moram domisliti nekih besed iz istega Prešernovega pisma: '...bedenkt jedoch, dass auch ho Hreistos getödtet werden konnte, dass jedoch die Wiedererweckung als das grösste Wunder von dem Weltapostel Paul und von allen Weltaposteln mit Recht gepriesen wird, und das Homer sagt, besser ein Schweinehirt seyn, als über alle Todten gebieten.' Bolje je biti med živimi narodi poslednji, kot biti mrtev narod!'⁶²

«Slovenci smo trdoživ narod.»⁶³ «Znani angleški avtor Bernard Newman je zapisal, da je že samo preživetje slovenskega naroda skozi stoletja tuje nadvlade 'čudež, ki mi skorajda ni enakega na svetu'... Tudi sredi tujega morja in v kljub nič koliko pesimističnim napovedim, po katerih bi nas že zdavnaj ne smelo biti nikjer več, se zavedamo svojega žilavega slovenstva ali drugi vsaj še slovenskega porekla. Najboljši se zavedajo tudi svojega slovenskega poslanstva danes in v bodočnosti. Naš narod je v kljub vsem svojim slabostim pretežno dober, zmožen in ustvarjalen. A tudi če bi bil najslabši na svetu (kar gotovo ni nikdar bil), bi bila dolžnost njegovih sinov in hčera, da se borimo za izboljšanja in njegovo srečnejšo bodočnost. Gotovo je eno: tudi za slovensko preživetje, napredek in ugled v svetu so potrebne žrtve skupnosti in posameznikov. Celo velike in nenehne žrtve skupnosti in posameznikov, kot so se vedno zavedali vsi tisti, ki imajo zasluge, da naš narod še vedno živi!»⁶⁴

VII. Vera

Skrajnost v načinu obravnave tukajšnje problematike predstavljajo *Versko kulturni eseji* Bog in slovenstvo (1993) Tarasa Kermaunerja na eni strani in na drugi Božidarja Jezernika razprava *Verska pripadnost in narodna identiteta v ekstremnih razmerah*.⁶⁵ Franc Rode v knjigi *Za čast dežele* (1997) upošteva tudi doslej neopažene vire romanskega izvora, ko si z očmi razgledanega svetovljana prizadeva gojiti in dvigati dostojanstvo slovenskega naroda z vidika tudi katoliško pojmovane transcendence. Po njegovih besedah imamo Slovenci tri mite: *Triglav kot izraz slovenske trdnosti, Vrbo s Prešernom kot nenadkriljiv slovenski glas, tretji temelj slovenstva pa so Brezje s podobo Marije Pomagaj, najčistejši izraz nežnosti, dobrote in usmiljenja. Tu najdemo vse, kar je potrebno za zdravo življenje in trdnost naroda, kajti religiozna prvina spada k narodovim temeljem.*⁶⁶ «Slovenci si poleg vseh drugih prilastkov, ki jih s ponosom ali z manj ponosa postavljamo pred svoj narod, ki si jih lastimo sami ali pa nas z njimi kitijo drugi - štejejo v veliko odliko, da smo Marijin narod. In res, redkokje, če sploh še kje na svetu sreča človek toliko Marijinih cerkva in kipov, božjih poti in pesmi. Še celo to sem pred leti slišal od izgnanca v Argentini: 'Ničesar ne pogrešam tu, ko bi le še Brezje imeli.'»⁶⁷

«Narodne identitete predstavljajo same po sebi veliko bogastvo tudi - in morda še bolj - v svetu kot je naš, ki je ob večji medsebojni bližini narodov poklican k vedno tesnejšemu

⁶² Josip Vidmar, O narodnosti, v: Polemike, Ljubljana 1963, 106-109.

⁶³ Edi Gobec, Trdoživ narod smo. Družina 44, 15. jan. 1995, 6.

⁶⁴ Edi Gobec, n. d.

⁶⁵ Božidar Jezernik, Verska pripadnost in narodna identiteta v ekstremnih razmerah, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, številka 4, 22-29.

⁶⁶ J. K., «Državljana sveta» pri Mariji pomagaj, Družina 46, št. 22, 7.

⁶⁷ Janez Resman, Ki si ga devica od Svetega Duha spočela, Družina 43, št. 12, 20.3.1994, 7.

sodelovanju.⁶⁸ Ob dozdevni ogroženosti s slovenskim nacionalizmom so bile ponatisnjene besede dveh slovenskih duhovnikov. Iz izkušenj z italijanskim fašizmom piše *Ivan Trinko* leta 1931: »So nekateri, ki očitajo nam slovenskim duhovnikom nacionalizem. Tako očitjanje ni nič drugega, kot stara basen o volku in jagnjetu, ki je pilo vodo v doljnem delu potoka, pa je kalilo vodo volku, ki je pil vodo v zgornjem delu potoka! Ni nacionalist, kdor brani svojo narodnost, posebno če jo brani iz verskih vzrokov, pač pa je nacionalist tisti, ki krivično napada narodnost drugega.⁶⁹ Petdeset let pozneje je te njegove besede razumeti takole: »To kar se dogaja v Sloveniji v tej pokomunistični dobi, ni nič drugega kot naraven odpor proti internacionalističnemu tlačenju narodne zavesti in proti srbskemu počasnemu izpodjedanju slovenskega materinega jezika. To je naraven proces dozorevanja slovenskega naroda v zavesti svojih sposobnosti za samostojno življenje v krogih drugih kulturnih evropskih narodov, brez usakih pretenzij po nasilju in maščevanju nad narodi, katerim so hlapčevali skozi dolgo tisočletje. Gre za zavest slovenskega naroda, da je narodnost ena najvišjih vrednot, ki je tudi utemeljena v Svetem pismu, kot npr. v Jezusovem rodovniku, v rodovniku očakov. 'Zvestoba in ljubezen do lastnega naroda veže usakega človeka v vesti, ker gre za zelo važno stvar. Jezusove solze nad Jeruzalemom so najveličastnejša priča do smrti zveste domovinske ljubezni in hkrati strahoten očitek takim, ki so se izneverili svojemu narodu, pa mislijo, da so Kristusovi. Apostol Pavel je tako ljubil svoj nesrečni judovski narod, da je bil pripravljen celo biti pogubljen zanj (če bi bilo to združljivo z vero). Brez narave ne moremo dobiti ničesar nad njo. Po naravi sem človek, sin slovenskega očeta in matere. Če nisem človek, če nisem Slovenec tudi kristjan ne morem biti'. Tako je zapisal teolog in filozof Janez Janžekovič že leta 1941.⁷⁰ Današnji slovenski kristjan v tujini ga dopolnjuje: »Če bom postal nekaj drugega, bom pokvaril božje stvarstvo. To je največji greh. Največji greh je priličiti se povprečnosti, ne sprejemati enkratnosti svojega križa. Če padem jaz, pade ves svet za moj milimeter...⁷¹»

Kje so vzroki slovenske brezbržnosti do lastne državnosti: »Državni praznik. Po stoletnem snu lastna država. Ne na šoli ne na državnem uradu ni zastave. Nekomu to komentiram. 'Ja, prosim, ne bodite vendar nacionalist!' - V dnevnikih smo še pred kratkim lahko brali nekoga, ki se je pred leti trkal po svojih nacionalnih prsah, zdaj pa prepričuje svoje strankarske privrženice, da je 'narodnost emocionalna kategorija'. Preživeta kategorija. Ali pa prebiraš drugega, ki pravi, da pred leti, ko smo ustvarjali lastno državo, 'nismo bazirali na narodnosti, na anahronizmu, ne nečem maloumnem in zaplotniškem'. Zakaj tak beg od zvestobe narodni identiteti, odkod skušnjave za umik v univerzalizem? Odkod ta miselnost? - Avtor v nadaljevanju odgovarja: »Povsem na tihem zgine znak: list slovenske lipe; medtem ko drugi narodi pričenjajo svojo himno s slavospelom svoji domovini, mi z 'žive naj vsi narodi' - ali smo res mi edini široki internacionalci, drugi pa vsi nacisti? Odkod to, da so nam tako pri srcu zlasti tuja gibanja, tudi verska, da prebiramo razne tuje - ne rečem da ne zanimive, razgibane duhovne voditelje, ko pa - samo za primer - Slomška, ki je svetiški človek in ki mu celo po mnenju naših najbolj liberalnih literarnih zgodovinarjev gre, 'kot škofu v slovenski zgodovini po

⁶⁸ Govor svetega očeta Janeza Pavla II. predsedniku Republike Slovenije Milanu Kučanu, Družina 43, št. 9, 28. febr. 1993, 4.

⁶⁹ Franc Rupnik, Nevarnost slovenskega nacionalizma? Dom 26, št. 17, 1991, 5.

⁷⁰ Franc Rupnik, n. d..

⁷¹ Marko Dvořák v govoru mladim o enakosti, neponovljivosti in nenadomestljivosti posameznikove identitete. Marjana Lavrič, »Slovenijo čutim povsod, kjer so Slovenci«, Družina 42, št. 20, 16. maj 1993, 7.

*Cirilu in Metodu prvo mesto, niti ne vzamemo v roke? ...Kako je sploh z vrednoto narodnosti? Ali je res nekaj zastarelega? Ali res narodnost in za tem seveda tudi jezik, ki ga govorimo, nima nobene važnosti? Saj naposled več ali manj vsi znamo nemško, da ne rečemo ful dobro angleško... Ali pa bi še danes veljalo (...) da gre ob izgubi smisla za svoje, pa najsi je to narod ali jezik, za nekaj tragičnega, nekaj, česar Bog gotovo noče. ...Mednarodnost? Da. Toda, kakor je že pred desetletji pisal France Veber: 'Da, internacionalizem, toda internacionalizem z narodi in ne brez narodov.'..Kako je torej z zvestobo svojemu narodu? Ko bi se zamislili pa ne samo ob Slomšku, kaj če bi naredili drzen korak in stopili do največjega učitelja vseh časov, do nekoga, ki je pa tudi največji univerzalist, h Kristusu? K njemu, ki je sicer Bog, ki pa je tudi človek in v katerem sta božja in človeška narava celotni, kakor nas uči cerkev use od časa koncilov v Efezu in Kalcedonu... Kristus je prišel na svet, da 'odreši use človeštvo', Jude in pogane. On pošlje učence po svetu, da 'učijo vse narode', vendar ko pred prihodom svetega Duha razpošlje apostole, kaj jim naroči? 'V samarijska - poganska - mesta ne vstopajte, marveč pojdite k izgubljenim ovcam hiše Izraelove' - Pousem upravičeno bi se Kristus v tistih časih mogel razjokati nad modrimi, ali v nevarnih zmotah se potapljaajočimi Atenami, ali nad poganskim svet obvladujočim Rimom in vendar... zjoče se nad svojim Jeruzalemom... Pa čeprav ve, da mu to njegovo mesto pripravlja - smrt... - Koga obudi od mrtvih? Kakega uplunega Rimljana, ali preprostega rojaka Lazarja? In ko ustane od mrtvih, komu se prikaže? Ponciju Pilatu? ...Ne! Prikaže se preprostim judovskim ženam ... Toda pustimo sveto Pismo! - Vsakomur med nami - zlasti še prav med nami, ki smo danes tukaj in ki prihajamo iz različnih dežel in kontinentov - je jasno, dovolj le, da smo imeli tesnejše stike z ljudmi različnih narodnosti: samo kdor resnično ljubi svoj narod, svoje korenine, je v resnici zmožen ljubiti - ali vsaj spoštovati - tudi druge narode, samo taki ljudje so lahko zdravi univerzalisti... Pred leti so po Italiji slavili 800 letnico rojstva sv. Frančiška Asiškega in isto leto v Španiji 400 letnico smrti sv. Tereze Avilske. Ne samo katoličani, celo državni - in med njimi kdaj do vere indiferentni - krogi so ju slavili kot poosebljenost itajljanstva oziroma španstva... Kaj je Ircem sv. Patrick, kaj Madžarom sv. Štefan, kaj Čehom sv. Vaclav... kaj bi nam in danes pomenil 'sveti Anton Martin'? Če bi hoteli parafrazirati misel, po kateri 'so hudi časi, v katerih so grške drame spet aktualne', bi lahko dejali, da so hudi časi, kadar je Slomšek aktualen. In danes je. To so hudi časi. So pa tudi - lepi časi. Ob našem 'slovenskem Ciceronu' - tako so pravili Slomšku, mojstru govornišva - bi se kazalo ustaviti pa tudi še pri starem rimskem Ciceronu, ki je dejal: 'Ni druge stvari, pri kateri bi se človeška krepost bolj približala božanstvu, kakor je takrat, ko človek ustanavlja novo državo, nova mesta, ali ko stara mesta vlada.' Kak izziv pogumnim in modrim Slovincem v današnjih dneh, na pragu novih časov! Kak izziv, **zlasti mladim**, da bi si tudi oni vrezali v meso svojega srca Slomškovo gesto: 'Živeti in umreti za slovenstvo'. Pa naj živimo v matični domovini, za njenimi mejami ali po svetu...'⁷²*

-Narod, ki nima videnja svoje prihodnosti, ki ne teži k novi zemlji in novemu nebu, nima prihodnosti in tudi ne sedanjosti, ki bi ga bila vredna,- je med drugim poudaril. Vsa slovenska kultura je v bistvenih potezah zaznamovana s krščanstvom, je dejal, zato bomo svojo istovetnost ohranili le dotlej, dokler bomo ohranili krščansko kulturo.⁷³

⁷² Zorko Simčič, Predavanje na Sv. Višarjah, 4. 8. 1996 na prireditvi: Srečanje -treh Slovenij.

⁷³ M.P. Večer slovenskih izročil na Brezjah, Družina 46, št. 22, 4: -Na predvečer praznika Marije Pomočnice, v petek 23. maja je bilo na Brezjah praznično: z rožnim vencem, šmarnicami mašo ter procesijo po vasi so se priporočili nebeški Kraljici, obenem pa obhajali večer slovenskih izročil. O sedanjem v mariskakem pogledu nič kaj rožnatem trenutku za slovenski narod, denimo na področju šolstva, in o prihodnosti je razmišljal ljubljanski nadškof dr. Franc Rode.-

B.

I. Simboli slovenske identitete v slovenski publicistiki.

Vprašanje je, s čim so utemeljeni predstavljeni simboli, ali gre zgolj za *«klišee, ki jih sami zase radi razglašamo»*, kakor je na primer tisti o *«Evropi v miniaturi»* in njenem *«zelenem zakladu» «na sončni strani Alp»*⁷⁴. **Slikovitost**⁷⁵ in pregovorna **lepota slovenske pokrajine** pač ni zgolj kliše, ampak dejstvo. Verjemljivost zgodbi *Frana S. Finžgarja* o popotniku iz tuje velike države,⁷⁶ ki hvali lepoto naše domovine,⁷⁷ potrjuje besede sedanjega madžarskega predsednika Gönczija: *«Bog se je nasmehnil, ko je ustvarjal Slovenijo, kajti izjemno lepa je. Ima gore, vinograde, morje...»*⁷⁸ Od naštetih zemljepisnih pojavov so **gore** *«ena največjih slovenskih ljubezni»*⁷⁹. *«Planinstvo je del slovenske duše»*⁸⁰. Še tako razgiban relief bi bil pust, če ga ne bi pokrivalo raznoliko rastlinje. *«Sloves značilnega slovenskega cveta»* ima **nagelj**, sicer že gojena cvetica.⁸¹

Gojenost je pravzaprav slovenski izraz za kulturo in ta je najpogosteje izbran dokaz slovenske samobitnosti. *«Že nekaj let se borimo za gospodarstvo, za ekonomijo, za sanacijo tega in onega. Najbrž bo vse to še nekaj let glavna potreba, a ob tem ne bi smeli zanemarjati kulture, sicer se nam lahko zgodi, da bomo morda dosegli visok evropski standard, kot narod pa potonili.»*⁸² *«Naloga ministrstva za kulturo je predvsem ustvarjanje ugodnih razmer za razvoj kulture na vseh področjih, ne toliko v*

⁷⁴ Gojko Zupan, Diletantski in malo manj slab vodnik po Sloveniji, Delo, 25. 1. 1996, str.?

⁷⁵ Alenka Gorjup, Spoštovani prijatelji revije Krog, letnik ni naveden št. 4, 1997: Naša Slovenija je zdaj že skoraj pregovorno majhna država. Vendar so tuji zelo presenečeni, ko vidijo, da lahko smučamo na naravnem snegu, plezamo na dvatisočake, plavamo v termalni vodi, jadramo na morju in se hladimo v kraških jamah. Ameriški turisti pravi, da živimo v nekakšnem naravnem Disneylandu. Prav zato je pomembno, da se Slovenci sami zavedamo pomena njene raznolikosti; prav s tem namenom je nastala knjiga *Slovenija - pokrajine in ljudje*. To je ena od temeljnih knjig slovenskega naroda.

⁷⁶ *«Toliko lepota tako tesnem prostoru še nikjer na svetu nisem videl.» in našteval jih je: Triglav s sosedi in tiste tesne soteske, ki vodijo do njega, pa ti dve smaragdni jezerci - Bohinj in Bled, po ravninah polj so njive kot sami lepi vtički, in tam ob slovenskem morju Krasi - moj Bog, ti ljudje tamkaj so čarovniki, da izmed skal vzgoje prežlahtno sadje - in vse reke kakor kristal, ki se kar ponujajo v službo tovarnam, in potem - divje krasni slapovi, da človek res ne more od njih, in še vinske gorice, ki so me s svojo kapljico vžgale, o, vse je lepota kakor pravljica.»*

⁷⁷ *«...Po svetu sem res velikanske daljave ravnin že prevozil po železnicah, a kolikokrat je bilo vse to enoličen dolgčas. V Sloveniji pa pousod narava - sama pesem... Z otroško domišljijo sem si rekel: Ko je ljubi Bog zemljo ustvarjal, si je pač najprej zamislil droben vzorec. Gore, ravnine, jezera, reke, morje itd. Ko je po tem vzorčku svet uredil, je modelček spustil na zemljo in rekel: "To naj bo Slovenija." - Fran Saleški Finžgar, Bratje in sestre, pozdravljeni!, Rodna gruda 41, št. 3, 1994, 8.*

⁷⁸ Branko Rozman, Bog se je nasmehnil, (rubrika Paberkanje), Druina 43, št. 32, 21. avg. 1994, 11.

⁷⁹ Triglavski narodni park, Krog, revija o knjigi, Ljubljana 1994: Kakor smo v 19. stoletju dobili slovenska planinska društva (kmalu za nemškimi), tako smo štirinajst let za razglasitvijo prvega narodnega parka v Evropi dobili tudi svoj narodni park. Današnji Triglavski narodni park kot varovano naravno območje torej praznuje že 70-letnico pomembnega dogodka, ko so entuziasti leta 1924 z nakupno pogodbo za Dolino Triglavskih jezer ustanovili «prirodni varstveni park». V knjigi je slikovito predstavljen ta naš edini narodni park, povezan z goro, ki mu je dala tudi ime. Zgodovina te gore pa je prepletena z bojem za slovenstvo, za vsem ljudem dostopno ohranjeno naravo in domačim prijazno domovanje.

⁸⁰ Prim. Gorenjski glas, 30. marca 1993, 4.

⁸¹ Marjeta Hrovatin, Najlepši nageljni so na Štajerskem, Moj mali svet 28, št. 11, 6-7: «Letošnje poletje smo se v reviji Moj mali svet odločili obuditi sloves značilnega slovenskega cveta, nageljna. Zato smo prvič razpisali nagradni natečaj za najbolj slovenski balkon, okno ali posodo, zasajeno z nageljni...Z našo poletno akcijo smo tako ugotovili, da nagelj v Sloveniji še živi in da so najlepši nageljni na Štajerskem - Naj bo naša akcija spodbudna za vse ljubitelje cvetja, ki nas v Sloveniji, po urejenosti mnogih vrtnov ni malo, da svoja okna ozaljšamo s slapovi žametnih cvetov te lepe slovenske cvetlice.»

⁸² Barbara Svetin, želim si, da bi imeli kulturo srca (Intervju z Veselko Šorli-Puc in Matjažem Pucom, Družina 43, št. 6. febr. 1994, 19.

oblikovanju nekega vsezavezujočega kulturnega programa. Država, oblast, politika morajo torej predvsem zagotavljati obstoj kulture. To je največ, kar lahko storijo za kulturo, ki je nepogrešljiva sestavina naše narodne istovetnosti, ob vključevanju v evropske povezave toliko bolj... Pomisleki ob ustopenju naše države v evropske povezave se porajajo prav iz bojazni, ali bomo Slovenci ohranili **kulturno identiteto**, tembolj, ker je ta hkrati naša narodna identiteta.⁸³ **Zgodovinski spomin** danes večkrat omenjamo kot bistveno sestavino narodne samobitnosti.⁸⁴

Slovenske samobitnosti ni izbojevalo orožje, ampak knjiga. »Če sem nekoč ponavljal kakor zarotitev, urok, čarovni izrek stavek Če ne bomo brali, nas bo pobralo⁸⁵ se zdaj zatekam v usmiljeno vedrino upanja: če bomo brali, se bomo pobrali iz vsega pritlehnega, blatnega, motnega, hudega in se s knjigo prebili k sebi in k luči...Zato hvalnica knjigi! Na Slovenskem, pri nas velja ta hvalnica še toliko bolj. Iz preprostega razloga, da smo dežela, ki je utrdila svoje bivanje z besedo, da smo država, ki je davno pred svojo državno državnostjo imela svojo knjižno državnost in bila v tem enakopraven subjekt vsem, saj smo imeli in imamo v knjigi svoje duhovno življenje, svojo dušo in svoj oltar. Brez tega ni nič, s tem je lahko vse. Priimek in ime našega naroda je - knjiga.⁸⁶

Marsikateri dozdevni simbol identitete vsakega naroda sodi pravzaprav v folklorizem. Naslednji odlomek je odličan primer za to: *»Ob Jurčiču, klasiku slovenske besede, lahko zapišemo še, kako njegovih popularnih likov, n.pr. Krjavlja in Desetega brata, nismo znali izrabiti, denimo v turistične (a ne zgolj turistične) namene. Kakšno radovednost bi danes vzbujala izvirno urejena Obrščakova krčma? A saj nismo znali izrabiti še mnogo bolj razločnega in za slovenstvo (tudi za njegovo državnost) značilnega lika, namreč Levstikovega Martina Krpana z njegovo kobilico, natovorjeno s tihotapljeno soljo. Ali niso tudi to stvari, pozunananjene sicer, ki bi prispevale k naši narodnosti in k naši različnosti? ...Če že Jurčiča ne beremo več (razen šolarji za domače čtivo), potegnimo iz njega vsaj tisto, kar je naš očiten identifikacijski primanjkljaj. Nekaj tega bomo zagotovo našli v njegovih romantično-realističnih likih.⁸⁷*

Od posameznih folklornih dejavnosti je ples med najizrazitejšimi predstavniki folklorizma. »Polka je naša identiteta.⁸⁸ Vse to izhaja iz melodij, ki so jih naši predniki prinesli v Ameriko iz stare domovine, uspešno pa se je vključilo v ameriško glasbeno tradicijo. Po zaslugi Franka Yankovica je slovenska polka znana po vsej Ameriki, njemu pa je pozneje sledilo še več drugih...⁸⁹

Šport an identiteta naše skupnosti⁹⁰ je naslov članka v časopisu Dom iz Slovenske Benečije. Morda za koga presenetljiv,⁹¹ toda slovenski prebivalci v italijanski Julijski

⁸³ France Bernik, Beseda danes, od včeraj za jutri /Pogovarjal se je: Jože Zadavec/, Družina 46, št. 26-27, 6.

⁸⁴ Jože Marinko, Dela slavijo mojstra, Spomini na arhitekta Vlada Gajška, Družina 43, št. 28, 24.7.1994, 7.

⁸⁵ Matjaž Kmecl, Knjiga, kdo bo tebe kupil, v: Knjiga '93, št. 1-2, 2. »Še naprej velja, da nas je samo 2 milijona, toliko je tudi trga za slovensko knjigo - to pa je vsaj petdesetkrat manj, kot je nemškega kulturnega prostora (trga), in ničkolikokrat manj kot angleškega. Celo Hrvatov ali Madžarov je trikrat oziroma petkrat toliko.

⁸⁶ Tone Pavček, Hvalnica knjigi, Glas/Snovanja 19. marec 1993, 11.

⁸⁷ Janez Kajzer, Dvaindvajsetletni romanopisec, Rodna gruda 41, št. 3, 1994, 32.

⁸⁸ *»Med nami deluje več kot sto slovensko-ameriških ansamblov in moramo jih spoštovati. Prav zato smo leta 1986 ustanovili v Clevelandu slovenski ameriški glasbeni muzej. Glavna spodbuda za naše delo pa je bilo dejstvo, da je slovenska polka edina stvar iz naše etnične dediščine, ki je postala znana po vsej Ameriki. Po eni strani je prav polka naša narodnostna identiteta.*

⁸⁹ Jože Prešeren, Polka je naša identiteta, Rodna gruda 41, št. 11-12, 1993, 16-17.

⁹⁰ M.K., Šport an identiteta naše skupnosti, Dom 31, št. 20, 1996, 7.

⁹¹ V to rubriko sodijo tudi komentarji in poročila o uspehih slovenskih smučarjev, bodisi skakalcev ali tekačev. Prim. Silva Eöry, Bronasti trojčki, Porabje 4, št. 5, 10. marec 1994, 4.

krajini si prizadevajo na vse kriplje utrjevati narodno identiteto. Tudi s športom. Zato so ustanovili zvezo športnih društev z namenom: *«Tele koordinament, takuo ki beremo v sporočilu o seji, naj bi imeu korenine v identiteti naše skupnosti, zaki se identificira v teritoriju, ki ima posebno zgodovino, posebne etnične an kulturne karakteristike. Zatuo člani telega koordinamenta - želē pejati naprej adno športno gibanje, v katerin naj bi biu šport moment združevanja, učila, človeškega dozorjevanja an civilnega diela. Takuo bo pravilo koordinamenta duh sodelovanja an pomoči med športnimi društvi, de afirmirjao parjateljstvo, solidarnost an lojalnost v športu an socialnin živiljenju. Zaries velike an lepe besiede. Vriedne tele liepe iniciative. Saj je ura an cajt, de se naša športna društva denejo kupe an dajo svoj prispevek, svoj kontribut za rast Benečije. Do sada so nogometne an druge ekipe dielale usaka zase... Pa, kar je trieba posebno poviedati, nobedno športno društvo v Nediških dolinah se nie brigalo za slovensko identiteto, za naš jezik, za našo kulturo. Drugod, kjer so manjšine, so športna društva zlo pomembna, zaki tudi v šprtu dokazavajo prisotnost niešne posebne identiete. Če ostanemo samuo par Slovenjah, na primer v Trstu imajo Jadran, ki je v košarkarski (pallacanestro) drugi ligi, na Koroškem imajo Slovenski atletski klub, ki je v drugi avstrijski nogometni ligi. Seviada smo omenili samo te narguorš ekipe, okuole katerih je na desetine drugih društev an ekip, ki so izraz slovenske manjšine.»⁹²*

II. Slovensko zamejstvo

Je še zmeraj zanemarjeno v slovenski tako intelektualni kot politični zavesti. Gre za nujnost zdravega razmerja matice do slovenskih narodnih manjšin na nekdanj avtentičnem etničnem ozemlju v sosednjih državah. *Miran Komac* izhaja iz dejstva, da imajo manjšine lastno subjektiviteto. *«Subjektiviteta je sinonim za globalno spoznanje in priznanje obstoja dveh skupnosti, ki imata sicer skupne etnične izvore in mnoge skupne kulturne značilnosti, vendar je življenje v različnih socio-kulturnih in političnih prostorih ustvarilo (samostojne) narodnostne organizme z lastnimi vizijami razvoja.../Med slovenskimi manjšinami in državo slovenskega naroda je potrebno ustvariti enako-praven partnerski odnos, ki bo skozi valorizacijo potencialov manjšin postal temeljni spodbujevalni faktor razvojnih potencialov manjšin samih. V tem smislu mora država Slovenija izkazovati še nekaj, česar v manjšinski politiki ni mogoče pogosto zaslediti: zanesljivost!, ki je ne bodo pokolebali trenutni (državniški?) interesi ali parcialne politične opcije. Le partnerski odnos bo omogočil sočasne povratne učinke v obliki 'prispevka' manjšin k razvoju slovenske države ter, kar je še kako pomembno, pridan bo pomemben element k razvoju teritorijev, na katerih bivajo slovenske manjšine.»⁹³* Avtor poudarja, da matica, kolikor finančno pomaga manjšinam, dolgoročno gledano, v resnici pomaga sebi. Toda kaj pomaga ta premisleka vredna ugotovitev, če *«ni zraven kompetentnih ljudi iz Slovenije, ki bi morali vsemu temu prisluhmiti»*: *«Slovenija kot matična država nima nikakršne strategije v zvezi z zamejskimi Slovenci...»⁹⁴*

Janko Malle je na primeru proslav in jubilejev uradne Koroške ob 40. letnici osvoboditve l. 1985 nazorno pokazal, kam vodi *«strateško pravilo, naj zgodovina koroške Slovence*

⁹² M. K. N. d.

⁹³ M. Komac. n. d.

⁹⁴ Francek Mukič, (Ne)znano zamejstvo, Porabje 7, št. 21, Monošter 1997, 1; Jože Osterman: *«... Še nekdanje promocije zamejskih Slovencev v Cankarjevem domu so bile opuščene, češ da so preživele oblike, modernemu narodu nepotrebne, ker da moderen narod sam vključuje sliko manjšine in jih integrira v svojo zavest. Da pa se je izkazalo, da Slovenci ali niso moderen narod ali pa moderen narod tega ni sposoben. Po njegovem Slovenija trenutno zamejcem ne posveča niti toliko pozornosti kot pred osamosvojitvijo.»*

pozabi, zamočli, zataji. Temu ustrežna je vzgojna strategija: v uradni brošuri, ki so jo dobile kot učni pripomoček za koroško zgodovino use šole v naši deželi, se koroški Slovenci niti v poglavju kultura ne pojavljajo več... Kaj naj torej ostane od ideologije vseh možnih svoboščin in svobodnega razvoja (...), če Koroška koroškim Slovencem spodjeda obe korenini narodne identitete: zgodovino in jezik. Ostajata onemel protest in resignacija v nepolitičnem in folklorističnem samoupravljanju... Soočeni smo s problemom, da na eni strani pojema (se rahlja) narodna identiteta zaradi manipuliranega razvoja, ki ga determinirajo 'naravni' zakoni, delujoči v industrijskih družbah, kjer so ogrožene številčno majhne narodne in kulturne skupine, na drugi strani pa so neprikriti mehanizmi politične hegemonije tisto kolesje v nadgradnji družbenega sistema, ki pod plaščem ljubezni do domovine množično razširja nemško nacionalno samoumevnost, segregacijo, zaprtost, ozkost, samozaverovanost in duhovni geto. Slovenska kultura na Koroškem je povezana z nižjo kmečko socialno strukturo in je naseljena v katoliškem idejnem svetu. Socialne mobilnosti industrijskega razvoja, ki so ji koroški Slovenci podvrženi posebno v zadnjih dveh desetletjih, ta kultura ne reflektira... Getizirani smo na jezikovno posebnost in folklorne dejavnosti v kulturi, našo identiteto omejujejo na raven ohranjanja jezika v naši slovensko koroški substrukture. Omejevanje narodne zavesti na autonomnost jezika ter reprodukcija zgodovinsko preživele oblike identitete v smislu tendencioznega ohranjanja take kulture, ki ne odpira konfliktov in je zgubila svojo socialno funkcijo v današnjem prostoru in času, ne more uveljavljati duhovne in materialne reprodukcije v narodni skupnosti. Umik v zoženi in utesnjeni življenjski prostor, v družino, v vaško idilo in v svet iluzij preteklosti je vedno bil odgovor na odklonjeno identiteto. Praksa kulturnega dela pa je usmerjena tudi v komercializacijo in turizmu laskajočo duhovno razprodajo, ki je razprodaja domovine, samozavesti in človeške identitete. To je osnova za depolitizacijo in dezorientacijo v kulturno-političnem konservatizmu, ki smo mu priča v sedanji politični konstelaciji v naši družbi. Odsotnost identitete razvrednotuje pričakovanja in prizadevanja, da bi postali narodno enakopravni. V kulturi ne najdemo identifikacije z narodotvornimi elementi slovenske zgodovine. Razpoznavni znaki za identiteto manjšin postajajo v koroškem družbenem ambientu zapleteni. Nevarnost dvojnega geta: izolacija od slovenskega kakor tudi od progresivnega avstrijskega kulturnega prostora. Kriza našega kulturnega življenja je kriza našega nacionalnega 'samopojmovanja'.⁹⁵ Enotni slovenski kulturni prostor razvrednotujemo z nereflimirano, nediferencirano in brezpogojno integracijo v vladajoče avstrijske politične strukture.⁹⁶ Vprašanje je, ali prikazan model usihanja danes še v celoti drži, saj tudi folklor danes nima več tiste kohezijske moči, kot so ji jo pripisovali pred desetimi leti⁹⁷ in tudi z druge strani (prim. Erwin Ringel⁹⁸) zamejski rojaki dobivajo spodbude, naj ne podlegajo predsodku drugorazrednosti: *'bil bi slovenski samomor, če bi zapustili in izdali lastno kulturo.'*⁹⁹ Sodobni problematiki zamejske Koroške je uredništvo Glasnika Slovenskega etnološkega društva posvetilo posebno številko,¹⁰⁰ v kateri zavzeto in zagnano sodeluje mladi rod.¹⁰¹

⁹⁵ V taki megli se lahko (s)kotijo namerno navržene teorije o fantomskih Vindišarjih na Koroškem ali Vendih na Madžarskem.

⁹⁶ Janko Malle, O narodni in kulturni identiteti Slovencev na Koroškem, Naši razgledi, 27. dec. 1985, 728-729.

⁹⁷ »Z naraščajočo izobrazbo slovstveno izročilo ni več tisti temelj identitete kot nekdaj.« Martina Piko, na tiskovni konferenci ob izidu knjige Iz semena pa bo lipa zrasla (Glasovi 14), Celovec, 12.6.1997.

⁹⁸ Prim. Anton Trstenjak/Erwin Ringel, O slovenskem človeku in koroški duši, Celovec-Ljubljana-Dunaj 1992.

⁹⁹ A. Trstenjak/E. Ringel, n. d., 180.

¹⁰⁰ Glasnik SED 36/1996, številka 4, 30-54.

¹⁰¹ Prim. članke Sandre Habjanič, Mojce Ramšak, Damjana Žbontar, Irena Lesjak.

Preveč zanemarjena je slovenska narodnostna manjšina štajerskih Slovencev v avstrijski Radgoni in okolici. Edini resno opozarja nanjo *Mirko Križman*, specialist za raziskovanje jezikovnih razmerij na jezikovno mešanih področjih. O tem pričata dve njegovi samostojni knjigi teoretičnih premislekov in empiričnih analiz: *Jezik kot socialni in nacionalni pojav. Primerjalno z jezikovnimi odnosi v Radgonskem kotu (1989)* in *Jezikovna razmerja (1997)*, S takimi študijami se druga naša zamejska področja, žal, ne morejo pohvaliti. Na primer, na ozemlju Furlanije, kjer je v sedmih občinah dolin Nadiže leta 1921 bilo okoli dvaindvajset tisoč Slovencev, danes pa jih v beneškoslovenskih vaseh živi še kakih šest tisoč, okoli deset tisoč pa jih je skupaj, če k slovenskemu življu Nadiških dolin prištejemo slovenske skupnosti Kanalske in Terske doline ter Rezije.¹⁰²

Nismo si še splošno uzavestili dejstva, da je treba tudi Slovence na Hrvaškem obravnavati kot del našega telesa - ali kot izseljence ali zamejce,¹⁰³ tu ni pravi prostor za razčiščevanje teh kategorialnih in pravnih vprašanj, ki imajo zanje bistvene posledice.¹⁰⁴ Bolečino njihovega odmiranja narodnemu telesu ilustrira zapis *»Težko zamira tradicija, tisočletna toliko težje.«* Leta 1947 je politična meja razcepila tudi jelšansko župnijo; sedem naselij: Lisec (sedaj Lisac), Škalnica, Lipa, Rupa, Šapjane, Pasjak in Brdce so odrezali od matične župnije. Nekoč so imeli svoje šole - slovenske. Nazadnje je bila slovenska šola na Pasjaku. V Kastavu, ki je že bližje Reki, je bilo nekoč slovensko učiteljsiše; slovensko najbolj čisto od omenjenih naselij govorijo v Brdcah, drugod imajo v govorici že več hrvaških jezikovnih prvin. *»Ko so načrtovali republiške meje, ni manjkalo propagande - ne brez nadiha ustrahovanja. Kolikor se ne boste opredelili za hrvaško stran, nimate več kaj računati na delo na Reki; tam so imeli zaposlitev. Prebivalcev sedmih naselij ni bilo težko prepričati. Če jih danes kdo sprašuje, kaj so po narodnosti, se ne vedo natančno opredeliti. Ali ste Hrvati? Ne, nikakor. Ali ste Slovenci? Z rameni skomignejo: A, ča, morebiti! Vsa ta slovenska naselja imajo svojevrstno govorico - mešanica slovenskega in hrvaškega.«*¹⁰⁵ Tednik Družina je eden redkih, ki v tej zvezi upošteva nov položaj Slovencev ob južni meji.¹⁰⁶ *»P/rišli so naši najpomembnejši ljudje iz Severne in Južne Amerike, iz Australije, Zahodne Evrope, vseh štirih strani*

¹⁰² Katja Roš, Pogovor z Božom Zuanello, Pobira jih - starost. Svobodna misel, 12. sept. 1997, 4, 31.

¹⁰³ Prim. Jože Primc, Okamneli mož (Glasovi 15), Ljubljana 1997.

¹⁰⁴ Prim. »Slovenci na Hrvaškem«, celodnevno znanstveno srečanje KDAJ IN KJE v organizaciji dr. Vere Kržišnik-Bukič, odgovorne nosilke projekta »Slovenci na prostoru nekdanje Jugoslavije«. Z referati in diskusijskimi prispevki s področja metodologije zadevnega tematskega raziskovanja, nacionalne in cerkvene zgodovine, geografije, sociologije, prava, mednarodnega prava, politologije, jezikoslovja in dialektologije, sociolingvistične ter socialne psihologije je na sploh prvem znanstvenem srečanju s to tematiko sodelovalo dvajset znanstvenikov-raziskovalcev, od tega šest iz Zagreba. Prispevki bodo objavljeni v posebni tematski številki Razprav in gradiva, revije Inštituta za narodnostna vprašanja.

¹⁰⁵ Težko zamira tradicija/Razgledi s kulturo srca in duha, Družina 45, 17. nov. 1996, 10: Mrtvi s svojim molkom so prepričljivejši. Tudi v naših dneh. »Vsi rajni hočejo počivati na jelšanskem pokopališču. Hrvašk župnik Petar Zeba iz Klane, ki soupravlja tudi Šapjane, novo župnijo sedmih bivših jelšanskih podružnic, jih v žalnem sprevodu vodi prek dveh meja na staro pokopališče v Jelšane...Z mejno policijo z obeh strani je dogovorjeno, da žalni sprevod nemoteno prestopa mejo. Jaz (= župnik Jožko Kovačič iz Jelšan) sem vozil na čelu spreveda, za mano pa je pogrebce vozilo 25 do 30 avtomobilov. Skoraj petdeset let po razmejitvi se tradicija pokopavanja še vedno ohranja. Če se že kolo časa ne more zavrteti nazaj, si bodo nekoč vendarle morali oskrbeti pokopališče na svojih tleh. Kdaj bodo v tej smeri kaj postorile tudi cerkvene in politične oblasti nove velike demokračne sosede prebivalcem Rupe, Pasjaka, Šapjan, Škalnice, Lisca, Lipe in Brdca, tem svojim državljanom, ki so jim jih »dobrohotni osvoboditelji« z zvito propagando v tistih svinčenih časih pridelali od slovenske prafare s tisočletno tradicijo? »

¹⁰⁶ F. Petrič, Kako skrbimo za Slovence po svetu? Družina 43, 10. 7. 1994, 3.

*zamejstva (odslej sem lahko štejemo tudi Slovence na Hrvaškem)*¹⁰⁷ Po odločitvi hrvaške vlade, da ne prizna slovenske narodne manjšine na Hrvaškem,¹⁰⁸ dobiva vprašanje Slovencev na Hrvaškem še toliko večjo težo.

III. Izseljstvo

Župančičev esej *Adamič in slovenstvo (1932)*, je izzval razpravo *Josipa Vidmarja Kulturne probleme slovenstva (1932)*. Odtlej izseljenska problematika nikdar več ni tako živo zarezala v slovensko kulturno tkivo. Nasprotno. Dolga desetletja smo tajili njen najbolj vitalni del, slovensko skupnost v Argentini. Vsaka slovenska skupnost na tujem si izoblikuje lastno identiteto...¹⁰⁹ Največ posvetovanj in razprav doslej je bilo o slovenski ustvarjalni dejavnosti, predvsem književnosti, bodisi antologij¹¹⁰ ali razprav.¹¹¹ Od osamosvojitve dalje je treba med izseljence prištevati tudi naše rojake v nekdanjih jugoslovanskih republikah, današnjih novih državah Hrvaška, Bosna in Hercegovina,¹¹² Jugoslavija.

«Slovenci po svetu so veliko naredili za slovensko osamosvojitve. Bili so naši prvi in najboljši ambasadorji. Navdušenje za zgodovinsko dejanje osamosvojitve je povežalo naše ljudi, ki so sicer različnega prepričanja... Po izjavah ljudi, navzočih na taboru, med Slovenci po svetu navdušenje za domovino upada. Razočarani so, ker domovina ne zna in ponekod tudi noče izkoristiti tega, kar ji ponujajo. Doživljajo tudi nepričakovane težave in ovire ob državljanstvu, teži jih odklonilno stališče Slovenije do dvojnega državljanstva, počasno vračanje premoženja, povojna politična emigracija pa je upravičeno zaskrbljena ob ozračju ki vlada v deželi, ki naj bi bila po padcu komunističnega režima tudi njihova domovina.- Kako premagati vse te in številne druge težave, pomisleke in očitke? Najprej je treba spremeniti gledanje na Slovence po svetu. Domovina bi jih rada postavila v vlogo folklorne in turistov.. Dokler ne bodo imeli zastopnika svojih interesov v državnem zboru in svetu, bo njihova vloga res omejena le na poletne turiste in morebitne sponzorje, ko bo treba nekaterim strankam financirati volilne kampanje. Če ni mogoče njihovega glasu slišati v državnih institucijah, je namreč njihova naloga zgolj folklorna.»¹¹³

Kadar izstopimo iz začaranega kroga samopomilovanja,¹¹⁴ smo sposobni napraviti velike reči.¹¹⁵ Ko bi se le zmoogli složno zediniti o najpomembnejših rečeh našega obstoja.¹¹⁶

¹⁰⁷ Franci Petrič, N. d.

¹⁰⁸ Peter Potočnik in STA, Hrvaški Slovenci razočarani, Delo 39, 15.dec.1997, št. 289, 1.

¹⁰⁹ Prim. -...o identiteti slovenske skupnosti v tem delu Nemčije je stekel pogovor tudi na poslovnih večerji v središču Ulma pod velikim cerkvenim zvonom... M. Lavrič, n. d.

¹¹⁰ Prim. To drevo na tujem raste, ur. Ciril Bergles, Ljubljana 1990. Pod Južnim križem, ur. Zora Tavčar, Helga Glušič,...

¹¹¹ Jerneja Petrič, Vrednostni kriteriji (tudi) prezrtega ali preziranega. Delo, Književni listi 12. dec. 1996, 15.

¹¹² *S Slovenci pri maši*, pismo *Marijana Šefa* iz Sarajeva, kjer so Slovenci raztreseni po vsem mestu. Po maši je bilo družabno srečanje, ob skromnem prigrizku, čajju in tudi kapljici vina so se spomnili sv. Martina. Družina 44, 26. nov. 1995, 2.

¹¹³ F. Petrič, Kako skrbimo za Slovence po svetu? 3.

¹¹⁴ Kakor kaže zglad *dr. Branislave Sušnik, eminentne slovenske znanstvenice, zgodovinske in kulturne antropologinje ter ravnateljice Etnografskega muzeja Andrés Barbero v Asuncionu med leti 1955-1996.*

¹¹⁵ *Gospa Adelina Pusineri, učenka, dolgoletna sodelavka in naslednica je predstavila življenje in delo svoje predhodnice v Slovenskem etnografskem muzeju 7. okt. 1997.*

¹¹⁶ Vlado Habjan, Svetovni slovenski kongres, zgodovina in narodna sprava, v: Borec 42, 1990, 465-484. (v pogovoru z Jožetom Dežmanom).

IV. Slovenci in prihodnost

Kar tri publikacije tri leta zaporedoma imajo naslov *Slovenci in prihodnost*. Prijatelji Janeza Svetine¹¹⁷ so zbrali v knjigi s tem naslovom njegove spise na témo »zdravega slovenskega razvoja«, kakor je naslovljeno eno od poglavij v njej.¹¹⁸ *Slovenci in prihodnost* je tematski naslov Nove revije iz leta 1993,¹¹⁹ ki je po zasnovi in avtorsko mlajša dvojčica znamenite Nove revije št. 57. Tretji je zbornik iz leta 1994 s študijskih dnevov v Dragi pri Trstu,¹²⁰ kraja dolgoletne tradicije zbiranja Slovencev s samostojnim miselnim obzorjem iz matice, zamejstva in po svetu še v času, ko to ni bilo tako oportuno in zaželeno. Bolj politično konotirana, s skrbjo za slovensko prihodnost je knjiga *Danes Slovenija in nikdar več?*¹²¹ V njej slikovito, včasih tudi čustveno poudarjajo prehitro, previsoko ceno Slovencev za vstop v Evropsko zvezo. V njej je veliko misli in razglabljanj, ki bi jim bilo vredno prisluhniti in jih upoštevati: »Ali je sklepanje sporazumov za vsako ceno oziroma za kakršnekoli pogoje dejanje pomanjkanja vsake vizije in nejasne ekonomske orientacije, ki jo bomo ovrednotili šele, ko nas bo Evropa s svojimi pravili postavila pred dejstva? Ali bo takrat še možen umik, če se pokaže, da je teritorij in nanj vezan rod bil in je še element narodne istovetnosti ter kulturne identitete in eden najpomembnejših determinant ekonomске usmerjenosti nacionalne ekonomije, zlasti v sosesčini dveh, za evropske razmere ogromnih narodov...¹²² »V primeru vstopa v EZ pa nas že z uveljavitvijo pridruženega članstva čakata razprodaja slovenskega premoženja in zelo hiter propad suverenosti slovenske države, ki se bo v očeh Bruslja kaj hitro reducirala na nepomembno evropsko regijo. Čaka nas tudi pospešen propad tisočletnih korenin slovenstva, ki se bo že pri naslednji generaciji reduciralo na neko nezanimivo folklorno gibanje.¹²³ Napovedi, ob katerih ne bi smeli ostati brezbržni.

Odobje uravnalovke na vseh področjih je otopilo občutek pomembnosti dveh silno pomembnih dejavnikov narodne identitete in državnosti. Intelligence in elite. *Marko Kos: »Znanost in znanje sta proizvod intelligence. Pomembno je, da se ob vstopu v EU zavedamo, da je rast narodne zavesti vse do samostojnosti potekala vzporedno z rastjo intelligence. Jamstvo za prihodnji obstoj slovenstva je samo inteligenca (delavski razred nikoli!). Obratno je tudi obstoj intelligence¹²⁴ in njenih delovnih mest dan samo z obstojem slovenstva. Čim to izgine, je inteligenca brez sidra in opore. Pri tem so nekateri deli intelligence nacionalno pogojeni, nekateri pa manj. Vsi potrebujejo svoje okolje, s katerim komunicirajo: delavstvo, pacienti, klienti, poslušalci, bralci, gledalci itd. V tem okolju tuja inteligenca ne more konkurirati. Če se slovenstvo razkroji in preide v dva ali več večjih nacij, bo slovenska inteligenca izgubila svojo osnovo in bo postala brezdomec. Zato je v njenem interesu, da se bori za ohranitev slovenskega jezika, da ne dopusti konkurence tujega na področju lastne države. Država pa mora prevzeti vlogo zaščitnika jezika in osnov za njegovo nadaljevanje: šolstvo, uradni jezik, ovire pri naseljevanju tujcev itd. Zato mora ostati univerza samo slovenska in znanost mora gojiti slovenščino*

¹¹⁷ V vojni za samostojno Slovenijo je padel 28. junija 1991 v Gornji Radgoni kot civilna žrtev vojne.

¹¹⁸ Janez Svetina, *Slovenci in prihodnost*, Radovljica 1992. Za uredniški odbor Vlasta Pacheiner - Klander.

¹¹⁹ Nova Revija (12), št. 134/135, Ljubljana 1993. Ur. Niko Grafenauer.

¹²⁰ 29. študijski dnevi Draga 94, Slovenci in prihodnost, Trst 1995, ur. Sergij Pahor in Marij Maver.

¹²¹ Danes Slovenija in nikdar več? ur. Borut Korun, Velenje 1997.

¹²² Tone Jerovšek, Lastnina in tujci, v: Danes Slovenija in nikdar več, 64.

¹²³ Jože Kop, Koam, ko bo domovina prodana tujcem!, v: Danes Slovenija in nikdar več, 70.

¹²⁴ Primer *Edvarda Rusjana* (1989) dokazuje, da se po nepotrebnem omejujemo, če identiteto pojmujejo zgolj ozko kulturološko, ampak jo je treba gojiti tudi na področju tehnične kulture. Prim. Sandi Sitar, *Edvard Rusjan*, Ljubljana 1989.

na strokovnih področjih. Inteligenca, univerza in znanost ne morejo biti internacionalni. To je postulat, prek katerega ne moremo. Vedno moramo upoštevati posledice, ki so dokončne in nepovratne. Imejmo pred očmi koroško slovenstvo, ki je izginilo v kratkem času.¹²⁵ Grafit na ta temni zgled opominja s pesniško prodornostjo: KOROŠKA NAŠA PRODANA /ZAKLANA ZAVIJAJOČA KOKOŠKA.¹²⁶

«Kdo si, kaj si, kod in kam gre tvoja pot, nenehno premišluj - tako se varoval boš zmot.» Tako se začne ena najbolj znanih skladb Jakoba Gallusa, katere glasba mi venomer zveni v zavesti, kadar se se mi misli začno plesti okrog našega malega naroda in njegove identitete...¹²⁷ To, da smo postali neodvisen narod v samostojni državi, predvsem ne sme postati naša omejitev. Zdaj imamo v rokah tisto priložnost, da spustimo tok skozi sebe in se vključimo v celice celotnih pljuč bodoče Evrope. Znotraj sebe moramo poiskati vse tisto, kar od nas pričakujejo, in morda še bolj, česar od nas ne pričakujejo. Imamo bogato kulturno tradicijo, pa je vendar preveč takih ljudi, ki mešajo pojme etnološke tradicije (ki je seveda izredno pomembna) s tradicijo razvoja visoke kulture, kakršno je razvijal na primer tudi Gallus. Lobiranje v elitne kroge ali krožke je velika nevarnost, da se sprevrže v snobizem in napuh. In tu smo zares na spolzkih tleh, saj nimamo svoje aristokracije (ki pa jo imajo vsi pomembni evropski narodi), ki bi stalno postavljala temelje razvoju neke elitne družbe. Z besedami je moč narediti marsikateri korak, v praksi pa se nam kar vseprek lahko podira. Na eni strani imamo utis, da je naša identiteta popolnoma izdelana, hkrati pa pozabljamo, da smo v zavesti večine Evropejcev samo (bivša) provinca bivših držav. Za nas, ki smo postali čez noč lastniki države, je zato zelo pomembno, da si brez sprenevedanja priznamo, da moramo spustiti k nam čez prag tudi nekaj tistih navad in običajev, globokih korenin trdne evropske družbe, ki nam bodo ob pravilni uporabi omogočali izkoriščati vse možnosti vplivov na vsakdanjik in prihodnost. Kot marsikaj, kar moramo na novo zastaviti, sodi tudi oblikovanje neke zdrave elite, ki bo znala komunicirati z ustreznimi krogi v Evropi... Beseda elita bi zaslužila, da se ji povrne prvotni blišč in pozitiven pomen. Biti na položaju ali imeti določen status še ne pomeni, da je človek spoznal in osvojil določene estetske kriterije in človeške vrednote. Zato je tudi **elitnost** nekaj, kar se ne da kupiti. Je rezultat nekega procesa, ki ga mora podpirati tudi naša družba. Sicer se bomo kaj hitro izgubili v poplavi najrazličnejših pritiskov tistih, ki bi radi zavestno ali nezavedno izkoristili neizkušnost mlade države pri njenem hlastanju za tempom, ki ga narekuje 'razvita' Evropa.¹²⁸ «Obširna analiza stanja duha in razmer v naši državi sedem let po vzpostavitvi demokracije» priobija: **«Vprašanje naroda na Slovenskem še enkrat v zgodovini ni vprašanje o tem, kaj počnejo drugi z nami, ampak vprašanje o tem, kaj počnemo Slovenci sami s seboj.»**¹²⁹

¹²⁵ Marko Kos, Vloga slovenske inteligence v družbi; v: «Delavnica 97» Znanje za razvoj slovenske družbe, Ljubljana, 19. junij 1997, 120.

¹²⁶ Kokoška = Slovenija. Po svoji grafični podobi je z malo fantazije zemljevid Slovenije res podoben kokoški. Od tod metafora.

¹²⁷ «O eliti razmišljal od časa, ko na gimnaziji prepovedali -elitni ples-, češ da -elita stvar gnilega kapitalizma. Za nas, ki smo pojmovanje elitnosti povezovali z zahtevami in kriteriji estetike in smiselne vsebine, je ibl tak ukaz povsem nerazumljiv. Na vsak način pa mi je že takrat seglo globoko v dušo razmišljanje o eliti...Pripadniki določenih elitnih struktur se nedvomno povezujejo na različne načine, pri tem pa je pomembno vedeti, da so informacije in povezave, ki se širijo v teh krogih, v veliki meri ali skoraj povsem nedostopne nepovabljenim in nepoklicanim ljudem.»

¹²⁸ Tomaž Bole, Dobrodošli v Evropi, Gorenjski glas/Snovanja, 7 jan. 1994, 15.

¹²⁹ Ura evropske resnice za Sloveijo/TShe Hour of European Truth for Slovenia, Ljubljana 1997, 4.

I

Drago Perko

Slovenija na stiku velikih evropskih pokrajinskih enot

Slovenija meri komaj 20.272 km². Na svetu je okrog 150 večjih in samo okrog 50 manjših držav. Ker pa se prav na tem koščku srednje Evrope stikajo in prepletajo značilnosti velikih geografskih enot (Alpe, Dinarsko gorstvo, Panonska kotlina in Jadransko morje), se po pokrajinski raznolikosti lahko le malokatera, celo precej večja država primerja s Slovenijo. Prav pestrost in prehodnost slovenskih pokrajin je temeljna geografska značilnost Slovenije in hkrati njena pomembna identiteta.

Slovenia has an area of only 20,272 km². In the world there are about 150 bigger and only 50 smaller countries. However, thanks to the fact it is located on the very spot in Central Europe where major geographical units (the Alps, the Dinaric Mountains, the Pannonian Plain and the Adriatic Sea) intersect and intertwine, few countries, even much bigger ones, can compete with Slovenia as far as landscape variety is concerned. Diversity and the transit character of its regions are Slovenia's main geographical features which give the country its recognizable identity.

Uvod

Slovenija je po **pokrajinski raznolikosti** izjemna, saj se v krogu s polmerom komaj 150 km sredi Evrope, kjer leži Slovenija, stikajo in prepletajo visokogorske Alpe s predalpskimi hribovji in kotlinami, ravninska Panonska nižina z gričevnatim obrobjem, zakraseli svet Dinarskega gorstva s kraškimi planotami in vmesnimi podolji ter sredozemski svet z blažilnimi vplivi Jadranskega morja.

Velika spremenljivost slovenskih pokrajin je velik izziv za našo geografijo, ki ima med znanostmi prav posebno mesto, saj je zaradi značilnosti njenega predmeta proučevanja hkrati naravoslovna in družboslovna znanost.

Osnovni predmet geografskega raziskovanja je pokrajina ali regija, ki jo sestavljajo različne naravne in družbene **pokrajinske sestavine**. Najpomembnejše naravne pokrajinske sestavine so kamnine, relief, vode, podnebje, prsti in rastje, najpomembnejše

družbene pokrajinske sestavine pa prebivalstvo, naselja in gospodarstvo. Vsako pokrajinsko sestavino sestavlja cela vrsta pojavov in procesov: pri reliefu so pomembni na primer nadmorska višina, naklon, ekspozicija, erozija, tektonika in podobno, pri prebivalstvu pa na primer gostota, starostna sestava, naravni prirastek in podobno.

Ločimo **naravno pokrajino**, ki jo sestavljajo le naravne pokrajinske sestavine, in **kulturno pokrajino**, ki jo poleg naravnih sestavljajo tudi družbene pokrajinske sestavine in ima dva podtipa: **podeželsko** ali **ruralno** in **mestno** ali **urbano pokrajino**.

Kulturna pokrajina je torej vsaka pokrajina, kjer je človek s svojim delovanjem spremenil naravne pokrajinske sestavine in jim dodal družbene pokrajinske sestavine. Ker je za Slovenijo značilna stara poselitev, večino Slovenije pokrivajo kulturne pokrajine. O naravnih pokrajinah delno lahko govorimo le v visokogorskem svetu, pa še tu je delovanje človeka močno opazno.

Ker Slovenija leži na stiku in prepletanju alpskega, dinarskega, panonskega in sredozemskega sveta ter hkrati štirih kulturnih prostorov: germanskega, romanskega, madžarskega in slovanskega, so se na površinsko izredno majhnem območju oblikovali številni tipi kulturne pokrajine, ki odsevajo naravne in družbene značilnosti določenega območja. Posamezne prvine kulturne pokrajine proučujejo različne vede, s pokrajino kot kompleksno celoto naravnih in družbenih pokrajinskih sestavin pa se ukvarja le geografija.

Zaradi prepletanja tako številnih in tako različnih naravnih, zgodovinskih, političnih in kulturnih dejavnikov na območju Slovenije so prvine naših kulturnih pokrajin oziroma naravna in kulturna dediščina slovenskih pokrajin neverjetno pestre in zanimive.

Tako se je na primer v našem gorskem svetu s slabimi naravnimi možnostmi za poselitev in gospodarske dejavnosti oblikovala redka poselitev v obliki samotnih kmetij, ki stojijo po južnih pobočjih in imajo obdelovalno zemljo v celkih na površju z manjšim naklonom okoli hiš, strme in osojne lege pa porašča gozd, nad katerim so planinski pašniki, zaradi katerih so naši predniki znižali zgornjo gozdno mejo in z izkrčevanjem gozda popolnoma spremenili sliko nekdanje naravne pokrajine.

Na drugi strani so naselja na ravninah velika in razmeščena na robove teras ali na mejo med poplavnim in nepoplavnim svetom, ali pa postavljena na mejo med ravnino in gričevnatim obrobjem. Poljska razdelitev je tu popolnoma drugačna, gostota poljskih poti je velika, gozd je skoraj popolnoma izkrččen, podoba nekdanje naravne pokrajine lahko le slutimo.

Močno so spremenjena tudi naša gričevja, predvsem vinorodne gorice z značilnimi vinogradi na sončnih pobočjih in gozdom v osojah ter naselji na slemenih iznad vlažnih dolin.

Spet popolnoma drugačne so kraške pokrajine v dinarskem svetu, kjer so ljudje zaradi neugodnih naravnih možnosti temeljito posegli v naravno pokrajino. Posekali so velik delež gozda, s kamenjem zgradili ograde okrog njiv, da ne bi odneslo prsti, zapolnili dna vrtač, da bi dobili ravne njive itd.

Še posebej stare so kulturne pokrajine v sredozemskem svetu, kjer so ponekod razvidne prvine kulturne pokrajine celo iz grškega oziroma rimskega obdobja, dominantno lego v pokrajini pa imajo mnoge vasice z mestnim videzom na vrhu slemen in kopastih vrhov.

Slovenija je torej idealno območje za preučevanje kulturnih pokrajin, rezultati pa so zanimivi za širši evropski prostor. Mnogi tuji geografi namreč pravijo, da je Slovenija pravi geografski naravni laboratorij. Za mlado državo, kakršna je Slovenija, ki išče svojo identiteto med državami na svetu, pa je preučevanje njenih kulturnih

pokrajini, ki izražajo hkrati njene naravne in družbene značilnosti, temeljnega in nacionalnega pomena.

Regionalizacija

Regionalizacija, postopek prostorskega ločevanja regij oziroma delitev zemeljskega površja na pokrajine, spada med najbolj zapletene geografske postopke. Hkrati pa je velik znanstveni izziv, še posebej v Sloveniji, kjer je konkretno določevanje pokrajinskih mej zaradi prehodnosti in spreminjanja večine pokrajinskih sestavin težko in včasih celo vprašljivo.

Teoretično je pokrajina lahko tudi na primer prosto izbran kvadrat zemeljskega površja, saj je, kot je to značilno za vsako pokrajino, zgrajen iz pokrajinskih sestavin, ki so bolj ali manj povezane, vendar pa mora geograf težiti k regionalizaciji na osnovi čim več kriterijev (pokrajinskih sestavin), da se tako od teoretičnogeografskega pojma pokrajine čim bolj približa ljudskemu pojmovanju, ki razlikuje pokrajine predvsem glede ne njihov zunanji izgled, pejsaž, fiziognomijo oziroma značilne krajine vsake pokrajine.

Najboljše bi bilo upoštevati prav vse sestavine, kar pa je praktično nemogoče. Po drugi strani temeljni geografski zakon govori o povezanosti, soodvisnosti pokrajinskih sestavin, to pa pomeni, da regionalizacija na osnovi ene sestavine nehoti pomeni regionalizacijo tudi na osnovi z njo visoko povezanih sestavin. Bolj pomembno od same izbire kriterijev (sestavlin) za regionalizacijo je doslednost upoštevanja izbranega kriterija. Ker je pokrajina torej poljuben izsek iz zemeljskega površja, od katerega pa pričakujemo vsaj določeno stopnjo homogenosti, bi bila lahko kratka definicija pokrajine takale: **pokrajina je v prostorskem smislu na osnovi vsaj ene pokrajinske sestavine homogen in omejen del zemeljskega površja, v vsebinskem smislu pa sestav različnih, med seboj povezanih pokrajinskih sestavin.**

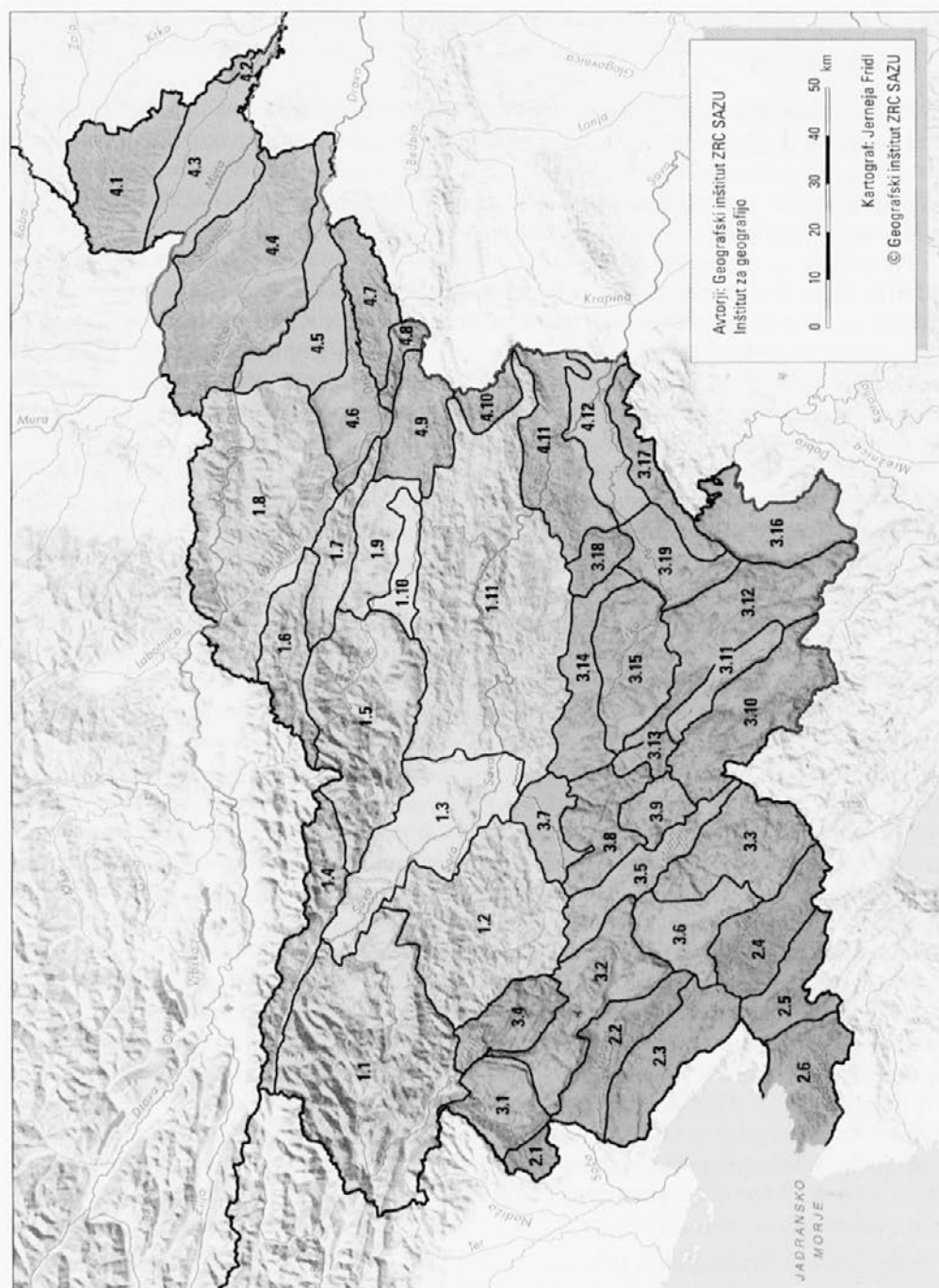
Slovenski geografi so pripravili že več različnih regionalizacij Slovenije. Vsaka od njih ima nekatere dobre strani, pa tudi nekatere pomanjkljivosti. Najnovejša regionalizacija Slovenije, ki so jo pripravili strokovnjaki dveh slovenskih geografskih raziskovalnih inštitucij: Geografskega inštituta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Inštituta za geografijo, temelji na upoštevanju naravnih sestavin pokrajine in tistih družbenih sestavinah, ki so z naravnimi močno povezane, na primer raba tal ter lega in tloris naselij. Pri določanju mej so v največji možni meri upoštevali enotne kriterije, pri imenih pokrajin pa čim bolj enotno poimenovanje.

Slovenijo so po geografskih kriterijih razdelili na štiri velike pokrajine ali območja (**makroregije**): alpski svet (dve petini ozemlja države), panonski svet (petina ozemlja), dinarski svet (četrtnina ozemlja) in sredozemski svet (desetina ozemlja).

Makroregije so razdelili na 48 pokrajin (**mezoregij**), na primer Julijske Alpe in Pohorje v alpskem svetu, Goričko in Krška ravan v panonskem svetu, Notranjsko podolje in Bela krajina v dinarskem svetu ter Vipavska dolina in Kras v sredozemskem svetu. Največja slovenska pokrajina je Posavsko hribovje, ki meri 1909 km² (9 % Slovenije), najmanjša pa Lendavske gorice, ki so velike komaj 17 km² (1 ‰ Slovenije).

Najpomembnejše naravne sestavine, ki določajo pokrajinsko pestrost Slovenije, so kamnine, površje, podnebje in rastje.

Skoraj polovico **kamnin** v Sloveniji, predvsem v alpskem in dinarskem svetu, sestavljata karbonatni kamnini apnenec in dolomit, zato je Slovenija dežela krasa. Panon-

Slika 1: Regionalizacija Slovenije

Oznaka pokrajine	Ime pokrajine	Površina v km ²	Površina ravninska v m	Povprečni naklon v °	Delež gozdov v %	Število naselij leta 1997	Število prebivalcev leta 1961	Gostota prebivalstva leta 1961	Novilo prebivalstva leta 1991	Gostota prebivalstva leta 1991	Število spremembitev prebivalstva med letoma 1961 in 1991
1.1	Taljske Alpe	1512	1107,9	25,5	59,4	144	40642	20	40661	20	100,1
1.2	Cerkirsko, Skofjeloško in Polhograjsko in Rožarsko hribovje	979	640,5	18,7	68,5	278	41739	40	49543	40	114,3
1.3	Savska ravan	676	498,5	4,4	41,7	341	37691	386	418224	619	160,4
1.4	Zahodne Karavanke	531	1187,0	25,3	81,4	25	20586	80	29166	89	130,8
1.5	Karavansko-Savinjske Alpe	889	988,2	25,3	75,0	116	20098	24	20916	24	101,1
1.6	Zahodne Karavanke	400	918,9	22,4	85,5	28	12925	41	11178	45	99,9
1.7	Vzhodno Karavansko hribovje	241	626,0	18,1	75,7	217	25027	95	42429	175	183,8
1.8	Strana, Kozjak in Pohorje	1287	713,6	17,0	76,8	17	19089	78	21852	89	114,5
1.9	Savinjska ravan	244	563,9	11,0	59,3	115	35495	474	75485	526	141,2
1.10	Prealpski svet	1909	166,6	2,2	65,3	850	132051	69	146774	72	108,6
1.11	ALPSKI SVET	8541	731,6	18,4	64,8	2218	696098	82	924174	108	132,8
2.1	Goriška Brega	85	242,0	15,5	38,8	45	6326	70	5758	69	91,0
2.2	Vipavska dolina	429	216,1	9,5	33,1	124	4972	148	63052	203	137,2
2.3	Kras	429	444,9	6,9	40,6	44	17417	41	19068	44	109,5
2.4	Brijuni in dolina Reke	412	525,6	11,5	42,4	98	18659	55	16254	48	87,1
2.5	Podgorški kras, Celarija in Polhograjsko podolje	241	527,2	9,0	42,6	45	5701	22	4674	19	87,0
2.6	Savinjska brda	820	179,5	11,1	35,6	117	40613	152	75727	242	152,6
2.7	SREDOZEMSKI SVET	17340	552,4	9,8	34,5	519	143557	83	184553	106	128,7
3.1	Kamlovska dolina	272	550,4	18,5	40,9	55	11641	12	4428	31	80,1
3.2	Kamlovska dolina	508	831,8	15,0	75,5	29	5919	12	4541	9	70,6
3.3	Trnovski gozd, Narnes in Hrušica	458	968,4	14,5	81,7	1	0	0	0	0	0
3.4	Javorniki in Sreznik	249	647,8	22,8	67,4	29	12712	53	11628	49	91,5
3.5	Notranjsko podolje	270	572,8	6,2	37,7	51	16941	63	21219	79	125,3
3.6	Posavska dolina in Vremščica	180	607,5	7,5	45,5	58	12360	58	19244	65	111,5
3.7	Unpljansko breg	144	297,5	2,1	9,5	95	50348	278	81600	453	163,1
3.8	Kamlovske hribovje in Merušja	500	682,0	14,0	77,6	79	4745	16	4691	16	98,9
3.9	Blajce	114	745,7	11,0	50,2	80	4294	23	2424	17	73,6
3.10	Velika gora, Stoula in Grčeniška gora	555	736,0	13,6	80,3	132	7881	14	5564	10	70,6
3.11	Ribniško-Kočevsko podolje	115	489,3	3,6	21,9	52	17055	151	23692	205	135,4
3.12	Mala gora, Kočevski rog in Poljanska gora	583	611,7	10,9	76,2	70	2990	10	1678	5	56,1
3.13	Velikogoriška pokrajina	71	591,8	12,0	45,4	78	4081	57	4522	40	86,4
3.14	Dolenjsko podolje	318	464,8	7,8	45,0	240	21528	77	42631	103	133,0
3.15	Suha kraljina in Dolenjske	421	399,1	8,0	48,6	166	15366	46	13462	32	87,1
3.16	Bela kraljina	588	242,3	16,1	42,9	192	21964	52	25495	66	115,8
3.17	Gorjanci	212	469,8	13,5	66,2	87	6939	35	5752	27	54,3
3.18	Raduljsko hribovje	116	474,7	13,0	54,7	73	4637	49	4979	45	88,5
3.19	Novomeška pokrajina	259	280,9	8,1	51,6	126	25210	97	48860	150	154,1
3	DINARSKI SVET	5706	579,8	11,4	59,6	1619	254124	45	409492	54	121,8
4.1	Goriško	492	275,1	5,7	42,3	84	31142	65	23196	47	74,5
4.2	Lendavske gorice	17	227,1	8,8	14,5	5	2799	165	2208	128	78,9
4.3	Muravska ravan	601	184,2	0,5	14,8	141	7929	146	88006	146	119,0
4.4	Slovenske gorice	1054	208,4	7,1	34,9	430	95615	92	92420	89	96,6
4.5	Dravska ravan	425	244,9	0,7	17,1	108	136076	320	172109	405	126,5
4.6	Dravinske gorice	281	318,0	6,7	42,1	154	55819	127	44964	123	123,0
4.7	Haleze	241	416,7	14,6	44,0	80	17205	71	12141	50	70,5
4.8	Bok in Marjet	73	462,2	19,5	68,9	14	4684	50	2750	48	74,9
4.9	Vogeljsko in Zagorjesko hribovje	293	307,5	10,1	42,5	189	39463	101	55162	121	120,4
4.10	Sredinesotjsko hribovje	1011	304,8	11,0	44,9	41	7340	72	6080	60	84,0
4.11	Kraško, Sotško in Buzeljsko hribovje	401	275,8	11,4	49,8	252	45521	78	43851	73	94,5
4.12	Kraška ravan	270	161,0	1,6	25,9	137	29152	108	45598	132	122,1
4	PANONSKI SVET	4291	260,7	6,4	33,5	1635	497944	116	517787	128	110,0
Skupaj	SILOVENIJA	20272	556,8	13,1	54,1	5991	1591523	79	1965986	97	123,5

Preglednica 1: Nekateri kazalci po slovenskih pokrajinah

Opisna pokrajina	Ime pokrajine	Delež moških leta 1991 v %	Delež žensk leta 1991 v %	Delež prebivalstva v starosti do 19 let leta 1991	Delež prebivalstva v starosti od 20 do 59 let leta 1991	Delež prebivalstva v starosti 60 let in več leta 1991	Delež Slovencev leta 1991 v %	Delež kmečkoga prebivalstva leta 1961 v %	Delež kmečkoga prebivalstva leta 1961 v %	Delež zaposlenih v industriji v rudarstvu leta 1961 v %	Delež zaposlenih v industriji v rudarstvu leta 1991 v %
1.1	Italiske Alpe	48.3	51.7	26,0	52,6	27,4	93,1	27,4	5,8	29,1	47,7
1.2	Gerkljansko, Skočjeloško in Pollograjsko in Rowtarsko hribovje	49,4	50,6	31,6	52,2	40,5	97,0	40,5	11,4	27,8	53,8
1.3	Savska ravan	47,4	52,6	28,0	56,8	7,8	82,7	7,8	1,7	46,8	38,1
1.4	Zahodne Karavanke	48,5	51,5	29,1	55,5	69,3	96,9	4,1	1,0	60,6	58,7
1.5	Kamniško-Savinjske Alpe	48,7	51,3	26,3	53,6	40,9	96,9	40,9	16,9	20,8	46,3
1.6	Vzhodne Karavanke	49,8	50,2	27,2	55,7	23,1	94,8	23,1	9,7	43,8	43,2
1.7	Velebitsko in Kamniško hribovje	49,4	50,6	32,0	58,0	58,0	78,9	21,7	3,8	47,4	60,7
1.8	Strova, Kozjak in Pohorje	49,7	50,3	28,6	57,2	27,2	94,4	27,2	7,6	39,1	41,2
1.9	Lozniko in Hudinski gričevje	49,1	50,9	29,0	55,6	40,5	95,3	40,5	9,7	27,7	42,4
1.10	Savinjska ravan	47,6	52,4	26,9	57,3	11,8	86,3	11,8	3,4	40,1	43,4
1.11	Preusko hribovje	48,9	51,1	28,2	54,9	28,9	92,0	28,9	8,7	40,6	50,1
1	ALPSKI SVET	48,2	51,8	28,3	56,2	19,6	86,7	19,6	4,7	41,1	43,7
2.1	Goriška Brda	49,3	50,7	26,3	52,5	76,9	96,9	76,9	21,6	4,9	24,4
2.2	Vipavska dolina	48,8	51,2	27,7	55,2	31,8	91,2	31,8	5,6	27,1	43,4
2.3	Kras	48,8	51,2	25,6	54,6	31,2	89,7	31,2	4,1	18,3	35,9
2.4	Brdina in dolina Reke	49,6	50,4	25,2	55,2	41,7	92,9	41,7	9,6	22,1	38,1
2.5	Podgorski kras, Cularia in Podgorsko podolje	50,1	49,9	24,8	54,9	42,1	90,2	42,1	5,9	17,4	45,6
2.6	Savinjska buda	48,8	51,2	26,6	57,5	27,2	70,7	27,2	4,1	32,5	27,2
2	SREDOZEMSKI SVET	48,9	51,1	26,7	55,8	33,4	82,9	33,4	5,3	25,9	34,9
3.1	Kamreško in Banjšice	49,5	50,5	24,9	53,1	58,7	92,8	58,7	6,6	32,0	49,6
3.2	Trnovski gozd, Nanos in Hrastica	49,7	50,3	26,9	52,5	29,5	98,8	29,5	14,4	14,3	47,6
3.3	Javorniki in Snežnik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.4	Idrsko hribovje	48,3	51,7	35,6	53,9	25,3	95,0	25,3	5,1	29,0	53,9
3.5	Nozdrnsko podolje	49,0	51,0	29,0	55,2	15,8	91,2	15,8	5,5	40,3	49,0
3.6	Prsko podolje in Vremščica	49,0	51,0	28,6	54,2	17,3	80,7	17,3	5,0	22,1	32,3
3.7	Ljubljansko barje	47,8	52,2	27,8	57,6	11,6	82,3	11,6	1,6	34,7	31,3
3.8	Krnško hribovje in Menišlja	49,8	50,2	28,1	52,3	19,0	96,8	19,0	14,2	20,3	29,9
3.9	Blouke	50,3	49,6	24,9	49,8	25,3	98,1	25,3	19,4	13,8	46,9
3.10	Velika gora, Stoina in Gotenška gora	49,0	51,0	25,4	51,5	23,0	92,9	23,0	8,4	14,6	47,0
3.11	Ribniško-Kočevo podolje	49,2	50,8	29,8	55,9	14,3	86,0	14,3	4,4	37,4	51,0
3.12	Mala gora, Kočevski rog in Poljanska gora	50,9	49,1	23,4	49,0	93,3	93,3	64,4	24,5	4,1	42,3
3.13	Velikokraška pokrajina	48,2	51,8	26,9	52,5	20,6	98,0	20,6	11,6	8,8	31,9
3.14	Dolenjsko podolje	49,8	50,2	30,8	51,4	14,3	94,7	14,3	10,1	16,7	32,7
3.15	Suha krajina in Dobropole	49,4	50,6	28,0	52,0	18,6	97,5	18,6	18,0	8,1	37,1
3.16	Bela krajina	49,2	50,8	29,2	54,0	16,8	83,9	16,8	10,8	19,3	50,2
3.17	Goranci	51,5	48,5	26,6	53,4	17,0	94,9	17,0	22,2	11,5	36,5
3.18	Rudniško hribovje	50,0	50,0	29,9	52,7	20,4	97,5	20,4	65,7	20,0	41,8
3.19	Novomeška pokrajina	48,7	51,3	30,3	57,3	12,3	87,2	12,3	5,7	28,2	47,7
3	DINARSKI SVET	48,8	51,2	28,6	55,3	16,0	88,1	16,0	6,9	24,6	40,3
4.1	Gorško	49,0	51,0	24,6	51,3	19,3	92,1	19,3	4,0	19,2	47,2
4.2	Lendavske gorice	49,1	50,9	23,0	55,0	21,2	84,0	21,2	10,6	19,2	47,2
4.3	Murska ravan	48,5	51,5	28,0	55,2	88,3	96,9	88,3	16,6	12,5	32,1
4.4	Slovenske gorice	49,4	50,6	28,7	55,3	16,0	93,1	16,0	62,5	19,8	35,3
4.5	Dravska ravan	47,7	52,3	25,3	57,9	16,8	89,1	16,8	15,0	41,1	43,6
4.6	Dravniške gorice	49,1	50,9	29,5	56,1	14,4	95,3	14,4	29,1	8,6	48,2
4.7	Halozne	49,5	50,5	28,1	55,8	18,1	95,3	18,1	74,6	9,7	29,9
4.8	Boč in Marez	49,8	50,2	29,7	54,2	16,2	94,6	16,2	53,6	15,6	37,6
4.9	Vojlajnsko in Zgorajnotoško gričevje	48,8	51,2	29,6	54,9	44,3	92,6	44,3	14,1	23,3	55,2
4.10	Sredinotolsko gričevje	48,6	51,4	27,2	56,0	22,7	96,0	22,7	7,5	30,2	26,9
4.11	Krško, Senovsko in Bizeljsko gričevje	49,0	51,0	27,7	53,3	50,2	94,7	50,2	14,8	17,1	43,8
4.12	Koška ravan	48,7	51,4	28,5	55,3	16,3	88,8	16,3	41,0	18,4	39,1
4	PANONSKI SVET	48,6	51,4	27,3	55,8	16,9	91,3	16,9	12,9	22,4	37,6
Skupaj	SLOVENIJA	48,5	51,5	27,9	55,9	16,2	87,9	16,2	7,4	30,9	40,6

ska gričevja so predvsem iz laporja in sredozemska iz fliša, ravnine pa iz gline, peska in proda.

Desetina **površja** Slovenije so gorovja, kjer ne živijo niti 3 % prebivalstva, druga desetina ravnine, kjer živi skoraj polovica vsega prebivalstva, dve petini hribovja, kjer je gostota prebivalstva največja po dolinah, in dve petini gričevja, kjer je gostota največja po slemenih. Povprečna nadmorska višina Slovenije je 557 m, povprečni naklon pa 13°.

Podnebje je ob obali submediteransko z vročimi in sušnimi poletji ter blagimi zimami (Portorož: 1038 mm letnih padavin, 4,5 °C srednja januarjska in 23,3 °C srednja julijska temperatura). V višjih predelih alpskega in dinarskega sveta je gorsko podnebje z veliko padavin, svežimi poletji in mrzlimi zimami (Radovljica: 1530 mm letnih padavin, -1,1 °C srednja januarjska in 17,8 °C srednja julijska temperatura), v nižjih predelih alpskega in dinarskega sveta ter v panonskem svetu pa je zmerno celinsko podnebje z malo padavin, vročimi poletji in hladnimi zimami (Murska Sobota: 778 mm letnih padavin, -2,7 °C srednja januarjska in 19,4 °C srednja julijska temperatura).

S podnebjem in površjem je močno povezano **rastje**. V alpskem in dinarskem svetu rasejo predvsem gozdovi z bukvijo, smreko in jelko, v panonskem in sredozemskem svetu pa gozdovi z različnimi hrasti in gabri. Ravninski gozdovi so skoraj v celoti izkrčeni, v hribovskem in gorskem svetu pa gozd pokriva okoli dve tretjini površin. V celoti pokriva gozd več kot polovico površja, zato je Slovenija ena najbolj gozdnatih dežel na svetu.

Značilnosti in zanimivosti alpskega sveta

Na severu Slovenije so pokrajine alpskega sveta: gorovja in hribovja ter vmesne ravnine.

Na severozahodu so gorovja zgrajena večinoma iz apnencev in dolomitov. Reke so izdolble globoke doline, ki so jih v ledenih dobah preoblikovali ledeniki. Pod višino gozdne meje (okrog 1600 m) kar štiri petine površin pokriva gozd. Gosteje so poseljene le širše doline, obsežna gorska območja pa so povsem neposeljena. Najmogočnejše gorovje so Julijske Alpe s Triglavom (2864 m n. v.), najvišjo goro v državi. Pod njim je Triglavski ledenik, najbolj jugovzhodni ledenik v Alpah. Da bi ohranili številne naravne lepote, je bil na tem območju ustanovljen Triglavski narodni park. Proti jugu se vije globoka dolina modro obarvane jadranske reke Soče. Trenta, njen zgornji del, je zaradi razgibanega reliefa ena najlepših alpskih dolin. Na severni strani se v Julijce odpirajo slikovite ledeniške doline: Krma, Kot, Vrata in Planica s Tamarjem ali dolina skakalnic, kjer je zibelka smučarskih poletov, ene najbolj privlačnih športnih panog. Vode se na severni strani stekajo v črnomorsko Savo, ki nastane iz Save Dolinke, ob kateri ležijo železarske Jesenice (18.807 prebivalcev ob popisu leta 1991), in Save Bohinjke, ki teče skozi ledeniško Bohinjsko jezero, največje slovensko naravno jezero s površino 328 ha, in mimo svetovljanskega turističnega Bleda (5664) z Blejskim jezerom (145 ha), sredi katerega je slikovit otoček s cerkvico. Ob meji z Avstrijo se proti vzhodu vlečejo Karavanke z najvišjim vrhom Stolom (2236 m n. v.), južno od njih pa Kamniško-Savinjske Alpe z najvišjim vrhom Grintovcem (2558 m n. v.). Pod Skuto (2533 m n. v.) so ostanki ledenika, zanimiva pa je tudi romantična Logarska dolina v povirju Savinje.

Predalpsko hribovje, ki na jugu v širokem loku obdaja visokogorje, delimo na zahodni in vzhodni del. V primerjavi z visokogorjem je delež gozda že manjši, gostota poselitve pa večja. Značilne so samotne kmetije, ki stojijo na samem, daleč narazen.

Slika 2: Sorica, razložena alpska vasica z več gručami hiš, kozolci in cerkvijo sv. Nikolaja leži na ledeniških nasipih v Škofjeloškem hribovju. (Foto: Igor Maher, Arhiv GI ZRC SAZU.)

Slika 3: Limbarska gora z izpostavljenjo cerkvijo sv. Valentina leži v zahodnem delu Posavskega hribovju. Sestavljajo jo razloženi zaselki. V ozadju so Kamniško-Savinjske Alpe. (Foto: Igor Maher, Arhiv GI ZRC SAZU.)

Veliko hišo in gospodarska poslopja obdaja gozdu iztrgano kultivirano zemljišče v enem kosu, tako imenovani celek. Ponekod so si kmetije bliže vsaksebi, ponekod pa so se oblikovale gručaste vasice, kjer stojijo stavbe vsaka zase, v nedoločljivem redu, vendar strnjeno, podobno tudi kmetijska zemljišča. Vse več kmečkih hiš se spreminja v počitniške hiše meščanov, nekatere kmetije se ukvarjajo s kmečkim turizmom, odročne vasi pa tudi propadajo. Glavni vir dohodka sta živinoreja in gozdarstvo. V zahodnem delu predalpskega hribovja kar dve tretjini površja porašča gozd. Tu so mesta Tolmin (3851), edino mesto v tem delu Soške doline, Idrija (6171) s slovitim, zdaj že opuščeni rudnikom živega srebra, in starodavna Škofja Loka (12.340). Na severu vzhodnega dela se iznad doline Drave z bližnjimi železarskimi Ravnami (8863) v dolini Meže dvigajo Pohorje, Strojna in Kozjak, ki so zgrajene predvsem iz magmatskih in metamorfni kamnin, na jugu iznad doline Save skoraj 100 km dolgo Posavsko hribovje z že močno izčrpanimi ležišči premoga in rudarskimi mesteci, med katerimi so največje Trbovlje (17.485), vmes pa se vzdolž jugovzhodnega dela Savinjskih Alp vlečejo hribovite pokrajine z vmesnimi dolinami in kotlinami in v največji leži mesto Velenje (27.337) z rudnikom lignita.

Ravnine v dnu kotlin so reke terasasto nasule s prodom in peskom. Starejše terase, kjer se je prod sprijel v konglomerat, so zakrasele in porasle z gozdom, na mlajših, prodnih terasah pa se širijo rodovitna polja, kjer pridelujejo predvsem krompir in koruzo. Ravninska naselja so velika in močno urbanizirana.

V Ljubljanski kotlini, največji slovenski kotlini, kjer je tudi slovenska prestolnica Ljubljana (267.008), živi na samo dvajsetini ozemlja Slovenije kar četrtina vsega prebivalstva. Tu so še industrijski Kranj, četrto največje mesto v Sloveniji (36.456), in več manjših, a gospodarsko pomembnih mest: Radovljica (6117), Trzin (4206), Kamnik (9695) in Domžale (11.023 prebivalcev). Druga največja je Celjska kotlina s Celjem, tretjim največjim slovenskim mestom (40.710), domovanjem nekdanjih grofov Celjskih, in Žalcem (5314), okrog katerega so obsežni nasadi hmelja, ki že kažejo na panonske podnebne vplive z vzhoda.

Delitev alpskega sveta

Alpski svet sestavljajo 4 visokogorske pokrajine, 4 sredogorske oziroma hribovske pokrajine, 1 gričevnata pokrajina in 2 ravninski pokrajini.

Prave visokogorske pokrajine so **Julijske Alpe**, **Kamniško-Savinjske Alpe**, **Zahodne Karavanke** in **Vzhodne Karavanke**. Prvi dve gorski skupini sta mogočni in razčlenjeni z globokimi ledeniško preoblikovanimi dolinami. Na obrobjih ležijo izrazite zakrasele in gozdnate planote Pokljuka, Mežakla, Jelovica, Velika planina, Dleskovška planota, Golte, Menina in Dobrovlje, bolj v osrčju pa so nad gozdno mejo tudi zakrasele uravnave, navadno imenovane podi. Karavanke so izrazito podolgovato gorovje, visokogorsko le v skrajnem vršnem delu, ki se proti vzhodu nadaljuje v sredogorje.

Sredogorske pokrajine so **Cerkljansko**, **Škofjeloško**, **Polhograjsko** in **Rovtarsko hribovje** v zahodnem delu alpskega sveta, obsežno **Posavsko hribovje** v osrednjem in vzhodnem delu, in **Velenjsko** in **Konjiško hribovje** s Paškim Kozjakom, Stenico in Konjiško goro na severovzhodu. Še bolj na severovzhodu so **Pohorje**, **Strojna** in **Kozjak**, južni odrastki Centralnih Alp, kamor so zarezane globoke Dravska, Mislinjska in Mežiška dolina.

Bolj gričevnata je **Ložniško** in **Hudinjno gričevje**, južneje ležeča **Savinjska ravan**, dno Celjske kotline, pa je z rečnimi terasami razčlenjena ravnina. Bolj pestra je

Savska ravan na dnu Ljubljanske kotline, ki jo sestavljajo gričevja (Dobrave, Tunjiško gričevje) in hribovja (šmarnogorsko-raiški osamelci, Blejski kot), predvsem pa ravnine z rečnimi nanosi, oblikovanimi v terase (Dežela, Kranjsko, Sorško in Ljubljansko polje, Kamniškobistriška ravan). Manjše kotline so razpršene tudi drugod po visokogorju (Bovška kotlina, Bohinj) in sredogorju (Velenjska, Slovenjgraška, Mozirska, Litijska, Žirovska in Tolminska kotlina).

Značilnosti in zanimivosti sredozemskega sveta

Že zunaj Slovenije se na skrajnem zahodu slovenskega etničnega ozemlja alpske pokrajine stikajo s pokrajinami sredozemskega sveta. Delimo jih na gosteje poseljena flišna gričevja z vinogradi in sadovnjaki ter na redkeje poseljene nizke kraške planote in podolja. Tu so značilna sredozemska naselja, kjer se stavbe držijo druga druge. Hiše so iz kamna in imajo eno ali dve nadstropji. Vsaka vas ima vsaj en trg s skupnim kamnitim vodnjakom, ki pa ima danes zaradi urejenega vodovodnega omrežja le še arhitekturno vrednost. Najbolj izstopajoča so naselja, ki stojijo na vrhu vzpetin. Tak primer je vas Štanjel, kjer hiše iz domačega kamna stojijo na prisojni strani griča vzporedno s plastnicami. Vas je obdana z obzidjem in strnjeno pozidana, zato daje podobo srednjeveškega mesteca. Danes je zaščitena kot prvovrsten arhitekturni spomenik slovenske kulturne dediščine.

Največja zgostitev prebivalstva in različnih dejavnosti je ob komaj 47 km dolgi slovenski obali, kjer stojijo tri mesta z značilnimi sredozemskimi jedri: Koper (24.704), največje slovensko pristanišče s sedmimi milijoni ton pretovorjenega blaga na leto, ribiška Izola (10.284) in turistični Piran (4788). Najbolj globoko se v kopno zajeda Piranski zaliv. Na njegovi severni strani je največje slovensko turistično središče Portorož, nedaleč stran pa so bile ob deltastem izlivu mejne reke Dragonje nekdaj obsežne soline. Zdaj pridobivajo sol le še v manjšem delu solin, opuščene površine pa so zaradi slanljubnega rastja in številnih ptičjih vrst naravoslovno izjemno zanimive. Zanimiva je tudi bližnja prepadna stena strunjanskega klifa, najvišjega flišnega klifa ob jadranski obali.

Ožje obalno območje se prek flišnih Šavrinskih ali Koprskih brd z vinogradi in sadovnjaki, kjer pa se kulturne terase ponekod močno zaraščajo, hitro dvigne do visoke in izstopajoče apnenčaste stene, kraškega roba, za katerim se začnejo obsežni kraški ravniki Čičarije in nekoliko nižjega Krasa. Prav na slovenskih tleh se je začelo raziskovanje kraških pokrajin, ki nastajajo z raztapljanjem (korozijo) za vodo prepustnega apnenca, zato se je v mednarodnem izrazoslovju za kraške pojave uveljavilo več slovenskih imen. Tako Kras upravičeno imenujemo tudi klasični ali matični Kras. Tu je Vilenica pri Divači, najstarejša turistična jama na svetu, kjer so že v prvi polovici 17. stoletja pobirali vstopnino za ogled. K sivobeli barvi kraškega kamna se lepo poda belina konj lipicancev iz kobilarne v Lipici.

Na severni strani se Kras spusti v flišna Vipavska brda in rodovitno, tudi po siloviti burji znano Vipavsko dolino. Ta na zahodu pripelje na prodnato Goriško ravan z obmejno Novo Gorico (14.638), na severozahodu pa se ravan spet dvigne v flišna vinorodna in sadjarska Goriška Brda.

Delitev sredozemskega sveta

Sredozemski svet, kjer se temperatura najhladnejšega meseca ne spusti pod ledišče, leži v neposredni bližini **Tržaškega zaliva**. Sestavlja ga šest pokrajin: 4 flišne in 2 kraški.

Slika 4: Padna je gručasta, tesno pozidana vasica, ki leži na pomolu ozkega slemena nad dolinama potokov Drnice in Piševca v Koprskih brdih. V ozadju se vidi Piranski zaliv. (Foto: Marjan Garbajs, Arhiv GI ZRC SAZU.)

Slika 5: Mesto Koper z značilnim starim sredozemskim jedrom leži na nekdanjem otoku. V ozadju je največje slovensko pristanišče. (Foto: Matevž Lenarčič, Arhiv GI ZRC SAZU.)

Na skrajnem severozahodu so gričevnata **Goriška Brda**, od vseh sredozemskih pokrajin še najmanj izpostavljena neprijetnim učinkom burje. Ta je najhujša v sosednji **Vipavski dolini**, ki se deli na Biljensko-Vrtojbenske griče, Vipavska brda, prodnato Goriško ravan, Vipavsko dolino v ožjem smislu in hribovite Vrhe. Te so vezni člen z nizko planoto **Krasa**, ki se razteza južno nad Vipavsko dolino. Jugovzhodno od Krasa se razteza flišno hribovje **Brkini**, ki jih globoko vrezana dolina Reke loči od Košanske doline na severu, proti vzhodu pa se znižujejo v kotlinsko razširjeni zgornji del doline Reke. Južno od Brkinov ležijo zakrasele pokrajine **Podgorski kras**, **Čičarija** in **Podgrajsko podolje**. Na stiku med Brkini in Podgrajskim podoljem je nastal niz slepih dolin. Južno nad njim je planotasta Čičarija, ki se na severozahodu zaključuje z razglednim Slavnikom (1028 m), proti jugozahodu pa zniža v razmeroma širok zakrasel ravnik Podgorskega krasa, ki je zaradi kraških značilnosti nekakšno južno nadaljevanje Krasa. Zahodno pod Podgorskim krasom je stopnjasta prehodna pokrajina Bržanija, onstran katere se začne flišno gričevje **Koprska brda**, ki ga razčlenjuje gosto omrežje vodotokov.

Značilnosti in zanimivosti dinarskega sveta

Proti vzhodu sredozemske pokrajine prehajajo v pokrajine dinarskega sveta. To so predvsem kraška podolja in vmesne kraške planote, ki se vlečejo od severozahoda proti jugovzhodu in zavzemajo večino južnega dela Slovenije.

Od vzhoda se planotast in zakrasel svet Gorjancev z obširnimi bukovimi gozdovi in zakraselimi planotami na ovršju prek Bele krajine, nizkega kraškega ravnika, razgibane Novomeške pokrajine z Novim mestom, dolensko metropolo (22.333), ter Kočevskega Roga in Suhe krajine proti zahodu dvigne v gozdnata in planotasta hribovja Velike in Goteniške gore ter Snežnika in Javornikov, še bolj proti zahodu pa v visoke kraške planote Hrušice, Nanosa, Trnovskega gozda in Banjšic, za katere je značilno razjedeno kamnito in močno gozdnato, človeku neprijazno površje. Poselitev je zato komaj nekaj večja kot v visokogorskem svetu. Površinski vodotoki so redki. Pogosti so suša in gozdni požari. Tradicionalni gospodarski panogi sta gozdarstvo in z njim povezano lesarstvo. Prevladujejo majhne vasi.

Vmes ležijo podolja s kraškimi polji: prometno pomembno Dolenjsko podolje, Ribniško-Kočevsko podolje s Kočevjem (9265), Notranjsko podolje z znamenitim presihajočim Cerknjskim jezerom, ki ga je pred 300 leti raziskoval Janez Vajkard Valvasor (zaradi razlage tega nenavadnega pojava so ga sprejeli v Kraljevsko društvo v Londonu), in pokrajina Pivka z mestom Postojno (8238).

Za dinarske pokrajine so značilna gručasta naselja z nepravilno razporejenimi stavbami. V nižjih legah so vasi večje, v višjih legah manjše, visoke in gozdnate kraške planote pa so skoraj neposeljene. Največ obdelovalne zemlje je na kraških poljih, kjer pa prihaja do poplav. Kmetje se zaradi neugodnih naravnih razmer preživljajo z gozdarstvom in živinorejo. Večina gospodinjstev je opremljena s telefonom, televizijo in drugimi sodobnimi napravami, kljub temu pa se slabše dostopne vasi praznijo. Upadanje števila prebivalcev je celo močnejše kot v alpskih gorovjih.

Pravo nasprotje neprijaznemu površju pa je pravljichen podzemeljski svet, ki ga je oblikovala voda. Pod dinarskimi in sosednjimi sredozemskimi kraškimi pokrajinami so odkrili že več kot 6000 jam s kapniki in drugimi jamskimi oblikami. Med njimi so tudi Škocjanske jame, ki so od leta 1986 na Unescovem seznamu kulturne in naravne dediščine in slovijo po največjem podzemskem kanjonu na svetu, dolgem 2,5 km in

Slika 6: Strmca je gručasta dinarska vasica, ki leži pod kraško planoto Hrušico nad Pivškim podoljem. (Foto: Igor Maher, Arhiv GI ZRC SAZU.)

Slika 7: Znamenito presihajoče Cerknjiško jezero leži na kraškem Cerknjiškem polju v Notranjskem podolju. (Foto: Jože Hanc, Arhiv GI ZRC SAZU.)

ponekod visokem do 130 m, ter svetovno znana turistična Postojnska jama, ki si jo v letih, ko je turistov največ, ogleda skoraj milijon ljudi na leto. Kraško podzemlje slovi tudi po živalskem svetu, ki se je prilagodil življenju brez svetlobe. Najbolj znana vrsta je človeška ribica ali močeril (*Proteus anguinus*), ki je endemit dinarskega krasa in simbol slovenskega naravoslovja.

Dinarski svet, ki pripada severozahodnemu koncu Dinarskega gorstva, torej opredeljujejo: prevlada zakraselega sveta in podzemeljskega vodnega odtoka, kraška polja, prevotljenost kraškega podzemlja, presihajoča jezera, velika namočenost in gozdnatost, usmerjenost zasebnega kmetijstva v živinorejo in gozdarstvo, redka poselitev, zgoščena v rodovitnih delih podolij, tradicionalna lesna industrija ter izjemna ekološka ranljivost.

Delitev dinarskega sveta

Dinarski svet se deli na visoki in nizki dinarski svet.

Visoki dinarski svet, ki zavzema tri petine dinarskega sveta, sestavlja 12 pokrajin, nizki dinarski svet, ki zavzema ostali dve petini dinarskega sveta, pa 7 pokrajin.

Na skrajnem severozahodu dinarskega sveta ležita planotasti pokrajini **Kambreško in Banjšice**, ki ju loči globoko vrezana dolina Soče. Jugovzhodno od tod so visoke dinarske planote **Trnovski gozd, Nanos in Hrušica**. Te se na severu nadaljujejo v že bolj razgibano **Idrijsko hribovje**, na jugovzhodu pa onstran Postojnskih vrat v visoki dinarski planoti **Javorniki in Snežnik**, ki ju na primorski strani obdaja **Pivško podolje z Vremščico**, na celinski strani pa **Notranjsko podolje**. Vzhodno nad njim se vzpenja svet nekoliko nižjih notranjih planot, ki se raztezajo med **Krimskim hribovjem** z Menišijo in Pokojiško planoto na severu ter **Veliko goro, Stojno in Goteniško goro** na jugu ter vmesnih območij nižjega sveta, predvsem nižjih planotastih **Blok**, podolij (Loški potok) in zakraselih ravnikov (Kočevskoreški ravnik). Vzhodno pod njimi se prav tako v dinarski smeri razteza **Ribniško-Kočevsko podolje**, ki ga na vzhodni strani obrobja najnižji niz dinarskih planot. Sestavljata ga **Mala gora, Kočevski rog in Poljanska gora**. Severozahodno od Ribniško-Kočevskega podolja leži v glavnem dolomitna, neprepustna in precej razgibana **Velikolaščanska pokrajina**. Na skrajnem severu dinarskega sveta se vse do Ljubljanskih vrat razteza **Ljubljansko barje**, najjužnejši del obsežne Ljubljanske kotline, ki severno od Ljubljanskih vrat pripada alpskemu svetu. Med Ljubljanskim barjem in razgibano **Novomeško pokrajino** se vleče **Dolenjsko podolje**, ki je razčlenjeno na niz kraških polj, slepih dolin, suhih kraških dolov, hribovij in planotic. Vzhodno od Dolenjskega podolja leži **Raduljsko hribovje**, južno pa planotasta **Suha krajina z Dobrepoljem**, ki jo dolina Krke deli na vzhodni in zahodni del. Na skrajnem jugovzhodu je pod gozdnatimi vzhodnimi obronki Kočevskega roga in Poljanske gore še **Bela krajina**, najbolj izrazit in obsežen slovenski kraški ravnik. Na severu se stopnjasto dviguje proti **Gorjancem**, ki so zaradi prevladujoče slemenitve od jugozahoda proti severovzhodu posebnost med pokrajinami dinarskega sveta.

Značilnosti in zanimivosti panonskega sveta

Na vzhodu Slovenije so pokrajine panonskega sveta, ki so gosto poseljeno in intenzivno obdelano območje, tako da gozd ne pokriva več niti tretjine vseh površin.

Ob vijugastih in počasnih rekah Muri, Dravi in Krki, na katerih so nekdaj delovali številni mlini, so obsežne, poljedelsko pomembne, a zaradi poplav ogrožene ravnine:

Slika 8: Dragonja vas je veliko obcestno panonsko ravninsko naselje sredi njiv na Dravski ravnini, v južnem delu Dravskega polja. (Foto: Jože Hanc, Arhiv GI ZRC SAZU.)

Slika 9: Lendavske gorice/Lendvahegy so razloženo naselje v istoimenskem gričevju ob meji z Madžarsko. Večina hiš stoji na slemenih, po pobočjih pa so vinogradi in njive. (Foto: Marjan Garbajs, Arhiv GI ZRC SAZU.)

Dravska ravan z Mariborom (103.961), drugim največjim slovenskim mestom, in Ptujem (11.269), najstarejšim slovenskim celinskim mestom, poznanim tudi po kurentih, pustnih maskah z bližnjega Ptujskega polja, Murska ravan z Mursko Soboto (13.857) in Krška ravan z jedrsko elektrarno blizu Krškega (7085), starodavnim mestecem Kostanjevico na Krki in naravnim rezervatom Krakovskim gozdom, ostankom nekdanjega obširnega nižinskega močvirnega gozda. Danes gozd pokriva manj kot tretjino površin, le pogosteje poplavljeni območja so še vedno poraščena z obsežnimi hrastovimi gozdovi. Zaradi gospodarnejše izrabe kmetijskih zemljišč so ljudje domove in gospodarska poslopja gradili le ob glavnih prometnicah. Nastale so velike, dolge obcestne vasi, kjer so stavbe enakomerno razvrščene v nizu na eni ali obeh straneh ceste. Hiše so pritlične, na hišnih dimnikih so pogosto velika gnezda štokelj. Za hišami se nadaljujejo obsežna kmetijska zemljišča, ki so običajno razdeljena na sklenjene proge. Kmetje se ukvarjajo predvsem s poljedelstvom in živinorejo. Ob tektonskih prelomnicah prihaja na površje termalna in mineralna voda, temelj razvoja zdraviliškega turizma (Rogaška Slatina, Radenci, Čateške Toplice, Šmarješke Toplice).

Iznad ravnin se dvigajo zaobljena slemena nizkih vinorodnih gričevij, gorice, ki so zgrajena iz slabo sprijetih kamnin, predvsem laporja, peska in ilovice, zato jih ogrožajo zemeljski plazovi. Prevladujejo razložena naselja, ki niso strnjeno pozidana, ampak so med hišami kmetijska zemljišča. Domovi so najpogosteje razmeščeni po vrhovih slemen. Pod njimi so na prisojnih legah vinogradi, ki dajejo kakovostno vino, in sadovnjaki, na osojnih pa gozd. Kmetje se ukvarjajo predvsem z vinogradništvom in sadjarstvom. Sredi vinogradov stojijo leseni klopotci, ki v vetru ropotajo in podijo ptice. Veliko slemenskih hiš so preuredili v počitniške hišice.

Delitev panonskega sveta

Delitev panonskega sveta temelji na menjavanju ravnin in gričevij. Ponekod tečejo meje med med posameznimi gričevji po izrazitih rečnih dolinah, pomembne ločnice pa so tudi hribovite pregrade Boča, Donačke gore in Maclja ter Rudnice in Orlice, ki se kot nekakšni tujki iz alpskega sveta zajedajo daleč na vzhod.

Tretjino panonskega sveta pokrivajo ravnine. Najbolj na severu leži ob Muri **Murska ravan** z Apaškim in Murskim poljem ter Dolinskim in Ravenskim, največje sklenjeno območje ravnega sveta v Sloveniji, ob Dravi je **Dravska ravan**, ki jo sestavljata Dravsko in Ptujsko polje, najbolj na jugu pa je ob sotočju Krke, Sotle in Save **Krška ravan**, ki se deli na Šentjernejsko, Krško in Brežiško polje ter Zakrakovje in Krakovski gozd.

Gričevja zavzemajo dve tretjini panonskega sveta. Najbolj na severu ležita gričevji **Goričko** in **Lendavske gorice**, med Dravo in Muro so **Slovenske gorice**, največja slovenska panonska pokrajina, južno od Pohorja so **Dravinjske gorice**, južno od Dravinje pa usadna pokrajina **Haloze** in nad njimi razgledna **Boč in Macelj**. Na severovzhodnem robu Posavskega hribovja ležita **Voglajnsko in Zgornjesotelsko gričevje** ter **Srednjesotelsko gričevje**, vzdolž jugovzhodnega roba pa **Krško, Senovsko in Bizeljsko gričevje**.

Literatura in viri:

- Geografski informacijski sistem Geografskega inštituta ZRC SAZU. Ljubljana.
Kladnik, D., 1996: Naravnogeografske členitve Slovenije. Geografski vestnik številka 68. Ljubljana.
Natek, K., Perko, D., 1994: Razgled po pokrajini. Pozdravljena Slovenija. Ljubljana.
Perko, D., 1995: Slovenija in njene pokrajine. Mali atlas Slovenije. Ljubljana.
Perko, D. 1997: Slovenske pokrajine. Šolska karta Slovenije v merilu 1:500.000. Ljubljana.

Summary

Slovenia at the Junction of Major European Regional Units

Slovenia is a country of exceptional landscape variety: it lies in the middle of Europe in a circle with a diameter of only 150 kilometers, where the high Alps with pre-Alpine hills and valleys, the flat Pannonian Plain with its fringe of hillocks, the karst world of the Dinaric Mountains with its karst plateaus and small valleys tucked between them, and the Mediterranean world with the soothing influences of the Adriatic Sea intersect and intertwine.

Diversity and the transit character of its regions are Slovenia's main geographical features which give the country its recognizable identity.

Several regionalization maps have been drawn up by Slovene geographers. Each of them has its strong points as well as some flaws. The latest regional map of Slovenia is the work of experts from two Slovene geographical research institutions: the Geographical Institute of the Scientific and Research Center of the Slovene Academy of Sciences and Arts, and the Geography Institute. It hinges upon natural landscape features and the social factors closely associated with them, for example, the use of land, the location and ground plan of settlements. No effort was spared to unify the criteria used in drawing up borders and to standardize the names of particular regions.

On the basis of geographical criteria, Slovenia is divided into four major regions (macroregions): the Alpine, the Pannonian, the Dinaric and the Mediterranean world. Macroregions are further divided into 48 midiregions.

Mitja Zupančič, Vera Smole
**Primerjava med kartami fitogeografskih, dialektoloških in
etnoloških območij Slovenije**

Izveden je poskus primerjanja kart fitogeografskih, narečnih in etnoloških območij Slovenije. Zanimivo je, da se meje omenjenih območij medsebojno relativno dobro skladajo. Skupni dejavniki, ki definirajo območja, so predvsem geografske, orografske, reliefne in klimatske razmere, gozdnatost pokrajine ter zgodovinski razvoj (flore, vegetacije, jezika in etnoloških prvin).

The attempt to compare the maps of phytogeographic, dialectical, and ethnologic regions in Slovenia has been accomplished. It is interesting that the borders of mentioned regions are reciprocally of relatively good correspondence. The common factors, defining the regions, are above all geographic, orographic, relief, and climate conditions, the woodiness of the landscape as well the historical development (of flora, vegetation, language, and ethnologic elements).

Uvod

Morda se nam bo zdel prispevek vprašljiv, kaj imajo skupnega fitogeografska, dialektološka in etnološka karta območij? Predvsem se bomo poglobili v primerjavo fitogeografske in dialektološke karte. Vsebini kart sta si zelo različni: prva izvira iz humanističnih, druga pa iz naravoslovnih raziskav, vendar imata kljub temu podobne površinske delitve. Sprva nas je to presenetilo, toda po globljem razmisleku se nam je zdelo logično in razumljivo. Poskušali bomo pojasniti relativno podobnost delitve slovenskega ozemlja predvsem iz fitogeografskega in manj iz narečnega vidika.

Za osnovo smo vzeli prvo fitogeografsko delitev po M. Wrabru (1969). Drugi fitogeografski delitvi (Zupančič et al. 1987, Zupančič & Žagar 1996) sta verjetno za našo primerjavo prenatanni in bi povzročili navidezno nejasnost. Uporabili ju bomo le tam, kjer nam bosta pomagali do kakšne preciznejše ugotovitve.

Druga osnova je Karta slovenskih narečij T. Logarja in J. Riglerja (1983), z upoštevanjem novejših raziskav prirejena po Ramovševi Dialektološki karti slovenskega jezika (Ramovš 1931), v naslednjih izdajah dopolnjena z besedilom T. Logarja (1990, 1993).

Dialektološke raziskave se nadaljujejo in morda bi nekoč kazalo primerjati novejšo fitogeografsko karto in novejšo karto slovenskih narečij. Ker pa sta obe karti že rezultat mlajših diferenciacij, vsaj z dialektološkega stališča ne bi bila odveč primerjava z Riglerjevo narečno delitvijo slovenskega jezika na osnovi dolgega vokalizma, ki jo je postavil približno v sredo 14. stoletja in nakazuje današnje narečne skupine kot združbe posameznih, kasneje nastalih narečij in govorov (Rigler 1986: 159).

Določeno podobnost med fitogeografskimi in etnološkimi območij Slovenije je nakazal T. Cevc (1990: 55): "Presenetljivo je, da je zemljepisna razdelitev rastlinskih območij podobna razporeditvi etnoloških in zemljepisnih območij na Slovenskem." Ob pogovoru o Cevčevi razpravi sta nas dr. Marija Stanonik in Sinja Zemljič-Golob opozorili na Vurnikovo (1929) in Novakovo (1958, 1970, 1980, 1990) delitev etnoloških območij. Zanimiva je Vurnikova ugotovitev (1929: 30): "Kmečka hiša je po svojem ustroju vedno prilagodena geografsko-terenskim, klimatično-vremenskim razmeram, v katerih živi, dalje pa je tudi zrcalo socialnih, gospodarskih razmer in še več: priča je o stopnji civilizacije, odraža kmečki način mišljenja in življenja, da celo o psiholoških svojstvih stanovalcev in o njih estetskem prepričanju nam nudi važne podatke." Prvi del Vurnikovega razmišljanja velja tudi za naša fitogeografska območja. Nič manj zanimivi niso podatki iz Novakove razprave (1958: 5-6), kjer opozarja, da so "/.../dialektologi skušali že leta 1841 podati natančnejši oris meje narečij slovenskega jezika /.../" in dalje: "Tudi tu /v etnologiji, op. avt./ je naredil prvi poskus Murko, ki je v razpravi o slovenski hiši pokazal na tri kulturna območja." Razprava Murka je bila objavljena l. 1906. Novak gre v časovnem zaporedju dalje in opozarja: "Za Mantuanijem je šele Stanko Vurnik poskušal zlasti ob študiju slovenske kmečke hiše in ljudske glasbe klasificirati našo ljudsko kulturo v razna območja." Nato Novak (1958: 24-26) opredeli in opiše kulturna ali etnološka območja na Slovenskem. Kasneje Novak (1970) izda karto etnoloških območij, ta ista karta, brez navedbe avtorja, se pojavi l. 1980 v knjigi Slovensko ljudsko izročilo in končno izide v njegovi razpravi Prostorska in kulturno genetska povezanost slovenske ljudske kulture z Evropo (1990: 48), kjer na koncu razprave opozori: "Nadrobneje sem obravnaval vprašanja o etnoloških območjih na Slovenskem v delih: /.../", ta slede po naslednjem časovnem zaporedju: 1952, 1958, 1960, 1970, 1974.

Etnološka območja Slovenije so bila postavljena oziroma so bila predmet razprav skoraj v istem času kot fitogeografske delitve Balkanskega polotoka (Adamović 1906, Beck 1907, 1908), kar deloma velja tudi za Slovenijo. Prav tako so se v istem času začela intenzivna tovrstna raziskovanja fitogeografskih in etnoloških območij Slovenije po drugi svetovni vojni. Časovno pa so na prvem mestu dialektološke raziskave območij Slovenije, z njimi pa tudi klasifikacije narečij (Sreznjevski 1841, 1842, Šafačik 1842, Ramovš 1931) Da so tudi na razvoj slovenskega jezika v posamezna narečja in govore močno vplivali t. i. zunajjezikovni dejavniki, so opažali tudi jezikoslovci - dialektologi: Sreznjevski (1841) je narečno razdrobljenost pripisoval odsotnosti industrije in majhnemu gibanju prebivalstva; Ramovš (1931: 23) pa opozarja: "Pripomnim le še, da sem pri sestavi karte uvaževal nad 1000 lingvističnih pojavov in njihov obseg. Sproti sem seveda tudi upošteval skupnosti med posameznimi dialekti, določal njihovo sorodstveno razmerje, sledil po razvojnih jezikovnih gibih, premikanju ljudstva, zasledoval kolonizacijo slovenske zemlje, sploh fakta historične geografije in geomorfologije; razširjenost (ali skupnost) lingvističnih potez, ki je plod prometa, nam ob strani zgodovine slovenskih pokrajin in strukture tal naše zemlje postane razumljiva in jasna.", pri raziskavi dolenskega narečja je ugotovil naslednje: "/.../ da vlada v njem neka posebna

mirnost, rekel bi skoro počasnost. Za vse to morajo tudi biti posebni vzroki, ki jih pač ni iskati drugje kot v načinu življenja na Dolenjskem sploh; ta način življenja pa zavisi predvsem od zemljepisnih prilik. Kdor je hodil po dolenjskih gričih in dolinah in opazoval življenje in nehanje Dolenjcev, mora opaziti, da bije isti ritem, ista žila tudi v dolenjskem narečju.”

Po M. Wrabru (1969) delimo Slovenijo na šest fitogeografskih območij in to: alpsko, submediteransko, subpanonsko, preddinarsko in predalpsko območje. Narečij in izrazitih govorov je po sedaj veljavni narečni karti (Logar, Rigler 1983) več kot štirideset (36 narečij in 12 govorov), te pa razvrščamo v sedem narečnih skupin: koroška, primorska, gorenjska, dolenjska z belokranjskimi narečji, štajerska in panonska narečna skupina (Logar 1990, 1993). Pri primerjavi bomo upoštevali le narečja in govore v mejah današnje Slovenije, ker fitogeografska karta seže le do državnih meja, čeprav bi brez zadreg tudi fitogeografi opredelili celotno etnično ozemlje Slovencev.

Fitogeografska območja definirajo ekološke razmere: klima, geološka podlaga z reliefom, posredno še tla in vodovja, ter naravoslovna komponentna: flora, vegetacija, palinologija s paleovegetacijo, oziroma zgodovinski razvoj flore.

Tudi jezik ima večtisočletni razvoj, ki so ga usmerjali mnogi notranji in zunanji dejavniki. Od zunanjih dejavnikov je na narečno členitev vplivalo naseljevanje Alpskih Slovanov od severa preko Karpatov in od jugovzhoda ob Savi in Dravi navzgor, zgodnja upravno-politična razdelitev slovenskega ozemlja in njen zgodovinski razvoj, cerkveno-upravna organizacija parafar in kasnejših far, kolonizacija neslovenskih prebivalcev, razvojno zaostajanje obrobni in hitrejši razvoj prometno bolj razgibanih območij, deloma turški vpadi. Med najpomembnejšimi pospeševalci narečne členitve pa so vendarle bila tudi *gorovja, hribovja in obsežni gozdovi*. Slednji so neposredno vplivali na današnjo ostro narečno mejo med gorenjskim narečjem in rovtarskimi govori na Sorškem polju; verjetno so povzročili tudi poseben govor na Dovjem in v Mojstrani in prav tako posebno narečno stanje v Tuhinjski dolini (Logar 1975, 1993: 5-15).

Skušali bomo opisati naravoslovne razmere oziroma pojave čim bolj preprosto in mimo v novejšem času ustaljene mednarodne terminologije.

Območja

Alpsko fitogeografsko območje (1) zavzema Julijske in Kamniške oziroma Savinjske Alpe, Karavanke in Pohorje vse do dolinskih leg. Danes smo to območje upravičeno zožili zgolj na gorski svet. (Zupančič et al. 1989). Pri naši primerjavi bomo upoštevali nekoliko korigirano fitogeografsko delitev po M. Wrabru (1969). Klima je alpska, lahko bi jo označili kot alpsko-kontinentalno, z mrzlimi zimami in hladnimi kratkotrajnimi poletji. Povprečna letna temperatura je 4° C, padavin je povprečno od 1700 do 3000 mm letno, ki si jih skoraj enakomerno delita dež in sneg. Geološko podlago gradijo karbonatne (apnenci, dolomiti, morene) in nekarbonatne (silikati, prodornine, globočine) kamnine, kjer so alpska tla, plitva do srednje globoka, skeletna, pokarbo-natna ali rjava tla oziroma kislja rjava tla. Območje zajema orografsko razgiban svet od podgorskega (600-800 m nad morjem) do visokogorskega – alpskega sveta (Triglav 2863 m n. m.) z bogato razvejanim reliefom (jarki, grape, grebeni, vrhovi, zatrepji, krnice, koti, krme, tamarji idr.).

Najvišje predele porašča negozdna, to je naskalna in alpska traviščna vegetacija ter vegetacija snežnih dolinic. Nižje ležijo najvzhodnejša visoka barja. Floristično jih označujejo nekatere za Alpe značilne rastlinske vrste, endemiti (znak zanje je #) in jugovzhodnoev-

ropsko-ilirske vrste (znak zanje je *): modrikasti repnjak, mala veternica, ozkolistna preobjeda#, humolični kamnokreč, okroglostni mošnjak, Kernerjev mošnjak, Wulfenov jeglič, gola bilnica#, julijski mak#, alpska zlatica, Sauguierijeva zlatica, mlahava bilnica#, Froelihov svišč, Hohenwartov kamnokreč#, Zoisova vijolica, kamniškoalpska preobjeda#, kamniška ivanjščica#, kamniška murka#, škrlatni luk#, gola mahovnica, dlakava mahovnica, navadna rožmarinka, močvirska grezulja, rosike, šotni mahovi idr.

Gozdne pasove, od višin do nižin, gradi vegetacija ruševja, smrekovja in bukovja. Zaradi antropozoogenih vplivov se pojavljajo še macesnovja in sekundarna smrekovja. Tod prevladujeta drevesni vrsti smreka in bukev, v višinskem zaporedju; najvišje rušje, nato smreka in bukev, vsem pa je primešan macesen. Alpski gozdno-grmiščni prostor označujejo nekatere rastline, med njimi tudi posebnosti: dlakavi sleč, slečnik, migalični šaš, šotni mahovi, rjasti sleč, okroglostna škržolica*, alpska vudsovka, Matthiolova kortuzovka, (cemprin), snežnobela bekica, trilistna veternica*, črni teloh*, julijski ušivec# idr.

Visokogorje in sklenjena gozdnata območja so prepreke, ki se končujejo v osamljenih zatrepih, krnicah, kotih, krmah in tamarjih. Težja prehodnost, celo izolacija in tamkajšnje razpoložljivo gradbeno gradivo so narekovali posebno gospodarjenje z gozdom in uporabo lesa. V alpskem svetu so predvsem uporabljali smrekov in macesnov les za gradnjo ter bukev za kurivo in nekatera orodja in dele pri vozilih. Človeku se je izoblikovalo življenje, ki se je prilagodilo klimatskim, talnim, reliefnim razmeram; torej naravi. V alpskem območju so se v višjih legah križali kmetijski in gozdarski interesi, nižje je prevladovala enakomerna gozdarsko-kmetijska izraba prostora.

Skladno z ekološkimi razmerami je tu tudi pisanost narečij precejšnja, saj pripadajo kar štirim narečnim skupinam. V alpskem fitogeografskem območju se govori primorsko obsoško narečje, severni del gorenjskega narečja z ziljsko-gorenjskim kranjskogorskim govorom, štajersko zgornjesavinjsko narečje s solčavskim govorom, severni del srednjesavinjskega narečja, južnopohorsko narečje s kozjaškim govorom in koroško severnopohorsko-remšniško in mežiško narečje.

Predalpsko fitogeografsko območje (6) se razteza v dolinskem in podgorskem pasu pod Alpami. Deloma je podobno alpskemu območju, vendar je svet bolj odprt. Klima je ugodnejša, bolj ali manj kontinentalna, še z dovolj padavinami (1300–2300 mm) in nekoliko toplejša kot v alpskem svetu (4,5–9°C). Prevladujejo nekarbonatne kamnine, ob vodotokih je aluvij. Nad dolinskim svetom se vzdiguje sredogorje, ki je reliefno precej razgibano. Nadmorske višine so v višinskem razponu od 300 do 1500 m n. m.

Za predalpski dolinski svet je značilno, da ga poraščajo hrastovo-belogabrovi gozdovi. Večinoma pa so ti spremenjeni v obdelovalne površine. Tam, kjer so bila tla preplitva, skeletna ali celo skalovita, so ostanki hrastovo-belogabrovih gozdov. Na njihovih degradiranih rastiščih se je zarastel drugotni rdečeborov gozd. Ta gozd porašča, kot pionirska vegetacija, plitva tla na rečnih nanosih. Glavnino predalpskega območja porašča podgorsko, srednjegorsko in višjegorsko bukovje od 600–1500 m n. m. Zmerno vlažna talna in zračna rastišča naseljuje jelovje. Zaradi človekovega gospodarjenja in njegove želje po hitrorastočem gradbenem lesu je v vseh opisanih gozdovih pospeševana smreka. Hrast graden je bil kot gradbeni les v precejšnji meri izkrčen. V ugodnih ekoloških razmerah prevladuje kmetijski interes, zastopan z dobro situiranimi kmetijami, v neugodnih pa gozdarski interes.

Relativno značilna je naslednja flora predalpskega območja Slovenije:

– na severozahodu: snežnobela bekica, Berinijev otavčič, jesenska vilovina, bodeča lobodika, zlatolaska, Scheuchzerjev repuš, drobnocvetni peteroprstnik, ozkolistna pre-

objeda; rosničasta krebujica, pisani grahor*, travnolistna perunika*, montpellierski nageljček*, kolenčasta krvomočnica*;

– v osrednjem delu: peterolistna konopnica, zasavska konopnica*, navadno tevje*, trlistna veternica*, velika mrtva kopriva*;

– v vzhodnem delu: okroglostna lakota, okroglostna škržolica*, omejelistna zlatiča, Borrerova glistovnica, Tavelova glistovnica idr.

Predalpski svet Slovenije je odprt z obsežnimi dolinami v smeri severozahod-jugovzhod in zahod-vzhod. Prehod je lahek, z živahnim prometom in odprt mnogim vplivom. Naseljenost dolin je velika, nekoliko manj v podgorskem in še manj v srednjegorskem pasu. Višjegorski pas je nenaseljen, gozdnat, prekinjen s pašniki. Za gradbeni les sta se uporabljala hrasta graden in dob, ki ju je človek precej izkrcil in nadomestil s smreko in rdečim borom. V vzhodnem delu predalpskega sveta se je poleg smreke uporabljala za gradnjo prvotna jelka. Bukev in beli gaber sta služila za kurjavo. Človek je tu živel precej lažje kot v alpskem svetu, gozdovi so tod gospodarsko bogatejši in donosnejši. Z izkrcitvijo gozdov so nastale donosne kmetijske površine. Zaradi lažje dostopnosti oziroma prehodnosti je bilo to območje izpostavljeno raznim sosednjim in tujim gospodarskim, družbenim, etnološkim, jezikovnim idr. vplivom.

V okviru predalpskega fitogeografskega območja Slovenije so naslednja narečja:

– na zahodu: jedro rovtarske narečne skupine (del tolminskega, poljanskega, škofjeloškega in črnovrškega ter pretežen del horjulskega in cerkljanskega narečja);

– v osrednjem delu: gorenjsko selško narečje, južni del gorenjskega narečja z vzhodnogorenjskim govorom;

– na vzhodu: zahodni del posavskega (zagorsko-trboveljski, laški in zahodni del sevniško-krškega govora) in kozjansko-bizeljskega narečja, zahodni rob srednjestajerskega in pretežen del srednjesavinjskega narečja.

Dinarsko fitogeografsko območje (2) obsega Trnovski gozd, Idrijske Javornike, Nanos, Javornike in Snežniško pogorje do hrvaške meje. Osamelec dinarskega območja je še v Kočevskem Rogu. Za dinarsko območje je značilna velika namočenost, tu pade od 2000–3500 mm padavin. Povprečne letne temperature se gibljejo med 3 in 5°C. Klima je humidna, dinarsko-kontinentalna. Kamnine so karbonatne, prevladujejo apnenci, redkejši so dolomiti. Tla so večinoma rjava pokarbonatna, različnih globin, ki so primerne za gozd, manj rodovitne so rendzine. Orografska in reliefno je to razgiban kraški svet, poln vrhov, hrbtov, dolin, uval, dolinic, udorov, vrtáč, jam, žlebov in drugih kraških pojavov. Višinski razpon je do 800 (600) do skoraj 1800 m n. m. (Snežnik 1796 m).

Dinarsko območje Slovenije je floristično bogato zaradi karbonatne matične podlage, zemljepisne lege in zgodovinskega razvoja flore. Tod so velikokrat stične točke alpskih rastlin, ki imajo svojo skrajno jugovzhodno mejo, oziroma balkansko-dinarskih rastlin, ki imajo skrajno severozahodno mejo. Najvišje nadmorske višine (subalpski pas) poraščajo subalpska dinarska travnišča in vegetacija skalnih razpok. Subalpski pas tu in tam še porašča ruševje in bukovje. Višjegorski in srednjegorski pas porašča mešani gozd bukve in jelke ter čisti bukov gozd. Floristične posebnosti v negozdni vegetaciji so: kranjski jeglič#, idrijski jeglič#, rebrinčevolista hladnikija# na zahodu ter deljenolistna črnobina^B (^B je znak za balkansko-dinarske vrste), travnolistna vrčica^B, Skopolijev repnjak^B, balkanska materina dušica^B, Malijeva konjska kumina^B, lepničastolistni grintavec^B, Kitaibelov šas^B, bodeča bilnica^B, nizki slanozor^B, liburnijski sviščovec#, velebitski črnilec^B na vzhodu. V gozdni in grmiščni vegetaciji so razlikovalnice za dinarsko območje sledeče vrste: jesenska vilovina*, navadni strček*, velecvetni

čober*, ki so bolj ali manj razširjene povsod v dinarskem območju; trilstna veternica*, spomladanska torilnica*, vanež*, ki so razširjene v vzhodnem delu strnjenege dinarskega območja, ter mnogolistna konopnica*, topolistni javor*, zasavska konopnica*, ki so razširjene predvsem v osamelcu dinarskega sveta v Kočevskem Rogu.

Območje je redko naseljeno, strnjeno gozdnato ter orografsko in reliefno razgibano, kar pomeni precejšnjo pregrado in slabo prehodnost. Poseljene so doline, ki so večinoma polmrazišča ali mrazišča (npr. Babno polje). Za gradnjo se je uporabljala jelovina, ki je bila edina na razpolago. Rastiščne razmere jelovine visokega krasa so drugačne od onih v predalpskem svetu na nekarbonatnih tleh. Ustno izročilo pravi, da je visokokraška jelovina, ki je rasla na karbonatnih tleh, uporabnejša od jelovine, rastoče na kislih tleh predalpskega sveta. Zaradi sklenjenih gozdnih površin prevladuje gozdarski interes.

Posamezne vegetacijske oblike (npr. gozd jelke in bukve) se pojavljajo na velikih strnjenih površinah, tako se tudi na velikih površinah pojavljajo narečja:

- na zahodu: severovzhodni rob kraškega, vzhodni rob notranjskega narečja, pretežen del cerkljanskega in črnovškega narečja;
- na vzhodu: zahodni del dolenskega narečja in kostelski govor.

Preddinarsko fitogeografsko območje (5) zajema osrednjo in vzhodno Dolenjsko ter Belo krajino. Klima je kontinentalna z vročimi poletji, kjer pade od 1000–1600 mm padavin in se giblje srednja letna temperatura med 7 in 10°C, odvisno od nadmorske višine. To je dolinski in gričevnat svet v nadmorski višini od 200–700 m. Geološko podlago večinoma grade apnenci in dolomiti, vmes so večje ali manjše površine klastičnih sedimentov, pleistocenski nanosi, diluvialne ilovice in skrilavci. Tla so večinoma rjava pokarbonatna na karbonatni podlagi, na nekarbonatni podlagi pa kislja rjava tla. Reliefno je svet blago valovit, kjer se menjavajo griči in holmi s širokimi in ožjimi dolgimi ali krajšimi dolinami. Svet je odprt, prehodan, edino na zahodu ga zapirajo višja pogorja dinarskega območja.

V dolinskem svetu so bili gozdovi belega gabra in hrastov večinoma izkrčeni in spremenjeni v poljedelso površino. Ostali so tam, kjer rastišča niso bila primerna za poljedelstvo. Ta rastišča naseljuje beli gaber, graden in dob. Gričevnati svet porašča bukev. V teh gozdovih so relativne značilne vrste:

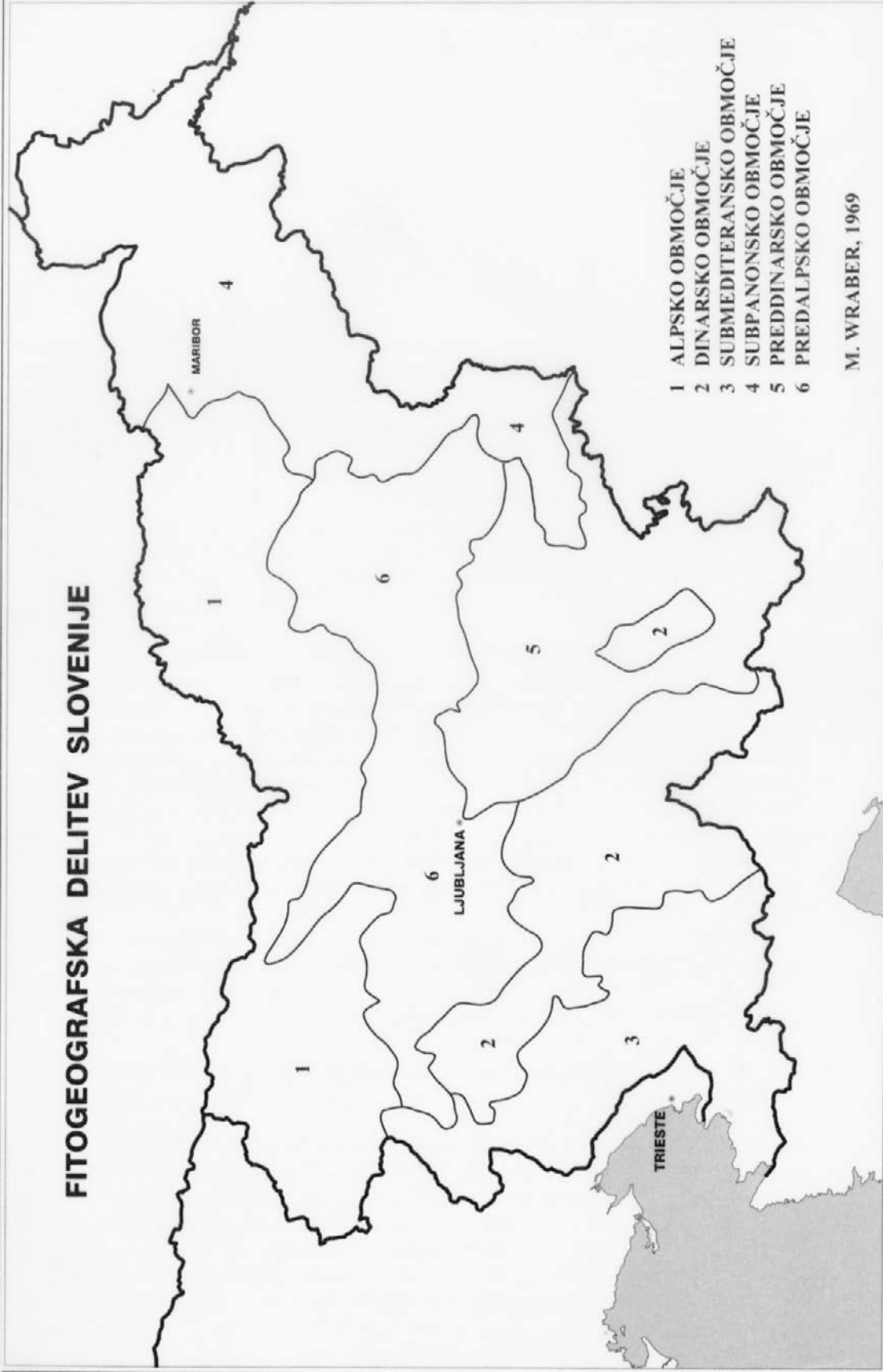
- na zahodu: rdeča relika*, navadni ruj, triroba košeničica*, kolenčasta krvomočnica*, peterolistna konopnica*, spomladanska torilnica*, širokolistna lobodika*;
- na vzhodu: mnogolistna konopnica*, temnoškrlatni teloh*, topolistni javor*, alpski vimček*, navadna jarica*.

Tako na zahodu kot na vzhodu preddinarskega območja se bolj ali manj pojavljata Blagajev volčin* in Hladnikov grintavec*.

Preddinarsko in dinarsko območje sta si glede pojavljanja jugovzhodnoevropsko-ilirskih vrst podobni. Te rastlinske vrste so bolj ali manj razširjene in številčne v različnih bukovich in hrastovo-belogabrovih združbah, večinoma na karbonatni matični podlagi.

Preddinarsko območje je izredno prehodno in že dolgo naseljeno zaradi lahkega dostopa skoraj iz vseh smeri. Ugodne reliefne razmere so omogočile že zgodnjo dejavnost človeka in njegovih živalskih spremljevalcev. Zato se na pokrajini pozna močan in dolgotrajen človekov vpliv, ki je precej spremenil prvotno gozdnato pokrajino, kjer je v precejšnji meri izkrčil gozdove za poljedelske površine. Izsekaval je predvsem gradbeni les, in sicer graden in dob, tako da so nastali enovrstni gozdovi belega gabra. Beli gaber in bukev pa je izkoriščal za kurjavo. V gozdovih je na splošno ekstenzivno gospodaril, kar se kaže v enostranskem sekanju uporabnih drevesnih vrst in nato še v pretiranem steljarjenju. V preddinarskem območju prevladuje kmetijski interes.

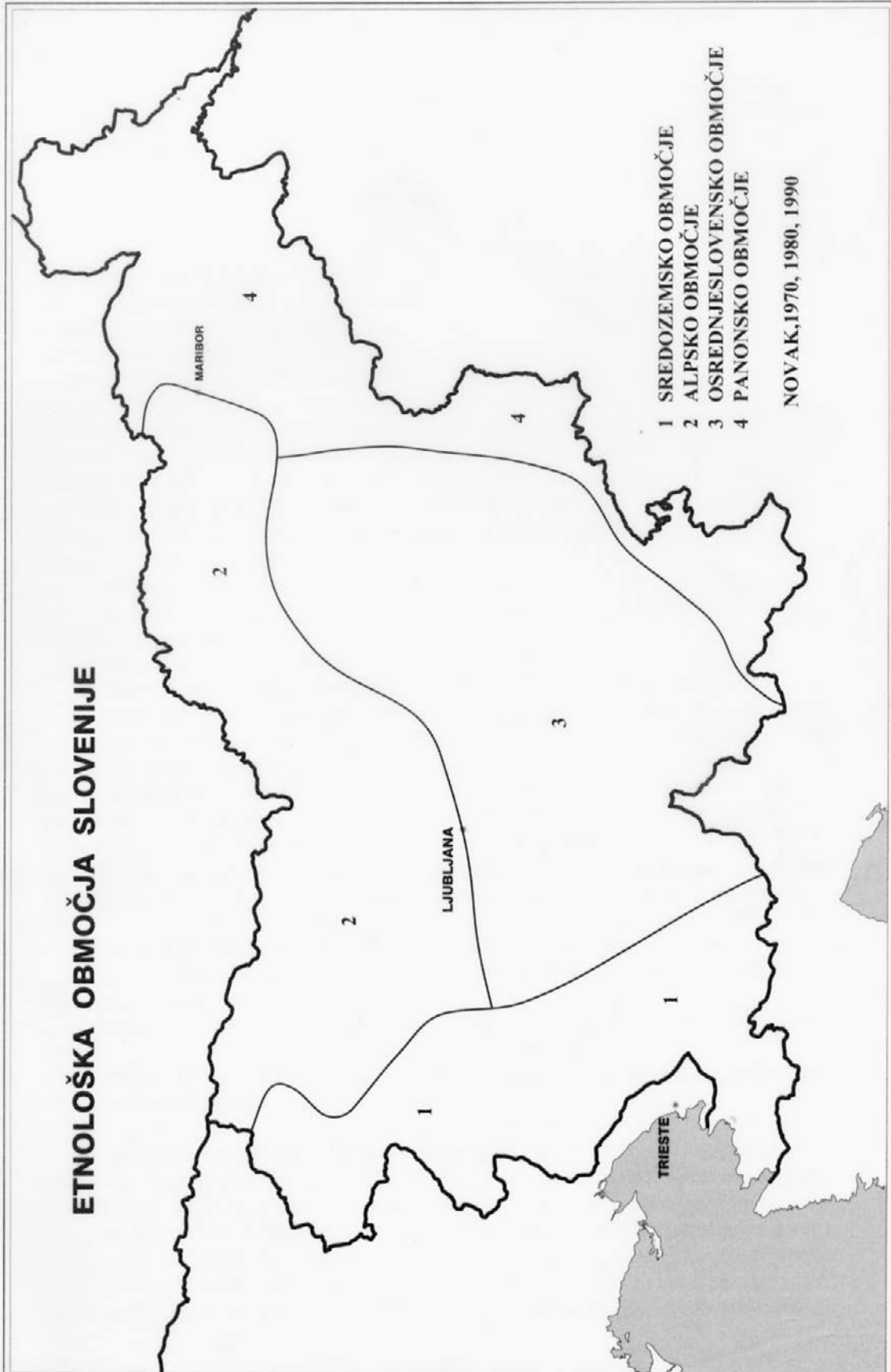
FITOGEOGRAFSKA DELITEV SLOVENIJE

- 1 ALPSKO OBMOČJE
- 2 DINARSKO OBMOČJE
- 3 SUBMEDITERANSKO OBMOČJE
- 4 SUBPANONSKO OBMOČJE
- 5 PREDDINARSKO OBMOČJE
- 6 PREDALPSKO OBMOČJE

M. WRABER, 1969

ETNOLOŠKA OBMOČJA SLOVENIJE

- 1 SREDOZEMSKO OBMOČJE
- 2 ALPSKO OBMOČJE
- 3 OSREDNJEŠLOVENSKO OBMOČJE
- 4 PANONSKO OBMOČJE

NOVAK, 1970, 1980, 1990

Glede narečij je preddinarsko fitogeografsko območje precej enotno, saj gre vključno z mešanimi govori (kočevski, pa tudi obe belokranjski narečji) za dolensko narečno osnovo, kamor so nedavno (Ramovš 1931, 1935) spadali tudi vsi govori posavskega narečja.

Subpanonsko fitogeografsko območje (4) vključuje Prekmurje, Slovenske Gorice, Prlekijo, Haloze, vzhodno Štajersko in Bizeljsko-Krško kotlino. Klima je izrazito kontinentalna z vročimi poletji in hladnimi zimami. Povprečna letna temperatura je 10°C, v vegetacijski dobi 14–16°C. Padavin je povprečno letno na skrajnem vzhodu območja okoli 600 mm, na zahodu pa okoli 1000 mm. Geološko podlago gradijo pliocenski sedimenti in holocenski aluvialni prod, na jugovzhodu območja pa deloma apnenec. Tla so rjava do kisljaka. Subpanonsko območje ima največje dolinske površine v nadmorski višini 220–260 m, ki na severu in jugu prehajajo v razgiban gričevnat svet (do 400 m) z blago valovitim in zaobljenim reliefom.

Na splošno je v subpanonskem fitogeografskem območju malo gozdov, še največ jih je v osrednjem in jugovzhodnem delu in deloma na Goriškem (Prekmurje). Gozdovi so zlasti v dolinskem svetu spremenjeni v poljedelske površine. Tako so v dolinskem svetu le ostanki hrastovo-belogabrova in dobovja. Hladne lege gričevij porašča bukovje. Na Goriškem so ponekod bukovja spremenjena v drugotni gozd rdečega bora. Relativne značilnice subpanonskega območja so:

- v severovzhodnem delu: krhka hrbitoresa, grmičasti volčin, luskodlakava podlesnica, navadna zelenka, hostni teloh, kobulasti zelenček, drobnocvetna torilnica, širokolistna grušica;
- v osrednjem delu: gorska bilnica*, zasavska konopnica*;
- v jugovzhodnem delu: evropska gomoljščica in nožnična pasja čebula.

Subpanonsko območje je odprt svet, lahko prehoden in primeren za poljedelstvo, zato je močno vplivan in spremenjen. Najbolj rodoviten je dolinski in najmanj gričevnat svet. Krčenje gozdov se je začelo zelo zgodaj, tako je že nekaj stoletij izostal gradbeni les, ki so ga na severovzhodnem delu območja nadomestili z rdečim borom. Na jugovzhodnem delu območja je nekaj več gradbenega lesa – doba. Na splošno so gozdovi slabe rasti in močno vplivani, v njih se je in se še gospodari ekstenzivno. Poseke zasajajo z zelenim gradbenim lesom, to je z rdečim borom in deloma smreko. Kmetijstvo je pomembna panoga v tem območju, gozdarska dejavnost je le dopolnilo kmetijstvu.

Kot flora in vegetacija se podobno delijo narečja oziroma govori:

- na severovzhodu se govore narečja panonske narečne skupine (prekmursko, prleško, goričansko in haloško narečje);
- v osrednjem delu sta: pretežni del srednještajerskega in kozjansko-bizeljskega narečja;
- na jugu pa to območje sega na področje sevniško-krškega in deloma tudi vzhodnodolenskega govora.

Submediteransko fitogeografsko območje (3) zajema južno Notranjsko, Kras in Primorsko. Območje na splošno lahko uvrščamo v submediteransko podnebje, pravilneje bi rekli, da je to območje z zmerno toplim in vlažnim podnebjem in s toplim poletjem. Povprečna srednja letna temperatura se giblje od 8–12°C, temperatura pada z oddaljenostjo od morja in višjimi nadmorskimi višinami. Povprečna letna količina padavin je od 1000–1600 mm; ob morju je manj padavin, na Krasu in Goriškem pa je več padavin. Dobro polovico območja gradijo apnenci in dolomiti, slabšo polovico pa

eocenski fliš (Goriška Brda, Vipavska dolina, Koprščina, Brkini). Karbonatni in flišni svet sta razgibana, prvi bogat s kraškimi pojavi (ravniki, vrtače, grebeni), drugi gričevnat, razrezan z jarki v zaobljene hrbe, ki imajo v dnu strma plazovita pobočja. Vrhovi, grebeni in hrbti le tu in tam dosejajo okoli 1000 m n. m. (Slavnik 1028 m), večinoma med 400 in 700 m. Sicer pa sega območje do morja (0 m n. m.). Zaradi ugodne klime in razmeroma prehodnega terena je bilo območje že od davnine močno pod vplivom živali in človeka ter je danes bistveno spremenjeno in degradirano. Uničene so bile mnoge gozdne površine, ki se danes ponovno zaraščajo prek grmiščne vegetacije.

V submediteranskem fitogeografskem območju prevladujejo grmišča puhovca ali črnega gabra oziroma mešana grmišča puhovca in črnega gabra. Najtoplejše lege porašča grmišče kraškega gabra in puhovca. Relativno hladnejše lege naseljujejo gradnovi gozdovi. Na vlažnih rastiščih ob jarkih, rekah in dolinah je belogabrovje. Najvišje in hladne lege zavzema bukovje. Vodilne drevesne vrste so tod hrasti, predvsem puhavec, nato cer in graden in le tu in tam črničevje. Območje označujejo toploljubne in senčnoljubne rastlinske vrste, med njimi vrste, ki niso občutljive na različnost geološke podlage apnencev ali fliša, te so: tržaško grabljišče#, dlakavi gadnjak, pirenejsko ptičje mleko, velecvetni čober*, pritlikavi pojalnik, kraški gaber, ostrolistni beluš, bela metlina, drobnolistni gladež, črničevje, navadna žuka, južna šmarna detelja, in vrste, ki uspevajo predvsem na karbonatni matični podlagi (apnencih in dolomitih), te so: ilirski meček*, (znak (*) pomeni jugovzhodnoevropske vrste) navadna potonika*, progasti žafran*, gorska logarica*, navadni jesenček*, kaduljelistni brškin, gozdna košeničica idr.

Poseg v submediteranske gozdove in grmišča je bil zaradi pomanjkanja poljedelskih površin od nekdaj velik. Krčenje gozda na sicer majhnih, toda številčnih površinah, so bila pogosta zaradi pomanjkanja gradbenega lesa, predvsem pa lesa za kurjavo. Vse do srede štiridesetih let so ti gozdovi in grmišča trpeli zaradi paše koz. Ob opustitvi paše, in žal tudi poljedelstva, se gozd postopoma obnavlja. Življenje je tod zaradi ekoloških razmer (klima – suša, tla – kraški svet, plitva flišna tla) težavnejše, naseljenost pa je bila nekoč velika in je bil prostor precej obremenjen. Ne glede na opuščanje poljedelskih površin, ki so zaradi konfiguracije reliefa po površini majhne, vendar zaradi razmeroma ugodnih klimatskih razmer (namočenost v pomladanskih mesecih, sončnega poletja in tople jeseni) ima prednost posebna oblika kmetijstva (gojenje oljk, zgodnje povrtine, trte in sadja), ki se deli z gozdarskim interesom. Gradbeni material je kamen.

Na submediteranskem fitogeografskem območju govorijo južna primorska narečja (briško, kraško, oba govora istrskega narečja - rižanski in šavrinski), notranjsko in mešano čiško narečje.

Razprava in zaključki

Iz analize je razvidno, da imajo fitogeografske raziskave in raziskave slovenskih narečij nekatere skupne točke. Za obe raziskavi so značilni dejavniki: geografski položaj prostora, orografska razvejanost, gozdnatost, v kateri se zrcalijo oblike vegetacije oziroma prevladujoča drevesna vrsta in nje uporabnost, način življenja v prostoru, ki ga narekujejo naravne danosti: klima, geološka podlaga, hidrologija, flora, vegetacija in s tem izraba prostora. Geografski položaj je hote ali nehote oblikovan v določenem prostoru z naravnimi posebnostmi, te pa oblikujejo ali celo narekujejo pot socialni ureditvi, ki se kaže v načinu življenja, materialni ureditvi prostora, navadah, običajih, jeziku in celo umetnosti. Deviško naravo, ki jo je po zadnji poledenitvi zasedel človek, in se moral po njej ravnati, hkrati pa jo je, sicer s skromnimi uspehi, tu in tam preobliko-

gorenjsko narečje

vznohogorenski govor

solsko narečje

dolnjsko narečje

vznozdolnjski govor

srednjosavniško narečje

zgorñjesavniško narečje

solčavski govor

srednještajersko narečje

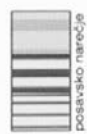
južnopohorsko narečje

kozjaški govor

kozjansko-bizeljsko narečje

posavsko narečje

zagorsko-troboveljski govor

sevniško-krški govor

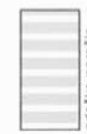
laški govor

prekmursko narečje

gorčiansko narečje

prišško narečje

hriško narečje

severnopohorsko-nemniško narečje

mežsko narečje

podjursko narečje

obirsko narečje

rožnjsko narečje

ziljsko narečje

kranjskogorski govor

rezjansko narečje

obsoško narečje

terško narečje

nadiško narečje

brško narečje

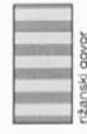
kraško narečje

banjski govor

istrsko narečje

rižnjski govor

šavinski govor

notranjsko narečje

diško narečje

tolimsko narečje

baški govor

cerkljansko narečje

poljansko narečje

škočješko narečje

črnoški narečje

horjujsko narečje

severnobelokranjsko narečje

južnobelokranjsko narečje

kosteljsko narečje

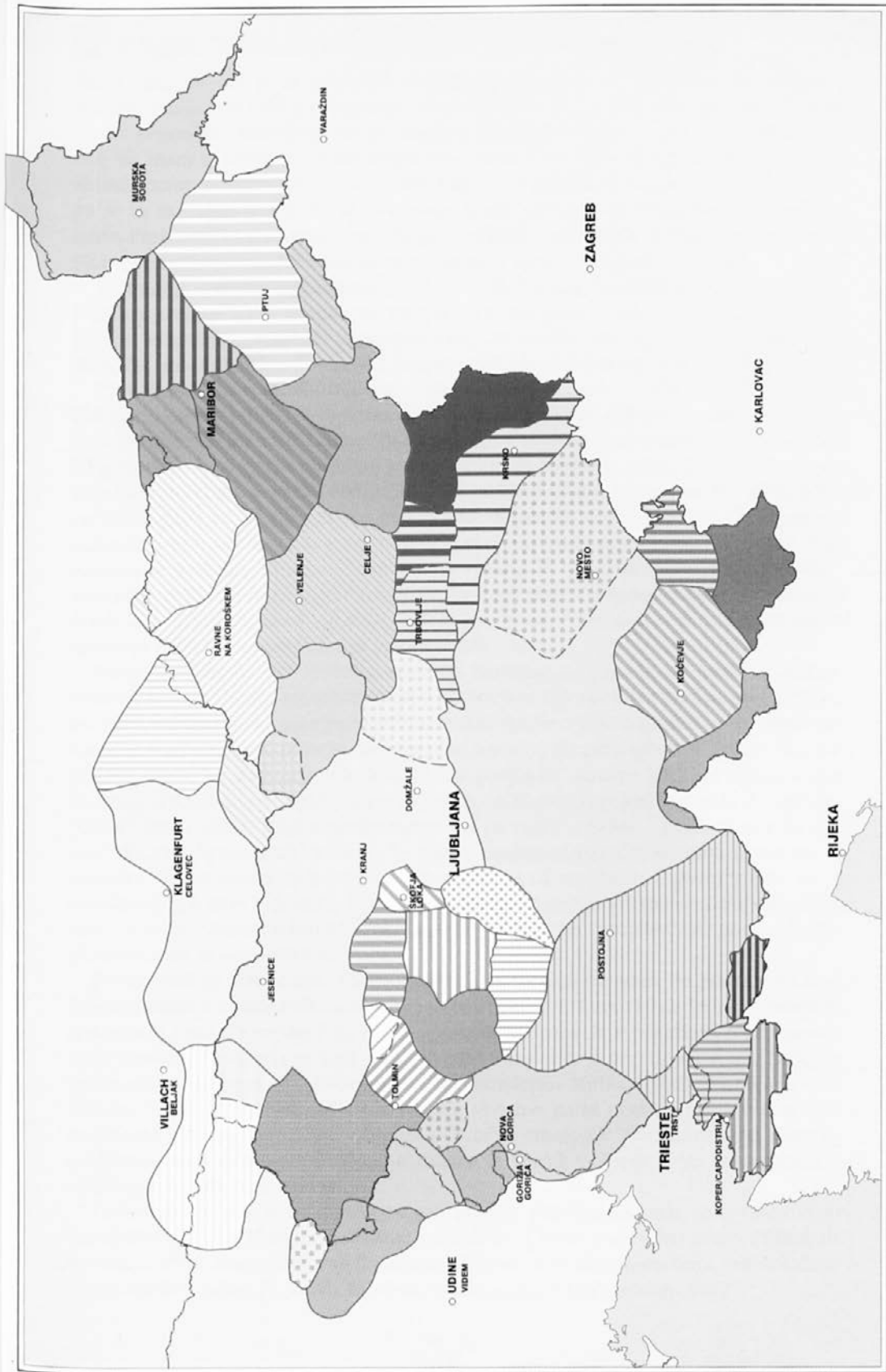

meškim kočevski govor

Na avtorski prave, avtorski upravičeno pravice in izpolnjevanje avtorske pravice izločene od vsebine avtorskega dela, v skladu s 17. členom ZD o avtorski pravi, izločena in ne sme biti predmet za goščevanje in fotografiranje (ZD, 1. junij 1998).

KARTI SLOVENSkih NAREČIJ, 1. izdaja 1998. Avtorske pravice, izpolnjevanje avtorske pravice in izločene od vsebine avtorskega dela, v skladu s 17. členom ZD o avtorski pravi, izločena in ne sme biti predmet za goščevanje in fotografiranje (ZD, 1. junij 1998).

KARTA SLOVENSКИH NAREČIJ

MERILO 1:1.250.000
 1 CM NA KARTI USTREŽA 12,5 KM V NARAVI

Na osnovi predložitve: Alojz Šušteršič, predložitve iz: Branko
 Šušteršič, Slovenska akademsko preiskovalna in izobraževalna
 ustanova, Ljubljana, 1962. © SAZU in Inštitut za zgodovino in folklor Slovenije, Ljubljana
 1988. Kartografska zbirnica priredila: prof. dr. Slavko Bžič.

KARTA SLOVENSКИH NAREČIJ 1 : 1.250.000. © 1988
 Izdala in založila: Slovenska akademsko preiskovalna in izobraževalna
 ustanova in založba, Ljubljana. Priprava: prof. dr. Slavko Bžič, izdelava in črtanje:
 kartografska zbirnica priredila: prof. dr. Slavko Bžič.

val. Koliko se mu je to posrečilo oziroma ponesrečilo, je vidno danes. Pregrade, gorstva, gozdovi in reke so oblikovale območja, ki jih danes sistemiziramo, da so za naš razum dojemljive kategorije; so pa umetne in naravi vsiljene. V teh razmerah so se v bolj ali manj zaprtem prostoru oblikovale navade in jezik, to so narečja in govori. Skušali bomo podobnosti prostora med naravo in jezikom prikazati tabelarno, najbolj pa je to razvidno iz priloženih primerjav fitogeografske, dialektološke in etnološke karte. Presenetljiva podobnost med fitogeografskimi, narečnimi in etnološkimi območji Slovenije lahko samo dokazuje povezanost med naravo, jezikom in običaji.

Iz tabele je razvidna različnost splošnih ekoloških razmer (nadmorska višina, geološka podlaga, srednja letna povprečna temperatura, povprečna srednja letna količina padavin), vegetacije, vodilnih drevesnih vrst, drevesnih vrst, ki posebno označujejo območje, izbor značilne flore, med fitogeografskimi območji ter med narečji in govori.

Pri vegetaciji in vodilnih drevesnih vrstah opazimo, da se v vseh območjih pojavlja bukovje oziroma bukev. Vedeti moramo, da je danes (subatlantik) pri nas in v večjem delu Evrope vodilna vrsta bukev. Ta se pojavlja z različno razširjenostjo v posameznih fitogeografskih območjih, najmanj je je v submediteranskem območju. Toda bukev v posameznih fitogeografskih območjih gradi različne oblike vegetacije, t. i. geografske variante, glede na fitogeografsko razširjenost nekaterih rastlinskih vrst. Če vzamemo bukovje oziroma bukev kot stalnico, potem različnost nakazujejo druge drevesne vrste oziroma so to druge združbe. Z drevesnimi vrstami, ki "posebno označujejo območje", smo želeli prikazati različnost območij, čeprav le-te niso splošno razširjene. Pri tem smo želeli le v določeni meri nakazati, katere drevesne vrste je človek v posameznem območju pretežno uporabljal kot gradbeni les.

Fitogeografska in dialektološka območja Slovenije se najbolje ujemajo na jugozahodu in severovzhodu; submediteransko območje se lepo pokriva s primorsko narečno skupino, subpanonsko pa s panonsko narečno skupino in vzhodnimi govori štajerske narečne skupine. Tudi pretežni del koroške narečne skupine spada v alpsko fitogeografsko območje. Razumljivo je tudi to, da gorenjska narečna skupina spada v dve fitogeografski območji (alpsko in predalpsko), saj človek s svojimi takimi in drugačnimi "izumi" lahko veliko lažje kljubuje naravi kot pa "gole" rastline. Ostaneta nam še dve med različna fitogeografska območja precej razdeljeni narečni skupini: rovtarska in štajerska. Njuna velika tudi narečna razcepljenost (6 narečij in 1 govor v prvi oz. 6 narečij in 5 govorov v drugi) je lahko samo dokaz, da prebivalci teh območij niso živeli samo v raznovrstnem naravnem okolju, pač pa tudi na "prepihu", ki ga raziskujejo družboslovne in humanistične vede.

Podobnosti pa niso le med fitogeografskimi narečnimi območji. Na podobnost med fitogeografskimi in etnološkimi območji je že opozoril T. Cevc (1990: 55), ki v sklepnih spoznanjih pravi: "Kmečka hiša na Slovenskem je dozorela v posebnih zemljepisnih, zgodovinskih, kulturnih in tudi gospodarskih razmerah v več tipov, /.../". Njegovo spoznanje se naslanja na ugotovitve starejših etnologov Murka (1906), Vurnika (1929), Novaka (1958, 1970, 1980, 1990) in drugih. Verjetno pa ni podobnosti le v tem delu materialne kulture, temveč še v drugih področjih etnologije ali celo drugod. Slutimo podobnosti tudi v etnomuzikologiji (Mantuani in Vurnik v Novak 1958: 6), umetnostni zgodovini, morda celo v literaturi.

Zavedamo se, da je prispevek tvegan poskus primerjanja med naravoslovno in humanistično vedo. Meje so abstraktne in relativne. Človek pač vedno stremi za tem, da bi naravoslovni, humanistični ali družboslovni pojav sistemiziral, pri čemer so določene poenostavitve nujne. Je morda tu vzrok tudi obravnavanim podobnostim?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
FITOGEOGRAFSKO OBMUČJE	NADHOR. VIŠINA M	GEOLOŠKA PODLAGA	SREDNJA LETNA TEMPER. °C	SREDNJA LETNA PAČINA PAČINA DAVIN mm	VEGETACIJA	VODILNE DREVEŠNE VRSTE	DREVEŠNE VRSTE, KI POSEBNO OZNAČUJEJO OBMUČJE	IZBRANA ZNAČILNA FLORA	NARUČJE	GOVOR
ALPSKO 1	600/800-2863	apnenec dolomit morena prodornice globokline	4	1700-3000	naskalna snežne doline alpska traviška visoka harja ruševje macesnovje smrekovje bukovje, jelovje	bukev smrka macesen	ruševje macesen smrka	<i>Festuca calva</i> , <i>Aconitum angustifolium</i> , <i>Papaver julicum</i> , <i>Pedicularis julica</i> , <i>Centiana frolechii</i> , <i>Saxifraga holzwardtii</i> , <i>Viola zoyssii</i> , <i>Primula wulfeniana</i> , <i>Aconitum tauricum</i> , <i>Leucanthemum lithopolitanicum</i> , <i>Nigritella lithopolitana</i> , <i>Allium kermesinum</i> , <i>Rhododendrum chamaecistus</i> , <i>Rhododendron ferrugineum</i> , <i>Cortusa mathioli</i>	obseško, gorenjsko (N), zgorijevskijsko, srednjepanjsko (N), južnopanjsko, severnopanjsko- remiškiško, meziško	kranjekogonski solčavski koziški
PREDALPSKO 6	600-1500	karbonatne in nekarbonatne kamnine	4,5-9	1300-2300	trstovje belogabrovje bukovje jelovje rdečeborovje (smrekovje)	bukev beli gaber rdeči bor jelka	graden rdeči bor (smrka)	<i>Aconitum angustifolium</i> , <i>Luzula nivea</i> , <i>Leonodon bernii</i> , <i>Phytum scheuchzeri</i> , <i>Aconitum trifoliatum</i> , <i>Denaria pentaphyllus</i> , <i>Gallium rotundifolium</i> , <i>Hieracium rotundatum</i> , <i>Ranunculus acronitifolius</i>	cerkljansko, tolnirsko, črnovrško, poljansko, skofljško, horjuško, gorenjski gorenjski zajgotski srednjepanjsko (W), trbovski, laški, sevniško-krški, kozjansko-bizeljsko	baški
DINARSKO 2	(600)800-1800	apnenec dolomit	3-5	2000-3500	subalpska dinarska traviška vegetacija skalnih razpok ruševje jelovo-bukovje	bukev jelka	ruševje jelka	<i>Primula carniolica</i> , <i>Primula venusta</i> , <i>Hladnikia pastinacifolia</i> , <i>Edrastrum graminifolium</i> , <i>Geranium liburnica</i> , <i>Festuca bosniaca</i> , <i>Omphalodes verna</i> , <i>Calamintha grandiflora</i> , <i>Allium victorialis</i> , <i>Denaria polyphylla</i>	kraško (NE), notranjsko, cerkljansko, črnovrško, dolenjsko (W), koteljsko	
PREDINARSKO 5	200-700	apnenec dolomit klastični sedimenti	7-10	1000-1600	trstovje belogabrovje bukovje (trstovje)	bukev beli gaber	graden beli gaber	<i>Haecquetia epipactis</i> , <i>Ruscus hypoleucosus</i> , <i>Acer obtusatum</i> , <i>Epimedium alpinum</i> , <i>Daphne blagayana</i> , <i>Helleborus atrorubens</i> , <i>Eranthis hyemalis</i> , <i>Geranium nodosum</i> , <i>Genista juncea</i>	dolenjsko, severnobokranjsko, južnobokranjsko	vzhodno- dolenjski, mežani kočevski, sevniško-krški
SUBPANONSKO 4	220-400	pliocenski sedimenti holocenski aluvialni prod	10	600-1000	belogabrovje dobovje bukovje (rdeče borovje)	beli gaber dob bukovje	dob brst (rdeči bor)	<i>Daphne genkwa</i> var. <i>arbusculoides</i> , <i>Gauidina fragilis</i> , <i>Polystichum setiferum</i> , <i>Helleborus dumetorum</i> , <i>Omphalodes scorpoides</i> , <i>Chimaphila umbellata</i> , <i>Festuca drymeia</i>	prekmursko, priško, goričansko, haloško, srednjepanjsko, kozjansko-bizeljsko	sevniško-krški, vzhodno dolenjski
SUBMEDITERANSKO 3	0-1028	apnenec dolomit flis	8-12	1000-1600	kraskogabrovje puhavje črnojabrovje gradnovje belogabrovje bukovje	puhavje črni gaber graden bukovje	krški gaber puhavje	<i>Koeleria dymalis</i> ssp. <i>tergestina</i> , <i>Carpinus orientalis</i> , <i>Quercus ilex</i> , <i>Crocus variegatus</i> , <i>Gladiolus illyricus</i> , <i>Coronilla emeroides</i> , <i>Paeonia officinalis</i> , <i>Dietamnus albus</i>	brško, kraško, istrsko, notranjsko, črsko	rižanski, šavrinski

Opomba: S - južno, N - severno, W - zahodno, NE - severovzhodno

Literatura

- ADAMOVIĆ, L., 1906: Die pflanzengeographische Stellung und Gliederung der Balkanhalbinsel, Wien.
- BECK-MANNAGETTA, G., 1907: Vegetationsstudien in den Ostalpen, I. – S. B. Akad. Wiss.: 1-96, Wien.
- BECK-MANNAGETTA, G., 1907: Vegetationsstudien in den Ostalpen, II. – S. B. Akad. Wiss.: 99-155, Wien.
- CEVC, T., 1990: H genezi kmečke hiše na Slovenskem. – *Traditiones*, 19: 53-87, Ljubljana.
- JUGOSLAVIJA. Ljudsko življenje v Sloveniji. – *Gospodarska zbornica*, 1970 za SR Slovenijo, Ljubljana.
- LOGAR, T., RIGLER, J., 1983: Karta slovenskih narečij. Priredila Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe dialektološke karte slovenskega jezika, novejših raziskav in gradiva ISJ ZRC SAZU. Ljubljana (stenski zemljevid). Geodetski zavod Slovenije, Kartografski oddelek. Ponatis 1990 in 1993; dodano besedilo T. Logarja: Slovenska narečja.
- LOGAR, T., 1975, 1993: Slovenska narečja + karta, Ljubljana.
- NOVAK, V., 1958: Struktura slovenske ljudske kulture. – *Razprave II. razr. SAZU*, IV: 1-31, Ljubljana.
- NOVAK, V., 1990: Prostorska in kulturno genetska povezanost slovenske kulture z Evropo. – *Traditiones*, 19: 47-52, Ljubljana.
- RAMOVŠ, F., 1931: Dialektološka karta slovenskih narečij, Ljubljana.
- RIGLER, J., 1986: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. – *Razprave o slovenskem jeziku*, Slovenska Matica, Ljubljana.
- SLOVENSKO LJUDSKO IZROČILO. Pregled etnologije Slovencev, Ljubljana 1980. (Uredil A. Baš.)
- SREZNJEVSKI, I. I., 1841: O slavjanskih narečijah. – *Žurnal Ministerstva narodnago prosveščenija* 9, Sanktpeterburg.
- ŠAFARIK, P. J., 1942: *Slovansky narodopis*, Praga.
- VURNIK, S., 1929: Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. – *Etnolog*, III: 30-71, Ljubljana.
- WRABER, M., 1969: Pflanzengeographische Stellung und Gliederung Sloweniens. – *Vegetatio*, 17 (1-6): 176-199, The Hague.
- ZUPANČIČ M., L. MARINČEK, A. SELIŠKAR, I. PUNCER, 1987: Considerations on the phytogeographic division of Slovenia. – *Biogeographia*, 13: 89-98, Udine.
- ZUPANČIČ, M., V. ŽAGAR. 1995: New views about the phytogeographic division of Slovenia, I. – *Razprave IV. razr. SAZU*, 36 (1): 3-30, Ljubljana.

*Summary***COMPARISON BETWEEN MAPS OF PHYTOGEOGRAPHIC, DIALECTICAL, AND ETHNOLOGIC REGIONS OF SLOVENIA**

The attempt to compare the maps of phytogeographic, dialectical, and ethnologic regions in Slovenia has been accomplished.

The basis for the comparison was the phytogeographic division according to M. Wraber (1969) and the dialectical regions according to T. Logar and J. Rigler (1983). At the same time I accomplished also the comparison between the ethnologic regions of Slovenia according to V. Novak (1990).

Slovenia is, according to M. Wraber (1969), divided into six phytogeographic regions: Alpine, Dinaric, Submediterranean, sub-Pannonian, pre-Dinaric, and pre-Alpine region. There are more than forty dialects and distinctive speeches (Ramovš 1931 in T. Logar 1990, 1993) arranged into seven dialectical groups: koroška, primorska, gorenjska, dolenska with belokranjska, štajerska, and panonska (T. Logar 1975, 1993).

Ecological conditions - climate, geological bedrock, orography with the relief, soil, waters and the natural component - flora, vegetation, palynology with paleovegetation or historical development of flora define the phytogeographic regions.

The dialectical regions are defined by the historical development of language, historical administrative-political and church-administrative division of Slovenia, colonisation of the non-Slovene inhabitants, traffic passage and diversity of the region, invasions of Turks, development of the pre-Slav consonants on Slovenian soil. The most important accelerator of the dialectical articulation were, nevertheless, the mountains, hills, wide forests as well political, feudal, monastic, and church-administrative borders that directed reciprocal communications and moving of inhabitants for centuries (T. Logar 1975, 1993).

The common factors, defining the regions, are above all geographic, orographic, relief, and climate conditions, the woodiness of the landscape and the historical development (of flora, vegetation, language, and ethnologic elements).

(See Table - page no. 61)

Dialects and speeches, divided by phytogeographic regions, differ from each other. Cases, when a dialect or speech is present in two phytogeographic regions, are rare. Usually the greater part of dialect or speech belongs to one phytogeographic region. Evidently there are no sharp borders for the language and nature are both "alive" with permanent transitions within the one or the other. We ought to understand certain linguistic and natural similarities between some phytogeographic and dialectical regions, for example Alpine and pre-Alpine or Dinaric and pre-Dinaric region.

We realize that our article is a risky attempt of comparison between the natural and humanistic science. The borders are abstract and relative. But man always strives for systematize any phenomenon being either natural, humanistic, or social! Maybe the reason of discussed similarities also lies here?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
PHYTOGEOGRAPHIC REGION	ALTITUDE IN M	BEDROCK	MEAN ANNUAL TEMPERATURE	MEAN ANNUAL PRECIPITATION MM	VEGETATION	LEADING TREE SPECIES	TREE SPECIES THAT PARTICULARLY CHARACTERIZE AREA	SPECIAL EXCLUSIVE FLORA	DIALECT	SPEECH
ALPINE 1	600-800-2863	limestone dolomite montane silicate	4	1700-3000	communities of rocks, vegetation of snow-beds alpine grasslands bog vegetation heather larch wood spruce wood, fir wood, beech wood	beech spruce larch	dwarf mountain pine larch spruce	<i>Festuca calvax</i> , <i>Aconitum angustifolium</i> *, <i>Papaver jilicicum</i> *, <i>Pedicularis julica</i> *, <i>Gentiana fredolichi</i> , <i>Saxifraga hohenwauteri</i> *, <i>Viola zoyzsi</i> , <i>Primula wulfeniana</i> , <i>Aconitum tauricum</i> , <i>Leucanthemum lithopolitanicum</i> *, <i>Nigella lithopolitanica</i> *, <i>Allium kermesinum</i> *, <i>Rhododendrum chamaecistus</i> , <i>Rhododendron fermagineum</i> , <i>Cortusa matthioli</i>	obseško, gorenjsko (N), zgodnjevasiškno, srednjevasiškno (N), južnopohorsko, severnopohorsko- renišsko, meziško	kranjskogorski solčavski koziški
PRE-ALPINE 6	600-1500	calcareous stoniness silicate	4,5-9	1300-2500	oak-hornbeam wood beech wood fir wood Spruce pine wood (spruce wood)	beech hornbeam Spruce pine fir	durmast oak Scotch pine (spruce)	<i>Aconitum angustifolium</i> *, <i>Primula venusta</i> *, <i>Leontodon bernini</i> , <i>Phytoloma schuchzeri</i> , <i>Anemone trifolia</i> *, <i>Dentaria pentaptyllus</i> , <i>Galium rotundifolium</i> , <i>Hieracium rotundatum</i> *, <i>Ranunculus acronitifolius</i>	cerkljansko, tolimnsko, črnovrško, poljansko, škofljsko, horjulsko, gorenjsko (S), posavsko (W), srednjevasiškno, srednješajersko (W), koziškansko-bizejsko	baški vzhodno- gorenjski zagorsko- trboveljski, laški, sevaniško-krški
DINARIC 2	(600)800-1800	limestone dolomite	3-5	2000-3500	sub-alpine dinaric grasslands, vege- tation in rock and wall crevices heat- beech wood fir beech wood	beech fir	dwarf mountain pine fir	<i>Primula carniolica</i> *, <i>Primula venusta</i> *, <i>Hladnikia pastinacifolia</i> *, <i>Edaimithus graminifolius</i> , <i>Gentiana libanotica</i> *, <i>Festuca bosniaca</i> *, <i>Omphalodes verna</i> *, <i>Calamintha grandiflora</i> *, <i>Allium victorialis</i> , <i>Dentaria polyphylla</i> *	kraško (NE), notranjsko (E), cerkljarsko, črnovrško, dolenjsko (W), kostaško	
PRE-DINARIC 5	200-700	limestone dolomite clastic sediment	7-10	1000-1600	oak-hornbeam wood beech wood (oak wood)	beech hornbeam	durmast oak hornbeam	<i>Hacquetia epiplatidis</i> *, <i>Ruscus hypoleucos</i> *, <i>Acer obtusatum</i> *, <i>Epimedium alpinum</i> *, <i>Daphne blagayana</i> *, <i>Hebebona arvensis</i> *, <i>Eranthis hyemalis</i> *, <i>Ceranium nodosum</i> *, <i>Genista jenuensis</i> *	dolenjsko, severnobelokranjsko, južnobelokranjsko	vzhodno- dolenjski, mošani kočevski, sevaniško-krški
PRE-PANNOVIAN 4	220-400	pliocene sediment holocene alluvial gravel	10	600-1000	hornbeam wood pedunculate oak wood, beech wood, (Scotch pine wood)	hornbeam pedunculate oak beech	pedunculate oak elm (Scotch pine)	<i>Daphne croceum</i> var. <i>arbusculoides</i> , <i>Gauidinia fragilis</i> , <i>Polystachium seifertianum</i> *, <i>Hebebona dumetorum</i> *, <i>Omphalodes scorpioides</i> , <i>Chimaphila umbellata</i> , <i>Festuca drymeia</i> *	prekmursko, prileško, goričansko, halbsko, srednješajersko, koziškansko-bizejsko	sevaniško-krški, vzhodno dolenjski
SUBMEDITERRANEAN 3	0-1028	limestone dolomite flysch	8-12	1000-1600	hornbeam wood pubescent oak w. hop hornbeam w. durmast oak w. hornbeam wood beech wood	pubescent oak hop hornbeam durmast oak beech	eastern hornbeam pubescent oak	<i>Krautia drymeia</i> ssp. <i>tergestina</i> *, <i>Carpinus orientalis</i> , <i>Quercus ilex</i> , <i>Crocus variegatus</i> *, <i>Gladiolus illyricus</i> *, <i>Coronilla emeroides</i> *, <i>Paeonia officinalis</i> *, <i>Dietammus albus</i>	brško, kraško, istrsko, notranjsko, čiško	rižanski, šavinski

---

Alenka Šivic-Dular

Na sledi (arhaičnih) predstav in uver

(na slovenskih poimenovanjih za: 'Coccinella septempunctata')

V članku so z etimološkega vidika prikazana slovenska poimenovanja za 'Coccinello', ki tako kot v drugih jezikih dokazujejo, da je bila ta drobna žuželka povezana z vrsto arhaičnih predstav, na Slovenskem večinoma iz kresnega časa. Opozorjeno je tudi na pomen nagovorov zanjo, ki bi jih za slovenski prostor šele bilo treba motivno in tipološko preučiti.

The article reviews from an etymological point of view the Slovene names for the "Coccinella", which prove, as in other languages, that this small insect was associated with a number of archaic notions, in Slovenia mostly in connection with Midsummer Eve. The author also draws attention to the significance of the addresses to the ladybird, which have yet to be thematically and typologically studied.

Ko sem pred časom prebirala otroške pesmi v Štrekljevi zbirki slovenskih ljudskih pesmi, sem naletela tudi na besedilca, s katerimi se nagovarjajo pikapolonice. Presenetilo me je, da se v 6 zapisanih nagovorih iz raznih slovenskih pokrajin za 'Coccinello' pojavlja 6 različnih poimenovanj *božja kravička, vrazej, šibrica in mavrica, polonca, božji volek*, za katera so (značilna nenavadna ali vsaj nepričakovana pomenska izhodišča (motivacije), ki jih na podlagi sodobnega jezikovnega čuta, tj. na podlagi sodobnih predstav in mišljenjskih in jezikovnih vzorcev, nisem mogla prav razumeti. Prav to pa me je tudi spodbudilo, da sem se začela zanje načrtno zanimati in jih po dostopnih pisnih in ustnih virih tudi načrtno zbirati. Izkazalo se je, da gre tudi v slovenščini za izredno številno in z različnih vidikov zanimivo besedno skupino, ki ima določen pomen tudi za spoznavanje elementov iz naše kulturne preteklosti.

V tem prispevku bom skušala nekatera izmed zbranih slovenskih poimenovanj, upoštevajoč tudi njihovo arealno razporeditev, predstaviti z besedotvornega, etimološkega in pomenskega stališča in bolj načeti kot pa rešiti posamezna vprašanja, pove-

zana z njihovim nastajanjem, ki bi jih pri analizi posameznih poimenovanj, izoliranih iz literarnega in kulturnega konteksta, v katerem se pojavljajo, lahko tudi prezrli*.

Doslej se mi je v slovenščini posrečilo zbrati 41 poimenovanj¹, (ne bi pa bila presenečena, če bi se kje našla še nova, doslej nezapisana in neznana celo strokovnjakom. Podobno stanje se kaže tudi v drugih slovanskih jezikih, za katere je bilo doslej zbranih že blizu dvesto poimenovanj, presenetljivo številna pa so tudi v vseh drugih indoevropskih jezikih. Čeprav še niso vsa etimološko pojasnjena, tj. nista določena njihova pomenska podstava in koren kot njen formalni nosilec², pa že sedaj ni dvomov

* Navedene besede po mojem mnenju niso zanimive samo za etimologijo in jezikoslovje, ampak tudi za vse druge vede, ki si prizadevajo osvetliti našo kulturno zgodovino in njene elemente. Zato se mi je tudi zdelo potrebno, da jih etimološko razgrnem pred slovensko etimološko strokovno javnost, od katere se pričakuje, da bo vprašanje o mitološki percepciji 'Coccinelle' in njenem odrazu na slovenskem etničnem ozemlju kdaj v prihodnosti tudi natančneje pretresla.

¹ Zbrana slovenska poimenovanja za 'Coccinello' podajam v celoti, na koncu pa dodajam tudi nagovore, ki so mi na voljo: a) Slovenska poimenovanja: -(1) *LJK*, 339, navaja naslednja poimenovanja: *marijin keber*, *marijin kefar*, *bovcova kravca*, *božja kravca*, *mirca in mavca*, *marinca*, *cinca-marinca*, *kresnica*, (*š*)*princa*, *šianca*, *marolja*, *maronca*, *monštranca*, *božji volej*; -(2) *OLA* navaja 11 različnih *bojčava kraviča* (1: Solbica/Stolvizza, Rezija) *puvénčica* (3: Sv. Križ/S. Croce); *pušonca puvičuka* (5: Komen, obč. Sežana), *pikapaluonca* (6: Cerkno, obč. Idrija), *pikapalunca* (8: Horjul, obč. Ljubljana-Vič), *pikapolunca* (9: Valburga, obč. Ljubljana-Šiška), *žúža* (10: Luče, obč. Mozirje), *pikapadavjčica* (11: Pomjan, obč. Koper), *pušca rušca* (12: Hrušica, obč. Ilirska Bistrica), *pušonca* (13: Babno polje, obč. Cerknica), *pikapaluonca* (14: Ribnica), *bóži vólek* (15: Dragatuš, obč. Črnomelj), *b'óži volk* (16: Bučka, obč. Sevnica), *bóžji volik* (17: Mostec, obč. Brežice), *búži vólek* (18: Šmarje), *b'óžji vólek* (19: Spodnja Ložnica, obč. Slovenska Bistrica), *božja ičika* (20: Videm ob Ščavnici, obč. Gornja Radgona), *margjčica* (21: Gomilice, obč. Lendava); -(3) *šprinca marinca*, nareč. *šprinca mari:nca* (Obirsko: Karničar, 245) in *plévíca*, nareč. *plé:wca -e* (Korte: Karničar, 210 → *šprinca marinca*), ki jo kot *plévka* navaja tudi Plet. (II, 60); -(4) *pevojka* (Manžan, Istra, J. Keber (II, 174)); -(5) *bivojka* (Nova vas, Rožana Koštál); -(6) s posredovanjem g. Alferije Bržan, roj. Kavrečič, sem dobila naslednja poimenovanja: *vójkica* in *pitvojka* (Marezige), *tipjolkica*, *korte*, *peperinka* (Gažon), *ljubica* (Kubed), *mifolčica* (Pobegi, Čežarji); -(7) A. Bartel (434, s.v. Marienkäfer) navaja *polonica*, *božja kraviča*, *povelka*, *rožina* (besedo *rožina* navaja po Erjavcu iz Krna tudi Plet. II, 441); -(8) I. Vuk, *Božji volek* (*Naš dom* II, 1902, št. 24, 1-3; 20. november) navaja: *sedmeropikec*, *Marijin hrošček*, *solnični hrošček*, *božji ček* (prim. tudi Plet. I, 290: *ček -čka*: 'junges, männliches Kalb', vzh.štaj. (tudi nežno)= volek); -(9) *Vrtec* (61, 1930-31, št. 1/2, 15-16) navaja *božja mimica*, *božja poslanka*; -(10) *pikapolonica*, *božji volek* in otroško tudi *ljupjoka* (Bled in okolica, inform. Liza Benedik, študentka slavistike); -(11) *božja/rdeča minca* (Lida Krevcl Bezljaj).

b) Slovenski nagovori: - *Pikapolonca*, *zlet v nebo, dargat te ubijem* (Janez Dular, Vavta vas); - *Vrazej, vrazej, urazi/ Kan se bón ženat* (Ziljska); - *Šibrica, mavrica/ Pokaži mi v nabose pot* (Borovlje, Podkarnos: Štrekelj IV, št. 7983); - *Pikapolonca*, *zlet v nebo, prinesi mi zlato kolo* (Breže na Gorenjskem); *Pikapolonca*, *zlet v nebesa in mi prinesi zlata kolesa* (Leonora Nardoni Grah, Čirče pri Kranju; Polona Kostonjevec, Črnuče pri Ljubljani); - *Polonca, polonca/ Zlet na Šmarno goro/ Prnes nam dnarja, Ino povhno mošno* (Torovo: Štrekelj IV, št. 7984); - *Pikapolonca*, *zlet v nebo, prinesi nam denarja!* (Minka Cvetek, (Bohinj); - *Pikapolonca, pokaž, kje je domek tvoj* (Joži Rode, roj. Jereb, Vrhnika); - *Božji volk, božji volk/ Pokaž nam toj domk/ Če ne bom tebe in tojo mater ubov!* (Torovo: Štrekelj IV, št. 7985); - *Bóži vólek, kó ti je mláda?* (Kamor odleti, tam mu je mlada = nevesta; Dragatuš: Štrekelj IV, št. 7986); - (našedši jo, jo nagovarjajo:) *Povej, povej, povelčica, kje je moja ljubica!* (Plet. II, 95); - *Roža, rožina! pokaž' svofga možina* ('otroci jo tako nagovarjajo in kamor odleti, ondi jej živi mož', Krn-Erj.Torb., Plet. II, 441); - *Pléwca, plé:w, plé:w, puqá:ž, qé:f j ud mó:řha mó:řa xlé:w* (Karničar, 210); - *Pikapolonca, povej, kje je mojga ljubga hlev* (Katarina Šivic, Dobro Polje).

² Poleg posameznih etimoloških slovarjev slovanskih jezikov naj navedem še naslednje članke o slovanskih poimenovanjih za 'Coccinello': H. G. Lunt, Old Church Slavonic bedrno. *Language*. Journal of the linguistic society of America. Vol. 29, 1953, 128-133; V. T. Kolomic', Koza bedra, ščedryk-bedryk i sonečko-babarunka, *Movoznavstvo* 1967/3, 49-52; R. U. Kraučuk, *Voprosy jazykoznanija* 1968/4, 124 (recenzija knjige J. B. Rudnic'kega, *An etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, Winnipeg 1962d.); Utěšený S., Od slovního tabu k hraní se slovy, *Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akad. Jovana Vukovića*, Posebna izdanja ANUBiH, knj. XXXIV/6, Sarajevo 1977, 425-430 (češka poimenovanja so vzeta iz pisne ankete po vprašalniku za slovar čeških narečij); prim. še VWSS I, 262-263; L. F. Šatalova, Nazvy 'božaj karoški' (Coccinella septempunctata) u belaruskix gavorkax, *Z žyčca rodnago slova*, Minsk 1968.

glede tega, da prevladujejo poimenovanja, ki jih ne motivirajo elementi pikapoloničnega videza (oblika, barva, velikost itd.), da večinoma tudi ne gre za klasične metafore (po podobnosti z nečim), ampak se zdi, kot da temeljijo na nekaterih literarnih in mitičnih kontekstih, od katerih bi nekateri med njimi utegnili segati v globoko preteklost; mlajša plast pa je gotovo tista, kjer se poimenovanja navezujejo na krščanske like, v prvi vrsti na Marijo in tudi takšne svetnike, ki so se v ljudskih predstavah kakor koli povezali s simboli, dejavnostmi in morda samo s časom, pomembnim za ljubezen, poroko itd. V tej zvezi je zanimivo, da se del slovenskih poimenovanj za 'Coccinello', npr. koroško *kresnica*, *šibrica*, ujema s poimenovanji za posamezne šege iz kresnega obdobja. V kulturnem smislu so ta primerljiva z ruskimi poimenovanji³ (npr. *iváška*, *ivášiška*, *ivánčik*, *vanjuška* ← *Ivan* ← *Ioannes*) in psl. * *сьлуньч-ько* (č. nareč. *sluněčko*, gluž. *bože slončko*, ukr. *sónečko*, prim. še nem. *Sonnenkälbchen* in *Sonnenkäfer*). Ni pa popolnoma razjasnjeno, kako je pomen 'Coccinella' pridobila tudi slovenska beseda *mavrica* 'arcus pluvius, arcus caelestis', vendar je mogoče, da za tem prav tako tičijo neki danes ne docela jasni pojmi in predstave⁴. Že v *HDA*⁵ lahko preberemo, da je imela ta žuželka velik mitološki pomen in da je bila mitično zanesljivo povezana s soncem, verjetno tudi z mesecem in večerno zarjo. Sodobne ruske raziskave⁶ pa so na podlagi (a) etimološke analize poimenovanj in (b) analize motivov v več sto nagovorih za 'Coccinello', tj. v slovstveno obrobni obliki, ki so odrinjene na rob družbene zavesti, vendar pa so v sebi ohranile delce prastarih predstav in uver, tudi prišle do ugotovitve, da se na 'Coccinello' veže več mitičnih vsebin in predstav: (1) predstavlja živino, ki pripada (vrhovnemu) bogu ali nekemu drugemu božanstvu in se veže na motiv ugrabitve božjih krav (živine), (2) njena povezava s soncem odseva v motivu nebeške svatbe, ki je razvidno ohranjen v baltskem izročilu, kjer sta sonce (ali sončeva hči) pozitivna lika; 'Coccinella' v tem ciklu ustreza podobi sonca: povezana je z bogom, leta v nebo, izroča prošnje, prinaša otroke, pomaga pri iskanju izgubljene živine, opozarja na nevarnost, napoveduje pridelek, dolgost človekovega življenja, (3) udeležena je tudi v transformacijah mita z negativnim ženskim likom, v mitu o nezvesti ženi gromovnika, ki se je za kazen spremenila (a) v soncu podobno žuželko, (b) v mater škodljivih

³ Poimenovanja iz slovanskih jezikov so praviloma povzeta po *OLA*, 172-174, sicer vir posebej navajam.

⁴ Slovenska beseda *mavrica* je izpeljanka iz starejše oblike, *mavra 'isto' (prim. to obliko, ohranjeno v samostalniški zvezi *pivra mavra* 'mavrica', Rígler, *Južnonotranjski govori*, Ljubljana 1963, 55); znana je še iz hrvaških istrskih govorov, prim. *mavrica* 'iris, duga' (ARJ VI, 538), *mavroča* 'Regenbogen' (Kastav: ČDL III, 537). F. Miklošič (EWS, 185) jo razlaga iz ngr. *μαυρός* 'črn', Berneker (II, 28) pa iz etnonima *Maver*. Pomenski razvoj do 'arcus caelestis' je skušal razložiti G. Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz 1887, 423d. M. Snoj (*SES*, 329, s.v. *mavrica*) je opozoril na pomen *mavra*. 'črno marogasta krava'.

⁵ *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* V, Berlin - Leipzig 1932/1933, 1691-1702, s.v. *Marienkäfer*, navaja 14 sklopov uver (deloma tudi poimenovalnih motivacij) za 'Coccinello': (1) poimenovanja po drugih živalih, (2) božja poslanka ali služabnica, (3) poimenovanje po Mariji, (4) nosilka darov, (5) prinašalka otrok, (6) zaščitnica, (7) sviri pred nesrečo, (8) sončece, (9) prerokovalka, (10) prerokovalka glede ljubezni, (11) znamenje sreče, (12) njen vpliv na krave, (13) napoveduje smrt, (14) vloga v ljudskem zdravilstvu.

⁶ Prim. V. N. Toporov, *Mifi narodov mira* I/A-K, 1980, 81-182, s.v. *božja korovka*; isti, Baltijske in slavjanske nazvanja božje korovke (*Coccinella septempunctata*) v svazi s rekonstrukcijo odnosa iz fragmentov osnovnega mifa, *Etnolingvističeskie balto-slavjanske kontakty v nastojajšem i prošlom*, Moskva 1978; O. A. Ternovskaja, *Slavjanske drevnosti*, Etnolingvističeskij slovar' I/A-G, Moskva 1995, 221, s.v. *božja korovka*. Na tem mestu bi se rada zahvalila tudi kolegoma dr. Vladu Nartniku, ki mi je ob pisanju članka ljubeznivo posredoval meni nedostopno znanstveno literaturo, in Janezu Kebru, ki mi je omogočil vpogled v tekst o pikapolonici še pred izidom svoje knjige *Živali v prispodobah* II, 175-181, kjer je v prevodu dostopno celotno besedilo V. N. Toporova.

žuželk, mrčesa, (c) v mrčes; sem sodijo tudi motivi, ki odsevajo kaznovanje te žene z ognjem oz. strelom. Prežitek tovrstnih predstav pa je treba videti tudi v zelo razširjeni in tudi na Slovenskem še živi uveri, da se pikapolonica ne sme ubiti⁷.

Tudi na Slovenskem preseneča ne samo številnost poimenovanj, ampak tudi dejstvo, da srečujemo na razmeroma majhnem prostoru različna (npr. veliko število poimenovanj na Koprskem, na avstrijskem Koroškem) ali da so posamič ohranjena poimenovanja (npr. *božji volek* v okolici Bleda, inf. Liza Benedik, študentka slavistike) na arealni ploskvi pogostejšega, npr. *pikapolonice*, v otroški govorici celo *pikapoka* (kar je lahko samo neka mlajša transformacija, ki je pripeljala do glasovne figure). Ker je mreža znanih poimenovanj še prerodka, lahko samo približno določimo večje arealne ploskve posameznih slovenskih poimenovanj (npr. *pikapolonice*, *božje kravice*), manj pa je jasna njihova starejša razporeditev, ki je seveda v tesni zvezi s pojavom mlajših poimenovanj, od katerih so nekatera - to bi rada poudarila - lahko nastajala tudi v nagovorih bodisi kot paramemi⁸ (npr. sln. *vrazej*) ali pa celo kot izvorni deli nagovora (npr. mak. *letmara* ← *leti, maro!*).

Če sodimo po distribuciji v slovanskih jezikih, spada med najstarejša slovanska poimenovanja za 'Coccinello' besedna zveza **božja korva*; ta ima v prvem delu lahko tudi oblike **bogova* ali **boga* (R ed. k **bogъ*), v drugem pa se razen bolg. nareč. (*bôžja kráva*, *božja kráva*, *bôžija kráva*) pojavljajo deminutivne ali hipokoristične oblike **korvica*, **korvka*, **korvička*, **korvuška* itd. To poimenovanje gotovo sodi v skupino popolnoma nepričakovanih, saj je težko odkriti kakršno koli neposredno pomensko zvezo med 'kravo' in 'pikapolonico'. Da je ta poimevalna motivacija zelo starinska, sklepamo iz številnih vzporednic v drugih indoevropskih jezikih (npr. lit. *diėvo karvytė*; angl. *lady cow*, *cow lady*; frc. *vache à Dieu*; it. *vacheta de la Madōna*, Sondrio; rom. *vaca domnului*) in tudi iz tega, da se v tem poimenovanju beseda za 'kravo' lahko nadomesti z drugo, ki prav tako pomeni govedo, npr. 'vola' (slovansko gradivo sledi v nadaljevanju, špan. *buey de Dios*; it. *boeto*, Catania; rom. *boul-popei* 'popov vol'), 'tele' (nem. *Sonnenkälbchen*, *Marienkälbchen*)⁹ ali pa celo kako drugo (domačo) žival.

Poimenovanje tipa **božja korva* pozna večina ruskih govorov (točk), zajetih v *OLA*, nekoliko redkeje je v beloruskih, ukrajinskih, poljskih, čeških in slovaških govorih, znano je tudi v današnjih južnoslovanskih jezikih. Na Slovenskem je znano predvsem iz govorov po Štajerskem in Koroškem¹⁰, pri čemer se beseda krava lahko nadomešča tudi z drugim (ljubkovalnim) sinonimom, npr. *icika*, *ičika*, *hejika*, npr. *božja kravica* (Slovenske gorice), *božja kravička* (Štrekelj IV, št. 7981), *božja ičika* (20: Videm ob Ščavn-

⁷ V tem smislu je zanimiva zgodba, objavljena v reviji *Naš dom* II, 1902, št. 24 (20. november), 1-3, v kateri je pikapolonica s svojim letom pokazala na nedolžnost po krivem obsojenega kmeta (tj. zletela je na roko pravega morilca, ta pa jo je zgrabil in zmečkal).

⁸ Pod paramemom razumemo besedo, ki se pojavlja samo v paremiološkem besedilu in ni nujno, da postane tudi apelativ.

⁹ Navedena poimenovanja v glavnem povzemam po *HDA*, 1691, in ga deloma dopolnjujem. Iz njega je razvidna raba tudi drugih živalskih poimenovanj: npr. raba poimenovanj, kot so kokoš '(nem. *Marienküchlein*; hol. *lieven heers hantje*; dan. *marthōne*; frc. *gėlne dē bon Dieu*, Vogezi; *poulette au bon Dieu*, Calvados; kat. *gallineta de la Mare de Deu*; it. *pola*, *pula*, Sondrio), 'golobica' (it. *palommėlla*, Salerno), 'kukavica' (rom. *cucuşor*), 'konj' (*māspert*, Plön; frc. *cheval à Dieu*; it. *cavalin del Signor*, Trentino), 'ovca' (slovansko gradivo sledi; nem. *Gotteslammlein*, *Sonnenschäffchen*; it. *pecorella della Madonna*, Rim), 'koza' (lit. *devo ožys*), 'prase' (novoprovans. *pourquet dōu bon Diėou*; it. *porchetto di S. Lucia*, Perugia), 'mačka' (*Maikati*, Elbmarsch), pa tudi poimenovanja po drugih žuželkah.

¹⁰ Gradivo izvira iz Pleteršnika I, 459, 290 (ta ima besedo iz gradiva O. Cafa, F. Miklošiča, F. Erjavca, M. Valjavca), K. Štreklja, *SNP* IV, 7981, *OLA*, 172, iz *LJK*, 336, in iz ustnega posredovanja dr. Z. Zorko.

ci), *božja ícika* (vzhodnoštajersko) ali *božja hejika*¹¹, *bogcova kravca*, *božja kravca* (LIK, 336). Sem spada tudi rezijanska *bójčawa kráwica* (Solbica)¹². Poimenovanje se nadaljuje v hrvaške kajkavske in čakavske govore: *božja kravica* (30: Cubinec, obč. Križevci), *božja kravčica* (31: Prelog, obč. Čakovec), *boža kravica* (32: Virje, obč. Durdevac), *būožja kráwica* (Istra; ČDL III, 535), *božja kravica* (Schandorf; OLA, 172; DBKW, 334), *byōgova kravica* (Děvinská Nová Ves, Dúbravka, Lamač; Važný, 180, 257), nato pa ga zasledimo spet v bolgarskih govorih, *bōžija krava*, *bōža kráva*, *božjā kráva* (Samokov) in *bōža krávica*, *bōžija krávica*, *bōža krávica* (Kukuš)¹³. OLA ga za makedonščino ne izkazuje, ampak navaja samo priredno zvezo *kravica božica* (90: Lazaropole, obč. Debar; tam tudi še *careva nevestica*), ki je strukturno primerljiva s hrv. *mušica bogin*, (44a: Kruč/Aquaviva Collecroce, Molise) ← **mušica bogyn-*, in sln. *bógina margeca* (149: Gornji Senik/Felsoszőlnök). Prav tako ga ni registriral noben izmed makedonskih slovarjev. V zvezi s tem poimenovanjem bi rada še opozorila, da se pojavlja tvorjenka z enako deminutivno-hipokoristično pripono *-ička* (← **-ič-ьka*) poleg bolgarskih in slovenskih govorov tudi v slovaških, prim. *pánbožkova kravička*, *pámbičková kravička* (Skalica), *pámboškova kraviška* (Rimavská Sobota), *pambuškova kravička* (Hlohovec), *pamočkova kravička* (Trnava), vendar pa tam, tudi boža *kravka* (Humenné)¹⁴.

Kot sem že omenila, se *krava* tudi v slovanskih jezikih v poimenovanjih za 'Coccinello' lahko nadomešča z drugimi živalskimi imeni. Takšna so sinonimna poimenovanja s psl. *volb, ki so znana samo iz slovenskih (belokranjskih, štajerskih, koroških govorov, sporadično tudi na Gorenjskem) in hrvaških kajkavskih govorov, prim. *božjъ voljъ (koroš. nareč. *bōžjā wōle*, 147: Breznica/Friessnitz; *božji volj*, LIK, 336), *božjъ volitъ (*božji volič/volek* Cigale I, 542; *božji volič -iča*, Plet. II, 784) in *božjъ volbъ, ki se iz sln. govorov (*božji volèk*, Torovo: Štrekelj IV, št. 7985; *božji volek*, okolica Bleda, inform. Liza Benedik; *božji vòlk* in *bōži vòlak*, 15: Dragatuš; *byōži uòlk*, 16: Bučka, obč. Sevnica; *bōžji vòlik*, 17: Mostec, obč. Brežice; *būži vùlek*, 18: Šmarje; *byōžji uòlek*, 19: Spodnja Ložnica, obč. Slovenska Bistrica; *božji volek*, SSKJ 1530) nadaljuje v hrvaške govore (*bō:žī vòlek*, 28: Domaslovec, obč. Samobor; *boži vol'ek*, 29: Začretje, obč. Zagreb; *bōži vòlek*, 35: Trebarjevo, obč. Sisak; *buōži volak*, 146a: Stinjaki/Stinatz)¹⁵. V slovenščini *božji volek* pomeni še druge vrste hroščev (žuželk), npr. 'Gryllus campestris', 'Bockkäfer', 'Goldkäfer', 'Blätterkäfer', vendar pa se ta poimenovanja arealno nikoli ne prekrivajo s 'Coccinello', ampak so z njo komplementarna, iz česar bi bilo mogoče domnevati, da so nastala sekundarno s pomenskim premikom.

¹¹ Pleteršnik I, 290, navaja samo vzhštaj. *ícika* 'junge, kleine Kuh'.

¹² V obliki *bójčawa* je treba videti pridevnik *božič-eva (prim. rezij. demin. *bōžic* ← *božitъ; H. Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia*: San Giorgio, Amsterdam - Atlanta 1992, 243, navaja samo obliko *bógic* 'Christ') ali *božič-eva (← demin. *božičь). Oba deminutiva kot praslovanska navaja SPSI / I/A-B, Kraków 1974, 344: *božitъ (stp. *božyc* 'filius dei', dl. *bōžycyk*, slš. *božic*, sh. *bōžic -iča* 'božek pogański') in *božičь (stp. *božec -čca* 'bóg pogański, božek', stl. *bōžc*, stč. *božec -cē* 'bog pogański', morav. nareč. tudi 'guslarz, znachor, lekarz ludowy', slš. nareč. *božec -čca* 'epilepsija', sln. *božec* 'ubožec').

¹³ Povzeto po *Bulgarski etimologičen rečnik* II/ I-Krepjā, Sofija 1979, 700-701.

¹⁴ Prim. *Slovník slovenských nářečí*, 869 in 150; v slovaščini je v prvem delu pridevnik iz skladijske zveze *panъ bogъ.

¹⁵ Med doslej zbranimi slovenskimi poimenovanji ni takšnih, kjer se beseda 'krava' nadomešča z *ovčica (prim. hrv. *bōžja ovčica*, 37: Sali, obč. Zadar, in ponekod v SV čeških govorih *ovečka*, S. Utěšený, 428); na severu obstaja tudi sinonimno poimenovanje, npr. *barašbъ ← *baramъ 'oven' (prim. r. *bōžjy barášok*, ukr. *borošók*), *beramъ 'oven' (ki je vplival na preoblikovanje č. *beruška*, *berunka*, prim. V. T. Kolomic', *Movoznavstvo* 1967/3, 49-52; VWSS I, 262).

V slovenščini se za 'Coccinello' uporablja tudi izraz *žúža* (10: Luče, obč. Mozirje), ki sicer lahko označuje hroščke sploh (prim. 'ein kleiner, schwarzer Käfer', 'der Holzwurm', Plet. II, 976; demin. *žúžica* 'das Goldkäferchen', Plet. II, 976) in je tvorjen iz onomatopoejskega korena **žu-*, npr. sln. *žužljati*, r. *žužžatb* 'brenčati, oglašati se z *žuž*' (Snoj, SES768), kot npr. izhaja r. vzporednica *božja bukaška/ bukarka/ bukarčica/ bukušečka*, ukr. *božja bukašečka* in *bukaška* 'vsaka majhna, drobna žuželka' iz onomatopoejskega korena **buk-*, psl. *bukati in *bučati (Vasmer ESRJ I, 236). Iz nem. (*Marien-)käfer* sta prevzeta koroški nareč. *marijin kefar*, *marijin keber*, deloma kalkirana pa *Marijin hrošč*, *sončni hrošček*¹⁶. V to pomensko skupino bi lahko uvrstili tudi sln. *peperinka* (Gažon), za katero informatorica sicer dopušča, da vsebuje element *pepe* 'lep' (prim. tudi *Kako pepena pupca!* 'Kako lepa punčka!'), vendar pa gre po tvorbi za izrazit hipokoristik (pripona **-bka*) z elementom *-in-* (poleg v slovanskih jezikih pogostih *-on-* in *-un-*, ki sta značilna za veliko slovanskih poimenovanj za 'Coccinello'), ostanek (*peper-*) pa po zgradbi spominja na izraze za 'metulja', prim. bolg. *peper-uda*, mak. tudi *peper-uga* 'Papilio' (v ljudski poeziji 'leptirica': *ubava devojko, letna peperugo!*) ← kor. **per(ə)*-¹⁷.

Med že omenjenimi nagovori za 'Coccinello' pri K. Štreklju me je še posebej pritegnil tisti iz Ziljske doline (*Vrazej, vrazej, vrazi, / Kan se bôn ženu!*), ki ga je prvi zapisal Matija Majar - Ziljski¹⁸ in ki prinaša besedo *vrazej*. V spremni opombi je že K. Štrekelj opisal njen pomen z 'mit schwarzen Pünctchen gezeichnetes Käferl, gewöhnlich Sprienzel genannt' in pojasnil, da to pravzaprav pomeni 'der Wahrsager' in da prihaja od glagola *vraziti* 'wahrsagen', v SLPK II, 342, je pojasnjen s 'pikapolonica'. Beseda je, kolikor je meni znano, zapisana samo v tem nagovoru¹⁹.

Po besedotvorni plati je *vrazej* tvorjenka iz razvidnega ljubkovalno-manjšalnega obrazila *-ej* (← **-ej*²⁰), značilnega za Koroško in sosednje predele Štajerske in Gorenjske, in podstave (korena?) *vraz-*. Ker se po A. Bajcu to obrazilo lahko narečno obrusi tudi do *-i* (npr. *muri* in *murej* 'muren') in ker se v J. Scheiniggovem verzu trikrat ponovi beseda *vrazej*, bi v obliki *vrazi* načelno lahko videti enako obrušenko iz *vrazej*, kot je *muri ← *murej*, čeprav bi v tem primeru nekoliko presenetila potrojitev (iste) besede in ne samo podvojitve, kot je v ljudskem slovstvu navada. Vendar pa se iz tipološke vzporednosti v drugih primerljivih verzih, zapisanih prav tako na Zilji, lahko utemeljeno predvideva, da sta *vrazej* in *vrazi* dve različni slovnični obliki. Tako iz dveh ritmično in

¹⁶ V slovanskih jezikih se v tej funkciji lahko pojavljajo še druga poimenovanja za žuželke, npr. *komar, *muxa, *buba, prav tako se izrazi za 'Coccinello' lahko prenašajo na druge žuželke ali hroščke. HDA V, 1691-1692, navaja še nem. *Herrgottsmücke*, *Fliegewäppchen*, angl. *lady fly*, it. *mosca du signore* (Ajaccio), bret. *balafennik-doue* 'kleiner Schmetterling Gottes', it. *parpagliolo* (Turin), vendar pa je mnenja, da tega ni treba razlagati z mitičnostjo.

¹⁷ Med poimenovanji za 'Papilio' so po OLA, 174-175, pogostejša tista z elementom **per-pel-* (npr. slš. *prepelica*, 224; Turičky, ok. Lučenec; *prepelic*, 225; Sirk, okr. Rožnava; blr. *perepilka*, 373; Pjaski, Brěšckaja vobl.; ukr. *perepilka*, 405; Kutin, Rovenska obl.).

¹⁸ K. Štrekelj (IV, št. 7982) ga je povzel iz Majerjevega rokopisa v VO. XIII, 75, v nekoliko spremenjeni obliki je natisnjen v Scheiniggovih NPKS, št. 662 (*Vrazej, vrazej, vrazej / Kan se bom oženuvž*); prim. še SLPK II, 342.

¹⁹ Prim. gradivo za OLA I, 172, karta 44, komentar str. 31; LJK, št. 26, 339; Gutschmann O., *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abtammenden Wörter*, Klagenfurt 1789; I. Šašel, *Rožanski narečni besednjak*, rkp.;

²⁰ Prim. A. Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika* 1, 1950, 21; *Slownik prastlowiański* I, 1974, 86-87, navaja samo tvorjenke s psl. pripono *-čb*, in to kot nomina agentis (iz glagolske podstave) in med drugim tudi kot hipokoristične (iz samostalnika). V ziljskem narečju bi bilo mogoče izhajati tudi iz pripone *-čb*, ki bi (za mehčanimi velarji) prešla v *-af* in nato v že slovenskem razvoju v *-ej*.

tematsko enakih nagovorov za polža *Kažež, kažež, kaži roje./ bil sčijan te vbijan./ v Zilo potisnan./ kamenje na te zmetan!* in *Povž, povž, pokaž rojē./ Sčijem te, vbijem te./ V Zilo potisnen te./ Kamenje na te zmečem* (Štrekelj IV, št. 7994 in 7995) lahko ugotavljamo, da gre za ustaljen izrazni in ritmični vzorec, ki ima na začetku podvojen samostalni, nato pa sledi velelnik (*kaži roje!, pokaži roje!*). Na podlagi tega je tudi oblika *vrazi* najverjetneje velelniška (za 2. ed.) od glagola *vraziti*, ki ga omenja Štrekelj. Ta sklep bi lahko dodatno podprli s še dvema tipološko starinskima potezama iz prvega verza, ki sta značilni tudi za vse male slovstvene oblike²¹, tj. ponavljanjem (*vrazej, vrazej*) in etimološko figuro (*vrazej - vrazi*), za katero je osebna glagolska oblika nujna. Poleg tega se zdi, da je *vrazej* tako kot tudi *kažež* 'polž' izvirno paremem, ni pa jasno, ali je kdaj dosegel status občnega imena za 'Coccinello' v krajevnem besednjaku, kot ga je npr. srb. *pužmuž* 'polž' (južna Srbija), hrv.-čak. *pūž-mūž* 'isto' (Schandorf) ob hrv.-kajk. *pužmuž*, ki je še vedno samo paremem za polža (Jaska, Križevci, Žumberak)²².

Etimološke težave pri besedi *vrazej* pa se pojavijo takoj, ko hočemo etimološko osvetliti podstavo *vraz-* oz. določiti njen predmetni pomen. Ne v slovenskih ne v slovanskih slovarjih ne najdemo zanjo prepričljivih vzporednic. Tako pozna Pletersnik (II, 793) dva glagola: (1) *vráziti vrázim* dov. 'einritzen' in (2) *vráziti vrázim* nedov. 'knarren' (npr. *nemazano kolo vrazi*, Cig.; *če so slabša vrata, bolj vrazijo*, Notranj.; *slab godec vrazi*, Pohl.) in 'plärren' (otrok *vrazi*, Pohl.).

Glagola se zdita homonimna, vendar pa na njun prvotno različni izvor kaže razlika v glagolskem vidu, sedanjiškem naglasu in pomenu. Prvi je denominativni **vb-ráz-iti* **vb-ráz-iti* 'narediti razo' (← **rāza*, prim. psl. *rězati*, lit. *rėžti* 'rezati, tolči' ← ide. **ureHg-*)²³, drugi pa iterativni **vrazíti* **vrazítb* z najbližjimi vzporednicami v ukrajinskem *verezáty - žu - žiš* 'škripati' (← **verz-ati*), ruskem *verezžábt* nedov., *verezgnutb* dov. 'gromko svistati, vizžati, vizglivo plakati; izdavat drebezžaščij, rezkij i protjažnyj zvuk/golos' (← **verzg-*), češkem *vrzati* 'škripati' (← **vbrzati*); razlaga se iz onomatopoetskega **verzg-*, ki ima vzporedno tvorjeni **versk-*, prim. glag. **verskěti* 'vřeščati')²⁴. Slovenski

²¹ Izraz *male slovstvene oblike* sem prilagodila po terminu *male folklorne forme*, ki ga uporablja B. Simičić, *Etimologija i male folklorne forme*, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, n.s. knj. 11, Beograd 1996, 7, in z njimi misli -basmе, kletve, zagonetke, poslovice i dečji folklor-. Avtorica pravilno ugotavlja, da ta besedilca poleg -komunikativne funkcije imajo i osobenu ritualnu (obrednu, sakralnu, magijsku) funkciju i javljaju se u posebnim, kulturom odrednim kontekstima, njihove značilnosti pa so stabilnost (klišejskost), odvisnost od neverbalnih elementov rituala in semantična večplastnost. M. Stanonik, 83-84, uporablja izraz *ritmizirani obrasci (formule)* za rekla, (iz-)reke, pregovore, uganke, obredna besedila, zagovore, molitvice in vrste otroške slovstvene folklorе, kot so vablјivke, voščilca, izšteválnice, nagajivke, zmerljivke, zbadljivke in -ritmizirana besedilca - ki še nimajo imena - s katerimi otroci kličejo murna, nagovarjajo pikapolonico-. V njih naj bi se po avtoričini razlagi svojevrstno družila realen svet narave in odraslih in fantazijsko naiven otroški svet s svojo posebno poetiko, ena izmed njegovih poglavitnih lastnosti pa naj bi bila razgibana onomatopeja, veselje nad igro v besedi, ritmu in kompoziciji.

²² Prim. P. Skok, *ERHSJ* II, s.v. *pustj*, ki je opazil, da besede prehajajo med apelative iz folklornege teksta (-Od te riječi (=polž) stvara se onomatopeja reduplikativnog tipa, koja je izazvana time što se djeca igraju njime, dirajući ga. Tada on sakriva rogove: *pužmuž*); *DBKW*, 424, s.v. *Schnecke. puž, pužmuž*; *ČDL* III, 544: *pūžmūž* 'Schnecke' (Schandorf, Burgenland). Prim. še nagovore: *Puž, muž!* / *Puščj roge van* (Klarić I, -Pesekalice- ili -sanatalice-, *ZNŽO* XVII/1, 184), *Puž, puž, kaži roge van* (Lang M., Samobor, narodni život i običaji, *ZNŽO* XVIII/2, 370), *Puž, muž, hodi van* (Jajncerova K., Trebarjevo, *ZNŽO* III, 1898, 97).

²³ *ESSJ* III, 176 (M. Snop).

²⁴ Prim. *ESUM* I, 353, 355; M. Vasmer, *ESRJ* I, 296. Po E. Fraenklu, *Litauisches etymologisches Wörterbuch* II, 1226, so sorodne z lit. *verkiti -kiū* 'weinen', let. *verkstēt* 'still weinen'; prim. še letsko *verksjēt* 'weinen (nicht laut), murren, knurren', *versjēt* 'schreien und weinen (von Kindern gesagt)', *verksjēt, varksjēt/varsjēt* 'leise und eigensinnig weinen', *varksjēt* 'quaken, quarren', *varksjēt* 'schwätzen, Unwahres reden' (← **verk-*, **vark-*), K. Mülenbach, *Latviešu valodas vārdnīca* IV, Riga 1929-1932, 562, 573, 506.

vražiti (2) se s tem gradivom ujema po pomenu ('cviliti, jokati' in 'škripati'), loči pa se po prevojni stopnji vokala (slov. **verz-*: sln. **vorz-*) in nedoločniški osnovi (**-ėti*, **-ati*: sln. **-iti*). Nikjer pa pri tej osnovi ne najdemo sledov pomena 'wahrsagen', ki se pripisuje glagolu *vraziti*, pa tudi morebitni pomenski razvoj od 'jokati, cviliti, škripati' do 'wahrsagen' se ne zdi verjeten, zato obeh glagolov etimološko ni mogoče enačiti.

Ker pa se v slovanskih jezikih pomen 'prerokovati, napovedati' lahko razvije prek posameznih dejavnosti magične prakse, se zdi izhodišče psl. *voržiti -itb verjetno, prim. sln. *vražiti* 'durch Zauberei schaden' in *vražar -rja* 'der Wahrsager' (Janežič), *vražarica* 'die Wahrsagerin' (Cigale, Janežič), č. *vražiti* 'zaubern, wünschen, verwünschen, p. *uróżyć* 'wahrsagen', r. *voróžib* 'wahrsagen, prophezeien', ukr. *voróžýty -žú -iš* 'gadaty', blg. *vražā* 'zaubere', sh. *vrāžati*²⁵. Da bi bilo prav v **vorž-* mogoče iskati izhodišče tudi za sln. *vraziti* in *vrazej* dokazujejo vsaj naslednje vzporednice (a) rezij. *indovin* 'Coccinella' ← it. *indovino* m. 'vedeževalec', *indovinare* 'uganiti', in (b) slovanska poimenovanja za 'Coccinello' iz podstave **vorž-*: *voržbka (p. nareč. *uróška*, 325: Niebieszczany, woj. Rzeszów, vendar tudi 'wróžbiarka, znachorka'; ukr. nareč. *ivoróžka*, 496: Šepit, Černivecka obl., vendar tudi 'gadalka, vorožejā'), **voržil'a* (ukr. nareč. *voróžylja -li* 'Coccinella' in 'čarodejka') in poimenovanja iz ponekod sinonimnega korena **god-*: npr. *godinbka (p. nareč. *gožinka*, 251: Trzciano, woj. Gdańsk; *gozinka*, Kašubsko)²⁶. Pri ziljskem *vraziti* se torej lahko izhaja iz psl. *voržiti, vendar z upoštevanjem prehoda *ž* → *z*²⁷.

Podobno pomensko izhodišče (tj. 'spraševanje po') ima tudi naslednje narečno poimenovanje za 'Coccinello': *povēncica* (3: Sv. Križ pri Trstu), ki je udeležena tudi v zloženem poimenovanju *pulónca puvievka* (5: Komen, obč. Sežana). Tvorjeni sta na podlagi glagola *povědati *pověmb in glasovni razločki med njima odražajo krajevne govore (npr. *o - u*, *ě - iě*) verjetno tudi različne sklope (npr. *nč - yk*). Verjetna rekonstrukcija je sicer *po-věm-bka ali *po-věm-bk-ica (→ *pověmčica)²⁸, vendar pa preseneča tvorba na podlagi sedanjika (*po-věmb), saj je v pomenski podstavi poimenovanja pravzaprav dialog med sprašujočim (človekom) in vprašano (pikapolonico), in to s stališča sprašujočega (*'povej (mi)!') in ne vpraševane (*'povem (ti)'), kot izhaja iz podane rekonstrukcije. Če je v tem razmišljanju vsaj drobec resnice, potem bi bilo umestno sklepati, da bi bilo (kot pri verzu o *vrazeju*) tudi tu najbolj razumljivo izhajati

²⁵ Prim. Gutschmann O., *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichen abstammenden Wörter*, Klagenfurt 1789, 561, s.v. *vrascha* 'Schwarz-kunst', *vraschim* 'schade, verletze', *vrahitvu*, 'Widerpakt, Widergift'. Ti glagoli so še nazajmeroma tesno pomensko vezani s 'slab, zli' (→ 'škodovati z magičnimi sredstvi'), kar je ostanek predmetnega pomena psl. *vořb, prim. lit. *vārgas* 'Not, Elend', let. *vārgs* 'siech, elend; das Elend', strp. *uargs* 'böse', lit. *vaigti* 'Not leiden', let. *vargt* 'siechen, quienen, elend sein'), vendar pa se razvijajo v smeri (nevtralnega) pomena 'napovedovati'.

²⁶ *OLA*, 173, t. 325 in 496; rezijansko besedo mu je ustno posredoval akad. M. Matičetov; J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich* II, Kraków 1906, 166; B. D. Hrynčenko, *Slovan' ukraïns'koï movy* I, Kiïv 1907, 255; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich* I, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, 336, navaja 'Nazwa ta obok wielu innych synonimów powtarza się prawie na całym obszarze językowym kaszubskim: w Leśnie, Wielu, Lipuszu, Parchowie, Sianowie, Pomieczynie, Lebnie, Węjcherowie'. Prim. A. Šivic-Dular, *Pomenoslovna razčlemba besedne družine iz korena god- v slovanskih jezikih*, Ljubljana 1978, diss.

²⁷ V rokopisnem narečnem opisu I. Grafenauerja za govor vasi Brdo/Egg bei Hermager v zgornji Ziljski dolini, ki ga hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, je samo za ta ziljski govor registrirano slekanje, tj. *č* → *c*, *ž* → *z* in *š* → *s*, ki ga tako potrjuje tudi folklorno gradivo. Brdo se nahaja v neposredni bližini Gorič/Görtschach v Ziljski dolini, kjer se je rodil Matija Majar Ziljski, tako da obravnavani nagovor najverjetneje izhaja prav od tod.

²⁸ Takšna rekonstrukcija se predlaga v *OLA*, 112.

iz veleznika (za 2. os. ed.) glagola *povědati, tj. sln. *povej* ← ps. **pověd'ь*. Vprašanje zornega kota in glagolske osnove trenutno še ni rešljivo, morda bodo to omogočile dodatne prihodnje najdbe vmesnih (prehodnih) oblik ali celo pomoč tamkajšnjih nagovorov za 'Coccinello'. V tem hipu lahko navedem samo poimenovanje *povělka*, ki ga Plet. (II, 195) navaja po Štreklju in Erjavcu s Krasa in je najverjetneje napak poknjižen govorne oblike *povevka*. Zanimivo pa je, da Pleteršnik ob tem navaja nagovor (*Povej, povej povečica, kje je moja ljubica!*), ki spet izkazuje v prvem delu verza reduplikacijo (le da tokrat glagolske oblike *povej, povej*), v drugem pa v okviru teksta generirano poimenovanje, ki bi zato moralo biti z glagolsko obliko v tesni zvezi. Ni torej izključeno, da imamo pred seboj že narečno glasovno priličenje (oblike *povejka → *povevka*) ali pa sekundarno naslonitev na kako narečno glagolsko obliko (prim. *po'vjet* in *po'vjedat* 'povedati', *po'vjeu*, 'povedal')²⁹ in posledično njeno tvorbo demotivacijo.

V poimenovanjih (*pevčjka*, Manžan; *vojčica*, Marezige; *pivojčica*, Marezige; *pikapadavčjica*, 11: Pomjan, obč. Koper) lahko z besedotvornega stališča zanesljivo prepoznamo samo pripono *-ka*, najbolj tipično v slovanskih poimenovanjih za 'Coccinello' (prim. še sestavljeno pripono *-k-ica*), in sestavino *pika-* (ki se ujema s tisto v *pikapolonica*), razmeroma nejasna pa sta osrednja glasovna niza (*-pe/voj-*, *-padavoj-*). Zdi se, da sta zaradi enakih konzonantov v tem glasovnem segmentu in tudi zaradi geografske bližine krajev, v določeni medsebojni zvezi in - zelo mogoče - tudi z gornjima kraškima oblikama. Izgleda, kot da so se ta poimenovanja za 'Coccinello' z nepravilnimi procesi glasovno spreminjala, krnila in razširjala, morda tudi pod vplivom drugih samostalnikov. Tako pri njih težko izključimo vpliv samostalnika *děvojbka, ki bi se lahko odrazil tudi v sinonimu *ljubica* (Gažon), morda tudi glagola *do-po-vědati, (**do-pověd'ьka?*), zanesljivo pa samostalnika *pika-*, saj izgleda, kot da bi poimenovanje *pikapadavojčica* doživelo več stopenj prestrukturiranja.

Ta semantem se iz kraških in istrskih govorov nadaljuje tudi v hrvaški Istri, v govorih, ki se stikajo s slovenskimi, npr. *pavenčica* (24: Rukavac, obč. Matulji), *pavenčica* (Dobrinj), *pavēnčica* (Kastav) ← **pověda/ěti* *pověmь in *praviēnčica* (22; Žminj, obč. Pula) ← glag. *praviti 'govoriti'³⁰ in tudi v njih opažamo določena glasovna preoblikovanja in naslonitve.

Med najsplošnejše motivacije za 'Coccinello' v evropskih jezikih spada tista po Mariji, ki jo poznamo tudi iz slovenskih govorov ali zapisov. Poleg nemških izposojenk in kalkov po nem. *Marienkäfer* (npr. *marijin keber/ kefar/ hrošč*) so tudi slovenske tvorjenke, npr. *božja mimica*, *božja/rdeča minca*, *marinca*, *marolja*, *maronca*³¹. Ožje areale pa izkazujejo poimenovanja po svetnikih, ki so bili znani kot zaščitniki (mladih) deklet ali jih je ljudska domišljija kakor koli povezala s prežitki predkrščanskih navad in uver. Pojavljajo se v italijanskih, provansalskih, francoskih in španskih govorih³², npr. it.

²⁹ Dušan Jakomin, *Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru*, Trst 1995, 96.

³⁰ Građivo je vzeto iz *OLA* in *ČDL* III, 541; F. Bezljaj, *ESSJ* III, 3, 105, s.v. *praviti* (avtor. M. Furlan), navaja čak. glag. *pravit*, 'pripovedovati' (Dobrinj, Novi v Hrv. primorju).

³¹ V poimenovanju *božja mimica* se med hipokorističnimi tvorjenkami pojavlja tudi *Mimica* (← *Marija*), ki jo G. Drosdowski, *Lexikon der Vornamen*², Mannheim 1974, 155, s.v. *Mimi*, tudi *Mimmi*, šteje za -Lallform aus der Kindersprache-, in *Minca* (← *Hermína*, *Viljemína* in koledarsko tudi k *Marija*, prim. J. Keber (1996, 323 in 360).

³² Podatek je iz *HDAV*, 1693, pri pisanju tega prispevka pa nisem imela dostopa do *Evropskega lingvističnega atlasa*, ki ima 'Coccinello' v vprašalniku, vendar pa je iz vrste virov razvidno, da najdemo poimenovanja po svetniških imenih (sicer z različno gostoto in obsegom) tudi drugod. Prim. pregledno in nazorno napisan članek o sv. Barbari: Ernő Eperjessy, Verovanja i običaji u vezi s Barbarinim danom, zb. *Etnografija južnih Slavena u Madarskoj*, Budimpešta 1975.

S. Catarina (Brescia), *S. Martino* (Livorno), *S. Gioani* (Trentino), *S. Nicola* (Salerno), provens. *poulo de Saint Jan*, franc. *bête à Saint Catherine* (Reims), *bête de Saint Jacques* (Eure-et-Loir), špan. *coquita de San Anton* (Madrid). V slovanskih poimenovanjih³³ se pojavljajo *Joannes*, *Petrus*, *Fedor* (← Theodōros), *Nicolaus*, *Isidōros*, *Andreas*, *Veronica*, *Barbara*, *Magdalena*, *Isidōra*, *Laura*, *Apollonia*.

Iz svetniškega imena (*A*-)polonija³⁴ se navadno razlaga knjižna beseda *pikapolonica*, ki jo je prvi slovarsko registriral šele Joža Glonar in je takšna zapisana samo v delu slovenskih govorov: *pikapaluōnca* (6: Cerčno), *pikapalōnca* (8: Horjul), *pikapulōnca* (9: Valburga, obč. Ljubljana-Šiška), *pikapoliūnca* (14: Ribnica), po ustnih podatkih tudi v večjem številu krajev po Dolenjskem, Gorenjskem. Iz teh podatkov pa skorajda ni razvidno, koliko je ta oblika zares razširjena po sodobnih slovenskih govorih, vendar obstajajo tudi nekateri posredni kazalniki (npr. približno orisana področja, kjer se pojavljajo drugi sinonimi), da je danes značilna vsaj za gorenjske in dolenske govore in pa za tiste, ki se z njimi stikajo. Vendar se v zvezi s to obliko odpira še cela vrsta nejasnosti, ki zadevajo (morebitni) soobstoj sinonimov v istem ali sosednjih govorih danes in v preteklosti ter možnost nadomeščanja oziroma izpodrivanja enega poimenovanja z drugimi in tako spreminjanja arealne slike sinonimov. Sodobni *Slovar slovenskega knjižnega jezika* dokazuje, da je poimenovanje *pikapolonica* med vsemi najbolj privilegirano in da je s svojo »knjižnostjo« pridobilo dodatno moč, da izrine sinonime. Sploh pa je glede te besede nenavadno, da je Pleteršnik ni uvrstil v svoj slovar in da je ni v starejših slovarjih. Zadevo si ob Pleteršnikovem poznavanju slovenske leksike in leksikografski vestnosti težko razlagamo kot zavesten spregled, pač pa si dovoljujemo domnevo, da tedaj morda le ni bila tako razširjena, kot je danes. Na njeno ekspanzivno moč kažejo tudi posamične izpriče (drugih) sinonimov na območju (današnjega) areala *pikapolonice*, zlasti sinonima *božji volek* (okolica Bleda, Torovo), katerega starinskost zagotavlja podobna semantična podstava in identična skladijska sestava kot v poimenovanju **božja korvica*, ali pa pomenski premik v poimenovanju *božji volek* 'pikapolonica' → 'muren' (Lašče, Vavta vas), → 'der Bockkäfer' (Vipava) itd. Podobno so se lahko izrivala tudi druga poimenovanja za 'Coccinello'.

Nasprotno pa Pleteršnik (II, 132) kot kranjsko poimenovanje, povzeto po Janežiču, Erjavcu in Cigaletu (II, 996), navaja besedo *polōnica*, ki jo kot *polonca* navaja Štrekelj (IV, 7984) za Torovo in ki je še danes znana tudi s sufiksom *-ka*: *paūōnka* (13: Babno

³³ OLA, 112, navaja med osebnimi imeni tudi *Elena* kot izhodišče za ukrajinska poimenovanja za 'Coccinello' (npr. *ol'ir*, 470: Strymba, Ivano-Frankivska obl.; *olēnka bōža*, 467: Dovhe, Zakarpatška obl.; *olēnka*, 485: Bogdan, Zakarpatška obl.; *jilēnka*, 487: Južinec, Černiveška obl.; *ilinka*, 497: Turjacka, Černiveška obl.; *alēnka*, 446: Čujkivka, Sumska obl.; r. *olēnka*, 836: Borispolje, Belgorodskaja obl.; *al'ōnka*, 823: Pogorelcevo, Kurskaja obl.). V nasprotju s tem pa izhaja M. Vasmer (ESRJ III, 134) pri razlagi r. *olēnka* in ukr. *olēnka* 'majski hrošč', r. *olēnok*, *olēnok* 'vrsta metulja' (prim. še južrus. *olenka* 'zlato-zeleni hrošč z belimi pikami, *Cetonia aurata*'; Dalb II, 671) iz psl. **elem*. Fonetični refleksi v poimenovanjih bi bili enaki v obeh primerih, zdi pa se, da je pravilnejša razlaga iz os. i., saj je iz gradiva razvidno, da se v poimenovanjih za 'Coccinello' pojavljajo poimenovanja za domače živali.

³⁴ Prim. J. Keber (1994, 29; 1996, 119), pred njim že Glonar (*Slovar slovenskega jezika*, 292). Enako S. Utčenšy 428, op. 9, ki tako razlaga ne samo sln. *pikapolonica*, ampak tudi številne češke tvorjenke za 'Coccinella' na arealu češke besede *pinkalinka*, ki naj bi vse nastale iz *apolinka* z glasovnimi transformacijami v smeri *apolinka* → *popolinka*, *popelinka*, *populinka*, *papulinka*, *pāpulinka*, *pampelinka*, *pampelička*) in dalje s spremembami (nosilnega) soglasnika (→ *babulinka*, *babolinka*, *babrlinka*, *bābrlinka*, *babkalinka*, *babkulinka*, *boubelinka*, *bumbalinka*, *babylonka* (!), *fabulinka*); mutacijsko izhodišče ima smer *mandelinka* → *mandolinka*, *majdalinka*, *majdalēnka*, *majdolenka*, *majolenka*. Mutacije k *pinka*: *ankalinka*, *angalinka*, *kankalinka*, *kankalička*, *kankališka*, *kompalenka*, *konvalinka*, *karolinka*, *zlatolinka*. M. Snoj (SES, 442) šteje besedo za etimološko nejasno in domneva, da je nastala v otroškem jeziku.

polje) ← *polonka. Obe nastopata kot sestavini prirednih zvez, npr. *pulónca puvíeyka* (5: Komen) in *pínka-polonka* (Plet. II, 37 jo citira iz rokopisnega slovarja J. Zalokarja). Podvajanje sestavin in ritmiziranje v tej skupini besed ni redkost in ji lahko sledimo v vseh slovanskih jezikih. Tako naletimo na podvojene sinonime (prim. koroš. *šprinca marinca* ← *šprinca*³⁵ in *marinca*, oboje 'Coccinella', r. *van'a-van'a*, blr. *karouka-murouka*), na rimane pare različnih tipov (npr. koroš. *cinca marinca*, sln. nareč. *puolca ruolca*, srb. *šaka-baka*, blg. *kalinka-malinka*, blr. *pédurka-sédurka*, ukr. *fedyrka-komyrka*, r. *koróvuška-muróvuška*, *vás'ika-bas'ika* itd.) in celo na pare (npr. r. *koróvuška-mátuška*, *iváška-krásn'in'ka rubáška*, *ván'a kəpítán*), ki so v očitni tesni zvezi z načinom izražanja, značilnim za ljudsko slovstvo.

Sestavini *pika*- in *pínka*- kot samostojni ne pomenita 'Coccinelle'. M. Snoj (*SES*, 442) vidi v njiju besedo *pika* v pomenu 'malenkost, majhna stvarca' in/ali 'pika, pega', kar šteje za že psl. koren, prim. glag. *pik-ati 'bosti'. Zelo mogoče je, da je razlaga pravilna vsaj glede *pika*-, saj najdemo podobno (redko sicer) pomensko izhodišče v p. nareč. *kropelnička* (**krop-*: *kropka* 'pika, pikica', *kropielka* 'kapljica'). Glede *pínka* je razlaga manj dokazljiva in zanesljiva, kot pa je verjetna. Sestavina *pi-n-ka* pomensko ni razvidna in primerjamo lahko predvsem ta glasovni niz in njegovo razmerje do drugih sestavin v poimenovanjih, vendar pa ne znamo pojasniti izvora neetimološkega *-n-*. Genetske zveze med *pika* in *pínka* tako ne moremo zanesljivo dokazati in odprta ostaja možnost, da gre med njima zgolj za naključno podobnost.

Glasovno enako sestavino poznamo samo še v č. poimenovanju *pínkalinka* 'Coccinella' in Utěšený (428, op. 9) je opozoril na podobnost s sln. *pikapolonica*, ni pa poznal sln. oblike *pínkapolonka*). V češkem poimenovanju tvori *pínka*-notranjo rimo k (stabilni) sestavini *-linka*, značilni za številne preoblikovanke³⁶, ki jih je po mnenju Utěšenega iz č. *apolinka* (← *Apollonia*) motiviral samo glasovni ritem. Ni izključeno, da sln. *pínka*-res izhaja iz *pika*, v kateri se je z naslonitvijo na *-polonka* okrepilo ritmično razmerje.

Zaradi razvidnih pripon (*-ica* in *-ka*) sprejemamo glasovni niz *polon-*, tj. skupni del besed *polon-ica* in *polon-ka*, za podstavo, ki jo istimo z enakim glasovnim nizom v os. i. (*A-*)*polon-ija*. Obrusitev vzglasja (apokopa) ni samo slovenska (prim. it.-ben. *Polonia*, celo nem. *Lona*) in ne samo v tem imenu (prim. *Tone* ← Anton-). Vendar pa vprašanje etimološkega izvora tega poimenovanja s tem še zdaleč ni izčrpano, in sicer iz vsaj dveh vzrokov: (1) ker se je čaščenje sv. Apolonije razširilo v naših krajih pozno (tj. šele v 14. st.) in ker strokovna literatura iz ljudskih legend in verovanj sv. Apolonije (goduje 9. februarja) pozna samo kot zavetnico za zobe in glavo, tj. ne spada v krog svetnikov, ki se jim pripisuje zavetništvo nad dekleti ali so na kakršen koli drug način postavljeni v (vsaj asociativno) zvezo s simboli in ostanki predkrščanskih predstav in dejavnosti s to vsebino³⁷; sv. Apolonija bi lahko postala razlog za motivacijo

³⁵ Poimenovanje *šprinca marinca* 'Marienkäfer' (Korte na Obirskem; Karničar, 245) vsebuje v drugem delu *marinca* ← *Marija*, v prvem pa besedo *šprinca*, ki jo tudi Pleteršnik (II, 643) opiše kot 'tudi nek rdeč hrošček' in ki je izposojena iz nem. nareč. *Sprizenzel*, prim. tirol. pridevnik *sprinzel* 'mit Sommersprossen' (J. B. Schöpf, *Tirolisches Idiotikon*, 1982, 693. Neudruck der Ausgabe 1866). Strideter-Temps DL, 226, navaja s.v. *šprinca* samo 'Sperber, astur (falco) nissus' ← bav. *Sprinz*, *Sprinzel* 'kleine Art Falken, falco nissus'. Prim. še sln. nareč. *mārša* 'travniški cvrček, muren' ← *Marija* (J. Šašel, *Rožanski narečni besednjak*, 68, rkp.).

³⁶ Prim. češke poimenovalne oblike: *apolinka*, *popolinka*, *populinka*, *populinka*, *papulinka*, *pápulinka*, *pampelinka*, *babulinka*, *babolinka*, *babrlinka*, *babrdlinka*, *babkalinka*, *bobkulinka*, *boubelinka*, *bumbalinka*, *fabulinka*, *mandolinka*, *majdalinka*, *ankalinka*, *angalinka*, *kankalinka*, *konvalinka*, *karolinka*, *zlatolinka*.

³⁷ Prim. N. Kuret, *PLS* II, 543-544; P. Merku, *Svetniki*, 12.

poimenovanj za 'Coccinello' morda samo zato, ker goduje v predpustu, ki je po tradiciji čas za poroke; (2) ker nekaj poimenovanj za 'Coccinello' vsebuje tudi neko etimološko in besedotvorno ne dovolj razvidno sestavino **pol-*, prim. ukr. *polýn-myška* (468: Торунь, Zakarpatska obl.) ← *polin-myška, blr. *pol'ik* (336: Pryvalki, Grodznenskaja vobl.), č. *po:linka* (193: Lažani, južnomoravsko) in *popelinka* (183: Stachy, kraj Jihočeský) in končno sln. nareč. *puolca ruolca* (Hrušica, obč. Ilirska Bistrica), ki prav tako vsebuje neki *pol-*, ta pa je v nejasnem razmerju do enake sestavine v *pol-onica*. Morda se bo etimologiji v prihodnosti zaradi celovitejšega pregleda nad besediščem in boljšega poznanja korpusa jezikovnih elementov in njihovih kombinacij, zlasti pa pogostnostnih razmerij znotraj tematsko zaokroženih besednih skupin, kot je 'Coccinella', posrečilo razložiti tudi sistemsko obrobne prvine besedišča tam, kjer se ni mogoče opreti na že znana glasovna pravila in kjer so spreminjevalni dejavniki (npr. glasovne in besedne igre, ljudska etimologija, krnitve itd.) bolj nepredvidljivi. Na takem robu bi lahko nastajale nove besede tudi s preprosto osamosvojitvijo besednega dela, kot se je to morda zgodilo v etimološko nerazloženi slovaški besedi *lienka* ('Coccinella' in *svätójánska lienka* 'Lampyrus noctiluca'); ta bi se na podlagi vzorca pri samostalnikih ženskega spola s pripono *-ka* osamosvojila (prek *lénka) iz *len-čka, prim. še č. *-linka*.

Zaradi neizrazitega pomena sestavine *polon-* in zaradi negotovosti glede tega, kako jo je treba morfološko členiti, bi bilo treba podvreči analizi vse njene homofone. Že J. Keber (II, 176) je besedo *polonica* 'Coccinella' etimološko enačil z narečno besedo *pulónca* (= *polonica), ki na Obirskem pomeni 'geranija' in 'membrum pudendum femininum', a enačenja ni podprl z lingvističnimi dokazi. Ugotavljam, da obstajajo še druge besede z enakima pomenskima členoma, ki sta lahko oba sekundarna, npr. nareč. *muštrā:nca* (← n. *Monstranz*, cerkv.-lat. *monstrare*, knjižno *monštranca*) lahko pomeni 'Coccinella' (LIK, 339) in 'membrum pudendum femininum'³⁸ (Obir); podobno razmerje bi po tem zgledu lahko zaslutili tudi pri sln. *pínka* 'die weibliche Scham' in 'Coccinella' (Plet. II, 37), kar ESSJ (III, 37, s.v. *pínka* II, avtor M. Snój) razlaga iz *pínka (← kor. **pī-*) in primerja z polab. *pinkā* 'vulva', kaš. *pinek* 'cvek, penis'. Ker gre za izvorno tako raznorodne besede (izhodišča), je brez dodatne raziskave težko zanesljivo pojasniti pot pomenskega razvoja in preplete socialnih, zgodovinskih in psiholoških kontekstov, v katerih je nastajal, se pa vendarle zdi, da bi se razmerje med pomenoma 'Coccinella' in 'membrum pudendum femininum' lahko pojavilo šele kot rezultat njenega samostojnega in vzporednega razvoja iz iste besede, prvine predstavnega modela pa bi utegnile biti celo že razmeroma stare.

Tudi za razumevanje kulturnega konteksta, v okviru katerega so se tudi porajala slovenska poimenovanja za 'Coccinello', so nadvse pomembna tudi tista poimenovanja, ki se vežejo na kresne šege. Takšna je sln. nareč. *šibrica* (Borovlje, Podkarnos). Čeprav bi se pri razlagi lahko za silo izhajalo tudi iz nemške izposojenke *šibra* 'Stein- oder Holzsplitter' (Plet. II, 627)³⁹ z domnevanjem vmesne metafore 'drobci' → **lise, pege* in bi poimenovanje razlagali kot motivirano s (črnimi) pikami, se zdi verjetnejša domneva, da je poimenovanje etimološko identično z besedo za šego *šibe* (koroš.), tudi *šibre* in *šibrce* (Srpenica, Žaga; Posočje). Gre za ime ene izmed tudi v Julijskih Alpah, na Koroškem, Kočevskem in v Posočju znanih kresnih navad, pri kateri »prožijo žareče

³⁸ L. Karničar 1990, 112, 224, navaja celo: *muštrā:nca pō rdeč ná:həl*.

³⁹ H. Striedter-Temps, *DLS*, 217, izpeljuje sln. *šibra* iz srvn. *schivere, schiver* 'Splitter von Stein, bes. von Holz'.

šibe- (nem. *Scheiben*, furl. *lis cidulis*)⁴⁰, tj. eno izmed oblik kresnega »svetega ognja«⁴¹. Z jezikovnega stališča je zanimivo tudi to, da se v pomenu 'Coccinella' na Koroškem pojavlja deminutiv *šibrica*, ki se sicer za poimenovanje kresnega običaja uporablja samo v Posočju. Če ta etimološka navezava drži, je bil s pojmovnega stališča vezni element med njima (tj. 'Coccinello' in 'šibrami') lahko navezovanje na sončni kult. Da bi to utegnili držati, kaže še en (samo koroški) sinonim za 'Coccinello': *kresnica* (← *krěš-*bn-ica*)⁴².

V tem kompleksu je zanimiva tudi sln. nareč. *plévica* Marienkäfer' (Plet. II, 60; Šol., C., Z., Gor.)⁴³, ki ima besedotvorno dvojnico *plévka* (Plet. II, 60; Breznikov pripis v Pleteršnikov slovar jo locira v Preddvor). Besedi *plévica* in *plévka* v slovenščini pomenita tudi 'die Jäterin' (Plet. II, 60) in sta izpeljani iz glag. *pléti plévem* 'jäten, ausjäten'. Za razlago besede v pomenu 'Coccinella' ne najdem nič oprijemljivega. Če izhajamo iz prvega verza nagovora, ki ga navaja Karničar (*Plévca, plé:w, plé:w, puqá:ž, qé:j j ud mó:jha mó:ža xlé:w*), vidimo, da se ponavlja že prej omenjena struktura, tj. samostalnik in podvojitve (verjetno velelniške oblike) *plévi, oboje tvorjeno iz istega etimona. Morda pa smemo tudi tu videti poimenovanje, razvito v okrilju vraže, o kateri poroča V. Möderndorfer (NBKS II, 19), da dekle zve »kdo bo njen mož, če /.../ pleve v kresu majaron«. To prerokovanje s pletjem majarona (ali tudi kake druge poljščine, npr. repe) pa se po Möderndorferjevih besedah prav tako dogaja na kresnico, tj. na kresno biljo, ko poteka na Koroškem največji del prerokovanj v zvezi z možitvijo.

Literatura

ARJ - Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika VI, JAZU, Zagreb 1903-1910.

ČDL - Hraste M., Šimunović P., Olesch R.: *Čakavisch-deutsches Lexikon* I, III, Böhlau Verlag Köln Wien 1979, 1983.

DBKW - *Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch*, Eisenstadt - Zagreb 1982.

DL - Striedter-Temps H.: *Deutsche Lehnwörter im Slowenischen*, Wiesbaden 1963.

ESRJ - Vasmer M.: *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka* III, Moskva 1971.

ESSJ - Bezljaj F.: *Etimološki slovar slovenskega jezika* I-III, Ljubljana 1976 - 1995.

ESUM - *Etymohičnyj slovnyk ukraïnskoï movy* I, Kyïv 1982.

HDA - *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Band V, Berlin-Leipzig 1932/1933.

⁴⁰ Prim. N. Kuret I, 391-396; L. Kretzenbacher, 76-82. Sln. *šiba* je sodeč po fonetiki, izposojena v 12. st. iz srvn. *schibe/schibe*, morda tudi furl. (*lis cidulis*; M. Matičetov, Le rotelle infuocate nelle Alpi Orientali, *Ce fastuž*, Rivista della Società filologica friulana XXVII-XXVIII, Udine 1951-52, 115, op. 24) je opozoril na koroškonemške dvojnice z *i* in *ē*. *Schibele - Scheibele, Schibede - Scheibede* (→ koroškosln. *šibela - šajbela, šibena - šajbena*) in na frc. paralelo *chodôle* (poleg izposojenke *chibée*). Mlajša izposojenka je sln. *šifeljc* 'dünne Scheibe, Plättchen' ← srvn. *schibelín* (k *schibe* 'Kugel, Scheibe, Kreis'), prim. H. Striedter-Temps, *DLŠ*, 217.

⁴¹ V zvezi s tem Kuret (383) pravi »Karkoli je danes kresnih šeg, ki jim je v središču ogenj, vse izhajajo prav iz najstarejših, iz magičnih odnosov človeka do narave. Človek je na kresni dan žgal kresove, prožil ognjene krožce, takal goreča kolesa, nosil velike plamenice, ker je bil prepričan, da bo njegov ogenj »pomagal-Soncu, ki zato ne bo omagalo in shiralo.«

⁴² Sln. *kresnica* je tudi ime za rože 'ivanjščice' (← *Ivan*), ki se imenujejo tudi *marjetice, margarettice*, prim. tudi sln. *margejtica* 'Coccinella' (21: Gomilice, obč. Lendava).

⁴³ Prim. tudi *plévica* (nareč. *plé:wca* -e, Korte na Obirskem) v nagovoru: *Plévca, plé:w, plé:w, puqá:ž, qé:j j ud mó:jha mó:ža xlé:w*.

- Karničar - Karničar L.: *Der Obir-Dialekt in Kärnten*, Wien 1990.
- Keber 1994 - Keber J.: Nekateri semantični vidiki in motivi prehoda osebnih imen v občna imena v slovenščini. *Traditiones*, 23. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje SAZU. Razred za filološke in literarne vede. Ljubljana. 27-32.
- Keber 1996 - Keber J.: *Leksikon imen*. Izvor imen na Slovenskem², Celje 1996.
- Keber - Keber J.: *Živali v prisposodobah II* (v tisku).
- Kretzenbacher - Kretzenbacher L.: Feuerbräuche in Innerösterreich. *Volkskunde im Mehrvölkerraum*, München 1989.
- LIK - *Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten*, Hrsg. v. S. Hafner und E. Prunč, Graz 1980, št. 26, 339.
- NBKS - Möderndorfer V.: *Narodno blago koroških Slovencev*, Narodopisna knjižnica Zgodovinskega društva v Mariboru II. Maribor 1932. 15-21 (Vedeževanje o ljubezni in zakonu).
- OLA - *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas I*, Moskva 1988, 172-174, karta 44, komentar: str. 31; na 849 točkah mreže iz vseh slovanskih jezikov je zajel okrog 200 poimenovanj za 'Coccinello'.
- PLS - Kuret N.: *Praznično leto Slovencev I*, Ljubljana, 1989.
- SES - Snoj M.: *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997.
- SLPK - *Slovenske ljudske pesmi Koroške II*, Ljubljana-Trst-Celovec 1976.
- SSKJ - *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1994.
- Stanonik - Stanonik M.: *Slovstvena folklor v domačem okolju*, Zavod republike slovenije za šolstvo, Ljubljana 1990.
- Svetniki - Merku P.: *Svetniki v slovenskem imenoslovju*, Trst 1993.
- Štrekelj - Štrekelj K.: *Slovenske narodne pesmi IV*, Ljubljana 1908-1923.
- Utěšený - Utěšený S.: Od slovního tabu k hraní se slovy, 5 *Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akad. Jovana Vukovića*, Posebna izdanja ANUBiH, knj. XXXIV/6, Sarajevo 1977, 425-430: češka poimenovanja so vzeta iz pisne ankete po vprašalniku za slovar čeških narečij.
- Važný - Važný V., Čakavské nářečí v Slovenském Podunaji, Sborník Filosofické fakulty UK v Bratislavě V, č. 47 (2), 1929.
- Vuk - Vuk Ivan, Božji volek. *Naš dom II*, 1902. (20. november), 1-3.
- VWSS - L. Sadnik - R. Aitzetmüller, *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen I/A-B*, Wiesbaden 1975.

Summary

On the Trail of Archaic Notions and Beliefs: the Slovene Terms for *Coccinella Septempunctata*

The author lists more than 40 Slovene terms for the "Coccinella"; according to their motive they are classified into several thematic groups, some of which have already been presented in (linguistic and etymological) scientific literature. Included are their habitat and an etymological analysis. In addition to this the author also treats addresses to the "Coccinella" as literary texts, in which terms can be created, preserved and revamped. An etymological analysis of the terms shows without any doubt that the lady-bird must have had a prominent role in archaic mythical notions, which could be researched in greater depth both through a systematic analysis of the motives, elements and combinations in Slovene addresses and an analysis of preserved beliefs.

Nikolai Mikhailov
**Baltoslovanska mitologija - baltska in slovanska mitologija - slovenska
mitologija.**
Nekaj terminoloških opomb*

Članek predstavlja nekatere sklepe glede utemeljenosti uporabe strokovnega izraza "baltoslovanska mitologija" ter ponuja kratek opis glavnih podatkov, ki se nanašajo na pogansko religijo pri Baltih in pri Slovanih, in na sodoben položaj baltske in slovanske mitologije kot znanstvene discipline. V zadnjem delu članka je poskus rekonstrukcije fragmenta slovenskega poganstva in vrsta baltoslovanskih mitoloških paralel.

The article weighs the justification of the technical term "Balto-Slavic mythology", giving a short survey of basic data concerning paganism among the Balts and the Slavs and commenting on the current status of Baltic and Slavic mythology as a scientific discipline. In the final part of his paper, the author attempts to reconstruct a fragment of Slovene paganism and lists a number of Balto-Slavic parallels.

Namen tega prispevka je kratek opis baltske in slovanske poganske religije ter poskus karakteriziranja razvoja mitologije kot znanstvene discipline in nekaterih konkretnih uresničitev tega razvoja. V enem članku seveda ni mogoče povedati vsega, kar se nanaša na baltoslovansko oziroma baltsko in slovansko, in poleg tega še posebej na slovensko mitološko tradicijo¹. Zato bom poskusil na kratko predstaviti sodobno stanje tiste filološke discipline, ki jo lahko imenujemo "baltoslovanska mitologija", tako da bom ponudil nekaj raziskovalnih tem, ki se zdijo precej perspektivne.

Prispevek je sestavljen iz treh delov. Pred razlago osrednjega predmeta svojih raziskav bi rad razložil uporabo nekaterih strokovnih izrazov, da bi se tako izognili terminološkim nespo-

---

* Članek se opira na besedilo predavanja *Baltoslovanska mitologija - Slovanska mitologija - Slovenska mitologija. Nekaj terminoloških opomb* v okviru Historičnega seminarja ZRC SAZU. Z veseljem izkoriščam priložnost in se prisrčno zahvaljujem ZRC SAZU ter vodstvu in sodelavcem Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU za prijazno povabilo in za organiziranje predavanja.

¹ O slovanski mitološki tradiciji in o njenem slovenskem "nadaljevanju" gl. tudi: N. Mikhailov, *Slovanska mitologija in slovensko bajeslovje*, Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu 1997, Celovec 1996, 111-114.

razumom. To bo prvi, "teoretično-terminološki" del. Drugi del bi označil kot "posploševalni". V njem bom zelo na kratko navedel glavne (že dobro znane) podatke o baltski in slovanski mitološki tradiciji. V tretjem delu bom ponudil nekaj novih misli in rekonstrukcij.

Najprej nekaj o pomenu izraza "mitologija". Ne nameravam razpravljati o diskusijah o tem terminusu, teh je bilo že dovolj. Moram priznati, da terminus *mitologija* res ni dober, kvečjemu slab, ko ga uporabljamo za baltsko ali slovansko tradicijo. Beseda *mitologija* ni primerna že zaradi tega, ker je dvoumna in pomeni hkrati gradivo ("korpus mitov") in vedo, ki mora to gradivo obravnavati. Če pa se strinjamo, da je *mitologija* znanstvena disciplina, ki se ukvarja z miti, moramo biti prepričani, da ti miti (v klasičnem pomenu besede) obstajajo, kar v primeru baltske in slovanske tradicije ni tako gotovo. Poleg tega je še vedno zelo aktualen problem meje med mitologijo in folkloro ter med mitologijo in ritualom. V slovanski strokovni tradiciji je tudi terminološka razlika med mitologijo in bajeslovjem. Ker je beseda "mitologija" kot strokovni izraz precej neprimerna, obstaja težnja po uporabi drugih definicij, kot na primer: "mitopoeitično izročilo" (V.V. Ivanov, V.N. Toporov in dr.), "duhovna kultura" (N.I. Tolstoj, S.M. Tolstaja, L.N. Vinogradova), "religiozno-mitološke predstave", "praslovanska kultura" (O.N. Trubačov), "polidoksija" (L. Moszyński), "predkrščanska religija" oziroma "poganstvo", "starosvetnosti" (M. Matičetov), "starodavnosti" in pod.

Rad bi nekoliko poenostavil to terminološko zmedo. Zato sem se odločil za besedo "mitologija", ker je tradicionalna in ker si nočem izmišljati novih strokovnih izrazov. Tako označujem kot "baltsko in slovansko mitologijo" po eni strani pogansko predkrščansko religijo teh narodov in vse relikte ter prežitke tega poganstva, ki so se ohranili do danes v različnih, pogosto zelo modificiranih oblikah (v folklori, v šegah, pa tudi v jeziku). Po drugi strani moram uporabljati terminus "baltska" in "slovanska mitologija", ko razpravljam o znanstveni disciplini, ki obravnava vse gradivo, zvezano z baltskim in slovanskim poganstvom. Ko govorim o posameznih baltskih in slovanskih tradicijah, vedno poudarjam, da mora biti naša analiza pravilno diferencirana. Gre za celo vrsto zgodovinskih etap in zato je treba delati na diahroni ravni, kar pomeni analizirati 1.) dobo uradnega poganstva - 2.) dobo pokristjanjevanja / dvoeverstva - in 3.) poznejšo "demonološko" dobo ter potem poskusiti vse to posplošiti v neki precej abstraktni ter konvencionalni shemi. Poleg tega ne smemo pozabiti, da pripadajo prvi viri o slovanski in baltski mitologiji že posameznim nacionalnim tradicijam. Torej moramo biti zelo pazljivi v kronologiji in v terminologiji. Lahko rekonstruiramo "nekaj" (namreč neke motive oziroma neke protofigure) za Praslovane ali za Protobalte. Toda pri obravnavi konkretnega gradiva gre že za posamezna plemena: prej, recimo, za vzhodnoslovansko, zahodnoslovansko in južnoslovansko izročilo, pozneje pa za slovensko, hrvaško, bolgarsko, rusko, poljsko idr. v okviru slovanske mitologije, ali pa za litovsko, prusko, letonsko, ko govorimo o baltskem mitološkem izročilu. Pri rekonstrukciji moramo upoštevati dejstvo, da neka za praslovansko oziroma za prabaltsko mitologijo rekonstruirana mitska podoba ali motiv ne bosta vedno prisotna in vseh lokalnih slovanskih oziroma baltskih tradicijah.

Torej tudi "slovanska mitologija" pomeni vse, kar je zvezano s poganstvom Prvoslovencev (Slovenov, Protoslovencev idr., obstaja tudi več hipotetičnih etnonimov za prednike današnjih Slovencev), z ostanki poganskih kultov, ki jih zasledimo še zdaj, in z delom slovenskega narodopisja, ki se s tem ukvarja. V tem pomenu je tudi demonologija, ki je po tradiciji del folklore, neko nadaljevanje mitologije. Vsekakor, če hočemo zdaj najti še kaj mitološkega, moramo to iskati v folklorinem izročilu.

Za poimenovanje "baltoslovanska" mitologija lahko rečemo, da je tudi to *terminus technicus*, ki ga uporabljamo predvsem za rekonstrukcijo. Svoj izvor ima v zelo verjetni teoriji obstajanja baltoslovanske etnične in jezikovne skupnosti pred oblikovanjem posebne baltske in slovanske skupine (gl. dalje). Toda želel bi poudariti, da pri razpravljanju o "baltoslovanski" mitologiji nočem

kategorično vztrajati pri tem, da je nekoč obstajala neka skupna religija ali mitološka tradicija nekega hipotetičnega ljudstva, ki bi ga lahko imenovali "Baltoslovani" ali kaj podobnega. Jasno je, da četudi sprejmemo teorijo baltoslovenske skupnosti, je vsa etnogenetska evolucija bila mnogo bolj zapletena kot je preprosta delitev enega "protoetnosa" na dve skupini. Torej se v tem primeru rekonstruira neka pogojna shema, ki jo na mitološki ravni lahko primerjamo z rekonstrukcijo indoevropskega jezika na lingvistični ravni, kar pomeni, da nimamo nobenih pisanih virov v indoevropsčini, vendar na podlagi gradiva velikega števila jezikov smemo domnevati, da so vsi ti jeziki realizacija neke prvotne sheme. Isto trditev in *modus considerandi* je mogoče uporabiti tudi za rekonstrukcijo religije oziroma mitološke mentalitete.

Četudi bom v drugi polovici članka navajal nekatere baltoslovenske mitološke paralele, to seveda ne pomeni, da hočem dokazati, da so Slovenci Balti ali obratno. S tem bi želel samo povedati, da lahko z arhaičnim slovenskim in z arhaičnim litovskim, letonskim ali pruskim gradivom rekonstruiramo posamezne pomembne fragmente prvotne sheme, ki naj bi odražala religiozno in mitološko mentaliteto na začetku oblikovanja posameznih etničnih skupin – to je baltške in slovanske. Rad tudi razložim, zakaj se lotevam slovensko-baltških paralel, čeprav vemo, da obstajajo druge slovanske (predvsem vzhodnoslovenske in poljske) mitološke tradicije, ki kažejo iz razumljivih geografskih in zgodovinskih razlogov več analogij z baltsko kot slovanska. Toda za nas so zlasti pomembne prav balto-slovenske paralele, ker bolje od drugih dokazujejo, da gre za isti izvir oziroma poreklo teh podobnosti. Jasno je, da je v primeru Baltov in Slovencev (za razliko, recimo, od Baltov in vzhodnih Slovanov) verjetnost arealnih stikov in vplivov popolnoma izključena².

V filologiji se je nekako uveljavil zaničevalno-skeptični odnos do mitoloških študij, češ da je vse to svojevrsna "fantastika" (*science fiction*), malo zanesljiva stvar in pod. Res je treba priznati, da je tako mnenje nastalo iz različnih tudi povsem razumljivih razlogov. Terminološka nedoločena izraza "mitologija", nezanesljivost mnogih mitoloških del in študij zadnjih dveh oz. treh stoletij, obilje nekvalificiranih, diletantskih in nestrokovnih psevdoznanstvenih obravnav o mitologiji v sodobni poljudnoznanstveni literaturi so seveda prispevali k previdnemu odnosu mnogih strokovnjakov do te discipline. Poleg tega takšno previdnost tudi lahko utemeljimo: imamo namreč na voljo tako malo prvotnih virov za slovansko in baltško mitologijo, ki so razen tega še zelo fragmentarni, malo zanesljivi ali celo izmišljeni, da je njihova znanstvena vrednost zelo dvomljiva. Tako precej razširjeno, deloma tudi upravičeno, vendar vsekakor zelo konservativno in za znanstveni napredek malo perspektivno stališče izhaja iz za baltistiko in slavistiko pomembnih, obenem pa tudi preveč skeptičnih del poljskega slavista Aleksandra Brücknerja konec XIX. – na začetku XX. stoletja³. Brückner je res odkril celo vrsto napačnih sporočil v srednjeveških kronikah, toda potem je skoraj avtomatično označil vse, kar se nanaša na baltško in slovansko poganstvo, za nezanesljivo in sumljivo, češ da so tudi raziskave, ki se ukvarjajo s "sumljivim" gradivom, praviloma sumljive.

² Dr. A. Pleterski me je opozoril na možnost delne "migracije" nekaterih baltških plemen v južno smer skoraj do današnje Slovenije, ki jo je mogoče zaslediti na podlagi arheološkega gradiva. Ta hipoteza je zelo zanimiva in, kolikor vem, nikoli ni bila resno upoštevana v številnih delih o baltoslovenski skupnosti, čeprav je precej dobro znana teorija tako imenovane "jantarne poti", prim. A. Spekke, *The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic*, Stockholm 1957. A. Pleterskemu sem hvaležen za to poročilo, moram pa priznati, da se mi ta hipoteza zdi manj verjetna, kot teorija prihoda direktnih dedičev baltoslovenske skupnosti ("bivših Baltov" oz. "Baltoslovanov") na slovenska tla, kar bi tudi lahko razlagalo domnevno "baltkost" arheološkega gradiva.

³ A. Brückner, *Starożytna Litwa. Ludy i Bogi*, Warszawa 1904; A. Brückner, *Mitologia słowiańska*, Kraków 1918 (prim. italijanski prevod: A. Brückner, *Mitologia slava*, Bologna 1923); A. Brückner, *Die Slaven*, Tübingen 1926 idr.

Toda napačnost tega stališča je očitna, in to iz preprostega razloga – tako imenovani prvotni viri (sporočila kronistov in letopiscev) so lahko nepopolni in nejasni, vendar kljub temu nihče ne dvomi, da je slovansko oziroma baltsko poganstvo s svojimi maliki, rituali, svečeniki, vedeževalci itd. res obstajalo in ne samo, da je obstajalo, ampak je bilo tudi precej dobro razvito. O tem pričajo pisani zgodovinski in tudi arheološki viri, kot npr. domnevna poganska svetišča na otoku Rujnu v današnji Nemčiji⁴, pri Novgorodu v Rusiji⁵, na Ptujskem gradu⁶ ali v Millstattu.⁷ In ne samo ti viri, temveč tudi preprosta logika: kje ste še videli narode brez religije? Pokristjanjenje Slovanov in Baltov se je zgodilo razmeroma pozno. Številna poročila kažejo na to, da se je uradni poganski kult pri nekaterih baltskih plemenih ohranil do XVI. stoletja. Če je poganstvo obstajalo, moramo postaviti zelo logični vprašanji, in sicer: v čem se je izražalo in iz kakšnih delov je bilo sestavljeno? Kaj je v resnici sploh bilo? To je predvsem zgodovinsko vprašanje, na katero moramo najti odgovor, drugače bodo določene sfere duhovne kulture in zgodovine baltskih in slovanskih narodov ostale brez razlage. Skrajno naivno bi se bilo odreči mitološkim raziskavam samo zato, ker se zdi ena vrsta virov malo zanesljiva. Nezanesljivost virov še ne pomeni, da je tudi predmet (*subjekt*) teh virov sam po sebi *a priori* nezanesljiv. Lahko dodamo, da bi v programu mitoloških študij moralo biti tudi "iskanje" "novih", to je še ne odkritih virov, in ponovna interpretacija starih informacij. Mimogrede moram opozoriti na to, da baltisti in slavisti še niso dobro in kvalificirano analizirali in izdali latinskih in nemških virov za baltsko in slovansko mitologijo. Prvi korak v smeri publikacije in znanstvene obravnave virov za baltsko tradicijo je prvi zvezek *Virov za baltsko religijo in mitologijo*, ki je izšel pred kratkim v Vilniusu⁸.

Navsezadnje je treba reči, da je definicija mitologije kot "fantastike", "beletristike" ali neresne psevdofilološke discipline popolnoma neutemeljena tudi zato, ker se zdaj pri raziskavah uporabljajo lingvistični podatki, metode rekonstrukcije, arheološko in etnološko gradivo. Z mitologijo se ukvarjajo znani jezikoslovci, zgodovinarji, etnologi in arheologi, kar samo potrjuje tako resnost mitoloških raziskav kot nujnost hitrega napredka na tem področju.

***

Prehajajoč k drugemu delu in istočasno h glavni temi tega članka, moram še enkrat poudariti, da je "baltoslovanska mitologija" hipotetična shema in poskus rekonstrukcije. Toda rekonstrukcija se mora razvijati na podlagi ne hipotetičnega, ampak dejanskega gradiva. Zato bom pred razpravo o baltoslovanski mitologiji na kratko ponovil tisto, kar vemo na eni strani o baltskem in na drugi strani o slovanskem poganstvu. Še prej pa bi rad opozoril na različne teorije baltoslovanske skupnosti, ki razlagajo veliko število tipoloških in drugih analogij med slovanskimi in baltskimi jeziki, in, kot bomo videli, ne samo med jeziki.

Jezikoslovci so dokaj kmalu opazili arhaičnost baltskih jezikov in hkrati njihovo podobnost s slovanskimi, čeprav je bilo jasno, da ne spadajo med slovanske. Navadno govorimo o treh baltskih jezikih, v katerih imamo pisane vire: dva jezika sta še živa (litovščina in letonščina), tretji (pruščina) pa je izumrl verjetno ob koncu XVI., na začetku XVII. stoletja. Kljub temu se je ohranilo nekaj besedil v pruskem jeziku in celo nemško-pruski slovarček. Poleg tega se

⁴ Gl. predvsem: T. Palm, *Wendische Kultstätten*, Lund 1937.

⁵ Prim. med zadnjimi publikacijami: I.P. Rusanova, B.A. Timoščuk, *Jazyčeskie svjatišča drevnih slavjan*, Moskva 1993 z bibliografijo.

⁶ J. Korošec, *Slovansko svetišče na Ptujskem gradu*, Ljubljana 1948

⁷ Prim. pred kratkim: A. Pleterški, *Ecclesia demonibus addicta. Povedka o poganskem svetišču v Millstattu*, "Zgodovinski časopis", 48, 3, 1994, 297-306.

⁸ N. Velius (ured.), *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I. *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, Vilnius 1996.

domneva, da so obstajali tudi jeziki drugih baltskih plemen (Selov ali Selonov, Kuronov, Jatvingov, Zemgalov ali Semigalov, Galindov), vendar o njih nimamo skoraj nobenih jezikovnih podatkov in sploh nobenih pisanih virov⁹.

V zgodovini primerjalnega jezikoslovja poznamo nekaj teorij formiranja baltoslovanske skupnosti¹⁰. Danes lahko naštejemo vsaj štiri glavne teorije baltsko slovanskih odnosov: 1.) baltoslovanski "protojezik" (Schleicher); 2.) neodvisen, a istočasen in podoben razvoj baltskih in slovanskih dialektov v dobi razpada indoevropskega jezika (Meillet); 3.) ponovno zблиžanje baltskih in slovanskih jezikov (Endzelins in zdaj na malo drugačen način Trubačov; podobno tudi Rozwadowski) in 4.) ustvarjanje slovanščine iz perifernih baltskih dialektov (Ivanov in Toporov). Dokončnega odgovora na vprašanje o baltsko-slovanskih odnosih še ni¹¹. Zdag se glavna diskusija nadaljuje med Olegom Trubačovom, ki vztraja na teoriji donavske pradomovine Slovanov in na poznejšem sekundarnem zблиžanju baltskih in slovanskih plemen, in Vladimirom Toporovom, ki zagovarja prvotnost in večjo arhaičnost prabaltskega jezika, iz katerega so se oblikovali slovanski dialekti¹². Najboljši dokaz za to stališče je veliko krajevnih in vrdnih imen baltskega izvora, ki jih je Toporov našel na območju osrednje Rusije, celo vzhodno od Moskve¹³. Moramo reči, da bo ves kulturno-mitološki vidik tega problema nedvomno pričal o večji verjetnosti in utemeljenosti te zadnje teorije.

***

Glavni problem za raziskovalce, ki se ukvarjajo s pogansko religijo starih Slovanov in Baltov, je pomanjkanje tako imenovanih prvotnih virov, t. j. opisov verovanj, šeg in mitov iz obdo-

⁹ Edina izjema je morda tako imenovani "poljsko-jatvinški slovarček" (poznejši zapis nekaterih glos nekega domnevno baltskega jezika z njihovim prevodom v poljščino), gl.: Z. Zinkevičius, *A Polish-Yatvingian Vocabulary*, "Linguistic and Oriental Studies from Poznań", 1, Poznań 1992, 99-133 (obstajata tudi ruska in litovska različica tega članka).

¹⁰ Kratek oris odnosov med Balti in Slovani v slovenščini je predstavljen v knjigi Andreja Pleterskega o slovanski etnogenezi, gl.: A. Pleterski, *Etnogeneza Slovanov*, Ljubljana 1990; prim. tudi: A. Pleterski, *Model etnogeneze Slovanov na osnovi nekaterih novejših raziskav*, "Zgodovinski časopis", 49, 4 (101), 1995, 537-556; A. Pleterski, *Balten in der Ethnogenese der Slawen*, "Res Balticae" - 1997, Pisa 1997, 79-88.

O slovanski etnogenezi z upoštevanjem baltske teme obstajajo brezštevilna dela. Navedem naj samo dve obsežnejši knjigi, ki sta izšli v zadnjem času: O.N. Trubačov, *Etnogeneza i kul'tura drevnejših slavian*, Moskva 1991; Z. Gołąb, *The Origins of the Slavs. A Linguist's View*, Columbus Ohio 1992. Prim. tudi: V.V. Sedov, *Proišhozdenie slavian i mestonahoždenie ih prarodiny. Rasselenie slavian v V-VII vv.*, v: *Očerki istorii kul'tury slavian*, Moskva 1996, 15-115.

O baltski etnogenezi gl. na primer: *Is lietuvų etnogenezė s*, Vilnius 1981.

¹¹ O zgodovini "baltoslavistike" gl.: V.N. Toporov, *Iz istorii izučenia drevnejših balto-slavjanskih otnošenij*, "Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija", XVII, 1959; V.N. Toporov, *Novejšie raboty v oblasti izučenia balto-slavjanskih jazykovykh otnošenij*, "Voprosy slavjanskogo jazykoznanija", 3, 1958; V.N. Toporov, *Iz istorii izučenia drevnejših balto-slavjanskih jazykovykh otnošenij*, "Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija", XXIII, 1962. Med zadnjimi publikacijami o baltoslovanskem problemu gl.: O. Poljakov, *Das Problem der balto-slavischen Sprachgemeinschaft*, Frankfurt a. M. 1995; shematičen pregled raznih teorij baltoslovanske skupnosti je v: P.U. Dini, *Le lingue baltiche fra il II e il III millennio d. C.*, in: E. Banfi (ed.), *La formazione dell'Europa linguistica. Le lingue d'Europa tra la fine del I e del II millennio*, Firenze 1993, 197-254.

¹² Prim.: O. Trubačov, *Jazykoznanie i etnogeneza slavian. Drevnie slavjane po dannym etimologii i onomastiki*, v: *Slavjanskoe jazykoznanie. IX meždunarodnyj s'ezd slavistov. Doklady sovetsoj delegacii*, Moskva 1983, 231-270; V. Toporov, *K rekonstrukcii drevnejšego sostojanija praslavjanskogo*, v: *Slavjanskoe jazykoznanie. X meždunarodnyj s'ezd slavistov. Doklady sovetsoj delegacii*, Moskva 1988, 264-292; O.N. Trubačov, *Slavjanskaja etimologija i praslavjanskaja kul'tura*, v: *Slavjanskoe jazykoznanie. X meždunarodnyj s'ezd slavistov. Doklady sovetsoj delegacii*, Moskva 1988, 292-347 in dr.

¹³ Prim.: V.N. Toporov, *Baltica Podmoskov'ja*, v: *Balto-slavjanskij sbornik*, Moskva 1972, 217-280; V.N. Toporov, *Iz baltijskoj areal'noj gidronimii*, v: *Balto-slowiańskie związki językowe*, Wrocław 1990, 365-380; V.N. Toporov, *O severo-zapadnorusskom lokuse baltijskoj gidronimii (iz cikla po okrainam drevnej Baltii)*, v: "Res Balticae" - 1995, Pisa 1995, 13-40 in dr.

bja, ko je poganstvo bilo uradna religija slovanskih plemen. Moramo se zadovoljiti le s poznimi, fragmentarnimi in zelo subjektivnimi poročili srednjeveških kronistov.

O baltskem poganstvu imamo nekaj srednjeveških sporočil, ki se nanašajo na religijo Litovcev in Prusov. Razen tega imamo zelo pomembno folklorno gradivo v letonskem (tako imenovane *dainas*, kratke pësmice mitološke vsebine) in v litovskem (ljudsko izročilo o gromovniku Perkūnasu) ljudskem izročilu. Obe baltski tradiciji sta presenetljivo dobro ohranili karakteristične lastnosti starejšega poganstva.

O baltskih božanstvih imamo nekaj kratkih sporočil v ruskih letopisih. Poleg tega obstajajo različni sezname v glavnem pruskih božanstev, ki jih srečamo v nemških kronikah, pa tudi nekateri podatki o litovskih bogovih. Večji del informacij o letonskem poganstvu črpamo prav iz folklornih virov, namreč iz *dain*.

Najpodrobnejša analiza virov baltske mitologije je doslej predstavljena v knjigi nemškega znanstvenika Williama Mannhardta *Letto-Preussische Götterlehre*, ki je izšla v Rigi v Letoniji leta 1936, že po smrti avtorja, in z dodatki in dopolnili njegovega učenca Berkholza¹⁴. Istega leta je nemški filolog K. Klemen (C. Clemen) pripravil knjižico *Fontes historiae religionum primitivarum, praeindogermanicarum, indogermanicarum minus notarum*, v kateri je tudi razdelek, ki se nanaša na vire baltske mitologije¹⁵. V neodvisni Litvi in Letoniji je bilo precej narejene za zbiranje in opis zlasti folklornega gradiva (tako se je na primer Jonas Balys ukvarjal z zbiranjem ljudskega izročila o Perkūnasu, prej v Litvi potem pa v Ameriki¹⁶). Svojo previdno in na letonsko tradicijo omejeno rekonstrukcijo baltskega poganstva je predlagal letonski mitolog Harald Biezais, ki se je po sovjetski okupaciji Letonije moral izseliti na Švedsko¹⁷). V zadnjem času so za razvoj baltskih (in predvsem litovskih) mitoloških študij zelo pomembne knjige Norbertasa Vēliusa o baltski mitološki mentaliteti, o mitskih bitjih litovske ljudske tradicije in njegova antologija zgodovine baltske mitologije¹⁸. Zadnje delo Vēliusa, ki je nepričakovano umrl l. 1996, je zbirka virov baltske mitologije, ki je izšla že po njegovi smrti¹⁹.

Ko razpravljamo o pomembnejših prvotnih virih za baltsko poganstvo, moramo navesti vsaj: *Episcoporum Pomesaniensis atque Sambensis Constitutiones Synodales* l. 1530; tako imenovano "Sudavsko knjižico" oziroma *Sudauerbüchlein (Der yn glaubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegth* iz XVI. stoletja, ki je ohranjena v več izvodih; traktat Joannesa Maeletiusa *De Sacrificiis et Idolatria Veterum Borus-*

¹⁴ W. Mannhardt, *Letto-preussische Götterlehre*, Riga 1936.

¹⁵ C. Clemen, *Fontes historiae religionum primitivarum, praeindogermanicarum, indogermanicarum minus notarum*, "Fontes historiae religionum ex auctoribus graecis et latinis collectos", edidit Carolus Clemen, fasciculus VI, Bonnæ 1936.

¹⁶ Prim.: J. Balys, *Perkūnas lietuvų liaudies tikėjimuose*, in: *Tautosakos darbai*, 3, Kaunas 1937, 149-238; J. Balys, *Griaustinis ir vėlnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje*, in: *Tautosakos darbai*, 4, Kaunas 1939; J. Balys, *Dvasios ir žmonės. Lietuvių liaudies sakmės*, Bloomington 1951; J. Balys, *Lietuvių liaudies pasaulėjauta: Tikėjimų ir papročių šviestoje*, Chicago 1966 in dr.

¹⁷ H. Biezais, *Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen*, "Arv", 9, Uppsala 1953, p. 65-128; H. Biezais, *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*, Uppsala 1955; H. Biezais, *Der steinerne Himmel*, "Annales Academiae Regiae Scientiarum Upsalienis", Uppsala 1960; H. Biezais, *Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion*, "Acta Universitatis Uppsaliensis. Historia Religionum", 1, 1961; H. Biezais, *Die himmlische Götterfamilie der alten Letten*, "Acta Universitatis Uppsaliensis. Historia Religionum", 5, 1972; H. Biezais, *Beiträge zur lettischen Kultur- und Sprachgeschichte*, "Acta Academiae Aboensis, Ser. A. Humaniora", 47/2, 1973; H. Biezais, *Baltische Religion*, in: Å.V. Ström, H. Biezais, *Germanische und baltische Religion*, Stuttgart 1975; H. Biezais, *Lichtgott der alten Letten*, Stockholm 1976 in dr.

¹⁸ N. Vēlius, *Mitnēs lietuvų sakmių būtybės*, Vilnius 1977; N. Vēlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius 1983; N. Vēlius, *Chioniškasis lietuvų mitologijos pasaulis*, Vilnius 1987; N. Vēlius, *Lietuvių mitologijos rekonstrukcija*, "Tautosakos darbai", II (IX), Vilnius 1993, p. 54-70; N. Vēlius (ured.), *Lietuvių mitologija*, 1. tomas, Vilnius 1995 idr.

¹⁹ Gl. že navedeno delo: N. Vēlius (ured.), *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I. Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos, Vilnius 1996.

sorym Liunom aliarumque uicinarum gentium (l. 1563), delo Hennebergerja *Kurtze und wahrhafftige Beschreibung des Landes zu Preussen* (l. 1584), zgodovino Schütza *Historia Rerum Prussicarum* (l. 1592), kroniko Bretka / Bretkūnasa, razpravo Hartknocha *Altes und Neues Preussen* (1684), kroniko Simona Grunaua *Cronika und beschreibung allerlünstlichenn, nützlichsten und waren historien des namenkundigenn landes zu Prewssen...* (od l. 1517 naprej), knjigo Guagninija *Sarmatiae Europaeae Descriptio* (1578), delo Jana Łasickega *De Diis Samagitarum*, izdano l. 1615, vendar napisano konec XVI. stoletja. V teh poročilih, ki pogosto ponavljajo iste že znane podatke, srečamo sezname pruskih poganskih božanstev. Na podlagi teh seznamov je mogoče rekonstruirati starodavni prusko-baltski poganski panteon. Med njegove bogove spadajo²⁰: 1. *Okopirms*, vrhovno nebeško božanstvo; 2. *Svaixtix*, bog luči; 3. *Autrimps*, morski bog; 4. *Pergrubrius*, bog pomladi ali rastlin in narave; 5. *Potrimps*, bog vode in rek; 6. *Bardoits / Gardoits*, bog mornarjev; 7. *Aušauts*, bog-zdravnik; 8. *Pilvits*, bog bogastev in zakladov; 9. *Perkuns*, bog-gromovnik; 10. *Pekols*, bog dolnjega sveta (prim. sloven. *pekěl*); 11. *Puškaits*, bog gozdov; 12. *Pokols*, bog vetrov in zraka; 13. *Barstuki* in 14. *Markopole*, neka vrsta škratov. Še prej, l. 1249, drugi vir navaja ime *Curcho* oz. *Curche*, ki naj bi bilo božanstvo žetve, dobre letine in plodnosti sploh.

Imamo tudi nekaj virov, ki omenjajo starolitovska božanstva. Eden takih virov je ruski *Volinski letopis*, ki l. 1252 poroča o litovskem knezu Mindovgu (Mindaugasu), ki je le licemerno sprejel krščansko vero, še naprej pa je častil svoje bogove in sicer: «pervomu Nūnadējevi, i Teljaveli i Diverikūzu, zaejačemu bogu i Mēidēinu... i bogomī svoimī žrjaše, i mertvyhū telesa sožigaše, i poganīstvo svoe javē tvorjaše». Poznejše interpretacije predlagajo izpeljavo teonima *Diverikz* iz litovskega *Dievo rykštē* 'božji bič' in na podlagi tega ga istovetijo z gromovnikom Perkūnasom (božji bič kot strela ali blisk). *Teljavel'* naj bi bil bog-kovač (iz litovskega *Kalvis, kalvelis*), *Nenadeja* bi lahko primerjali s pruskim vrhovnim bogom *Okopirmsom*.

Veliko število imen različnih žemajtskih (zahodnolitovskih) božanstev navaja v svojem traktatu Jan Łasiccki. Toda pri tem ni jasno, ali so vsi ti teonimi avtentični. Mogoče je, da si je avtor nekaj izmislil ali pa napačno razumel. Pozneje imamo v litovski folklori zelo razvito pripovedno tradicijo, ki poroča o dvoboju gromovnika Perkūnasa in htonskega božanstva Velniasa. Velnias v današnji litovščini pomeni tudi hudiča. K temu motivu se bomo še vrnili, ko bomo govorili o baltoslovanski mitologiji. Litovsko bajeslovno izročilo o Perkūnasu je še danes živo. V njem je Perkūnas bog oziroma duh groma, strele in bliska, ali pa personifikacija teh naravnih pojavov²¹. Nevihta je po litovsko *perkūnija*.

Letonske daine opisujejo različne mitske podobe, ki so v gornjem svetu. Eno najaktivnejših božanstev je *Perkons*, ki ga pogosto imenujejo 'Božji kovač', prim. s *Teljaveljem / Kalvelisom*. Na drugi strani obstaja tudi *Dievs*, absolutno vrhovno božanstvo, neke vrste *deus otiosus* drugih indoevropskih tradicij, ki ga v rekonstruirani shemi baltske mitologije lahko istovetimo s pruskim *Okopirmsom*. Besedi *Dievas* v litovščini in *Dievs* v letonščini pomenita "bog", isto osnovo imamo v staroslovanskem *divŭ*. Drugi podobi letonskih dain sta žensko božanstvo *Saule* "sonce" in moško božanstvo *Mēness* "mesec", ki se udeležujeta nebeške svatbe²².

***

O slovanskem poganstvu vemo več kot o baltskem, čeprav tudi to ni dovolj. Tudi v tem primeru prvotnih virov ni veliko. Večji del teh virov je objavil leta 1931 nemški slavist Karl H.

²⁰ Baltske teonime navajam v pogojno rekonstruirani obliki, prim.: V.N. Toporov, *Zametki po baltijskoj mifologii*, v: *Balto-slavjanskij sbornik*, Moskva 1972, 289-314.

²¹ Gl. pred kratkim objavljeno knjigo o Perkūnasu: N. Laurinkienė, *Senovės lietuvių dievas Perkūnas*, Vilnius 1996.

²² Najbolj znana in kvalificirana izdaja letonskih dain je poleg številnih drugih zbirka K. Baronsa, gl.: K. Barons, *Latvju Dainas*, I, Jelgavā 1894; II-V, Pēterburgā 1903-1915.

Meyer²³. Seveda gre samo za fragmente, v katerih so navedena imena slovanskih božanstev oziroma so opisani neki poganski rituali.

Prvo znano poročilo o poganstvu Slovanov je nekaj stavkov Prokopija iz Cezareje iz leta 562 (*De bello Gothico*, III, 14), ki pravi, da verjamejo Slovani, «da je en bog, tvorec strele, vrhovni gospodar vseh stvari in njemu žrtvujejo živino in druge žrtve». To je tudi edini dokument, ki se očitno nanaša na prednike južnih Slovanov.

Poleg tega imamo podatke le za dve večji slovanski tradiciji: za vzhodnoslovansko in za tradicijo baltskih Slovanov oziroma Polabcev – to je plemen, ki so živela ob Baltiku, na obali Severnega morja in na otoku Rujnu (nem. Rügen). O teh dveh tradicijah vemo, da je v njih nastajal poganski panteon, da so bili maliki, svetišča, in zelo verjetno tudi razred žrecev-svečnikov. Toda nimamo skoraj nobenih pisanih virov o poganstvu južnih in zahodnih Slovanov, ker je pri njih pokristjanjenje bilo izvedeno že prej.

Za predkrščansko religijo vzhodnih Slovanov, t. j. Kijevske Rusije, je najpomembnejši dokument Nestorjeva kronika (*Povest' vremennyh let*), napisana konec XI. stoletja in na začetku XII. stoletja. V tem letopisu je poročilo, da je leta 980 knez Vladimir poskusil osnovati uradni poganski panteon. Na hribu pred svojo palačo v Kijevu je postavil kipe bogov: lesenega boga groma in bliska *Peruna* s srebrno glavo in z zlatimi brki, nato *Horsa*, *Dažboga*, *Striboga*, *Semargla* in edino žensko božanstvo *Mokoš*. Ni izključeno, da je ta panteon bil umeten in eklektičen tudi zaradi političnih razlogov. Nekateri znanstveniki mislijo, da sta *Hors* in *Semargl* božanstvi iranskega izvora, drugi bogovi pa so slovanski. V drugih poročilih iste kronike je rečeno, da je pod hribom bival *Volos* oziroma *Veles*, bog živine. Toda že leta 988 se je Vladimir odločil, da bo sprejel krščanstvo, zato je uničil vse malike, tako da jih je sežgal ali razsekal na kose ter vrgel v Dnjeper. Vsekakor pa po sprejemu krščanstva vera v poganska božanstva še ni bila takoj uničena. Še precej časa je trajalo tako imenovano dvoverstvo. Skupaj s krščanskim Bogom so ljudje častili bivša poganska božanstva, ki so postala demoni. Posamezni krščanski svetniki so prevzeli vloge poganskih bogov. Na primer sv. Ilija in sv. Jurij sta dobila lastnosti *Peruna*, sv. Frol pa je postal zaščitnik živine in tako dobil vlogo *Velesa*²⁴.

O religiji baltskih Slovanov nam poročajo kronisti Thietmar iz Merseburga (umrl je leta 1018), Adam iz Bremna (konec XI. stoletja), trije biografi škofa Otta (Otona) iz Bamberga - Menih iz Prieflinga, Ebbo in Herbord (XII. stoletje). Eden važnejših virov je tudi *Cronica Slavorum* Helmolda (napisana l. 1164-1168). Veliko zanimivega gradiva vsebuje *Gesta Danorum* Saksa Gramatika (napisana konec 12. stoletja, tiskana pa prvič šele l. 1514). Na podlagi podatkov kronistov lahko poskusimo rekonstruirati imena in vloge glavnih božanstev baltskih Slovanov. To so: 1. *Sventovit*, ki je verjetno bil prvo in glavno božanstvo v Arkoni (na otoku Rujnu), imel je štiri glave in belega kónja; 2. *Triglav* s tremi glavami na črnem konju, 3. *Svarožič*, 4. *Jarovit*, 5. *Rujevit*, 6. *Porevit*, 7. *Porenut*, 8. *Černeboh*, 9. *Prove*, 10. *Pripegala*, 11. *Podaga* in 12. *Živa*, edino žensko božanstvo baltskih Slovanov. O vlogah teh bogov vemo zelo malo. Pogosto se ve samo za ime božanstva. Razen tega kronisti zelo pogosto niso znali slovanskih jezikov, zato je lahko njihova informacija tudi napačna, ker niso dobro razumeli tega, kar so jim poročali tamkajšnji slovanski prebivalci. Kronisti so gledali na poganstvo slovanskih plemen zelo negativno in zaničevalno, zato je jasno, da so bila njihova poročila tendenciozna.

Istočasno je treba odgovoriti še na eno vprašanje. Zakaj se teonimi baltskih Slovanov ne ujemajo s teonimi vzhodnih Slovanov? Seveda lahko vidimo nekatere podobnosti kot na primer: *Perun* - *Prove* oz. *Perun* - *Porevithus* ali *Porenuthius*. Toda večji del imen se ne ujema. Kako

²³ C.H. Meyer, *Fontes historiae religionis slavicae*. "Fontes historiae religionum ex auctoribus graecis et latinis collectos", edidit Carolus Clemen, fasciculus IV, Berolini 1931.

²⁴ O poznejših "krščanskih" hipostazah vzhodnoslovanskih poganskih božanstev, gl. predvsem B. Uspenskij, *Filologičeskie razyskanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, Moskva 1982.

bi bilo mogoče razložiti ta paradoks? Predvsem moramo upoštevati, da je polabska tradicija kronološko poznejša kot vzhodnoslovanska (XI.-XII. st. v primerjavi z X.). Razen tega je bila vzhodnoslovanska tradicija bolj centralizirana (dokaz za to trditev je ustanovitev uradnega državnega panteona), medtem ko je bilo polabsko poganstvo bolj lokalno. Ni izključeno, da je vsako pleme imelo svojega vrhovnega boga ali pa so vsa plemena imela istega vrhovnega boga, ki je imel različna imena za vsako posamezno lokalno tradicijo. Lahko domnevamo, da so polabski teonimi samo apelativi oziroma epitetna (deskriptivna) imena. Lahko rečemo, da so tabuizirana imena, ki samo opisujejo božanstva, ne nudijo pa njihovih pravih imen, npr.: *Triglav* - bog s tremi glavami, *Černeboh* - črni bog, tudi *Sventovit*, ki je verjetno vezan s staroslovansko osnovo sv *t "svet, sakralen", pozneje pa indirektno tudi verjetno z osnovo svet "svetel"²⁵. To je sveto (svetlo?) božanstvo, ki je lahko tudi vrhovno božanstvo. Če upoštevamo, da je vzhodnoslovanski *Perun* tudi vrhovno božanstvo in da je on nebesni ("svetli") bog strele in bliska, lahko domnevamo, da je *Sventovit* polabska inačica prvotnega praslovanskega gromovnika. Isto velja za rekonstruiranega Beloboga (bela barva je v nasprotju s črno nedvomno pozitivna nebesna karakteristika). Sam Belobog ni registriran v tako imenovanih prvotnih virih, vendar imamo veliko poznejših folklornih dokazov, da je obstajal. Torej bi lahko postavili hipotezo, da polabski nebesno-htonski par *Belobog* oz. *Svantevit* / *Černobog* ustreza analoگیčnemu vzhodnoslovanskemu paru *Perun* / *Veles*²⁶.

Zaradi takšnega položaja s prvotnimi viri slovanske mitologije je treba iskati neka druga pričevanja, ki bi nam pomagala razumeti sistem verovanj starih Slovanov. Gre predvsem za folklorne vire raznih slovanskih lokalnih tradicij, s katerimi lahko poskusimo rekonstruirati predhodno stanje slovanske mitologije. Seveda so folklorna pričevanja poznejša in sekundarna, toda nadaljujejo izvirno ljudsko tradicijo, in že zaradi tega jih moramo upoštevati.

Uporaba folklornih virov za slovanske mitološke študije je razmeroma nov pojav. To je reakcija na tako imenovani "znanstveni skepticizem", ki je bil zelo razširjen med filologi v prvi polovici našega stoletja. Izhodišče zastopnikov "znanstvenega skepticizma" je bilo, da "... Imamo zelo malo virov slovanske mitologije, razen tega so skoraj vsi viri nezanesljivi. V takšnem položaju ne vemo nič o slovanski mitologiji in je zelo verjetno, da ne bomo nikoli izvedeli kaj novega in bolj zanesljivega." To mnenje se je razširilo na podlagi že omenjenega stališča poljskega slavista Aleksandra Brücknerja. Razen tega je bilo precej dobro znano, da so podatki poznejših kronistov (npr. Jana Długosza in dr.) precej nezanesljivi. Po eni strani zelo pogosto reproducirajo že znano sekundarno informacijo, po drugi pa je mogoče, da predstavljajo včasih tudi fantastične izmišljotine. Brücknerju sledi vrsta drugih mitologov, zastopnikov "znanstvenega skepticizma" (Franz, Unbegaun, Stender Petersen in dr.²⁷), ki trdijo, da mora biti vsako tveganje pri slovanskih mitoloških študijah izključeno. Torej je bolje ne domnevati, ne hipotezirati in ne rekonstruirati, ampak delati le z zanesljivim preverjenim gradivom.

Takšno previdno mnenje morda ni popolnoma napačno, toda znanstveni napredek bo v tem primeru zaustavljen. To je opazil Roman Jakobson, ki je začel napad na "znanstveni skepticizem". Pri mitoloških študijah je predlagal uporabo ne le podatkov kronistov, ampak tudi lingvističnega, arheološkega, folklornega in drugega gradiva, predvsem pa razvijanje primerjalne mitologije. K temu moramo dodati, da bi bilo treba ponovno pregledati in analizirati stare kronike in druge prvotne spomenike. Njihova analiza mora biti objektivna *sine ira et studio*.

²⁵ Prim.: R. Nahtigal, *Svębtovits*, "Slavistična revija", IX, 1-4, 1956, 1-9.

²⁶ Prim.: N. Mikhailov, *Appunti su Belobog e Černobog*, "Ricerche slavistiche", XLI, 1994, 41-51; N. Mihajlov, *Esše raz o Beloboge i Černoboge*, "Slavjanovedenie", 3, 1995, 89-96.

²⁷ Prim.: L. Franz, *Falsche Slavengötter*, Leipzig 1941; B. Unbegaun, *La religion des anciens slaves*, in: *Introduction à l'histoire des religions*, 2, III, Paris 1948, 389-445; A. Stender-Petersen, *Russian Paganism*, "Russian Studies", "Acta Jutlandica", XXVIII/2, 1956, 44-53.

Treba je upoštevati dejstvo, da je malo verjetno, da so kronisti hoteli namenoma dati napačno informacijo. Večji del je bil res premalo kompetenten in preveč tendenciozen in ni znal slovanskih jezikov, toda imel je spoštovanja vredne namene opisati stanje slovanske religije in konkretne zgodovinske dogodke.

Jakobson je napravil prve korake v rekonstrukciji slovanske mitologije²⁸. Njegovo delo sta na svoj način nadaljevala ruska znanstvenika V. Ivanov in V. Toporov. Predložila sta metodo skupne rekonstrukcije na osnovi prvotnih virov in vseh drugotnih podatkov (lingvistika, topnimika, arheologija in predvsem folkloristika). Po nekaj člankih in po knjigi o slovanski mitologiji²⁹ sta Ivanov in Toporov objavila (l. 1974) knjigo *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, v kateri je predstavljena njuna rekonstrukcija slovanske mitologije oziroma mitopoetične mentalitete³⁰. Ruska mitologa sta uporabljala gradivo ne le slovanskih, ampak tudi baltskih mitoloških tradicij. Na tak način je bil rekonstruiran tako imenovani glavni mit slovanske mitologije, ki velja tudi za baltsko tradicijo, in na podlagi katerega lahko govorimo o nekaterih skupnih baltoslovanskih mitoloških strukturah oziroma shemah. Kakšna naj bi bila vsebina tega hipotetičnega rekonstruiranega mita?

Vrnimo se k znanemu dejstvu, da se bog groma (gromovnik) v baltski tradiciji imenuje *Perkūnas* (lit.), *Perkons* (let.), *Parkuns / Perkuns* (v pruskih panteonih). Božanstvo spodnjega sveta je *Velnias* (lit.) oziroma *Velns* (let.). Jasno je, da gre na jezikoslovni ravni za isto osnovo in da ustrežata na mitološki ravni baltskima *Perkūnasu* in *Velniasu* vzhodnoslovanska *Perun* in *Veles / Volos*. O slovanskih *Perunu* in *Velesu* vemo malo; le to, da je bil gromovnik *Perun* glavni bog Vladimirjevega panteona, *Veles / Volos* pa bog živine. Toda v baltski folklori (v litovskih povedkah in v letonskih dainah) je ohranjena zgodba o *Perkūnasu*, ki se bojuje z *Velniasom* in ga preganja. *Perkūnas* meče strele, *Velnias* pa se hoče skriti pod hrast ali pod kamen. Ko ga *Perkūnas* udarja s strelom, dežuje. Ivanov in Toporov sta predvsem na podlagi podobnega beloruskega folklornega gradiva domnevala, da velja isti motiv tudi za slovansko tradicijo in predstavlja tako imenovani glavni mit, to je bitko nebesnega gromovnika proti htoskemu božanstvu spodnjega sveta. Ta mit ni znan v prvotnih virih, a je lahko rekonstruiran na podlagi sekundarnih folklornih in lingvističnih podatkov različnih tradicij. Istočasno so bile odkrite oziroma rekonstruirane druge podrobnosti, ki se nanašajo na podobo slovanskega *Peruna* in pričajo, da je on gromovnik indoevropskega izvora. Tako se na primer četrtek pri Kašubih imenuje *Peraudnedan* "Perunov dan", prim. z *Donnerstag, giovedi* itd. *Perun* se nahaja na hribu, povezan je s hrastom. Ruska znanstvenika sta poskušila rekonstruirati tudi druge mitološke motive, kot na primer mit o nebesni svatbi, za katero domnevata, da je lahko edino žensko božanstvo Vladimirjevega panteona *Mokoš* žena *Peruna*, ki jo želi ugrabiti *Veles / Volos*. Zelo verjetno je, da je ugrabitev hipotetične žene *Peruna* eden od razlogov za dvoboj *Peruna* in *Velesa*³¹.

Želim poudariti, da so zastopniki rekonstruktivne smeri vedno uporabljali folklorno gradivo. Tukaj ne gre za abstraktne matematične formule in sheme, ampak za določene zakone, ki se naslanjajo na konkretne podatke in na konkretna bajeslovna besedila. Bolj umerjeno smer v slovanski mitologiji je zastopal rajni akademik Nikita Tolstoj, ki je pred svojo smrtjo lani izdal prvi zvezek etnolingvističnega slovarja *Slavjanskie drevnosti*³². Tolstoj in njegovi sodelavci so s

²⁸ Gl. predvsem razpravo: R. Jakobson, *Slavic gods and demons*, in: R. Jakobson, *Selected writings*, VII, Berlin-New York-Amsterdam 1985, pp. 3-48.

²⁹ V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavjanskie jazykovye modelirujuščie semiotičeskie sistemy*, Moskva 1965.

³⁰ V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej. Leksičeskie i frazeoloģičeskie voprosy rekonstrukcii tekstov*, Moskva 1974.

³¹ Prim.: V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *K rekonstrukcii Mokoši kak ženskogo personaža v slavjanskoj versii osnovnogo mifa*, v: *Balto-slavjanskie issledovanija 1982*, Moskva 1983, 175-197.

³² N.I. Tolstoj (ured.), *Slavjanskie drevnosti. Etnolingvističeskij slovar*, I. A-G, Moskva 1995.

previdnostjo gledali na rekonstrukcijo nečesa, kar ni registrirano, toda niso zanikali, da je tudi takšna metoda mogoča. Vsekakor najvažnejše za Tolstojevo šolo je bilo zbiranje in sistematiziranje narodopisnega gradiva³³. Lingvistično smer v slovanski mitologiji zastopata Poljak Leszek Moszyński³⁴ ter ruski etimolog Oleg Trubačov³⁵. Obstaja pa tudi zgodovinska smer, za katero je mnogo in plodno delal poljski znanstvenik H. Łowmiański³⁶. Tudi ruski zgodovinar B. Ribakov je napisal dve obsežni deli o slovanskem in staroruskem poganstvu³⁷. Žal, filološke in jezikoslovne ugotovitve Ribakova niso zadovoljive.

***

Če se želimo še enkrat vrniti k problemu hipotetične sheme baltoslovanske mitologije, moramo reči, da imamo za to precej utemeljenih razlogov. Četudi zaradi skeptičnega odnosa do "rekonstrukcije" nočemo sprejeti "glavnega mita", ki, kakor se zdi, velja za slovansko in za baltsko tradicijo, vsekakor moramo upoštevati konkretne podatke, ki se ujema v obeh mitologijah. Gre predvsem za istega boga-gromovnika, ne le z istimi vlogami (to lahko srečamo v vseh indoevropskih tradicijah), ampak tudi z istim imenom. Isto velja za htosko božanstvo obeh tradicij, slovanskega *Velesa/Volosa* in baltskega *Velniasa/Velnsa*. To nam skupaj z drugimi zgodovinskimi, geografskimi in poznejšimi folklornimi podatki dovoljuje izraziti vsaj domnevo, da imajo vse te analogije skupen vir, ki bi lahko bil prav ta enotna mitološka mentaliteta "baltoslovanske skupnosti". Če sprejmemo to domnevo kot upravičeno, nas mora zanimati predvsem kronološko vprašanje. Kdaj je lahko obstajala ta hipotetična baltoslovanska mitološka mentaliteta (oziroma baltoslovanska mitologija)? V tem primeru moramo za analizo izbrati obratno kronološko smer. Prokopij govori o Slovanih in njihovi religiji v šestem stoletju po Kr., v petem stoletju po Kr. imamo že precej zgodovinskih podatkov o Slovanih. Jasno je, da baltoslovanska jezikovna skupnost v tem obdobju ni več obstajala, čeprav Toporov trdi, da so posamezni njeni relikti ostali celo do VII. stoletja po Kr.³⁸ Po drugi strani pa imamo na voljo prve domnevno baltske etnonime že v V. stoletju pred Kr.: *Neuroi* v Herodotovi *Zgodovini*, potem pa še *Aestiorum gentes* pri Tacitu v I. stoletju po Kr., in navsezadnje *Galindoi* in *Sudinoi* v II. stoletju po Kr. Veliko razprav in diskusij je bilo glede vprašanja etnične identifikacije Nevrov, ki še vedno ni rešeno: kdo so, Slovani ali Balti. Lahko domnevamo tudi, da so Nevri eden izmed narodov prvotne baltoslovanske skupnosti. V tem primeru bi morala biti njihova religija (o kateri imamo nekaj zelo zanimivih, četudi malo verjetnih podatkov, prim. Herod., *Hist.*, IV, 105) ena konkretnih realizacij pogojne sheme baltoslovanske mitologije. Do V. stoletja pred Kr. nimamo nobenih poročil in podatkov o Slovanih in Baltih. Tako še ni popolnoma jasno, kako so se razvijali etnogenetski procesi. Zaradi tega bi bilo smiselno posvetiti več pozornosti analizi obdobja od V. st. pred Kr. do V. st. po Kr., za katero je mogoče najti vsaj arheološko gradivo ter ga označiti kot fazo morebitnega obstajanja baltoslovanske mitologije.

***

Prehajam k problemu obstoja in morebitne rekonstrukcije slovenske mitologije (ali poganstva pri Slovencih) v okviru slovanske mitologije. Predvsem je treba znova odgovoriti na vrsto

³³ N.I. Tolstoj, *Problemy rekonstrukcii drevneslavjanskoi duhovnoj kul'tury*, v: N.I. Tolstoj, *Jazyk i narodnaja kul'tura. Očerki po slavjanskoi mifologii i etnolingvistike*, Moskva 1995, 41-60.

³⁴ Gl. predvsem: L. Moszyński, *Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft*, Köln - Wien 1992.

³⁵ Prim. zgoraj navedena dela O.N. Trubačova.

³⁶ Gl. predvsem knjigo: H. Łowmiański, *Religia Słowian i jej upadek (w. VI-XII)*, Warszawa 1986.

³⁷ B.A. Rybakov, *Jazyčestvo drevnih slavjan*, Moskva 1981; B.A. Rybakov, *Jazyčestvo Drevnej Rusi*, Moskva 1987.

³⁸ V. Toporov, *K rekonstrukcii drevnejšego sostojanija praslavjanskogo*, cit. 1988, 275-276.

terminoloških in zgodovinsko-kronoloških vprašanj. Glede na terminologijo štejemo slovensko mitologijo za lokalno tradicijo, ki je nastala kot lokalno nadaljevanje skupne praslovenske mitološke oziroma religiozne tradicije in trajala vsaj do pokristjanjevanja Slovencev (VIII. stoletje), dejansko pa še dlje. Zgodovinsko-kronološki vprašanji pa sta: ali so Slovenci do sprejetja krščanske vere imeli svoj poganski kult in kakšne so časovne meje tega poganskega obdobja? Nedvomno so predniki današnjih Slovencev imeli svoja verovanja še v predkrščanski dobi. Na to opozarja že leta 1903 F. Kos v prvi knjigi svojega *Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Kos citira sporočilo (*Vita S. Virgiliti*) iz leta 765, v katerem beremo, da «so se začeli Slovenci med seboj vojskovati»³⁹ in domneva, da gre za verski boj med poganskimi in krščanskimi Slovenci. Tudi iz l. 767 najdemo sporočilo, da se je «nekoliko časa po prvi domači vojski del Slovencev vzdignil zoper svoje sobrate»⁴⁰. Tudi za to drugo vojno velja domneva, da gre za spopad med poganskimi in krščanskimi Slovenci. Vsekakor je jasno, da so Slovenci pred sprejetjem krščanstva morali imeti neko religijo. Torej bi bilo zelo važno rekonstruirati njeno obliko. Oglejmo si zgodovinske vire, ki se nanašajo na starslovensko poganstvo, tudi folklorne, na podlagi katerih lahko poskusimo ustvariti rekonstrukcijo nekaterih verovanj.

Ker je pokristjanjevanje Slovencev potekalo precej zgodaj, verjetno v VIII. stoletju, ne vemo skoraj nič o poganskem kultu pri Slovencih. Toda imamo več informacij glede ostankov starih verovanj. Najdemo jih v slovenskem bajeslovju in nam nudijo visoko razvit sistem mitoloških postav in motivov. Na podlagi folklornega gradiva je mogoče sklepati, kakšen je bil starejši sloj slovenskega poganstva.

Potrebno je še povedati, da v strokovni literaturi o slovanski mitologiji pogosto srečamo vrsto klišejev. Eden izmed njih je malodane obvezen stavek o skoraj absolutni odsotnosti podatkov o južnoslovenskem poganstvu. Tako lahko ugotovimo, da je zelo malo letopisnih sporočil o starodavnih verovanjih južnih Slovanov, čeprav imamo Prokopijevo informacijo o slovanskem gromovniku, ki je eno prvih ali celo prvo sporočilo o slovanski religiji. Toda zdaj imamo veliko različnega gradiva, ki več kot zadostuje za dokaz o sledovih poganstva pri več južnoslovenskih narodih. Kot primer lahko navedem mnoge arheološke podatke, med katerimi je eno najvažnejših odkritij domnevno slovansko svetišče na Ptujskem gradu⁴¹, številne toponime, oronime in hidronime z mitološkim pomenom, ki pogosto ponavljajo poganske teonime (o tem je veliko pisal M. Filipović⁴²), in celo vse doslej ohranjene rituale (prim. makedonska odkritja N. Čausidisa⁴³). Jasno je, da so Slovenci pred pokristjanjenjem imeli svoje poganske kulte, tudi po pokristjanjenju pa je verjetno trajala dolga doba dvoeverstva ali nekaj podobnega.

Slovenski znanstveniki, zgodovinarji in pisatelji so začeli precej zgodaj opisovati slovanske in slovenske starine. Že l. 1689 je Janez Vajkard Valvasor v svoji znameniti *Slavi vojvodine Kranjske* (v nemščini) pisal o poganskih bogovih starih Kranjcev in o vpeljavi krščanske vere na Kranjskem (v VIII. stol.). V opisu starih božanstev se Valvasor opira na dela Prokopija in Helmolda, domneva pa, da so te bogove poznali tudi kranjski Slovani. Ni znano, ali je to res, toda že sam poskus opisati stare poganske kulte pri Slovencih je zelo pomemben.

³⁹ M. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, I, Ljubljana 1903, 272.

⁴⁰ *Ibidem*, 273.

⁴¹ J. Korošec, *Slovansko svetišče na Ptujskem gradu*, Ljubljana 1948.

⁴² Gl. predvsem: M. Filipović, *Tragovi Perunova kulta kod južnih Slovena*, "Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu", 9, 1954, 63-80 in dr.; prim. tudi: V.N. Toporov, *Ešče raz o drevnih zapadnobalkansko-baltijskih jazykovih svjazjah v areal'nom aspekte*, v: *Slavjanskoe i balkanskoe jazykoznanie. Jazyk v čtnokul'turnom aspekte*, Moskva 1984, 10-25.

⁴³ N. Čausidis, *Mitskite slike na južnite Sloveni*, Skopje 1994; prim. tudi: A. Pleterski, *Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih*, "Zgodovinski časopis", 50, 2 (103), 1996, 163-185.

Za Valvasorjem je oris kranjske mitologije napravil (tudi v nemščini) A.T. Linhart. V svojem delu *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, 2, 1791 je poskusil sestaviti slovenski poganski panteon. To je bil seveda tudi eklektičen poskus, ker je en del Linhartovega panteona vzet iz zgodnjih virov (od Helmolda do Karla Antona, XVIII. stol.), drugi pa je naveden na podlagi lastnih avtorjevih opazk ali se vsaj nanaša na izvirno kranjsko bajeslovno in etnološko gradivo.

V devetem poglavju drugega zvezka svojega dela govori Linhart o dveh dobrih bogovih *Svantevidu* oziroma *Svetividu*, *Bęlibogu* oziroma *Belincu* (*Belinez*, odkoder po mnenju Linharta izvira tudi germanizirana oblika *Flinz*) in o zlem božanstvu *Čartu* oziroma *Černibogu* (*Zhart*, *Zhernibog*), kar naj po Linhartu ilustrira slovanski poganski dualizem. ("Glavni mit"!.) Po teh glavnih božanstvih navaja Linhart še dve skupini bogov. V prvi se pojavljajo tako imenovani slovansko-kranjski bogovi z lastnostmi dobrega boga, v drugi pa slovansko-kranjski bogovi z lastnostmi zlega boga. Med prve spadajo: 1.) *Triglav* (ki ga Linhart povezuje z goro Triglav na Kranjskem); 2.) *Radegast*, bog veselja; 3.) *Živa* (*Shiva*), boginja življenja; 4.) *Kolęda*, bog praznikov; 5.) *Božič* (*Boxich*, *Boshak*, *Boshizh*), "mali bog", bog gostoljubja; 6.) *Pohada*, *Pahod*, bog vremena ali nevihte; 7.) *Provo*, bog pravičnosti; 8.) *Kurenēt*, *Kurent*, slovanski Priap; 9.) *Krodo*, *Grodo*, *Gruden* slovanski Saturn, bog časa.

V skupini bogov z lastnostmi zlega pa naj bi bili: 1.) *Vrag*; 2.) *Zlodej* (*Slode*); 3.) *Hudič* (*Hudizh*); 4.) *Škrat* (*Shkrat*); 5.) *Mora*. Kakor lahko vidimo so v prvi skupini nekateri Helmoldovi bogovi, pa tudi nekatera južnoslovanska (*Božič*, *Gruden*) in prav slovenska božanstva (*Kurent*). Cela druga skupina je sestavljena iz poznejših slovenskih mitoloških bitij. Seveda bi bilo zelo naivno misliti, da je takšen panteon res obstajal. Toda Linhartovo poročilo vsebuje neke aluzije na relikte starih verovanj na eni strani in na tedanje stanje slovenske demonologije na drugi strani. Kolikor vem, Linhartov panteon ni bil še podrobno analiziran. Pregled Linhartovih virov je bil že predstavljen v članku V. Novaka v časopisu *Traditiones* leta 1973⁴⁴. Zelo zanimivo bi bilo določiti, kaj se v Linhartovem poskusu naslanja na njegove lastne opazke. Ni izključeno, da so v Linhartovem času bili ohranjeni neki relikti poganskih verovanj (vsaj bivši teonimi ali kaj podobnega). Mislim, da Linhartovo mitološko-bajeslovno gradivo še čaka na svojo podrobno analizo⁴⁵.

V 19. stoletju so imeli Slovenci veliko zvestih zbiralcev slovstvene folklorne in zanjo so zaslužni J. Trdina, D. Trstenjak, J. Navratil in dr., ki so tiskali zbrano gradivo v različnih slovenskih časopisih ("Slovenski Glasnik", "Novice", "Kres", "Letopis Matice Slovenske" in dr.). Čeprav so jih poznejši znanstveniki pogosto obtoževali pretirane fantazije ali celo mitomanije (I. Grafenauer je pisal o D. Trstenjaku: «nekritičen in glede besedil nezanesljiv mitologoman»), vse najbolj znane in v strokovnih člankih večkrat navedene zbirke slovenskega bajeslovja in folklorne (J. Pajek, J. Kelemina) upoštevajo podatke teh zbiralcev. Lahko verjamemo, da je Trstenjak rad dodajal nekatere svoje interpretacije, toda ni mogoče, da si je popolnoma izmislil vsa svoja številna poročila. Res je, da moramo še enkrat pregledati vse, kar je bilo napisano in odločno izločiti vse izmišljene, nezanesljive ali napačno navedene podatke. Lahko rečem, da so Trstenjakova *Raziskavanja na polji staroslovanske mythologie* res fantastična⁴⁶, toda mislim, da je v Trstenjakovem konkretnem zbranem folklornem gradivu veliko zanimivih in verodostojnih stvari.

⁴⁴ V. Novak, *Anton Tomaž Linhart o kulturi starih Slovencev*, "Traditiones", 2, 1973, 35-62.

⁴⁵ Seveda ne gre samo za Linharta. Vesel sem prijazne opombe dr. Marije Stanonik, ki me je opozorila na mitološko gradivo tudi pri Pohlínu, Vodniku idr. Očitno je, da morajo arhivski materiali iz različnih zapuščin, ki se nanašajo na mitološko tematiko, biti analizirani in tudi objavljeni.

⁴⁶ D. Trstenjak, *Raziskavanja na polji staroslovanske mythologie*, "Letopis Matice Slovenske", 1869, 1-24; 1870, 1-25.

Drugo pomembno gradivo za proučevanje slovenske tradicije je bilo zbrano v štirih zvezkih *Slovenskih narodnih pesmi* Karla Štreklja (prvi snopič je izšel l. 1895, zadnji, 16. pa že po Štrekljevi smrti l. 1923), v knjigi J. Pajka *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev* (l. 1884) in v drugih izdajah⁴⁷.

Na podlagi vseh teh podatkov je l. 1930 Jakob Kelemina izdal zbirko *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*⁴⁸, v kateri je poskusil dati sistemski pregled slovenskega bajeslovja (*Predgovor*). Zdaj se nekateri Keleminovi zaključki zdijo naivni, toda njegova zbirka je doslej eden najboljših virov za slovensko ljudsko mitologijo. V njej srečamo celo neka mitološka bitja z imeni praslovanskih bogov (*Perun, Mokoša* in dr.). Ni zelo verjetno, da so bila le-ta ohranjena še iz dobe vseslovanskega poganstva, toda tudi ni odločilnih dokazov, da Slovenci niso poznali teh božanstev oziroma teh imen. Razen tega na podlagi Keleminovih besedil lahko domnevamo, da imajo nekateri mitološki liki za prototipe stara slovanska božanstva. V Keleminovi zbirki je zelo dobro predstavljena slovenska demonologija s številnimi poročili o raznih bajeslovnih bitjih (*Divji mož, Gorni mož, Škrat, Škopnik, Čatež, Kurent, Vile, Rojenice, Belin, Mora, Trutamora* in dr.).

Hkrati s Kelemino in za njim so zelo produktivno zbirali in sistematizirali etnološko in deloma mitološko gradivo F. Kotnik, V. Möderndorfer, N. Kuret, P. Zablatnik, M. Matičetov, idr. Istočasno se pojavlja nekaj znanstvenih člankov o slovanskem bajeslovju. Eden od prvih poskusov je prispevek J. Mala o slovenskih mitoloških starinah (1940), vendar je preveč kaotičen in nediferenciran, ker ne ločuje poznejše slovenske tradicije od praslovanske in se včasih opira na dvomljive vire⁴⁹. To Malovo delo je izzvalo kritiko F. Bezlaja, ki na žalost v svojem članku iz leta 1951 ni navedel konstruktivnega mnenja o predmetu, ki bi ga lahko imenovali "slovenska mitologija"⁵⁰. Nekaj let prej (1942-45) je izšla vrsta resnih znanstvenih študij I. Grafenauerja o konkretnih mitoloških temah⁵¹. Znana in pomembna so tudi etnografska dela N. Kureta, zlasti njegovo *Praznično leto Slovencev*, v katerem je veliko gradiva o šegah slovenskega ljudstva⁵². Toda večji del Kuretovih podatkov je vzet iz že objavljenih zbirk. Leta 1985 je M. Matičetov v "Traditiones" poskusil opisati aktualno stanje slovenske mitologije⁵³. Njegov pregled je precej kritičen. Matičetov misli, da so bila mnoga "slovenska mitološka" poročila izmišljena ali napačno zastavljena in da so mnoge mitološke postave (kot na primer *Kurent*) samo sad fantazije nekompetentnih zbiralcev, vendar se zdi, da ne zavrača možnosti obstajanja poganstva pri Slovencih, četudi ne uporablja izraza "mitologija" oziroma "predkrščanska religija".

V zadnjem obdobju je izšla v slovenščini še ena resna knjiga o slovanski in slovenski mitologiji⁵⁴. Njen avtor D. Ovsec poskuša opisati in posplošiti vse, kar vemo o slovanski religiji, pa

⁴⁷ Pregled zbiranja in raziskovanja ljudskega pripovedništva na Slovenskem z obširno bibliografijo gl. v: M. Kroječ, *Pravljica in stvarnost*, Ljubljana 1995, 16-19.

⁴⁸ J. Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930.

⁴⁹ J. Mal, *Slovenske mitološke starine*, "Glasnik Muzejskega društva Slovenije", 21, 1940, 1-37.

⁵⁰ F. Bezljaj, *Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih*, "Slovenski etnograf", III-IV, 1951, 342-353; prim. v zvezi s tem člankom repliki J. Mala (J. Mal, *Pripombe k slovenskemu bajeslovju*, "Slovenski etnograf", V, 1952, 251-255) in I. Grafenauerja (v članku I. Grafenauer, *Ali je praslovanska beseda 'bog' iranska izposojenka*, "Slovenski etnograf", V, 1952, 237-250).

⁵¹ Prim. poleg zgoraj navedenega članka: I. Grafenauer, *Prakulturne bajke pri Slovencih*, "Etnolog", 14, 1942, 2-45; I. Grafenauer, *Bog-dartelj, praslovansko najvišje bitje, v slovenskih kosmoloških bajkah*, "Bogoslovni vestnik", 24, 1944, 57-97; I. Grafenauer, *Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah*, "Etnolog", 17, 1944, 34-51; I. Grafenauer, *Narodno pesništvo*, v: *Narodopisje Slovencev*, II, Ljubljana 1945, 12-85.

⁵² N. Kuret, *Praznično leto Slovencev*, 1,2, Druga izdaja, Ljubljana 1989.

⁵³ M. Matičetov, *O bajnih bitjih Slovencev s pristavkom o Kurentu*, "Traditiones", 14, 1985, 23-32, prim. isto v ruskem prevodu: M. Matičetov, *O mifičeskijh suščestvah u slovencev i special'no o Kurentu*, v: *Slavjanskij i balkanskij fol'klor*, Moskva 1989, 88-100.

⁵⁴ D.J. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana 1991.

tudi o lokalnih demonoloških tradicijah (in med njimi tudi o slovenski). Rad poudarim, da osebno štejem izdajo knjige Ovsca za pomemben dogodek ne le za slovenske mitološke študije, ampak tudi za slovansko mitologijo sploh. Tukaj ne bi hotel razpravljati o teoriji lunarnosti (ki mi jo je težko sprejeti, toda ne zato, ker zagovarjam teorijo solarnosti, ampak zaradi tega, ker mislim, da solarnost in lunarnost nista bili tako pomembni za slovansko mitološko mentaliteto. Uradni poganski kult pri Slovanih [kakor tudi pri Baltih] je bil precej dobro razvit, in mislim, da je bil že na višji ravni in da se je opiral na druga načela v primerjavi s tistimi kultii, za katere je pomemben odnos do sonca in lune (čeprav je motiv nebeške svatbe živ tudi v zgoraj analiziranih mitoloških tradicijah). Mislim, da knjiga D. Ovsca dobro posplošuje skoraj vse znano gradivo⁵⁵.

Lahko rečemo, da je slovensko bajeslovje precej dobro predstavljeno. Morda bi bilo zdaj smiselno poskusiti rekonstruirati starejšo raven slovenske mitološke tradicije. Ali je mogoče najti vsaj kakšno sled staroslovanskih božanstev v slovenskem narodnem izročilu? Perun iz Keleminove zbirke je najbrž neavtentična postava. Z druge strani Mal v svojem prispevku o slovanski mitologiji navaja nekaj slovenskih stavkov, v katerih je prisotno ime Perun. Isto informacijo ponavlja tudi M. Matičetov v zgoraj navedenem članku o Kurentu: «Sledov višjega verstva na Slovenskem namreč ne poznamo; izjema je samo Perun, ki se nam je obdržal v ustnem izročilu od Porabja do Ptujске gore kot sinonim za grom in tresk: "Perün bije", "Parün je fčesna"». Če so ti podatki pravilni, je to res dragoceno gradivo za rekonstrukcijo in najboljši dokaz nepretrganosti ljudske tradicije: od uradnega poganstva k folklornemu izročilu. Če je mogoče nekako potrditi tudi avtentičnost Keleminove Mokoške, je tudi to še en argument v prid hipotezi o arhaičnosti slovenskega bajeslovja. Druge posredne fragmente stare mitološke tradicije vsebujejo na primer krajevna imena (prim. *Triglav*, o tem se je že mnogo pisalo, *Velenje*, *Trojane*, *Šentvid*, *Hrastnik* in dr.⁵⁶).

***

Z veseljem bom predložil poskus rekonstrukcije na podlagi slovenskega bajeslovnega gradiva, potem pa še nekatere baltsko-slovanske paralele.

Poskus rekonstrukcije se nanaša na Kresnika, zelo dobro znano podobo iz slovenskega bajeslovja⁵⁷. V zbirki J. Kelemine je nekaj poročil o Kresniku. Po Keleminovem mnenju gre za mitološki lik slovenske tradicije, ki se je polagoma razvil od nekega božanstva čez hipostazo božanstvenega junaka do legendarnega kneza vseh Slovencev⁵⁸. V nekaterih povedkah je Kresnik sin nebeškega vladarja, v drugih pa je nekakšno majhno lokalno mitično bitje, ki se bojuje zoper druga htonska bitja, kot na primer *štrige*, *zmaj*, *lintvor*, *tolovaj*, *pozoj*, *kače* ali *kačja kraljica*, *kačji kralj Babilon* in tako naprej. V svoji zadnji hipostazi je Kresnik v poznejših folklornih virih knez iz grada Vurberka, ki nadaljuje svojo bitko proti istim htonskim bitjem, kakor prvi mitični Kresnik. Kelemina navaja tudi hudega Kresnika ali Vidovino, ki je sovražnik dobrega - pozitivnega - Kresnika. Kelemina ocenjuje da so vsi ti bajeslovni liki različni Kresniki. Toda precej jasno je, da ne gre za različne Kresnike, ampak za različne faze razvoja istega mitološkega bitja - "protofigure", ki se je spreminjala skupaj z zgodovinskim razvojem vsega slovenskega

⁵⁵ Prim.: N. Mikhailov, Rec.: D.J. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana 1991, "Ricerche slavistiche", XLII, 1995, 566-570.

⁵⁶ Za mitološke študije na podlagi krajevnih imen je zelo koristno gradivo zbrano in analizirano v: R. Dapit, *Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo*, I. *Area Solbica / Stolizza e Korito / Coritis*, Padova 1995 in v drugih podobnih seznamih, slovarjih in kazalnih krajevnih imen.

⁵⁷ Podrobneje gl.: N. Mihajlov, *Fragment slovenske mitopoetične tradicije, v: Koncept dviženija. Struktura slovesnyh i neslovesnyh tekstov slavjanskoj tradicii*, Moskva 1996, 127-141.

⁵⁸ J. Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930, cit., 8-10.

bajeslovja, ker je shema vseh Kresnikovih bajk vedno enaka. Neko htosko bitje (nasprotnik Kresnika) krađe nekaj Kresniku. Pogosto gre za njegovo živino (čredo, kravo, kozla z zlato brado) ali za njegovo ženo, nevesto, sestro. Kresnik začenja bitko zoper sovražnika, ga tepe s kladivom, strélo, bliskom, konec koncev pa reši žrtev htoskega nasprotnika. Navadno po bitki dežuje ali pade na polja zlata pšenica. Vsebinska struktura Kresnikovih bajk se popolnoma prekriva s shemo rekonstruiranega "glavnega mita" slovanske mitologije o dvoboju gromovnika in božanstva nižjega sveta. Lastnosti Kresnika se natančno ujemajo z lastnostmi gromovnika (strele, blisk, grom, dež, tudi kladivo, prim. kladivo Tora v germanski mitologiji in pod.). Htosko božanstvo se lahko ujema s prvotnim Velesom, ki je poleg vsega tudi bog živine, zato poskuša krasti prav čredo ali krave Kresnika.

Na podlagi tega gradiva lahko domnevamo, da je Kresnik poznejša slovenska različica slovanskega boga groma Peruna. Istočasno ne smemo izključiti dejstva, da je Kresnik apelativ oziroma epitetno ime nekega višjega božanstva. To je precej očitno, če pogledamo etimologijo slovanske besede *kres* (Vasmer, Bezljaj, Trubačov in drugi), ki je povezana s pojmom "ognja", "udarca", in sicer bliska, ki je tako rekoč udarec z ognjem in obenem ena glavnih značilnosti Peruna. Če sprejmemo to hipotezo (namreč, da je Kresnik poznejša slovenska hipostaza prvotnega slovanskega boga groma), lahko rečemo, da je slovensko bajeslovje edina slovanska tradicija, v kateri se je tako dobro in v celoti ohranil tako imenovani glavni mit slovanske mitologije. Po drugi strani sta Ivanov in Toporov rekonstruirala "glavni mit" brez slovenskega gradiva, vsaj brez Kresnikovih motivov. Zato velja paralela Kresnik - Perun kot dokaz utemeljenosti pogojne rekonstrukcije glavnega mita.

Drugi primeri se nanašajo na rekonstrukcijo določenega fragmenta ne le slovanske, temveč celo baltsko-slovanske mitologije⁵⁹. S "sloveno-baltico" se je plodno ukvarjal F. Bezljaj, najprej na leksikološki ravni⁶⁰, potem pa tudi na mitološki⁶¹. Zelo zanimiva je njegova primerjava slovanskega *Kurenta* z že omenjenim pruskim božanstvom *Curcho*, ki ga srečamo v nekaterih nemških virih in ki je lahko božanstvo plodnosti. *Curcho* je povezan s slamo (morda je "zadnji snop" pri žetvi). Če se spominjamo *slamatega Kurenta* in tudi nekatere attribute *Kurenta*, ki potrjujejo njegovo zvezo s temo plodnosti, tudi s spolno, seksualno, obsceno tematiko, je mogoče reči, da je ta analogija nekako upravičena. V kratkem prispevku v reviji "Jezik in slovstvo" 1973/74 in v svojem *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* poskuša Bezljaj primerjati slovanskega *Kurenta* s pruskim *Curche / Curcho*⁶². Oba naj bi izhajala iz debla **kur-*, prim. lit. *kurti* "ustvarjati".

Obstaja še en primer baltsko-slovenskih paralel, ki je povezan s podobo Kresnika. V treh nemških virih iz XV. stol., ki se nanašajo na baltske (v glavnem pruske) poganske šege, je omenjen *Kresze* 'neki poganski praznik'. Obliko te besede in njen pomen lahko primerjamo s slovanskim *krés b in torej s slovenskim *kres* 'oganj pred 24. junijem', kar prvotno pomeni tudi poganski praznik. Etimologija *Kresze* ni popolnoma jasna, ker je prvotna baltska beseda morala imeti drugo obliko. Paralela *kresze / kres* je zanimiva predvsem na mitološko-ritualni ravni. Lahko domnevamo, da ustreza prusko *kresze* slovenskemu poganskemu ritualu *kres*, *kresovanje*. Taka paralela lahko dokazuje prvotno sakralnost elementa *kres na vsem baltsko-slovan-

⁵⁹ O baltoslovenskih mitoloških paralelah gl.: N. Mikhailov, *Baltico-Slovenica. Alcuni paralleli mitologici*, "Res Balticae" - 1996, Pisa 1996, 151-178.

⁶⁰ F. Bezljaj, *Einige slowenische und baltische lexikalische Parallelen*, "Linguistica", VIII, 1966-68, 63-81; F. Bezljaj, *Spuren der baltoslawischen Wortmischungen*, "Baltistica", X (1), 1974, 21-30; F. Bezljaj, *Slovensko-baltijske leksičeskie paralleli*, "Baltistica", II priredas, 1977, 15-19.

⁶¹ F. Bezljaj, *Slov. *irj=, *vyr=j in sorodno*, "Onomastica Jugoslavica", 6, 1976, 57-69; F. Bezljaj, *Sloveno-baltica*, "Jezik in slovstvo", 2, 1980-81, 51-53.

⁶² F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, druga knjiga, K-O, Ljubljana 1982, 112-113.

skem območju, poleg tega potrjuje tudi arhaičnost slovenščine, v kateri je podstava *kres*-ohranila več prvotnih pomenov kakor v drugih slovanskih jezikih. Torej lahko domnevamo, da je še v baltsko-slovanski skupni dobi obstajal neki obred, ki ga je mogoče označiti z leksemom *kres*. V slovenski tradiciji imamo Kresnika in tudi kresnice, ki se udeležujejo kresovanja in ki bi lahko bile prvotne svečenice boga Kresnika. Če je to tako, bo slovensko bajeslovno izročilo še enkrat dokazalo svoj arhaični izvor⁶³.

Na koncu naj omenim še nekaj slovensko-baltskih oziroma slovensko-slovansko-baltskih mitoloških in folklornih paralel, ki lahko pričajo o morebitnem skupnem izvoru posameznih baltskih in slovanskih lokalnih tradicij. Na jezikovni in folklorni ravni gre za slovansko *nav*, *navi*, slov. *navje*, ki jih lahko primerjamo s podobo *nāves māte* v letenskem ljudskem izročilu. Na ravni folklornih sižev ter funkcij raznih mitičnih bitij bi bila zanimiva primerjava litovskih *laumės*, *laimės* z ene strani, in slovenskih *rojenic* / *sojenic*, z druge, ki jih srečamo v skoraj identičnih folklornih motivih (prim. sakralno-ritualno formulo: *laimės lėmė* = *sojenice sodijo*). Prepričan sem, da ima tema "sloveno-baltica" na lingvistični in mitološki ravni veliko perspektivnih nadaljevanj.

V zadnjem času sem imel priložnost seznaniti se z dejavnostjo Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik v Celovcu, ki daje zelo dober vtis. Videl sem, da je zbrano že veliko dragocenega gradiva in da izhajajo zanimive knjige: folklorne zbirke, etnografske razprave in zborniki člankov. V tem gradivu vidim vir in spodbudo za nadaljnji opis in rekonstrukcijo slovanske in morda tudi baltoslovanske mitologije in za sestavljanje korpusa slovenskih bajeslovnih besedil (nova komentirana izdaja *à la* Kelemina). Mislim, da bi bilo zelo koristno zbrati vse gradivo (zanesljivo, manj zanesljivo, nezanesljivo), ki je nekako povezano s slovenskimi (zgodnjimi in poznejšimi) poganskimi verovanji, in potem poskusiti ta material klasificirati. Toda to je seveda program za dolgotrajen kolektivni projekt.

Prilagam seznama pomembnejših znanstvenih del o baltski in slovanski mitološki tradiciji, ki seveda nista izčrpna in bosta lahko še dopolnjena.

⁶³ Izkoriščam priložnost, da kratko odgovorim dr. Milku Matičetovemu na njegove opombe po mojem predavanju, za katere se mu pristrčno zahvaljujem.

Prvič. Nihče več ne dvomi, da mora rekonstrukcija biti previdna in da je cilj rekonstrukcije samo pogojna shema. Jasno je, da so bili vsi etnogenetski, zgodovinski, kulturni ipd. procesi precej zapleteni in da nima smisla iskati ali poskušati "zgraditi" slovanske ali slovenske panteone. Nihče od resnih znanstvenikov tega že dolgo ne počenja. Ni dvoma, da Linhartov panteon ni obstajal, toda Linhart in vsi drugi zgodnji in poznejši kronisti, letopisci, zbiralci itd. so za nas pomembni, ker nam dajejo neko informacijo, na podlagi katere se lahko približamo avtentični plasti slovanske oz. slovenske duhovne kulture.

Drugič. Niti avtentična pričevanja o Krsniku (ki jih je zapisala M. Boškovič-Stuli, gl. njene *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959), niti obstoj poznejših drugotnih hipostaz Kresnika (prim. zanimivo poročilo M. Matičetovega o informatorju, ki je izjavil, da je on sam [ali njegov brat, sosed ipd.] Kresnik) niso v nasprotju s hipotezo o domnevni prvotni vlogi Kresnika. Evolucija mitičnih, bajeslovnih ali folklornih podob je tako razširjen pojav, da ni treba iskati primerov (vsa klasična grška mitologija se opira na "literariziranje" ljudske tradicije; prim. tudi zgodovinske osebe, ki postajajo mitične figure in dr.). Nasprotno bi lahko rekli, da je navzočnost starejše bajeslovne podobe v sodobnem ustnem izročilu, četudi v zelo modificirani obliki, najboljši dokaz, da je bila ta podoba pomembna v poganski ali zgodnji krščanski dobi.

BALTSKA MITOLOGIJA
BIBLIOGRAFIJA

1. L. Adamovičs, *Senlatviešu religija*, v: *Vēstures atziāas in tēlojumi*, Rīgā 1937.
2. J. Balys, *Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose*, v: *Tautosakos darbai*, t. 3, Kaunas 1937.
3. J. Balys, *Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje*, v: *Tautosakos darbai*, t. 4, Kaunas 1939.
4. J. Balys, *Latvian Mythology; Lithuanian Mythology*, v: *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, 2, New York 1950, str. 607-608; 631-634.
5. J. Balys, *Lietuvių mitologiškos sakmės*, London 1956.
6. J. Balys, *Lietuvių liaudies pasaulėjauta: Tikėjimų ir papročių šviesoje*, Čikaga 1966.
7. J. Balys, H. Biezais, *Baltische Mythologie*, v: *Götter und Mythen im alten Europa*, Stuttgart 1973.
8. J. Basanavičius, *Fragmenta mithologiae: II. Perkunas - Velnias*, v: "Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft", B. 2, 1887, str. 177-189.
9. J. Basanavičius, *Iš senovės lietuvių mitologijos*, v: "Lietuvių tauta", 4, 1926, str. 5-26.
10. H. Biezais, *Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen*, Uppsala 1954.
11. H. Biezais, *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*, Uppsala 1955.
12. H. Biezais, *Die himmlische Götterfamilie der alten Letten*, Uppsala 1972.
13. H. Biezais, *Baltische Religion*, v: Å.V. Ström, H. Biezais, *Germanische und baltische Religion*, Stuttgart 1975.
14. H. Biezais, *Lichtgott der alten Letten*, Stockholm 1976.
15. H. Biezais, *Die baltische Ikonographie*, Leiden 1985.
16. H. Biezais, *Baltic Religion*, v: *Encyclopedia of Religion*, v. 2, New York - London 1987.
17. A. Brückner, *Beiträge zur litauischen Mythologie*, v: "Archiv für slavische Philologie", 9, 1886, str. 1-35.
18. A. Brückner, *Starożytna Litwa. Ludy i Bogi*, Warszawa 1904.
19. K. Būga, *Rinkiniai raštai*, 1-3, Vilnius 1958 - 1961.
20. P.U. Dini, *Lingue e culture baltiche nel Rinascimento: Teonimi baltici in 'Il Regno degli Slavi' di Mauro Orbini*, v: "Studi e Saggi Linguistici", 30, 1990, str. 99-116.
21. P.U. Dini, N. Mikhailov, *Mitologia baltica. Antologia*, Pisa 1995.
22. P.U. Dini, N. Mikhailov, *Materiali preliminari per una bibliografia della Mitologia baltica, "Res Balticae" 1997*.
23. P. Dundulienė, *Lietuvos etnologija*, Vilnius 1991.
24. P. Dundulienė, *Lietuvių liaudies kosmologija*, Vilnius 1988.
25. P. Dundulienė, *Pagonybė Lietuvoje*, Vilnius 1989.
26. P. Dundulienė, *Senovės lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius 1990.
27. M. Eliade, *Storia delle credenze e delle idee religiose*, v: III, Sansoni Editore, Firenze 1990.
28. M. Gimbutas, *I Baltici*, Milano 1967.
29. M. Gimbutas, *The Lithuanian god velnias*, v: *Myth in Indo-European antiquity*, Berkeley-Los Angeles-London 1974.
30. M. Gimbutas, *La religione dei Balti*, v: *L'uomo indoeuropeo e il sacro*, Milano 1991.
31. A.-J. Greimas, *Des dieux et des hommes*, Paris 1985.
32. A.-J. Greimas, S. Žukas, *La Lithuanie. Un des Pays Baltes*, Vilnius 1993.
33. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Baltiškaja mifologija v svete sravnitel'no-istoričeskikh rekonstrukcij indoevropejskikh drevnostej*, v: "Zeitschrift für Slavistik", 1974, Bd. 19, H. 2.

34. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Baltijskaja mifologija*, v: Mify narodov mira, t. 1, M. 1991, str. 153-159.
35. Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių tikėjimas ir kultūra*, v: *Rinktiniai raštai*, II, Roma 1986, str. 325-469.
36. Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, v: *Rinktiniai raštai*, II, Roma 1986, str. 471-630.
37. W.C. Jaskiewicz, *Study in Lithuanian mythology*, v: "Studi Baltici", 9, 1952, str. 65-106.
38. Ph. Jouet, *Religion et mythologie des Baltes. Une tradition indo-européenne*, Milano - Paris 1989.
39. *Laumių dovanos. Lietuvių mitologinės sakmės*. Paruošė N. Vėlius, Vilnius 1979.
40. K. Klemen, *Fontes historiae religionum primitivarum, praeindogermanicarum, indogermanicarum minus notarum*, Bonn 1936.
41. N. Laurinkienė, *Senovės lietuvių dievas Perkūnas*, Vilnius 1996.
42. W. Mannhardt, *Die lettischen Sonnenmythen*, v: "Zeitschrift für Ethnologie", 7, 1875.
43. W. Mannhardt, *Letto-preussische Götterlehre*, Riga 1936.
44. A. Mierzyński, *Mythologiae lituanicae monumenta*, 1-2, Warszawa 1892-1896.
45. V. Pisani, *Le religioni dei Celti e dei Balto-Slavi nell'Europa precristiana*, Milano 1950.
46. A.L. Prosdocimi, *Litewskie laumė, lac. libera*, v: "Acta Baltico-Slavica", 3, 1966, str. 137-141.
47. J. Puhvel, *Indoeuropean structure of the Baltic Pantheon*, v: *Myth in the Indo-European Antiquity*, Berkeley - Los Angeles - London 1974.
48. P. Skardžius, *Lietuvių mitologiniai vardai*, v: "Aidai", 5, 1954, str. 218-226.
49. K. Straubergs, *Latviešu buramie vārdi*, t. 1-2, Rīgā 1939.
50. K. Straubergs, *Latvju sakrāla pasaule*, Ludwigsburg 1948.
51. J. Suchocki, *Mitologia baltijska*, Warszawa 1991.
52. P. Šmits, *Latviešu mitologija*, Rīgā 1926.
53. P. Šmits, *Latviešu tautas ticējumi*, t. 1-4, Rīgā 1940-41.
54. H. Thomas, *Die slawische und baltische Religion vergleichend dargestellt*, Wohlau 1934.
55. V. Toporov, *Prusskij jazyk*, tt. 1-5, Moskva 1975-1990.
56. V. Toporov, *Zametki po baltijskoj mifologii*, v: *Balto-slavjanskij sbornik*, Moskva 1972, str. 289-314.
57. V. Toporov, *Tradition mythologique lettonne et *vel- en balto-slave (un fragment du "mythe principal")*, v: H. Parret, H. G. Ruprecht (eds.), *Exigences et perspectives de la sémiotique. Recueil d'hommages pour A.J. Greimas*, Amsterdam - Philadelphia 1985, str. 539-549.
58. N. Vėlius, *Mitinės lietuvių sakmės būtybės*, Vilnius 1977.
59. N. Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius 1983.
60. N. Vėlius, *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, Vilnius 1987.
61. N. Vėlius, *Lietuvių mitologija*, I, Vilnius 1995.
62. N. Vėlius (ed.), *Baltų religijos ir mitologijos saltiniai*. I. *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, Vilnius 1996.
63. F. Vyncke, *La religione dei balti*, v: *Le religioni dell'Europa centrale precristiana*. A cura di H.-Ch. Puech, Laterza, Roma-Bari 1988.

SLOVANSKA MITOLOGIJA
BIBLIOGRAFIJA

1. A.N. Afanas'ev, *Poëtičeskie vozzrenija slavjan na prirodu*, 1-3, Moskva 1865-1869.
2. E. Aničkov, *Jazyčestvo i drevnjaja Rus'*, Peterburg 1914.
3. M. Arnaudov, *Studii vārhu bālgarskite obredi i legende*, 1-2, Sofija 1971-72.
4. F. Bezljaj, *Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih*, v: "Slovenski Etnograf", III-IV, 1951.
5. P.G. Bogatyrev, *Actes magiques, rites et croyances en Russie Subcarpatique*, Paris 1929.
6. R. Boyer, *Luomo e il sacro presso gli Slavi*, v: *Luomo indoeuropeo e il sacro*, Milano 1990, str. 213-235.
7. A. Brückner, *Mitologia słowiańska*, Kraków 1918.
8. A. Brückner, *Mitologia slava*, Bologna 1923.
9. A. Brückner, *Die Slaven*, Tübingen 1926.
10. V. Čajkanović, *Studije iz religije i folklor*, Beograd 1924.
11. V. Čajkanović, *Mit i religija u Srba*, Beograd.
12. V. Čajkanović, *Život i običaji narodni*, Beograd 1925.
13. V. Čajkanović, *O srpskom vrhovnom bogu*, Beograd 1941.
14. E. Dickenmann, *Serbokroatisch Dabog*, v: "Zeitschrift für slawische Philologie", 20, 1950, str. 323-346.
15. E. Dickenmann, *Altrussische Urkunden*, Wiesbaden 1963.
16. I. Duridanov, *Urslaw. *Peryn' und seine Spuren in der Toponymie*, v: "Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae", 12, 1966, str. 99-102.
17. V. Eremina, *Ritual i fol'klor*, Leningrad 1991.
18. M. Filipovič, *Tragovi Perunova kulta kod južnih Slovena*, v: "Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu", 9, 1954, str. 63-80.
19. L. Franz, *Falsche Slawengötter*, Leipzig 1941.
20. N. Gal'kovskij, *Drevnerusskie slova i poučeniya, napravlennye protiv ostatkov jazyčestva v narode*, Moskva 1913.
21. E. Gasparini, *Matriarcato slavo*, Firenze, Sansoni 1973.
22. A. Gieysztor, *Mitologia Słowian*, Warszawa 1982.
23. M. Gimbutas, *The Slavs*, New York 1971.
24. C. Goehrke, *Frühzeit des Ostslaventums*, Darmstadt 1992.
25. Z. Gołąb, *The origins of the Slavs*, Columbus, Ohio 1992.
26. F. Haase, *Volks Glaube und Brauchtum der Ostslaven*, Breslau 1939.
27. Ilarion (Metropolitan), *Pre-christian Beliefs of Ukrainian People*, Winnipeg 1965.
28. V.V. Ivanov, *La situazione etnica e religiosa dell'Europa orientale del X sec. d. C.*, v: *Studi slavistici offerti a Alessandro Ivanov nel suo 70. compleanno*. A cura di M. Ferrazzi, ILLEO, Udine 1992.
29. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavjanskije jazykovye modelirujuščie semiotičeskie sistemy*, Moskva 1965.
30. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, Moskva 1974.
31. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavjanskaja mifologija*, v: *Mify narodov mira*, t. 2, Moskva 1992, str. 450-456 (z bibliografijo).
32. V. Jagič, *Zur slavischen Mythologie*, v: "Archiv für slavische Philologie", XXXVII, 1920, str. 492-511.
33. R. Jakobson, *Slavic mythology*, in: *Funk and Wagnall's Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, II, NY 1950.

34. R. Jakobson, *Slavic gods and demons*, v: R. Jakobson, *Selected writings*, VII, Berlin-New York-Amsterdam 1985, str. 3-48.
35. V. Karadžić, *Život i običaji naroda srpskoga*, Beč 1867.
36. M. Kulikowski, *A Bibliography of Slavic Mythology*, Columbus, Ohio 1989.
37. Š. Kulišić, *Volksbräuche in Jugoslawien*, 1966.
38. Š. Kulišić, *Iz stare srpske religije*, Beograd 1970.
39. Š. Kulišić, *Stara slovenska religija u svetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, Sarajevo 1979.
40. Š. Kulišić, P. Petrović, N. Pantelić, *Srpski mitološki rečnik*, Beograd 1970..
41. L. Leger, *La mythologie slave*, Paris 1901.
42. W. Lettenbauer, *Der Baumkult bei den Slaven*, München 1981.
43. H. Łowmiański, *Religia Słowian i jej upadek (w.VI-XII)*, Warszawa 1986.
44. H. Łowmiański, *Geneza politeizmu polabskiego*, v: "Przegląd Historyczny", t. 69, 1978.
45. V. Machek, *Essai comparatif sur la mythologie slave*, v: "Revue des études slaves", 23 (1-4), 1947, str. 47-65.
46. V. Machek, *Die Stellung des Gottes Svantovit in der altslavischen Religion*, in: *Orbis scriptus. Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*, München 1966.
47. V.J. Mansikka, *Die Religion der Ostslaven*, 1, *Quellen*, v: *Folklore Fellow Communications*, n°43, Helsinki 1922.
48. M. Matičetov, *O bajnih bitjih Slovencev s pristavkom o Kurentu*, v: "Traditiones", 14, Ljubljana 1985, str. 23-33.
49. B. Meriggi, *Il concetto del dio nelle religioni dei popoli slavi*, v: "Ricerche Slavistiche", 1, 1952, str. 148-176.
50. B. Meriggi, *Scritti minori*, Brescia 1975.
51. C.H. Meyer, *Fontes historiae religionis slavicae*, v: *Fontes historiae religionis*, Hft.4, Berolini 1931.
52. N. Mikhailov, *Mitologia slava. Studii sulla mitologia dei popoli slavi. Antologia*, Pisa 1995.
53. K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, cz.II, Kraków 1939.
54. L. Moszyński, *Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft*, Köln-Wien-Böhlau 1992.
55. R. Nahtigal, *Svętovits*, v: "Slavistična revija", IX, 1-4, 1956, str. 1-9.
56. L. Niederle, *Slovanské starožitnosti. život staryh Slovanu*, 2, Praha 1924.
57. R. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris 1923, II, Paris 1926.
58. D. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana 1991.
59. Th. Palm, *Wendische Kultstätten*, Lund 1937.
60. R. Pettazzoni, *Essays of the history of religions*, Leiden 1954.
61. V. Pisani, *Le religioni dei Celti e dei Balto-Slavi nell'Europa precristiana*, Milano 1950.
62. V. Pisani, *Il paganesimo balto-slavo*, v: *Storia delle religioni*. A cura di P. Tacchi-Venturi, v.II, Torino 1965.
63. E.V. Pomeranceva, *Mifologičeskie personazi v ruskom fol'klore*, Moskva 1975.
64. A.A. Potebnja, *O mifičeskom značenii nekotoryh obrjadov i poverij*, 1865.
65. A.A. Potebnja, *O nekotoryh simvolah slavjanskoj narodnoj poezii*, Har'kov 1914.
66. N. Reiter, *Mythologie der Alten Slaven*, v: *Wörterbuch der Mythologie. Die alten Kulturvölker*. Band II. *Götter und Mythen im Alten Europa*, Stuttgart 1973, str. 163-208.
67. F. Rjazanovskij, *Demonologija v drevnerusskoj literature*, Moskva 1915.
68. K. Roth, G. Wolf, *South Slavic Folk Culture. A Bibliography of Literature in English, German, and French on Bosnian-Hercegovian, Bulgarian, Macedonian and Serbian Folk Culture*, Columbus, Ohio 1994.

69. B.A. Rybakov, *Jazyčestvo drevnih slavjan*, Moskva 1981.
70. B.A. Rybakov, *Jazyčestvo drevnej Rusi*, Moskva 1987.
71. A. Schmaus, *Zur altslavischen Religionsgeschichte*, v: "Saeculum", 4, 1953, str. 206-230.
72. E. Schneeweis, *Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten*, 1935.
73. Schneeweis, *Serbokroatische Volkskunde*, B.1, Berlin 1961.
74. *Slavjanskaja mifologija. Enciklopedičeskij slovar'*, Moskva 1995.
75. *Slavjanskije drevnosti. Etnolingvističeskij slovar' pod redakcij N.I. Tolstogo*, tom 1, A-G, Moskva 1995.
76. A. Stender-Petersen, *Russian Paganism*, v: "Russian Studies, Acta Jutlandica", n° XXVIII/2, Copenhagen 1956, str.44-53.
77. A. Strahov, *Kul't hleba u vostočnyh slavjan*, München 1991.
78. N. Tolstoj, *Nekotorye soobraženija o rekonstrukcii slavjanskoj duhovnoj kul'tury*, v: *Slavjanskij i balkanskij fol'klor*, Moskva 1989, str. 7-22.
79. O. Trubačev, *Etnogenez i kul'tura drevnejših slavjan*, Moskva 1991.
80. B. Unbegaun, *La religion des anciens slaves*, v: *Introduction à l'histoire des religions*, 2, III, Paris 1948, str.389-445.
81. S. Urbańczyk, *Religia pogańskich Słowian*, Kraków 1947.
82. B. Uspenskij, *Filologičeskie razyskanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, Moskva 1982.
83. Z. Vá a, *K současnému stavu studia slovanského pohanství*, v: "Památky archeologické", LXXVI, 1985, str. 228-250.
84. Z. Vá a, *Mythologie und Götterwelt der slawischen Völker*, Stuttgart 1992.
85. F. Vyncke, *La religione degli Slavi*, v: *Le religioni dell'Europa centrale precristiana*. A cura di H.-Ch. Puech, Laterza, Roma-Bari 1988, str. 1-26.
86. E. Wienecke, *Untersuchungen zur Religion der Westslaven*, Leipzig 1940.
87. D. Zelenin, *Očerki ruskoj mifologii*, Petrograd 1916.
88. D. Zelenin, *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin-Leipzig 1927.
89. M. Znayenko, *The Gods of the ancient Slavs*, Columbus, Ohio 1980.
90. N. Žić, *O Perunovu kultu u Istri*, v: "Historijski zbornik", 1-4, 1954.

Zusammenfassung

Baltoslawische Mythologie – Baltische und Slawische Mythologie – Slowenische Mythologie.
Einige terminologische Anmerkungen.

Der Artikel enthält einige Überlegungen über die Stichhaltigkeit der Verwendung des Begriffes "baltoslawische" Mythologie und bietet eine kurze Beschreibung der das baltische und das slawische Heidentum betreffenden Hauptdaten sowie die Charakterisierung der aktuellen Lage der baltischen und slawischen Mythologie als wissenschaftliche Disziplin an. Besondere Aufmerksamkeit wird der Rekonstruktionsrichtung (Jakobson, Ivanov und Toporov) gewidmet. Danach folgt auch ein kurzer Überblick über die slowenischen mythologischen Studien (Valvasor und Linhart als sekundäre Quellen, Facharbeiten von Mal, Bezljaj, Grafenauer, Matičetov u. a.).

Trotz mehrerer skeptischer Aussagen, die am Anfang des XX. Jh., aber auch in letzter Zeit die mythologischen Forschungen verhinderten, bleibt die Hauptfrage über das konkrete Wesen der baltischen und der slawischen heidnischen Religion noch immer aktuell und nicht beantwortet. Deshalb wären eine erneute wissenschaftliche Veröffentlichung verschiedener Quellen und ihre Analyse *sine ira et studio* dringend erforderlich.

Am Ende des Artikels findet man einen Rekonstruktionsversuch eines Fragmentes des slowenischen Heidentums (und zwar die Interpretation der ursprünglichen Rolle des volkstümlichen *Kresniks*, welchen man auf die slowenische Hypostase des urslawischen Donnergottes zurückführen könnte) und eine Reihe von baltoslowenischen mythologischen Parallelen (pruss. *kresze* / slowen. *kres*, lett. *nāves māte* / slowen. *navje*, lit. *laimės* / slowen. *sojenice*).

Janez Keber
Osebna imena v Sloveniji kot dokazila slovenske identitete

V članku so obravnavana osebna imena v Sloveniji kot dokazila slovenske identitete. Težišče avtorjevega razmišljanja je namenjeno rojstnim imenom, na kratko pa omenja tudi nekatere skupine priimkov, ki so pomembne za obravnavano tematiko.

The article deals with first names in Slovenia as a sign of Slovene identity. The author focuses on first names, although he also briefly mentions some groups of family names relevant to the subject under discussion.

Pri dokazovanju, potrjevanju oziroma odkrivanju identitete kateregakoli naroda so med najpomembnejšimi, najbolj prvotnimi dokazili *osebna* oziroma nasploh *lastna imena*. Z *osebnim imenom*, tj. z (*rojstnim*) *imenom* in *priimkom*, dokazuje svojo *identiteto*, *istovetnost* oziroma se *identificira* vsak predstavnik določenega naroda posebej, tudi slovenskega. Skupno ime vsakega predstavnika slovenskega naroda je *Slovenec*, ki se navzven, tj. v primerjavi z drugimi narodi, identificira kot prebivalec Slovenije in predstavnik enega od več slovanskih narodov. Pripadnost tej skupini jezikovno sorodnih narodov, tj. *Slovanom*, se zelo očitno kaže že v samem imenu *Slovenec*¹. To velja tudi za ime naroda *Slovaki*, s katerimi so nas po osamosvojitvi v svetu pogosto zamenjevali, podobno kot ime *Slovenija* z imenom hrvaške pokrajine *Slavonija*.² Ime

---

¹ Naziv *Slovenec* se pri nekaterih drugih slovanskih narodih pojavlja tudi v različici *Slovinec*. Tako hrvaško kajkavsko *Slovenci*, *Slovinci* v pomenu -kajkavci, prebivalci med Dravo, Sotlo in Muro-, hrvaško *Slovinac* -Hrvat, Slovan- (Dubrovnik), knjižno *Slovenac* -Slovenec-, češko *Slovenec* -Slovak-, *Slovinec* -Slovenec- itd. Podrobneje o izvoru imena *Slovenec* glej F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika III, str. 265-266, kjer je pri iztočnici **Sloven** navedena tudi izčrpana literatura.

² Ime *Slavonija* se je kot uradni naziv uveljavilo od 13. do 16. stoletja in ga razlagajo prek latinizirane madžarske oblike *Sloventa* iz prvotnega *Slovinje*, *Slovenje* = *Slovinška zemlja*, madžarsko *Totországy* (kar je tudi *Slovaška*), in sicer po vokalni harmoniji. Po vplivu madžarskega izgovora začetnega *S-* je tudi hrvaško narečno *Šlavonija* (1708, 1766), dalje *Šlavonac*, *Šlavonka*, *šlavonski* (gl. F. Bezljaj, navedeno delo III, str. 265, in P. Skok, Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika III, str. 281).

Slovenec je torej identifikacijsko ime predstavnika slovenskega naroda navzven v primerjavi z drugimi narodi, a tudi navznoter v odnosu do slovenskih državljanov, ki niso Slovenci. Imena in priimki vseh Slovencev in Slovenk pa predstavljajo tisto najosnovnejšo razpoznavno notranjo identiteto tega, kar smo Slovenci kot narod. Kakšna je ta notranja identiteta zlasti glede na *osebna imena*, naj bi bilo odvisno tudi od *slovenskosti* le-teh. Slednja je pri imenih v Sloveniji odvisna od njihovega večstoletnega razvoja v zgodovinskih okoliščinah, v katerih so živeli naši predniki v času od naselitve do danes, a tudi od njihovega značaja, mišljenja, vere, kulture in življenja nasploh na slovenskem ozemlju, kot ga pojmuje danes.

T.i. *slovenskost*, tj. izhajanje iz slovenskih ali slovanskih imenskih osnov, bi bila lahko potemtakem bistvena lastnost pri presojanju kakovosti slovenske identitete glede na celotni slovenski lastnoimenski fond. Kolikšna je njena dejanska stopnja ali odstotkovna vrednost, je brez tovrstnih raziskav možno samo domnevati. Kljub temu je na osnovi dosedanjih imenoslovnih raziskav mogoče reči, da je ta slovenskost večinska pri krajevnih, ledinskih, rečnih, gorskih imenih, prav tako pri priimkih³, precej manjša pa pri stvarnih lastnih imenih⁴, kot tudi pri rojstnih imenih⁵. Predslovanska so nekatera krajevna imena, kot *Celje, Horjul, Izola, Koper, Kranj, Logatec, Litija, Ptuj*, prav tako imena večjih rek z nekaterimi njihovimi pritoki, kot *Dragonja, Dramlja, Drava, Dreta, Kokra, Krka, Nadiža, Rižana, Sava, Soča, Sora, Sotla*, a tudi nekatera gorska in druga imena. Med priimki so neslovenskega izvora priimki priseljencev, prišlekov, ki so se v teku stoletij priseljevali oziroma prihajali zlasti iz sosednjih pokrajin. Na taka nekdanja zunanja priseljevanja kažejo npr. priimki *Furlan, Lah, Ogrin, Ogrinc, Vogrin(e)c, Turk, Hrvat, Hrovat, Hrovatin*, a tudi drugi ne tako redki izvorno nemški, italijanski, madžarski priimki. Večina nosilcev teh so danes Slovenci, njihovi priimki kažejo samo to, od kod so prišli njihovi daljni predniki. Od teh pa moramo ločiti priimke priseljencev v novejšem

³ Pri več kot 60.000 priimkih, kolikor jih je dandanes v Sloveniji, je seveda težko povedati kaj bolj določnega brez natančnega preštevanja in ugotavljanja izvora. Po dosedanjih lastnih in izkušnjah in ugotovitvah drugih raziskovalcev pa bi najbrž lahko rekli, da okrog tri četrtine priimkov v Sloveniji izhaja iz slovenskih ali slovanskih imenskih osnov. S tako oceno, ki bi lahko veljala tudi za krajevna, ledinska, rečna, gorska imena, se ujemajo besede F. Bezljaja v uvodu k prvi knjigi *Slovenska vodna imena*, 1956, str. 6: Miklošič je zajel samo 789 toponimičnih in 480 antroponimičnih baz. Če pa upoštevamo vso slovensko onomastiko z mikrotoponimijo in priimki vred, bi morali računati z najmanj pet tisoč osnovami, med katerimi pa je skoraj gotovo nad tri četrtine slovanskih.

⁴ To velja zlasti za imena industrijskih izdelkov, ki so v težnji proizvajalcev po čimboljši prodaji v tujini zelo pogosto poimenovani s tujimi besedami. Mnogo neslovenskih poimenovanj najdemo tudi v imenih podjetij (Glej knjigo Alenke Gložančev, *Enobesedna imena podjetij*, Ljubljana 1991, in njen članek *Enobesedna imena zasebnih podjetij v naselju Nove Fužine v Ljubljani*, Jezikoslovni zapiski 1, Ljubljana 1991, str. 87-98). Zavest o potrebi slovenskosti takih imen je zelo majhna, vsekakor premajhna, da ne bi bila v škodo slovenski identiteti.

⁵ Na zelo visok delež neslovenskih rojstnih imen je vplivalo zgodovinsko dejstvo, da so bila na slovenskem ozemlju po tridentskem koncilu v 16. stoletju dokončno uveljavljena krščanska svetniška imena tujega, neslovenskega izvora. Izvirna slovenska oziroma slovanska imena, ki so bila do takrat v rabi, so bila kot nesvetniška za kristjane prepovedana. Ta prepoved je bila na slovenskem ozemlju dosledno izvajana predvsem zaradi dejstva, da smo Slovenci prišli pod nemško oblast, ostali brez plemstva, brez svoje državne tvorbe, brez svojih vladarskih oseb, ki bi s svojimi slovanskimi ali slovanskimi imeni lahko vzdrževali primarno slovensko identiteto. To pa je uspelo drugim slovanskim narodom, ki so obdržali svoje plemstvo, imeli svoje države s svojimi vladarji in imajo celo nekaj s slovanskimi imeni poimenovanih krščanskih svetnikov. V času večjega prebujanja narodne zavesti konec 19. stoletja smo Slovenci od teh slovanskih narodov pričeli sprejemati slovanska imena, ki so bila nekoč tudi slovenska. Do danes je delež teh izvorno slovanskih imen v slovenskem imenskem fondu zelo narasel in dosega najmanj petino med prvimi sto rojstnimi imeni pri nas (Glej J. Keber, *Leksikon imen* 1996, str. 29-31!).

ali najnovejšem času. Ti priseljenci so večinoma iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik in kljub večinoma slovenskemu državljanstvu s svojimi imeni in priimki izkazujejo svojo neslovensko narodno identiteto. Na slovensko identiteto naravnost kažeta priimka *Slovenec* (leta 1971: 30 oseb) in *Slovenec* (leta 1971: 26 oseb; prim. še *Slovenčeva cesta* v Ljubljani in rojstno ime *Slovenko*: 12 oseb leta 1994). Na pogosta notranja preseljevanja pa se nanašajo npr. priimki *Novak*, *Dolenc*, *Gorenc*, *Korošec*, *Kraševac*. Priimki *Dolenc*, *Gorenc*, *Korošec*, *Kraševac* razkrivajo nekdanje naseljence Dolenjske, Gorenjske, Koroške in Krasa oziroma prišleke iz teh dežel. Priimek *Novak*, ki je najpogostejši⁶ v Sloveniji, izhaja iz besede *novák* v fevdalizmu »kdor se naseli na neobdelani, neizkrčeni zemlji, zlasti hribovski«. Kaže torej na lokacijo in način nekdanjega naseljevanja neobljudene zemlje. Na to opozarjajo raziskovalca tudi nekatera krajevna imena, kot so *Rout*, *Route*, *Rute*, *Laze*, ter iz njih izpeljani priimki *Rovtar*, *Rutar*, *Lazar*, *Laznik*. Po nastanku so tem priimkom najbližji t.i. *krajevni priimki*, tj. priimki, nastali iz krajevnih, ledinskih, rečnih, gorskih imen, iz imen zaselkov ipd. Prvotni pomen teh priimkov je »prebivalec kraja x, prišlek iz kraja x«. V njih se zelo nazorno kaže velika razgibanost slovenskega ozemlja. Za te priimke velja izrek *Povej mi, kako se pišeš, in povem ti, od kod si!*

V zvezi s slovensko identiteto so zanimivi priimki, ki so nastali po stanovskih in poklicnih nazivih. Iz njih je jasno razvidna terminologija teh nazivov, ki je bila v mnogih primerih in v marsikateri poklicni ali obrtniški specialnosti nemška. Tako npr. slovenski naziv za zelo vsakdanji poklic *mizar* v času nastajanja priimkov še ni bil znan, zato ni bil uporabljen. Namesto njega je bil uporabljen ustrejni nemški izraz *Tischler*. Iz njega so današnji priimki *Tišlar*, *Tišler*, katerih nosilci so kljub nemškemu izvoru večinoma Slovenci. Podobno bi lahko ugotovili še za nekatere priimke, ki so nastali po poklicnih nazivih. Taki so npr. priimki *Cimerman*, *Cimermančič*, *Cimrmančič*, ki izhajajo iz nemškega *Zimmermann* »tesar«. Glede na odsotnost priimkov *Tesar* slovenski poklicni naziv *tesar* v času nastajanja priimkov še ni bil v veljavi. Obstaja pa precej priimkov, ki so nastali iz domačih poklicnih nazivov. Ti pa imajo pogosto tudi še nemške ustreznike, npr. *Delavec*: *Arhajter*, *Zidar*: *Maurer*, *Kovač*: *Šmid*, *Šmit*, *Mlinar*: *Müller* itd.

V zvezi z obravnavano temo so zanimivi tudi priimki, ki so nastali iz rojstnih imen. To velja zlasti za izvorno tuja krščanska imena, ki so bila večinsko udeležena v priimkovnem procesu. Pri tem je treba poudariti, da so bile uporabljene tudi številne slovenske tvorjenke in skrajšane oblike iz teh imen. V mnogih primerih so njihovi tvorbeni elementi popolnoma prikrili izhodiščno ime. Iz imen, kot sta npr. *Janez* in *Jurij* je tako nastalo po več sto različnih priimkov. Na splošno pa je treba reči, da so priimki iz izvorno tujih rojstnih imen prav zaradi intenzivnih posegov bogatih slovenskih besedotvornih sredstev pridobili slovensko identiteto. Te priimke je doslej najbolj izčrpno, tj. na približno 200 najbolj znanih krščanskih imenih, obdelal Pavle Merkù v knjigi *Svetniki v slovenskem imenoslovju*. Seveda pa je takšno število upoštevanih imen premajhno, da bi dobili popolno sliko o tej vrsti priimkov v Sloveniji.

Priimki v Sloveniji so torej zaradi večinske slovenskosti kljub razmeroma poznemu nastanku⁷ pomembna sestavina notranje identitete slovenskega naroda.

⁶ V Sloveniji je bilo po CRP Zavoda za statistiko Republike Slovenije leta 1994 11.593 oseb s priimkom *Novak* (leta 1971: 10.518). Obstaja tudi rojstno ime *Novak*. Tako se je leta 1994 imenovalo 81 oseb (1990: 93, 1985: 92, 1980: 66, 1971: 53; gl. J. Keber, navedeno delo, 1996, str. 381).

⁷ To seveda velja v primerjavi z rojstnimi imeni in vzdevki. Sicer pa so se priimki v primerjavi z drugimi državami na slovenskem ozemlju pojavili sorazmerno zgodaj. Na to je vplivala tudi bližina Italije, kjer so priimki nastali najprej.

V nadaljevanju se bom nekoliko podrobneje posvetil rojstnim imenom in njihovi vlogi v predstavljanju slovenske identitete. O tem, kaj pomenijo skupaj s priimki, je nekaj povedano že zgoraj. V primerjavi z *dvojnim poimenovanjem* ali *dvojno imensko formulo*, ki jo dandanes tvorita (*rojstno*) *ime* in *priimek*, je *enojno poimenovanje* ali *enojna imenska formula* znatno starejša. To pomeni, da je vsak Slovenec ob priselitvi na današnje slovensko ozemlje že imel svoje ime, vzdevek, medtem ko so se priimki pri nas pojavili v 14. stoletju in se uveljavili in oblikovno v glavnem ustalili do 17. stoletja. Pred tisoč in več leti je bila torej slovenska identiteta dokazljiva in potrjevana s slovenskimi imeni slovanskega izvora. To je mogoče ugotoviti že iz do sedaj raziskanega, npr. iz razprave Franca Kosa *Ob osebnih imenih pri starih Slovencih*, ki na osnovi listin našteva 367 imen. Johann Scheinigg v razpravi *Slovenska osebna imena v starih listinah* omenja 190 imen, avstrijski imenoslovec Otto Kronsteiner pa v knjigi *Die alpen-slawischen Personennamen* obravnava 260 slovanskih imen. S pokristjanjenjem so dotlej običajna slovenska imena proglasili za poganska. Cerkev je ob krščevanju uporabljala Slovincem do takrat tuja krščanska svetniška imena. S tem se je ob hkratnem spreminjanju duhovne identitete Slovencev, ki se je tako približevala srednje- in zahodnoevropskemu kulturnemu prostoru, začela spreminjati tudi notranja identiteta, ki so jo takrat predstavljala rojstna imena. Po tridentskem koncilu (1545, 1547 do 49, 1551 do 1552, 1562 do 1563), na katerem so izrecno predpisali samo uporabo krščanskih svetniških imen, so bila izvirno slovenska imena dokončno izrinjena iz rabe. Po spremembi duhovne se je torej spremenila tudi notranje razpoznavna slovenska identiteta, saj so v rabo prišla po izvoru tuja imena. Vendar pa se je takrat že močno uveljavljalo dodatno identifikacijsko poimenovanje *priimki*, ki so bili večinsko slovenski. K temu so prispevala tudi slovenska rojstna imena, ki so bila v priimkovnem procesu skupaj z izvirno tujimi krščanskimi imeni skoraj v celoti uporabljena za tvorbo priimkov. Pojav protestantizma, ko je bil v bogoslužju uveden slovenski jezik, začetki slovenskega knjižnega jezika, ki jih je postavil Primož Trubar z Abecednikom in Katekizmom, Bohoričeva slovenska slovnica, Dalmatinov prevod Biblije in druge protestantske knjige v slovenskem jeziku so pripomogli, da je slovenska identiteta kljub izgubi slovenskih rojstnih imen dobila trdne temelje. Pri tem so se morala v slovenskem okolju v sožitju s slovenskimi priimki, v stiku s slovenskim jezikom in slovensko stvarnostjo tudi tuja krščanska imena nujno jezikovno prilagoditi, se posloveniti. Kdo npr. danes končaj *-ko* v imenu *Marko*⁸ občuti, razume kot tuj, če pa ima mnogo imen slovanskega in neslovanskega izvora na videz enako slovansko obrazilo *-ko* s prvotno manjšalnim pomenom, npr. *Branko, Janko, Jurko, Vladko, Zvonko*? Kdo si danes predstavlja, da je najpogostejše moško ime *Franc* pravzaprav nemška skrajšana oblika za *Franziskus*, latinsko *Franciscus*. Prav tako je drugi najpogostejši priimek v Sloveniji *Horvat*, tj. »Hrvat«, pa čeprav so nosilci tega priimka Slovenci! Podobnih primerov je še mnogo. Po toliko stoletjih se je pri osebnih imenih pač v veliki meri izgubil občutek za to, kaj je tuje, kaj domače, kar seveda velja nasploh tudi za številne stare izposojenke.

Glede domačnosti, slovenskosti je zato v zvezi s krščanskimi imeni zelo značilno naslednje priporočilo o izbiri imen izpred 50 let: »Večkrat pa želijo starši dati otroku ime,

⁸ Ime *Marko* izhaja iz latinskega imena *Marcus*. Običajno sprejemamo v slovenski jezik latinska imena brez sufiksa *-us*, torej bi bila običajna slovenska oblika *Mark*, kot je to npr. v ruščini. Slovensko *Marko* je k nam prišlo s posredovanjem italijanskega jezika, kjer je oblika *Marco*. Ta oblika se je zaradi končnega *-ko*, ki ga imajo nekatera druga slovenska imena, občutila kot slovenska. Sicer pa je v slovenskem imenskem fondu še nekaj imen, pri katerih je prišlo do enakega posredništva, npr. *Mario, Tito*, pri čemer lahko obstajajo tudi vzporedne slovenske oblike, kot npr. *Marij, Tit*.

ki ga med svetniki ne najdemo. Ali imajo pravico? Opozarjamo najprej: Naša, skozi desetletja v Slovencih udomačena imena so za nas najlepša in zaeno tudi značilna. Do tega spoznanja so prišli zlasti slovenski izobraženci, ki dajejo svojim otrokom zopet *kreпка stara imena* (podčrtal J. K.): Peter, Miklavž, Majda, Meta, Špela, Janez, Marko, Vid itd. Če pa bi kdo le želel dati posebno ime, velja za katoličane tale zapoved: Želja svete Cerkve je, ne stroga zapoved, da starši dajejo otrokom imena svetnikov. Če pa starši izrecno žele dati drugo ime, naj se doda krščencu še ime kakega svetnika in se obe imeni zapišeta v krstno knjigo. Dolžnost katoličanov je, da se ravnajo po tej odredbi.⁹

Oznaka *kreпка stara imena* za zgoraj naštetá imena niti ne bi bila sporna, če bi takratni bralci vedeli, da gre za svetniška krščanska imena tujega izvora. Res pa je, da so skoraj vsa ta omenjena imena zelo zakoreninjena v slovenskem okolju, a tudi jezikovno precej prilagojena slovenskemu jeziku. To bi zanesljivo lahko rekli za ime *Špela*¹⁰, ki se je glede na izhodiščno svetopisemsko hebrejsko ime *Elizabeta* spremenilo do nespoznavnosti, čeprav je od njega ohranilo tri glasove: *e, l, a*. Ti tvorijo tudi eno od številnih skrajšanih oblik tega imena: *Ela*. Ime *Špela* imamo lahko danes za pravo slovensko imensko tvorjenko, ki je v starih urbarskih zapisih izpričana z oblikami *Elsbet, Elspet, Elzbet, Špeta*, v starejši slovenski književnosti pa potrjena z vzporednima oblikama *Ošpeta* in *Lešpeta*.¹¹ Zelo zanimiva tvorjenka s priponskim obrazilom *-oga* je narečno koroško ime *Lizoga*, ki je tvorjeno iz običajne skrajšane oblike *Liza*.¹² Pridobljeno slovenskost imena *Špela* potrjuje tudi izimensko besedje. Tako je iz imena *Špela* nastal narečni izraz *špela* »roparska žuželka bogomolka«, medtem ko je *Špela, Špelca* postalo sinonim za »mlado navihano dekle, deklica« (prim. Polonca Kovač, *Špelce*). Čisto in samo slovenska *Elizabeta* je *avša* »neumna, nespametna ženska«, pridevnik *avšast* »neumen, nespameten«, ki je verjetno nastala prek skrajšane oblike **Alsa*, zapísane leta 1354 (*Auxa* uxor Crismani) in leta 1368 v Trstu (umrl vir *Auxe*).¹³

Posebnosti slovenske identitete se torej lahko razen v imenskih oblikah kažejo tudi v izimenskem besedju.¹⁴ V izvirnih slovenskih izimenskih frazeologemih nastopa npr. sicer po izvoru germansko ime *Matilda*, ki je v slovenskem jeziku postalo slikovito poimenovanje za »smrt«: *matilda ga je pobrala* »umrl je«, *matilda ga je povohala* »komaj

⁹ Glej Koledar Družbe svetega Mohorja 1947, uvod k abecednemu imeniku svetnikov in godov! Navodilo je namenjeno zlasti staršem, ki so dajali otrokom nesvetniška, zlasti slovanska imena. Ta so se precej uveljavljala že med obema vojnama, posebno pa po drugi svetovni vojni. Navodilo ni imelo kakega opaznega učinka, saj je praksa v dajanju imen v Sloveniji šla v naslednjih desetletjih svojo, dokaj svobodnejšo pot. To je omogočil precej ohlapen in neobvezujoč Zakon o osebnem imenu s spremljajočimi predpisi, ki dopuščajo prosto, skoraj neomejeno izbiro rojstnega imena.

¹⁰ Ime *Špela* (1994: 4451, 1990: 3513, 1985: 2284, 1980: 1324, 1971: 221 oseb) je, kot kažejo številke, modno ime, za katero je zanimanje strmo naraščalo vse od leta 1971. Čeprav izhaja iz imena *Elizabeta* (5859, 6399, 7105, 7774, 7977), se je v slovenskem okolju osamosvojilo in se danes pojmuje kot samostojno ime.

¹¹ Imeni *Ošpeta, Lešpeta* najdemo zapisani pri naših klasikih, in sicer *Ošpeta* pri J. Kersniku (Postna premišljevanja, SN 1874, str. 49) in *Lešpeta* pri J. Jurčiču (Klosterski žolnir).

¹² Tako dolgo ime, kot je *Elizabeta*, je idealno za tvorbo skrajšanih oblik in tvorjenk: *Ela, Eli, Elitca, Elka, Lili, Lilita, Elza, Elzana, Elzi, Iza, Izabela, Liza, Lizabeta, Lizika, Beta, Beti, Betika, Betina, Betka, Špela, Špelca, Špelca, Špelka*.

¹³ Glej J. Keber, Leksikon imen, Ljubljana 1996, str. 186! Slovenski *avši* je glede na izhajanje iz imena *Elizabeta* in pomen sorodno angleško *cousin Betty* (tj. 'sestrična Beti') v pomenu »slaboumen človek«.

¹⁴ O tem sem pisal že v več prispevkih in knjigah, med drugim v zborniku *Traditiones* 23, Ljubljana 1994, str. 27-32! V slednjem sem nakazal glede slovenske identitete zanimivejše skupine izimenskega besedja. Ostalo pomembnejšo bibliografijo, ki se nanaša na izmensko besedje in frazeologijo, glej J. Keber, Leksikon imen, Celje 1996, v poglavju Seznam pomembnejših virov in literature, str. 71-76.

je ušel smrti-, *poljubiti matildo* »umreti«, *matilda pride*, *zamahne* »smrt pride, je tu«. Slovenskost izimenskega izraza *matilda* »smrt« je nedvomna, temelji pa na verjetnem partizanskem poimenovanju nemške strojnice, ki je nosila smrt, zato je ta lahko dobila njeno ime.¹⁵ V slovenskosti jo potrjujejo sopomenski izimenski izrazi *Krampova Katra*, *Krampov Matija*, *hitlarica*, *iti gor k Janezu*, *Gajzerjeva Lenčka*.¹⁶

V zvezi s slovensko identiteto nikakor ne moremo mimo izmenskega izraza (*kranjski*) *Janez*, ki v šaljivem izražanju pomeni »Slovenec«, podobno kot npr. rusko *Ivan* pomeni »Rus«, angleško *John Bull* »tipični Anglež, tipični Angleži«. Slovenski izraz verjetno izhaja iz vojaškega jezika, saj je v stari Avstriji *kranjski Janez* pomenil »vojak 17. pešpolka«, v bivši jugoslovanski vojski pa je bil *Janez* prav tako šaljiv naziv za slovenskega vojaka. Vraččenost imena *Janez* v slovensko okolje potrjuje tudi njegovo pojavljanje v ljudski pesmi, in sicer v šaljivih verzih, kjer ima rimo *Janez - Banez*, kot tudi v paru z imenom *Micka* (*Janez in Micka*), ki se kot *Janez* »Slovenec« in »človek« tudi pogosto uporablja posplošeno za »Slovenka« ali »ženska sploh«. To je razvidno iz pregovorov *Kar se Janezek nauči, to Janez zna. Ko bi bila Micka monštranca, ko bi bila pojstla oltar, bi bil jaz far. Ni lepšega žita kakor šenica, ni lepšega imena kakor je Mica*. Ime *Mica* lahko v zadnjem pregovoru zamenjuje *Kranjica*, s čimer je dovolj očitna povezava z nazivom (*kranjski*) *Janez*.¹⁷ Imenu *Janez* v nazivu *kranjski Janez* »Slovenec« konkurira v ožjem okolju različica *Žane* v rimnem izrazu *Žane iz Ljubljane* »ljubljanški meščan iz predmestja« (gl. J. Glonar, Slovar slovenskega jezika, str. 197). Imeni *Janez* in *Mic(k)a* (različica in klicna oblika imena *Marija*) se torej tesno povezujeta s slovensko identiteto.

Z začetki slovenstva v novi domovini je treba povezati ime *Samo*, ki je bil ustanovitelj prve slovanske neodvisne države (623 do 658), v kateri so bila poleg drugih slovanskih plemen tudi slovenska plemena iz Karantanije. Čeprav njegovo poreklo ni znano in je bil po nekih podatkih celo frankovski trgovec, se da njegovo ime razlagati kot skrajšano obliko iz slovanskih zloženih imen, kot so *Samoslav*, *Samobor*, *Samorad* ipd.¹⁸ V Sloveniji je to ime precej popularno, saj se zanimanje zanj povečuje že tretje desetletje, kot dokazujejo statistični podatki (1971: 1005, 1980: 1612, 1985: 1830, 1990: 2043, 1994: 2192 oseb).

Tudi danes zelo popularno ime *Mojca* (1971: 4505, 1980: 8392, 1985: 9904, 1990: 10704, 1994: 11089 oseb) sega s svojimi koreninami v same začetke slovenstva, saj je bilo zapisano že leta 990 in 1155. Prav tako sta v 10. stoletju zapisani njegovi možni

¹⁵ Podrobneje glej J. Keber, navedeno delo, str. 62-64, 345-346 in Seznam najpomembnejših virov in literature, str. 71-76; Srečati, poljubiti Matildo ali matildo?, Glasnik slovenskega etnološkega društva 1993, 33/4, str. 95-97; itd.

¹⁶ Tudi v drugih jezikih obstajajo izimenski izrazi s pomenom »smrt«, vendar so uporabljena druga imena. Od navedenih slovanskih sopomenk za izraz *matilda* so prvi trije glede pomenskih izhodišč razmeroma lahko ugotovljivi. Narečno gorenjsko *Krampova Katra* in *Krampov Matija* se s prvo sestavino *Krampov(a)* povezuje z besedo *kramp*, ki je orodje za kopanje (tudi grobov), narečno koroško obirsko *hitlarca* očitno z nemškim nacističnim voditeljem Hitlerjem, ki je bil kriv za smrt milijonov ljudi, v frazeologemu *iti gor k Janezu* pa sestavina *Janez* pomeni »cerkev sv. Janeza oziroma pokopališče ob njej«. Izraz *Gajzerjeva Lenčka* »smrt« pa spada med tiste ljubljanske narečne izraze, ki so zloženi iz imena in priimka, npr. *Boltatov Pepe*, *Frtavčkov Gustelj*, *Korenčkova Neža* »vox populi« (gl. J. Glonar, Slovar slovenskega jezika, 432).

¹⁷ Imeni *Janez* in *Mic(k)a* sta, kot je tu lahko samo nakazano, bogato zastopana v ljudski pesmi ter v izmenski leksiki in frazeologiji. Kot vsa pri nas ali drugod znana imena, se uporabljata tudi za označevanje komičnih in negativnih moških in ženskih likov (Podrobneje glej J. Keber, navedeno delo, str. 49-50, 254-257, 326-331, in Imena v rimah, Družinska pratika 1996, Celje 1995, str. 48-51).

¹⁸ Glej J. Keber, navedeno delo, 1996, str. 422 d. O možnosti, da je bil kralj Samo Jud in da je treba njegovo ime izvajati iz hebrejskega imena *Samuel*, piše Tine Kurent v 99. številki revije 2000 v članku z naslovom *Ali je bil Samo Jud*.

izhodiščni obliki *Mojslava*, *Mojslavka*. Ime je sicer najlažje razložiti iz besed *mojica*, *mojca* »dekle, ljubica, moja ljuba«, ki so tvorjene iz zaimka *mojs* priponskim obrazilom *-(i)ca*.¹⁹ Razlaga iz imena *Marija* prek skrajšanih in (ali) klicnih oblik *Maca*, *Moca* ter z vrinjenim *-j-* je precej manj prepričljiva, čeprav ne nemogoča.²⁰ Najbolj pogosto in znano krščansko žensko ime *Marija* je bilo namreč v začetnih stoletjih po pokristjanjenju namenjeno predvsem za poimenovanje vladarskih in plemiških ženskih oseb. Bolj se je začelo uporabljati šele po 15. stoletju, čeprav so se v vsakdanji rabi namesto njega do najnovejšega časa uporabljale številne klicne oblike, kot *Maca*, *Mica*, *Micka*, *Marička*, *Maruša*, *Mimi*, *Ria* in po vsej verjetnosti tudi *Mojca*.

Med ženskimi imeni, ki se razen že omenjene *Marije* in njenih različic pojavljajo v ljudski pesmi, so imena *Breda*, *Vida*, *Zarika*, *Sončika*, *Angela*, *Anka*, *Katarina*, *Barbara*, *Minka*, *Tinka*, *Urša*. Razen imen *Zarika* in *Sončika* so vsa ta imena tudi dandanes precej opazna in pogosta.²¹ S svojo pojavnostjo v ljudski pesmi dokazujejo, da jih je ljudska ustvarjalnost sprejela za svoje, da se tudi z njimi kot s slovensko ljudsko pesmijo v celoti gradi, dokazuje slovenska identiteta.

Glede na izvor se s slovenskostjo odlikuje v zadnjih treh desetletjih vse bolj popularno žensko ime *Vesna*²², ki je postalo priljubljeno zaradi istoimenskega slovenskega filma *Vesna*. Prav ta slovenskost jo tudi v pogostnosti dviga visoko nad številna druga tuja imena, ki prihajajo v slovenski imenski fond prek filmov, televizijskih nadaljevanj in z gledovanjem po različnih medijskih zvezdah. Vsa ta tuja imena pa so razen nekaj izjem zelo redka ali celo unikatna in s svojo navzočnostjo v slovenskem imenskem fondu pač odslikavajo delček časa, ko so bila vseh nekaterim staršem.²³

Ko govorimo o slovenskih rojstnih imenih s stališča slovenske identitete, je treba omeniti vsaj še tri t.i. slovenska literarna imena. To so *Črtomir*²⁴ (1971: 91, 1980: 151, 1985: 180, 1990: 202, 1994: 211) s skrajšano različico *Črt* (-, 28, 62, 114, 149), *Iztok*²⁵ (1746, 2777, 3056, 3176, 3220) in *Tugomir*²⁶ (40, 40, 41, 38, 37). *Črtomir* je glavna oseba

¹⁹ Besedi sta pogosto izkazani v Gradivu za slovar slovenskega knjižnega jezika, potrjujejo pa ju tudi koroško rožanski obliki *mojqa*, *mojgara* »razvajena ženska«, v drugih slovanskih jezikih pa npr. kašubsko *mojka*, *mojecka*, *mojtnka*, *mojna* »moja žena, moja ljuba«.

²⁰ Glej J. Keber, navedeno delo, 1996, str. 366 d., in tam zbrano literaturo.

²¹ Imeni *Zarika* in *Sončika* nastopata v paru v ljudski pesmi in se izvorno povezujeta z besedami *zarja*, *zora* ter *sonce*, *sončen*. *Zarika* je dandanes unikatno ime ob precej bolj pogostih imenih *Zora* (1994: 1421 oseb) in *Zarja* (63 oseb). Ime *Sončika* je danes kot ime samo v unikatnem dvojnem imenu *Sončika Katarina*, obstajajo pa prav tako unikatna sorodna imena *Sonca*, *Sonča*, *Sončka*.

²² Rastočo priljubljenost imena *Vesna* dokazujejo naslednji statistični podatki: 1971: 2884, 1980: 5524, 1985: 6677, 1990: 7294, 1994: 7379 oseb. Ime je slovanskega izvora in izhaja iz besede *vesna* »pomlad«. Tako se je v staroslovanski mitologiji imenovala boginja pomladi, mladosti, pomladanske radosti in bujnosti, ki preganja zimo. V slovenščini *vesna* pomeni tudi »bajeslovno žensko bitje«.

²³ Taka imena so npr. *Arabela* (1994: 4), *Brendon*, *Elvis* (775), *Elvisa* (110), *Isaura*, *Izaura*, *Naomi*, *Tarzan*, *Tosca*, *Toska*, *Tvijgy*.

²⁴ Slovensko ime *Črtomir* je zloženo iz besed *črt* in *mir*. Slovensko *črt* je danes starinska beseda v pomenu »sovražstvo, mržnja«, izpeljanki *črtiti*, *črteti* pa pomenita »sovražiti, mrziti«. V mitologiji *črt* pomeni »zli duh«, ki mu ustrezajo rusko *čert*, poljsko *czart*, staročeško *črt* itd. v pomenu »hudič«. Prešeren je to ime vsekakor zavestno izbral v skladu z vsebino pesnitve.

²⁵ Ime *Iztok* je slovansko, saj se povezuje z zastarelo slovenskim *iztok* »vzhod«, v hrvaškem ali srbskem jeziku *istok*. Kot vsa imena v romanu *Pod svobodnim soncem* je tudi to ime F. S. Finžgar izbral zavestno (glej V. Smolej, O osebnih imenih v Finžgarjevem romanu *Pod svobodnim soncem*, Jis XXX, 1984/85, str. 206-207!).

²⁶ Tudi ime *Tugomir* je slovansko, in sicer izhaja iz oblike **Togomir**. To je zloženo iz besed *tog* »močen, krepak« in *mir* »pomen imena se ujema z likom naslovnega junaka Levstikove drame *Tugomir*. Glede na izhodiščno obliko bi pričakovali slovensko *Togomir*. Oblika z *-u-* je enaka kot v hrvaščini, kjer obstajajo tudi imena *Tugoslav*, *Tugomira*, *Tugoslava*.

Prešernove pesnitve *Krst pri Savici*, *Iztok* glavni junak Finžgarjevega zgodovinskega romana *Pod svobodnim soncem* in *Tugomir* naslovni junak Levstikove drame. Zaradi daljšega obstajanja v slovenskem prostoru se ime *Črtomir* potrjuje še z izimenskimi izrazi *črtomírstvo* -lastnosti, usoda, kakršno je imel Prešernov Črtomir-, *črtomírski* -tak, kot pri Prešernovem Črtomiru- (npr. črtomirsko dejanje) in *črtomíríti* (...nismo ga čuli *črtomíríti*, tj. Aškerca; gl. Fran Govekar, Slovan 1912, str. 243). Ne glede na razlike v pogostnosti pa vsa ta tri literarna imena na poseben način ovekovečujejo delo treh znanih slovenskih literarnih ustvarjalcev in prispevajo k prepoznavnosti identitete slovenskega naroda.

S slovensko literarno imensko trojico končujem svoje razmišljanje o slovenski identiteti s stališča osebnih imen. Osredotočil sem se predvsem na rojstna imena, čeprav zlasti priimki, a tudi druga lastna imena, ponujajo obilo gradiva za razmišljanja in raziskave o tej temi. Iz 34.707 imen obsegajočega rojstnoimenskega fonda (konec leta 1994) sem izbral nekaj zanimivejših imen in skupin imen, ki imajo po mojem mnenju takšno ali drugačno povezavo s slovensko identiteto. Za merilo identitetne kakovosti bi lahko imeli *slovenskost* osebnoimenskega oziroma lastnoimenskega fonda v Sloveniji. Identitetna kakovost se potrjuje še s prilagojenostjo tujih krščanskih imen slovenskemu jeziku in okolju, z nastajanjem številnih tvorjenk, s pojavom teh imen v slovenskih ljudskih pesmih ter z razvojem specifično slovenskega izimenskega besedja in frazeologije.

Summary

First Names in Slovenia as Evidence of Slovene Identity

In dealing with first names in Slovenia as evidence of Slovene identity, the author mostly concentrates on first names, although he also briefly mentions some groups of family names relevant to the subject under discussion. The main criterion for determining whether a name can be considered as a sign of Slovene identity is its Slovene character, e.g. its derivation from Slovene or Slavic name bases. Additional criteria are the presence of first names in folk poetry, their representation in specific Slovene lexicon and phraseology and the degree to which Christian names of foreign origin have adapted to the Slovene environment through the use of the rich possibilities for word formation the Slovene language offers.

Franc Jakopin
Kdo so bili udje Mohorjeve družbe v letih 1868–1877
(po koledarjih MD)

V prispevku je zbrano in z več vidikov komentirano besedje, ki določa poklic, stan ali položaj v družini članov Mohorjeve družbe, ki veljajo tudi za imetnike in bralce njenih knjižnih zbirk in koledarjev. Imeniki »družnikov« z omenjenimi podatki so objavljeni v koledarjih MD (1868–1877) v zaporedju po (nad)škofijah (dekanijah in župnijah): goriška, krška, lavantinska, ljubljanska in tržaško-koprška; zajeti so tudi člani iz sosednjih škofij in drugih tujih dežel.

The author has collected and commented from several points of view the material on the profession, social position or family status of the members of the Hermagoras Society (Mohorjeva družba), who are also the buyers and readers of its book collections and calendars. Their names, together with the data mentioned above, are listed in the calendars of the Hermagoras Society by (arch)dioceses (deaneries and parishes): the Gorica, Celovec, Maribor and Trieste-Koper ones. They also include members from neighboring dioceses and other foreign countries.

Stari imeniki družnikov in družnic Mohorjeve družbe postajajo čedalje dragocenejši vir za ugotavljanje podobe življenja in socialnega položaja Slovencev v 60-ih in 70-ih letih prejšnjega stoletja. Čeprav so sezname, ki obsegajo priimek, ime in večinoma tudi poklic oz. oznako dejavnosti ali podatek o položaju v družini ipd. (npr. *fajmošter*; *kmečki sin*, *rudarjeva hči*, *fant*, *dekle*, *učitelj*, *šolar*, *krojaški mojster*) za posamezne župnije samo vzorčni, v celoti vseeno dobro odslkavajo naravo in strukturiranost življenja na slovenskem jezikovnem ozemlju; glede na današnje razmere na avstrijskem južnem Koroškem je posebej opazno, kako trden je bil tam slovenski življenjski predobrim stoletjem.

Velike so razlike v številu članov MD po župnijah - od sto in več do enega ali dveh v nekaterih obrobni krajih, kjer je bila pismenost še šibka ali ljudje jezikovno in narodnostno še niso bili prebujeni. Vendar je članstvo številčno hitro rastlo, tako da se je od

dobrih 10 tisoč v letu 1868 do leta 1903 povzpelo na 76 tisoč. Večino članov MD je sestavljalo kmečko prebivalstvo, zato v takih župnijah ni najti posebno pisane poklicne razčlenjenosti, čeprav so tudi na podeželju po pokrajinah vidni razločki. Precej drugačno podobo srečamo v trških in mestnih župnijah, kjer so se zgostili najrazličnejši obrtniki, njihovi pomočniki in delavci; poklicna razvejenost je tu povezana tudi z industrijo in rudarstvom, še več pa je nameščencev na lokalni, deželni in državni ravni (šolstvo, sodstvo, železnica, pošta itd.). Razumljivo je, da so se v teh okoljih pomnožili tudi pripadniki nižjih socialnih plasti.

Podatke o članih so vodstvu MD sporočali župnijski poverjeniki, navadno župniki ali njihovi zastopniki. Videti je, da urednik Imenikov ni usklajeval ali popravljal, tako da je v njih mogoče ugotoviti več jezikovnih posebnosti, povezanih s stopnjo izobraženosti, narečne in generacijske pripadnosti župnijskih vodij. Seveda je treba upoštevati tudi dejstvo, da so prvi Koledarji MD s sezname članstva izhajali v času, ko je slovenščina doživljala nagle in velike spremembe in ko je bila normiranost v jeziku še zelo malo obvezujoča in utrjena; samo v takih razmerah je mogoče, da so se na seznamih srečevali *fajmoštri* in *župniki*, *bukve* in *knjige*, *mojškre* in *šivilje*, *pevkinje* in *pevke*, *sini* in *sinovi*.

Med poklici ali stanovi je seveda v tem času še veliko poimenovanj, ki izhajajo iz fevdalnih časov, npr. po gorskem pravu. Zelo razčlenjena so poimenovanja za duhovščino in druge dejavnosti povezane s Cerkvijo, saj je na seznamih najti vse stopnje od *knezoškofa* do *cerkvenega služabnika* in *farouškega hlapca*. Prav v teh letih je mogoče v seznamih spremljati postopno uveljavljanje hrvaške izposojenke *župnik* na škodo sprva še prevladujočega izraza *fajmošter*, prevzetega iz nemščine (*Pfarrmeister*). Podobno se je dogajalo tudi z besedami *knjiga* in *bukve* ter njunimi izpeljankami. V prvih koledarjih še prevladuje pogosto rabljena *bukvarnica* (farna, šolska), vendar jo že začenja spodrivati *knjižnica* oz. *čitalnica*. V precej primerih ni mogoče več ugotoviti, ali je imel pisec različna poimenovanja za čiste sopomenke ali ne, npr. *fant* - *mladeneč* (*mladenič*) - *samec* ali *dekle* - *deklina* - *devica* - *samica* - *neomožena* - *prosta*. Nejasna je razmejitev med *kmet* in *posestnik*; videti je, da je postala nova beseda *posestnik* (*Besitzer*; *Grundbesitzer*) imenitnejša in se je marsikateri kmet prelevil v posestnika. Tako srečamo tudi oznako *veliki posestnik* ali *veleposestnik*, a nikoli *veliki kmet* ali *velekmet*. Pri besedi *hišnik* v večini primerov najbrž še ne gre za današnji pomen; uporablja se kot spomenka samostalniku *hišar*, ki pomeni predvsem *hišnega lastnika* (*Hausbesitzer*). Zelo pogosto se med udi MD navajajo poimenovanja iz nižjih socialnih plasti, kot so *hlapec*, *dekla*, *sluga*, *kočar*, *bajtar* ipd. Nasprotno se pri zarodkih meščanstva (in njegovega posnemanja: npr. *mežnarjeva soproga*) že zapišejo tudi *gospa*, *gospodič(i)na*, redkeje tudi *gospica* in *žlahtna gospa*. Pri ženskih poimenovanjih se pogosto srečujemo z nenavadnimi tvorbami, kot so npr. *pevkinja*, *pekinja*, *želarkinja* in celo *kmetinja*. Tudi tvorbe z obrazilom *-ica* so zelo pogoste, npr. *šolarica*, *štacunarica*, *pekica*, *likalica* (*peglarica*); pozneje to obrazilo zamenja ustreznije *-ka* (*šolarika*, *štacunarka*, *pekovka*, *likalka*). Na daljše življenje slovenskih žena v primerjavi z moškimi nas spominjajo pogoste navedbe oznak *vdova* in zelo redke *vdovec*. Na splošno je treba še pripomniti, da je mogoče iz Imenikov razbrati velika razhajanja v gospodarski razvitosti slovenskih dežel oz. regij.

V skupini duhovniških stopenj, položajev in funkcij v cerkveni hierarhiji sta, razumljivo, najpogostejša *fajmošter* (*župnik*) in *kaplan* (tudi *kapelan*); redko srečamo tudi izraz *podžupnik* in *nadžupnik*. Tu in tam se je zapisovalec zadovoljil s posamostaljeno splošno oznako duhovniškega poklica - *duhoven*; vse kaže, da se je današnji samostalnik *duhovnik* začel uveljavljati šele v 70-ih letih in je hitro prevladal nad *duhovnom*, ki

si je delil svoj prostor s pridevniško rabo, npr. v zvezah *duhovni oče*, *duhovni gospod*, *duhovne vaje*. Pleteršnik (1894) je *duhovnika* že izrazito nadredil *duhovnu*, saj je pri iztočnici *duhoven* m. z oznako pogl. *duhovnik* uporabnika napoti k tej iztočnici. Navadno je, da ob taki rešitvi Pleteršnik še vedno daje prednost pridevniku *duhovski* pred novoknjižno tvorbo *duhovniški*; očitno pa je treba razvezati pogosto okrajšavo *duh.* pomočnik v prvih Imenikih kot *duhovni pomočnik* in ne kot *duhovniški*, tako pač narekujejo neokrajšani zapisi.

Med duhovniki so precej pogosti *vikarji* (v edn. *vikar* in *vikarij*, *korvikar*) in *lokalisti*, redkejši so: *korar*, *častni korar*, *kurat*, *provizor*, *župnikov namestnik*, *duhovni oskrbnik*, *duhoven v počitku*, *duhovnik v pokoju*, *dosluzeni duhovnik*, *opešan duhovnik*, *duhovni pomočnik*, *duhovni pastir*, *duhovni svetovalec*, *podfajmošter*, *podžupnik*, *nadžupnik*, *mestni župnik*, *predmestni župnik*, *administrator*, *kooperator*, *beneficiat*, *provincial*, *definitor*, *revident*, *ekspozit* (duhovnik, ki vodi samostojno dušnopastirsko območje določene župnije, ekspozituro), *farni predstojnik*, *farni oskrbnik*, *farni pomočnik*, *farnik*, *farman*. Naslov *farnik* ima po Pleteršniku samo pomen *faran* (župljan), vendar v Koledarju za leto 1871, str. 119, v vasi Stara Oselica pomeni gotovo tudi župnijskega upravitelja (župnika); to potrjuje na drugem mestu tudi zveza *dosluzeni farnik*, saj se oznaka *dosluzeni* pri navadnih faranih nikoli ne uporablja. Pomen *duhovnika* potrjuje tudi *farman* (Imenik 1876, str. 119, Lašče), ki je samo bolj nemška različica od hibridne tvorbe *far-nik*; *farman* je tudi v Pleteršnikovem slovarju v drugem pomenu župnik.

Dekanije so navadno vodili *dekani*, v večjih cerkvenih središčih srečamo naslove *knezoškof*, *škof*, *prelat*, *kanonik* *častni kanonik*, *prošt*, *monsignor*, *korvikar*, *stolni kaplan*, *stolni vikar*, *stolni župnik*, *stolni dekan*, *stolni prošt*, *stolni kanonik* in funkcionarje *nadškofijski kancler*, *nadškofijski tajnik*, *semeniški gospodar*, *semeniški podvodja*. Še nekaj duhovniških poimenovanj: *mašnik*, *klerik*, *previdnik*, *spovednik*, *katehet*, *nunski katehet*, *katehet mestne šole*, *profesor bogoslovja*, *profesor veroznanstva*, *gimnazijski profesor vere*, *spiritual* (špiritval), *bogoslovec*, c. kr. *dvorni kaplan*, *apostolski namestnik* (za Bosno), *duhovni oskrbnik v kaznilnici*, *cerkveni oče*, *cerkveni starešina*. Več izrazov je povezanih z meniškim redovi, npr. *franciškan*, *gardijan*, *prednik benediktinskega samostana*, *pobočnik oskrbnika benediktinskih goric* (*pobočnik* je izumrla novoknjižna tvorba v pomenu *pomočnik*, *adjutant*), *usmiljeni brat*, *milosrčnik*. Veliko udov MD je bilo tudi iz vrst pomožnega cerkvenega osebja: *organist* (*orglist*, *orgljar*, *orglavec*), *zvonar*, *mežnar*, *podružnični mežnar*, *začasni mežnar*, *mežnarjev sin*, *mežnarjeva hči*, *cerkovnik* (*cerkvenik*), *cerkovnikova žena*, *cerkovni strežaj*, *cerkveni pomočnik*, *cekmeštar*, *ministrant*, *knezoškofijski kočijaž* (*voznik*), *dekanijski posel*, *semeniška kuharica*, *semeniški sluga*, *cerkveni krojač*, *cerkvena pevkinja*, *podobar*, *obrazar*, *podobarjeva žena*.

Najštevilnejša plast udov MD je povezana z obdelovanjem zemlje. Pri tem gre za lastnike večjih ali manjših kmetij, za nosilce različnih oblik najemnih odnosov do *hlapcev* in *dekel*. Deloma so bili člani sami gospodarji ali gospodinje, še pogosteje pa posamezni družinski člani. Tako srečamo v tem območju poimenovanja *kmet* (v množini navadno *kmeti*), *kmetovavec*; precej kmetov se skriva v novejšem (imenitnejšem?) izrazu *posestnik* (*mali*, *veliki posestnik*, *veleposestnik*), ki lahko pomeni tudi nekmečkega lastnika zemlje in drugih nepremičnin (Pleteršnikova mati Tereza, učiteljeva vdova in lastnica vinogradov, je npr. v Pišecah leta 1868 vpisana kot *posestnica*). Včasih je splošnejši samostalnik *kmet* nadomeščen s pomensko ožjim *zemljak*, *polzemljak*, *gruntar*, *polgruntar*; ti naslovi kažejo na višjo plast kmečkega prebivalstva. V širokem pomen-

skem razponu v kmečkem območju sta uporabljena *gospodar* in *gospodarica*. Z različno pogostnostjo (glede na slovenska deželna območja) se pojavljajo *košani* (Primorska; beseda *košan* (*košanec*) je izposojena iz furlanskega *coșân* v pomenu «affittuale di casa rustica con poca terra coltivabile» - F. Bezljaj, ESSJ 2, 1982, str. 72), *kočarji* (*kočljarji*), *bajtarji*, *kajžarji* (*kajžniki*) in *osebenjki* (veliko različic: *osebenjik*, *osebenjik*, *osebenik*, *osebenjak*, *osebenjek*, *osebenjec*, *osobenjek*, *osobenjik*; v SSKJ 3, str. 444, sta sprejeta kot narečna samo *osebénjek* in *osebénjkar* (ž. *osebénjica*, *osebénjka*, *osebénjkarica*; knjižna sopomenka zanje je *gostač*, *gostačka* (v kmečkem okolju, nekdanj), čeprav *osebenjek* navadno ni najemnik, ampak ima lahko tudi svojo kajžo in nekaj zemlje. V vinorodnih območjih (Štajerska) so pri članih MD pogoste oznake *gornik*, *gornjak*, *nagornik*, *neomožena nagornica*, *nagornjak*, *nadgornik*, *nadgornjak*, *gorman*, *vrhovec*, *vrhovš(č)ak* (= *nagornjak*) in dalje: *vincar*, *vin(i)čar*, *želar* (v SSKJ 5, str. 983 ima *želar* oznako *narečno vzhodnoštajersko*, s pomenom *kajžar*), *gostač*, *ofer* (iz nem. Hofer; SSKJ 3, str. 334: *na Štajerskem in Koroškem, nekdanj* - delavec, ki plačuje stanovanje z delom na lastnikovem posestvu). (O pomenskih odtenkih posameznih izrazov gl. S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Slovenska matica 1996, na več mestih; Indeks, 551-564.) Redko srečamo izraz *lastinar*, ki ga Pleteršnik izenačuje z *lastnikom*; v našem primeru gre verjetno za določen tip svobodnjaka (*lastinec*) ali za lastnika dodatno pridobljene zemlje - *lastine*. Pomensko težko določljiva sta naslova *zasebnik* in *zasebnica*.

Med družinskimi člani so pogosto imenovane: *kmetska žena*, *kmetovavka*, *kmetica*, *kmetinja*, *mati*, *stara mati*, *ofrica*, *kmetska (kmečka)* in *posestniška hči (hčer)*, *deva*, *devica*, *deklina*, *deklica*, *rejenka*, *gruntarska hči*, *kočarska hči*, *kočarska rejenka*, *želarinja*, *želarska hči* itd. (izrazi *samica*, *samična*, *prosta*, *neomožena*, *neporočena*, *samosvoja*, *zakonska* so zapisani tudi v nekmečkih okoljih in so verjetno označevali ne čisto mlade osebe). Osamljen primer je *najdenka* z zanimivim »priimkom« in imenom: *Klitemnestra Klotilda*. Obe pri nas nenavadni imeni (vzdevka) je najdenki najbrž dal duhovnik pri krstu; kot da bi bil poznal njun prvotni »bojeviti« pomen: *Klitemnestra* je znana iz grške mitologije (Agamemnonova žena, Orestova mati) in bi jo lahko opisno prevedli kot »slavna v želji po poroki«, medtem ko je *Klotilda* prav tako sestavljeno ime, vendar starega germanskega izvora »slavna v boju«; prva slavna nosilka tega imena je bila burgundska princesa, pozneje žena ustanovitelja frankovske države Klodvika I., ki je na njeno željo l. 496 sprejel krščanstvo.

Vzporedno se za moške družinske člane uporabljajo izrazi *kmetski (kmečki) sin* (v množini navadno *sini*, redkeje *sinovi*), *kmetski fant* (včasih samo *fant*, *fantič* ali *deček*), *mladeneč (mladenič)*, *mladec*, *nagorski sin*. Med vaškimi udi MD srečamo tudi izraze *majar* (Pleteršnik ga v svoj slovar ni sprejel; v SSKJ ga najdemo v obliki *majer* v treh pomenih: 1. z oznako *starinsko* - nižji oskrbnik, zlasti graščinski; 2. z oznako *nekdanj* - najemni delavec na (gozdnem) posestvu; 3. z oznako *narečno gorenjsko* - planšar), *pristavnik* (Pleteršnik: *der Meier*; SSKJ v pomenu kot *majer* 1., vendar z oznako *nekdanj*; prim. tudi *pristav*, *pristavkinja*), *poljski čuvaj*, *gozdni čuvaj*, *logar*, *logarski čuvaj*, *gozdni varuh (varh, varih)*, *črednik*, *ovčar*, *pastir*, *pastirček*, *dninar*; za prevžitkarje so uporabljeni: *prevžitnik*, *prevžitnica*, *vžitkar*, *vžitkarica*, *vžitniški najemnik*, *zakotnik*, *nakotnik*. Osamljeni so primeri, ko je član MD imenovan kar *siromak*, *berač*. V starejših koledarjih MD srečamo tudi več poimenovanj, ki so povezana s *srenjo* (gl. S. Vilfan, n.d., str. 218, 247, 332, 449), npr. *srenjski predstojnik*, *sr. svetovalec*, *sr. predstavnik*, *sr. odbornik*, *sr. služabnik*, *sr. sluga*. Redko srečamo izraz *soseska*, npr. *soseskin čuvaj*. Na občinski ravni so med udi MD tile nazivi: *občinski predstojnik*, *obč. svetovalec*, *obč.*

tajnik, obč. blagajnik, obč. uradnik, obč. sluga. H kmečkemu območju bi lahko prišeli tudi dejavnosti, kot so *sadjorejec (sadjerejec), vinorejec, vinogradnik, bučelorejec* (Plet. oblike *bučela* ni sprejel, v SSKJ 1 je označena kot *zastarela beseda*; gl. tudi M. Snoj, SES, str. 67 - *čebela*, tu naštetim narečnim različicam bi lahko dodali še štaj. *čvela, čvajla, čbelar, konjar*).

Precej članov MD je pripadalo trgovskemu stanu. Iz tega območja so poimenovanja, ki pričajo o razvejenosti te dejavnosti na Slovenskem, zlasti z vidika kakovostnih stopenj. Že takrat je uveljavljen splošni izraz *trgovec (trgovkinja, trgovka, trgovska soproga, trgovski pomagač, pomočnik, strežaj, trgovska pomočnica, trgovski pooblastnik* (gl. Pleteršnik 2, 148), *trgovski opravnik, agent, trgovski družnik, vinski trgovec*); neredko sta zapisani starejši poimenovanja *kupec, kupčevavec - kupčevalec (kupčevavka, živinski kupec, kupčevski strežaj, kupčevavčeva hči, kupčevavski hlapec)*. Tu in tam najdemo tudi poimenovanje *tržec* (ž. *tržkinja*), medtem ko je *štacunar* z izpeljankami pogost (*štacunarica, štacunarjeva, štacunarski družej*). Izraz *štac. družej* srečamo npr. na Jesenicah v Koledarčku MD za leto 1877, str. 116; Pleteršnik prevaja samostalniki *družej* z nem. *Genosse, Gefährte*. V to skupino lahko uvrstimo še poimenovanja tipa *lesar (lesni trgovec), prodajalec, prodajalka*, kakor tudi trgovce »nižjega ranga«, kot so *kramar (kramarica), branovka (branjevka), barantač, barantavec, mešetar*.

Manj razvejena so poimenovanja v gostinstvu. Sprva prevladujeta *kerčmar (krčmar)* in *oštir* (ž. *oštarica*; na vzh. Štajerskem tudi *ošteraš, ošterjaš*), postopoma ju izpodriva *gostilničar* (tudi *gostilnik*), ž. *gostilničarica*; na Koroškem srečamo tudi izraz *likeb* (Pleteršnik ga pomensko izenačuje z *oštirjem*). Med delavci v gostinstvu so že *točarice* (Pleteršnik daje prednost novoknjižni tvorbi *točajka*) in *natakarice* (danes je v knjižnem jeziku nezaznamovana samo *natakarica*; vendar SSKJ pomensko še ločuje *točajko* od *natakarice*, prva naj bi stregla gostom samo pijačo).

V območju šolstva so najpogostejši učiteljski naslovi različnih stopenj, npr. *učitelj, nadučitelj, podučitelj, učiteljski pomočnik, uč. pripravnik, začasni učitelj, farni učitelj, narodni učitelj, šolski prednik, šolnik, izgledni učitelj, odgojitelj (vzgojitelj)*; dalje funkcionalariji: *šolski ogleda, šol. oglednik, šol. nadzornik, kmet. in šol. nadzornik, šol. nadglednik, višji ogleda ljudskih šol, farni šolski ogleda, krajni šolski nadzornik, krajevni šol. svetnik*. Redkejši so seveda naslovi visoko izobraženih učiteljev, npr. *suplent, gimnazijski profesor, doktorand*. Veliko udov MD je bilo iz šolskih in dijaških vrst, ki so poimenovani kot *šolar, šolarček, šolarica, nedeljski šolar, nedeljska šolarica, učenec, učenka, dijak, gimnazijalec, realec, četrto-, peto- itd. -šolec* (zapisano tudi kot *IV. šolec, V. šolec* itd.); redki so visokošolci, npr. *modroslovec*.

V območju pošte in železnice srečamo med člani MD tele uslužbenske naslove: *poštni činovnik, poštni odpravnik, poštini ekspeditor, poštna odpravnica, c. kr. poštar, poštar, poštarica, pisonosec, pisonoša, telegrafist, telegrafski uradnik, železniški uradnik, načelnik železniške postaje, postajski vodja, železniški pisar, železniški stražar, žel. stražej* (Koroška), *žel. čuvaj*. Zanimivo je, da je v Koledarju za leto 1876 v Ločah pri Beljaku še ohranjena Prešernova železna cesta: *čuvaj železne ceste*.

Med udi MD je gotovo najbolj pisano področje rokodelskih (in podobnih) poklicev (obrnikov); sega od najbolj razširjenih, kot so *kovač, čevljar* (tudi *črevljar*), *šivar* (ž. *žnidar, krojač*; Pleteršnik dopušča tudi pomen *čevljar*, po Cafu) in *šivilja (mojškra)*, ki so delali skoraj v vsaki vasi, do tako specializiranih in malo znanih kot je *plavničar*, ki ga ni v Pleteršnikovem slovarju in ga tudi SSKJ ni sprejel; izpisan je samo enkrat in je ohranjen v kartoteki slovarske sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Izkazan je le v pomenu *splavar*; čeprav je izpeljan iz samostalnika *plavnica* (gl.

Pleteršnik 2, str. 53), ki ustreza nem. *Holzflößgraben* (žleb za spuščanje lesa); torej je moral biti *plavničar* prvotno »človek, ki je splavljal po plavnici les v dolino«, kjer so ga povezali v splav; šele pozneje se mu je moral pomen razširiti in se izenačiti s *splavarjem* (*splav* je novoknjižna tvorba za nem. *Floss*; iz nem. prevzeti *flosar* = *splavar*).

Poleg že omenjenega *kovača* idr. so med pogostejšimi poklici zlasti: *mlinar*; *malnar* (ž. *mlinarica*, *malnarica*, *mlinarjeva*, *malnarjeva*), *zidar*; *zidarski polir*; *pek* (ž. *pekinja*, *pekica*), *tkavec*, *mesar* (ž. *mesarica*), *mesarski učenec*, *drvar* (ž. *drvarica*), *drvarski mojster* (mn. navadno *mojstrovi*), *drvarski delavec*, *kolar*; *sodar*; *kuharica*, *fužinar*; *fužinski* (*fužinarski*) *kovač*, *fužinski delavec*, *rudar* (ž. *rudarica*), *rudniški delavec*, *knap* (mn. večkrat *knapovi*; ž. *knapova*, *knapiška*), *tesar*, *ribič*, *cestar*; *cestni delavec*, *cestni trebivec* (*čistilec*). Redkejši so med udi MD nosilci drugih dejavnosti, npr. *fabriški delavec*, *lončar*; *skledar*; *sedlar*; *vrtnar*; *umetni vrtnar*; *barvar* (*farbar*), *težak*, *nadtežak*, *kočijaž*, *bukvar* (pri Pleteršniku mu je nadrejen *knjigar*), *bukvovez*, *knjigovez*, *steklar*, *koritar* (izdelovalec korit; ne v današnjem slabšalnem pomenu »kdor je v donosni službi na uglednem položaju ali si zelo prizadeva priti do tega zaradi lastnih koristi« - SSKJ 2, str. 440), *jermenar*; *mokar*; *kurivec* (danes ni več v rabi; v Plet. slovarju mu je že nadrejen *kurjač*), *kruhar*; *slaninar*, *klepar*; *pilar* (izdelovalec pil), *krivec*, (*krovec*; v Plet. je *krovec* nadrejen *krivcu*; raba te oblike je bila omejena na celjsko okolico; SSKJ je sprejel samo obliko *krovec*), *perica*, *omrelar*; *marelar*; *glavninar*; *glavničar*; *delavka v tobakarnici*, *tobakarica*, *puškar* (ž. *puškarica*), *veslar*, *saból* (*krojač*; Veržej), *klepar*, *črkotavec*, *brivec*, *kiporez* (v Plet. slovarju je *kiporezu* in *kiporezcu* nadrejen *kipar*), *kamnar*, *kamnosec*, *kamnorez*, *kamnosek*, *žebljar*, *vratar*, *cestnar* (po Plet. nem. *der Zöllner*), *cestninar*; *mostnar* (*mostninar*), *zlatar*; *pozlatar*; *pasar*; *svečar*; *pipar* (izdelovalec pip, najbrž za sode; Plet. ima pomen *Pfeifenmacher* na prvem mestu, medtem ko SSKJ pomena »izdelovalec pip za sode« ne omenja več), *godec*, *bandar*; *krtačar* (tudi *kartačar*), *ščetinar*; *luživec*, *strojar*; *ciglar*; *pezar* (po nem. *beizen*, *Beizer*; sopomenki k *pezar* sta *strojar* in *luživec*), *jerhar* (*irhar*) - nem. *Weissgerber* (izdelovalec »belega« usnja iz kozlovske, gamsove, jelenove ali srnine kože; po stvnem. *irah*, lat. *hircus* - kozel; gl. M. Snoj, SES, str. 188), *usnjar*; *cajnar*; *škrinjar*; *puđlar* (iz iste podlage so v SSKJ 4, str. 284, (z označevalcem *nekda*) še: *puđlati*, *puđlanje*, *puđlarski*, *puđlovka*; v Besedišču 2 (1987, str. 276) so ostali: *puđlarica*, *puđlarna*, *puđlarstvo*. Vse našete besede so povezane z nekdanjim pridobivanjem jekla iz surovega železa; iz nem. *puđeln* v prvotnem pomenu *mešati*), *čižmar* (izdelovalec škornjev, visokih čevljev), *šolnar* (sopomenka k *čevljar*; v Plet. 2, str. 640, sta navedeni iz srvn. pomanjševalnice *scuochlin* (*Schuchlein*) prevzeti besedi *šolen* in *šolin* (v pomenu nizki čevelj, a tudi čevelj sploh) ter dalje izpeljani *šolinec* in *šolinič*; SSKJ 4 je sprejel z označevalcem *starinsko*: *šolen*, *šolenc* in *šolenček*; v Besedišču 2, str. 440, 441, so ostali zapisi *šolnček*, *šolnič*, *šolniček*), *predica*, *rožarica*, *strehar*; *strugar*; *klupar* (gl. Plet. 1, str. 413, pod *klupa*; nem. *Klemme*, *Fussklemme*, *Bremse*, *Haken*, *Türschnalle*, *Kluppe* = *klešče*; v SSKJ 2 je *klupa* sprejeta kot gozdarski strokovni izraz v pomenu »orodje za merjenje debeline lesa«; bolj znana je beseda *gozdarske klešče*), *posodar*; *klesar*; *mitni delavec*, *mitničar*; *mitni tehtovavec*, *nadničar* (delavec plačan po dnevih; prevzeta beseda iz hrvaščine ali srbsčine, SSKJ je ni več sprejel, navaja jo še Besedišče 1, str. 450), *vezač* (verjetno v vinogradu), *mornar*, *fakin* (nosač; na Tržaškem, it. *il facchino*), *šrangar* (*šranga* je tu v nekdanjem pomenu zapornica na mitnici ali carini; o izvoru besede gl. M. Snoj, SES, str. 644), *škafar*, *kotljar*, *tiskar*, *delovodja*, *slikar*, *malar*, *žagar*; *žagmošter*, *žagmajster*, *dilorezec* (*dila*, iz nem. *Diele* = *deska*), *šivarica*, *suknar*, *klobučar*, *klobučarica*, *tapecirar* (*tapetnik*), *voglar* (*ogljar*), *opekar*, *tehtovavec pri c. kr. dogani* (na Tržaškem),

tehtovec na c. kr. colnici, kosar, žitničar (SSKJ 5, str. 999: z označevalcem zgodovinsko - upravnik žitnice; danes bi rekli *upravnik žitnega silosa*; mogoče gre tudi samo za čuvaja v takem poslopu). Ponekod se je zapisovalec zadovoljil kar s splošnim izrazom *delavec, rokodelc, obrtnik*. Zanimivo je, da je *žena* pogosto tudi pri nosilcih nemeščanskih poklicev imenovana *soproga* oz. *sopruga*, npr. *sopruga gozdnega čuvaja, soproga mašinista*.

Med uslužbenske poklice v širšem pomenu spadajo: *cestni ogleda, cestni nadzornik, c. kr. cestni mojster, c. kr. aktuar* (sopomenka: *pisar*), *knjigovodja, jamski predstojnik, službenica, služebnuka, c. kr. sodni pristav, živinski zdravnik, živinozdravnik, c. kr. častnik, vojščak, vojaški lovec, desetnik* (podobno je v pomenu *desetar* ali *desetinar*, pobiralec desetine), *žandarm, policaj, jetniški čuvar, jetnišničar, c. kr. sodni sluga, pot* (sel, ž. *potovka*), *c. kr. vahtmajster, deželni uradnik, notar* (*biležnik, bilježnik* (po hrv.); Plet. ima novoknjižno obliko *beležnik*, ki pa se v tekmi z izrazom *notar* ni mogla uveljaviti; SSKJ 1 jo je z ozn. *zastarelo* še sprejel), *sodni avskultor* (sopomenka k *avskultant* »sodniški pripravnik«; v Plet. tudi *prislušnik*, ki se ni obdržal), *državni pravdnik, okrajni glavar, babica, pisar, dacar, zdravnik, doktor zdravilstva, lekar(nar), lekarniški pomočnik, zemljemerec* (c. kr. *geometer*), *c. kr. vodja zemljiške knjige, c. kr. stavitelj* (zastarela novoknjižna tvorba za *stavbenik, arhitekt*), *davkar, c. kr. davkarski nadzornik, davkarski uradnik, finančni stražnik, c. kr. finančni pozornik* (verjetno *nadzornik*), *kontrolor* (ž. *kontrolorjeva*), *davkarjeva gospa, magistratni tržni komisar, cesarski rudnopralniški nadglednik, cesarski preduhni mojster* (Idrija; odgovorni nameščenelec za prezačevanje v rudniku; samost. *preduh* (SSKJ 3) je »odprtina, luknja, odprta na obeh straneh«; v 19. stol. pomensko še blizu novoknjižni besedi *prepili*), *vračitelj* (izumrla novoknjižna tvorba za *zdravnik, ž. vračiteljica*; v Plet. slovarju so še različice *vračitnik, vračnik, vračnica*), *koncipient, denarničarski pisatelj* (verjetno v pomenu *računovodja*), *oglednik mrličev, rudarski služabnik, rudarski pisar, rudarski uradnik, (gospica Rudolf Viktorija, hči rudarskega uradnika), fužinarski uradnik, fužinarski oskrbnik, oglarskega odpravnika hči, uradnik (uradniška vdova), mestni uradnik, kancelist* (Plet.: neke vrste uradnikov; SSKJ 2, 273, *kanclist* - *pogovorno, navadno slabšalno* »uradnik, uslužbenec«; *kanclija* ima celo ozn. *nižje pogovorno, navadno slabšalno* »pisarna, urad«). Med udi MD je bil tudi *cesarski ruski državni svetovalec in profesor na vseučilišču v Odesi* (Valtazar Bogišić).

Nekaj poimenovanj je povezanih še z ostanki fevdalnih razmer, npr. *grajšak* (*grajščak*), *grajska gospa, grofov strežaj, grajski oskrbnik, gra(j)ščinski služabnik, gra(j)šč. kočijaž, gra(j)šč. voznik*. Ponekod imajo udje MD kar splošne oznake *vaščan, tržan, mestjan* (*meščan*), *varaščan* (po madž., v Veržeju; prim. srb. in hrv. *varoš*), *mestna hči, tržanski sinovi*.

Marsikdaj je težko najti pomenske razločke med stanovskimi oznakami *najemnik, stanovnik, stanovalka, gost, gostja, gostinja*; v odtenkih se ločujejo tudi poklici: *strežnik, strežnica, sluginja, kuhinjska, kuhinjska pomočnica, hišna, krščenica*. Težko je pomensko natančneje določiti oznako *domača*. Pomen je čisto jasen v primerih, ko so kot udje MD imenovani poleg gospodarja ali gospodinja »in domači«, torej vsi, ki sestavljajo družino. Pri *domača* pa je mogoče domnevati, da gre za *gospodinjo*; tako bi se *domača* približala ali izenačila z vlogo hrv. *domačice* (v drugem pomenu; gl. V. Anić, Riječnik hrvatskoga jezika, Zagreb 1991, str. 118).

Z navedenim gradivom iz Koledarjev MD (1868–1877) sem poskušal obuditi ter s posebnega gledišča vsaj bežno osvetliti jezikovno in socialno vzdušje tistega časa na Slovenskem.

Literatura

Koledarček družbe sv. Mohora (za leta 1868, 1869, 1871, 1872). Na svitlo dala družba sv. Mohora v Celovcu 1867, 1868, 1870, 1871.

Koledarček družbe sv. Mohora (za leta 1873, 1874, 1875, 1876, 1877). Na svitlo dala družba sv. Mohora v Celovcu 1872, 1873, 1874, 1875, 1876.

M. Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch 1, 2*, Ljubljana 1860.

M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1, 2*, Ljubljana 1894, 1895, (Plet.)

Slovar slovenskega knjižnega jezika 1-5, Ljubljana 1970-1991. (SSKJ)

F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1, 2, 3, (A-S)*, Ljubljana 1976, 1982, 1995. (ESSJ)

Besedišče slovenskega jezika (po kartotki za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika) 1, 2. Interna objava Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 1987. (Besedišče)

V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1991.

S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Slovenska matica, Ljubljana 1996.

M. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*; Mladinska knjiga, Ljubljana 1997. (SES)

Summary

Who Were the Members of the Hermagoras Society in the Years 1868-1877?

The author has used the directories of the Hermagoras Society members to obtain data on their profession, social position, family status, which were sometimes, though not always, listed after the member's family and first name. The professional and social scope in rural parishes is quite limited. Besides those who work the land or own it, the listings usually include only the priest, the teacher and several (often only one or two) artisans and craftsmen. The situation is not so monotonous all over Slovenia, depending on a region's main crops and on historical circumstances dictating ownership and dependence.

In Slovene towns and cities there was a great variety of terms for specific trades, a great many of which have died out in this century. The names for clerics and teachers, tradesmen and innkeepers, post and railroad employees are far from being uniform. Among civil servants there are considerable differences in social status, the scale ranging from watchmen to supervisors and counselors in judiciary, finance and tax-collecting offices. In cities quite a few members of the Hermagoras Society are low on the social scale; in the countryside a few remains of feudal trades can be found.

Dr. Andrej Vovko
Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA od leta 1901 do leta 1916

Družba sv. Mohorja je skozi več kot 140 let svoje zgodovine opravljala pomembno versko, narodnoprubudno, kulturno in izobraževalno poslanstvo med slovenskim narodom, tako v matični domovini, kot tudi med izseljenci. V pričujočem članku sta predstavljena pregled udov Družbe po posameznih letih in mreža postojank Družbe sv. Mohorja v ZDA v letih 1901-1916 s 35 tabelami največjih med njimi, s podatki o številu članov, večjimi naročniki ter poverjeniki ter dvema »obhodoma« po ozemlju ZDA.

Through the 140 years of its history, the St. Hermagoras Society has performed an important religious, nationally revivalist, cultural and educational mission among the Slovenes both at home and among immigrants. In addition to two "inspections" of the U.S. territory, the article gives a yearly survey of Society members and the network of centers of the St. Hermagoras Society in the U.S.A. from 1901 to 1916, complete with charts on the top 35, including data on the number of members, subscribers and representatives.

Družba sv. Mohorja se je leta 1955 v Sloveniji preimenovala v Mohorjevo družbo in je v več kot 140ih letih svojega delovanja opravljala svoje dragoceno versko-vzgojno, narodno-prebudno, kulturno in izobraževalno delovanje na krščanskih načelih tako v slovenskih matičnih deželah, kot tudi med Slovenci zunaj njih.¹

V prvi številki zbornika Dve domovini/Two Homelands sem pred leti že predstavil razširjenost Družbe sv. Mohorja med slovenskimi izseljenci v ZDA do leta 1900.² Kot sem omenil že v tem prispevku, je seznam družbenikov, ki so prejeli redni letni

---

¹ Več o Družbi sv. Mohorja oziroma Mohorjevi družbi skupaj z osnovno literaturo v: Andrej Vovko, Marijan Smolik, Branko Marušič, Mohorjeva družba, Enciklopedija Slovenije 7, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1993, str. 205-206.

² Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900. - Dve domovini, Razprave o izseljenstvu / Two Homelands, Migration studies, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Ljubljana 1990, str. 121-135.

knjižni dar Družbe sv. Mohorja, svojevrsten zemljevid razširjenosti naših izseljencev po svetu, saj so bilo po logiki stvari največ Mohorjanov v najmočnejših slovenskih izseljenških naselbinah. Tokrat se bomo posvetili prikazu razširjenosti Družbe sv. Mohorja med našimi izseljenci v ZDA od 1901 do 1916, ko je bil v Koledarju sv. Mohorja za leto 1917 do konca I. svetovne vojne zadnjič objavljen seznam zunajevropskih Mohorjanov.

Pravila Družbe sv. Mohorja so v času, ki ga obravnavamo, določala, da je njen namen podpirati »pobožno, lepo obnašanje in ohranjevati katoliško vero med slovenskim ljudstvom, v ta namen se bodo na svetlo dajale in razširjale med Slovenci dobre katoliške bukve«. V Družbo lahko vstopi »vsak katoliški kristijan obojega spola, vsakega stanu in vsake starosti«. Dolžnosti članov so, da molijo, da bi se ohranjala in razširjala katoliška vera nasploh in še posebej med slovenskim narodom in da plača predpisano članarino, »dobički družbenikov« pa so poleg prejema popolnih in delnih odpustkov tudi pravica, da dobi »od vsakih knjig, ki jih izda družba... po jeden iztis za svoje plačilo« in »take spise, ki se mu za slovensko ljudstvo potrebni ali koristni dozdevajo, družbenim odbornikom pripročevati, naj se na svetlo spravijo.«³

Koledarji Družbe sv. Mohorja so v proučevanem obdobju vsako leto prinašali pomenški seznam članov omenjene Družbe, ki so se po njenih pravilih imenovali »družbeniki« ali »udje«. Pravila so poznala dve vrsti članov - dosmrtni in letne. Dosmrtni člani so proti koncu prejšnjega stoletja samo enkrat plačali 15 goldinarjev ali dvakrat po 8 goldinarjev v enem letu, letni v tem času pa po 1 goldinar. Za družbenike iz ZDA sta bila oba prispevka več kot dvakrat višja (1 dolar je bil vreden 2,2 goldinarja) -15 dolarjev in 1 dolar, to pa zato, »da se jim zamorejo knjige o svojem času pod križnim zavitkom poslati in se poštnina že tu odraja.«⁴ Kot prvega družbenika Družbe sv. Mohorja zasledimo v seznamih misijonarja v Belle-Prairu v zvezni državi Minnesoti Ignacija Tomazina, ki je kot njen 386. dosmrtni ud pristopil med majem 1870 in junijem 1871.⁵ Do leta 1887, ko so udje iz ZDA v Koledarju Družbe sv. Mohorja za leto 1888 posebej združeni v skupnem 13. poglavju in jih je skupaj 64, se poleg Tomazina postopoma pojavi še devet članov - »letnikov«. Število članstva se potem strmo dviga, saj je leta 1891 236 naročnikov Mohorjevih knjig, leta 1893 394, leta 1895 514, 1898 693 in 1900 739.⁶

Ko se opremljeni s temi osnovnimi podatki podamo na zemljepisno popotovanje po ZDA v letu 1901, po seznamu Koledarja Družbe sv. Mohorja za leto 1902, najprej ugotovimo, da so udje iz ZDA združeni v XV. poglavju »Amerika«, ki je večji del res namenjen ZDA, manjši pa Južni Ameriki, predvsem Braziliji in v manjši meri Argentini, medtem ko so zelo redki družbeniki iz Kanade preprosto priključeni k ZDA.

Tako je v letu 1901 v ZDA 9 dosmrtnih in 805 letnih udov (in še dva iz Merrittona v kanadskem Ontariu). Zgolj za primerjavo in brez želje, da bi tokrat predstavili še druge izseljenske ude Družbe sv. Mohorja po svetu povejmo, da jih je po istem seznamu in v istem letu v Južni Ameriki 92 (od tega 1 dosmrtni Alojzij Benedetič v Parana in kar 72 v Braziliji), v Egiptu, predvsem v Aleksandriji 1 dosmrtni - frančiškanski duhovnik p. Benigen Snój in 206 letnih ter dva v Vladikavkazu v Rusiji.

Naše popotovanje začnimo tako kot ogromna večina takratnih slovenskih izseljencev v New Yorku, kjer je bilo v letu 1901 114 naročnikov knjig Družbe sv. Mohorja, od tega

³ Družbe sv. Mohorja postave in vodila opravičnega reda. - Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1902, Celovec 1901, str. 133. (Dalje KDM za ...).

⁴ Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1891, Celovec 1890, str. 121.

⁵ KMD za 1885, str. 48.

⁶ Podatki po koledarjih Družbe sv. Mohorja za ustrežna leta.

jih je znani slovenski podjetnik in izdajatelj časopisa Glas naroda Frank Sakser prek omenjenega časopisa prejemal kar 100. Glas Naroda je v seznamu označen kot eden od dveh poverjenikov Družbe v New Yorku, drugi s sedmimi naročniki pa je Karel Adamič. Po en naročnik je bil še v bližnjih Brooklynu in Buffalu. Med številnimi slovenskimi izseljenci v zvezni državi Pennsylvaniji je bilo močno jedro v Forest Cityju, kjer je imel poverjenik Alojzij Zaverl 32 družbenikov - letnikov. Pet kompletov knjig je prevzel sam poverjenik duhovnik Jožef Zalokar v Bridgevillu, poleg njih je imel še 11 letnikov. Udje Družbe sv. Mohorja so bili v tej zvezni državi še v Pittsburgu s poverjenikom duhovnikom Johnom Kranjcem in 10 letniki, v Whitneyju s poverjenikom Venceslavom Šolarjem in še tremi naročniki, v vsej preostali Pennsylvaniji pa jih je bilo še 34, brez označenih poverjenikov in porazdeljenih po eden, dva ali največ pet v vrsti tamkajšnjih naselbin (Hazer, Johnstown, Bessemer, Scottdale (5), West-Newton (4), Lecrone (4), Kalensburg, Braddock, Plymouth, Tinleyville, Cooksville, Puritan, Ricketts, Trestle, Pitcair, Steelton in Federal.

Naslednja v nizu »slovenskih« zveznih držav je bila Minnesota, kjer so bili 4 udje Družbe v St. Cloudu, med njimi škof dr. Jakob Trobec, kar 33 v Elyju s poverjenikom duhovnikom Josipom Buhom, ki je sam naročil kar pet »iztiskov«, 22 v Towerju s poverjenikom duhovnikom Andrejem Smrekarjem, 17 v St. Stephenu (v seznamu zapisanim kot Sv.Štefan) s poverjenikom Lovrom Slamnikom, 6 v Virginiji z dosmrtnim udom duhovnikom Mathiasom Bilbanom, 6 v Biwabiku, po 5 v Kraintownu s poverjenikom Andrejem Mallyjem, Albanyju s poverjenikom Johnom Plemljem in St. Paulu, po 4 v Evelethu in Hibbingu. Posamezni ali par naročnikov so bili v tej zvezni državi še v Mount Ironu, Sparti, Rices Bentonu, kjer je bil dosmrtni ud duhovnik Jože Knafelc, St. Petru, New Ulmu, Heidelbergu, Merganu, Minneapolisu, Belle Riverju, kjer je bil še vedno neutrudni pionir Družbe sv. Mohorja v Ameriki Ignac Tomazin in Delanu z dosmrtnim članom duhovnikom Marijem Šavsem.

Naslednja »mohorjanska« zvezna država je bil Illinois, kjer je v Jolietu poverjenik in eden najvidnejših slovenskih duhovnikov v ZDA Francis Saleški Šušteršič skrbel za 106 naročnikov, med njimi za Šolske sestre sv. Frančiška, ki so delovale v tamkajšnji župnijski šoli, in za dosmrtna uda Mary Mušič ter Jakoba Blutha in za znanega trgovca Matijo Pogorelca, ki je očitno za nadaljnjo prodajo naročil 10 »iztisov«. V Chicagu je bil poverjenik duhovnik Ivan Plevnik, članov-letnikov pa 29, v Aurori s poverjenikom Ivanom Novakom 11, v Bradleyju, Waukeganu, La Sallu in Tolnci (?) pa skupaj 9.

V državi Michigan je bilo najmočnejša postojanka Družbe sv. Mohorja v Calumetu s 46 člani in poverjenikom organistom Antonom Grizoldom. Dva naročnika sta bila še v Iron Mountainu in eden v Baragovem Marquettu.

V Ohiju je bil seveda na prvem mestu Cleveland s 86 udi ter poverjenikom in hkrati dosmrtnim članom duhovnikom Vitusom Hribarjem, po en Mohorjan pa je bil še v Lorainu in Barbertonu.

V Pueblu v Coloradu je poverjenik duhovnik p. Ciril Zupan leta 1901 med naročnike razdelil 53 »knjižnih darov« Družbe sv. Mohorja, od teh pa jih je imel 5 naročenih sam. Še »hujši« je bil duhovnik Ivan Perše, ki je v Leadvillu v isti zvezni državi naročil kar 10 »darov« od 16 v tem kraju. V Coloradu so bili Mohorjani še v Denverju, in sicer 22 s poverjenikom duhovnikom Ignacem Burgarjem in 4 v Aspenju.

Precej Slovencev in Mohorjanov je bilo tudi v Montani, kjer je bilo 18 udov v Butte Cityju s poverjenikom Mihaelom Perkom, 7 jih je bilo v Great Fallsu s poverjenikom M. B. Nemanichem, 4 v Aldridgeju, po eden ali dva pa v Glendaleju, Jardinu, Beltu, Anacondi z dosmrtnim članom duhovnikom Johnom Pirnatom in Smelterju (Shelterju?).

V »preostalih« ZDA je bilo 7 naročnikov knjig Družbe sv. Mohorja v Indianapolisu v Indiani s poverjenikom Janezom Hribernikom, dva v Louisvillu (Kentucky) po eden pa v Alexandriji (Indiana), South Omahi (Nebraska), Burku (Idaho), Sayretonu (Alabama).

V zvezni državi Kansas je bilo devet družbenikov v Frontenacu, pet v Mineralu, po dva v Weier Cityju in Flemingu, po eden pa v Marionu (dosmrtni član duhovnik Anton P. Podgoršek) in v Chicopeeju.

V Iowi je bilo pet Mohorjanov v Riggsu, po dva pa v Lyonsu in Councill Bluffu. V Wyomingu jih je bilo skupaj 5 in to po dva v Rock Springsu in Globeju in eden v Frontierju, v Walleyu v Washingtonu pa kar osem, tako da so premogli tudi poverjenika Andreja Zalokarja.⁷

Vidimo, da so bile leta 1901 knjige Družbe sv. Mohorja zelo razširjene med slovenskimi izseljenci v ZDA. To pozornost jim je Družba vračala tudi tako, da je v svojem Koledarju objavljala članke o ameriških in drugih slovenskih izseljencih. Prav v Koledarju za leto 1902, v katerem je zgoraj predstavljeni seznam družbenikov, sta dva zelo pomembna članka z izseljensko vsebino. Eden, ki ga je prispeval zdravnik dr. Karol Pečnik, govori o Egiptu, o Slovencih oziroma predvsem o Slovenkah v Egiptu in tudi o drugih slovenskih izseljencih po svetu,⁸ drugi, ki ga je napisal Anton Logar, pa o Slovencih v St. Paulu v Minnesoti.⁹ Avtor članka je bil rojen v tem ameriškem mestu kot sin A. Logarja in Katarine Levičnikove. Šolal se je v St. Thomas Military College in stopil v semenišče. Med izletom na neko jezero se mu je 30. maja 1912 prevrnil čoln in je utonil.¹⁰ V začetku svojega prispevka sicer potoži, da se v matični domovini le redko sliši o »nas ameriških Slovencih«, potem pa optimistično doda, da ve, »da Slovenca po naših rojakih«, zato hoče na kratko poročati o delovanju slovenskih misijonarjev v St. Paulu. Tako predstavi faro Presv. Srca Jezusovega, ki jo je leta 1881 ustanovil duhovnik Keberl, po rodu s Štajerske, o katerem pa najboljši poznavalec zgodnjih Slovencev v ZDA izseljenski duhovnik Jurij Trunk žal ne ve ničesar. Postavil je cerkev in šolo, zaradi hudih naporov pri gradnji pa je prezgodaj umrl 20. februarja 1899. Tudi v naslednji župniji Sv. Frančiška je prvo cerkev in šolo sezidal slovenski duhovnik in kasnejši škof v mestu Lead v Dakoti Ivan Stariha, za kar je zbral in plačal skoraj 75.000 dolarjev. Faro sv. Mateja je leta 1886 ustanovil Alojz Plut ter sezidal cerkev, šolo in župnišče. Ko se je leta 1897 moral umakniti zaradi slabega zdravja, ga je nadomestil John M. Solnce, med ostalim »poraženi« kandidat za novega škofa v St. Cloudu v Minnesoti. Škof je leta 1897 postal njegov sosed na župniji sv. Neže Jakob (James) Trobec, ki smo ga zgoraj že omenili kot Mohorjana. Trobec je leta 1887 omenjeno faro tudi ustanovil in kot vsi ostali tudi sam tam postavil cerkev ter šolo. Solnce pa ga je po njegovem odhodu nadomestil kot župnik. Slovenski duhovnik Anton Ogulin je leta 1890 ustanovil v St. Paulu faro sv. Bernarda in postavil najprej veliko poslopje, katerega prvo nadstropje je bilo šola, drugo pa cerkev, kasneje pa še pravo cerkev, za katero je naredil načrte slovenski stavbenik Ivan Jager. Tajništvo Družbe sv. Mohorja je Logarjevemu sestavku priključilo Dodatek, v katerem opozarja na pravkar izšlo knjižico Spomenico desetletnice slovenske župnije sv. Jožefa v Joliet-u, Illinois, torej v kraju, ki je bil tudi, kot smo že opazili,

⁷ KMD za 1902, str. 128-129.

⁸ Dr. Karol Pečnik, Slovenci v Egiptu, KMD za 1902, str. 51-57.

⁹ Anton Logar, Glas iz Amerike, (Št. Pavel - Minnesota), KMD za 1902, str. 48-50.

¹⁰ Jurij M. Trunk, Amerika in Amerikanci, Celovec 1912 (samozaložba), str. 571. (Dalje J. M. Trunk, Amerika in Amerikanci).

tudi ena najmočnejših in najpomembnejših ameriških postojank Družbe sv. Mohorja. Na slovesnost ob desetletnici je prišel tudi škof Trobec. Tajništvo je pojasnilo dodatek z željo, da »mohorjani spoznajo, kako krepko se gibljejo in kako čvrsto napredujejo naši dragi rojaki onstran morja.«

Koledar Družbe sv. Mohorja se tudi v naslednjih letih vrača k vprašanju slovenskega izseljenstva. Tako piše o Slovencih v Aleksandriji v obširnem prispevku¹¹ frančiškan p. Benigen Snój, ki je najprej deloval med njimi v omenjenem mestu in bil tudi poverjenik za 196 Mohorjanov, vključno z njim, kasneje pa je deloval med izseljenci v New Yorku.

Med napredek, o katerem je govora, lahko upravičeno prištejemo tudi rast udov Družbe sv. Mohorja v naslednjih letih. Preveč časa in potrpljenja bralcev bi vzelo, če bi za vsako leto ponovil zemljepisno popotovanje od ene mohorjanske postojanke do druge, od Atlantika do Pacifika, zato bom za nazornejši in bolj zgoščen pregled raje uporabil tabele. Prva tabela bo skupna za vse ZDA in bo vsebovala pregled števila krajev z Mohorjani ter število dosmrtnih in letnih članov. Svoje tabele bodo imele tudi najmočnejše mohorjanske postojanke z najmanj dvajset in več družbeniki, ki pa jim bomo sledili tudi, če bodo omagale pod to število članov. Za zaključek se bomo v letu 1916 še enkrat podali na pot po ZDA. Vsi uporabljeni podatki so iz Koledarjev družbe sv. Mohorja.

Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA 1901-1916

Leto	Število postojank	Dosmrtni člani	Letni člani	Skupaj
1901	89	9	805	814
1902	97	11	952	963
1903	98	14	1.087	1.101
1904	107	15	1.240	1.255
1905	70	16	1.478	1.494
1906	87	17	1.692	1.709
1908	77	18	1.998	2.016
1909	142	13	2.070	2.083
1910	170	18	2.354	2.373
1912	147	17	2.495	2.512
1913	118	15	2.070	2.085
1914	120	19	2.160	2.179
1915	53	23	2.001	2.024
1916	90	23	1.112	1.135

Opazimo lahko, da po obdobju vztrajnega naraščanja število družbenikov Družbe sv. Mohorja doseže svoj vrh leta 1902, potem pa začenja počasi padati, dokler se z nekoliko »nevtralnega zamika« po začetku vojne v Evropi enostavno ne prepolovi. Veliko nihanje števila mohorjanskih postojank, v katere pa smo zajeli vse, od največjih s čez 1000 članov do najmanjših z enim članom, pa gre predvsem na račun dejstva, da so nekatere največje med njimi, zlasti newyorška, v določenih letih med »svoje« družbenike zajele Mohorjane s praktično vsega ozemlja ZDA, tudi tiste, ki so imeli lastne postojanke, v določenih letih pa ne.

¹¹ P. Benigen Snój, Aleksandrija in Slovenci, KMD za 1906, str. 43-49.

New York City (N.Y.)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901		114	114	Glas Naroda 100	Glas Naroda Karel Adamič
1902	1	116	117	Glas Naroda 150	Isti
1903	1	221	222	Glas Naroda 200	Frank Sakser
1904	1	267	268	Glas Naroda 250	Glas Naroda
1905	1	461	462	Glas Naroda 300	Glas Naroda
1906	1	517	518	Glas Naroda 400	Frank Sakser
		4	4		Matilda Zobec
1908		660	660	Glas Naroda 450	Frank Sakser
	1	5	6		Matilda Zobec, Alojz Blaznik
1909	1	549	550	Glas Naroda 500	Frank Sakser p.Kazimir Zakrajšek
1910	1	627	628	Glas Naroda 555	Glas Naroda Jurij Trunk p.Kazimir Zakrajšek
1912	1	121	1.121	Glas Naroda 1.000	
	1	6	7		p. Kazimir Zakrajšek
1914		902	902	Glas Naroda 807	Frank Sakser
1915	1	1.015	1.016	Alojzij Skulj 1.000	Alojzij Skulj
1916		452	452	Alojzij Skulj 450	Isti

V določenih letih se pojavljata kar dve mohorjanski postojanki, v drugih pa ena, kot je bilo že omenjeno. Newyorška je vključevala Mohorjane z več kot 50 kraji v ZDA, tudi iz tako močnih postojank, kot so bile v Clevelandu, Pueblu, Bridgeportu in še kje. Kot vidimo, je bil levji delež mohorjanskega delovanja v ZDA do leta 1916 v rokah tiskarja in podjetnika Franka Sakserja in njegovega časopisnega podjetja Glasa Naroda.

Brooklyn (New York)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1909		25	25		Društ. sv. Petra
1910		15	15		
1914		11	11	Uprava Ave Marija 11	Uprava Ave Marija
1915	1	21	22	Uprava Ave Marija 11 Dekl. društ. N.Y. 10	Isti
1916	1	17	18	Uprava Ave Marija 11	Isti

Forest City (Pennsylvania)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901		32	32		Jože Zalokar
1902	1	33	34		Alojzij Zavrl
1903	1	37	38		Isti
1904	1	45	46		Isti
1905	1	58	59		Josip Tomšič
1906	1	54	55		Isti
1908	1	72	73	Josip Tomšič 4	Isti
1910	1	77	78		Isti
1912	1	60	61	Neimenovani 4	Isti
1914	1	64	65	Neimenovani 4	
1915	1	-	-		
1916	1	44	45		Josip Tomšič

Bridgeville (Pennsylvania)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1902		26	26	Josip Zalokar 7	Josip Zalokar
1903		20	20	Josip Zalokar 9	Isti
1904		30	30	Josip Zalokar 24	Isti
1905		33	33	Josip Zalokar 24	Vključen v New York
1908		26	26	Josip Zalokar 10	Isto
1910		20	20		
1914		10	10		Albin Moder
1916		15	15	Albin Moder 9	Isti

Pittsburgh (Pennsylvania)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1906		33	33	John Mertel 4	John Mertel Josip Lokar
1908		30	30	John Mertel 4	Ista
1910		28	28	John Mertel 4	John Mertel
1912		25	25	John Merlet 5	Isti
1914		38	38	John Mertel 3	Isti
1916		1	1		

Steelton (Pennsylvania)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1906	1	22	23	Frančišek Ažbe 12	Frančišek Ažbe
1908	1	40	41	Frančišek Ažbe 28	Isti
1910	1	21	22	Frančišek Ažbe 8	Isti

Tower (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901		20	20		Andrej Smrekar
1902		31	31		Isti
1903		35	35	Andrej Smrekar 5	Isti
1904		26	26	-	Isti
1905	1	33	34		Josip Ferjančič
1906	1	35	36		Isti
1908	1	36	37		Isti
1910	1	47	48		Isti
1912	1	28	29		Isti
1914	1	26	27		Isti
1916	1	29	30		Isti

Ely (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901		33	33	Josip Buh 5	Josip Buh
1902		29	29	Josip Buh 7	Isti
1903		40	40	Josip Buh 5	Isti
1904		50	50	Josip Buh 11	Isti
1905		47	47	Josip Buh 5	Isti
1906		40	40	Josip Buh 4	Isti
1908		37	37		Isti
1910		43	43	Josip Buh 3 Jos. Peshel 3	Isti
1912		29	29	Josip Buh 3 Jos. Peshel 3	Josip Buh Jos. Peshel
1914		25	25	Josip Buh 4 Jos. Peshel 2	Ista
1916		39	39	Josip Buh 4	Ista

Brockway (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1902		26	26		Ivan Trobec
1903		36	36		Isti
1904		34	34		Isti
1905		38	38	Ivan Trobec 5	Isti
1906		31	31		Isti
1910		45	45	Ivan Trobec 2	Isti
1912		29	29		Isti
1914		38	38		Isti
1915	-	-	-		
1916	-	-	-		

St. Stephen (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1915		34	34		Ivan Trobec
1916		40	40		Isti

Biwabik (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1908		21	21		Fr. Šaloven
1910		19	19		Isti
1912		7	7		Isti
1914		7	7		Jak. Delak
1915		-	-		
1916		-	-		

Aurora (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1910		20	20		Al. Pirnat
1912		13	13		Fr. Šaloven

Chisholm (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1908		48	48	John Tscholl 6	John Tscholl
1910		43	43		Isti
1912		34	34	Janez Schiffrer 11	Janez Schiffrer
1914		37	37	Janez Schiffrer 15	Isti
1915		-	-		
1916		-	-		

Eveleth (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1908	1	35	36	Mat. Bilban 3	Mat. Bilban
1910	1	50	51	Mat. Bilban 12	Isti
1912	1	34	35	Mat. Bilban 11	Isti
1914	1	29	30	Mat. Bilban 15	Isti
1915	1	19	20	Mat. Bilban 12	Isti
1916	1	6	7		Isti

Rice (Minnesota)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1908		43	43		Ivan Trobec
1914		2	2		
1915		-	-		

Joliet (Illinois)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901	2	104	106	Matija Pogorelec 10	Francis Šušteršič
1902	2	101	103	-	Isti
1903	2	112	114	Francis Šušteršič 5	Isti
1904	2	115	117	Francis Šušteršič 4	Isti
1905	2	118	120	Francis Šušteršič 4	Isti
1906	2	121	123	Francis Šušteršič 4	Isti
1908	2	112	114	Francis Šušteršič 4	Isti
1910	2	114	116	Francis Šušteršič 3	
1912	2	136	138		Am. Slovenec
1914	3	97	100	John Kranjec 7	John Kranjec
1915	4	86	90		John Plevnik
1916	4	1	5		

Chicago (Illinois)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901		29	29		Ivan Plevnik
1902		31	31		Isti
1903		15	15		-
1904		20	20	John Kranjec 5	John Kranjec
1905		26	26	John Kranjec 3	John Kranjec An. Kraschowitz Ivan Kosmač Janez Kumar
1906		31	31	John Kranjec 6	John Kranjec Anton Sojar
1908		35	35	John Kranjec 7 Anton Sojar 3	John Kranjec Anton Sojar
1910		49	49	John Kranjec 7 Anton Sojar 5	Ista
1912		44	44	Anton Sojar 5 A.M. Kraschowitz 7	Anton Sojar A.M. Kraschowitz
1914		42	42	Antoj Sojar 5 A. Kraschowitz 3	Anton Sojar A. Kraschowitz Fran Tomažič
1915		11	11	A. Kraschowitz 4	A. Kraschowitz
1916		3	3		

La Salle (Illinois)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1903	1	31	32		Anton Podgoršek
1904	1	38	39		
1905	1	59	59		Anton Podgoršek

1906	1	48	49	Isti
1908		52	52	Alojzij Kastigar
1910		37	37	Isti
1912		45	45	Isti
1914		31	31	Isti
1916		13	13	Frank Šaloven

Waukegan (Illinois)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1910		32	32		Janez Umek Mat. Ogrin Jak. Grimšič
1912	1	37	38		Janez Umek Mat. Ogrin
1914		36	36	Mat. Ogrin 3	Mat. Ogrin
1916	1	32	33	F. Ažbe 6 Mat. Ogrin 3	Isti

Calumet (Michigan)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901		46	46		Anton Grizold
1902		54	54		Isti
1903		42	42		Marko Pakiž
1904		53	53		Dr. Jože Plautz
1905		89	89		Luka Klopčič
1906		105	105	Luka Klopčič 4	Isti
1908		173	173	Luka Klopčič 4	Isti
1910		153	153	Luka Klopčič 10	Isti
1912		119	119	Luka Klopčič 5	Isti
1914		92	92	Luka Klopčič 10	Isti
1915		109	109	Luka Klopčič 10	Isti
1916		-	-		

Cleveland (Ohio)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901	1	85	86		Vitus Hribar
1902	1	106	107		Vitus Hribar Franc Kerže
1903	1	132	133		Isti
1904	1	154	155		Isti + Nova Domovina
1905	1	141	142	Isti	
1906	2	141	143	Nova Domovina 25	V. Hribar, F. Kerže John Grdina

1908	4	114	118		F. Kerže Jernej Ponikvar Nova Domovina
1910	3	198	201	J. Ponikvar 12	J. Ponikvar Dr. J. Seliškar
1912	4	143	147	J. Ponikvar 15	Clev. Amerika J. Ponikvar
1914	4	199	203	J. Ponikvar 15	J. Ponikvar Jos. Lavrič
1915	6	186	192	J. Ponikvar 20	Ista
1916	6	134	140	J. Oman 3	J. Ponikvar J. Oman Pav. Hribar

South Lorain (Ohio)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1906		22	22		Andrej Smrekar
1908		28	28		p. Kazimir Zakrajšek
1910		42	42		J. A. Štefanič
1912		32	32		Isti
1914	1	41	42		Isti
1915	1	32	33		Isti
1916	1	-	-		

Bridgeport (Ohio)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1908		20	20		Mihael Hočevar
1910		26	26		Isti
1912		22	22		Isti
1914		18	18		Isti
1915		-	-		
1916		-	-		

St. Lawrence (Ohio)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1910		58	58		Jos. Lavrič
1912		58	58		Jos. Lavrič

Colinwood (Ohio)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1910		29	29		Andr. Smrekar
1912		41	41		Isti

1914	47	47		Pavel Hribar
1915	50	50		Isti
1916	2	2		

Milwaukee (Wisconsin)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1906		23	23		Alojz Kastigar

West Allis (Wisconsin)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1908		58	58		Ivan Smolej
1910		22	22		Marko Pakiž
1912		13	13		Isti
1914		12	12		Isti
1915		19	19		Isti
1916		-	-		

Indianapolis (Indiana)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1906		27	27		John Hribernik
1908		28	28		Josip Lavrič
1910		31	31	Iv. Smolej 3	Iv. Smolej
1912		35	35		p. Bonav. Čiček
1914		47	47		Isti
1915		29	29		p. Ciril Orendač
1916		-	-		

Kansas City (Kansas)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1910		35	35		Marko Speiser
1912		19	19		A. Leskovic
1914		23	23		Isti
1915		21	21		Isti
1916		16	16		Župnijski urad

Pueblo (Colorado)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901		53	53	Ciril Zupan 5	Ciril Zupan
1902		72	72	Ciril Zupan 20	Isti
1903		65	65	Ciril Zupan 20	Isti
1904		73	73	Ciril Zupan 14	Isti

1905	1	97	98	Ciril Zupan 25	Isti
1906	1	92	93	Ciril Zupan 25	Isti
1908	1	92	93	Ciril Zupan 25	Isti
1910	1	102	103	Ciril Zupan 25	Isti
1912		97	97	Ciril Zupan 25	Isti
1914		91	91	Ciril Zupan 25	Isti
1916		85	85	Ciril Zupan 25	Isti

Denver (Colorado)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1901		22	22		Ignac Burgar
1905		8	8		John Derganec
1906		8	8		Isti
1908		5	5		Mat. Sodar (?)
1910		6	6		Isti
1912		7	7		Isti
1914		6	6		Isti
1916		4	4		-

Leadville (Colorado)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1902		21	21	Ivan Perše 5	Ivan Perše
1903		31	31	Ivan Perše 5	Isti
1904		27	27	Ivan Perše 5	Isti
1905		32	32	Ivan Perše 5	Isti
1906		29	29	Ivan Perše 2	Isti
1908		23	23	Ivan Perše 2	Isti
1910		25	25	Ivan Perše 5	Isti
1912		21	21	Ivan Perše 5	Isti
1916		5	5		

Butte (Montana)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1910		28	28	Mih. Pirnat 4	Mih. Pirnat Pet. Osterman
1912		18	18		Mih. Pirnat
1914		16	16		Isti
1916		2	2		-

Meaderville (Montana)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1914		-	-		
1915		21	21		Mih. Pirnat
1916		-	-		

Rock Springs (Wyoming)

Leto	Dosmrtni	Letniki	Skupaj	Večji naročniki	Poverjeniki
1912		27	27		Ant. Schiffrer
1914		29	29		Isti
1916		25	25		Isti

Obljubljena mohorjanskega popotovanja ob zaključku tega orisa svetovne ne bomo strogo omejili zgolj na leto 1916, ampak bomo včasih pokukali vsaj še leto dni nazaj, saj smo že opozorili, da se je število družbenikov med letoma 1915 in 1916 prepolovilo. Najboljši primer za to nerazveseljivo dejstvo nam, kot smo že navedli v tabeli, nudi prav najmočnejša mohorjanska postojanka v mestu New York, ki se je od 1000 in več družbenikov v letu 1915 zmanjšala na 452. V zadnjih dveh letih je praktično izginila tudi omenjena rezervna vseameriška mreža mohorjanskih postojank, čeprav je leta 1915 v njenem okrilju Brooklyn, ki pa se v letu 1916, kot tudi prej v določenih letih pojavlja samostojno. Poverjeniki Družbe sv. Mohorja so bili, kot smo videli, pravi ameriški »businessman« Frank Sakser, po izobrazbi tiskar, bančni uradnik Karel Adamič ter duhovnika, znani frančiškan Kazimir Zakrajšek in Jurij Trunk. Newyorška postojanka, oziroma od časa do časa dve, je premogla le enega dosmrtnega(no?) člana(ico?) - Francis Kosec s številko 1844 v Imeniku dosmrtnih članov Družbe, ki se je v letih, ko sta se postojanki delili, vedno priključila številčno šibkejši. Pečat brooklynski postojanki je dajala uprava prvega slovenskega izseljenskega verskega lista Ave Marija, ki ga je ustanovil p. Zakrajšek in je začel izhajati leta 1909.¹² Tu naletimo v letu 1916 tudi na že znanega p. Benigna Snoja, ki je bil prestavljen v ZDA in je imel številko 1353 z Imenika dosmrtnih članov.

V Pennsylvaniji je leto 1916 dočakalo le nekaj postojank, med njimi tista v Forest Cityju, ki so jo zaporedoma vodili duhovniki Jože (Joseph) Zalokar, dolgoletni župnik v Bridgevillu¹³, eden prvih naseljencev v Forest Cityju Alojzij Zavrl¹⁴ in tamkajšnji župnik Josip Tomšič, tudi duhovni vodja prve osrednje izseljenske podporne organizacije Kranjsko Slovenske katoliške jednote¹⁵. Postojanka je imela tudi dosmrtnega člana Ignacija Kapljo s člansko številko 1843. Postojanko v Bridgevillu je po Zalokarjevi smrti skupaj z župnijo sv. Barbare prevzel duhovnik Albin Moder. Podobno sta Mohorjane v Pittsburghu in Steeltonu vodila tamkajšnja župnika John Mertel in Frančišek (Francis) Ažbe. Zunaj omenjenih postojank je bilo kar 34 družbenikov, in to v krajih Baggaley, Beadling, Beaver Falls, Butler, Conemaugh, Charleroi, Falls Creek, Greensburg, Hooversville, Horning, Hostetter, James City, Johnstown, Moon Run, Rockwood, Salat Marys, Scottdale, kjer je bila tudi poverjenica Elizabeta Sterbutzl, West Newton, Wind Gap in South Bethlehem s poverjenikom duhovnikom Anzelmom Murnom, ki je sam dobival 5 »iztisov«, med naročniki pa imel še Marijino dekliško družbo in Društvo sv. Jožefa.

»Slovenska« Minnesota je ostala Družbi sv. Mohorja zvesta tudi v letu 1916. V Towerju je župnika Andreja Smrekarja, ki je odšel v Colinwood v Ohio, tudi pri Mohorjanih nadomestil naslednik Josip Ferjančič, sicer tudi dosmrtni član Družbe (št.1758). V Elyju

¹² Prim. Darko Friš, Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871-1924, Mohorjeva založba Celovec - Ljubljana - Dunaj, 1995, str. 354-355.

¹³ J. M. Trunk, Amerika in Amerikanci, str. 604.

¹⁴ J. M. Trunk, Amerika in Amerikanci, str. 605.

¹⁵ J. M. Trunk, Amerika in Amerikanci, str. 599.

je začel po letu 1910 zaslužnemu misijonarju severne Minnesote Josipu Buhu, tudi generalnemu vikarju dulutske škofije, pri skrbi za Mohorjane pomagati duhovnik Josip Peshel. Nečak škofa Jakoba (Jamesa) Trobca Ivan, je deloval hkrati kot župnik in poverjenik Družbe sv. Mohorja v Brockwayu, potem ko je tam postojanka zaspala pa v letih 1915 in 1916 še v St. Stephenu. V to postojanko je bil leta 1916 vključen tudi stric kot upokojeni škof. Župnik v Biwabiku Francis Šaloven je skrbel za Mohorjane v tem kraju in v Aurori. V prvem kraju ga je nadomestil Jakob Delak, v drugem pa je pred njim deloval duhovnik Alojzij Pirnat. Ivan Trobec je nekaj časa skrbel za Mohorjane tudi v kraju Rice, preden je postojanka izginila iz mohorjanskega seznama. Za Eveleth je tudi v mohorjanskem duhu skrbel vrsto let tamkajšnji župnik Mathias Bilban, postojanka pa je v letu 1916 doživela številčno prepolovitev. V Chisholmu sta delovala kot poverjenika tamkajšnja župnika John Tscholl, sicer po rodu Nemeč s Tirolskega, a večšč tekoče slovenščine¹⁶ in Janez (John) Schifferer. Poleg omenjenih večjih so bile leta 1916 manjše mohorjanske postojanke v omenjeni državi še v Albanyju s poverjenikom Johnom Plemljem in dosmrtno članico Marijo Bückers (št. 2593), v St. Paulu s poverjenikom duhovnikom Johnom Seliškarjem, Vrginii s poverjenikom(?) Fr. Hrovaticem, v Delanu z dosmrtnim članom duhovnikom Matijo Šavsem (1530), Norwoodu, Pinetopu, Sartellu, Serton Thirtyju in Silverdalju.

Prepolovitev Mohorjanov v letu 1916 je še posebej opazno prizadela Illinois, saj je tako število Mohorjanov v Jolietu padlo od 90 v letu 1915 na vsega 5, od tega pa so bili kar štirje dosmrtni: Margareta Muršič (1114), Jakob Plut (1766), Marko Papič (2666) in Jožef Klepec (2697). V tej znameniti slovensko-ameriški fari sv. Jožefa je bil do svoje smrti leta 1911 poverjenik slavni župnik Francis S. Šušteršič¹⁷, za njim pa duhovnika John Kranjec in John Plevnik. Podobno kot Joliet se je -posušil- tudi Chicago, v katerem so bili od leta 1901 dalje med drugimi poverjeniki duhovniki Ivan Plevnik, John Kranjec, A. M. Kraschowitz in Anton Sojar. -Slab vtis- nedvomno omilila postojanki v La Sallu, kjer so bili poverjeniki duhovniki Anton Podgoršek, Alojzij Kastigar in Frank Šaloven in še zlasti v Waukeganu s poverjenikom župnikom Francisom Ažbetom. Poleg omenjenih postojank je bila precej močna še v Springfieldu s poverjenikom Matijem Barborichem, župnikom F.S. Mažirjem in še 14 drugimi družbeniki, po eden pa še v Carbon Hillu, Utici in Wittu. V Michiganu je leto 1916 pobralo nekoč eno največjih postojank v ZDA Calumet, kjer so bili v »debelih letih« poverjeniki organist Anton Grizold, zdravnik(?) dr. Jože Plautz in duhovnika Marko Pakiž ter Luka Klopčič. Omenjenega leta ga sploh ni v seznamu Mohorjanov, vsa država pa po njem premore le 7 udov Družbe, 5 v Iron Mountainu in po enega v Hesperii in Wakefieldu.

Tudi v sušnem letu 1916 sta se kljub precejšnjemu padcu država Ohio in še posebej Cleveland ponašala z lepim številom Mohorjanov. Število članov Družbe se je v -ameriški Ljubljani- sicer zmanjšalo za četrtno, še vedno pa je postojanka premogla šest -dosmrtnikov-: duhovnika in poverjenika Jerneja Ponikvarja (2230), Jožefo Wahčič (913), Antona Grdino(2667) Johna Grdino(2095), Frančiško Marian (1252) in Karola Karlingerja(2394). Bivši župnik in poverjenik v Clevelandu je bil zdaj v Barbertonu kot dosmrtni član (1200), skupaj s tremi letniki, dvanajst jih je bilo v Bridgeportu s poverjenikom Mihaelom Hočevarjem, dva v nekoč veliko močnejšem Colinwoodu in po eden v Jounstownu, Lorainu, Kenmoru in Shadysideu. V Wisconsinu so leto 1916 dočakali

¹⁶ J. M. Trunk, *Amerika in Amerikanci*, str. 601.

¹⁷ J. M. Trunk, *Amerika in Amerikanci*, str. 596-597.

štirje Mohorjani v krajih Superior, Druecker, Sheboygan in Tioga, v Indiani pa nobeden. V Kansasu je bila še živa postojanka v Kansas Cityju, štirje Mohorjani s poverjenikom Johnom Dobraucem v Franklinu in dosmrtni član duhovnik Anton Podgoršek (1201), ko se ga pot poverjenika Družbe spominjamo še iz La Salla.

V Coloradu se je uspešno držal slavni Pueblo z dolgoletnim poverjenikom, župnikom in razpečevalcem mohorskih knjig Cirilom Zupanom, nekoliko manj pa Denver in Leadville s poverjenikom tamkajšnjim župnikom Ivanom (Johnom) Peršetom. Mohorjani so bili še v krajih Colorado, Delagua, Sommerset in Trinidad (jezuit p. Avgust Forster).

V Montani je bila še »pogojno živa« postojanka Butte z dvema članoma Družbe, medtem ko je bil Meaderville v mohorjanskem smislu očitno le enoletna »epizoda«, povezana z delovanjem župnika v Buttu in poverjenika obeh postojank Mihaela Pirnata. Svojega poverjenika Gregorja Zobca je imelo 5 Mohorjanov v kraju Roundup, v Anacondi je bil dosmrtni član duhovnik John Pirnat (1389), po en Mohorjan pa še v Camas Prairie in Dillonu.

Edina postojanka družbe sv. Mohorja je bila v državi Wyoming v letu 1916 v Rock Springsu, drugje pa so bili Mohorjani še v Arizoni - dosmrtni član John Reš (1021), v Kennetu v Kaliforniji - dva, med njima dosmrtni član Martin Pelc (2125), v Dearyju v Idaho, v St. Louisu in Webster Grovu v Missouriju.

V Nebraski je bila za leto 1916 kar močna postojanka Družbe sv. Mohorja v s 16 člani v Omahi, posamezni Mohorjani pa so bili še v Oregonu v krajih Oregon City in Molalla, v državi Washington v kraju Cumberland in v West Virginiji v kraju Coketon.

Naj na podlagi obeh »obhodov« v letih 1901 in 1916, še bolj pa na podlagi pregleda delovanja 35 najmočnejših mohorjanskih postojank ob zaključku tega pregleda tvegamo nekaj ugotovitev. Družba sv. Mohorja je bila po svojem značaju verska bratovščina, zato ni čudno, da se je tudi v ZDA najbolj »prijela« tam, kjer so bili njeni poverjeniki najbolj delavni krajevni slovenski izseljenski duhovniki, predvsem župniki tamkajšnjih fara. Ni naključje, da se seznam najmočnejših mohorjanskih postojank tudi lepo pokriva z najmočnejšimi slovenskimi naselbinami, podobno sta povezana tudi rast in padec obojih. Ob tem pa se dobro zavedam, da sta obe raziskavi razširjenosti Mohorjanov v ZDA do leta 1916 šele začetek zanimivega poglavja o razširjenosti Družbe sv. Mohorja zunaj slovenskih etničnih meja. Svoje raziskave tako čakajo še Mohorjani v Ameriki po letu 1918, podobno že omenjeni družbeniki v Egiptu, Južni Ameriki. Pozabiti ne smemo tudi slovenskih izseljencev v nemški Westfaliji pred I. svetovno vojno in izseljencev v zahodno Evropo po I. svetovni vojni. Zanimivo poglavje odpira tudi čas po II. svetovni vojni, ko sta predvsem celovška in goriška Mohorjeva družba vzdrževali kulturne, narodnostne in druge stike s slovenskimi političnimi begunci po svetu - v Argentini, ZDA, Kanadi, Avstraliji in drugje.

*Summary***The Members of the St. Hermagoras Society in the U.S.A. from 1901 to 1916**

In more than 140 years of its existence the St. Hermagoras Society - which was renamed the Hermagoras Society (Mohorjeva družba) in 1955 in Slovenia and divided into three "sisters" in Celje, Gorica and Celovec - has performed a precious nationally revivalist, cultural and educational mission based on Christian principles both in Slovenia and in Slovene communities abroad. In the years before World War I, there was in the U.S.A. a network of associates of the St. Hermagoras Society, a kind of sign pointing to Slovene settlements in the U.S. Every year the Society calendar brought an updated list of its members, which were called "associates" or "fellows". There were two kinds of membership: life and yearly. At the end of the 19th century, for a life membership members had to make a once-in-a-lifetime payment of 15 goldinars (or 8 goldinars biyearly), while a one-year membership cost 1 goldinar. Because of high shipping charges for books, contributions for U.S. associates were more than twice as high (1 dollar was worth 2.2 goldinars) - respectively 15 dollars and 1 dollar. In 1891 there were in the U.S. 236 Society members, in 1893 394, in 1895 514, in 1898 693 and in 1900 739 members.

The article pictures the development of the St. Hermagoras Society in the U.S. from 1901 to 1916. In 1901 there were in the U.S. 814 members in 87 centers, in 1905 1,494 in 70 centers, in 1910 2,373 in 170 centers. Membership reached a peak in 1912 with 2,512 members; this number slowly decreased to 2,024 in 1915, sharply dropping to 1,135 the next year. In addition to two "inspections" of the Society centers at the beginning and the end of the period under study, the paper includes charts giving yearly reports on the 35 biggest centers with more than 20 members, listing their category (life or yearly members), the biggest subscribers and the Society representatives.

Ljudmila Bokal

Etnična identiteta s stališča sociolingvistike

Ob primeru jezikovnih interferenc v pismih slovenske družine iz Srbije

---

Sociolingvistična spoznanja o jezikih v stiku se navezujejo na razčlenitev jezikovnih interferenc, ki so zajete kot elementi srbskega jezika v slovenščini. Podlaga za razčlenitev so pisma štirih oseb slovenske družine, ki je dalj časa živela v Srbiji.

The author has used sociolinguistic findings on languages in contact to analyze elements of Serbian which have seeped into Slovene. The basis for the analysis are the letters of four members of a Slovene family who have lived for a long time in Serbia.

Pri raziskovanju izseljenstva in njegovih vzrokov se najpogosteje omenja »neena-komen gospodarski razvoj posameznih področij in s tem različna koncentracija človeškega potenciala: na eni strani razvitejša ali hitro razvijajoča se področja in na drugi strani manj razvita področja s presežkom delovno sposobnega prebivalstva zaradi slabše razvite gospodarske strukture.«¹ Vendar pri tem ne gre zanemariti tudi vzrokov, ki niso ekonomskega značaja in vsaj delno temeljijo na družbenih vzrokih konkretnega okolja in posameznika. Pritegnitev in poudarjanje dodatnih vzrokov omogoča domnevo o drugačnih potezah takega izseljenstva, saj se te v nekaterih postavkah bistveno razlikujejo od tistih, ki jih ima izseljenstvo iz zgozlj ekonomskih razlogov.

Medtem ko je eden od namenov pričujočega zapisa potrditi zgornjo domnevo, pa se drugi osredotoča na z izseljenstvom velikokrat obravnavano problematiko. Iz širokega področja jezikoslovja je izvzeta sociolingvistika, ki z jezikovno razčlemba pisem štirih oseb iz slovenske družine, ki je dalj časa živela v Srbiji, sega na področje jezikov v stiku.

Izseljenstvo se manifestira v spremembi prvotne, avtohtone poselitve, pri čemer je v pojem spremembe poselitve treba vključiti kronološki in geografski kriterij. To se kaže tudi v razlagi pojma izseljenec. »Najpogosteje je izseljenec označen kot predvojni, vojni ali takoj povojni emigrant, navadno v čezmorskih deželah.«² Da je časovni kriterij pri

---

¹ Ingrid Slavec, *Slovenci v Mannheimu*, Ljubljana 1982, str. 11.

² Glej opombo 1, str. 14.

tem pomemben, odraža tudi izraz delavec, začasno zaposlen v tujini oziroma delavec na začasnem delu v tujini, ki je nasledil prvi izraz in označuje izseljenca³ v 60. letih, za katerega je v pogovorni plasti jezika prevladoval tudi izraz zdomec. Pri tem gre za izseljenca po drugi svetovni vojni, ki se je izselil začasno in to v evropsko deželo.⁴

Geografski kriterij («navadno v čezmorskih deželah», «v evropske dežele») s široko zamejitvijo krajevnih določil in omejitvenim izrazom kaže na določeno ohlapnost, kar daje sklepati, da pojmi niso natančno definirani. Tu se pojavi vprašanje, kako pojmovati izseljence iz Slovenije v republike nekdanje SFR Jugoslavije. Sklepati je moč, da se zveza evropske dežele v zgornji razlagi ne nanaša na ožja upravna področja nekdanje federalne države.

Jezik za skupino slovenskih izseljencev v republike nekdanje SFR Jugoslavije ni izoblikoval izraza ne v publicističnem jeziku ne v strokovnih pravnih besedilih. Vzrok ni v tem, da bi se ta skupina izseljencev ne počutila kot take. Po eni strani to dokazuje življenje te družine samo po sebi, po drugi pa to kažejo tudi pisma, kjer prav oseba, ki ima najbolj načeto strukturo slovenskega jezika, ki se poleg leksemske že kaže tudi v razkrojeni skladenjski ravnini jezika, v pismih največkrat omenja zveze «daleko od rojstnega kraja», «naša lepa Slovenija» in podobne. Težko je ugotoviti, ali je izostanku poimenovanja v te kraje izseljenih Slovencev botrovalo relativno majhno število teh izseljencev ali tudi politična gesla o bratstvu in enotnosti narodov v nekdanji Jugoslaviji. Če sprejmemo zadnjo hipotezo, bi lahko sklepali, da je za te izseljence veljalo, da so na nek način še zmeraj v svoji domovini, kar bi, izraženo z izrazi iz sociolingvistike, pomenilo, da ni bilo poimenovalne potrebe po novem izrazu, ker ni obstajala pojmovna podlaga zanjo.

Priselitev v tuje okolje povzroči poseben jezikovni položaj, ki ga označuje sociolingvistični pojem jezik v stiku. «Jezika oziroma jeziki so v stiku takrat, kadar jih izmenično uporablja ista oseba, ta pa jih rabi v stiku z drugim govorcem. To pomeni, da mora govorca oba jezika obvladati, poleg tega pa mora znati preklapljati iz enega v drugega. Govorec rabi enega izmed stičnih jezikov, ko se pokaže potreba po preklapljanju, torej v določeni govorni situaciji.»⁵

Vsaka preselitev pomeni motnjo v jezikovni performanci, v uporabi jezika, ki se zaradi nejezikovnih dejavnikov ne more več izražati v vsej celovitosti. Veljavno pravilo o izboru jezikovnih sredstev glede na pogostost njihove rabe v določenem govornem okolju,⁶ je tisti nepremagljivi in vedno odločujoči sociološki dejavnik, s katerim mora računati še tako močna psihološka zavest o maternem jeziku. Okrnjenost jezikovne performance se sčasoma pokaže tudi v zmanjšanju jezikovne kompetence, v jezikovnem znanju sploh. Pride do položaja, ko «človek, ki ima povsem razvito jezikovno zmožnost, jezikovno obvlada le povsem omejene družbene in spoznavne položaje najožjega družbenega okolja, ki se v njegovem življenju ponavljajo iz dneva v dan, ki ne zahtevajo jezikovne ustvarjalnosti, ampak vodijo v oblike povsem omejenega sociolingvističnega koda.»⁷ Posledica tega je, da pri jezikih v stiku nastopi določeno

³ Tu izraz izseljenec uporabljamo kot nadpomenko, ki vsebuje sem: kdor se izseli v tujino, torej za izraze izseljenec v ožjem pomenu, delavec na začasnem delu v tujini ali zdomec.

⁴ Glej opombo 1, str. 14.

⁵ Uršula Krevs, *Govorno vedenje pri Slovencih v Nemčiji*, Jezik in slovstvo, 1992/93, letnik 37, šte. 6, str. 210.

⁶ Jožica Guzej, *Vpliv migracij na jezik in govor posameznika*, Jezik in slovstvo, 1989/90, letnik 35, šte. 3, str. 52.

⁷ Olga Gnamuš, *Družbeno pogojeni zaostanki v jezikovnem razvoju*, Jezik in slovstvo, 1975/76, letnik 21, šte. 5, str. 153.

rangiranje obeh jezikov. Ameriški sociolingvist Uriel Weinreich govori o dominantnosti enega od jezikov. Za pogostost rabe je bistveno razmerje med obema jezikoma pri posameznem govorcu.

Posledica preklapljanja jezikov je pojav sprememb v rabi enega od le-teh oziroma jezikovnih interferenc (mešanja jezikov). Obseg interferenc je splet od jezika odvisnih in od jezika neodvisnih zunajjezikovnih dejavnikov. Na pogostost rabe jezika imajo odločilnejšo vlogo zunajjezikovni, ki bi jih lahko razdelili na psihološke in sociološke. Med psihološkimi je na prvem mestu govorčev odnos do jezika, njegova jezikovna lojalnost, posameznikova jezikovna sposobnost (jezikovna kompetenca), posameznikova govorna sposobnost (jezikovna performanca), zmožnost učenja drugega jezika, starost v času učenja in podobni. Sociološki dejavniki pa vključujejo najožje govorno okolje (družina, prijatelji, cerkvene organizacije) in ves splet družbeno pogojenih okoliščin (pravni status govorčevih jezikov v državi, družbeni položaj dvojezičnosti).

Medsebojni vpliv socioloških in psiholoških dejavnikov je tako zajet v »komunikacijski zakonitosti, da je raba jezika funkcija sporočevalčeve sporočanjejske zmožnosti, njegove lojalnosti in priložnosti za rabo jezika«.⁸ Pri tem je dan velik poudarek prav psihološki dimenziji. Bistveno je, da za pogostost rabe jezika v stiku ni toliko pomembna kolektivna zavest, ampak predvsem individualna. Individualna odločitev o rabi jezika je torej živo znamenje določene etnične identitete

Odgovor na vprašanje, razkroj katere jezikovne ravnine najbolj pripomore k izgubljanju etnične identitete, je odvisen tudi od medsebojnega razmerja jezikov, ki vstopajo v interakcijo. Medtem ko pri nesorodnih jezikih leksemseke interference najbolj opazno podirajo sistem slovenskega jezika, ker se z njimi načena tudi skladijska in oblikoslovna ravnina⁹ (govorili bi lahko o celovitejšem in hitrejšem prehodu v drug jezikovni kod), pa v našem primeru sorodnost obeh jezikov omogoči bolj postopno in počasnejše prehajanje. Odločilne vloge pri tem niti nimajo leksemseke interference, ker zaradi svoje pogosto delne glasovne podobnosti niso tako moteče, ampak bolj skladijska ravnina. K razčlenjevanju jezikov v stiku in njihovem medsebojnem vplivu je zato treba pritegniti tudi sinhroni status določenega jezika, kot ga opredeljuje njegov zgodovinski razvoj.

Slovenska družina v Srbiji

Opis delavske družine s petimi člani (oče, mati, dve hčerki, sin) iz Zasavja se bo zamejil z letom 1958. Oče je bil takrat rudar v zagorskem rudniku, mati gospodinja. Družina je bila dobro vraščena v širše okolje, saj je bil oče vsestransko aktiven.

Splošne razmere v rudarskih revirjih takrat niso bile obetavne. Bilo je po stavki trboveljskih, zagorskih in hrastniških rudarjev, ki je bila januarja 1958. leta. To je bila prva organizirana množična stavka v socialistični Jugoslaviji. Vzrok rudarske stavke je bila splošna revščina v njihovem okolju, k čemur so pripomogle tudi nizke cene premoga. Rudarji so bili zaskrbljeni zaradi prihodnosti rudnikov. K splošnemu nezadovoljstvu je prispeval tudi odnos uprave rudnika do delavcev, vprašanje izplačevanja premij, nezadovoljstvo rudarjev z razmerami v občini, pa tudi razhajanje v takratnem partijskem vodstvu. Represalij stavkajoči in člani odbora naj ne bi okusili, »češ da je partija ocenila, predvsem Edvard Kardelj, da je poglavitni krivec za rudarski upor ona

⁸ Majda Kaučič - Baša, Kdaj govorijo Slovenci slovensko. Jezik in slovstvo, 1992/93, letnik 28, št. 6, str.221.

⁹ Po drugi strani pa se pri razvojno oddaljenih jezikih pogosto izoblikujejo interference posebnega tipa - korensko tuj leksem dobi slovenske sklanjatvene in spregatvene morfeme.

sama, njeni člani in predvsem vodstvo, ki so se vse preveč ukvarjali sami s sabo in premalo z ljudmi in razmerami, v katerih je takrat potekalo življenje.¹⁰

Gotovo je tako brezperspektivno stanje vplivalo tudi na življenje rudarskih družin. Mnogi so iskali zaslužek v drugih republikah nekdanje Jugoslavije. K temu se je nagibala tudi ta družina. S pomočjo stanovskega tovariša, ki se je zaposlil v Zenici v Bosni, je oče septembra 1959. leta našel novo zaposlitev v zeniškem rudniku. Januarja 1960. leta so šli za njim tudi drugi člani družine.

Dejstvo je, da se je za to družino z odhodom iz Slovenije začelo pravo skoraj dvoletno romanje po Jugoslaviji. Po še dveh vmesnih postajah so se ustalili v Velikih Crljenih v Srbiji. Prikriti vzrok njihovih večkratnih preseljevanj je bil gotovo v tem, da so imeli v Sloveniji nek standard, sicer ne najboljši, na prvih mestih, kamor so prišli, pa še tega ne. Podobne življenjske razmere so našli šele v oddaljeni Srbiji, v bližini Beograda.

Otroci so tu dokončali osnovno in srednjo šolo. Značilno je, da se nobeden od njih ni zakoreninil v tujem kraju. Posebno najstarejša, ki je ob odhodu iz Slovenije že imela oblikovane določene navade, saj je bila na pragu pubertete, se ni mogla privaditi tamkajšnjim navadam. Vajena preseljevanj je s pomočjo kolegice po končani srednji šoli našla zaposlitev v Angliji, kamor je odšla 1970. leta. Od srede 80. let pa živi v Avstriji. Prav tako je zapustila Srbijo druga hči. 1970. leta je odšla z možem, ki je po narodnosti Srb, na Švedsko. Najmlajši pa se je po končani srednji šoli vrnil na študij v svojo nekdanjo ožjo domovino Slovenijo, osnoval družino in spet pognal že spodrezane korenine. V Srbiji sta ostala mati in oče, po očetovi smrti leta 1996 pa mati sama.

Ameriški sociolingvist Uriel Weinreich ugotavlja, da v kontaktnih položajih jezikovno razlikovanje med posameznimi skupinami, ki govorijo različni materni jezik, sovпада z eno ali več nejezikovnimi delitvami oziroma razlikami, npr. v geografskem, kulturnem ali etničnem pogledu, religiji, rasi, spolu, starosti, družbenem položaju (ki je pogosto vezan na versko, kulturno, etnično pripadnost), poklicu, vaškem ali mestnem poreklu.¹¹

Več zgoraj navedenih postavk bi lahko navezali tudi na to družino. Od novega okolja jih je najbolj ločevala kulturna in etnična pripadnost, medtem ko se njihov družbeni položaj ni bistveno spremenil. Rudarsko okolje jih je izenačevalo s prejšnjim, zaradi prislovične delavnosti in poštenosti Slovencev pa so uživali v novem kraju tako rekoč večji ugled kot v nekdanji domovini.

Ali bi bilo mogoče to posplošiti in bi bila to ena od značilnosti te skupine izseljencev, bi bilo mogoče ugotoviti z večjim vzorcem. Izseljenci v države zahodne Evrope ali čezmorske dežele so si morali primeren družbeni položaj šele ustvariti, medtem ko je pri izseljencih v nekdanjo SFR Jugoslavijo delovala sociološka vrednotenjska sestavina, ki se je še dodatno krepila z javno deklariranimi parolami družbenega sožitja.

Glede na le-te in glede na v ustavi SFR Jugoslavije zapisano načelo o enakopravnosti vseh jezikov, bi lahko pričakovali, da bi bil vzorec jezikovnega vedenja te družine bolj sproščen in pogostost rabe maternega jezika večja. Vendar tega ne moremo potrditi. Spomini govorijo tako o pritiskih okolja in tudi o pomoči, kot jih pač pozna večina izseljenskih družin.

¹⁰ Sveto Kresnik, Marinko se je moral skriti, Nedeljski dnevnik, 8. junija 1997, str. 10.

¹¹ Uriel Weinreich, Jezici u kontaktu, Kultura, 1974, št. 25, str. 58-73.

Jezikovne interference

Jezikovno vedenje pri posamezniku je odvisno od jezikovnega znanja, ki zadeva vse jezikovne ravnine (fonološko, oblikoslovno, skladenjsko, pomensko) in od izbire in uporabe jezikovnih sredstev glede na zunajjezikovni položaj.¹² Jezikovne navade se lahko spreminjajo v okviru enega jezikovnega sistema ali pa med dvema ali več jezikovnimi sistemi. Pričujoči zapis se nanaša na menjavanje dveh jezikovnih kodov, srbskega in slovenskega, in na spremembe, ki so zaradi tega nastale v obvladovanju jezikovnih pravil v sistemu slovenskega jezika. Zanimajo nas torej srbski elementi (jezikovne interference) v slovenščini.

Podlaga za razčlenitev jezikovnih interferenc bodo pisma štirih oseb (osebe A, B, C, D) te družine sorodnikom v Sloveniji.¹³ V njih se sicer kažejo razlike med posameznimi pisci, ki so posledica različne izobrazbe, starosti, življenjskih okoliščin, predhodnega znanja slovenščine, vendar se tipi interferenc presenetljivo ujemajo tako rekoč pri vseh piscih.

Ena bistvenih razlik med temi štirimi osebami je tudi stopnja predhodnega znanja slovenščine. Dve osebi sta si z obiskovanjem osnovne šole v Sloveniji že pridobili neko podlago za obvladovanje knjižnega jezika, medtem ko sta drugi dve slovenščino obvladovali bolj na ravni krajevnega pogovornega jezika z elementi narečja. K tej podobi jezikovnega predznanja je treba dodati tudi splošno pozitivno kulturno ozračje v tej družini. Branje knjig in časopisov (še v Srbiji so bili pet let naročeni na knjige Prešernove družbe in časopis *Tedensko tribuno*), poslušanje radia je gotovo pripomoglo k večji uzaveščenosti slovenskega knjižnega jezika, ki so ga ponesli s seboj v svet. Če pri tem upoštevamo sodobna sociolingvistična spoznanja o pomembnosti razmerja posameznih socialnih zvrsti (knjižnega jezika, pogovornega jezika in narečja) pri posamezniku na njegov jezikovni razvoj, lahko rečemo, da je omenjeno ugodno razmerje v prid knjižnega jezika vplivalo tudi na ohranitev strukture slovenskega jezika. To še posebej velja za osebo, ki se je od Slovenije tudi krajevno najbolj oddaljila in je dolgo časa imela z domačimi samo pismene stike. Ob upoštevanju tega se njena leksemna in skladenjska ravnina izkazujeta primerno ohranjeni.

Utrjena struktura knjižnega jezika torej prispeva k ohranitvi jezikovnega sistema, iz katerega govorec izhaja. Vzrok se skriva v tem, da knjižni jezik temelji na skladenjskem obvladovanju različnih spoznavnih in logičnih situacij, medtem ko se v narečju srečujemo s ponavljajočimi se govornimi položaji, ki zahtevajo preprostejšje jezikovne vzorce, s katerimi se urejajo najsplošnejša življenjska vprašanja.¹⁴

Tako vlogo prevzame tudi jezik v pismih. Gre za praktičnosporazumevalno funkcijsko zvrst jezika, ki v glavnem poteka v nevtralnem jeziku, mestoma pa prehaja v ekspresivni stil. Ob hkratnem upoštevanju stilnega prehajanja in motenj drugega jezikovnega sistema se jezik pisem članov slovenske družine iz Srbije pokaže kot zelo heterogena tvorba.

¹² Glej opombo 1, str. 85.

¹³ Pri osebi A štiri pisma v obdobju od 30. 12. 1992 do 15. 8. 1993, pri osebi B šest pisem v obdobju od 31. 5. 1985 do 26. 1. 1993, pri osebi C 11 pisem v obdobju od 26. 12. 1989 do 18. 2. 1997, pri osebi D tri pisma v obdobju od 12. 4. 1985 do 9. 12. 1996.

¹⁴ Glej opombo 7, str. 147-48.

Vrste jezikovnih interferenc

Interference se pojavijo na vseh jezikovnih ravnanjih; največ jih je na leksemski in skladenski. Ti dve jezikovni ravnini sta najbolj odločilni za ugotavljanje stopnje razkroja določenega jezikovnega sistema. Kot smo videli s stališča jezikov v stiku, njune vloge ne moremo obravnavati pri vseh jezikih enako.

Pravopisne interference

Pri teh je zaradi sorodnosti obeh jezikov težko ugotoviti, ali gre za napako zaradi neobvladovanja knjižne slovenščine ali za interferenco:

iskoristil sem, *isplača* se (oseba A), *teško* (oseba B), *ispisala* sem, *srpski* (oseba C), *nigdar* ni časa (oseba D). Sem sodi tudi zapis s tujimi črkami: *text* (vpliv angleškega jezika pri osebi C), *leđa* (oseba D), *božič* (oseba C), /.../ da *im* se večkrat javite (oseba D).

Zapis predloga *v > u* je značilen tako za pogovorni jezik v slovenščini kot za knjižni jezik v srbsčini. Težko je ugotoviti, iz kakšnega razloga se zapisuje tukaj: *u* šoli (oseba A), *u* nedeljo (oseba B), /.../ nam je *u* glavnem dobro (oseba D). Pri osebi C je zapis tega predloga pravilen (vpliv slovenskega knjižnega jezika), pri osebi D pa varira.

Oblikoslovne interference

Zamenjava sklanjatev

/.../ ker sta že v *lete* (= leta) prišla (oseba D).

Izostanek rabe dvojine

Škoda, da S. in J. *nimajo* več (oseba C). Upam, da *vam* (= vama) bo povedal (oseba D).

Značilna interferenca je nadomestitev rodilnika s tožilnikom: /.../ da ne bo dobila *problem* z želodcem (oseba D), tudi *Sremčico* ne dobim (oseba C), meni je žal, da nikoli nisem učila *latinščino* (oseba C).

Podvajanje dajalnika

/.../ pa moram, da *mu* čestitam *mojemu* M. za njegov rodjeni dan (oseba A).

Neppravilna raba osebnih zaimkov

/.../ in tudi midva *vama* (= vam) čestitamo (oseba A).

Zamenjava povratno svojilnega zaimka z »navadnim« *svojilnim*: /.../ zato moraš da imaš u *tvojoj* glavi da to mnogo ceniš (oseba A).

Izostanek rabe oziralnih količinskih in tudi drugih oziralnih pridevniških zaimkov
Sadja imamo *koliko* hočeš (oseba B).

Napačna raba zaimkov isti : enak

Za sigurno vem, da oni gor imajo *isto* mnenje (oseba C).

Neppravilna raba samostalniškega števnik eden

/.../ vsak teden *eden* primerek (oseba C).

Neppravilna raba predlogov

/.../ potem smo pa šli direktno *za* Ljubljano (oseba A). /.../ smo se slišali *preko* telefona (oseba B). Pila bom *v* tvoje zdravje (oseba C). Zahvaljujem *na* pismu (oseba D).

Pogosto se namesto slovenskega veznika rabi srbski *i*: /.../ resnica *i* pravica (oseba C).

S stališča besednih vrst so leksemске interference opazne pri vseh, tudi pri medmetu: dragi moj *brate* (oseba D).

Skladenjske interference

Skladnja je višja jezikovna ravnina, ki leksemom določa njihovo vlogo v besedni zvezi ali stavku. Prav zaradi večje -organiziranosti- elementov iz nižjih jezikovnih ravnin skladenjske interference pomenijo večjo motnjo v jezikovnem sistemu. Primeri: *da se mora da se najde pomalo toliko časa* (oseba A), /.../ *da ne grem ali bi potem se kesala* (oseba B), /.../ *čeprav sem zaradi te knjige šla v A... naučiti vezavo knjig* (oseba C), *Po dolgem času da se tudi tebi oglasim* (oseba D).

Napake pri besednem redu. Pogosto je popolnoma subjektiven. Primeri: /.../ *ni tudi mi povedala* /.../ (oseba A), *Da vam se takoj oglasim* (oseba B), *Namreč sem mislila* /.../ (oseba C), *Že je skoraj minilo mesec dni* (oseba D).

Leksikalne interference

Pomenski obseg leksikalnih interferenc zadeva konkretno vsakdanje okolje posameznika. Primeri: /.../ smo ti poslali *markice*, *bilo je oko nedelju dana* (oseba A), gre sedma *decenija* (oseba B), poskušam *teret* psihološki odložiti, pozimi ne bodo *gladovali* (oseba C), da ih *obilazimo* (oseba D). Jezikovne interference se rade pojavijo, če tema zapisa seže od vsakdanjih stvari k bolj poljudnemu področju: /.../ da še *plačajo kamato* (oseba A), pa sem iztegnila na nogi *u glidu mišič* (oseba B). Druga skrajnost v tej jezikovni situaciji pa so jezikovne interference v okviru istega jezikovnega sistema - pojav nižje pogovornih izrazov iz slovenskega jezika: /.../ so me začele boleti pa noge ker so se *znucale šalčke* (= sklepne jamice, oseba B). Sploh je za besedišče vseh štirih oseb značilno, da so se trdno ohranili nekateri nižje pogovorni izrazi iz obdobja, ko so živeli v Sloveniji. Primeri: /.../ ker se danes *pakujemo* za Švedsko, /.../ a za mene je pa *sigurno* pozabil (oseba A), /.../ da *izstiham* še vrt; moram da *peglam* (oseba B), nimam *mašin* za to (oseba C), vem da vse to *košta* (oseba D). Oseba C, pri kateri opažamo največjo heterogenost besedišča, rabi včasih tudi kako starinsko slovensko besedo. Primer: Posebno se mi dopade Polhov Gradec in angleški *turm* (= turn, stolp). Najdemo tudi za sodobni pogovorni jezik pogoste zveze. Primeri: pravi, da je *super* (oseba B), to me *nervira* (oseba D).

Kako socialni stiki pomembno vplivajo na vdor leksikalnih interferenc, kaže stavek, ki opazno moti sicer sorazmerno lepo slovensko pisano besedilo pri osebi B, ki ima najbolj ohranjen sistem slovenskega jezika: /.../ za sosede tam ko je bil R. je sedaj C. *Mi drugujemo s starim društvom*. Psihološki doživljajski preskok je povzročil tudi prehod v drug jezik.

Posebno skupino leksemskih interferenc zavzemajo glasovno podobne besede, ko so korenski ali drugi glasovi v slovenščini in srbsščini enaki, le morfem ali kak drug glas je prevzet iz srbsščine. Primeri: *margarin, kuruzza, zdravlje*, da se bo *putovalo* (oseba A), *setva, deo* (= del, oseba B), *veza* (= vez, zveza, oseba C), vam *poželim* vse najboljše, *žao* mi je (oseba D).

Leksemске interference se pojavljajo tudi pri zemljepisnih lastnih imenih: *Nemačka* (= Nemčija, oseba A), jaz sem mu podarila knjigo o *Venezijanišem* karnevalu (= beneškem, oseba C). Najdemo tudi pogovorno rabljeno lastno zemljepisno ime: Mogoče v *Jugo* (= Jugoslavijo) ne bomo mogli iti (oseba D).

Za osebo C je značilno, da si pri razlaganju izrazov iz novejšega predmetnega sveta

pomaga tudi z angleškimi izrazi. Primeri: Tu pošiljam nalepljenke (*stickers*). /.../ je po meni šel en val (*ware* v anglešč., oseba C).

Kako veliki so njeni prehodi v jezikovni performanci, kaže drug primer, kjer je pojasnjevalni jezik srbsčina: /.../ mi imamo bolečino *razstanka* (ne vem na slovenščini). Komentar kaže na zavestno menjavo jezikovnega koda in upiranje temu. Pojasnjevanje posameznih izrazov kaže na veliko samostojnost drugega jezika v jezikovni zavesti posameznika. Primer: /.../ je za našo mamo gazda (*kmet*) plačeval /.../ Zavest o prehajanju med jezikovnimi kodi je tudi konkretno izražena: *Prvo moram da se izvinem na pisanju kjer bom sigurno napravil mnoge greške jer mi treba kar precej časa da se setim kako se reče po kakšna beseda*.

Interference zajemajo tudi stalne besedne zveze. Primer: *saobračajna nesreča* (oseba A), *srčani infarkt* (oseba D). Na drugi strani pa jezikovno ustvarjalno delujejo individualno narejene pomensko primerne zveze: /.../ sestaviti *poučevalni program* (= učni načrt, oseba C).

Internacionalizme oziroma prevzete besede jeziki v stiku preoblikujejo tako, da dobijo samosvojo morfemsko obliko. Primeri: /.../ kakor sem *informisan* (oseba A), ste videli *kometo* (= komet, oseba C), življenje se *normalizuje* (oseba D).

Interference ne zadevajo samo prenosa leksema iz enega v drug jezik. Kažejo se tudi v spremembah pomena posameznih leksemov. Primeri: *pije zdravila* (oseba B), *obupno* sem zavzeta za to (oseba C), malo *se zanimamo* (= delamo) okoli hiše, jo srce kar *dobro* boli (oseba D). Pomensko stran zadevajo tudi tautologije: *Popolnoma* neverjetno je, kaj se v svetu dogaja (oseba C). Nekatere frazeološke zveze so subjektivno narejene: sedeti poleg radia *s tremo v trebuhu* (= s težo v želodcu, oseba C). V slovenščini pogoste pa se trdno ohranjajo: *kamen mi je padel s srca* (oseba C).

Odseve nekdanje kulturne zavzetosti te družine, med katero bi še posebej lahko prišteli bralno kulturo, pa je najti v individualno rabljenih ali narejenih leksemih, ki pomensko ustrezno izražajo misel. Primeri: ceo zid je bil zmrznjen se je tako svetu in vidim da so same *iskre* (= srež) po zidu (oseba B), uživaj še *majčkeno* 30 ta leta, prav lepi *tulpčki* (= tulipančki, oseba C).

Kot smo videli, jezik pisem članov slovenske družine, ki je dalj časa živela v Srbiji, odraža več socialnih zvrsti. O prevladi knjižne slovenščine bi lahko govorili pri dveh osebah, pri drugih dveh je obratno. Knjižna podlaga je srbski jezik, elementi slovenščine se izgublajo v njem. Naslednja socialna zvrst je pogovorni jezik. Redkejši so izrazi nižje pogovornega jezika. Narečnih izrazov ni zaslediti.

Jezik v pismih štirih članov slovenske družine iz Srbije z omenjeno heterogenostjo oblikuje pravzaprav štiri idiolekte. Vsak ima svoje značilnosti, največ individualnih potez pa ima pri osebni C.

Ob upoštevanju dveh tipov večjezičnosti, bilingvizma in diglosije, pri čemer gre pri bilingvizmu za enakopravno obvladovanje dveh jezikovnih kodov, pri diglosiji pa za podrejenost enega drugemu,¹⁵ se slovenščina v pismih kaže v razmerju diglosije. Glede na množico dejavnikov, ki so vplivali na življenje slovenskih izseljencev in tudi te družine, tak položaj slovenščine ni nepričakovan.

¹⁵ Prim. Živa Gruden, Prispevek k spoznanju jezikovne situacije tržaških Slovencev, Jezik in slovstvo 1976/77, letnik 22, štev. 3, str. 73.

Summary

**Ethnic Identity from a Sociolinguistic Point of View
Language Interferences in the Letters of a Slovene Family from Serbia**

The study of Slovene immigration usually passes over Slovene immigrants in the republics of the former Yugoslavia. One of the reasons is certainly their small number, another one is the former socio-political system which was supposed to make Slovenes feel at home anywhere in Yugoslavia. The special situation of these Slovenes is also evident in the fact there was no special term for them neither in journalese nor in professional legal texts.

Moving into a foreign environment creates a special linguistic situation which is in sociolinguistics known under the term of «languages in contact». Two languages are in contact when a person alternately uses both languages in communicating with other people. The consequences are felt in language performance and can in time adversely affect the degree of linguistic competence and fluency. The switching of languages can result in the appearance of linguistic interferences. The basis for analysis are the letters of four members of a Slovene family who have lived for a long time in Serbia. The Slovene in their letters is influenced by elements of the Serbian language, evident at the orthographic, morphological, syntactic, lexical and semantic level. From the point of view of ethnic identity, the most fateful interferences are the lexeme and syntactic ones. Ethnic identity is a sophisticated sociological and psychological category. The status of an individual's language is one of its main and most sensitive foundations.

Mirko Križman
Interferiran jezik kot identiteta neke manjšine

*Jezik raznovrstnih interferenc kot arhaična in sodobna kultura Slovencev
v Radgonskem kotu*

Pet vasi v Radgonskem kotu ima 50 - 80 % prebivalcev s slovenščino kot materinščino. Njihova jezikovna kompetenca je različna. Kakovost kodne izdelanosti občutno pada z nižjo starostjo. Enako velja za zavest o slovenski identiteti. Starejši ločijo državljanstvo in etnično ali samo jezikovno pripadnost. Zavest o izročilu in obstajanju interferirane variante slovenščine še živi, le pri redkih zavest o standardni slovenščini. Avstrijska javnost tolerira slovenščino kot pragmatični funkcionalni, ne pa kot šolski ali uradni jezik. Dogajajo se ignorance in nestrpnosti, zato znanje slovenščine upada, etnična zavest krni ali je zmedena.

In the Radgona Corner there are five villages with 50 - 80 % of residents whose mother tongue is Slovene. Their linguistic competence varies, with code sophistication declining as one goes down the age ladder. The same is true of Slovene identity. Older people distinguish between citizenship and ethnic or only linguistic affiliation. The awareness about the existence of the interfered with variant of Slovene and its tradition is still alive, while only a few are conscious of standard Slovene. The Austrian public tolerates Slovene as a pragmatic and functional, but not as a school or official language. Because of instances of ignorance and intolerance, the level of fluency in Slovene is decreasing, ethnic awareness is dwindling or blurred.

Uvod

Po popisu prebivalstva glede na prostorsko-etnični izvor iz l. 1900 je bilo na Južnem Štajerskem leta 1910 registriranih 141.614 prebivalcev nemške pripadnosti (93,66 %) in 9.592 prebivalcev slovenske pripadnosti (6,34 %).¹

---

¹ Navedbe tabel v prispevku Matjaža Klemenčiča: *Im Lichte der sprachlichen Statistik: Slowenisch- und Deutschsprachige in der Süd- und Untersteiermark 1830 - 1991* (V luči jezikovnih statistik - slovensko in nemško govoreči na južnem avstrijskem Štajerskem in na Spodnjem Štajerskem v letih 1830 - 1991). V: Christian Stenner (Hg.): *Slowenische Steiermark. Verdrängte Minderheit in Österreichs Südosten*. Böhlau Verlag Wien - Köln - Weimar 1997, str. 90.

Za vasi vzhodno in severno od avstrijske Radgone (Bad Radkersburga) Potrna (Laafeld), Dedonci (Dedenitz), Žetinci (Sicheldorf), Zenkovci (Zelting), Gorica (Goritz), v katerih še strnjeno živijo ljudje s slovenščino kot maternim jezikom, navaja znani borec za pravice štajerskih Slovencev doc. prof. dr. Wolfgang Gombocz, doma iz Potrne, s starši slovenskega rodu, da je tam še leta 1988 živel 50 - 90 % ljudi s slovenščino kot materinščino, takih, ki so ta jezik še znali. Za Dedonce pravi celo, da je bilo tam še leta 1970 100 % ljudi, ki so bili dvojezični.²

Od 18. stoletja (1749) so bile v cerkvi današnje avstrijske Radgone Maria Hilf (Marija Pomočnica) slovenske maše, nikoli pa takih maš ni bilo v Farni cerkvi. Ko so hoteli l. 1826 ukiniti slovenske maše tudi v cerkvi Marije Pomočnice, so se omenjene vasi pritožile in maše so ostale.³

Vedno je moral zato biti v fari župnik ali kaplan, ki je znal slovensko. Znale so navedbe, da je prihajalo k spovedi veliko število le slovensko govorečih (do dve tretjini), tja so hodili tudi Slovenci z desnega brega Mure. A tudi iz župnijskih aktov v avstrijski Radgoni je razvidno, da je bilo v omenjenih vaseh na levem bregu Mure in sploh v celi fari pol ljudi, ki govore le slovensko.⁴

Nadalje pravi navedba, da »mora v tamkajšnji farni šoli najmanj v prvem in drugem razredu poučevati katehet, ki zna slovensko, ker je prek dveh tretjin otrok slovenskih.«⁵

Dušni pastir, ki je znal slovensko, je obstajal za slovenske farane iz omenjenih vasi vse do 70. let dvajsetega stoletja.⁶

V tem prispevku je nekaj novih empiričnih raziskav in teoretičnih vidikov.⁷

Starejši ljudje so ob snemanjih na kasetofon jasno povedali, da so bile slovenske maše še med obema vojnama in deloma še med vojno, po vojni pa so jih kmalu ukiniteli. Enako velja za pogebe v slovenščini.

Še ob prihodu nacistov po priključitvi Avstrije k nemškemu rajhu govore poročila policije in okrožnega vodstva v avstrijski Radgoni deželnemu vodstvu o slovenski manjšini. Policija je celo striktno uporabljala naziv *slovenische Minderheit* (slovenska manjšina), okrožno vodstvo dvakrat *windische Minderheit*, potem pa tudi *slowenische Minderheit*.⁸

Nekateri starejši informatorji so povedali (več posnetkov je objavljenih tudi s polnimi imeni in priimki), da ob vstopu v šolo niso znali niti besedice nemško.

V novejšem času so znana pri posameznih avstrijskih znanstvenikih in politikih delna ali popolna zanikanja obstoja slovenske manjšine v Radgonskem kotu. Tako je Felix Ermacora pisal l. 1977, da dvomi o obstoju slovenske manjšine v tem prostoru in meni, da tam ni treba upoštevati člena VII avstrijske državne pogodbe iz l. 1955.⁹

² Wolfgang Gombocz: *Zwei Sprachen sind besser als eine. Oder: Österreich und seine steirische Slowenen. Letzte Folge*. V: Mladje 66 (1988), str. 47 - 63.

³ Andrea Haberl-Zemljič: *Aus dem religiösen Leben der „fünf windischen Dörfer Laafeld, Dedenitz, Sicheldorf, Zelting und Goritz“ von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis 1922*. Christian Stenner (Hg.) *Slowenische Steiermark*, 1997, str. 108.

⁴ Prav tam, str. 108 in dalje.

⁵ Prav tam, str. 109.

⁶ Prav tam, str. 111.

⁷ Avtor pričujočega prispevka raziskuje omenjene vasi Radgonskega kota od l. 1985, obdelane materiale je objavil v dveh knjigah *Jezik kot socialni in nacionalni pojav*, Maribor 1989 in *Jezikovna razmerja*, Maribor 1997) ter v vrsti prispevkov v domačih in tujih zbornikih.

⁸ Zapise iz arhivov sem objavil v prispevku *Fragen der sprachlich-kulturellen Anerkennung einer Minderheit. Eine slowenische Minderheit im äußersten Südosten Österreichs ohne Anerkennung*. Prispevek je izšel v publikaciji *Akten des 7. Essener Kolloquiums über „Minoritätensprachen/Sprachminoritäten“ vom 14. - 17. 6. 1990 an der Universität Essen* (Bochum 1990), str. 91 - 115.

⁹ Glej Gombocz 1; podatek je Gombocz navedel v opombi pod črto.

Štajerski deželni poslanec Helmut Heidinger je zapisal l. 1991 v časniku *Frankfurter Allgemeine Zeitung* tole: "... Na Štajerskem sploh ni slovenske manjšine, zadevni odlomek v državni pogodbi izhaja iz tega, da je najavila Jugoslavija tako leta 1919 kot leta 1945 ozemelske zahteve na Štajerskem do malo pred Gradcem in je to utemeljevala s slovenskim prebivalstvom, ki ga - kot se lahko vsakdo prepriča - ni ..."¹⁰

Številne publikacije v zadnjih letih, kjer so poleg slovenskih tudi avstrijski avtorji in avtorji drugih narodov, jasno zavračajo gornjo tendenciozno in nesmiselno, pravzaprav nepojmljivo izjavo človeka, ki je doma na Južnem Štajerskem (Lipnica).¹¹

Zavest o nacionalni pripadnosti je pri slovensko govorečih ljudeh v okolici avstrijske Radgone različna. Pozneje doseljeni prebivalci iz naših pokrajin (bodisi da gre za trajno priselitev zaradi dela ali zaradi poroke) se opredeljujejo kot Slovenci, od rojstva tam živeči ljudje s slovenščino kot maternim jezikom reagirajo na vprašanje različno po generacijah. Če gre za daljne slovenske rodove obeh zakoncev, je opredelitev Slovenec - Slovenka običajna, s pripombo, da gre za avstrijsko državljanstvo. Nekateri pa že mešajo slednje z nacionalno pripadnostjo, zato se imajo za slovensko govoreče Avstrijce. To je skoraj praviloma pri srednji, v različnih službah aktivni generaciji.

Mladina pod 20. letom starosti, zlasti pa šolska mladina, je najbolj zmedena. Posamezniki odgovorijo, da so Avstrijci, na vprašanje o slovenščini odgovorijo, da jo še znajo, nemalokrat umolknejo ali odgovore nemško, da doma včasih, večinoma pa s sorodniki onstran meje govorijo slovensko. Nekateri še mlajši (od 7 - 12 let) so pred leti uporabljali celo izraz »jugoslawisch«. V zadnjem času šolske oblasti dovoljujejo fakultativni pouk slovenščine v osnovni in glavni šoli, če se prijavi najmanj šest učencev. Tudi to število je težko doseči. Vplivi za ignoranco prihajajo z najrazličnejših strani. O tem je pripovedovala absolventka Pedagoške fakultete v Mariboru na smeri nemščina - slovenščina Norma Bale, ki tam poučuje, sicer pa je doma iz naše Radgone. Je tudi študentka pri avtorju pričujočega prispevka in piše pri njem diplomsko nalogo o jezikovnih pojavih pri svojih učencih v avstrijski Radgoni. To so v večini učenci, ki od doma ne znajo slovenščine ali poznajo le nekaj besed.

Razmerje med slovenskim narečjem in knjižnim jezikom mladini teoretično ni jasno; govorijo le narečje, ki pa se glasoslovno in oblikoslovno nekoliko razlikuje od matičnega slovenskogoriškega, prleškega in prekmurskega narečja, saj je opaziti interference različnih leksemov in morfemov. Zelo hitro uporabijo v komunikaciji, kjer jim zmanjka sposobnosti kodiranja v slovenščini, funkcionalno kompenzacijo nemškega leksema ali koda.

Jezikovnopolitična težnja večinskega nemškoavstrijskega naroda, ki se kaže v Radgonskem kotu ob neupoštevanju slovenščine v vzgojnih ustanovah in večinoma tudi v kulturi ter upravnih javnosti, je jasna. Pragmatično pa seveda dela skoraj v vsaki trgovini ali drugih lokalnih oseb, ki zna za silo ali celo nekoliko bolje govoriti slovensko. Tudi po več uslužbencev je takih. Slovensko znajo od doma ali pa so se naučili slovenščine v tečajih. Nekaj je tudi uslužbencev iz naših krajev.

¹⁰ Dr. Helmut Heidinger: *Ohne slovenische Minderheit*. Frankfurter Allgemeine Zeitung. Donnerstag, 11. Juli 1991, Nr. 158, str. 9. Prevod M. K.

¹¹ Naj omenim samo zbornik SAZU *Narodne manjšine 3, Slovenci v avstrijski deželi Štajerski, Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Mariboru 25.-27. maja 1993*. Ljubljana 1994. Nadaljnja publikacija z mednarodno sestavo avtorjev je *Steirische Slowenen, Zweisprachigkeit zwischen Graz und Maribor* (Hg. Christian Stenner), Graz 1994. Ta zbornik je z nekaterimi novimi prispevki in z nekoliko predelanimi ali razširjenimi prispevki ter v novi obliki ponovno izšel (prejšnji je bil razprodan) pod naslovom *Slovenische Steiermark. Verdrängte Minderheit in Österreichs Südosten* (Hg. Christian Stenner) pri založbi Böhlau na Dunaju l. 1997.

Jezik za najnujnejše pragmatične komunikacije je seveda tudi nekaj, toda zavest o kulturi standardnega jezika in drugih variant celokupnega slovenskega jezika manjka. Bralnih sposobnosti in želja ni, še posebej ne za časniške reportaže ali za preprosto leposlovje. Tudi zgodovinskega kulturnega izročila slovenščine ne poznajo, in sicer ne po najosnovnejši jezikoslovni in ne po literarni, žal pa tudi ne po osnovni zgodovinski plati. Tako manjka tudi znanje o bližnjih regionalnih variantah slovenščine. Posamezno varianto nekateri sicer v glavnem razumejo (v krajih na levi strani Mure gre večinoma za interferenco med prekmursko, slovenskogoriško (goričansko) in prleško varianto), tudi nekaj leksemov in skladenjskih prvin (vsaj pri pasivnem znanju) standardne slovenščine najdemo pri posameznikih, vendar izrazitejšega zanimanja za branje in poslušanje tega jezika ni. Kljub temu je še slišati slovenščino. Zlasti v zgolj pragmatičnem odnosu na levem bregu Mure, v samem mestu in v okoliških vaseh slovenščina še obstaja. Mnogi ljudje imajo sorodnike na naši strani, nekaj je tudi dvolastnikov. V neposrednih stikih pripadnikov obeh držav, posebej med sorodniki, se slovenščina večkrat pojavlja, saj med kmečkim prebivalstvom na naši strani marsikdo ne zna nemško.

V določenem trenutku, ko se mora človek sam odločiti, prisluhniti svoji volji in sposobnosti, se soočiti z voljo in sposobnostjo drugega, pri tem slišati mnenja, se bati uporabe kakega jezika, trepetati za uspeh sporočila ali dialoga, včasih za kariero, je jezikovno obnašanje zapleteno. Vsakdo je v bližini jezikovnih stikov doživel že mnoge neprijetnosti, zato gre tudi za čustva in misli, ki jih je izrinil v podzavest. V intimnih (sorodstvenih) stikih med ljudmi je tega manj.

Precejevanje nemškega jezika in kulture nastane dostikrat že zaradi tega, ker otroci v avstrijskih šolah veliko slišijo le o nemškem jeziku, goje le nemško kulturo, o sosedni slovenski slišijo in vedo malo ali skoraj nič.

Da lahko prav razumemo odnose do obeh jezikov, do nacionalne identitete, je treba pri vsakem odgovoru na vprašanje poznati pri ljudeh s slovenščino ali nemščino kot materinščino v tistih krajih poleg zgodovine, političnega sistema, ideologije, šolskega sistema, pedagoških in učnih načel, ekonomskega standarda dežele, socialnih skupin, še nekaj zasebne biografije izprašanca.

Osnova za socialno jezikoslovje je spoznanje, da so vsakdanje komunikacije, a tudi strokovne in znanstvene, odvisne od družbenih položajev, v katerih tečejo komunikativne interakcije. Seveda vplivajo situacije veliko bolj na vsakdanje življenje, še zlasti na jezikovna dejanja v življenjsko najelementarnejših ali drugače bistvenih zadevah. Ne gre samo za senzualno področje, ampak tudi za miselno in čustveno. Povezave tečejo tako horizontalno kot vertikalno, se pravi, v širino socialnih stikov zdaj in v čas, v povezave prej in potem. Tega zgodovinskega vidika ne smemo prezreti. Gre za dejanski pomen pojma »zgodovinski«¹ glede na bližnje in daljne dogodke, ki jih ljudje nosijo v zavesti in podzavesti, in za pomen, da se v določenih simbolih (v našem primeru jezikovnih) kaže preteklost. Predmet raziskovanja ni samo strukturalistični diahroni jezikoslovni vidik, ampak iskanje diahronih socialnih (situacijskih) vplivov, ki pogojujejo takšno ali drugačno socialno obnašanje in situacijsko vedno znova nastajajoča dejanja. Vendar tudi pod vplivom preteklosti.

Ko povezujemo izkušnje v socialni strukturi, komunikativna dejanja in jezikovne strukture, smo sicer združili tri stvari, ki lahko pomenijo tudi tri posebna teoretična in empirična področja raziskav. Vsa tri pa so vedno povezana z jezikovnim obnašanjem in z jezikovno zavestjo. Gre tudi za nasprotno povezave. Ta zavest je sicer lahko različna, vedno pa jo do neke mere najdemo; kaže se v metajezikovnih in drugih komentarjih. Zato je treba preučevati tudi te.

V socialnem jezikoslovju se tudi združujejo prvine več jezikoslovnih področij, ki sicer morejo in včasih morajo biti ločena. Gre za prvine strukturalizma, dialektologije in za raziskovanje jezikovnih stičnosti, iz katerih izhajajo interference.

Odklonitev ali sprejetje kakega jezikovnega sistema ali podsistema, oblikovanje jezikovne in ob njej komunikativne kompetence, vse to ima v Radgonskem kotu zaradi majhnosti pokrajine, odprte meje in stičnosti ali bližine štirih narodnih jezikov ter variant v njih še zlasti veliko pokrajinskih podrobnih vzrokov. Variante (podsistemi) istega celokupnega jezika imajo še posebno močne vzroke v socialnih odnosih z materialno eksistenčno potrebo, v čustvenih povezavah socialnih partnerjev. V šolski in zunajšolski javni vzgoji, v stikih z mediji nastanejo novi vplivi.

Prvinske, močno čustvene povezave socialnih partnerjev, se razširijo v družbene odnose za materialno eksistenčno potrebo pri manjših in večjih skupinah v soseskah in - zlasti dandanes - dalje v družbeno tvorbo občine, dežele, države s tako ali drugačno jezikovnokulturno, gospodarsko, splošnokulturno značilnostjo in politiko. Pri tem imajo pomembno vlogo organizirani in dobro nadzorovani vzgojni dejavniki v ustanovah in tudi sicer v okolju. Idejni vplivi in pragmatični pojavi z jezikovnim obnašanjem, ki vključuje prednosti in zapostavljanja, odločilno vplivajo na izbiro jezika in njegove variante in s tem na jezikovno kompetenco posameznika, hkrati pa tudi na zavest o nacionalni identiteti.

Nekaj najnovejših rezultatov empiričnih raziskav

I.

Pogovor z gospodom Ferdinandom Gomboczem, kmetom (79 let) iz vasi Potrna pri avstrijski Radgoni. Komentarji in sinteze. Posnetek je iz aprila 1997. Z informatorjem sem imel mnoge kontakte že prej, vendar do posnetka ni prišlo.

Gospod Ferdinand Gombocz, od kod ste Vi prišli?

Ja s'n tū 'rojāni.

Pa Vaši predniki?

Moj 'oča so s Ko'ro:vāc p'rišli.

Korovci so zaselek čisto blizu Cankove v Prekmurju. Cankova in Korovci sta kraja na severnem robu Radgonskega kota, tik ob današnji avstrijski meji. Do avstrijske Radgone so dobri štirje kilometri. V stari Avstriji in tudi v Avstro-Ogrski so bili ljudje ob današnji meji zelo povezani z avstrijsko Radgono (danes se mesto imenuje Bad Radkersburg). To jim je bilo nakupovalno in prodajno, a tudi v mnogih ozirih kulturno in cerkveno središče. Vsaj kar zadeva proščanja in kakšne druge cerkvene ali sejemске prireditve. Pot skozi avstrijsko Radgono je vodila neovirano (danes vodi prek zelo odprte meje) v Slovenske gorice in dalje v današnjo slovensko Štajersko. Nekateri otroci iz današnjega obmejnega predela na slovenski strani so hodili v uk in v obrtne šole v avstrijsko Radgono, tu in tam kdo tudi v meščansko šolo. Zgodilo se je, da so nekateri otroci najprej obiskovali slovensko osnovno šolo doma, nato pa še leto ali dve, morda vse višje razrede v avstrijski Radgoni. Povezanost s tem mestom je bila pri vseh naših ljudeh na obmejnem področju, ki danes meji na Radgonski kot, zelo velika.

Slovensko narečje na obeh straneh današnje meje na severu Radgonskega kota je bilo in je še danes enako ali močno podobno. Gre za prekmursko narečno osnovo, ki pa je zlasti v južnem predelu Radgonskega kota interferirana s severnim slovensko-

goriškim (goričanskim) narečjem na vseh jezikovnih ravninah. Tudi nekaj prvih prleškega narečja najdemo. Vse to je v posameznih družinah in celo pri posameznikih proporcionalno in frekvenčno različno. Odvisno je od kraja in časa bivanja tam, od dobe migracije, od zakonskega partnerja in od vezi s sorodniki na današnji slovenski strani. V krajih v Radgonskem kotu, ki leže tik ob današnji meji na Muri (mesto Radgona samo, Potrna, Žetinci), kažejo govori več slovenskogoriških in prleških interferenc. Včasih opazimo tudi slovenskogoriško (goričansko) narečno osnovo z interferencami prekmurščine, nemalokrat pa nasprotno. To so za vse ljudi tam naravni jezikovni pojavi, ki so se tako razvili v tem ravninskem predelu, zlasti ko še ni bilo meje.

Dejstvo pa je, da so govorili ljudje v vsem Radgonskem kotu (mnogi tudi v mestu Radgoni) v visokem odstotku slovensko. Danes je ta odstotek seveda manjši.

Po pričevanju starejših prebivalcev še med obema vojnama mnogi otroci ob vstopu v šolo niso znali niti besedice nemško. Vendar so v šolah (prav tako po avtentičnem pričevanju) s takimi otroki ravnali obzirno. Tolerantnost je bila v preteklosti večja, kot je danes. Čeprav dandanes ne pride dostikrat do surovih odkritih izpadov proti Slovincem (razen v zelo redkih primerih), je prikrita netolerantnost zaznavna.

Nadaljnji pogovor z F. Gomboczem potrjuje mnoge zgornje navedbe.

Pa ste Vi znali že kaj nemško, ko ste prišli v šolo?

'Malo.

Kje ste se pa naučili nemško?

V šouli.

Prej pa ste se doma učili nemško?

'Malo, v'ča:sih pa:r bā'sejdā.

Že v teh prvih stavkih vidimo nekaj jezikovnih posebnosti:

Informator je rekel za jaz *ja*. Prekmurci rečejo *g'ās*, osebni zaimek ima torej pri informantu štajerski *j*, pač pa nima končnice *s* (*z*); to je pojav v prekmurskem narečju, a najdemo tudi oblike brez *s*. Beseda *šouli* ima prekmurski dvoglasnik; to opazimo tudi v naslednjem odgovoru: *bā'sejdā*. Množinska rodilniška oblika (besed) je prišla pod nemški vpliv. Tam je namreč množinski rodilnik po obrazilu enak imenovalniku (die Wörter - der Wörter), zato je informator tudi v slovenščini uporabil imenovalniško obliko.

Kaj je bil Vaš oče po narodnosti?

Informator besede *narodnost* ni razumel in je odgovoril: *On jā 'tišlār bia*.

Sposojenko *'tišlār* (nem. Tischler) uporabljajo v vseh tamkajšnjih narečjih.

Pomožnik ima pri gospodu štajersko goričansko (takšna je tudi v prleščini) obliko *bia*, ne prekmursko *biu*.

Po jeziku in mentaliteti gre pri Ferdinandu Gomboczu vsekakor za avtohtonega prebivalca ožje pokrajine. Jezikovne razlike so kdaj med vasmi tudi drugod na Slovenskem opazne, enako velja za poteze mentalitete. Posebnosti so v tem predelu nekoliko izrazitejše in pestrejše. Toda to avtohtonosti ne ukinja. Razumeti jo moramo širše. Tudi migracije iz vasi v vas, iz fare v faro so v manjših pokrajinah del avtohtonosti.

Da informator vendarle loči pojma narodnost in državljanstvo, bodo pokazali njegovi odgovori kasneje, čeprav slovenske besede *narodnost* sicer tudi takrat ni razumel brez dodatnih vprašanj in delnih razlag.

Za prvič pa si je bilo potrebno pomagati s pojmom *jezik*.

Informator je odgovoril, da so se starši učili v šoli madžarsko, nemško in slovensko, da sta oče in mati včasih tudi doma menjavala vse tri jezike, vendar da je daleč prevladoval slovenski jezik.

Sicer je dejal, da o narodnosti doma niso govorili, ampak *'bolä do'ma: slo'vänski sä jä 'gu:čalo* (v zadnji besedi v izglasju ni izgovoril dvoglasnika *ou*, kakor ga najdemo v prekmurščini, ampak je bil slišen štajerski enoglasnik).

Nadaljeval je takoj:

Tou z've:kšäga je bi'lou slo'vänsko. Ja, bi'lou slo'vänsko.

Ponovno je zatrdil, da o narodnosti doma niso govorili. Na vprašanje, kako se je on čutil, je informator odgovoril:

Ja sän tü 'rojäni bia. Oča pa 'mati sta bi'la 'tistokrat - tou sta 'tisočde've:stout're:tjoga 'küpila - že avstrijskoga - kak bi p'rava - Staatsbürger ...

Raziskovalec mu je razložil, da je Staatsbürger slovensko *državljan*. Informant je nadaljeval:

Tou jä za 'mänä 'nikši prob'lem nej bia.

Kateri jezik ste imeli najrajši?

Im, slo'vänski smo 'gu:čali do'ma:, ja!

Ste kaj brali v slovenščini?

Nič nei, da san sä ja 'samo v 'šouli 'nämski f'čia. Slo'vänski san jas nej znau kaj š'teti ali kaj.

V povedih zopet opazimo interference prekmurskega in štajerskega goričanskega narečja. Prekmurska sta izrazita dvoglasnika *nej*, *šouli*. Goričansko je *nič* (prekm. *'nika*), *f'čia* tudi prleško (prekm. *f'čiu*), *e* v glagolu *š'teti* (prekm. *štöt*); *kaj* (prekm. *ka*). Za pomožnik *sem* je informator uporabljal dve obliki: *san* in *sän*.

Povedal je, da so se tudi verouk učili samo v nemščini, da pa so bile v avstrijski Radgoni v Marijini cerkvi tudi slovenske maše. Rekel je v prekmurščini:

Nej na 'gousto. 'Samo gda gda.

Kako ste govorili tu v Potrni?

Z 'mojimi ko'legami 'samo slo'vänski. Nič nej 'nämsko. Si smo slo'vänsko 'gu:čali, fsi. Tou jä zaj 'žalostno, ka tou zaj lüd'je: doj ta'ji:jo. Pa za 'koga 'volo? Nä ve:n.

Takoj je nadaljeval:

'Toti kaj so tü s'tari, 'toti si: z'najo slo'vänski. 'Ali nä gu'čijo väč nej.

Imate Vi radi slovenski jezik?

Kaj mi tou po'ma:ga, če ga d'rü:gi 'ne:čä 'čüti.

Pa imate vseeno radi slovenski jezik?

Jas s 'täboj rad slo'vänski 'gu:č:n, za'tou ka mi tou s'koro le'žej 'pa:dnä. Ja.

Kaj pa tu okoli z ljudmi, ali še slovensko govorite?

Jas 'malo 'kama gre:n. Tü 'nämrän slo'vänski 'gu:čati. Za'tou ka jas 'tote lü'di: 'poznän, pa sän 'rajši 'tiho.

Ali ljudje nočejo čuti slovensko?

'Näščäjo, nej.

So Vas kdaj užalili?

Če 'jemi jas kaj slo'vānski povejn, te jas f'časih dō'bin na'zai 'nāmško, ka mi 'nāmški na'zaj povej. Te pa tak fsā ve:n.

Še imate koga v Korovcih?

Ja, f'rajlih, tan jā šā od 'mojāga brat'ra:nca mla'dina pa tan na 'Cankovi pa 'dolaj na Pe'tajnci, pa 'ādān - 'tisti je 'dolaj v L.ublani, pa 'bomo 'letos se t'rufili - s'lednjā dni 'majnika - 'dolaj na Bo'hinskān 'jāzāri.

Pripovedoval je dalje:

Za 'koga 'volo so 'mejo tū po'tegnoli? Tan soj lūd'je:, tū soj lūd'je!

Pri nadaljnem pogovoru se je izkazalo, da informator vendar zna slovensko tudi brati. Povedal je, da ga je slovensko naučila dobro govoriti mati, nekaj pa ga je naučila tudi branja. Pokazal je neki časopis iz Porabja in je povedal, da besedil ne razume takoj, a bere posamezne odstavke večkrat, nato pa ugame, kaj naj bi katera beseda pomenila.

Štajerske interference v slovenščini Ferdinanda Gombocza so se nekoliko množile tudi ob tem, ker so prihajali k njemu slovenski sezonski delavci iz predela Hrastje - Mota. Tudi sorodniki po ženini plati z naše strani so vplivali na to.

Na vprašanje, če posluša slovenski radio, je odgovoril:

Ja 'samo z 'Murska 'Sobota. Kaj je toj zaod'vāčāra ne'delo pa so'boto. Na, kaj je toj, ka bi zaj po'veda? Wunschsendung. Tisto 'najrajši.

Povedal je, da vse razume, tudi ljudi na naši strani meje vse razume.

Potrebno je bilo še sproščeno vprašanje, če se čuti kot Slovenec. Odgovor je bil zelo zanimiv:

Kaj, kaj san jas? Kaj san jas zaj, zaj mi toj po'vej, kaj sān jas? ... Od et'ni:jā se: sān Slo'vānāc. 'Ali jas sān tū 'rojeni, jas sān Avstrijc. Avst'rijski Slo'vānec. Toj jā tak po 'mojān g'la:vno ali praf.

Povedal je še nekaj slovenskih verzov iz pesmi *Oj Marička, ti jo maš* pa še iz pesmi *Pojdi z menoj na morje veslat* in iz pesmi *Gremo na Štajersko*.

Soproga Ferdinanda Gombocza (76 let), ki je medtem prišla v sobo, je spodbujala moža, čeprav zna le nekaj besed slovensko. Zelo ji je žal, da ne več. Njen rod izhaja iz kraja Hrastje - Mota na našem obmejnem predelu blizu Radenc, vendar je ona že rasla v Avstriji, in to pod hudimi germanizatoričnimi pritiski.

Gospa pa ima pesniško žilico. Pokazala je eno svojih pesmi, sicer v nemščini, ampak iz pesmi veje misel o tolerantnosti do ljudi, četudi so različnih kultur in jezikov. čutiti je ton, v katerem je govoril njen soprog. On sicer stvarno, vendar zavzeto in razgledano, z globokim poznavanjem življenja nasploh, posebej pa še v pokrajini, iz katere izhajata rodova obeh zakoncev. Žena je govorila iz več mehkega, a tudi globokega čustvovanja, prav tako zavzeto in pesniško.

Ta pokrajina ima burno zgodovino. Za Slovence pa je zdaj v ožji regiji, kjer je novi dom obeh zakoncev, še zlasti težko.

Pesem gospe Gombocz je izšla v graškem glasilu *Neues Land* 2. februarja 1997, v letniku 57.

Takole so zapisani verzi v nemščini:

*Fremd fühlt sich ein jeder,
einsam und verloren,
der im Nächsten
nicht den Bruder sah.
Keiner ist für sich
allein geboren,
wir Menschen sind
füreinander da.*

Slovenski prevod je takle:

*Tuje čuti se vsakdo,
osamljen in zgubljen,
kdor v bližnjem
brata videl ni.
Nihče ni zase
le rojen,
ljudje smo drug
za drugega pač tu.*

(Prevod M. K.)

Še bolj povezano s poezijo je splošnočloveško, sosedsko, kulturno in nacionalno čustvo (72-letne) Josefine Prelog (rojene Trojnko), ki živi v sosednji vasi Žetinci. Ima samo osnovno šolo, nemško. V šoli ni imela niti ure slovenščine. Doma je govorila samo slovensko. Mož se je priženil iz Prlekije. Zato in zaradi lege kraja govori Prelogova tudi precej interferirano slovenščino med goričansko-prleškim in prekmurskim narečjem. Vendar pri njej prevladujejo omenjene štajerske narečne prvine.

Deloma od staršev in od moža, predvsem pa sama, se je naučila slovensko brati in pisati. In to do zavidljive mere. Ima kar lepo knjižnico, tudi z zahtevnejšimi knjigami. Debatira lahko v slovenščini, če je treba, na visoki ravni.

Piše nemško prozo in poezijo, a tudi slovensko. Je članica Avstrijske zveze avtorjev in nastopa tudi po večjih avstrijskih središčih. Povsod jo predstavijo kot Slovenko iz okolice avstrijske Radgone.

Po izpovedi J. Prelog in drugih informatorjev, tudi po snemanjih slovenskih pogovorov, ki sem jih imel v več družinah, je v vasi Žetinci (seveda tudi v drugih že omenjenih vaseh) prevladovala slovenščina. O tem so tudi pričevali ljudje z nemško ali slovensko materinščino v sosednjih vaseh, sorodniki na naši strani meje, šolski in arhivski viri.

Nekateri prebivalci slovenskega rodu v Radgonskem kotu pravijo za svojo narečno slovenščino *po prekmursko*, za slovenščino na naši strani Mure *po štajersko* in za slovenščino dalje v notranjosti *po slovensko* (tudi *prava slovenščina*). Pri zadnjem nazivu ne mislijo izrecno na standardno slovenščino, ampak na drugačno slovenščino, kot je prekmurščina in štajersščina.

Deloma je vzrok za to izostanek šolskega urejevalnega faktorja glede variant slovenskega jezika, deloma pa izročilo pokrajinske jezikovne pripadnosti. Vemo, da so bili Prekmurci dolga stoletja kulturno in jezikovno bolj odmaknjeni od slovenskih središč. Njihova slovenska jezikovna zavest pa ni usahnila. Krepila se je zlasti ob narečni nabožni, deloma tudi posvetni literaturi, tudi v ljudskem izročilu. Med preprostimi ljudmi v večjem delu Prekmurja madžarizacija ni bila zelo uspešna. Regionalna prekmurska zavest v jezikovnem in kulturnem smislu se je obdržala socialno in psihološko v vaških srenjah, povezanih z izročilom na posvetnem in religioznem področju.

Radgonski kot je jezikovno še del pomurske (prekmurske in štajersko-goričanske ter poljanske) regije. Zgodovinske silnice so se v Radgonskem kotu še posebej križale. Vendar je pretežno slovensko prebivalstvo dolgo ohranilo svoj sicer interferiran, toda jasno razpoznaven diasistem slovenščine, tudi mnoge prvine druge slovenske kulture.

Vemo, da so slovenščino, izrinjeno na podeželje, pripadniki večinskega avstrijsko-nemškega in madžarskega naroda še nekako tolerirali, da so lahko ljudje slovensko peli, da so bile posamične maše in posamične spovedi v slovenščini, tudi na kakem pogrebu se je slišala slovenščina.

Germanizacijski pritisk je postal po drugi svetovni vojni zlasti ob južni meji avstrijske Štajerske vedno močnejši. Slovenščina je bila izrinjena iz šol, iz drugih posvetnih in cerkvenih ustanov. Na podeželju je v intimnih socialnih krogih nekako živela naprej. V zadnjih dveh desetletjih pa je opazno tudi tam veliko upadanje. To je t.i. tiha asimilacija.

II.

Kaj vse se lahko zgodi, so pričali nekateri avtohtoni Slovenci, z veliko grenkobo posebno J. Prelog iz Žetincev, in to v pogovorih in z umetniškim izražanjem, kjer uporablja nemščino in slovenščino, da lahko pove svoja čustva, svoja konkretna doživljanja in svoje misli širšemu krogu ljudi.

Nadarjenost in sposobnost, tudi globoko doživljanje zmore gospa umetniškoizpovedno kazati v obeh jezikih, nekoliko suvereneje v nemščini. Tudi miselno dinamičnost svoje vedno razmišljujoče, vedno znova presenetljivo doživljajoče ali sodoživljajoče človeško bistvo. Ne glede na bolj omejene slovenske kode je njena kompetenca slovenščine prepojena z duhom slovenščine, z izrazno možnostjo in lepoto tega jezika. Dobro je bilo zaznati, da je informatorki slovenščina, kakršno je pač prejela iz izročila in kasnejšega življenja v družini, v pravem pomenu materinščina. Mater pa čutimo, ljubimo, vsrkavamo njen izraz, vse njeno bistvo, četudi ga razumsko ne moremo docela analizirati in docela opisati. Tako je tudi z identiteto.

Čeprav pri slovenščini informatorka ni imela kakšnih hujših doživetij v šoli, pa vendarle kaže, da je svojo socialno intimo s svojo interferirano slovenščino doživljala z ljubeznijo in grenkobo. V širši in bližnji javnosti je doživela marsikatero neprijetnost. Njen zavzeti, živahni slovenski govor pa jasno izpričuje ljubezen do tega jezika. Zlasti pa jo J. Prelog dokazuje z branjem slovenskih besedil, tudi literarnih, ob delu s slovarji, hkrati s poglobljenimi mislimi in izjavami o slovenščini. Še posebej je pokazala svojo zavzetost za slovenščino, kadar je slišala deklamiranje pesmi slovenskih pesnikov. To sem storil večkrat, skoraj pri vsakem obisku, in teh je bilo precej. Takrat ni kazala kakšne izumetničene pozornosti, bila je prevzeta, zamaknjena v lepoto slovenščine.

O svojem interferiranem jeziku zna kaj povedati v preprosti obliki, vendar sta iz tega razvidna opazovanje in razmišljanje. Takole je dejala:

Mi 'mamo en dia'lekt. Sicer sem se jaz že t'rudila, da 'malo več vem mo'goče kak d'rugi v 'naši ... 'mamo mi pač tak po'mejšano: 'malo je p'rleškega, 'malo je iz P'rekmurja pa tak s'kupaj, pa 'nämške be'sede 'zraven, gda z'manjka jo slo'vānske ...

Vrzeli v slovenskem besedišču so razumljive, saj je bilo vse, kar je v zvezi s šolo in drugimi javnimi ustanovami ter dogajanja tam, spoznavala in doživljala le v nemščini.

Kako uporablja za funkcionalnost govora nemške kompenzacije, naj pokaže tale primer:

Ob pripovedi, da je bil med vojno oče dvakrat zaprt, a ga je rešil bližnji bogati kmet, prijatelj, ki je bil nacist (rekla je *Nazi*), vendar samo zaradi urejenega gospodarstva. Takole je rekla: ... *zaradi Wirtschaft, wegen der Wirtschaft ... Ko so delali o'rožje, te je fsä flo'rivalo, pa so delali propagando ... Toti je nej bių zag'rizeni 'Nämeč, 'samo wirtschaftlich ...*

V 'stari Avstriji so bli 'ilegalci, ki so vedno že ro'vali pa 'delali Aufstände pa fsä v'raga.

Zaradi vsega tega je še bolj jasno, da gre v pokrajini za zelo nemirno, velikokrat neprijetno, nevarno življenje. Hkrati pa informatorka vedno znova kaže, da gre pri njej za nadarjeno, poduhovljeno osebnost, ki vidi v knjigi in v naravi, tudi v zelo estetsko

urejenem stanovanju, zadovoljstvo in še pri delu najde lepoto ter užitek. Predvsem pa čuti in vidi lepoto ter užitek pri rabi slovenščine.

Literarno nadarjenost J. Prelog jasno dokazujejo besedila. Ob sistematični izobrazbi in ko bi si vzela več časa za branje, bi se lahko razvila v odlično slovensko pesnico in pisateljico. Gotovo bi bila njena literarna dela pretežno napisana v slovenščini..

J. Prelog je pripovedovala, kako je nastopila v začetku tega leta (1997) na prireditvi v domači vasi Žetinci. Brala je domoljubno pesem, nanašajočo se na to vas (njeno rojstno vas in staro prebivališče njenih staršev). Celotna pesem je v nemščini, le zadnja kitica v slovenščini. Tudi ta kitica ne vsebuje kakšnega nacionalnega patosa, še manj kakšno nacionalno propagando. Gre za ljubezen do rojstne vasi, za zvestobo izročilu. Tudi ko govori o jeziku, slovenščine ne omenja patetično agresivno, ampak je težišče na izpovedi o lepoti vsakega jezika (seveda je iz duha pesmi in pesničinega položaja čutiti, da gre za poudarjeno slovenščino) in o tem, da je lepo, če ljudje drug drugega razumejo. Tudi pri tem gospa Prelog ne »zahteva« izrecno, da je treba vsak jezik razumeti in znati, ampak je izpoved v tem smislu, da je treba vsak jezik, posebno jezik soseda, spoštovati, ga ceniti, pustiti, da ga ljudje govorijo. To je pravo razumevanje med ljudmi.

Poslušalci so že ob dejstvu, da je ena kitica napisana v slovenščini in da prav ta poudarjeno govori o razumevanju med prebivalstvom, začutili provokacijo. Že med branjem so glasno vzklikali, kot je sama ponazorila: »Hu, hu ...«, cepetali z nogami in še drugače dali vedeti, da se zgražajo. Do informatorka je stopil orožnik v civilu in dejal: »Hier werden Sie nich slowenisch lesen!« (Tukaj ne boste slovensko brali!)

Kako daleč sega nemški nacionalizem v teh nekoč čisto slovenskih krajih, danes še z lepim številom slovensko govorečih, kaže to, kar je pripovedovala v zvezi z dogodkom informatorka J. Prelog in o čemer so kasneje (večinoma z obsojanjem) poročala avstrijska javna občila.

Del pesmi in kitica, ki je sprožila škandal:

*O du mein Sieldorf,
wo meine Wiege stand,
die Muttersprache slowenisch ich,
Heimatsdorf, wie lieb ich dich.*

*Wenn Menschen sich verstehn,
ist jede Sprache schön.
Drum laßt uns miteinander glücklich sein
im schönen Steierland.*

*Tu sem jas doma
nebi drugam kam šla,
svojo mladost uživala
in se starosti učkala.*

Tu in tam fonetično zapisana beseda pri informatorki ne moti, če vemo, da ni imela niti ure šolskega ali drugega pouka slovenščine, da je torej docela izostal šolski jezikoslovno urejevalni in pedagoški dejavnik.

Prvi dve kitici bi bili v slovenskem prevodu takile:

*O vi moji Žetinci,
kjer moja zibel stala je,
materinščino slovensko jaz,
kako te ljubim, rojstna vas.*

*Če se razumejo ljudje,
lep jezik vsak pač je;
zato pustite nas, da skupaj srečni smo
na lepem Štajerskem.*

(Prevod M.K.)

Pesem je neposreden, dokaj konkreten (ime kraja), vendar preprosto pristen izraz domoljubja. Ker pa v tistih krajih in pesničini rojstni vasi idilo motijo take ali drugačne (od zunaj ali od znotraj podpihovane) nestrpnosti do slovenskega jezika in slovenske kulture nasploh, ima pesem poleg nežnih pesniških občutkov tudi primesi grenkobe, v njej je čutiti ali jasno razbrati izraze žalosti, skrbi, bolečine. Kultura misli in občutkov pa prerašča tamkajšnje provincialne okvire.

Dogodek v Žetincih in svoja doživljanja tam, takratna in kasnejša razmišljanja je informatorka prelila v novo pesem. Na začetku je uporabila nekatere verze prejšnje pesmi kot ilustracijo, kot osnovo za nove verze z globokim in pretresljivim občutenjem in razmišljanjem o tem, kar se je zgodilo in se vedno znova lahko zgodi, če se ne bodo ljudje v sebi in v odnosu do drugih ljudi, drugih jezikov in kultur spremenili. Vendar v pesmi ne gre toliko za moraliziranje, ampak gre za pretresenost, ki ji seveda mora najti izraz. Že zato je informatorka postavila inkriminirano, napadeno in osramočeno kitico na začetek. Prevod je kar se da zvest izvorniku, čeprav gre za prepesnitev. Ločila pa je prevajalec postavil zaradi preglednosti tudi tam, kjer v izvorniku manjkajo. Pesem naj bo dostopna širšemu krogu bralcev v Sloveniji in takim, ki znajo ali razumejo slovensko. Bistven je izpovedni ton pesmi, ki je ohranjen, tudi vse miselne in konstitutivne prvine izpovednih sekvenc ter ritmične, metrične muzikalne prvine z rimami (kolikor jih pesem ima) so kar se da zvesto ohranjene, seveda s prepesnitveno željo ter nujnostjo.

Pesem je J. Prelog brala na literarnem večeru v znanem božjepotnem središču Maria Zell na Zgornjem štajerskem. Predstavili so jo kot Slovenko iz okolice avstrijske Radgone. Pesnica je doživela ob recitiranju velik aplavz in odobravanje.

Morda so svetost in kulturno obeležje kraja, a tudi internacionalno sestavljeno občinstvo, tudi morda glasovi medijev, vzrok za to. Ljudje so čutili in spoznali, da pesnica ne zahaja v izumetničeni patos, v kakšne politične deklaracije, ampak da govori globoko in zavzeto, iz pretresljivih doživetij. Seveda so njena doživetja vezana na politično, nacionalno, jezikovnopolitično in jezikovnokulturno dogajanje, kar se pač v pesničinem ožjem okolju dogaja odkrito in prikrito. V vsakem primeru obstaja v Radgonskem kotu ozračje, ki povzroča tesnobo, žalost, kdaj strah, tako da tudi lirično razpoloženje, kakršno izraža informatorka, zajema del teh doživetij. Vezana so na ožja in širša socialna ter psihološka dogajanja. Del vsakdanjega življenja nujno močneje odmeva tudi v intimi. Ranjenost, začudenje, zgražanje in odpor, vse povezano v tanko zvenečo bolečino, to pa sproža tudi pesniško ubesedena izražanja, ki vprašujejo sočloveka, družbo, sebe in zopet sočloveka in družbo, pravzaprav človeštvo. To je še vedno intimnost lirike, čeprav najdemo tudi - implicitno in eksplicitno - kritiko, ki velja vsemu, kar omogoča in dovoljuje takšno življenje. Razumljivo je, da je to politika vseh vrst in na mnogih področjih; pesem je dialog z njo in z ljudmi, ki se tega zavedajo ali pa ne. Gre gotovo za celovitejši odsev življenja v tem geografskem predelu. Zajeto je tudi filozofsko gledanje na svet, čeprav je v pesmi izraziteje zaznati ozadje čustvovanja.

Oglejmo si pesem s prvo kitico, ki jo je avtorica sama zapisala v slovenščini; druge so v nemščini in so tu v mojem prevodu. Priložen je tudi pesničin rokopis.

*Tu sem jas doma
nebl drugam kam šla
svojo mladost uživala,
in se starosti učakala!*

*Če se razumejo ljudje,
lep jezik vsak pač je.*

*In vendar vi ste
pesmico mi razdejali!
Ste jo s topotom
in pa s klici pokosili!*

*Zagrizli ste mi v srce!
Zakaj zadržati ste tako,
brezčutni in surovi?*

*Večno to sourašstvo,
tu prav nič prostora za ljubezen ni!
Ali se ne morete nikamor premakniti?
Razumeti bližnjega, živeti ga pustiti?*

*Tako ne morete otrok
vi svojih dati v šolo,
lahko bi se učili več jezikov,
stali poleg črncev in ciganov bi!*

*Ali pa le naša materinščina
je prepovedana?
Da mi pustili niste peti
moje pesmice?*

*Kako predrzni mogli biti ste tako,
predme ste stopili.*

*Vsi skupaj vendar smo
črvički majhni le;
paziti moramo, da ne prevrne
najmanjši nas viharček že!*

*Na moji poti me ne boste zmedli vi,
tudi če krog mene mnogo majhnih
zdaj mušic brni;
moje pesmi, pustite mi jih peti!*

*Le malo vsaj svobode meni
in usakomur v deželi tej pustite.
Tako, upam, spremljala ljubezen mene bo
in vi ravnali boste z mano vred tako.*

*Ali veste, kaj svoboda je?
Svoboda je, če se lahko razvijaš,
če drugačnost drugega priznavaš,
ja, in le takrat lahko živimo skupaj!*

Sovraštvo, ki ga je doživela pesnica, je nerazumljivo zaradi zanikanja naravnih dogajanj, zanikanja zgodovine, zanikanja dragocenosti in lepote tega, kar je materinščina, in to v vsakem jeziku. Mnogi ljudje ne čutijo več, kaj je kultura, ki jo vsebuje in kaže jezik sam in kot sredstvo za vse, kar izmenjujemo v izkušnjah, mislih, početjih v materialnem in duhovnem svetu, kar ustvarjamo v tem svetu.

J. Prelog še kaže globoko vsidrano naravno ljubezen do materinščine, zavest o njej, željo in voljo za izpopolnjevanje, za ustvarjanje v njej. To je najbolj bleščeč primer ohranjanja slovenščine kot materinščine in prek nje globlje slovenske identitete ob izročilu in ob sodobnosti. Le-ta je takšna, kakršna pač je in jo lahko spoznavamo. Vidimo, da ima veliko obrazov.

Iz pogovorov in umetniških hotenj informatorkе vejeta slutnja in zavest, da gre za vrednost dosežkov pripadnikov slovenskega jezika v matični deželi in v zamejstvu. Zgodovina in sedanjost se v informatorki po svoje in v njej doumljivi, vendar plemeniti podobi združujeta in prepletata, dajeta tisto osnovo, ki čuti izvir identitete, pri tem pa ne negira drugih identitet, ampak jih spoštljivo priznava in jih pobljže spoznava, ne da bi udinjajoč se utajila lastno identiteto.

Tudi Ferdinand Gombocz pa še nekateri starejši prebivalci s slovenščino kot materinščino v Radgonskem kotu ohranjajo globoko v sebi prvinsko zavest o slovenski identiteti. Pri nekaterih je boleča, trpka, razlivajoča se v žalost, tudi nemočna in strmeča v nedoumljiva ali le delno umljiva dogajanja. Mlajši rod večinoma nima niti tega več, je do precejšnje mere izpraznjen, kar zadeva slovenščino kot izročilo rodu.

Pragmatična raba slovenščine v sorodstvu, za gospodarske potrebe ali ob prehodu čez mejo je sicer tudi nekaj za ohranjanje slovenščine. Ampak to je slovenščina kot drugi, za marsikoga že skoraj kot tuji ali kot zdaj nujen in močno omejen komunikacijski jezik. Manjka vsaj zavest o zanimivih in bogatih strukturah tega jezika (če že ni več znanja), o njegovi zgodovinski in zdajšnji kulturni vrednosti med jeziki v Evropi, zlasti pa še za ljudi, ki so slovenskega rodu. Zato tudi manjka zavest o negi slovenščine, ki so jo imeli nekoč tudi kmečki ljudje in so to kazali s primerjanji, z multilektalnim tehtanjem situacijsko pogojenega jezika.

Sklep

Če rečemo, da izhaja identiteta jezika iz tipološkega, genetskega in vrednostnega vidika,¹² je pri zadnjem treba poudariti, da gre najprej za vrednost, ki jo ima kak jezik za neko skupino ljudi - od socialnih skupin do naroda. To je poleg praktične komunikacijske vrednosti še poseben čustveni in intelektualni, skratka, je celovit osebnostni odnos do jezika. Materinščina pomeni posamezniku prvi stik s svetom in prvo socializacijo, ga povezuje z geografskim, zgodovinskim, specifičnim kulturnim okoljem, ga veže na izročilo in sodobni razvoj. To ima vsak človek, izostanek takega čustva pusti duhovne - intelektualne, čustvene, značajske posledice.

Jezik pa je kodni sestav. Samo iz slovniškega (pri govoru tudi glasoslovnega) kodnega sestava lahko preidemo do semantičnega kodnega sestava. Če pri prvem (prvih dveh) ni dobre izdelanosti, se da včasih kljub vsemu doumeti semantična struktura, toda redko dobro. Včasih gre za delno razumevanje, ki ga je treba dopolnjevati z novimi slovniškimi strukturami ali tujimi kompenzacijami; včasih pa nastanejo očitni nesporazumi. Se pravi, vedno mora obstajati kodna organizacija.

Če govorimo o posameznih nacionalnih jezikih (npr. nemški, francoski, slovenski itd.), je to na osnovi razlik in tipičnosti vsakega jezika. Te moramo poznati, da lahko jezik opredelimo. Tudi materinščina zahteva poznavanje tipičnosti, šele potem imamo lahko do nje intelektualni in čustveni odnos. Skupaj s poznavanjem zgodovine in geografskega jezikovnega prostora (tudi v diaspori) in drugih kulturnih značilnostih, ki imajo vedno nekaj splošnokulturnih in individualnih prvin, je mogoče ugotoviti nacionalno identiteto.

Strukture jezika (preprosto rečemo slovnica) torej niso nekaj abstraktnega, le šolsko zanzanega in obravnavanega, ampak so življenjski jezikovni pojav. Slovnica ni dogovor, kot je pravopis, ampak je nastala v živih rabi jezika, kot nujnost za mnogotere poglede na svet, v odnosih do sočloveka in samega sebe. Prenašala se je iz roda v rod in se je tudi spreminjala. Strokovnjaki preučujejo njen sistem sinhrono in diahrono in ugotavljajo individualnost, ki je nastala v živih stikih med ljudmi, torej tudi z vsemi interferencami. Le-te so bile prav tako naravne in so nekatere prav stare ter zato zakoreninjene v kakem jeziku do te mere, da so že naravni sestavni del tega jezika in jih

¹² Radoslav Katičič: *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb. Školska knjiga 1989, str. 45.

ni mogoče in ni treba več iztrebljati. Jezikovna nega seveda dela na tem, da nepotrebne, iz nemoči, nevednosti, nemarnosti in udinjanja nastale interference preučuje in opozori na možnosti, ki v kakem jeziku obstajajo in pomenijo bistveno prvino v njegovi individualnosti. Jezikovna nega ni isto, kot je bolni jezikovni purizem, jezikovna pedagogika ne sme biti šolsko nasilje, ampak živ čut za jezik, poznavanje kakega jezika in več jezikov. Z vedno novimi dognanimi protistavnimi prvini med variantami istega celotnega jezika in jezika druge tipologije, celo geneze, vzgajamo tudi čut za materinščino. Poznavanje materinščine in mnogih prvin, ki so povezane z njo, omogoča analitično in sintetično pojmovanje nacionalne identitete.

Del jezikoslovne teorije očita strukturalizmu, da preveč raziskuje fizična sredstva eksteriorizacije jezika, premalo ali nič pa nefizična, mentalna sredstva interiorizacije, in apelira, da je treba gledati njuno recipročnost.¹³

Pri eksteriorizaciji naj bi bilo nujno odkrivanje korelativnih sredstev interiorizacije. Tako se je treba npr. pri vrsti člena v francoskem jeziku vprašati, pri kateri interiorizaciji je on faktor eksteriorizacije.¹⁴

Jasno je, da jezik tudi doživljamo, da ni avtomatizacija. To ravno potrjuje, da nastane individualna vrednostna prvina, a tudi skupinska, ne da bi ob vrednostnih sodbah takoj in vedno rekli: boljše, slabše. Tudi taki občutki in take izjave obstajajo, toda to so potem predsodki, so taki ali drugačni šovinizmi ali manjvrednostni kompleksi.

Eksteriorizacije se navadimo, saj se javlja v določenem okolju, pri določenih sogovornikih, ki so nam včasih bolj, včasih manj znani, lahko pa zelo domači, bližnji. Vse eksteriorizacije, ki so vezane na psihološko (čustveno) najbližje okolje, tako, ki nam največ in v veliko podrobnostih sestavlja, polni življenje (v dobrem in slabem), pomenijo materinščino, saj so del našega najbolj vsestranskega notranjega in zunanjega življenja, tudi kdaj v spominih. Gre za pravo, globljo recipročnost interiorizacije in eksteriorizacije. To je identiteta prek jezika. Jezik poudarja, razčlenjuje identiteto, predvsem tako, da vključuje analitično spoznavanje in vrednotenje še vseh drugih prvin, ki so sestavni del nacionalne identitete. Jezik je pravzaprav nosilec vseh duhovnih in materialnih dogajanj pri posamezniku in v ožjih in širših človeških skupinah. Kdor zaradi različnih okvar ne zmore jezika, ta ima drug znakovni sistem, s katerim spoznava in vrednoti ostale prvine, ki sestavljajo to identiteto. To niso docela abnormni pojavi, ki bi negirali jezik, ampak so samo posebnosti, so poseben jezik. Vsekakor pa z jezikom, ki je še sam po sebi identiteta in ki ga tudi prizadeti v neki obliki in na neki način spoznajo, povežemo celotno identiteto (kompleks identitete) in jo še posebej, v mnogih pogledih odločilno barvamo in čutimo.

S socialnolingvističnega vidika je razvidno, da je slovenščina pri mnogih posameznikih vseh generacij slovenskega rodu v Radgonskem kotu še jezik prve jezikovnokulturne in socialne, prek nje pa le polzavedne narodnokulturne identifikacije in solidarnosti. Tudi pri mlajših generacijah gre, kadar govorijo slovensko, za socialno in kulturno solidarnost s starši in sosedi, s sorodniki v Sloveniji. Šoloobvezni otroci pa dobe nemški jezik kot pogoj za obstoj zunaj najožjih socialnih skupnosti. To pogojuje zgodnjo nemško narodnokulturno identifikacijo ali pa vsaj prehod vanjo. Tudi starši so primorani gojiti pri otrocih nemščino zaradi uspeha v šoli. Predšolski otroci kažejo prevladovanje slovenščine ali otroško usklajeno dvojezičnost, včasih brez diglosije,

¹³ Gustave Guillaume: *Principi teorijske lingvistične. Zbirka neobjavljenih tekstov*. Priredio Roch Valin. Prevedel Vjekoslav Čosič. Zagreb. Globus 1973, str. 77.

¹⁴ Prav tam, str. 78.

velikokrat pa že z diglosijo, s šibkejšo kodno izdelanostjo slovenščine. Kmalu po vstopu v šolo se začno pri otrocih psihične zavrnosti ob slovenskem govorjenju zunaj določenih najožjih socialnosolidarnostnih situacij. Zato postane njih slovenski jezik sčasoma izrazito omejen kod z mnogimi nemškimi kompenzacijami ali s čisto nemškimi odgovori na slovenska vprašanja. Pojavljajo se tudi sramežljivosti, zatajitve slovenščine in manjvrednostni kompleksi ob njej. Tudi če ni eksplicitnih žalitev ali agresivnosti (včasih se kljub temu oboje pojavlja), je kdaj socialno ozračje takšno, da izžareva neprijaznost do slovenščine, znake ignorance in nestrpnosti.

V nemščini postane jezikovna kompetenca pri mladih leksikalno in na vseh slovniških ravnanah mnogo bogatejša in trdnejša. Pri mladini je pri živih, neposrednih jezikovnih komunikacijah zaznavno prehajanje iz podsistema slovenskega jezika v podsystem nemščine. Že s tem, zlasti pa s prevlado nemščine v vseh sociokulturnih položajih in pogosto z načrtnim ignoriranjem slovenščine, ki ga kaže nemška uradna večina, teče proces akulturacije v nemški jezikovnokulturni prostor. To se dogaja z nemškim podsystemom in s standardnim jezikom kot trdno veljavnim in vrednostno visoko cenjenim, razširjenim sistemom.

Standardna slovenščina je sicer že starejšim prebivalcem s slovenščino kot materinščino dokaj odmaknjena, vendar to ne krni v celoti naravnega občutka slovenske nacionalne identitete, manjkajo edino vednosti o celotnem slovenskem jeziku, o njegovi zgodovini in kulturni vrednosti. Slovensko brati in pisati zna le malokdo starejših, od mlajših pa skoraj nobeden.

Slovenci v Radgonskem kotu nimajo svojih društev, časnikov, knjižnic ali kakšnih drugih kulturnih, še celo ne političnih ustanov. To pa lahko sčasoma zabriše občutek, še bolj pa zavest o slovenski nacionalni identiteti. Tako bo slovenščina morda zamrla. Za zdaj še k sreči ni tako, razvoja pa seveda ne moremo predvideti. Evropska zveza bo lahko v tem oziru vplivala slabo ali pa dobro. Priznati pa je treba v nemo in skrb, tudi že prve rezultate (čeprav v zelo težkih razmerah) dela Kulturnega društva člana VII, da bi zavest o slovenski nacionalni identiteti pri tamkajšnjih ljudeh s slovenščino kot materinščino (tudi samo iz izročila) dvignili na višjo raven in bi ljudi vključili vsaj v nekatere kulturne dejavnosti.

Summary

Linguistic Interferences as the Identity of a Minority

The Effect of Various Linguistic Interferences on the Archaic and Modern Culture of Slovenes in the Radgona Corner

The identity of a language is in its genetic classification, which should be apparent in all the variants of a language - regardless of typological differences which are the result of regional remoteness or at times the inclusion into a community with a genetically or typologically different language. Contacts between regionally and socially generated variants of the same language and contacts with other languages have given rise to interferences, which do not erase identity, including national identity, or hinder awareness about it.

Objective linguistic science clearly defines what languages are genetically and typologically independent and how the language of a nation is created. Although a nation can be defined by other factors, language is certainly among the key ones: it is the bearer of interpersonal relationships in social structures and reflects the attitude towards the material and spiritual world pre-

served and fostered by a nation. This is therefore a matter of both tradition and modernity which can be compared or contrasted with others - either neighboring or more distant linguistic and national identities.

Speculations with the terms Vindiš or Vend language, combined with the denial of variant identity within the identity of the comprehensive, genetically researched and ascertained Slovene language, have no scientific basis.

In at least five villages of the Radgona Corner (Potrna/Laafeld, Žetinci/Sicheldorf, Dedonci/Denenitz, Zenkovci/Zelting, Gorica/Goritz) lives a closely knit population, with Slovene as their mother tongue. Up to World War II, they were the majority. Following World War I, Slovene was completely driven out of schools and official secular and religious institutions. Even sporadic masses, funerals and confessions in Slovene were abolished after World War II. The Slovene of limited and interfered with codes for practical use in business had to be tolerated. It still is today, so that Slovene in the Radgona Corner is still alive. The awareness of sharing a common Slovene language, its standard variant and its culture, already seriously undermined among the middle-aged population, is dying out among the young. Acculturation into the German linguistic and cultural sphere is on the rise. The closeness of the border, its openness, shopping, property on both sides of the border, a few religious publications from the Slovene side - all this helps preserve some degree of awareness of the Slovene language and through it a blurred or shaken awareness of national identity. A few older people still speak of their Slovene roots and their Austrian citizenship, while young people think otherwise, satisfied with a few bits of Slovene for communicating in specific situations; others reject even that. Only small groups of children and teenagers register for optional Slovene classes, which are officially allowed in Radgona's elementary school. Because of that, every year such classes are in the balance. There are more reasons for this, among them the lack of official support and desire to learn Slovene. In stores the Slovene of extremely limited codes suffices. Some bring a few more dialect codes from home.

The Slovene which can still be heard and researched in the Radgona Corner is either a Styrian-Goričko dialect basis with interferences from the Prekmurje dialect, or a Prekmurje dialect with interferences from the Styrian-Goričko dialect. All depends on the position of the village and on the date of migrations induced by marriages, purchase or sale of property or employment. However, this are not migrations as in other European countries. Most of the people have resettled from a neighboring parish or village (only rarely from more distant places), a normal occurrence in smaller regions. As far as their language and mentality are concerned, the newcomers (some have moved out of the Radgona Corner to nearby localities on the Slovene side) do not substantially differ from people on the Slovene side; only their language display a somewhat greater degree of interference. On such a small territory this is a badge of autochthonousness and therefore of the identity of the Slovene language and nation.

On the Austrian side there is silent assimilation which deep down hurts some Slovenes, while others are not aware of it or yield to it. Although the intolerance is latent, it is felt by some more sensitive people. This was clearly expressed by an informer whose statement the author taped and transcribed its highlights for this paper.

There are also instances of blatant and brutal display of intolerance. The author researched one of them and documents it in this paper with authentic records and translations. Such a painful example of intolerance is hardly understandable at today's level of civilization. However, the reaction of the Slovene victim shows that there still is some sporadic awareness of Slovene linguistic and other culture, that the consciousness of a Slovene national identity is still alive. This example proves that some individuals (unfortunately very few) are still capable of taking an active and civilized stand against the denial and robbing of their identity.

Jan Makarovič
Slovenska identiteta kot meja in kot razlika

Etnos lahko razumemo kot posebno obliko odprtega sistema - se pravi sistema, ki lahko deluje šele na osnovi součinkovanja s svojim okoljem. V odnosu do svojega okolja deluje odprti sistem receptivno in reaktivno, se pravi da sprejema vplive iz okolja ter sam aktivno oblikuje svoje okolje. Glede na to se oblikuje tudi etnična identiteta na eni strani kot subjektivna predstava o samem sebi, na drugi pa kot objektivno oblikovanje lastne enkratnosti. V sodobnih razmerah globalizacije postaja vse pomembnejši drugi vidik, in prav v tem je najpomembnejši sodobni izziv slovenskemu narodu.

The ethnos can be understood as a special form of open system, e.g. a system which can only work on the basis of interreaction with its environment. In relation to its environment an open system functions receptively and reactively, both receiving influences from its environment and actively shaping it. In view of this, ethnic identity develops on the one hand as a subjective image about oneself, and on the other hand as an objective molding of one's uniqueness. In modern conditions of globalization the second aspect is growing in significance, becoming the most important modern challenge to the Slovene nation.

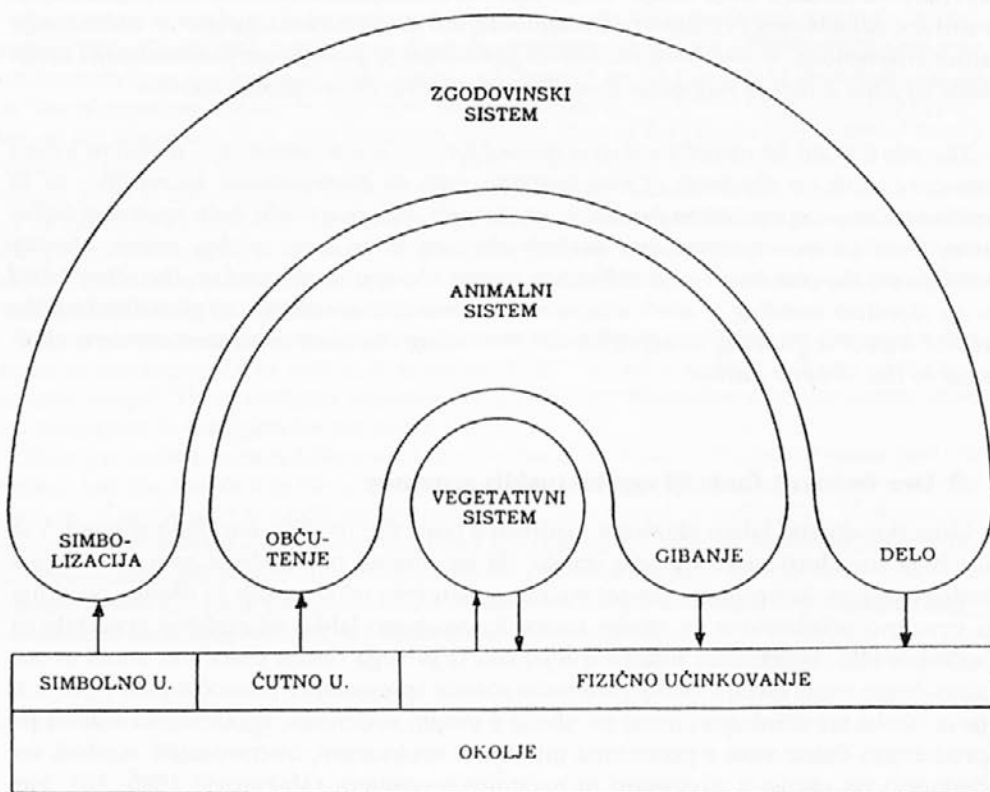
a) Dve osnovni funkciji zgodovinskih sistemov

Človeško družbo lahko skušamo razumeti s pomočjo modela *odprtega sistema*. Vsa živa bitja so odprti sistemi v tem smislu, da ne morejo obstati brez součinkovanja s svojim okoljem, kar pomeni po eni strani sprejemanje učinkovanja iz okolja, po drugi pa vzvratno učinkovanje na okolje samo. Razlikujemo lahko tri različne vrste takega součinkovanja. Vegetativni sistemi sprejemajo iz svojega okolja določene snovi in oddajajo druge snovi nazaj v okolje; animalni sistemi sprejemajo s pomočjo čutil *informacije* iz okolja ter učinkujejo nazaj na okolje s svojim vedenjem; zgodovinski sistemi pa opredeljujejo čutne vtise s posebnimi miselnimi strukturami, imenovanimi *simboli*, ter učinkujejo na okolje z zavestnim in načrtnim ravnanjem (Makarovič 1986: 107; glej

skico 1). Prav simbolno preoblikovanje stvarnosti je tisto, kar zgodovinskim sistemom omogoča zavestno in načrtno ravnanje. Simboli namreč omogočajo oblikovanje načrtov, ki se nato skušajo realizirati. Človeško delo se zato razlikuje od živalskega početja ravno po tem, da si človek izoblikuje načrt v lastni glavi, preden se ga loti (Marx 1986: 166; Makarovič 1993: 22-4). Sisteme, ki vse to omogočajo, imenujemo »zgodovinske«, in sicer iz dveh razlogov. Po eni strani oblikujejo ti sistemi »zgodovino«, kot serijo načrtnih dejanj (lat. *res gestae*), po drugi pa omogočajo samorefleksijo v obliki »zgodovinskega spomina«, kot predstave o svojih preteklih dejanjih. Spominja se sicer tudi žival; vendar pa žival nima sposobnosti za razvrščanje preteklih dogodkov v »zgodovinski«, časovno urejen sistem, podobno kot nima sposobnosti za načrtovanje prihodnosti.

Na prvi pogled je videti, da so vegetativni sistemi značilni za rastline, animalni za živali, zgodovinski pa za človeka. Vendar pa moramo upoštevati, da v teku razvoja ne prihaja do gole menjave sistemov, temveč do njihovega nadgrajevanja oziroma kumuliranja. Tako se vegetativni sistemi ne zamenjajo z animalnimi, temveč se animalni sistemi nadgrajujejo na vegetativne, saj živali še vedno opravljajo tudi vegetativne funkcije. Zgodovinski sistemi pa se pri človeku nadgrajujejo na animalne, tako da opravlja človek hkrati vegetativne, animalne in zgodovinske funkcije. Človek torej ni enostaven sistem, temveč pravi pravcati »sistem sistemov«, nekakšen mikrokozmos. Kot tak komunicira človek s svetom na treh različnih nivojih, ki se kajpada nenehno prepletajo med seboj.

Sistem odprtih sistemov

To pa še ni vse, kajti človek ni samo individualno, temveč tudi družbeno bitje. Že sam nastanek zgodovinskega sistema bi bil nemogoč brez človekove družbenosti. Človek zato ne deluje kot zgodovinski sistem samo na individualni, temveč tudi na kolektivni ravni. Podobno kot razpolaga posameznik s svojimi individualnimi simboli, razpolagajo tudi ožje in širše družbene skupine s kolektivnimi simboli, in podobno kot sprejema zavestne in načrtne akcije posameznik, jih podvzemajo tudi družbene skupine.

Vsekakor pa so vsi zgodovinski sistemi, tako individualni kot kolektivni, v interakciji s svojim okoljem, kar pomeni, da na eni strani sprejemajo učinkovanja iz njega, na drugi pa sami učinkujejo nanj. Po eni strani so ti sistemi *receptivni*, po drugi pa *reaktivni*. Na eni strani gre pri njih za takšno ali drugačno *subjektivno dojetje* okolja, na drugi pa za takšno ali drugačno *objektivno oblikovanje* okolja. To velja tudi za pojav identitete, o čemer bomo govorili v naslednjem poglavju.

b) Dvojna narava identitete

Oblikovanje nekega načrta s pomočjo simbolov, ki mu sledi njegova realizacija, je osnovna enota delovanja zgodovinskega sistema. In podobno kot nam daje posamezna celica živega organizma ključ za razumevanje delovanja organizma kot celote, nam daje tudi posamezno človeško dejanje ali delovni akt ključ za razumevanje človeškega delovanja v vsej njegovi kompleksnosti (Makarovič 1993: 13).

Toda podobno kot živi organizem ni samo vsota svojih celic, tudi človek ni samo vsota posameznih dejanj, temveč se njegova dejanja končujejo v neko širšo in kompleksnejšo celoto. Posameznikovo delovanje ni samo serija posameznih aktov, temveč bolj ali manj *celovit projekt*, ki vključuje vse njegovo življenje od rojstva do smrti. Čeprav se srečuje posameznik v teku svojega življenja z najrazličnejšimi problemi in situacijami, nastopa v vseh teh situacijah kot en in isti »jaz«, ki je ves čas identičen s samim seboj. Še več. Obzorje, v sferi katerega deluje posameznik, ne zajema samo časa njegove fizične eksistence, temveč tudi tisto, kar je bilo pred njim, in tisto, kar bo sledilo za njim. Posameznikova zavest, da se je nekoč rodil in da bo nekoč umrl, namreč predvideva, da se zaveda tudi obstoja preteklih in prihodnih generacij ter svojega odnosa do obojih.

Podobno kot posameznikova zavest presega njegov lastni čas, presega tudi njegov lastni prostor. Njegova identiteta s svojim lastnim individualnim jazom se dopolnjuje s celo vrsto ožjih in širših kolektivnih identitet, pripadnosti različnim ožjim in širšim družbenim skupinam. To pa še ni vse, kajti zavest o skupinah, ki jim posameznik pripada, ne visi v praznem prostoru, temveč vselej vključuje tudi bolj ali manj jasno predstavo o tistem »onkraj« - se pravi zavest o *drugem*, tujem, drugačnem.

Človeku torej njegovi simboli ne rabijo samo za načrtovanje trenutnih, enkratnih dejanj, temveč tudi za oblikovanje najširšega okvira, v katerem poteka njegova dejavnost kot celota. Rabijo mu za oblikovanje celovite podobe sveta, ki mu služi za orientacijo v vsem njegovem dejanju in nehanju. Ker pa je človek odprt sistem, ki lahko deluje samo v *součinkovanju* s svojim okoljem, morajo vključevati tudi vse človeške predstave sveta vsaj dve temeljni komponenti: predstavo »sebe«, kot neke individualne ali kolektivne identitete, in predstavo »drugega«, se pravi nekoga ali nečesa, kar obstaja »onkraj«. Pri tem ni bistveno, ali se tisto »drugo« nanaša na stvari ali na ljudi, na posameznika ali na skupino, na nekaj prijaznega ali na nekaj sovražnega; bistveno je le to, da se tako ali drugače *razlikuje* od »jaza« in je z njim obenem *dialektično povezano*.

Po drugi strani pa je celovitost predstave »jaza«, njena identičnost s samo seboj temeljni pogoj za notranjo konsistenco delovanja posameznika ali skupine, ki si ta jaz pripisuje, za njegovo načrtnost, sistematičnost in progresivnost. Šele enovitost predstave o samem sebi omogoča akterju, da ne deluje enkrat tako in drugač spet drugače, temveč so vsa njegova dejanja vpeta v neko enotno linijo, imajo neko skupno smer in smisel.

Toda vse te predstave o sebi in svetu ustvarjajo še vedno samo subjektivni, receptivni vidik človeškega delovanja. Človek pa se ne zadovoljuje samo s tem, da svet tako ali drugače *interpretira*; nasprotno, interpretacija sveta mu je samo izhodišče za njegovo *spreminjanje*. Človek ni samo *simbolično*, temveč obenem *ustvarjalno* bitje. Če se kaže v simbolih *receptivna*, sprejemajoča vloga zgodovinskega odprtega sistema, se kaže v njegovi ustvarjalnosti njegova *reaktivna*, materialno oblikujoča vloga.

Podobno kot je dvojna človekova slika sveta, je dvojno tudi njegovo materialno oblikovanje. Človek ne oblikuje samo zunanega sveta, temveč oblikuje hkrati z njim tudi samega sebe. S svojo akcijo, ki izhaja iz njegovih načrtov, izraža svojo lastno notranjost. Toda to ne pomeni, da preprosto povnanji neko notranjost, ki je obstajala že prej. Ta notranjost je namreč obstajala samo kot *možnost* in se realizira šele tedaj, ko ji dá ustvarjalec neko *materialno*, čutno obliko. To ne velja samo za individualno, temveč tudi za kolektivno ustvarjanje. V tem smislu je denimo Notredamska cerkev v Parizu utelešenje duha srednjeveškega pariškega meščanstva.

Človekova identiteta, individualna ali kolektivna, torej ni preprosto dana, temveč je šele rezultat ustvarjalnega oblikovanja sveta. To oblikovanje izhaja iz simbolnega sistema posameznika ali skupine in doživi v prav tem sistemu svojo ponovno refleksijo. Ta refleksija je lahko bolj ali manj ustrezna. Posameznik lahko oblikuje na osnovi svojih dejanj realistično podobo svojih sposobnosti in ciljev, ki naj bi jih dosegel; lahko pa oblikuje tudi blodne ideje, da je Cezar ali Napoleon. Nevarnost takih blodnih idej je zlasti velika tedaj, kadar posameznikovi dosežki znatno zaostajajo za njegovimi ambicijami; v takih primerih se namreč posameznik večkrat umakne v svet lastne fantazije, kjer doživi večje zadoščenje kot pa ob soočanju z zunanjo stvarnostjo. V takih primerih imamo opraviti s *sekundarno* izoliranostjo posameznika; toda izoliranost je lahko seveda tudi *primarna*. Pri posameznikih, ki imajo le malo kontakta z drugimi in malo priložnosti, da bi se z njimi primerjali, je nevarnost, da razvijejo neadekvatno podobo o samem sebi, največja.

Blodne ideje o samem sebi se lahko razvijejo tudi na kolektivni ravni. Kot primer lahko navedemo rasistično predstavo o Nemcih kot čistokrvnih Arijcih, ali o Slovencih kot potomcih starih Venetov. V obeh primerih imamo opravka z odmikom od neprijetne stvarnosti: pri Nemcih je ta stvarnost predvsem poraz v prvi svetovni vojni, pri Slovencih pa majhnost in dolgotrajna podložnost tujim gospodarjem. Po drugi strani pa lahko gre tudi pri kolektivnih blodnih idejah o samem sebi za golo pomanjkanje informacij. Tako so denimo pripadniki mnogih prvobitnih skupnosti, ki živijo izolirano, prepričani, da so oni edini »ljudje« in da so vsi drugi živali ali pa demoni. Evropski kolonizatorji pa so nasprotno izhajali iz predpostavke, da so oni edini civilizirani ljudje na svetu in da je njihovo veliko poslanstvo, da prebivalce drugih kontinentov civilizirajo in spreobrnejo v edino pravo krščansko vero - ali pa si jih podvržejo ter iztrebijo.

Identiteta, tako individualna kot kolektivna, se kaže torej v dveh različnih oblikah: kot *samopodoba* in kot rezultat lastne *ustvarjalnosti*. Obe obliki se lahko bolj ali manj ujemata ali pa odstopata druga od druge. To velja tudi za tisto posebno vrsto kolektivne identitete, ki je predmet našega prispevka - *etnično*.

c) Oblike etnične identitete

Kolektivne identitete temeljijo na družbenih *komunikacijah*. Čim gostejša je mreža komunikacij, tem izrazitejša je ustrežna kolektivna identiteta. Pri tem se mreže komunikacij lahko nanašajo na različne vidike družbenega življenja: kulturne, ekonomske, politične, družabne. Kjer se te različne mreže komunikacij pokrivajo med seboj in torej zajemajo iste skupine ljudi, lahko govorimo o *koncentričnih* identitetah, kjer pa zajemajo specifične skupine, o *ekscetričnih*.

— Značilen primer *ekscetrične* identitete je *profesija*. Matematik lahko denimo komunicira s katerim koli drugim matematikom, kjer koli na zemeljski obli, ne glede na razlike v kulturi, rasi, religiji itd. Kot koncentrična identiteta pa nastopa na mikro ravni *družina*, na makro ravni pa *etnos*. V obeh primerih imamo opravka z bolj ali manj izrazito koeksistenco različnih vrst komunikacij: družabnih, ekonomskih, kulturnih, sorodstvenih in drugih. »Spolne in starostne skupine so utemeljene biološko, poklicne skupine *ergološko*, sloji in razredi ekonomsko, kaste in verske skupnosti kulturno, krajevne skupnosti ekološko, države politično - pri etnosih pa gre nasprotno za prepletanje vseh teh vidikov« (Makarovič 1996a: 34).

Na prvotni, plemenski stopnji razvoja etnosov razlika med družino in etnosom še ni posebno izrazita. Samopodoba plemena izhaja namreč iz predpostavke o sorodstveni povezanosti vseh njegovih članov, tako da tvori pleme v nekem smislu »eno samo družino«. To ni presenetljivo, kajti tako pri družini kot tudi pri plemenu je temeljni medij komunikacije *govorjena beseda*, ki predvideva neposredni, fizični medosebni kontakt. Zato je obseg plemena izrazito omejen, še bolj pa so omejeni njegovi stiki z drugimi plemeni.

Naraščanje stikov med plemeni privede prej ali slej do podjarmljenja šibkejših plemen po močnejših. Zmagovita plemena se preobrazijo v *aristokracije* in torej še vedno ohranijo sorodstvo kot temelj svoje organizacije; podjarmljena plemena pa se drobijo in preoblikujejo v *ljudstva*, ki se delijo po teritorijih določenih oblastnikov. Ti teritoriji so lahko širši od teritorijev nekdanjih plemen, kajti vladajoče aristokracije razpolagajo s *pisavo*, ki omogoča komunikacije brez neposrednega fizičnega kontakta komunikatorjev. To omogoča ne samo širše kontakte znotraj dane družbene skupnosti, temveč tudi širše intersocietalne kontakte. Toda pisava je seveda privilegij vladajočih slojev. Zato ni presenetljivo, da je evropska srednjeveška aristokracija, vključno z vladarskimi hišami, orientirana izrazito internacionalno, medtem ko so ljudstva usmerjena regionalno in lokalno.

Do odločilnega premika pa pride v Evropi z iznajdbo *tiska*. Pismena komunikacija se poceni in postane množična, kar omogoči preoblikovanje ljudstev v *narode*. Enotnost naroda ni več heteronomna, določena z dosegom aristokratske politične oblasti, temveč avtonomna, izhaja iz delovanja njegove lastne kulturne elite, kot nosilke njegove pismenosti.

V Evropi so se oblikovali narodi na različne načine. Ponekod so nastajali v okviru že obstoječih političnih tvorb, drugod pa nasprotno neodvisno od njih. V nemškem ter italijanskem primeru se je oblikoval enoten narod na politično razcepljenem območju, v vzhodni Evropi pa so se narodi nasprotno razvijali v okviru širših političnih tvorb, v katere so bili vključeni - predvsem avstrijskega in osmanskega cesarstva ter carske Rusije. Vendar pa težijo tudi tisti narodi, ki se razvijejo neodvisno od političnih okvirov, k temu, da te okvire prilagodijo samim sebi. Tako se oblikujeta že v 19. stoletju na nekoč politično razcepljenem ozemlju dve veliki državi, Nemčija in Italija, v vzhodni Evropi pa imamo danes namesto nekdanjih treh imperijev skoraj desetkrat več nacionalnih držav.

Država in narod se torej tako na vzhodu kot tudi na zahodu povežeta v eno samo celoto. Tako se oblikujejo *nacije*, ki jih lahko razumemo kot »presek« med narodom in državo (Hribar 1989: 160). Nacionalna država odpira narodu nove razvojne možnosti, ker mu daje politično zaščito, obenem pa ga kot mednarodno priznana politična enota afirmira tudi navzven.

Obenem pa je ključni dejavnik razvoja nacij v našem stoletju *elektronska revolucija*, kar lahko primerjamo z vlogo govorjene besede pri nastanku plemen, pisave pri nastanku ljudstev in tiska pri nastanku narodov. Elektronika omogoča neomejene komunikacije, kar pomeni obenem neomejeno konkurenco idej ter informacij.

Elektronski mediji delujejo sprva v isti, nato pa vse bolj v nasprotni smeri kot nacionalne države. Razvoj nacionalnih radijskih in televizijskih postaj omogoča sprva izrazito povečanje nacionalne kohezije; v naslednji fazi, ko se elektronski mediji vse bolj diferencirajo ter začno presegati nacionalne okvire, pa to kohezijo nasprotno vse bolj ogrožajo. Če prispevajo nacionalne države s svojimi mednarodno priznanimi mejami k *teritorializaciji* narodov, prispevajo nasprotno sodobni elektronski mediji k njihovi *deteritorializaciji*.

S tem se pravzaprav samo nadaljuje proces, ki se je začel že v fazi plemen. Plemena nimajo mnogo informacij o drugih plemenih, zato jim ni treba zavestno ustvarjati lastne identitete kot različne od drugih. Njihova identiteta je pravzaprav že vnaprej dana z razmeroma ozkim obsegom njihove lastne družbene mreže. Vsa druga plemena so preprosto »onkraj« in kot taka že vnaprej percipirana kot drugačna. Tako se sreča etnolog s paradoksalnim položajem, da ima opraviti s celo vrsto plemenskih skupnosti, ki so si pogosto podobne kot jajce jajcu, vendar je vsaka med njimi prepričana o svoji enkratnosti. Identiteta posameznih skupnosti je določena preprosto s komunikacijskimi mejami, ki jo ločijo od drugih.

Z razvojem komunikacijskih sredstev pa se družba vse bolj približuje nasprotni skrajnosti, kjer so pripadniki sleherne skupnosti deležni informacij o vseh drugih. Zato imajo možnost, da se identificirajo s katerokoli skupnostjo. Posamezne skupnosti lahko torej obdržijo svoje članstvo edinole tako, da ustvarjalno *razvijajo* lastne posebnosti - podobno kot je na svetovnem trgu lahko uspešno le tisto podjetje, ki proizvaja neko enkratno blago, kakršnega ne proizvaja nihče drug.

S tem se odpirajo, vsaj na prvi pogled, tudi idealne možnosti za razvoj individualnih posebnosti posameznih narodov. Narodi so preprosto prisiljeni h kreativnosti, kajti sicer propadejo. Toda v resnici zadeva ni tako preprosta. Na svetovnem trgu namreč ne velja samo načelo kakovosti, marveč tudi načelo številčnosti. Največje trge si osvajajo največji proizvajalci, in to ne z elitnim, temveč s standardnim in cenenim, povprečnemu okusu prilagojenim blagom, kakršno je denimo kokakola (Coca Cola) ali kavbojke. S tem si lahko razlagamo »amerikanizacijo« sodobnega sveta, ki pa seveda že zdavnaj ni več samo to, temveč predvsem splošno približevanje povprečju ter izgubljanje sleherne identitete, od individualne preko regionalne do nacionalne.

In kakšne možnosti imamo v tej masovni »kokakolizirani« družbi mi Slovenci?

d) Problem slovenstva

Problema slovenske identitete ni mogoče razumeti, če ne upoštevamo posebnosti slovenskega prostora, kot geografske danosti, ki ostaja kljub zgodovinskim spremembam skozi tisočletja bolj ali manj enaka. Izkáže se namreč, da imajo zgodovinska dogajanja v tem prostoru kljub vsem spremembam ves čas nekatere skupne lastnosti.

Nedavno tega so naleteli slovenski arheologi v Divjih babah nad Idrijo na edinstveno najdbo, ki se utegne izkazati za epohalno. Odkrili so preluknjano kost mladega jamskega medveda, ki je morda najstarejše znano glasbilo na svetu. Senzacija je še tem večja spričo dejstva, da pripada izdelek *neandertalskemu* človeku, se pravi bitju, ki je imelo po vsej priliki le zelo omejene govorne sposobnosti in torej tudi sposobnosti simbolnega mišljenja, tako da se je njegova ustvarjalnost v glavnem omejevala na praktično in materialno plat življenja. Toda upoštevati moramo, da pada naša najdba v obdobje, ko že začenja prodirati v Evropo iz Afrike tudi »pravi« človek, *homo sapiens sapiens*, pri čemer ga vodi pot tudi čez slovensko ozemlje. Nove, ustvarjalne ideje pa se porajajo praviloma prav ob stiku različnih kultur (prim. Makarovič 1986: 23), zato ni izključeno, da se je tudi prva ideja umetnosti porodila prav ob stiku prvotnih naseljencev z vzhodnimi prišleki.

Tudi največji ponos slovenskega paleolitika, Brodarjeva Potočka Zijalka na Olševi, kaže na sledove človeka, ki prodira z vzhoda proti zahodu, kajti slovenski aurignacien je starejši od francoskega. Vendar pa razvoj po teh prvih obetavnih začetkih zastane. Slovenski paleolitik ne pozna nikakršnih likovnih dosežkov in se torej glede na to ne more meriti niti z zahodnoevropskim, niti z avstrijskim in češkim. V času mezolitika in neolitika pa ostaja slovensko ozemlje najbrž sploh v glavnem nenaseljeno.

To bi lahko imeli za naključje, če se ne bi isti vzorec pojavljal na slovenskem ozemlju znova in znova. Po vzponu »ljubljske kulture«, predvsem na Ljubljanskem barju, sledi namreč v teku bronaste dobe ponoven upad, in prav tako sledi upad tudi po dolenskem halštatu. Arheološke kulture se na Slovenskem obnašajo kot ponikalnica, ki nenadoma privre na dan in kmalu ponovno ponikne, nato pa se znova prikaže na nekem čisto drugem kraju. To si lahko razlagamo predvsem z *zakotnostjo* in hkratno *prehodnostjo* slovenskega ozemlja. Na tem ozemlju se niso razvijali močni kulturni, ekonomski ali politični centri, temveč je bilo ves čas odvisno od ekonomskih, političnih in kulturnih tokov, ki so prihajali od drugod. Kadar so ti tokovi slovensko ozemlje obšli, je sledila politična, ekonomska in kulturna stagnacija.

Toda prav prehodnost in križiščnost tega ozemlja je dajala neredko odlične možnosti za medsebojno prežemanje različnih vplivov ter oblikovanje novih idej. Seveda pa le v primeru, da so bili prebivalci dovolj odprti za tuje vplive in hkrati dovolj samozavestni, da jih niso sprejemali hlapčevsko in nekritično. Odličen primer je dolenski halštat, kjer se visoka mediteranska kultura cepi na barbarsko osnovo in dá pri tem neko popolnoma novo kvaliteto.

Celotni slovenski fizični prostor, vključno s floro in favno, je obenem odprt navzven in razčlenjen navznoter. Tukaj se srečujejo alpski in panonski, dinarski in mediteranski svet. Enako se srečujejo tudi kulture, izhajajoče iz teh štirih različnih svetov. Dragocenost slovenske narodne identitete vidimo prav v tem, da združuje te tako heterogene elemente v eno samo celoto. Po drugi strani pa lahko vidimo pomembnost te identitete v njeni *posredniški* vlogi, se pravi v njeni sposobnosti, da prispeva k medsebojnemu razumevanju različnih evropskih kultur. Prav tako ni brez pomena, da je Trubar ustvaril slovenski knjižni jezik tedaj, ko je širil pri nas *tuje*, luteransko krivoverstvo, in da ga je Prešeren kultiviral s pomočjo *tujih*, predvsem italijanskih pesniških form. Slovenska enkratnost in različnost od tujega se je oblikovala, pa naj zveni še tako paradoksalno, prav s *prevzemanjem* tujih kulturnih vsebin.

Toda to je samo ena plat zadeve. Slovensko ozemlje namreč ni samo prehodno in križiščno, temveč tudi, čeprav to zveni nenavadno, *zakotno* in *marginalno*. Prav ta okoliščina je ubranila naše prednike pred germansko asimilacijo, kakršne so bili deležni

severni Slovani na širnih polabskih ravninah. Niže na jugu so bili Slovani asimilirani le v Podonavju, ohranili pa so se v češki gorski trdnjavi in na slovenskem ozemlju. Slovenska narodna ogroženost se začne šele z avstrijskim *Drang nach Süden*, proti tržaškemu zalivu; vendar pa smo Slovenci medtem že dobili svojega Trubarja in Prešerna, in ta dva sta nam pomagala preživeti do neslavnega konca avstroogrške monarhije.

Ustanovitev prve Jugoslavije je bila, čeprav zveni to danes nepopularno, začetek slovenske *državnosti*. Slovenci smo tedaj dobili prvokrat v svoji zgodovini svojo lastno, čeprav zaenkrat še ne samostojno politično enoto, in torej svojo *mejo*. Temeljna funkcija meje nacionalne države pa je seveda, da zavaruje kulturne razlike, ki so plod narodove ustvarjalnosti. Politična meja opravlja v sodobni slovenski državi podobno funkcijo kot so jo nekoč opravljale geografske danosti. Podobno kot smo Slovenci v stari Avstriji ravno še o pravem času oblikovali svoj knjižni jezik, da nismo bili žrtev germanizacije, smo oblikovali svojo državo ravno še o pravem času, da se lahko izognemo statusu ekonomske, politične in kulturne kolonije velikih zahodnoevropskih sil.

Toda sodobna država nima samo negativne funkcije varovanja nazven: njeno delovanje se ne ustavi na njenih mejah, tako kot delovanje prvobitnega plemena. Kot mednarodno priznana članica Organizacije združenih narodov ima sodobna država neko besedo tudi pri odločanju o mednarodnih odnosih; kot skrbnica tujih nacionalnih manjšin na svojem ozemlju vzpostavlja odnose z drugimi državami ravno tako, kot jih vzpostavlja v skrbi za svoje lastne manjšine na tujih državnih ozemljih. V slovenskem primeru je treba upoštevati, da naše manjšine ne živijo samo v sosednjih državah, temveč so razsejane po vsem svetu in so torej most za široko mednarodno sodelovanje. Država torej tukaj ne nastopa samo kot zaščitnica nacionalne kulture, temveč tudi kot nosilka njene mednarodne *promocije*.

Toda vse to še vedno ni dovolj, če država obenem ne skrbi za kulturno rast svoje populacije. Če širi slovenska država v tujini samo ceneno folkloro, avsenikovsko in venetarsko cmokavzarstvo, s tem pač ne prispeva k mednarodni afirmaciji nacije, temveč k njeni blamaži. Videli pa smo tudi, da se sodobni narodi, celo veliki, le s težavo upirajo -amerikanizaciji-, se pravi splošnemu vdoru povprečnosti in banalnosti. Izhod seveda ni v zapiranju meja in puristični jezikovni policiji, kakor mislijo nekateri, temveč predvsem v dvigu kvalitete šolskega sistema in masovnih medijev ter v skrbi za talente. Prav tukaj pa je slovenska država skoraj v celoti odpovedala. Z najnovejšim omejevanjem umetnostne vzgoje v šolah se ponavljajo napake, ki so bile storjene že v obdobju usmerjenega izobraževanja. V največjih masovnih medijih so pod okriljem Liberalno demokratske stranke prevzeli lastništvo ljudje iz nekdanjega režima, ki so bili tam zaposleni že prej. Sistematična skrb za talente, ki smo jo v okviru poklicnega usmerjenja razvili že v času prejšnjega režima, pa je v novi slovenski državi v glavnem ignorirana in kvečjemu tolerirana. Še huje: sedanji minister za delo in socialno politiko je začel svojo kariero prav s spodjedanjem tega sistema (prim. Makarovič 1996a: 1996b). Seveda pa se lahko spričo mizerije na področju šolstva, kulture in znanosti tudi skrb za talente izkaže kot dvorezen nož, saj bo še pospešila nepovraten beg možganov.

Po vsem tem se izkaže slovenska narodna identiteta predvsem kot *problem*. Tega problema v današnjem svetu ni več mogoče reševati samo s postavljanjem *meja*, temveč predvsem z ustvarjalnim oblikovanjem *razlik*. Toda to ne pomeni, da se lahko zadovoljimo s preprostim in enoznačnim odgovorom. Nasprotno, v kompleksnosti sodobnega sveta veljajo samo kompleksni, polivalentni odgovori.

Literatura

- Hribar T. (1989): Slovenska državnost. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Makarovič J. (1986): Sla po neskončnosti: človek kot ustvarjalec. Obzorja, Maribor.
- Makarovič J. (1993): Logika dela: zgodovina in prihodnost. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Makarovič J. (1996a): Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti. Obzorja, Maribor.
- Makarovič J. (1996b): Slovenci nimamo Einsteina, imamo pa Ropa (intervju, spraševala J. Snežič). Večer, Sobotna priloga 11.2.1996.
- Makarovič J. (1996c): Odkrivanje talentov iz preteklosti v prihodnost. Zbornik strokovnih prispevkov o štipendiranju nadarjenih. Republiški zavod za zaposlovanje, Ljubljana.
- Marx K. (1986): Kapital I. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Zusammenfassung

Slowenische Identität als Grenze und als Unterschied

Nationale Identität ist untrennbar von der nationalen Kreativität. Identität als solche setzt nämlich nicht nur Abgrenzung des eigenen »Ichs« gegenüber dem »Anderen«, sondern auch eigene Spezifität, Verschiedenheit und Einmaligkeit voraus. Diese seine These stützt der Autor auf die Theorie der offenen Systeme. Alle solche Systeme haben zwei basische Funktionen: die rezeptive und die reaktive, mit denen sie die Einwirkung ihrer Umwelt bearbeiten bzw. auf ihre Umwelt ihrerseits selbst einwirken. Für die spezifisch menschliche, »geschichtliche« offene Systeme (die natürlich auf biologischen, »vegetativen« und »animalischen« Systemen beruhen) ist es charakteristisch, dass sie ihre Umwelt subjektiv *symbolisch* bearbeiten und auf sie mit *zielbewusster Handlung* einwirken (Skizze 1).

Dies gilt auch für *ethnische* Systeme, die der Autor als »konzentrische« kollektive geschichtliche Systeme versteht, wobei er zwischen den Stämmen, Volksgemeinden, Völkern und Nationen unterscheidet. Im Entwicklungsprozess der ethnischen Systeme von Stämmen bis zu Nation treten immer komplexere Formen der sozialen Integration ein, die ihrerseits von den Entwicklungsphasen der Kommunikationstechnologie, von der mündlichen Rede bis zu den gegenwärtigen elektronischen Medien, abhängen. Das Wachsen des internationalen Kommunikationsnetzes macht es immer schwieriger, ethnische Identität nur auf subjektiver Abgrenzung von den anderen zu bauen; sie muss vielmehr von eigenen, objektiven schöpferischen Leistungen untermauert und damit verifiziert werden.

Das gilt besonders für die spezifische slowenische Situation. In den Jahrtausenden hat die slowenische ethnische Identität von der Phase der Stämme bis zu der Phase der Nation mit ihrem eigenen Staate ausgereift; doch hat sie sich gerade damit intensiver internationalen Konkurrenz ausgesetzt. Sie steht nun zwischen der Szyla der primitiv völkischen und der Charybdis der platt internationalen, »amerikanisierten« Pseudokultur. Der Ausweg aus diesem Dilemma kann nur in gesteigerter nationaler Kreativität gesucht werden, wobei eigene Originalität mit weiter internationaler Offenheit befruchtet würde, unter Berücksichtigung der spezifischen slowenischen geographischen und kulturgeschichtlichen Situation, die in unserem Beitrag ausführlicher erörtert wird. Bei kritischer Analyse gegenwärtiger slowenischer Lage wird besonders Nachdruck der Fürsorge für das menschliche Kapital gegeben. In diesem Bereich werden bedeutende Leistungen slowenischer Fachmänner entschieden unzureichend genützt, wobei der Fortbestand der Barrieren aus dem einstigen kommunistischen System keine unbeträchtliche Rolle spielt.

Janez Juhant

Prispevek Cerkve k slovenski narodnostni istovetnosti

Avtor obravnava zgodovinski prispevek Cerkve k slovenski identiteti: Cerkve je sooblikovala tako jezikovno in narodnostno kot politično identiteto slovenskega naroda.

The author focuses on the historical contribution of the Church to Slovene identity: the Church has helped shape both the linguistic and national as well as the political identity of the Slovene people.

Uvod

Skoraj brezsmiselno se zdi govoriti danes o narodu, ko se povsod po svetu pogovarjamo o združevanju, o svetovni družbi, o evropski skupnosti, o odpravljanju meja. Na drugi strani pa se v dediščinah nekdanjega realnega socializma narodi šele zdaj lahko zavejo svoje istovetnosti in se borijo za osamosvojitve, za svoje pravice in za mednarodno priznanje. Marksizem je namreč samostojnost naroda zavrgel za ceno utopitve posameznikov in narodov v mednarodno brezobličnost delavskega razreda. Delavski razred in tako seveda tudi njegove narode pa si je po 'diktaturi proletariata' prisvojila skupina samoklicanih izbrancev. Slovencem in drugim narodom, ki smo desetletja živeli pod rdečo zvezdo, je torej marksistično obdobje upočasnilo, če že ne popolnoma zavrlo naraven razvoj narodovega življenja. Čeprav seveda s silo ni mogoče zatreti človekovega in narodovega naravnega razvoja, pa je ta pritisk pustil posledice. Kažejo se v odklonih, ki jih je povzročil vsiljeni 'socialistični' tip človeka in (naroda). Kot posledica te prisile je tudi izrinjenje religioznih oziroma - natančneje pri Slovencih - krščanskih usedlin iz osebne in narodne zavesti. Ker je pred tem krščanstvo bistveno zaznamovalo slovensko narodnostno identiteto, je njegovo izrinjenje povzročilo krizo pri integraciji tega dela oziroma te razsežnosti narodnostne preteklosti in vneslo zmedo v objektivno pojmovanje nastajanja narodnostne identitete. To danes narekuje toliko večjo pozornost pri obravnavanju razvoja nacionalne istovetnosti.

V zahodnih demokracijah je ta razvoj potekal več ali manj organsko - poleg tega je narodnostna identiteta dozorela pri sosednjih narodih že veliko prej: pri Francozih že v

19. stoletju - medtem ko je revolucionarno obdobje v komunističnih deželah ustvarilo izredne razmere. V zahodnih demokracijah se je torej narod lahko razvijal v neokrnjeni identitetni strukturi, ki jo je organski razvoj le še dopolnjeval v prostih, odprtih in neprisiljenih razvojnih okvirih, ki so brez večjih travm dopuščali organsko rast in razvoj.

Čeprav je razvoj narodnostne istovetnosti sprožil novoveški subjektivni razvoj, je ta razvoj imel svoje korenine v srednjeveškem pojmovanju človeka kot osebe in v krščanski izpostavitvi človeka kot najodličnejšega bitja stvarstva. Enostransko pa so v novem veku razvoj zožili novoveški monizmi, tj. pojmovanja, ki trdijo, da je svet in z njim človek in družba samo ena stvarnost. Danes pa že fiziki ugotavljajo, da je »materializem mrtev«, kot sta zapisala fizika Paul Davies in John Gribbin.¹ Takšen monizem je značilen tudi za marksizem, ki hoče poenotiti tudi narod, kar je v nasprotju z odprtim in svobodnim razvojem človeka in naroda, kot poudarjajo isti avtorji.²

Kocbek je leta 1941 v upanju, da bo taka odprta duhovna prenova za kristjane in ves narod na Slovenskem potekala v okviru komunistične revolucije, zapisal: »Posebno za kristjane je važno, da vidimo v narodu življenjski pogoj, pogoj za obstanek slehernega človeka in za razvoj človeške osebnosti, kajti kristjani po svojem lažiduhovnem izživljanju radi prezremo tvarne pogoje duhovnega bivanja in ustvarjanja. Ravno slovenskim kristjanom se po dolgem mirnem duhovnem izživljanju zdi, da le v današnjem pretresu takorekoč na novo odkrivamo pomen zdrave in svobodne narave za osebno in duhovno življenje. Šele danes do konca doumemo Slomškovo misel, da so šele z obstojem slovenske narodnosti postavljeni temelji krščanstva med Slovenci. Narodno telo je posoda, v kateri so spravljene duhovne vrednote narodnega občestva in njegovih udov.«³ V tej svoji naivni zahtevi je žal prezrl, da združitev krščanske ideje in marksistične (revolucionarne) podlage pomeni ukinitve krščanstva v prid materialističnega poenotenja, ki je postalo po letu 1945 tudi slovenska resničnost.

Če seveda odmislimo to revolucionarno komunistično poenotenje, v katerem naj bi kristjani uresničevali svoj duhovni polet, je narodova duhovnost vpeta v zunanje okvire, ki pa se lahko v polnosti sproščajo le v demokratičnih procesih narodove državnosti. Nobena revolucija ne more biti torej nadomestilo narodovega organskega razvoja, ki ga seveda spremljajo tudi ustrezni zunanji okviri. Kocbekova vizija prav tako potrjuje usodno zvezanost kristjanov z usodo slovenskega naroda, ki je tudi revolucionarno poenotenje ni moglo popolnoma ukiniti.

Ko govorimo o slovenski narodnostni istovetnosti, mislimo na tiste značilnosti v razvoju slovenskega naroda, ki so od začetkov do današnjih dni bistveno prispevale k temu, da smo in kar smo Slovenci kot narod s svojim jezikom in svojo kulturo. Vse to je plod zgodovinskih okoliščin, ki so botrovale oblikovanju narodne istovetnosti. Oblikovali so jo zunanji dejavniki - čeprav nekoliko bolj počasi kot ostale narode - seveda pa tudi notranje zakonitosti narodovega razvoja.

Odločilnega pomena za ta razvoj je novoveško pojmovanje subjektivitete, ki pomeni prelomnico z ustaljenim pojmovanjem človeka in naroda, kot je bilo v navadi do takrat, čeprav so korenine te prelomnice v srednjeveškem krščanskem pojmovanju človeka kot osebe. Novoveška subjektivnost izpostavlja samosvojskost človeka in naroda in njuno samostojnost v odnosu do drugačnosti drugih in v emancipiranosti od Boga. Slovenci smo zaradi svoje dolgotrajne vpetosti v tuje idejne in politične okvire v primer-

¹ Dürr idr., *Gott, der Mensch und die Wissenschaft*, Augsburg 1997, 137.

² Dürr idr., 75.

³ Prim. E. Kocbek, *Osvobodilni spisi*, Ljubljana 1991, 38.

javi s sosednjimi narodi razmeroma pozno oblikovali to narodno subjektivnost. Poleg političnih okvirov avstroogrske države ima v tem procesu odločilno vlogo katoliška, deloma tudi evangeličanska Cerkev, čeprav je treba pri vplivu zadnje premisliti o predsodkih, ki nam jih je zapustila predvsem polpretekla zgodovina. Vpliv Cerkve na oblikovanje slovenskega naroda je zaradi tujih gospodarjev toliko večji, saj se vsaj do konca 20. stoletja ni zgodilo kaj bistvenega za slovenski narod, kar ne bi bilo odvisno od delovanja Cerkve. Upoštevanje teh okoliščin nam približa vlogo katoliške Cerkve pri oblikovanju slovenske nacionalne istovetnosti. Tudi odnos politikov (predvsem komunističnih in njihove kontinuitete) do katoliške Cerkve nekoč in danes potrjuje pomembnost vpliva katoliške Cerkve pri razvoju slovenskega naroda, saj je Cerkev deležna izjemne kritične pozornosti. Ne samo, da se narod (še) ni uspel emancipirati od katoliške Cerkve, pač pa je tudi katoliška Cerkev pri Slovencih pognala globoke korenine. Njena vesoljna vloga odmeva tudi pri nas.

Ko govorimo o prispevku Cerkve, seveda težko natančno opredelimo okvire in meje tega delovanja. V prispevku se bomo omejili na delovanje institucionalne Cerkve, torej na delovanje (papeža) škofov in duhovnikov, ki je bilo pomembno za razvoj slovenskega naroda, čeprav to seveda ne pomeni, da to delovanje ni zajemalo vseh, torej tudi cerkvenih laikov. Za obdobje do druge polovice 20. stoletja lahko na splošno rečemo, da je to delovanje potekalo predvsem prek cerkvenih dostojanstvenikov, šele potem se v nacionalno delovanje vključujejo tudi ostali verniki.

Narod

Narod je po Slovarju slovenskega knjižnega jezika »skupnost ljudi, navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno, kulturno, gospodarsko povezani in imajo skupno zavest.«⁴ Narod, od naroditi, torej ni samo naraven, se pravi empirično dosegljiv pojav, ampak tudi nadnaraven, nadempiričen pojav, ki je zaradi svoje presežnosti težko opredeljiv. V tem smislu naletimo pri opredelitvi naroda na podobno težavo kot pri filozofski opredelitvi človeka: Ni mogoče napraviti zaključene podobe človeka in naroda.

Razprave o narodu v naši zgodovini, npr. pri Prešernu, Kreku, Cankarju, poudarjajo kri, pleme (naraven izvor) in jezik (kulturo). Marsikdaj je vladala določena negotovost glede slovanskih plemen, kar potrjujejo razprave o ilirizmu in kasneje, ob združitvi južnih Slovanov v Jugoslavijo, predstave o narodu. Oblikovanje jezikovne in narodnostne identitete je namreč povezano s težavami političnega, kulturnega in socialnogospodarskega izvora, kot ugotavlja Stane Južnič.⁵ Tudi religioznost ima pri jeziku svoj pomen, čeprav jo omenjeni avtor prezre. Bogoslužje je namreč tudi krepilo jezikovno pripadnost. Za Slovence je pomembno oznanjevanje svetih bratov, delovanje duhovnikov na obrobjih slovenskega ozemlja, med zdomci in izseljenci ter splošno dušnopastirsko delovanje, ki je vključevalo kulturno, socialno, gospodarsko in politično delovanje Cerkve. Ker so bili slovenski duhovniki pretežno iz preprostega ljudstva, tudi zanje velja, kar je zapisal Francé Kralj za umetnike: »Slovenski narodovi blagovestniki so se sestajali napol skrivoma in opravljali svoja kulturna dejanja in poslanstva, od Ivana do Riharda in še mnogo prej ter dosti pozneje, v tesni povezavi s preprostim človekom iz naroda, in s tem ohranjali nepokvarjeni svetli vzor slovenstva.« Pri tem vsakdo skuša najti, kot pravi dalje, »čisto kmečko dušo.«⁶

⁴ SSKJ, Zv. II, 982.

⁵ Prim. S. Južnič, *Lingvistična antropologija*, Ljubljana 1983, 173-229.

⁶ F. Kralj, *Spomini slovenskega umetnika*, Ljubljana 1996, 95/96.

Duhovniki, ki so prav tako izhajali iz preprostega kmečkega okvira, so toliko bolj čutili z narodom, za razliko od tujih plemiških gospodarjev in porajajočih se meščanov, ki so bili večinoma nemškega ali italijanskega pokolenja. Posebno važno narodnostno vlogo so imeli duhovniki v obmejnih pokrajinah, ki so še bolj čutili stisko svojega ljudstva, posebno ob porajanju nacionalističnega tujega meščanstva, usmerjenega proti slovenstvu.

Pojem narodnosti kot pripadnosti skupini ljudi z notranjo povezanostjo ne zaznamuje torej le jezik, ampak družbena oziroma duhovna povezanost in čutenje. Ker pa so zavest in razumevanje skupnosti ter razumevanje odgovornosti za to skupnost v zahodnoevropskem izročilu predvsem dediščina krščanstva, je tudi to znamenje, da je imelo in ima še danes krščanstvo pomembno vlogo pri oblikovanju nacionalne identitete. Spodbujalo je in spodbuja zavest pripadnosti, v izogib nacionalizmu pa to pripadnost univerzalizira, kot sta poudarjala na Slovenskem nasproti liberalizmu že Anton Mahnič in Janez Ev. Krek.

Danes je tudi splošno priznано, da je novoveški pojem subjektivitete posameznika in naroda plod dolgotrajnega razvoja, ki ga je omogočilo in pripravilo ravno srednjeveško krščanstvo.⁷ To izročilo se stopnjuje s (z novim) pojmom nacija, ki predstavlja družbeno spoznano in priznано subjektiviteto oziroma samozavedanje naroda. Narod kot naravna in kulturna danost dobi z nacijo svojo ontološko uresničenje. Njena potrditev je tudi politična utemeljitev, tj. državnost.⁸

Rast narodne zavesti v novem veku

Večina evropskih narodov je narodne probleme reševala že v prejšnjih stoletjih, vzhodnoevropski so korakali za njimi, prav tako tudi Avstrija, ječa narodov. Nove misli je ta dosledno zavračala, kajti cesar ni potreboval učenjakov, ampak »pridne državljane«, kot je zatrdil Franc I. na kongresu treh cesarjev leta 1821 ljubljanskim šolnikom in zahteval, da mora, »kdor meni služi, poučevati tako, kakor jaz ukazujem.«⁹ Avstrijsko-nemški in madžarski nacionalisti, ki jih je spodbudila ustanovitev nemške pruske države (l. 1866) in avstrijsko-madžarske dualistične unije (l. 1867), pa so narodnostna vprašanja reševali mimo in proti interesom drugih narodov.

Slovenci so še bolj kot drugi avstrijski narodi upali, da jim bo narodnostno vprašanje pomagala reševati katoliška Cerkev, ker so bili bolj kot drugi narodi v reševanju svojih vprašanj vezani na Cerkev. Narodnostni problemi so bili poleg njihovega oznanjevanja delo duhovnikov: Alojzij Wolf, Matevž Ravnikar, Anton Martin Slomšek, Luka Jeran, Karel Klun, Anton Mahnič, Anton Gregorčič, Franc Ivanocy, Janez Ev. Krek, Anton B. Jeglič, Ivan Trinko-Zamejski in še mnogi drugi so odločilno sooblikovali slovenski narodni razvoj. Vsi so se zavedali, da morajo kot slovenski katoličani skrbeti tudi za narodov blagor, ker so se čutili povezane z narodom in ker so narodu oznanjali evangeljsko blagovest. Mahnič je tudi jasno opredelil odnos vere in narodnosti: katolištvo je vesoljnost, zato je nad narodno pripadnostjo, na drugi strani pa katoličan ne sme biti suženj narodne

⁷ K. Gabriel, *Christentum zwischen Tradition und Moderne*, Freiburg v Br. (Herder) 1992, 69. Gabriel navaja novejšje študije, ki potrjujejo to danes vsaj pri nas slabo sprejeto tezo. Avtorji so M. Weber, W. Schluchter (1988), R. Münch (1986), F. X. Kaufmann, *Kirche begreifen. Analysen und Thesen zur gesellschaftlichen Verfassung des Christentums*, Freiburg in Br. 1979 in E. W. Böckenförde, *Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation*, in: *Festschrift für Ernst Forsthoff*, Stuttgart 1967.

⁸ T. Hribar, *Nova revija* 57, 12.

⁹ Prim. J. Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje (MD) 1928, 292.

zaprnosti, kajti katolištvo je odprtost za vse.¹⁰ Krek je prav tako v katolištvu videl rešitev narodnostnega vprašanja v monarhiji: Avstrija je kot katoliška država dolžna skrbeti za enakost vseh narodov. Zato je menil, da je katolištvo za nas Slovence edina rešitev. Ker pa je Avstrija po njegovem premalo katoliška in preveč liberalistična, bo narodnostna vprašanja v njej težko zadovoljivo rešiti.¹¹ Seveda pa tudi slovenski narodnonapredni krogi zaradi teh težkih političnih okoliščin niso uspeli Slovencem izboriti pravic, ki so jih v monarhiji brezobzirno uveljavljali Nemci in deloma Madžari.

Jugoslavija ni nudila ugodnega podnebja za reševanje narodnih problemov. Nove teoretične osnove so med krščanskimi skupinami uveljavljali krščanski socialisti, zlasti Kočbek, žal pa so s podreditvijo odrešenjske vizije naroda Oblasti (Partiji) zapečatili narodovo usodo v zakonitosti razrednega boja (Hribar). Razredni boj (revolucija) je ukinil narod in ga postavil v funkcijo mednarodne razredne teorije. Njen končni cilj je ukinitev naroda z vsemi drugimi družbenimi pojavnimi oblikami vred. Marksisti so po začetnem predrevolucijskem zameglenem razglabljanju o tem vprašanju praktično hitro pokazali svojo taktiko podreditve vsega logiki Partije.

Pri nas in v drugih realsocialističnih deželah je po razpadu Partije nacionalno vprašanje postalo poleg gospodarstva spet glavni družbeni problem.

Pogledi Cerkve na narod

Krščanski pogled na narod temelji v veri, da je Bog absoluten gospod usode posameznikov in narodov. Že Stara zaveza poudarja, da Bog vodi vse človeško delovanje in tudi usoda naroda oziroma narodov je v njegovih rokah, zato je on gospodar politike in zgodovine. Preroki zato napovedujejo zlom vsakega zgolj človeškega prizadevanja, ki prezira Boga in ne upošteva moči njegovega delovanja v narodu. Tako govorijo npr. Mihejeva, Ozejeva in Izaijeva knjiga o pokori, ki jo morajo opraviti Izraelci za krivdo svojega in tujih narodov. Glavna krivda je predvsem v tem, da se voditelji ljudstva niso držali Božjih postav.¹²

Tudi Nova zaveza izpostavlja pomen globljih razsežnosti zemeljskih kraljestev. Vedeti je treba, da so zemeljski vladarji le po Božji volji oziroma dopustitvi to, kar so. Tako pravi Jezus Pilatu: »Nobene oblasti bi ne imel nad menoj, če bi ti ne bilo dano od zgoraj.«¹³ Narodi se ne morejo sklicevati le na svoje zemeljske okvire in meje. Jezus je prišel, da bi premagal meje med narodi in presegel razlike, ki ločujejo Jude in Samarijane in druge narode. Binkoštni praznik je znova združil različne narode v medsebojnem razumevanju kljub različnim jezikom.¹⁴ Apostol Pavel pa trdi, da zdaj ni več ne Juda ne Grka.¹⁵

Srednjeveško krščanstvo narodnostnih razlik ni precenjevalo, ker je vse narode združevalo v Božjo državo. Iz tega razloga je zagovarjalo tudi prvenstvo papeža nad svetnimi vladarji.¹⁶ Novi vek je zahteval od družbe nove rešitve mednacionalnih odnosov, odprl problem nacionalizma, Cerkvi pa vedno bolj odvzemal pristojnost in možnosti

¹⁰ Prim. Gal. 4,28.

¹¹ Prim. Iz nagovora ob shodu mladeničev na Brezjah 4. in 5. julija 1905, v: J. Juhant, *Krekovo berilo*, Celje 1989, 153.

¹² Prim. Iz 54. in 55. poglavje.

¹³ Jn 19,11.

¹⁴ Apd 2,8sl.

¹⁵ Gal 3,28.

¹⁶ Prim. D. Bigongiari, *Politički nazori Tome Akvinskog*, v: Toma Akvinski, *Država*, Zagreb 1990, 33.

za vplivanje na razvoj nacionalnega vprašanja. Za razliko od drugih narodov so ti problemi na Slovenskem nastopili šele konec 19. stoletja.

Samopostavitev subjekta (posameznika in naroda) - v neodvisnosti od Boga - je dosegla vrhunec v različnih oblikah liberalizma. Ta je na novo postavil problem povezave posameznika do naroda in naroda v odnosu do drugih narodov. Če narod ali določena skupina postane brezprizivna absolutna oblast, potem ni nikomur dolžna odgovora in tako nastanejo problemi odnosa do drugih takih enot. Začne se tekma za prevlado, kjer manjši oziroma slabši nujno podleže. Liberalizem je zaostрил in stopnjeval napetost med narodom in Cerkvijo. Komunizem je v celoti prevzel to liberalistično dediščino.

V tem procesu je novi vek oblikoval zavest o naravni, kulturni in tako transcendentni ideji naroda oziroma nacije, pri čemer naj bi bil pojem narod naravna podlaga za transcendentno (ontološko), torej nadnaravno podlago, ki jo izraža pojem 'nacije'. Ta nadnaravna podlaga pa je tudi med-narodna, je občečloveška, kot je zapisal Marjan Rožanc.¹⁷ Tvorci novoveškega partikularizma so prihajali do prepričanja, da je treba poiskati nadempirično podlago, ki je v presežnosti naroda in posameznika. Ivan Urbančič meni, da so nacionalizmi danes preseženi, vendar še vedno ni doseženo soglasje, kdaj narodnost prehaja v nacionalizem. Sam zato zagovarja narodnost kot »etičnorodovno faktičnost človeškega bitja«, ki ohranja »človeškost človeka«.¹⁸ V tem smislu je nacionalizem nekaj preteklega.

Čeprav Urbančič ne nadaljuje v tem smislu, se ponuja rešitev tega problema v posinovljenju krščanstva in naroda. Krščanstvo osvetljuje subjektivno (samozavedno) vsebino naroda z lučjo vere. To vsebino hoče »osvoboditi in privedi pod gospostvo Boga odrešenika«.¹⁹ Kajti vsi ljudje so državljani kraljestva, »ki ni zemeljsko, marveč nebeško«.²⁰ Nobena zemeljska osvoboditev in podreditev naroda ne zagotavlja namreč njegovega pravega razvoja v sobivanju in soglasju z drugimi narodi. Okrožnice zadnjih papežev dajejo tudi praktična navodila, kako naj bodo medsebojni odnosi narodov pravično urejeni in poudarijo pri tem skrb za zatirane, za male narode in narodne manjšine.

Krščanstvo je bilo torej vseskozi vest in vabilo k sodelovanju in zavzemanju za razvoj naroda, predvsem njegove kulturne in duhovne podlage. Z novoveško osveščenostjo narodov in izgubo verske substance se je moč Božjega v življenju narodov okrnila in transcendentno v narodu so začeli nadomeščati nacionalizem, imperializem pa tudi (katoliški) funkcionalizem in formalizem (ta je značilen tudi za slovenske razmere).

Ker je bil naš narod stalno vezan na okrilje Cerkve, je razumljivo, da je med materjo Cerkvijo in sinom (slovenskim) Narodom, ki je ob koncu prejšnjega stoletja začel odraščati, prihajalo do napetosti. Ali prehaja danes ta napetost v sinovsko zrelost in s tem v novo fazo duhovnega preroda slovenskega naroda na temelju zahodnoevropskih pridobitev, ki jih je postavilo krščanstvo? In tega sodelovanja zagotovo ne bo le ob gospodarskem tržnem gospodarjenju in tekmovanju, ampak predvsem v prenovi srca in kulture. Človek in narodi potrebujejo danes trdne duhovne temelje, nadempirično, transcendentno osnovo, na kateri bo utemeljena njihova etična in etnična vsebina, ki bo odprta za sodelovanje z drugimi.

¹⁷ Prim. M. Rožanc, *Nekaj iracionalnih razsežnosti*, v: Nova revija št. 57, 202 sl.

¹⁸ Prim. I. Urbančič, *Jugoslovanska »nacionalistična kriza« in Slovenci v perspektivi konca nacije*, v: Nova revija, št. 57, 31 sl.

¹⁹ Drugi vatikanski cerkveni zbor, *Odlok o mistijskih dejavnostih* št. 11, v: *Koncilski odloki*, Ljubljana 1980, 463.

²⁰ Drugi vatikanski cerkveni zbor, *Lumen gentium* (dogmatska konstitucija o Cerkvi), št. 13, v: *Koncilski odloki*, Ljubljana 1980, 143.

Krščanske zahteve utemeljitve naroda

Novoveško prepričanje, ki izvira iz krščanstva, utemeljuje narod na samostojnem, svobodnem in osveščenem človeku, skratka, na vsestransko razviti človeški osebi, ki je prek jezika organsko povezana v narodno skupnost. Šele svobodne osebe tvorijo tudi pokončen, svoboden in osveščen narod. Drugi vatikanski cerkveni zbor ponuja svetu Kristusa kot uresničeno polnost osebe, ki bo osvetlila skrivnost človeštva in tako narodov in posameznikov.²¹

Človek zaradi svoje umrljivosti sebe ne more postaviti absolutno. To je temelj krščanskega pojmovanja človeka in naroda, ki je pomembno dopolnilo novoveških nacionalnih evforij. Vsak posameznik in narod, ki ne priznava svojih meja, zaide v skušnjavo, da sebe postavi kot samosvoj, absolutni temelj, skratka samega sebe postavi na mesto Boga. Človek pa mora žal priznati svojo nepopolnost in s tem omejenost vsakega nacionalnega ali državnega projekta. Neupoštevanje človekove in narodove omejenosti tvori pošastnost oblasti, ki izvira iz popolne podvrženosti taki poabsolutni ideji nacije ali države.

Cerkev je med Slovenci dajala pomembno podlago za razvoj našega jezika in kulture. To je tudi danes pomembna razsežnost narodovega življenja in njegove dinamičnosti. Gojiti bogastvo jezika in kulture in se zavzemati za njegovo emancipacijo med drugimi narodi je bil tudi del cerkvenega oznanjevanja. Danes gre še za pomembnejši element, za ureditev in uveljavitev narodnega programa v novih razmerah, kjer bo morala tudi Cerkev dati svoj prispevek. Ta se nanaša na vprašanja, kaj smo Slovenci danes, kaj hočemo, kako naj združimo svoje sile, raztresene po vsem svetu, in podobno. Slovenska državnost vključuje samostojno reševanje svojih zadev in sodelovanje z drugimi narodi.

Krščanski pogled na narod temelji torej na veri, da je Bog absolutni gospod usode posameznikov in narodov. Že Stara zaveza se zaveda, da Bog vodi vse človeško delovanje, tudi narodno usodo ter vso njegovo politiko in zgodovino. Preroki zato napovedujejo zlom vsakega človeškega prizadevanja, ki ne temelji na Božji moči.

Novi vek je izoblikoval zavest o naravni, kulturni in tako transcendentalni ideji naroda oziroma nacije, pri čemer naj bi bil pojem narod naravna podlaga za transcendentalno (ontološko), torej nadnaravno podlago, ki jo izraža pojem nacije. Krščanstvo osvetljuje to subjektivno (samozavedno) vsebino naroda z lučjo vere. To vsebino je treba »osvoboditi in privedi pod gospostvo Boga odrešenika«. Kajti vsi ljudje so državljani kraljestva, »ki ni zemeljsko, marveč nebeško,« kot je zapisal Drugi vatikanski cerkveni zbor.²² Cerkev je v tem duhu tudi med Slovenci gojila zdrav narodnostni čut in omogočala tudi primerno kritičnost do svojega naroda in skrbela za odprtost Slovencev do ostalih narodov.

Cerkev je to vlogo vršila nekoč in danes. Z novoveško osveščenostjo narodov in izgubo verske substance se je moč Božjega v življenju narodov okrnila in transcendentno v narodu so začeli nadomeščati nacionalizem, pa tudi katoliški funkcionalizem in formalizem, ki si prizadevata za zagotovitev krščanskih institucionalnih oziroma formalnih okvirov, ki naj bi zagotavljali življenjskost naroda na krščanski podlagi. Pogled v slovensko nacionalno zgodovino priča o taki življenjski moči krščanstva do dandanašnjih dni in pričujoča razprava naj omogoči natančnejši vpogled v te razmere.

²¹ Prim. *Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu* št. 9, 10, v: *Cerkveni dokumenti* 576/ 577.

²² Drugi vatikanski cerkveni zbor, *Odlok o misijonski dejavnosti Cerkve*, št. 11 in *Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu* št. 13.

Razpravo bomo glede na kakovostne tematske premike pri razumevanju narodne istovetnosti razdelili v tri sklope: Prvi, »Prispevek Cerkve jezikovni istovetnosti«, vsebuje delovanje Cerkve za uveljavitev in ohranitev narodnega jezika. To delovanje traja še danes in je zelo pomembno in potrebno v zamejstvu, zdomstvu in izseljenstvu.

Drugi, »Nacionalna istovetnost«, predstavlja delovanje Cerkve za oblikovanje slovenske narodnostne podobe. Prelomnica je leto 1848, pomlad narodov, ko se tudi Slovenci oglasijo s programom zedinjene Slovenije.

Tretji sklop označuje »Delovanje Cerkve za politično uveljavitev slovenskega naroda«.

Po navadi te označbe delijo tudi tri pojme: ljudstvo, narod in nacija, medtem ko nas v tem okviru ne zanima posebej plemenska skupnost. Zanj predpostavljamo, da je, kot potrjujejo tudi raziskave o Brižinskih spomenikih, sprejela krščansko vero in se oblikovala v krščanski narod z vsemi ustreznimi oblikami krščanskega življenja in delovanja in seveda s tem povezanega obredja.²³ Že pokristjanjevanje zaznamuje zgodovinsko pot Slovencev in oblikuje njihov evropski profil. Tudi naše prednike in njihove potomce odslej določa krščanstvo ter zaznamuje delovanje Cerkve. Slovenci so kot ostala Evropa deležni pokristjanjevanja najprej prek irsko-škotskih menihov, ko se prek njih z Zahoda proti Srednji Evropi širi ne le krščanska vera, ampak nova civilizacija in kultura,²⁴ ki najbolj povzema benediktinsko geslo »Moli in delaj!« Kasneje je ta vpliv potekal prek Salzburga in Ogleja ter prek solunskih bratov Cirila in Metoda z Vzhoda.²⁵ Kot je zapisal Stanislav Škrabec (1844-1918), je bil »Vzhodni meji našega narodiča /.../ sveti Metod gotovo in neposredno učitelj in blagovestnik.«²⁶

Prispevek Cerkve jezikovni istovetnosti Slovencev

Podlago za krščanstvo ne le med Slovenci, ampak širšemu prostoru Evrope sploh, so dali že rimski predniki, ko je 5. septembra leta 394 nad Vrhpoljem pri Vipavi cesar Teodozij premagal svojega poganskega tekmeca Evgenija, s tem pospešil razširitev krščanske vere in pripomogel k njeni dokončni uveljavitvi v rimskem cesarstvu. Ob preseljevanju so tudi naši predniki vstopili v ta kulturni krog. Pokristjanjevanje jim je odprlo pot v humanistično sintezo judovsko-krščanskega verskega izročila, grškega pojmovnega sistema in rimskega pravnega reda.

Enega najpomembnejših narodnostno-identitetnih prispevkov je Slovincem od začetka pokristjanjevanja nudilo krščanstvo prav zaradi oznanjevanja in z njim povezanih zapisi v narodnem jeziku. Tako pravi B. Grafenauer: »Apostolska vera in očenaš sta dobila slovensko obliko že konec 8. stoletja, čeprav sta se nam ohranila zapisana šele v *rateškem* ali *celovškem rokopisu* iz 1362-1390 in skoraj v isti obliki v *starogorskem rokopisu* s konca 15. stoletja. Iz istega časa izvira tudi krstna molitev (v brižinskih spomenikih je ohranjen vsaj del tega obrazca).«²⁷

Ne glede na različne verske oziroma dušnopastirske poudarke oznanjevanja, ne glede na zgodovinske spremembe in vplive na Cerkev je od začetkov krščanstva, prek

²³ Prim. A. Mlinar, *Brižinski spomeniki v kontekstu srednjeevropskega krščanstva v zgodnjem srednjem veku s posebnim poudarkom na zgodovinskem razvoju zakramenta sprave*, v: *Mednarodni simpozij o Brižinskih spomenikih*, Ljubljana 1994, 11/11.

²⁴ Prim. V. H. Elbern, *Irische Kunst*, v: *Lexikon für Theologie und Kirche* V, 751.

²⁵ Prim. F. Grivec, *Sv. Ciril in Metod*, Celje 1963, 25 sl., posebno 214 sl.

²⁶ S. Škrabec, *Tisočletnica smerti svetega Metoda, velikega škofa slovenskega*. Navaja M. H. Holz, *Škrabec in pokrajinski knjižni jeziki*, v: *Škrabčeva misel I, Zbornik s simpozija '94*, 121.

²⁷ *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, 142.

protestantizma, katoliške preнове, pritiskov liberalizma in komunizma Cerkev do danes skrbela za narodni jezik zato, da bi lahko ljudem čim bolj neposredno približala Božji nauk. Zaradi oznanjevanja so verski predstavniki vztrajno gojili in zapisovali jezik domačinov. Zaradi vere in Cerkve pa so bili oznanjevalci kritični do posvetne oblasti in zagovarjali suverenost cerkvene oblasti nad posvetno. Teološki temelj je temu dala Avguštinova (354-430) Božja država (okoli 425), praktično pa izpeljala srednjeveška razmejitev pristojnosti svetne in cerkvene oblasti. Za Slovence je bila ta suverenost Cerkve nad svetno oblastjo še bolj pomembna, kajti to je redno pomenilo tudi suvereno možnost Cerkve oziroma duhovnikov in škofov, da se zavzemajo za domači jezik, kar so delali vseskozi z večjo ali manjšo spretnostjo.

Verske knjige so se pisale sicer najprej latinsko, nato nemško in italijansko, molilo in pridigalo pa se je vedno slovensko. Pomembno identitetno vlogo so v tem oziru imele pesmi, pobožnosti, pasijonske igre, skratka besedila, ki jih je molilo, pelo preprosto slovensko ljudstvo. Njihovo širjenje so spodbujali najprej misijonarji, potem pa duhovniki, ki so delovali med ljudstvom, in ti so bili pretežno domačega rodu.

Že v tem začetnem obdobju se razvija še drug pomemben slovenski narodnostno-identitetni zapis - s cerkvami posejana pokrajina. Cerkve je narekovala najprej religiozna potreba, pomembno vlogo pri njihovih postavitvah so imeli tudi Turki, ki so od 15. stoletja dalje pritiskali na naše kraje. Cerkvice so postale pribežališče pred turško nevarnostjo, obenem pa se je v narodu krepila vloga vere in Cerkve kot zaščitnice človeka v stiski. Slovenski človek pa ni bil v stiski samo pred Turki, ampak je bil takorekoč stalno ogrožen. Njegovo usodo so določali večinoma tuji gospodarji, ki niso čutili z narodom. Edini 'vzeti iz ljudstva' so bili duhovniki, ki so tako razumeli svoje ljudi in se zavzemali za pravice slovenskega človeka.

Zaradi tega je protestantizem, kot trdi tudi Janko Kos, za slovenski narod in njegovo istovetnost dvosmiseln pojav. Kakor je po eni strani dal krščanski veri nov duhovni polet in omogočil novo narodno versko doživljanje ter postavil trdne temelje za slovensko slovstvo, je žal na drugi strani slabo posegel v slovensko dušo, saj je ostal v germanskih (in madžarskih) okvirih in tako ostal za Slovence kot duhovno gibanje, ki je poseglo v slovensko dušo bolj tujek, in ne kot gibanje, ki bi poseglo v značaj slovenskega človeka.²⁸

Slovenski protestantje so po analogiji drugih dežel izpostavili pomen posameznika (in naroda), čemur je pripravil pot že srednjeveški nominalizem. Na Lutrove življenjske odločitve je odločilno vplival Gabriel Biel, zadnji sholastik, kot ga imenujejo, bolj pomemben kot vnet privrženec nominalistov, mislecev, ki so zagovarjali prednost posameznega pred splošnim. Bival je v Urachu v redovni bratski skupnosti, ki je bila odprta za nove ideje in tu je kasneje našel zatočišče tudi Primož Trubar. Izpostavitev posameznega je na verskem področju omogočila večjo pozornost človeku verniku in njegovim potrebam, verski skupnosti z vsemi posebnostmi in težavami pa tudi narodnostnimi oziroma jezikovnimi svojstvi. Večjo težo je protestantizem dal človekovi osebni vernosti in njegovemu lastnemu umevanju vere, zato ga je spodbujal, naj sam bere Sveto pismo in naj pusti, da bo nanj delovala Božja milost.²⁹

Protestantje so iz teh razlogov takoj pričeli izdajati knjige v domačem jeziku, da so se lahko verniki sami poglobljali v verski nauk. Tako so postali oblikovalci prvih slovenskih knjig. Za vsak narod je prevod Svetega pisma še danes pomemben kulturni do-

²⁸ Prim. J. Kos, *Duhovna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1996, 60.

²⁹ Prim. R. Prenter, *Protestantismus*, in: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Zv. VIII, 817.

godek in priznanje nacionalne kulturne avtonomnosti. Kosovo trditev o ambivalentnosti protestantizma pri nas je zato treba dopolniti v tem smislu, da je protestantizem kot gibanje vendarle ne samo na Slovenskem, ampak tudi drugod spodbudil ustrezne reakcije pri katoličanih, kar ponavadi označujemo kot katoliško prenovo. Z individualnim oziroma bolj antropološkim pristopom človeku in narodu je protestantizem spodbudil tudi katoliško Cerkev k sistemskemu reševanju tega vprašanja. Na Slovenskem so sicer duhovniki stalno gojili ljubezen do svojega naroda in delovali zanj ter krepili njegovo jezikovno suverenost, Cerkev kot celota pa je s Tridentinskimi reformami spodbujala njihovo zavzetost za posameznega človeka in narod kot celoto.

Protestantizem je tako dal tudi katoliški Cerkvi novega duhovnega poleta in je pomenil izziv njenemu dosedanemu delovanju. Seveda je bilo to mogoče pri protestantih in katoličanih zato, ker smo Slovenci v tem času že dobili določen intelektualni potencial, ki je bil sposoben sprejeti novoveške ideje in jih uveljaviti med narodom. Prvi ljubljanski slovenski škof Tomaž Hren, ki je opravljal to nalogo, je bil, kot pravi zopet Janko Kos,³⁰ že del prve slovenske cerkvene elite, prav tako protestantski duhovniki. Da so bili oboji ujeti tudi v okvire in kalupe, ki so ovirali ta duhovni polet, je razumljivo. Trubar je strogo zahteval pokorščino podložnikov do oblasti. Katoliški hierarhični način pa je sistematsko uveljavljal pokorniški odnos. Posebej po Tridentinskem cerkvenem zboru (1545-1563) se je nasproti novoveški samostojnosti subjekta v katoliški Cerkvi krepila težnja po zunanji ureditvi in obvladovanju položaja.

Obdobje reformacije in protireformacije je kljub vsem nasprotjem pomenilo utrditev vloge Cerkve med slovenskim narodom. Protestantje so s prevodom Svetega pisma in z drugimi knjigami položili temelje knjižne slovenščine. Tisk je pospeševal pisano besedo in širil duhovno obzorje Slovencev. Protireformacija, ki je sicer uničila nekatere reformacijske (ideološke proticerkvene) spise in prekinila vsaj del šolskih reform, ki so jih komaj mogli uveljaviti protestantje, je utirila subjektivnega duha reformacije v univerzalnost Cerkve, ni pa kljub temu mogla zaobiti duha novega veka, ki je preveval narode. Slovence je to gibanje in z njim povezano izvijanje iz spon fevdalne podrejenosti napotilo na dolgo pot v korak z novoveškimi narodi.

Okoli leta 1500 je podoba zapadnega sveta še vseskozi oblikovalo katolištvo v smislu papeštva, duhovništva. Toda ta podoba je kazala že grozeče napetosti in razpoke,³¹ je zapisal zgodovinar Joseph Lortz. Te razpoke je povzročal duh novega veka, ki je rušil srednjeveško podobo družbe in Cerkve. Ker so tako protestantski kot katoliški slovenski duhovniki in polagoma tudi višji kleriki kljub fevdalni ujetosti obeh Cerkva izhajali iz ljudstva, so na nov(ovešk)em nivoju nadaljevali delo za oznanjevanje v skrbi, da bi božjo besedo približali ljudstvu. Tudi katoliška prenova je vsebovala zato nove pedagoške prijeme v veroučni šoli, utrjevala in na novo osmislila pobožnosti in prek duhovnikov približevala Sveto pismo tudi ljudstvu.

Posebno novi red jezuitov si je zadal nalogo izpeljati tridentinske reforme in oblikovati nov verski čut, za nas Slovence pa je še posebej pomemben zaradi svojega izobraževalnega, verskega in ostalega programa. Tako je med Slovenci od konca 16. do druge polovice 17. stoletja potekalo pomembno oblikovanje novega duha, ki ga zlahka primerjamo z reformami protestantov. S pridigarstvo dejavnostjo, pisanjem, z uvajanjem gledaliških iger in organizacijo šolskega sistema od osnovne do visoke šole ter uveljavljanjem znanstvene dejavnosti so jezuiti nadaljevali s preobrazbo slovenskega ljudstva v

³⁰ Prim. J. Kos, *Duhovna zgodovina Slovencev*, 54.

³¹ J. Lortz, E. Iserloh, *Kleine Reformationsgeschichte*, 22.

sodoben narod. Ljubljana je z jezuiti in uršulinkami postala pomembno šolsko središče, enakovredno Gradcu in še nekaterim drugim mestom takratne Avstrije. S svojim prodornim vplivom, ki je segal na vsa področja življenja, niso le osvojili širokih množic. Ljubljana je imela celo več dijakov v tem času kot sto let kasneje. Katekizem Petra Kanizija je samo v 18. stoletju doživel pet izdaj, njegovo delo pa so nadaljevali razsvetljenci (o. Marko Pohlin).³² Na vseh ostalih področjih razen v literaturi pa so jezuiti s svojimi šolami tudi slovenskemu človeku omogočili, da se je lahko enakovredno vključeval v evropske miselne in kulturne tokove.³³

Ker Slovenci nismo imeli v tem času svojih političnih voditeljev, je to delovanje Cerkve povezovalo Slovence različnih pokrajin in dialektov v skupno narodno telo in pripravljalo podlago za kasnejše politične odločitve in nastope.

Cerkvene reforme Marije Terezije in Jožefa II. so zadele tudi slovenske kraje. Ukinjeni so bili redovi, na novo preoblikovane in ustanovljene župnije, poslednje se je uredilo dušno pastirstvo, in cesar je določil, naj duhovniki sodelujejo tudi pri prenovi šolstva, pišejo (slovenske) učbenike, predvsem katekizem, vendar vse to zato, da bi z izobrazbo omogočili boljše pogoje za študij nemščine. Jožefinizem, to je težnja cesarja Jožefa II., da bi urejal Cerkev, se je povezoval z janzenizmom. Kornelij Jansenius (1585-1638), utemeljitelj strogega verskega življenja, narekuje natančno poslušnost postavi: človek skoraj nikoli ni sposoben prejemati zakramentov, z marljivostjo in strogimi verskimi vajami si jih »prisluži«. Temu so se upirali jezuiti in to je bil tudi eden izmed razlogov za njihovo ukinitve v Avstriji. Po njihovi ukinitvi se je v 18. stoletju pri nas, posebno na Kranjskem, okreplil vpliv janzenizma. Janzenistični krogi so prispevali svoj delež k ukinitvi jezuitskega reda in ravno v Avstriji se je krepila moč prosvetljskega državnega cerkvenstva.³⁴ Svetna oblast, ki je hotela tudi reformo Cerkve po svojem okusu, je pometla mnoge ljudske verske običaje in pobožnosti, ki so jih ohranjali med redovniki tudi jezuiti. Za Slovence kot narod z maloštevilnimi pravicami so bile razsvetljske reforme Marije Terezije in Jožefa II., ki so zahtevale racionalno, strogo urejeno (in seveda politično obvladljivo), razsvetljeno vero, ne le pot k razsvetljeni veri in poučeni kulturi, ampak tudi prelom in ovira narodne rasti.

Ni čudno, da so zato mnogi z Vodnikom v času Ilirskih provinc (1809-1813) pozdravili Francoze kot narodne buditelje, ki so med drugim pospešili narodno šolstvo. Čeprav naj bi bilo to predvsem laično, so zaradi kratkega časa in sistematičnih pomanjkljivosti reform ostali župniki pomemben element tudi tega šolstva. V šolstvu in njegovih reformah so po ponovni vzpostavitvi avstrijske oblasti imeli še dolgo pomembno vlogo duhovniki, predvsem župniki. Kljub naraščajočemu pritisku nemškega nacionalizma so duhovniki v teh okvirih nadaljevali delo za ohranjanje narodnega jezika in s tem slovenske identitete.

Posebno pomembno upravno-politično vlogo ima v tem prizadevanju Slomškova prestavitev sedeža lavantinske škofije iz Lavanta na Koroškem v Maribor in z njo povezana nova razmejitev lavantinske (sedanje mariborske) škofije leta 1859. Njena meja na severu mariborskega okrožja se je prelivala ob robu narodnostne meje in prek nje je Cerkev lažje utrjevala narodnostni prostor na severu. Tako se je začela formalno vzpostavljati tudi meja med severno in južno (slovensko) Štajersko.

Neprecenljivo, a razmeroma slabo raziskano in ovrednoteno, pa je delovanje Cerkve za gojitev in ohranitev slovenskega jezika in narodnostne identitete v zadnjih dveh

³² M. Smolik, *Slovenski katekizmi sv. Petra Kanizija*, v: *Redovništvo na Slovenskem. Jezuiti, 182 sl.*

³³ F. M. Dolinar, *Cerkveni in politični okvir delovanja jezuitov na Slovenskem v 17. in 18. stol.*, v: *Redovništvo na Slovenskem. Jezuiti*, Ljubljana 1992, 39.

³⁴ Prim. F. M. Dolinar, *Cerkveni in politični okvir delovanja jezuitov na Slovenskem v 17. in 18. stol.* 41.

stoletjih, ko se je ob rastočem nacionalnem pritisku Nemcev, Italijanov in Madžarov vedno bolj zoževal slovenski nacionalni prostor. To je zgodba Čedermacev in njihove borbe za ohranitev narodnostnih pravic, pravic do govornice in pisane besede, pravic narodnostnega preživetja in obstoja.

Poleg ostalih duhovnikov, ki so delovali »na terenu«, so igrali v oblikovanju narodnostne besede in jezika pomembno vlogo zlasti duhovniki, ki so od Trubarja in Dalmatina dalje širili pisano besedo. Poleg že omenjenih duhovniki člani Akademiae Operosorum Labancensium, med njimi generalni vikar Janez Anton Dolničar (deloval med 1689-1714), sodelavci škofa Janeza Karla Herbersteina (škof med 1769-1787) za prevod (Japljevega) Svetega pisma: zlasti Jurij Japelj (1744-1807), Janez Stroj, razsvetljenski filozof Martin Kuralt (1757-1845), Jakob Zupan, Franc Metelko, Matevž Ravnikar ter avguštinec o. Marko Pohlin (1735-1801). Za dolgoletno narodnostno izobrazbo je poskrbel ljubljanski škof Alojzij Wolf (1824-1859), ki je finančno in organizacijsko omogočil nov prevod Svetega pisma in nemško-slovenski (M. Cigale, 1860) ter slovensko-nemški (M. Pleteršnik, 1860) slovar. Izredno pomembno je bilo odprtje zavoda Alojzijevišče - dijaško semenišče (1846), v katerem se je do odprtja gimnazije v Šentvidu (1905) vzgajala večina slovenskih izobražencev. Posebno pomembna je, ne le v tem zavodu, ampak tudi v drugih ustanovah Cerkve, podpora revnim, posebno kmečkim in bajtarskim otrokom, zaradi česar je tudi preprost, a včasih celo bolj nadarjen Slovenec vstopil v svet znanosti, kulture in umetnosti. To delovanje sta po letu 1905 omogočila prva slovenska gimnazija in zavod sv. Stanislava v Šentvidu, ki sta krepila slovensko izobraževalno in s tem celovito kulturno identiteto.

Omenimo lahko še nekatere pomembne oblikovalce slovenskega jezika, kot so urednik Jezičnika Josip Marn (1832-1893) in jezikoslovec frančiškan Stanislav Škrabec (1844-1918) ter posebej oba sotvorca moderne slovenščine Anton Breznik (1881-1944) in Jakob Šolar (1896-1968). Posebej zadnji je zaradi svojega zvestega rodoljubnega krščanskega delovanja v prid naroda in Cerkve moral prestajati dolgoletne strahote dachauske in komunistične ječe.

Nacionalna istovetnost

Slovenci smo v primerjavi z ostalimi sosedi uspešno razvijali svoj jezikovni okvir, slabše oziroma počasneje pa narodnostno istovetnost, čeprav je revolucionarno leto 1848 pokazalo, kako slabo so bili tudi drugi narodi pripravljeni na uveljavljenje svoje nacionalne istovetnosti. Razmeroma dolgo so bili okviri plemstva, krone in Cerkve zavetje, v katerem se je Slovenec počutil zavarovanega in le polagoma in s težavo so slovenski razumniki predirali ta okvir. To velja še posebej za cerkvene razumnike. Znano je, da je škof Slomšek opozarjal svoje duhovnike, naj svoje vernike mirijo in opozarjajo pred nevarnimi vplivi, ki jih prinašajo v revolucionarnem letu 1848 predvsem izobraženci iz Prage in drugih revolucionarnih središč.³⁵ Slomšek, ki velja za vnetega narodnostnega delavca, utemeljitelja in pospeševalca narodne kulture, je bil kot ostali cerkveni predstavniki postavljen v ta okvir, ki je določal ob vsej ljubezni do naroda tudi razumevanje mesta in možnosti narodovega razvoja.

Nove vizije slovenstva, ne le za cerkvene, ampak tudi za takratna posvetna merila in okvire na Slovenskem, pa predstavljajo dejavnosti dveh nekoliko mlajših Slomškovi-

³⁵ Prim. J. Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje 1928, 894. Tudi F. M. Dolinar, *Slomšek in njegova doba*, v: *Slomškov simpozij v Rimu*, Rim 1983, 18.

sodobnikov in sodelavcev, Korošcev Matija Majarja-Ziljskega in Andreja Einspielerja, ki sta leta 1848 dejavno vključila v pomlad narodov tudi Slovence.

Celovski kaplan Matija Majar je med prvimi jasno opredelil slovenske zahteve po narodni združitvi, ki so jih 19. marca 1848 objavile ljubljanske Novice. Poleg enakopravnosti z drugimi narodi zahteva predvsem, »da bode nam slobodno, da moremo v Sloveniji kadar koli hočemo po malim v šole in v kanclije vpeljati naš slovenski jezik.« Še bolj pomembna je bila spomenica, ki jo je prav tako pripravil Majar in so jo objavile 11. aprila istega leta Gajeve Novine, in je zahtevala, da je treba Slovence sprejemati kot celoto in jim omogočiti tudi narodno zastopstvo v monarhiji. Te zahteve so potem opredelili na Dunaju živeči slovenski izobraženci, združeni v društvu Slovenija.

Ni slučajno, da so narodnostno najbolj dejavno posegli v tem obdobju duhovniki, ki so bili po besedah Ivana Prijatelja liberalni katoliški duhovi. To so bili poleg Matija Majarja-Ziljskega še Andrej Einspieler, Davorin Trstenjak, Božidar Raič in Janez Zlatoust Pogačar, ljubljanski škof (1875-1884).³⁶ Einspieler je posebno s svojimi razpravami v Sloveniji leta 1849 spodbujal Slovence, ki so ne le državljani, ampak tudi katoličani, k demokratičnemu in suverenemu nastopu v državi in Cerkvi.³⁷ Oboje bo koristilo krepitvi Slovencev, kajti »država in cirkva, politika in keršanstvo so med seboj v najožej zvezi.« Od oblastnikov pa zahteva, da dajo »Slovincem v slovenskih okrajih ravno tisto in ravno v tistej meri, kar Nemci in Lahi imajo v svojih okrajih imajo.«³⁸ S slovenskimi in nemškimi časopisi, ki jih je izdajal v Celovcu (Slovenski prijatelj, Stimmen aus Innerösterreich, Slovenec, Mir) je Einspieler pripomogel, da je postal Celovec v tem času slovensko kulturno središče, v katerem so delovali Levstik in drugi pomembni literarni delavci. Kljub temu se je zavzemal za sodelovanje med Nemci in Slovenci na Koroškem.

Na Primorskem je duhovnik Anton Gregorčič na osnovi krščansko-socialne smeri, ki sta jo podpirala brata Andrej in Josip Pavlica, iskal nove družbene temelje za preživetje Slovencev in za njihovo sožitje z Italijani. Podobno kot Krek je na podlagi krščanstva videl narodno osvoboditev v socialni osamosvojitvi in stabilizaciji slovenskega človeka.

Konec 19. stoletja še vedno mnogi izpostavljajo predvsem kot spopad med liberalci in klerikalci. Radi pa pozabljamo, da je obdobje od prvega katoliškega shoda 1892 do prve svetovne vojne obdobje razcveta vsestranske dejavnosti katoličanov med Slovenci na narodnostnem, kulturnem, socialnem in političnem področju. Za sence, ožine in razcep v tem obdobju nosijo večjo odgovornost liberalni krogi, ki so to počeli iz gole maščevalnosti, ker so med krogi katoliškega tabora delovali sposobni, inovativni in narodnostvarjalni ljudje kot škof Anton Bonaventura Jeglič, organizator in ljudski tribun Janez Evangelist Krek, pronicljivi duh Aleš Ušeničnik, gospodarski um Evgen Lampe, politični spretni advokat dr. Ivan Šušteršič, državnik dr. Anton Korošec in drugi. Pobude, ki so jih dajali ti katoliški delavci in jih je podprlo katoliško gibanje, so kmalu obrodile verske, kulturnoizboraževalne (Slovenska krščansko-socialna-delavska zveza, 1897) socialno-gospodarske (delavske in kmečke organizacije, zadruga, denarne zavode), gospodarsko-politična gibanja, ki jih je formalno pokrivala stranka SLS. Gospodarske reforme in dejavnosti so posebno na Kranjskem omogočile združevanje kapitala in krepitev narodne gospodarske moči. Krek je s svojo srčno močjo osvajal množice in jih z vedno številnejšimi laičnimi sodelavci iz kmečkih in delavskih vrst povezoval v narodno enoto oziroma v svoj dom, kot je dejal. Žal je te reforme pokopala prva svetovna vojna. Povezovalno delovanje

³⁶ Prim. I. Prijatelj, *Duševni profil naših prepородiteljev*, v: *Ljubljanski zvon* 61(1921), 728.

³⁷ Prim. *Slovenija* 1849, 297.

³⁸ Prim. *Slovenija*, 309 in 297.

Vseslovenske ljudske stranke je ob Majniški deklaraciji leta 1917 omogočilo, da je prišlo tudi ob podpori Cerkve in njenih voditeljev, predvsem škofa Jegliča, do skupne odločitve za samostojno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov v monarhiji.

Kljub težavam nove države je Cerkev tudi v Jugoslaviji ohranila svojo povezanost z narodom in njeni predstavniki so šestokrat v težkih razmerah bili boj za enakopravnost, kulturni in narodni obstoj. To je razvidno tudi iz korespondence škofa Jegliča in politika Korošca med obema vojnama.³⁹

Delovanje Cerkve za politično identiteto slovenske države

Pomembna pobuda, ki je zrasla v katoliških krogih, je pripomogla k združenju vseh političnih sil za odločitev Slovencev, Hrvatov in Srbov za samostojno državo po prvi svetovni vojni.

Po tem obdobju se je politična vloga Cerkve med Slovenci, čeprav se ponavadi poudarja nasprotno, ožila in vedno bolj je postajala Cerkev predvsem verska, kulturna in moralna sila naroda. Žal ji politično vlogo še vedno podtikajo novi tokovi, ki hočejo sami prevzeti Cerkvino suvereno moč nad narodom, kar po letu 1945 dejansko izpeljejo komunisti.

Cerkev je pod zunanjimi okoliščinami prisiljena spreminjati svojo vlogo in iskati novo identiteto v narodu. Prav tako je narod v času komunizma prisiljen iskati svojo identiteto brez Cerkve. Proces konsolidacije teh problemov se zaradi petdesetletnega obdobja prisile zdaj polagoma odvija in bo še trajal. Na vprašanje, kaj je prispevala Cerkev k nacionalnopolitični identiteti oziroma k tvorbi državnosti, ne moremo odgovoriti z naštevanjem delovanja cerkvenih predstavnikov za tvorbo slovenske države, čeprav je vsaj dvoje očitno: vsestransko diplomatsko prizadevanje in delovanje nadškofa dr. Alojzija Šuštarja ob napadu na samostojno Slovenijo ter diplomatsko priznanje Slovenije s strani Svetega sedeža (Vatikana).

Kot je iz omejenih okvirov tega zapisa, ki bi bil seveda lahko temeljitejši, razvidno, je slovenska nacionalna identiteta in s tem tudi naša državnost tesno povezana s Cerkvijo in še danes imamo dovolj opravka s to dediščino.

Za uspešno narodovo življenje je sprava s to dediščino nujna in to je tudi upanje za prihodnost naše suverenosti. Hkrati je to pot k osvetljenju in razsvetljenju sedanosti in prihodnosti iz te dediščine, in ne padanje v njene zanke niti njeno ponavljanje. Upati je, da lahko cel narod mirno pogleda v oči tej dediščini, da bo imel lahko tudi bolj izčiščen pogled v prihodnost.

Summary

The Contribution of the Church to Slovene National Identity

Slovene national identity is linked to the Church which was the mainstay of national life, especially since the Slovenes did not have a state of their own. Within the Church the Slovenes cultivated their language, while Catholic priests (cautiously) articulated their national demands. Leading Catholic personalities played a decisive role in the movement for the secession of Slovenes and other South Slavs from Austria. Because of its supremacy in the national movement, the Church came into conflict first with liberal, then with communist forces, which wanted to tear the people away from the Church and submit it to their rule. In spite of these pressures, the Church has helped shape Slovenia's identity, linguistic and national as well as political.

³⁹ Prim. J. Juhant, *Odnos škofa Jegliča do politika in duhovnika Korošca, v: Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), 75-81.

Albina Nečak Lük
**Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem
prostoru**
Predstavitev projekta

Raziskovanje medetničnih odnosov ter identitete prebivalstva v slovenskem etničnem prostoru ter spremljanje trendov razvoja na tem področju sodi v raziskovalni program Inštituta za narodnostna vprašanja od začetkov njegovega delovanja. V takšna programska izhodišča se vključuje leta 1991 zasnovani projekt »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«¹, ki ga po prvem zaključenem programskem obdobju od leta 1996 nadaljujemo pod razširjenim naslovom »Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«. Projekt vključuje več- in meddisciplinarni pristop. Načrtovan je kot longitudinalna, panelna raziskava primerjalne narave. Predmet proučevanja so razmerja med etnijami² v stiku vzdolž slovenske meje ter kazalcev etnične identitete skozi prizmo odnosa prebivalstva, pripadnikov večine in manjšine, do pojavov in procesov, ki zadevajo skupno življenje na narodnostno mešanih območjih. Raziskava temelji na podmeni, da je etničnost (etnična identiteta, etnična pripadnost) zgodovinski, torej spreminjajoči se pojav.

---

¹ Projekt izvaja raziskovalna skupina Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, financira ga Ministrstvo za znanost in tehnologijo Slovenije.

Nosilka projekta je prof. dr. Albina Nečak Lük. V projektu sodelujejo: mag. Boris Jesih (INV), mag. Vera Klopčič (INV), prof. dr. Miran Komac (INV), Mojca Medvešek (INV), dr. Renata Mejak (INV), dr. Katarina Munda Hirnšek (INV), mag. Sonja Novak Lukanovič, dr. Emidij Susič (Univerza v Trstu), dr. Laura Bergnach (ISIG, Gorica), dr. Avguštin Malle (Slovenski raziskovalni inštitut, Celovec), dr. Mitja Hafner (Fakulteta za družbene vede) in mag. Marij Jurič (SLORI, Trst).

Projekt je vključen v naslednje mednarodne raziskovalne mreže oziroma projekte: Network for the study of European Mixed Communities, UNESCO World Decade for Cultural Development in RSS project Managing the Mix Thereafter: Comparative Research on Mixed Communities in Three Independent Successor States, ki ga vodi Albina Nečak Lük.

² Pojem etnija ter atribut etničen(-na,-no) nam pomeni skupek značilnosti (kultura, jezik, vera, zgodovinski spomin, teritorij), ki so jih pripadniki določene družbene skupine pridobili (po pravilu) z rojstvom, in po katerih se določena družbena skupina razlikuje od drugih družbenih skupin, opredeljenih z isto vrsto značilnosti. Opozoriti velja, da je prisotnost vseh naštetih elementov ni obvezna. Izraz -narodna manjšina- uporabljamo kot strokovni termin brez kakršnekoli konotacije ali pejorativnega prizvoka: narodna manjšina je del naroda, ki živi v drugi, ponavadi sosedni državi.

The paper is a presentation of the project of the Institute for Ethnic Studies, "Ethnic Identity and Interethnic Relations on Slovene Ethnic Territory". It is conceived as a longitudinal panel study of a comparative nature. The research is focused on the relations between ethnic groups in contact and the indicators of ethnic identity on nationally mixed regions on both sides of the Slovene border - through the prism of the attitude of both majority and minority members towards the phenomena and processes which affect common life in nationally mixed regions. The research is based on the hypothesis that ethnicity (ethnic identity, ethnic affiliation) is a historical, therefore changing phenomenon. The stability or fluidity of individual ethnic identity - and consequently group ethnic identity - depends on the power ratio between particular ethnic groups.

Uvod

Nezadržni razmah nacionalnih gibanj ob koncu osemdesetih let je sprožil potrebo po rekonceptualizaciji fenomena **etničnega** v modernih teorijah o družbi in družbenem vedenju. Eno bolečih presenečenj za raziskovalce s področja družboslovja (antropologe, politologe, sociologe) je pomenila že renesansa etničnih gibanj, ki so jo v 60-tih in 70-tih letih doživljale ne le ZDA in države zahodne Evrope, temveč je zajela širše predele sveta. Četudi so sicer upoštevali ključni pomen etničnega v življenju družbenih skupnosti, je nezadržna sila etničnega v osemdesetih letih znova postavila raziskovalce (in ne le nje) pred potrebo po rekonceptualizaciji fenomena etničnega v modernih teorijah o družbi in družbenem vedenju. Modernizacijska paradigma, ki pomeni v družbenih znanostih predvidevanje o sovpadanju gospodarske prosperitete in razvoja nacionalnih držav na eni strani ter opuščanja etnične pripadnosti na drugi strani, vidi vztrajanje pri etnični diferenciaciji kot zaostajanje za modernimi procesi družbenega razvoja. Prepletenost političnih, ideoloških in konceptualnih pristopov pri definiranju in obravnavi etničnega v modernih teorijah o družbi opozarja na kompleksnost in pomanjkljivo transparentnost pojava. Porajajoče se, ponavljajoče se in spreminjajoče se teorije o etničnosti še niso privedle do dokončnega spoznanja dejstev o njeni vlogi v organizaciji in usmeritvi družbe (Gellner 1994). Raziskovalci, ki opozarjajo na njeno dinamično naravo, so prepričani, da bi se bilo mogoče sistematično približati modelu etničnosti v družbi šele, če bi na eni strani upoštevali večplastno zasidranost pojava v družbenih vezeh, upoštevali n. pr. družinsko in preko nje osebno zavezanost izvorni skupnosti (Gemeinschaft), funkcionalno zavezanost družbeni skupnosti (Gesellschaft) ter ideološko simbolično zavezanost skupnosti. Na drugi strani pa takšen pristop počiva na podmeni, da navedene vezi delujejo stalno in povsod, četudi je v različnih družbenih razmerah intenzivnost delovanja in teža posamezne plasti etničnega različna (Fishman 1989).

Moderni koncept etničnosti zaznava pojav kot dinamično kategorijo: Nespremenljiva, pripisana razsežnost etničnega, ki človeka definira z rojstvom v določeno etnično skupnost, se prepleta z dinamično, privzeto razsežnostjo etničnega, ki pomeni možnost izbire pri prevzemanju in transmisiji etnične dediščine. Takšen pristop vsebuje podmeno, da etničnost, etnična pripadnost ni nespremenljivo stanje, stanje biti (n. pr.) Slovenec ali biti (n. pr.) Madžar, ali biti kar koli drugega, temveč je etničnost tudi delovanje, družbeno vedenje, izražanje kulturne sestavine etničnega. Ob tem ne gre prezreti dejstva, da vse kulture ni mogoče označiti kot etnično dediščino in da pripad-

niki etničnih skupnosti ne zaznavajo vse kulture kot označevalca lastne ali druge skupnosti (Fishman 1977). Na območjih, kjer stoletja skupaj živijo različne etnije, je pogosto nemogoče natančno razmejiti, kateri deleži kulturne dediščine izvorno pripadajo eni in kateri drugi skupnosti. Prav to fluidno prepletanje elementov kulture na skupnem poselitvenem področju daje zlasti manjšinskemu prebivalstvu pečat svojskosti in mu omogoča (so)delovanje v svetu dveh kultur, kulture matičnega naroda in večinskega naroda.

Povedati pa velja, da so po pravilu spreminjanju etnične identitete bolj podvrženi pripadniki tistih etnij, ki živijo v neuravnoveženem družbenem položaju. Gre za pripadnike skupnosti, ki svojih družbenih (in ekonomskih) aspiracij ne morejo doseči ob hkratnem uveljavljanju svojih etničnih značilnosti (rabe svojega jezika, delovanja po kulturnih vzorcih lastne skupnosti), temveč se morajo v tem pogledu prilagajati etnični večini.

Narava etničnih in družbenih meja v postmodernem času se je temeljito spremenila: iz tradicionalnih zaprtih skupnosti, zasnovanih na notranji povezanosti podobnih ljudi, katerih družbena identiteta je bila določena od zunaj, iz širše družbene skupnosti, se je akcent premestil na odnose med različnimi skupnostmi. Stari tip etnične skupnosti je slonel na poudarjeni vlogi družbenih mrež, ki so združevale ljudi v okviru soseske, dejavnosti, družinskih in političnih vezi. Značilna za stari tip skupnosti je kompaktna naseljenost, torej tudi geografska povezanost ljudi istega etničnega porekla. Fizična bližina je omogočala tudi medsebojno podporo pri poklicnem in političnem delu znotraj skupnosti. Medsebojno poročanje in homogene družine so podpirale in reproducirale to notranjo povezanost. V urbanih centrih se je skupna zavest o skupni posebni zgodovini vzdrževala na podlagi fizične bližine, poklicnih povezav in prijateljstva.

Modernizacija je prinesla s seboj tudi spremembe etničnosti, t. i. novo etničnost. Ta je manj odvisna od zemljepisne/fizične bližine in skupne poklicne usmerjenosti. Njena značilnost je poudarjanje, izpostavljanje bistvenih, ključnih razlik med skupinami.

V novih okoliščinah posamezniki gradijo na znanih elementih skupne kulture, ki oživlja skupne občutke, na katerih se izgrajuje etnično zasnovani skupinski interes (Hechter 1978).

Za stari tip etničnosti je bila jezikovna lojalnost velikega pomena. V novih razmerah postajajo jezikovni simboli nekaj drugega. To niso več samo znaki, pečati identitete. Vse večja udeležba v javnih zadevah je pripeljala do uvedbe izrazja in obrazcev diskurza, ki posnemajo modele širše družbe. Pripadniki drugorodnih skupnosti razvijajo nove sporazumevalne strategije, ki so zasnovane na sprejemanju novih vrednot. Te sporazumevalne strategije in konvencije pogosto niso vezane samo na en jezik, temveč jih posamezniki uporabljajo ne glede na to, ali govorijo v manjšinskem ali večinskem jeziku. Tudi tam, kjer jezik manjšine izginja, se vzpostavljajo nove diskurzivne konvencije, ki jih skupina prevzema pri rabi večinskega jezika. Isto velja za razmerja narečje: standardni jezik. Danes smo priča prevrednotenju socialnega in sporazumevalnega pomena narečij. Skupine v manjšinskem položaju, zlasti tiste z oddaljenim narečjem, vzpostavljajo podobna pravila v razmerju do standardne zvrsti maternega jezika.

Sodobno družbeno politično življenje po eni strani z naklonjenostjo sprejema oblikovanje novih jezikovnih simbolov, ki opozarjajo na razpotja med skupinskimi interesi. Hkrati pa je tovrstna raznolikost, množica jezikovnih simbolov v nasprotju ali celo v konfliktu z birokratskimi težnjami po enovitem načinu sporazumevanja, takšnem, ki navadno priznava le en jezik kot primeren za sporazumevanje na ravni kanalov javne komunikacije.

Izhodišča modela za proučevanje medetničnih odnosov v slovenskem etničnem prostoru

Etnično identiteto pojmuje kot »skupinsko, medgeneracijsko kulturno kontinuiteto«, ki ima implicitno pripadnostno in eksplicitno izrazno razsežnost. Narava medetničnih odnosov oziroma razmerja moči med skupinama, ki delujejo na procese horizontalne in vertikalne mobilnosti prebivalstva, so med najpomembnejšimi regulatorji etnične identitete in njenega manifestnega ali implicitnega izražanja.

Etnična pripadnost je eden tistih družbenih konceptov, ki ga je težko dodobra razumeti in v celoti opredeliti. Vsebuje namreč številne in med seboj prepletene dejavnike. Od tod tudi številni in različni koncepti etničnosti - kontrastni, konfliktni in kontradiktorni - kar se že samo po sebi ponuja kot predmet raziskovanja (Isajiw, W.W., 1974).

Na ravni makroanalize se etničnost kaže kot zgodovinski (torej dinamični, spreminjajoči se) pojav, ki ji številni, vanjo vtankani in med seboj povezani dejavniki dajejo različne poudarke v prostoru in času: Mogoče jo je razumeti kot vidik samopriznavanja skupnosti same, kakor tudi vidik priznavanja te skupnosti s strani drugih skupnosti. Etničnost povezuje posameznike s skupino - kolektivom; je komunikacijski splet, preko katerega teče in se udejanja socialna integracija; preko nje oziroma v njenih nedrih se posameznik dokoplje do pojma identitete in svojkega razumevanja pojavov kakor so »življenje, družba, svet« (Fishman 1977, str. 16).

Etničnost lahko doseže globlje ali pa le površinske plasti zavesti in zavezanosti. Je torej večplastna tako glede sestavin, kakor tudi glede izkušnje. Ko se lotevamo prečesavanja etničnosti oz. etnične pripadnosti kot družbenega koncepta, se razkrivajo številne sestavine etničnega: gre za tako imenovano vrojeno razsežnost, pa tudi za pridobljene vidike (1), za stabilne in spreminjajoče se vidike (2), za bistvene, eksistenčne vidike in za kontrastne, površinske vidike (3), za njeno racionalno, pa tudi zunaj racionalno razsežnost (4).

Z rojstvom v določeno etnijo (vrojena sestavina etničnega) posameznik podeduje določeno dediščino (s socializacijo pridobljena sestavina etničnega). S tem je definiran kot pripadnik te skupnosti. Kako bo ravnal s to dediščino, ali bo živel v duhu zavezanosti skupini in njenim normam, ali bo kulturno dediščino le delno sprejel in razvijal, ali jo bo povsem zavrgel, je odvisno od številnih individualnih in družbenih dejavnikov. Vsekakor je ohranjanje te dediščine, to je za skupnost značilnih vedenjskih vzorcev, mogoče ovrednotiti pri tistih, ki so zavezani etničnim normam, kakor pri onih, ki se oddaljujejo od predvidenih obrazcev obnašanja etnije.

Kaj je (so) za določeno etnično skupnost in za njene pripadnike pokazatelj(i) pripadnosti oziroma zavezanosti etnični dediščini, je treba ugotoviti za vsako od etničnih skupnosti posebej. Naloga raziskovalca torej je prepoznati manifestne in implicitne značilnosti zavezanosti etnični dediščini (Fishman 1978, str. 20). Ob raziskovanju tega kompleksnega pojava pa ne moremo mimo pomena, ki ga ljudje - naši bodoči respondenti - pripisujejo svojemu poreklu (vrojeni sestavini etničnega) in pa kulturni dediščini ter/oziroma etničnim (= socialnim) normam (pridobljena = priučena sestavina etničnega). Njihovo razumevanje lastne etnične dejanskosti je namreč pomembna sestavina razumevanja sveta, v katerem živijo. Gre za razumevanje družbe in kulture sploh, torej tudi za razumevanje etnične realnosti drugih (fenomenološki vidik). Kakor vsi drugi družbeni in kulturni pojavi, so navedene razsežnosti etnične identitete podvržene spremembam. Prav to spreminjanje etničnega pa zahteva vso raziskovalno korektnost in

previdnost, saj je pogosto podvrženo raziskovalčevi lastni (mogoče tudi upognjeni) percepciji položaja posamezne etnične skupnosti.

Za našo raziskavo se zdijo pomembni trije vidiki premikov oziroma spreminjanja etničnega (povzeto po Fishman 1978): 1. premiki v vsebini, 2. premiki v članstvu = individualni pripadnosti, 3. premiki v intenzivnosti (pomembnosti).

1. Spremembe vsebine: Razlike v ravnanju / obnašanju (medosebne, meddružinske, ali mrežne) glede na sicer sprejeti etnični model so lahko rezultat sprememb družbe ali v družbi na sploh (čas, prostor, podskupine, itd.) ali posledica nasilnih sprememb. Ni nujno, da sprememba v vsebini pomeni spremembo celovitega pomena etničnosti, ali da sprememba pomena (stališča) pomeni spremembo etnične identitete.

2. Spremembe pripadnosti: V primerjavi z nekdanjimi pogledi na spremembe individualne identitete (teze o naravni asimilaciji, asimilaciji kot cilju samem po sebi) gradi sodobni pogled in etnično pripadnost na podmeni, da moderni človek dojema vse svoje družbene, kulturne in celo fizične attribute kot izbiro, ki jo lahko opravi po lastni presoji za doseganje načrtovanih statusnih ciljev. Tovrstna, izbirna odločitev glede etnične pripadnosti pa je možna šele potem, ko poteka v skladu s spremenjeno etničnokulturno dediščino in vedenjskimi vzorci, ki v procesu spreminjanja izgubijo svojo mitološki poudarek. (Tega se v slovenskih razmerah zaveda zlasti manjšina v Italiji, ki v spremenjenih pogojih postindustrijske družbe vidi konkurenčne možnosti tako glede ohranjanja kakor tudi povečanja števila zavezanih svoji etniji v novi, kakovostni in privlačni ponudbi.) Ob tem ne gre za preprosto preračunljivost, temveč za tankočutno prepoznavanje sistema vrednot in meja katerega koli etničnega sistema. Prehod iz enega sistema v drugega je redkokdaj nenaden in dokončen. Do dramatične diskontinuitete pride le redkokdaj. Ostane lahko jedro prvotne identitete, četudi je prekrito z novimi vedenjskimi obrazci (Salamone 1975).

3. Spremembe pomembnosti (intenzivnosti): V nasprotju z napovedmi o izginjanju pomena etničnosti, smo od časa do časa pričeli s ponovnimi potrditvi. Prav ta trenutek je etnična sestavina človekove identitete močno potisnjena v ospredje in ima odločilen pomen pri odločanju o življenju in smrti. Nedvomno je torej pomembnost etničnega variabilna: Edinstvena zmožnost človeka, še zlasti modernega človeka je večplastna lojalnost in večplastna identiteta. Medtem ko od časa do časa odstopi pomembnejše mesto drugim identitetam, se drugič, kakor dokazuje naš danes, etnična pripadnost pojavi na prvem, najpomembnejšem mestu in nekako zastre pomen vseh drugih identitet. V ekstremnih razmerah (kakršnim smo pričeli v bosanskohercegovski vojni) lahko zastre tudi pomen pripadnosti človeški vrsti.

Ob tem se odpira vprašanje medetničnih stikov in procesov, ki se odvijajo v medetničnih odnosih. Odpira se vprašanje etničnih meja, ali bolje, vprašanje zamejitev in sicer znotraj same etnične skupnosti (regije, mreže, sloji, poklici in druge kulturne in družbene ločnice, ki nosijo značilen etnični pečat), pa tudi vprašanje etničnih meja med različnimi etnijami. Vprašanje propustnosti oziroma zaprtosti etničnih meja in njihovo spreminjanje neposredno zadeva premike v etnični identiteti (Fishman 1978).

V slovenskem etničnem prostoru se to vprašanje propustnosti etničnih meja kaže zlasti skozi prizmo maritalne mobilnosti, ki ob vztrajanju na klasični etnični simboliki povzroča nemalo zadreg.

Da bi se dokopali do prepoznavanja narave in vsebine medetničnih odnosov ter s tem povezanih kazalcev - elementov etnične identitete, se je treba, preden preidemo na teren socialnopsiholoških implikacij, ozreti na nekatera dejstva iz neposredne etnične stvarnosti. S takšnih izhodišč v primerjalni raziskavi prepoznavamo in razčlenjujemo

podobnosti in razlike med kazalci etnične identitete med posameznimi narodnimi manjšinami, ki jih vključujemo v primerjavo. Gre za sklop družbene predmetnosti: politične, zgodovinske, gospodarske, jezikovne, itd., ki deluje spodbujevalno, nevtrarno, ali zaviralno na vitalnost manjšine, to je na interes in sposobnost manjšine, da se obnaša kot posebna in aktivna kolektivna celota v medskupinskih razmerjih, torej v medetničnih odnosih (Giles 1978, str. 308).

Slovenska narodna skupnost v Avstriji, Italiji, na Madžarskem ter narodne skupnosti v Sloveniji so svoje etnične značilnosti, kulturo in jezik razvijale, ohranjale ali opuščale v različnih zgodovinskih, družbenih, političnih in gospodarskih razmerah. Širša družba oziroma država jim je v različnih zgodovinskih obdobjih nudila različna pravna zagotovila in različne institucionalne možnosti (izobraževanje, kulturna dejavnost, raba jezika, politična participacija, zunanja simbolika območja, itd.) za delovanje, bodisi v prid in v skladu z njihovimi etničnimi značilnostmi in interesi ali v škodo le-teh. Pogoji za vključevanje v življenje in delo na avtohtonem poselitvenem območju ter možnosti za socialno promocijo ob hkratnem ohranjanju in razvoju etničnih obeležij so se in se še danes razlikujejo od države do države. Poleg tega doživlja slovenska skupnost v isti državi v različnih pokrajinah različno obravnavo, različen pa je tudi pravni in institucionalni položaj avtohtonih skupnosti v Sloveniji. Razmerja med sosednimi narodi in stoletja izkušenj skupnega življenja na stičnem območju so oblikovala med prebivalstvom na obeh straneh meje predstave in stališča o lastni skupnosti in sosedih, ki delujejo kot skupen zgodovinski spomin in označujejo naravo medetničnih odnosov.

Navedeni vidiki položaja skupnosti na stičnih območjih v slovenskem etničnem prostoru opozarjajo na dejstvo, da je etnična pripadnost zgodovinski, torej spreminjajoči se pojav, katerega vsebina, pomen in intenzivnost so podvrženi kontinuiranemu preverjanju in reinterpretaciji. Torej je časovno in prostorsko različno akcentuirana.

Razlike v predmetni stvarnosti (raznotero delovanje zgodovinskih, pravnih, političnih, družbeno gospodarskih in demografskih, institucionalnih, itd. dejavnikov v sočasni in pretekli perspektivi), ki jo izkušajo narodne manjšine v Sloveniji ter slovenske skupnosti sosednih državah, predvidoma odseva v stališčih teh skupnosti ter v naravnosti do lastne etnične identitete ter do identitete drugorodne skupnosti. Eden od namenov raziskave je preverjanje gornje podmene.

Objektivni podobi družbenega konteksta je treba priključiti socialnopsihološko dimenzijo problema, t.j. subjektivni pogled na učinkovanje predmetne stvarnosti, saj jo pripadniki etnij v stiku lahko različno zaznavajo (percipirajo). S podatki o predmetni stvarnosti je mogoče tudi manipulirati ter na ta način izkriviti zaznavo in vrednotenje lastnega položaja med pripadniki manjšinskih skupnosti, pa tudi zaznavo in presojo pripadnikov večine glede položaja manjšine ter glede odnosov z njo. Takšne trende, n.pr., zaznavamo ravno kar na narodnostno mešanem področju Prekmurja. Tovrstno strukturno analizo utemeljujemo z naslednjim: Glede na stopnjo življenjske sposobnosti etnične skupnosti (objektivne in percipirane) se pripadniki različnih etnij različno vedejo v medetničnih položajih. Socialno psihološki procesi, ki se odvijajo v medetničnih odnosih, so v veliki meri odvisni od stopnje vitalnosti etnij v stiku. Zato je za primerjalni pogled na te procese, ki jih raziskujemo pri slovenskih skupnostih v sosednih državah in narodnih manjšinah v Sloveniji, treba dobiti vpogled v predmetno realnost samo, pa tudi v subjektivno refleksijo te realnosti v očeh etnij v stiku (manjšine in večine).

Z evaluacijo skupnih učinkov predlaganih dejavnikov je mogoče ovrednotiti relativno zmožnost posameznih manjšin, da delujejo kot aktivna kolektivna celota in, kakor predlaga Giles (1977), opraviti klasifikacijo njihove vitalnosti na kontinuumu od zelo

visoke do zelo nizke. Dosedanje deskriptivne raziskave predmetne realnosti narodnih manjšin v sosednih državah in v Sloveniji nudijo dovolj podatkovnega gradiva za tovrstno ovrednotenje; določene študije, ki zadevajo najnovejše razmere, pa nastajajo tudi v okviru tega projekta.

Seveda je ob tem treba imeti pred očmi, da niti predmetna realost, ki deluje na vitalnost manjšin, niti percepcija te realnosti med manjšino oziroma večino nista statični temveč dinamični. To pomeni, da spreminjanje družbenega in gospodarskega položaja (zlasti spremembe, ki učinkujejo na distribucijo sredstev za t.i. družbene dejavnosti) lahko povzroči spremembe navedenih dejavnikov vitalnosti, kar povzroči premike bodisi v smeri njenega jačanja ali slabljenja. (Ta čas smo imeli priliko opazovati dogajanje v Sloveniji ob opredeljevanju ustavno pravnega položaja italijanske in madžarske manjšine ter ob distribuciji sredstev za institucionalno podporo razvoju kulture in jezika obeh manjšin. Panelna raziskava, ki smo jo opravili v dveh časovnih rezih, je npr., pokazala pomembne razlike v stališčih do nekaterih vidikov institucionalne dvojezičnosti (do osebnih dokumentov, delovanja medijev itd.) (Nečak Lük 1994). Procesi demokratizacije na Madžarskem so odprli nekatere možnosti samoorganiziranja narodnih manjšin, kar je, kakor je pokazalo doslejše raziskovanje, že vplivalo na nekatera področja družbene stvarnosti Slovencev v Porabju, v določeni meri pa tudi na samopodobo manjšine ter na njena razmerja z večinskim in matičnim narodom. Fenomen slovenske državnosti skupaj s procesi demokratizacije in pluralizacije slovenske družbe spreminja percepcijo matičnega naroda v očeh slovenskih skupnosti v sosednih državah, s tem pa tudi zaznavo slovenskega naroda v očeh sosednih narodov. Odpira se vprašanje položaja avtohtone slovenske skupnosti vzdolž slovensko hrvaške meje, pa tudi drugih avtohtonih skupnosti v Sloveniji. Posebne razsežnosti življenja na stičnih, narodnostno mešanih območjih gotovo odpirajo procesi povezovanja v Evropi. To pomeni, da mora biti raziskovanje medetničnih odnosov v slovenskem etničnem prostoru, kar zadeva avtohtone skupnosti, zasnovano longitudinalno. Omogočiti mora: 1. opazovanje, analizo ter primerjavo medetničnih odnosov na posameznih stičnih območjih in med njimi = ozemeljska/regionalna razsežnost raziskovanega problema ter 2. opazovanje, analizo in primerjavo medetničnih odnosov v določenih časovnih rezih, da bi spoznali, kako deluje nanje spreminjanje družbene, politične, gospodarske, itd. stvarnosti, katere del so = časovna razsežnost raziskovanega problema.

Učinkovanje strukturnih dejavnikov, ki vplivajo na etnično identiteto oziroma vitalnost etničnih skupnosti v stiku na območni in časovni ravni, torej povezujemo z medetničnimi odnosi. Kot teoretsko podlago za oblikovanje empiričnega modela smo uporabili teorijo medskupinskih odnosov (Tajfel 1974, 1978), ki zajema niz osebnega (individualnega) in skupinskega (kolektivnega) opredeljevanja. Osnovna vprašanja, na katera želimo odgovoriti v raziskavi, so:

1. Ali želijo etnične skupnosti v stiku, ki jih vključujemo v našo raziskavo, spremeniti medetnični položaj in odnose (= premiki v vsebini)? Želja po spremembi implicira zavedanje o alternativnih možnostih. Od tod podvprašanja:

1.1. katere skupnosti in kateri družbeni sloji znotraj skupnosti želijo spremembo medetničnih razmerij (= premiki v pripadnosti),

1.2. kakšno strategijo in taktiko ubirajo posamezne etnije, da bi dosegle spremembe medetničnih razmerij:

- strategije približevanja (Klinar, 1991), c.f.: integracija, kulturni pluralizem, asimilacija, itd.),

- strategije oddaljevanja (izolacijo, segregacijo, separatizem, itd.).

Tajfel navaja naslednje možne skupinske strategije manjšine, ki naj pripeljejo do družbenih sprememb, oziroma sprememb v medetničnih odnosih: asimilacija, redefinicija negativnih značilnosti, družbena ustvarjalnost, skupinska tekmovalnost. Med strategijami večine najdemo že omenjeno manipuliranje z dejavniki etnične vitalnosti, različne tehnike razvrednotenja etničnih značilnosti manjšin, od poskusov razcepitve (na primer vindišarska ali vendska teorija), preko razširjanja negativnih stereotipov, alofobije do poniževanja, pa tudi dejanske poskuse približevanja, kadar je manjšina družbeno in gospodarsko dovolj močan in zanimiv subjekt (primer Angležev v francoski Kanadi, Italijanov na Južnem Tirolskem).

2. Kakšen je v očeh pripadnikov manjšine oziroma večine minimalni oziroma maksimalni niz kazalcev etnične identitete, na podlagi katerega je posameznika še mogoče definirati kot pripadnika določene etnije (= premiki v članstvu).

3. Kakšna je korelacija med vitalnostjo etnij v stiku ter premiki na kontinuumu elementov etnične identitete (= premiki v intenzivnosti).

Metodološki pristop

V skladu z večdisciplinarno zasnovo projekta so uporabljeni metodološki pristopi različnih disciplin. Pri empiričnem prepoznavanju medetničnih procesov, dinamike medetničnih odnosov ter kazalcev etnične identitete je v ospredju metodološki pristop sociologije (z nanjo navezujočimi se medstrokovnimi področji) ter metodologija politologije z elementi etnične antropologije.

V spremnih, primerjalnih študijah v funkciji interpretacije empiričnih podatkov, ki naj analizirajo predmetno realnost določene narodne manjšine v izbranem urbanem okolju, bodo uporabljene metode zgodovine, socialne demografije, prava.

Raziskovanje medetničnih odnosov lahko vedno označimo kot primerjalno raziskovanje - tudi takrat, ko raziskovanje ne sega preko državnih meja (podrobneje glej Hafner 1993 in Medvešek 1996). Seveda to lahko storimo le takrat, ko presežemo tradicionalno pojmovanje sociološkega primerjalnega raziskovanja, v okviru katerega se kot enote primerjave praviloma pojavljajo teritorialne enote (predvsem države). V okviru raziskovanja medetničnih odnosov, ki je prostorsko in institucionalno omejeno z državno mejo in pogosto poteka prav na področju ob tej meji, postane kategorija **narod** ključna primerjalna kategorija. Pri tem gre seveda za primerjavo dveh skupin, ki nista v enakem položaju: Slovenci kot etnična večina in deli sosednjega naroda (Italijani oziroma Madžari) kot narodna manjšina. Podobno velja za raziskavo na drugi strani meje, kjer se pojavljajo Slovenci kot manjšina, Italijani, Avstrijci oziroma Madžari pa kot večina. Primerjava torej poteka med dvema skupinama, ki imata različen status in ki hkrati sobivata na istem teritoriju in v medsebojni prepletenosti oblikujeta določeno družbeno strukturo.

Zbiranje relevantnih podatkov poteka s pomočjo vprašalnika na reprezentativnem vzorcu polnoletnih prebivalcev, pripadnikov manjšine in večine, v izbranih krajih in s pomočjo intervjujev. Vprašalnik vključuje poleg demografskih in stratifikacijskih spremenljivk še sklope spremenljivk, oblikovanih z namenom preveriti oziroma spoznati:

- vrednotenje institucionalnih možnosti, ki jih ima manjšina na razpolago, vrednotenje pravnih možnosti ter vrednotenje fenomena meje ter stikov z matičnim narodom,
- percepcije in stališča o lastni in drugi narodnostni skupnosti, o položaju lastne in druge skupnosti, o značilnih pojavih in ustanovah na stičnih območjih;

- dejavnike etnične identifikacije;
- dejavnike interetnične interakcije in komunikacije.

Za sociolingvistično in psiholingvistično analizo bomo uporabili posneto jezikovno gradivo, uporabili pa bomo tudi metodo analize diskurza.

Sklep

Na podlagi gornjih izhodišč smo v preteklih letih raziskovali medetnične odnose v narodnostno mešanih urbanih središčih ob slovensko madžarski in slovensko italijanski meji: v Lendavi, kjer ob Slovencih kot avtohtono prebivalstvo živijo še Madžari, v Monoštru, ki opravlja funkcije urbanega središča za slovensko Porabje in ima poleg madžarskega še zajeten delež slovenskega prebivalstva ter v Izoli oziroma v Slovenski Istri (glej bibliografijo). Poleg tega smo v prejšnjem obdobju načrtovani program razširili in obogatili z medčasovno analizo. To je bilo potrebno zaradi tega, ker je v času po prvem opazovanju kazalcev etnične identitete in medetničnih odnosov prišlo do intenzivnih družbenih sprememb, za katere je mogoče predvideti, da so vplivale na stališča prebivalstva o medetničnih razmerjih. V vzorec vključujemo pripadnike narodnih manjšin in pripadnike večinske skupnosti.

V tekočem obdobju smo nameravali ustrezno modificiran instrumentarij aplicirati v izbranih narodnostno mešanih urbanih okoljih vzdolž slovensko italijanske in avstrijske meje. Vendar zaradi prevelike finančne podhranjenosti projekta tega ne bomo mogli v celoti izvesti. Primanklaj smo nadomestili z ponovnimi paneli na že obravnavanih območjih vzdolž slovensko madžarske meje in v Slovenski Istri.

Raziskava zasleduje naslednje cilje:

- ugotoviti, kateri dejavniki (objektivni in subjektivni: pravno-varstveni, demografski, socialni, ekonomski, mobilnostni, socialno psihološki) po percepciji naših respondentov vplivajo na premike v etnični pripadnosti
- ugotoviti, kakšni so eksplicitni in implicitni kazalci etnične identitete:
  - * participacijski vidik (vključevanje v kulturne, socialne, družbene, družabne, itd. dejavnosti na stičnem območju in zunaj njega),
  - * komunikacijski vidik: razčlenitev na jezikovno dejavnost, upoštevanje jezikovno proputnost posameznih komunikacijskih kanalov (izbira jezika sporazumevanja na receptivni in produktivni ravni) ter na sporazumevalno zmožnost (znanje jezikov),
    - ugotoviti, kakšne so percepcije in stališča prebivalstva na stičnih območjih:
    - * do lastne etnične skupnosti, svoje kulture in jezika, (Slovenci in Madžari v Prekmurju oziroma Madžari in Slovenci v Porabju o sebi),
    - * do druge etnične skupnosti, njene kulture in jezika (Slovenci oz. Madžari v Prekmurju o madžarski manjšini oz. slovenskem narodu, Madžari in Slovenci v Porabju o slovenski manjšini v Porabju oz. madžarskem narodu),
    - * do matičnega naroda narodne manjšine (Slovenci in Madžari v Prekmurju o Madžarih in Madžarski, Madžari in Slovenci v Porabju o Slovencih in Sloveniji).

Raziskava torej opozarja na vlogo in pomen etnične identite na narodnostno mešanih območjih v slovenskem etničnem prostoru, na narodnostno mešanih območjih na obeh straneh slovenske državne meje. S pomočjo analize percepcij in stališč prebivalstva obeh narodnosti na stičnih območjih pokaže na potencialne nevtralne točke, pa tudi na produktivna razmerja med etnijami v stiku. Z analizo implicitnih in eksplicitnih kazalcev narodnostne identitete prepoznava trende oziroma smeri pri eventualnem spreminjanju etničnega.

Projektna dokumentacija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva, (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) [:vprašalnik]. Ljubljana: INV, 1991. 39 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva, : sumarni pregled rezultatov (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru). Ljubljana: MZT, 1992. 95 str. [COBISS-ID 178509]

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthárd/Monošter, (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) [:vprašalnik] Ljubljana: INV, 1991. 40 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthárd/Monošter : sumarni pregled rezultatov (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru). Ljubljana: MZT, 1993. 104 str. [COBISS-ID 179533]

Fazno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na temeljnem raziskovalnem projektu v letu 1993 : »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«, (Raziskovalne naloge, 65). Ljubljana: INV, 1993. 189 str. [COBISS-ID 442189]

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva [:vprašalnik], (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru). Ljubljana: INV, 1994. 20 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva : pismo 1994, (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, 76). Ljubljana: MZT, 1994. 40 str. [COBISS-ID 4883277]

Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske : vprašalnik: Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola, (Raziskovalne naloge, 78). Ljubljana: MZT, 1994. 31 str. [COBISS-ID 4883789]

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, 77). Ljubljana: MZT, 1994. 76 str. [COBISS-ID 4883533]

Fazno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na znanstveno-raziskovalnem projektu v letu 1994 : Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, (Raziskovalne naloge, 71). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995. 154 str. [COBISS-ID 1253197]

Interetnikus kapesolatok és nemzetiségűk Szentgotthárd/Monošter városában : kérdőív : vprašalnik. Ljubljana: INV, 1995. 20 str. [COBISS-ID 5343053]

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgotthárd : pismo 1995 : Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske, (Raziskovalne naloge, 82). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995. 62 str. [COBISS-ID 5342797]

Letno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja : naslov projekta: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, (Raziskovalne naloge, 84). Ljubljana: INV, 1996. 167 str. [COBISS-ID 4492365] (s sodelavci).

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva : primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske : [vprašalnik] : a nemzetisé gi identitás elemeinek összehasonlító elemzése Szlovénia, Ausztria, Olaszország és Magyarország régióinak érintkezési területein élő lakosság körében. (Mednarodni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru, 81). Ljubljana: INV, 1996. 32 str. [COBISS-ID 5225549]

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske : [vprašalnik] : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : l'analisi comparativa degli elementi dell'identità nazionale della popolazione delle regioni confinanti in contatto della Slovenia, Austria, Italia ed Ungheria, (Mednarodni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru). Ljubljana: INV, 1996. 33 str. [COBISS-ID 5225037]

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva : pismo 1997, (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru). Ljubljana: INV, 1996. 25 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgotthárd : [vprašalnik]: Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1997. 32 str.

Objave izsledkov projekta:

HAFNER FINK M.: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št. 28 (1993), str. 15-27

JESIŠ, B. Zastopstvo italijanske in madžarske narodne skupnosti v državnem zboru Republike Slovenije in občinskih organih. - V : Kärnten Dokumentation. Geerbte Vielfalt - Volksgruppen in Österreich und in den Nachbarstaaten. Band 12, str. 44-54. Klagenfurt 1995

- Medetnični odnosi in politika : drobci iz raziskave / Boris Jesih. V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - 28 (1993), str.86-91. COBISS-ID 769869

- Možnosti političnega zastopanja manjšin. -V : Manjšine v prostoru Alpe-Jadran.- Zbornik referatov. - Ljubljana 1994

- Zastopstvo italijanske in madžarske narodne skupnosti v Državnem zboru Republike Slovenije in občinskih organih. V : Kärntner Dokumentation. Band 12. geerbte Vielfalt - Volksgruppen in Österreich und in den Nachbarstaaten (Hrg. Karl Anderwalt, Maria Novak-Trampusch), Klagenfurt 1995, str. 44-55

- Medetnični odnosi in politika / Boris Jesih. V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št. 31 (1996), str. 35-46. Tabele. COBISS-ID 5589837

KLOPČIČ, Vera: Informacija o dvojezičnem poslovanju na narodnostno mešanih območjih v republiki Sloveniji / <Vera Klopčič, Jana Kranjec-Menaše, Sonja Kurinčič-Mikuž, Katarina Munda-Hirnok, Nada Vilhar>. V: Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije. - ISSN 1318-0169. - 20, št. 3 (18.I.1994), str. 70-82. COBISS-ID 501069

- Mednarodni dokumenti o varstvu narodnih manjšin in obveznosti države Slovenije do slovenskih manjšin / Vera Klopčič. V: Manjšina kot subjekt / <Boris Jesih (urednik)>. - Ljubljana : Državni zbor Republike Slovenije, Delovna skupina za problematiko slovenske manjšine Odbora za mednarodne odnose : Inštitut za narodnostna vprašanja : Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, 1996. - (1996)str. 14-15. COBISS-ID 5156429

- The use of the language of the Italian and Hungarian ethnic minorities in the work of judiciary organs in the Republic of Slovenia / Vera Klopčič. V: Applied linguistics. - ISSN 1318-2838. - 1, št.1 (1993), str. 26-34. COBISS-ID 4568397

MEJAK, Renata: Čezmejni stiki prebivalcev Lendave s sosednjo Madžarsko / Renata Mejak. V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - 28 (1993), str. 65-85. Tabele. COBISS-ID 764749

- Nekateri elementi percepcij Lendavčanov o sosednji Madžarski : (prikaz delnih raziskovalnih izsledkov) / Renata Mejak. V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št.29-30 (1994-1995), str. 35-50. Tabele. COBISS-ID 4435277

- A magyar nemzeti ünnepek ismerete / Mejak Renata. V: Muratáj. - ISSN 0353-5584. - št. 2 (1996), str. 55-68. COBISS-ID 1515827

- Odziv na vprašalnik Inštituta za narodnostna vprašanja v Monoštru (junij-julij 1992) / Renata Mejak. V: Slovenski koledar. - ISSN 0237-1480. - (1993), str.53-56. COBISS-ID 901453

- Demokratične družbene spremembe in stiki manjšin z narodno matico / Renata Mejak. V: Slovenski koledar. - ISSN 0237-1480. - (1994), str.76-82. Ilustr. COBISS-ID 505421

- Affinitások és különbségek a határ két oldalán (Muravidék - Zala megye) : bevezető magyarázata a tanulmányhoz / Renata Mejak. V: Naptár... - ISSN 1318-0290. - (1996)str. 67-77. COBISS-ID 4426829

- Prispevki spoznavanju slovenske manjšine Porabju / Renata Mejak. V: Šolska kronika. - ISSN 0352-7972. - 23, str. 55-203. COBISS-ID 20264962

- Kako nastaja podoba o Sloveniji pri prebivalcih Monoštra : nekateri izsledki raziskave / Renata Mejak. V: Slovenski koledar. - ISSN 0237-1480. - (1995), str. 85-89. COBISS-ID 1225549

- Medčasovna analiza čezmejnih stikov in pogledov Lendavčanov na sosednjo Madžarsko : (1991-1994) / Renata Mejak. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995. - 55 str. - (Raziskovalne naloge) COBISS-ID 4726349

- Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Monošter/Szentgotthárd : Medčasovna analiza čezmejnih stikov prebivalcev Monoštra s sosednjo Slovenijo : Medčasovna primerjalna analiza percepcij prebivalcev Monoštra o Madžarski in Sloveniji / Renata Mejak. - Ljubljana : INV, 1996. - 44 str. - (Ekspertize) COBISS-ID 5224781

- Medčasovna primerjalna analiza čezmejnih stikov in percepcij prebivalcev Monoštra o Madžarski in Sloveniji / Renata Mejak. V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št.

31 (1996), str. 89-132. tabele, grafikoni. COBISS-ID 5592141

MEDVEŠEK, M. Metodološki okvir raziskave v Slovenski Istri. Razprave in gradivo 31, (Ljubljana), 1996, str.7-11.

- Analiza etnične vitalnosti Madžarov v Lendavi. Razprave in gradivo 31, (Ljubljana), 1996, str.47-78..

MUNDA-HIRNÖK, Katarina: Spremljanje medijev na narodnostno mešanem področju v Lendavi V: Porabje. - ISSN Y500-909X. - 3, št.21 (21.X.1993), str. 6. COBISS-ID 355661

- Javna občila na narodnostno mešanem območju v Lendavi / V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - 28 (1993), str. 46-64. Grafikoni, tabele. COBISS-ID 764237

- Mediji in slovenska manjšina na Madžarskem V: Slovenski koledar. - ISSN 0237-1480. - (1994), str. 87-90.

- Mediji in slovenska manjšina na Madžarskem V: Manjšine v prostoru Alpe-Jadran / Delovna skupina za manjšine Alpe-Jadran, Vlada Republike Slovenije <in> Inštitut za narodnostna vprašanja. - Ljubljana : Vlada Republike Slovenije, Delovna skupina za manjšine Alpe-Jadran, 1994. - (1994), str. 253-256. COBISS-ID 1483085

- Mediji med slovensko manjšino na Madžarskem V: Koroški vestnik. - ISSN 1318-1866. - 28, št. 1/2 (1994), str. 48-50. COBISS-ID 48489984

- Spremljanje medijev v Monoštru / Katarina Munda-Hirnök. V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - št.29-30 (1994-1995), str. 25-34. COBISS-ID 4404045

- Aktualni položaj Slovencev na Madžarskem / Katarina Munda-Hirnök. V: Koroški vestnik. - ISSN 1318-1866. - 29, št.2 (1995), str.73-86. COBISS-ID 4400717

- O porabskih Slovencih v Washingtonu. V: Slovenski koledar. - ISSN 0237-1480. - (1996), str.78-80. COBISS-ID 4432205

- Predstavitev Porabja. V: Porabje. - ISSN Y500-909X. - 4, št.11 (2.VI.1994), str. 4. COBISS-ID 929101

- Media in the ethnically mixed region of Lendava / Munda Hirnok, Katalin. V: Kulturak talalkozasa - kulturak konfliktusai / szerkesztette Krupa Andras, Eperjessy Erno, Barna Gabor. - Bekescsaba ; Budapest : Magyar neprajzi tarsasag, 1995. - (1995) Str. 157-161. COBISS-ID 5082189

NEČAK LÜK, A. Položaj slovenščine kot sredstva javnega sporazumevanja v manjšinskih položajih. Zbornik soboškega muzeja, 2, (1991/92), str. 67-72. [COBISS-ID 50366720]

- K proučevanju jezikovnega položaja v Porabju. V: Štrukelj, I. (ur.). Jezik tako in drugače : zbornik. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije: Inštitut za družbene vede, 1993, (1993), str. 65-75. [COBISS-ID 1228109]

- Sporazumevanje v večkulturnem okolju: nekaj raziskovalnih pristopov. V: Vencelj, P. (ur.), Klemenčič, V. (ur.), Novak Lukanovič, S. (ur.). Manjšine v prostoru Alpe-Jadran : zbornik referatov = Konferenzbericht : = zbornik referata : = atti di convegno : = felszólalások gyujtemenye : Bled, 21. - 22. 10. 1993. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Delovna skupina za manjšine Alpe-Jadran, 1994, (1994), str. 194-204. [COBISS-ID 1479245]

- Interethnic relations in the ethnically mixed regions along the Slovene - Hungarian border. V: Krupa, A. (ur.), Eperjessy, E. (ur.), Barna, G. (ur.). Kultúrák találkozásai - kultúrák konfliktusai : (Az V. nemzetközi néprajzi nemzetiségtudató konferencia előadásai, Békéscsaba, 1993. október 7-8-9.). Békéscsaba; Budapest: Magyar néprajzi társaság, 1995, 1995, str. 295-300. [COBISS-ID 5081933]

- Ethnic, linguistic and cultural diversity in Slovenia — educational policy and practice. V: Human rights and minorities in the new European democracies: educational and cultural aspects. Strasbourg: Council of Europe, 1996, str. 78-86. [COBISS-ID 5315405]
- Medetnični odnosi v sociolingvistični perspektivi. V: Šumi, Irena (ur.), Venosi, Salvatore (ur.). Večjezičnost na evropskih mejah - primer Kanalske doline : Kanalska dolina, oktober 1995 : zbornik predavanj in referatov : Valcanale, October 1995 : anthology of lectures and papers. Ukve: SLORI, Sedež kanalska dolina: = SLORI, Seat Valcanale, 1996, str. 131-150. [COBISS-ID 4788557]
- Jezikovna razmerja na območju med Muro in Rabo. V: Balažič, J. (ur.), László S. (ur.). Ljudje ob Muri : zbornik referatov mednarodne znanstvene konference v Lendavi, 10.-12. maj 1995. Murska Sobota: Pokrajinski muzej; Zalaegerszeg: Göcseji Múzeum, 1996, str. 281-297. [COBISS-ID 5230413]
- Slovenski jezik v Porabju. V: Vugrinec, J. (ur.), Takács, M. (ur.). Sodelovanje ob meji: [zbornik] : Štanulmánygyűjtemény]. Murska Sobota: Pokrajinska in študijska knjižnica; Szombathely: Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár, 1996, str. 233-258. [COBISS-ID 5224525]
- Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih. V: Nečak, D. (ur.). Avstrija, Jugoslavija, Slovenija, Slovenska narodna identiteta skozi čas : zbornik, Lipica, 29. maj - 1. junij 1996, (Historia). Šljubljana]: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997, str. 117-132. [COBISS-ID 5434957]
- Language component of the interethnic relations issues in the ethnically mixed regions along the Slovene-Hungarian border. Razprave in gradivo, Ljubljana, 28 (1993), str.28-37. [COBISS-ID 762445]
- Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske. Razprave in gradivo, Ljubljana, št.28 (1993), str.5-14. [COBISS-ID 761165]
- Ethnic identity and language continuity. V: Novak Lukanovič, S. (ur.). Overlapping cultures and plural identities. Ljubljana: Slovenska nacionalna komisija za UNESCO: INV, 1995, (1995), str.87-100. Tabele, grafikoni. [COBISS-ID 4446797] ISBN 961-6159-01-1
- Jezik in etnična pripadnost v Porabju. Razprave in gradivo, Ljubljana, št.29-30 (1994-1995), str.5-23. Tabele, grafikoni. [COBISS-ID 4402765]
- Jezik kot kazalec stanja medetničnih odnosov. Razprave in gradivo 31 (1996), str.11-24. ISSN 0354-0286
- Slovene languages issues in the Slovene Hungarian borderland. - International journal of the sociology of language 124 (= The Sociolinguistics of Slovene, ed.by Marc L. Greenberg). Kansas 1997, pp. 99-128. ISSN 0165-2516
- 169. Slovenia (Slowenien/Slovénie). Kontaktlingvistik/Contact Linguistics/Linguistique de contact. An International Handbook of Contemporary Research, Vol. 2 H. Goebel, P.H. Nedle, Z. Starý, W. Wölck. Handbücher zur Sprach und Kommunikationswissenschaft, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1997 (V tisku).
- Novak Lukanovič, S., Jesih, B. Opredelitev za sožitje še neokrnjena : izsledki raziskave žMedetnični odnosi in narodna identiteta v Slovenski Istri'. Primorske nov., 28.VI.1996, let. 50, št. 50, str. 18. [COBISS-ID 4814157]

NOVAK-Lukanovič, Sonja: Dvojezična vzgoja in izobraževanje: vloga v družbi in stališča posameznikov : (prikaz rezultatov raziskave) / Sonja Novak-Lukanovič. V: Razprave in gradivo. - ISSN 0354-0286. - 28 (1993), str. 38-45. COBISS-ID 763725

- Das zweisprachige Schulwesen in Lendava/Prekmurje / Sonja Novak-Lukanovič, Renata Mejak. V: Mit Sprachen leben / ed. Ulrike Proll, Werner Holzer. - Celovec : Drava, 1994. - str. 112-134. COBISS-ID 1199181
- Jezikovni in kulturni pluralizem: primer dvojezične osnovne šole v Lendavi/Lendva / Sonja Novak-Lukanovič. V: Vestnik koroških partizanov. - ISSN 0350-7130. - 25, št. 1/2 (1991), str. 67-78. COBISS-ID 36410368
- Jezik manjšine in izobraževanje / Sonja Novak-Lukanovič. V: Razprave in gradivo. - ISSN 0034-0251. - št.26-27 (1992), str.118-124. COBISS-ID 438861
- Minority language and education - the case of the Hungarian language in Slovenia / Sonja Novak-Lukanovič. V: Applied linguistics. - ISSN 1318-2838. - 1, št.1 (1993), str.140-146. COBISS-ID 4569165
- Some reflections on ethnic identity in multicultural societies V: Overlapping cultures and plural identities / uredila Sonja Novak Lukanovič. - Ljubljana : Slovenska nacionalna komisija za UNESCO : Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995. - str. 133-138. COBISS-ID 4447053
- Kisebbsegi nyelv es oktatás Szloveniában / Sonja Novak-Lukanovič. V: Kisebbsegkutatás. - ISSN 1215-2684. - št.2 (1992), str. 768. COBISS-ID 1228365
- The position of Italian and Hungarian minority in Slovenia : educational aspect / Sonja Novak Lukanovič. - Strasbourg : Concil of Europe, 1994. - 5 str. COBISS-ID 5249101
- Večkulturnost in družba. V: Manjšine v prostoru Alpe-Jadran / Delovna skupina za manjšine Alpe-Jadran, Vlada Republike Slovenije <in> Inštitut za narodnostna vprašanja. - Ljubljana : Vlada Republike Slovenije, Delovna skupina za manjšine Alpe-Jadran, 1994. - (1994), str.185-193. COBISS-ID 1478989
- The position of the Italian and Hungarian minority in Slovenia : educational and cultural aspect / Sonja Novak Lukanovič. V: Letopis. - ISSN 0943-2787. - Vol. 42 (1995), posebna izdaja, str. 27-31. COBISS-ID 1629773
- The role of the minority language in the educational system : results of the case study / Sonja Novak-Lukanovič. V: Kleine Nationen und ethnische Minderheiten im Umbruch Europas / edited by Silvo Devetak, Sergej Flere, Gerhard Seewann. - Munchen: Slavica, 1993. - (Ethnica et Nationes ; Bd. 1). - str. 219-222. COBISS-ID 1228877

Izbrana in citirana literatura

- Bergnach L., Sussi E. (eds.) (1993) Minoranze etniche ed immigrazione: la sfida del pluralismo culturale. - Milano, Franco Angeli
- Bregnach L. Delli Zotti Giovanni (1992) (eds)Ethnie, Confini, Europa.Milano
- Isajiw, W.W., 1974. Definitions of ethnicity, Ethnicity 1, 111-124. Citirano po Fishmanu 1977.
- J. A. Fishman, 1977. Language and Ethnicity. V: Language, Ethnicity and Intergroup Relations, Giles,H.(ed). Academic Press, London, New York, San Francisco. Perspective. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, J. A., 1989. Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic
- Fishman, J. A., 1991. Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. Clevedon: Multilingual Matters.
- Gellner, E., 1994. Encounters with Nationalism. Oxford, Cambridge: Blackwell
- Giles, H. (ed.), 1977. Language, Ethnicity and Intergroup Relations. Academic Press, London, New York, San Francisco.

Giles, H., Bourhis, R. Y., Taylor, D. M., 1978. *Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations*.

Klinar, P., 1976. *Mednarodne migracije*. Maribor, Obzorja.

Nečak Lük, A., 1993. *Dinamika medetničnih odnosov v Sloveniji*. V: *Slovenija in Evropska konvencija o človekovih pravicah*. Zbornik razprav, Ljubljana.

Nečak Lük, A., 1993. *K proučevanju jezikovnega položaja v Porabju*. V: *Jezik tako in drugače*. Zbornik, Ljubljana.

Sussi, E., Štrukelj I. (eds) (1994) *Narodne manjšine danes in jutri*. Trst: SLORI

Štrukelj, I. (1992) *Etnolingvistična vitalnost narodnih manjšin*. Ljubljana, Inštitut za družbene vede.

Summary

Ethnic Identity and Interethnic Relations on Slovene Ethnic Territory

A Project Presentation

The Slovene national minorities in Austria, Italy and Hungary and national minorities in Slovenia have been developing, preserving or shedding their ethnic characteristics, their culture and language in different historical, social, political and economic circumstances. In different historical periods the state and society at large have offered them different legal guarantees and different institutional opportunities for surviving (education, cultural activities, the use of language, political representation, the outer symbolics of a particular region, etc.), either to the benefit of their ethnic distinctions and interests, or to their detriment. Even today the chances Slovenes have to live and work on their native land, to move up the social ladder while preserving their ethnic characteristics differ from country to country. In addition to this, Slovene communities in different regions of the same country are treated differently, just as there are differences in the legal and institutional status of autochthonous communities in Slovenia. The relations between neighboring nations and the century-long experience of common life on common territory have given rise among the population on both sides of the border to concepts and views on their own community and their neighbors which function as common historical memories and determine the nature of interethnic relations.

The paper presents the project of the Institute for Ethnic Studies, "Ethnic Identity and Interethnic Relations on Slovene Ethnic Territory", which researches the subject matter mentioned above. The project features a multi and interdisciplinary approach. It is planned as a longitudinal panel study of a comparative nature. The research is focused on the relations between ethnic groups in contact and the indicators of ethnic identity on nationally mixed regions on both sides of the Slovene border through the prism of the attitude of both majority and minority members towards the phenomena and processes which affect common life in nationally mixed regions. The research is based on the hypothesis that ethnicity (ethnic identity, ethnic affiliation) is a historical, therefore changing phenomenon. The stability or fluidity of individual ethnic identity - and consequently group ethnic identity - depends on the power ratio between particular ethnic groups.

Jože Toporišič
Iz kmečke srenje v meščanski svet izobražencev
(Ob primeru Jerneja Kopitarja)

Jernej Kopitar je, najprej v pismih Jakobu Grimmu, l. 1839 pa v svoji Avtobiografiji, podajal stvari sprva iz tedanjega podeželskega kmečkega, nato pa tudi mestnega izobraženskega življenja šolarja, dijaka in zasebnega Zoisovega tajnika. Ti drobci zbrani podajajo dokaj zaokroženo podobo, mestoma celo dokaj intimnega, življenja tistega časa v vaški srenji, v stiku z župnikom in učiteljem ter mentorjema: ko je bil mlad, s Zoisom in njegovim krogom, v moški dobi pa z Jakobom Grimmom, človekom nedvomnega svetovnega slovesa.

First in his letters to Jakob Grimm and then in his 1839 Autobiography, Jernej Kopitar pictured the life of a country boy, and later on the city life of a school boy, student and Zois's private secretary. These fragments give a rather comprehensive picture, at times even quite intimate, of life in a village community, in close contact with the priest, the teacher and two tutors: when he was young, with Zois and his circle, in his adult years with Jakob Grimm, doubtlessly a man of world renown.

Splošno znano je, da je o naši temi marsikaj znano iz Kopitarjeve Avtobiografije, nastale l. 1839*, manj znano pa je, da je precej tega najti tudi v njegovem dopisovanju z Jakobom Grimmom.** To drugo bodi obstranska tvarina našega pisanja za Traditiones, pisanje iz življenjepisa pa mu bo glavno vodilo.

V Kopitarjevi Avtobiografiji (AB, 2) o njegovem rodu beremo:¹ »Kopitar je bil rojen med podeželskim ljudstvom. Njegov oče je bil lastnik polovične hube v vasi Répnje na

---

* Prim. Barth. Kopitars kleinere Schriften sprechwissenschaftlichen geschichtlichen, ethnographischen und rechts historisches Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich, Wien 1857, Selbstbiographie (Geschrieben 1837), 1-14.

** Prim. B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm von Max Vasmer. Mit einer Tafel. Berlin 1938, XXXVIII + 217 str. + -tabla-.

¹ Navedena besedila je iz nemščine oz. latinščine prevedel avtor tega sestavka: iz katerega jezika na katerem mestu, tu ni posebej zaznamovano; v navedenih dveh virih je zato treba primerjati ustrezna izvorna besedila.

Gorenjskem, nekako precèj na sredi med Ljubljano, Kamnikom in Kranjem, na jugo-vzhodnem pobočju manjšega hriba, daleč od glavne ali velike ceste. Vsaka huba v Repnjah je imela svoj njivski delež vzhodno, gorskega pa zahodno ob njeni hiši, kar na očeh, če ne računamo ravno tako odmerjenega, pa bolj oddaljenega v občinskem gozdu in travnikov.« In nadaljuje s prikazom družine svojega očeta (AB, 2): »Kopitarjev oče, Jakob, je razen /Jerneja/ imel še štiri žive otroke, večinoma dečke, med temi pa je bil Jernej srednji.« Po tem se zdi, da so Kopitarjevi² imeli le eno živo hčer: »dve drugi deklici in en fantek so umrli /že/ prej.«

Kopitarjev oče je poleg gospodarjevske imel še dve funkciji: bil je cerkveni ključar, »čas, ki se ji je oče sicer podrejal samo v nuji, je pa nikoli ni iskal, prav tako malo kakor čas župana,³ ki je izhajala iz zemljiške posesti in ki je obojo v najboljšem primeru imel za krajo časa lastnemu gospodarstvu.« (AB, 3–4) Sicer je »/k/atoliška kmečka družina srečna, če med svojimi člani ima duhovnika: izkorišča ga kot za stavo, dokler živi, in deduje za njim po njegovi smrti. – Kopitar ji je nekoč na njeno govorjenje, kako svet da je duhovski stan itd., za šalo odgovoril, da se je odločil za najsvetejšo stopnjo duhovniškega stanu, za kapucina. Tedaj bi bili morali slišati naivno razgovorjanje. Zakaj? Ker kapucin ne sme imeti v lasti ničesar.« (AB, 7).

Bolj simpatične stvari iz podeželskega življenja svojega časa navaja Kopitar Grimmu na nekaterih drugih mestih. Tako npr. o *koledi* (nedatirano, 95–96): »/To/ je nam svečani obhod mladeničev z glasbo po vaseh in po posameznih domovih o božiču in z vsemi devicami posameznega doma ples; način d o b i v a n j a nabirke za izdatek cerkvenih voščenic. Nabirka iz povesev /Spinnhaar/ etc. v naravi se v Ljubljani vnovči in za to se kupijo voščene sveče, ki potem v cerkvi kot petstolista velikanska lilija bleščijo, dokler se ne povzijejo in se ne nadomestijo z n o v i m i . /.../ Brhki fantje se imenujejo kolédniki (glagol kolédvati /koledovati/.)

O koledovanju še 24. 12. 1835, 137: »Naši *kolédniki* so prelepi. Najčednejši fantje hodijo od hiše do hiše, plešejo z vsemi dekleti, končno jih hišna mati obdaruje večinoma s predivom, iz katerega izkupička se potem nabavlja cerkvena svečava, oltarne sveče.«⁴

² Na enem mestu dopisovanje z Grimmom (22. 4. 1837, 166) podaja celo razporeditev prostorov v rojstni hiši: »/veža/ je prostor, če si prestopil prag, in /v njem/ ognjišče, vhod v pravo kurljivo stanovanjsko sobo (*hiša*), nasproti nemara stopnice na zgornji hišni pod, v ozadju pa vhod v mlečno klet.« Tako je v Kopitarjevi hiši (stara je sicer pogorela), toda Kopitar je bil po pripovedovanju sedanje lastnice tudi v tej še danes.

³ Na Kranjskem je sedaj *župan* vaški razsodnik (Dorfrichter); moj oče je bil to nekaj časa, dokler ni odstopil.

⁴ Kopitar prikazuje še več narodopisnega, npr. **Kurenta** (95) (spominja na *kur-ec*); Světi Kórant: »/J/e vrsta S. Eulenspiegla in bo od vas /Nemcev/ iznajden in če se ne motim, imate tudi vi podobnega pod d r u g i m imenom. Naš je bil lustig /vesel/ in dober in je Smrt imel za norca, imajoč ne vem od kod pretentavno (infatatum) drevo, ki je zadrževalo stopajočega kaina. Ko pa je mrtev prišel pred pekel. Satan takega gosta ni hotel; zato ga je /korant/ z vrati pripravil, tako da so nohti pripravtega moleli iz vrat, Korent pa jih je kot kovač zavil in pribil, da je vrag (gridaret) jadikoval aj aj. Tudi sv. Peter ga šaljivca ni hotel pustiti noter, toda ta je /.../ takoj skočil noter in rekel: jaz sem na svoji zemlji in tleh. To so le o d l o m k i iz otroškega spomina; starke veliko več vedo.« – O **torklji** (96): »*Torklja* je tudi nočna maščevalka za delo ob praznikih, vendar ne vem več prav.« – O **kresu** (96): »Poletni kresni obrat (solsticij) se pri nas imenuje *krés*, ga pa ne smemo mešati z Janezom Kerstnikom /.../. Spada pa h *krés-ati* 'prižigati ogenj' kakor staroslovensko vskrésiti 'zbuditi od mrtvih'. Kresoval sem še sam kot pastir in pri tem s o d e l o v a l /.../. Ali naj bi tudi *krénem* 'umorim' spadalo sem? – In k Murku (31. 3. 1836, 143): »Murkove mitološke stvari, mislim, sem Vam že povedal, so same kompilacije iz drugih knjig, ne iz ljudstva; in *najmanj kritični* del njegovega dela.« – **Čarovnice** (19. 7. 1839, 175): »Jaz sem še s l i š a l z v o n i t i proti čarovnicam med nevihto na Kranjskem, toda jožefinski zdravniki so /to/ prepovedali.« – **Škrat in Kotar** (13. 8. 1826, 44): »Prosim, povejte mi, ali se *škrátelj* 'gorski duh' razen na Kranjskem pojavlja tudi pri drugih Slovanih. Sicer ga bom spet imel za germanizem, kajti *Schratel*, *Schretel* sta običajni nemški poimenovanji (Irske pravljice o vilah, LXV). O

•Ko bi bili Kopitarjevi starši konec l. 1800 še živeli in predvsem brez Žige Zoisa, bi bil Kopitar verjetno prestopil na teologijo /in bi bil/ v najboljšem primeru morda škof (kakor jih je postalo več pred njim in za njim študirajočih sošolcev-) in v najslabšem primeru dobro podprt župnik. Tako pa sebična želja stranskih sorodnikov ni imela zadostne teže, da bi ga bila določila za teologijo, kakor koli bi mu bile cerkvenozgodovinske in filološke študije na teologiji in celo duhovniški poklic zelo prijetni. (AB, 7)

Sicer pa, kako je sploh prišlo do njegovega šolanja, tj. do izstopa iz kmečke srenje v meščanski svet? In kakšen je bil slednji?

•Mesta /.../ karantanskega področja Trst, Beljak, Ljubljana, Zagreb, Celje, Ptuj, Radgona (da ničesar ne rečemo o Gradcu, ki razen imena nima nič več slovenskega, in o klasičnem Karnuntu, iz katerega sam Pavel Diakon izvaja Karantance) so – kakor na Češkem – večinoma z Nemci obljudena, ki pa govorijo tudi kranjsko ali slovenje narečje, torej kolikor niso kot Trst več-, pa vsaj dvojezična, medtem ko podeželsko ljudstvo zna samo slovensko. (AB, 2)

In gledano s širšega stališča? – »Patenti cesarja Jožefa II, pozivajoči k obiskovanju šol, niso ostali brez učinka na podeželsko ljudstvo. (AB, 2). Tako tudi pri Kopitarjevih ne: •Ko je bil Jernej kakih devet let star in je še pasel čredo svojega očeta⁵ – ta davidovski spomin nazaj na hrib in gozd gre še zmeraj med njegove najprijetnejše⁶ – ga je nekoč vprašal oče, ali ne bi hotel 'iti študirat'. (Oče je v tem primeru hotel kakor stari Horac za svojega Kvinta, da bi začel z redno mestno šolo, ne s trivialno župnijsko, ki jo je seveda imel bližje.) Od tega časa naprej z dečkove strani ni manjkalo opozarjanj, dokler ga oče končno 25. januarja (spreobrnitev Pavlova) 1790 ni peljal v Ljubljano. Čeprav je takó, ker se je šolsko leto začelo s 1. novembrom, prišel skoraj za polovico tečaja prepozno, je bil vendarle še sprejet v prvi razred normalke in je ob koncu /šolskega leta/ zaradi svoje pridnosti lahko napredoval v naslednji razred kakor tisti, ki so v šolo bili prišli novembra. (AB, 2–3)

•Pri tem pa ni ne zloga razumel nemško, ko je prišel iz Repenj v Ljubljano, toda učitelji prvega razreda govorijo tudi kranjsko. /.../ Sicer pa pri slovenskem dečku med iz njega norčujočimi se šolarji ni šlo brez domotožja: vendar mu je to mati pogosto prerokovala, kadar je preveč pritiskal na očeta, da bi ga popeljal v Ljubljano; in tako je študentova zadeva časti (point d'honneur) (tj. sram pred materinim posmehom) premagala njegovo domotožje. Ko pa je septembra prišel domov na počitnice, pri njem in še bolj pri njegovih domačih ni bilo brez zmagoslavja, da je župniku ministriral pri maši, seveda še ne da bi bil besedico razumel od vse latinščine, v kateri se je izmenjeval z

kranjskem Možu v mesecu, *Kotarju*, sedaj nočete nič vedeti. Imenoval vam bom svojega avtorja: Brentanova Ustanovitev Prage (Pesth 1825), str. 421, op. 11: •Kotar je po neki kramerski (tako! mislim: *kranjski*) pripovedki mož v mesecu, ki ga z zalivanjem rasti. Svojo slovansko modrost je Brentano navadno imel od Dobrovskega ali Meinerta, s katerima je veliko občeval. Kot večkrat/ rečeno, kranjske bajke in pripovedke bi lahko – in naj bi jih – prek katerega svojih privržencev dali zbrati.

⁵ Število krav pri Kopitarjevih je bilo »polducata«, torej so bili relativno precej premožni.

⁶ S Kopitarjevim pastirovanjem je povezana njegova etimologija besede *svirčpa* (25. 8. 1831, 85), hkrati se Kopitar svojega »arkadijstva« na paši spominja tu skoraj čisto enako kot l. 1839: »Fizični osnovni pomen bi bil torej = furiosus, wüthend, ali avstrijsko: winnig (o psih), krava, od obada razdražena, *zavije ali zavijha navzgor rep* = windet den Schweif auf in oddivja. Spominjam se tega predobro iz svoje davidovske mladosti; tudi jaz sem bil v Arkadiji in sem pasel če ne čred, tako vendarle pol ducata krav svojega očeta. – P o b e g od obada p i č e n e (ali zajete) krave s privzdignjenim repom imenuje Kranjec z *běžljama* nedov., *vžzběžljama* dov., kar izvajamo iz *bodemis* 'stechen'; *bazam* 'sticheln' je gotovo iz *bodemis*.

župnikom od *In nomine patris do Deo gratias*, česar se je na pamet naučil iz z nemško pisavo tiskane ministrantske knjižice. (AB, 3)

Tu je mesto, da se spregovori o Kopitarjevem odnosu do nemštva (po dopisovanju z Grimmom): 27. 8. 1839, 181 je Kopitar spregovoril o razmerju Nemeč – Slovan takole⁷: »Nemeč je moral uporabljati *silo*, da bi Slovan dajal prednost njegovemu jeziku pred lastnim. – Zato pa je postal in je Slovanom nemeč in diabel eno in isto.« To je skrajno negativna oznaka Nemca, seveda s stališča jezikovne politike Nemcev nasproti Slovanom. – Že pred tem (31. 3. 1836, 143) je govoril tudi o svojih grenkih izkušnjah z nemščino: »Od 10. leta starosti sem bil študent, ki mu je moralo biti predvsem do tega, da bi se naučil nemščine. Ko sem se pozneje, pri baronu Zoisu, kjer sem bil 10 let /v resnici 8/ domači učitelj, naučil ceniti, kar je /naše/ domovinsko, sem šele prav videl, kako majhne *Fonds linguae patriae* /osnove domovinskega jezika/ sem od doma odnesel s seboj z 9 leti. Glede *Velesova* npr. mi je prišlo šele pred dvema letoma na misel, da mora biti poimenovano po *Velesu* /to ne drži, avtor/. Ravnikar, zdaj škof v Trstu, ki je študiral en razred pred menoj, je tako našel izpeljavo poimenovanja gradu *Auersperg*, kranj/sko/ *Türjak*, da je pravzaprav *Turjak* iz *tur* 'Auerochs', česar sicer ne slišimo več.«⁸

Pri meščanjenju je Kopitarju precej pomagal domači župnik: »V dveh mesecih počitnic je moral Jernej vsaj vse delavnike prebiti z župnikom od jutra do večera. Župnik je bil mestni otrok,⁹ sin graščinskega upravitelja, ki si je seveda dajal dovolj aristokratski videz, ki pa je, tako se je zdelo, našel toliko zanimanja za znatizeljnega kmečkega sina, da ga je puščal od sebe samo na spanje v pol ure oddaljeni očetovi hiši. Držal se je strogo pravilne nemščine in je, za svoje kratkočasje, 'študenta' vnaprej pripravljaj za celi

⁷ Številka za datumom kaže stran v knjigi J. Kopitarja dopisovanje z Jakobom Grimmom.

⁸ Toliko bolj se moramo čuditi, da je Kopitar v trenutku nekake življenjske slabosti Grimmu o svojem rodu Kopitarjev govoril, kot da bi bili nemeškega izvora (16. 4. 1836, 147): »Župan/ je bil tudi moj oče, čigar prednike moram imeti za Nemece, ker Slovan še ne gojijo rokodelstva, *Kopitar* pa pomeni *Leistner*. Priselili so se pač kot kopitarji in si pozneje na posameznih (večih, poznam 2) razvezah kupili deželno kmetstvo. Sedaj ni nobenega Kopitarja v mestih. – In v opombah: »Celo družina moje matere je ravno tako imela povsem čisto nemško ime: *Ressman*. Dodajmo, da nobena hiša nima tako povsem cepljenega vrta kot naša, ki se zaradi tega imenuje *ocčpök* (*Bebelzer*), bodi da je bil ta vzdevek naseljenemu *kopitarju* nadet, bodi si tudi, da ga je njegov prednik imel na hiši. Tudi poplemenitev sadja je mogoče znamenje nemškosti. Naša na griču proti jutru zgrajena vas ima blizu sto hiš, vsaka svoja polja v ravnini črti pred seboj. Ampak vsak hišni gospodar ima v vasi in pri sosedih drugo ime kot v urbarju: npr. *Kopitar* v urbarju je v vasi in župniji znan samo kot *Ocčpök*; en drug, *Jermann*, kot *Smolč*, tretji, *Bregant*, kot *Gosar* itd. Ali vi Nemci nimate nič takega? – In v drugi opombi: »Pod ces/arjem/ Justinijanom najdete miljenca *Kalopodius*, ki ga *Nikova* vstaja imenuje *kopitarja* 'Leistner'.«

Pravo navdušenje za Nemece pa Kopitar kaže v pismu z dne 11. 11. 1840, 191: »Dvojno me je veselilo Vaše pisanje z dne 1. t. m., ker sem ga skoraj celega vnaprej tako in ne drugače uganil. Tako ravná prava, nemška odkritosrčnost in nemško prijateljstvo. Aliter Slavi mei, quos tu minus nosti, quippe minus expertus eorum dolos et perfidiam. /Drugače moji Slovani, ki jih manj poznáš, in si seveda manj izkusil zvijač in nepoštenosti.«

Verjetno tudi nasprotje slovanstvo – germanstvo pa je zajeto v naslednje mesto (4. 5. 1832, 92), tičočee se sicer *Vuka* in njegovega, *Kopitarjevega* zavzemanja zanj pri avstrijskih oblasteh: *Vuk* -v *Zemunu*, z ženo in 4 otroki, celo tam od ljubih farizejev osumničen, da se s trdom brani, da ga ne bi s *silo* odrinili v Srbijo, kjer bi mu dvorjani ljubega *Miloša* pač čim prej od zadaj pognali kroglo v glavo. – Ravno sveto pismo znajo prikazovati naši dobro obveščeni policiji kot takó državi kot cerkvi nevarno. In nič ne pomaga moje nasprotno prikazovanje. Kdo ob tem ne bi zgubil ravnodušja! Katoliška policija verjame shizmatičnemu menihu bolj kot sicer neomadeževanemu katoliškemu cenzurnemu uradniku. Toda dejansko je tako, in stvári tu ni mogoče odpomoči.«

⁹ »Kranjski podeželan ima lastno besedo za njemu nasproti stoječe meščane z njihovo nemško nošo in navadami, jezikom in precejnjami: **gospoda**, skupno ime, ki pojmovno povsem ustreza francoski aristokraciji; njej nasproti stojijo slovanski kmetje.« (AB, 4)

tečaj,¹⁰ kar je temu oboje kmalu prišlo prav, da je v tretjem razredu normalke, ki je bila hkrati parva ('mala') gimnazija, med 250 sošolci prejel prvo nagrado.« (AB, 3)

To kakor da se ni zgodilo tudi brez srečne okoliščine, ki se je ponudila Jerneju: »Po naključju je bila lat/inska/ redna profesura nezasedena in nadomeščana s strani profesorja nemščine, ki je svoje osnovno znanje /tega jezika/ tako izpotil, da je navajal /glagolske oblike/ *do, das, dare, davi, datum* in *avis m.*, glede česar pa se je dal dobrovoljno zavrniti dijaku Kopitarju, na veliko veselje njegovih sošolcev.) Odslej naprej bi bila največja sramota, ko tega prvenstva ne bi bil uveljavil skozi vso gimnazijo.« (AB, 4)

»Posledica tega je bila (če ne računamo slave, ki po Qvintilianu navdušuje tudi dečke) ne samo ta, da mu ni bilo več treba plačevati šolnine, ampak je k temu iz šolnin drugih dijakov (uvedel jih je Jožef II) prejemal letno štipendijo petdeset goldinarjev kot plačilo za svoj trud, in od »slovnice« naprej, 1794, ko sta njegova oba starša umrla med epidemijo, na podlagi te štipendije in inštruiranja slabših sošolcev, ni več potreboval ne le pomoči za vzdrževanje z očetovega doma, ampak je l. 1799 prišel /tudi/ kot domači učitelj Zoisovega nečaka v družino plemenitega barona Zoisa. (AB, 4)

Plemeniti protipol župniku iz Vodice so bili plemiški Zoisi (in morda večina ljudi, ki so se zbirali pri njih). Tako o Žigi Zoisu piše, da »je imel velik vpliv na njegovo nadaljnjo usodo; kajti tudi ko je njegov (Kopitarjev) gojenec končal svoje ljubljanske študije in je bil poslan na Dunaj, /.../ je Kopitar ostal v hiši¹¹ pri enako ljubljennem kakor tudi ljubeznivem Žigi Zoisu kot njegov tajnik, knjižničar in nadzornik mineralnega kabineta skozi osem let, ki jih šteje med najprijetnejše svojega življenja.« (AB, 4–5)

V Zoisov krog je zahajal tudi Kopitarjev gimnazijski profesor Abr. Jae. Penzel v »poeziji«. ¹² »Penzel je bil izviren mož, ki ni delal rad tako kot drugi: torej so pri njem navadno prišla nova imena na najzgornejša mesta šolskega plemstva, tj. treh tako imenovanih nosilcev nagrad in njihovih petih pristopnikov (akcesistov), šele nato je prišlo preostalo ljudstvo študentov s prvim, drugim in tretjim (najslabšim) razredom. Da pa bi ostal izviren tudi pri Kopitarju, ga je napravil za edinega nosilca nagrade, kakor ga je tudi edinega zapisal v zlato knjigo, ker mu je, kakor nekoč možu iz parve zaradi *davi* in *avis m.* sicer v prvem dušku, vendar ne brez razloga, ugovarjal././ (AB, 6), tokrat je bila »Eneida IV. 611«.

Zanimiva sestavina Kopitarjevih spominov iz Avtobiografije je pripoved o njegovem znanju jezikov: »Francosko se je učil že kot 'sintaksist' v gimnaziji zastoj /.../ in si je pozneje v družbi svojega gojenca privatno nekaj let pri /francoskem maitru/ do znosne stopnje spolnil korektno govorjenje in pisanje. Italijansko se je naučil praktično govoriti v barona Zoisa politalijanski hiši, ne da bi bil z gotovostjo znal napisati tudi le eno stran v korektni toskanščini,« čeprav je sicer italijanske klasike »Danteja, Boccaccia, Petrarco, Macchiavellija, Ariosta, Tassa, Metastasia več kot enkrat bral in razumel.« (AB,

¹⁰ Neljuba značilnost tega gosposkega župnika je bila, da je »s posmehom gledal, kako je njegov gosak, zaradi diskretnosti brezbramnega dečku, kakor hitro mu je pokazal hrbet, letel za njim še čez vrh stopnic, suvajoč in sikajoč, in ko je deček govoril: 'ko bi bil gosak koga drugega, bi ga že naučil manir (-mores-)', se mu je župnik /sicer/ dovolil braniti, vendar ne tudi živali kaj storiti (po načelu: Operi mi krzno, toda ne zmoči ga). Nasledek je bil, da je Kopitar šel po stopnišču obrnjen s hrptom navzgor in je tako sovražnika imel v šahu, obenem pa je župnika stresel iz srca.« S tem je torej župnik »dečkovo ljubezen« do sebe nevtraliziral. (R. t.)

¹¹ Zois je živel v svoji »trinadstropni hiši« v sedemnajstih sobah svojega bivalnega apartmaja.

¹² Štirje gimnazijski razredi se imenujejo od jezuitskih časov sem tudi še parva, principia, grammatica in syntax, kakor tudi oba humaniteta razreda retorika in poezija (oz. poezija in retorika). »Torej v celoti deset let splošne predizobrazbe pod Jožefom II; prej je zadoščalo deset let do posvetitve v duhovnika, od koder ironično reklo o **enajsti šoli**, če je kdo po dolgih študijah ostal malopridnež.« (AB, 3)

7–8). V angleškem izgovoru ni postal trden. Zlasti od srca pa je gojil grščino (posebno užival je ob Aristofanu). (AB, 8)

«Da pa je postal slavist, je manj njegova kot njegovega položaja zasluga.» Zgodilo se je to tako: «Ker je baron Zois po materi kranjščino odlično govoril, navadno tudi – čeprav takrat ni več hodil v gledališče – za italijanske operiste spesnil kak kranjski kuplet, katerega presenetljivo zadonenje je zaradi domovinskega vzradoščenja spravljal v navdušenje parter in lože, se razume samo po sebi, da se je tajnik Kopitar vsega tega udeleževal. Njegova poklicanost za slavista pa se bo uveljavila še nujneje.» (AB, 8) Nekoč ga je Zois «dal poklicati in ga je vprašal, ali si hoče za svojo materinščino in za /neko/ konteso pridobiti zaslugo, da bi jo poučeval kranjsko. Naslednji dan je bil določen za prvo lekcijo.» «Hitro pridobivano kontesino znanje kranjščine /.../ se je praktično vadilo z branjem sicer edine, poleg tega še slovnično zelo nekorektne kranjske obdelave prostozidarja in kranjskega zgodovinopisca Linharta po francoskem *La folle journée* in *Le mariage de Figaro* in s skupnim prevajanjem dvogovorov, ki jih je učenka zapisovala bodisi prej, ali če je za to bila ovira, v prisotnosti jezikovnega mojstra prav po vojaško ali vzhodnjaško v folijskem zvezku na svojih kolenih v lepi franc/oski/pisavi in jeziku. Kopitar je bil pri tem slovar, če je učenki zmanjkalo kake besede. Po dveh mesecih se je lahko povsem sporazumevala s kranjskimi služabniki.» (AB, 9–10) (Pri tem pouku je Kopitarju nastalo slovnično besedilo «5–6 franc/oskih/ pol». (AB, 10)¹³

Kontesa je «bila prek francoščine slovnično dovolj pripravljena in je vse pojmovala z veliko lahkoto.» (AB, 9) In Kopitar je ves zadovoljen «s tem uspehom nekoč v šali zbudel Vodnika /-temu je /Zois/ nudil svoje opoldansko omizje» (AB, 8): «Če bo Vodnik s /svojo slovnico/ dalje omahoval, ga bo on, Kopitar, še prehitel. Vodnik se je temu spričo Kopitarjevih 5–6 frc. pol smejal, in je, na svojo nesrečo, sam menil, da Kopitarja lahko zbada s tem, da ga je dan na dan spraševal, ali je njegova mojstrovina že pri tiskarju. Na to prvo draženje je Kopitar odgovoril samo: Ne dražite me; na drugo in tretje pa je bil odgovor ta, da je Kopitar govoril s knjigarnarjem Kornom, ali bi založil kranjsko slovnico.¹⁴ /.../ Vodnik tega sploh ni mogel verjeti, ker ni pomislil na to, da če kdo lahko napravi slovnico v preglednicah po francosko,¹⁵ še lažje lahko napravi tekočo predstavitev po nemško. Njegov čemer je šel tako daleč, da je na koncu moral baron Zois, kot mecen obeh slavistov, založniku proti Vodnikovim spletkam jamčiti kakovost Kopitarjevega dela. Razume se, da je Vodnik prej ko slej ostal hišni slavist. Založniku je bil rekel, da Kopitarjeva slovnica ni celotna, in je v tem imel bolj prav, kakor je morda vedel. Skladnja je le deloma obravnavana v besedoznanstvu in na svojem mestu čisto manjka, zato pa je pravopisje, kakor je opomnil že Dobrovski, 'čeprav temeljito, vendar veliko preobširno' obravnavano. Nihče ni za resnični razlog te neskončne temeljitosti vedel bolje kot avtor, ki ga je pa iz prizanesljivosti hranil zase.» (AB, 10) Njegova slovnica je prinesla obvestila o oblikovni zgradbi kranjščine. «Da, pridobila je celo genialnega učenca v profesorju Raunicharju (sedaj škofu v Trstu), ki je utemeljil pristno

¹³ Poleg pač uvoda in glasoslova je obsegalo še sklanjatev, spregatev (in praktične vaje?).

¹⁴ Honorarja zanjo od knjigarnarja ni zahteval, želel je le, da bi se hitro tiskala. (AB, 10) – Preden pa je bila natisnjena, je Kopitar odšel na Dunaj in mu je Vodnik sestavil del o nepregibnih besednih vrstah (366–384), opravljal korekture in morebiti kaj pomagal pri zbiranju besed z oblikoslovnimi (vključno z naglasnimi) posebnostmi (natisnjeno na razgrnilnem listovnem dodatku -k strani 233- konec slovnice). Vodnikovo avtorstvo za prvo, potrjuje v Slovnici (388) sam Kopitar (enako korekture in errata). (Ko se je pozneje z Dunaja ponujal Kornu za avtorja slovnice južne slovanščine sploh, od njega menda ni dobil odgovora. /Po Zoisovi korespondenci v izdaji F. Kidriča./ Prav tako ni prišlo do 2. izdaje slovnice (prim. Slovnica, 385).

¹⁵ Ta rokopol se nam pač ni ohranil, škoda.

kranjsko slovstvo tako z lastnimi spisi kakor z ustanovitvijo kranjske jezikovne stolice na teologiji.¹⁶ (AB, 10–11)

Take so glavne podobe Kopitarjevega in ljubljanskega izobraženega življenja v času 1800 do 1808, tj. v dobi, ko je Kopitar »napravil premor v kranjskem šolskem študiju in je uporabljal precej obilni prosti čas pri baronu Zoisu, da je s prostimi študijami, kar se je dalo, izpopolnil šolske vrzeli.« (AB, 7) »Osem let praktičnega življenja in študija po lastnem izboru ga je naučilo svet in samega sebe spoznati drugače, kakor je o njem sanjal pri izstopu iz 'fizike'. Od svoje tajniške plače si je z lastnim trudom prihranil nekaj tisoč goldinarjev, in baron Zois, ki je odobral njegov odločitev (ne prej ne pozneje tajnika ni imel), se je vsekakor ponudil v pomoč v primeru nujne potrebe, po čemer pa Kopitarju ni bilo treba poseči, ker tudi na Dunaju ni samo gledal na stranski zaslužek, ampak je tudi že po dveh letih dunajskega prebivanja, najprej kot slovanski in grški cenzor in kmalu nato kot uradnik Dvorne knjižnice prejel trdno cesarsko nastavitev, kar je bilo po njegovi želji.«¹⁷ (AB, 11)

L. 1808 je »Kopitar, potem ko je svojo malo dediščino razdelil med svoje brate in sestro in je en dan sam za slovo obiskal gore in doline svojega mladostnega pastirskega življenja, odšel na začetku novembra na Dunaj in se tam imatrikuliral kot studiosus juris. Čeprav so juridični profesorji ugotovili, da Kopitar 'za jus nima žilice', vendar nikoli ne bo obžaloval, da je v teh dveh letih poslušal ravno teoretične in zgodovinske dele prava, katerih neobvladanje mnogi samozadovoljni mlatilci hrij,¹⁸ ki se imajo tudi za zgodovinarje, tako sramotno stavijo ob sramotilni steber.«¹⁹

S tem je podoba Kopitarjevega življenja na Kranjskem iz njegove Avtografije in dopisovanja z Grimmom izčrpana. Po svoje je tudi kar lepo zaokrožena, tako da nam je živo pred očmi pot nadarjenega kmečkega otroka v meščanski svet izobrazbe in mladeniškega življenja prav v središču tedanjega duhovnega dogajanja v slovanstvu ob baronu Zoisu in pri njegovem omizju: »Torej naravoslovje in tehnologija sta bili študijski vedi /njegove/ hiše: ampak baron Žiga je bil zmeraj pripravljen in interesno udeležen mecen vsakršnega drugačnega slovstvenega ali koristnega prizadevanja./« (AB, 5) In: »ker baron Zois ni več mogel hoditi ven, je vse prihajalo k njemu, kar si je želelo zanimivega razgovora: guverner, vojaški komandant, tujci, npr. lord Duckworth, (Če so potujoči slučajno prebivali v Ljubljani in so, posebno Angleži, spraševali, kaj znamenitega bi bilo tu, so bili zmeraj napoteni k baronu Zoisu, ki da bo vse vedel.), celo knez Metternich in nadvojvoda Janez.« (AB, 8–9) »Baron Zois je bil neporočeni mož petdesetih let /.../. Najstarejši sin /.../, šolan je bil v modenski plemiški akademiji Reggia (morda z grofom Goranijem), je pa svojo družabno vzgojo okronal s potovanji in je živel, ko je Kopitar prišel v njegovo hišo, kot najbogatejši in sicer v vsakem pogledu izobraženi mož v Ljubljani, čaščen in ljubljen od malega in velikega, kakor je to v veliki meri tudi zaslužil.« (AB, 5)

¹⁶ Ta zasluga »glede pristne kranjskega slovstva« se je Ravnikarju nato kar dolgo priznavala, po novejši slovstvenozgodovinski intervenciji prve polovice našega stoletja pa se sedaj pripisuje Vodniku.

¹⁷ Pisma Zoisu z Dunaja prvi dve leti kažejo tudi študentovo gmotno stisko.

¹⁸ V retoriki izrek ali splošno /znano/ mesto z nadaljnjo logično izvedbo.

¹⁹ Že v drugem letniku je študij nameraval končati kot privatist; ta status je sicer dosegel, a študija ne dokončal.

*Summary***From a Rural Community into the Intellectual Urban World**

(The Case of Jernej Kopitar)

In his letters to Jakob Grimm (B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm von Max Vasmer, Berlin, 1939) – with whom he corresponded from February 1819 to 1842 – and in 1839 in his Autobiography (first available in Barth. Kopitars kleinere Schriften /.../, published by F. Miklošič, 1857, 1–14), although in scattered bits, Jernej Kopitar (1780–1844) paints a lively picture of a prosperous farm household in Repnje under Šmarna gora, and later on of school and student life in the city (Ljubljana), where he, studying hard and successfully, grew into a young man striving for excellence in a rather hostile and scornful environment of mostly Germans and scornful city boys in elementary and high school.

It was in the cultural and intellectually highly productive circle of Baron Žiga Zois and his extended family that he developed into a prominent cultural activist for Slavism all over Slovenia, not only in Carniola but also in Styria and Carinthia. The first task Zois gave him – teaching Carniolan a French aristocratic young lady – was just right for him. Partially driven by a desire to compete with the almost a generation older Vodnik, who looked down on his linguistic efforts, but certainly not without Zois's support who wanted a serious author, not "linguistic quacks", to write a philosophical (scientific) grammar of Carniolan, he grew into a young scientific researcher of Carniolan Slovene as a literary language from the mid-16th century on. Judging it from the point of view of both the country vernacular, somewhat tainted with Germanisms, and the writings in this language over a period of more than two and a half centuries, he becomes not only the first Slovene scientific linguist but also the first thorough analytical bibliographer of literary history, one could say a literary historian, with a keen sense for our language and, as befits a genius, a great deal of individuality in his vocabulary and style.

A logical continuation of these years of study and traveling are pictures from student life in Vienna, where Kopitar ventures from Zois's warm home after almost a ten-year break from formal schooling. In cold, calculating Vienna this young man from the countryside has the will-power and the talent to make it close to the top of the pyramid of the best European scientific minds of his day.

Damjan J. Ovsec
Segmenti meščanske identitete
Interdisciplinarna etnološka interpretacija

Ko etnološka veda opazuje meščanski sloj na Slovenskem v obdobju med obema vojnama, začuti potrebo, da opazovanja zaokroži s psihološkim dojemanjem snovi. Interdisciplinarna interpretacija različnih meščanskih vsebin je nujna, kajti tisto, kar bi etnolog označil kot družabno življenje, tam psihološko dojemanje odkrije segmente meščanske identitete, ki pa so hkrati bistvene komponente slovenske identitete, torej tiste kulturne opremljenosti, ki jo človek potrebuje za ohranjanje in razvoj osebnosti.

An ethnologist studying the Slovene middle class between World War I and World War II eventually feels the need to round off his observations with a psychological appraisal. An interdisciplinary interpretation of different aspects of middle-class life is indispensable: a psychological approach to what an ethnologist would classify as social life reveals segments of middle-class identity which are key components of Slovene identity, the cultural assets one needs to preserve and develop one's personality.

V zvezi z meščanstvom je pri nas še veliko neraziskanega, čeprav se v zadnjem desetletju množijo tudi raziskave zgodovinarjev, ki se ukvarjajo z urbani in delno tudi polurbani naselji, vendar bi najbrž le lahko rekli, da so raziskave usmerjene pretežno k materialni in delno socialni kulturi, manj pa v duhovne kvalitete in psihološke premise slovenskega meščanskega sloja.

Opazimo, da je v zvezi z meščanstvom veliko neraziskanega tudi v svetu, kar je morda posledica orientacije evropskega družboslovja, ki se je po letu oseminšestdeset precej levo usmerjalo in je do meščanskega sloja gojilo tak pogled, ki je razčlenjeval predvsem negativne produkte, manj pa se je ukvarjal z zajetno kulturno sedimentacijo, ki jo je ta razgibani sloj ustvarjal, preden se ni znašel sredi »včerašnjega sveta«, če uporabimo besede Stefana Zweiga.¹ Posamezne stroke umetnosti in znanosti so se in se

---

¹ Stefan Zweig, Včerašnji svet, Spomini Evropejca, Ljubljana 1958.

ukvarjajo z vsem, kar je ta sloj prispeval v zakladnico svetovne civilizacije, manj pozornosti pa se, zlasti pri nas, posveča temu, koliko je prav meščanstvo samo progresivno vplivalo na »izdelke duha«.

Ko sem se v začetku sedemdesetih let začel precizneje ukvarjati z načinom življenja meščanov v Ljubljani od devetdesetih let prejšnjega stoletja do druge svetovne vojne, s posebnim ozirom na družabno življenje in kasneje z nekaterimi drugimi vsebinami povezanimi z identiteto meščanstva, je bil seveda meščanski svet pri nas predvsem svet spominjanja, opešanih vrednot in vsega tistega, kar je nujno prišlo z izgubo določenih miselnih, čustvenih in senzitivnih standardov, ki jih je omogočal meščanski individualizem skozi vsa različna obdobja, dokler ga ni zamenjal socialistični in komunistični kolektivizem.²

Z vrednotami meščanskega sloja sem se začel ukvarjati zato, ker so v družinskem arhetipu mojega rodu še obstajale in sem bil prepričan, da zaslužijo prostor vsaj v mojem etnološkem opazovanju.

Čeprav še proučujem način življenja ljubljanskega meščanstva in me še vedno o njem in o slovenskem meščanstvu ter meščanstvu na splošno zanimajo vsakršne informacije, se zavedam, da je to še dosti premalo za osvojitve bistva in poslanstva meščanstva, ki ga je imelo v evoluciji evropske družbe. Prav zato sem svoja etnološka opazovanja zadnjih let posvečal psihologiji meščanstva in posledično meščanski identiteti³.

Človek s civilizacijskimi procesi, predvsem pa ob tistem, kar prinašajo, dokaj hitro lahko zazna in začuti, da je nekaterim bolj podoben kot drugim, zato pripada različnim skupinam in glede na svojo pripadnost oblikuje tudi zavest o tej skupini. Pripadati meščanskemu sloju pomeni, da se v človeku sčasoma oblikuje meščanska zavest, ta pa oblikuje tudi zavedanje meščanske identitete.

»S skupinsko zavestjo se povezuje občutje skupinske identitete. To zajema celoto predstav o skupini s katero se posameznik identificira in po katerih se ta skupina razlikuje od drugih skupin.«⁴

Psihologija meščanske identitete je kot vsaka skupinska identiteta naslonjena na podobno skupno zgodovino, razvoj, usodo, tradicijo, kar vse omogoča podobne spoznavne in emocionalne vsebine. Skupina hkrati pristaja na določene estetske in etične dogovore.

»Zanimivo pa je, da tudi v skupinski zavesti občutje različnosti, razlikovanja v odnosu do drugih skupin, pogosto prevlada nad občutjem podobnosti znotraj skupine. Lahko bi sploh postavili vprašanje, ali občutek skupinske pripadnosti temelji bolj na občutku povezave z drugimi pripadniki skupine, ali bolj na občutku, da se ti pripadniki razlikujejo od pripadnikov drugih skupin.«⁵ Z gotovostjo težko trdim, katere vse so bile

² Damjan J. Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne*, Ljubljana, 1979.

Isti, *O preučevanju ljubljanskega meščanstva in aplikaciji raziskav*, ČZN, Nova vrsta 27, Let. 62, 1. zv. Maribor 1991, 119 - 124.

³ Damjan J. Ovsec, *O meščanstvu kot zgodovinskem, etnološkem in posebej - psihološkem pojmu*. Interdisciplinarna interpretacija, *Etnolog*, 4 (LV) Ljubljana 1994, 35 -62.

Isti, *Ljubljanska meščanska kultura*, Ljubljana, št.3., let. 2, marec 1997, 16 - 17.

Isti, *Meščanstvo je dolgotrajen proces*, Ljubljana, št. 4. let.2, apr. 1997, 20 - 21.

Isti, *O plemstvu, aristokratskosti in meščanstvu*, Ljubljana, št. 5, let.2. maj 1997, 23.

Isti, *Meščan je človek večne renesanse*, Ljubljana, št.6., let.2, junij 1997, 20.

Pri Mestni občini Ljubljana, oddelek za kulturo in raziskovalno dejavnost, poteka v povezavi z Znanstvenim inštitutom Filozofske fakultete raziskava o ljubljanskem meščanstvu, ki jo opravlja Damjan J. Ovsec.

⁴ Janek Musek, *Psihološki portret Slovencev*, Ljubljana 1994, 16.

⁵ Isti, n.d. 21.

skupine v različnih obdobjih ljubljanskega meščanstva, ki so se bolj identificirale s tem, da se razlikujejo v odnosu do drugih, kot pa s tem, kar same so. Kaj takega se zgodi hierarhično nižjim plastem, ker prej vidijo, kaj niso, kot pa bi se zavedale, kaj so⁶.

Druge pomembne skupinske zavesti, ki se povezujejo z meščansko identiteto, so še etnična oz. nacionalna identiteta, pa državna zavest in končno tudi človečanska zavest. Ne moremo izvzeti religiozne, ki je v našem meščanstvu imela pomembno vlogo. Med skupinske zavesti spada vsekakor tudi kasnejši komunistični internacionalizem, -ki je v bistvu le predvsem projekcija in generalizacija idealizirane razredne zavesti (in še to bolj neosvečenega in najbolj manipuliranega razreda).⁷

Identiteta je zelo širok pojem, tako tista, ki se rojeva iz skupine ali pa ona, ki raste iz individuuma. Pri individuumu je identiteta lahko poistovetenje z jazom ali pa s katero dolgo psihično lastnostjo, ki jo ima posameznik. Da ima identiteta svojo osnovo tudi v kompleksih, npr. v materinskem ali starševskem kompleksu (ko gre za nacionalno identiteto: rodila me je mati Slovenka, zato sem Slovenec), so vse samoumevna psihična dejstva, ki nikakor niso vezana na kakšno posebno psihološko šolo, marveč bi se z njimi mogli strinjati kateri koli opazovalci in poznavalci človekove psihe.

Etnološko opazovanje s tem, ko raziskuje način življenja pri ljudeh, pri živih subjektih, nujno posega v globoko in skrivnostno psihološko dinamiko posameznika in skupine, ki ji pripada. Informatorji te nenehno soočajo z dejstvom, da je človek konfliktno bitje in zato se težje prepustiš tistim skrajnim pogledom, ki so negativnosti raje videli predvsem v človeški družbi, to pomeni v družbenem sistemu, ki je prevečkrat postal edini krivec za slabosti v človeku. Prav ta pogled pa je tudi v meščanski družbi, v buržoaziji, videl največjega sovražnika. Toda komunizem je kot zagovornik kolektivizma po psihološkem računu izgubil človeka posameznika in hkrati ustvaril vse posledice take izgube. Res pa je tudi, da je bil odpor proti meščanskemu liberalizmu izrečen v določenem obdobju tako iz konzervativnejših katoliških in drugih smeri; npr. marsikakšen stavek, ki ga je Ivan Cankar energično izrekel kot kandidat socialne demokracije, priča o tem, čeprav mu je - umetniku in individualistu - na koncu stranka postala kletka⁸.

⁶ V 19. stoletju zaradi nacionalnega naboja v mestu niso bile zelo vidne razlike med višjim, srednjim in nižjim slojem prebivalstva. Če pogledamo razne sezname, recimo seznam članov Narodne čitalnice, najdemo na njem vse od plemičev preko izobražencev do najnižjih slojev. Pri članih kazinskega društva pa je slika nekoliko drugačna. Razlike pa so se kazale v razmerju do politike in do kapitala. Takrat se je tudi začela velika polarizacija med liberalnim in krščanskim blokom. Nacionalna zavest je bila torej tista, ki je manjšala razlike med sloji, še bolj pa je diferenciacijo zmanjševala socialna zavest.

Nisem še raziskoval političnih prepričanj (oz. le malo) ljubljanskih meščanov; kolikor jih bom, bodo to prepričanja še živih informatorjev, ali pa kroga, ki so ga oni poznali.

⁷ Janek Musek, n.d. 19

⁸ -Socialist je bil Ivan Cankar do konca, pravoveren marxist nikoli, tudi tedaj ne kadar je mislil, da je, a bil je član stranke; toda sedaj mu postaja v stranki pretesno, čeprav še vedno upa, da bi se mogla očistiti in pomladiti.- Izidor Cankar, Ivan Cankar, Zbrani spisi, 19. Ljubljana 1936, Uvod, s. X. Identitete, ki jih Slovenci imamo, vplivajo na komplicirane politične opredelitve.

-Slovenski liberalizem se je po svojem družbenem in političnem poreklu navezoval na politično doktrino, ki jo je razvilo evropsko meščanstvo v času razkroja fevdalne absolutistične monarhije... Vendar pa po načelni ločitvi duhov znotraj slovenskega narodnega gibanja konec osemdesetih let 19. stoletja in ob oblikovanju samostojne liberalne stranke leta 1894 ni uspel izoblikovati lastne idejne in politične identitete, ki bi v programskem pogledu zagotavljala rast izvirne liberalne politične filozofije, utemeljene v misli evropskega razsvetljenstva, racionalizma individualizma... Oblikovanje liberalne stranke ni pomenilo kvalitativno nove razvojne stopnje... bilo je neposreden odziv na politično organiziranje slovenskega katoliškega gibanja, vendar pa je imelo osnovo v gospodarskem in družbenem razvoju, ki je zajel slovenske dežele po marčni revoluciji... Ta preobrat je odražala stopnjevana industrializacija, ki se je na Slovenskem razmahnila v šest-

Če meščanstvo psihološko opazujemo, ga zaznamujejo individuuum, individualizem in individuacija. Z identiteto meščanstva se najtesneje povezuje psihološka ugotovitev, da je meščanstvo edina preverjena oblika individuacije⁹. Individuacija je po Jungu zahteven proces, v katerem človek progresivno stopi v intrapsihični razvoj, ga pospešeno nadaljuje, integrira odcepljene dele psihe in izpolnjuje vse dane individualne opredelitve, ne da bi zanemarjal kolektivne dolžnosti¹⁰.

Psihični vidiki identitete

Če govorimo o identiteti, ne moremo mimo psihe in duše, ki sta psihološko dva različna pojma. Ne glede na zahtevnost, ki jo prinaša področje religiologije in posebej identitete s to ali ono konfesijo, kar bi zahtevalo posebne obravnave, lahko zapišemo, da so v različnih zgodovinskih obdobjih obstajale razlike, vendar meščanstvo je imelo religiozno identiteto, vsaj njegov dobršni del. Bilo je zelo veliko odtenkov; od višjih verskih, preko tistih, ki zelo praktično delujejo na človekovo psiho, povezanih s krščanskimi vrednotami, do tega da je konfesija omogočala in vzpodbujala možnosti za vsakodnevno ali tedensko samodisciplino.

Kadar koli govorimo o vprašanih identiteti, ne glede na to, koliko so časi in vrednote spremenjeni, mimo ukvarjanja z dušo ne moremo. Enostavno se ne moremo nehati zanimati zanjo, ne glede na to, ali sprejemamo religiozne konfesije ali ne. Pojem *duša* zbujata asociacije o določenih višjih človekovih sposobnostih, ki se vežejo na kulturo in civilizacijo, pa tudi samorealizacijo. Taka je ljudska uporaba pojma, psihologija pa karakter duše določa po splošnem načelu, ki ugotavlja komplementaren značaj duše glede na zunanji karakter. »Duša običajno, kot izkušnja kaže, vsebuje vse tiste splošnočloveške lastnosti, ki zavestni opredelivi manjkajo. Komplementarni karakter duše se nanaša tudi na spol. V kolikor je zunanje stališče moškega zelo moško, toliko so v njegovi notranjosti bolj poudarjene ženske črte.«¹¹. Psiha je širši pojem, v katerem so vsebovane vse psihične zavedne in nezavedne lastnosti. Svetovne veroizpovedi definirajo spet drugače, ko govorijo o relativni in absolutni identiteti. Absolutna je tista, ki naj bi jo vzpostavil posameznik z Bogom ali Absolutom, in jo imenujejo nadzavest, kar pomeni, da so glede nanjo vse ostale identitete relativne; nekatere so povezane s podzavestjo, torej hierarhično skrajnim nasprotjem omenjenega.

Identiteta psihološko pomeni tudi nezavedne lastnosti individuuma. Njen normalni razvoj gre pri človeku iz materinskega (starševskega) kompleksa - vsi imamo starše - razvojno v t.i. ego zavest, kar pomeni vedenje o sebi na nivoju jaza, namreč na tisti ravni energije, ki jo jaz porabi za to, da ve zase, da se zaveda sebe.

Ker identiteta lahko vključuje tudi nezavedne lastnosti individuuma, imamo v takih primerih opraviti z istovetenjem, ki ni nujno povezano z jazom, ampak se veže na

---

desetih, sedemdesetih in osemdesetih letih devetnajstega stoletja. V tem času se je na Slovenskem pojavila liberalna buržoazija... Zaradi raznih razlogov pa je slovenski liberalizem ostajal v ozkih okvirih meščanstva v mestih in pomeščanjenih krogih na podeželju... Liberalna Narodna stranka, kasneje preimenovana v Narodno napredno stranko, pa je bila vse preveč zaposlena z interesi svojega bogatega vodilnega sloja, ki ji je narekoval -boj proti modernim socialnim in gospodarskim idejam-. Tako je liberalna buržoazija vedno bolj izgubljala stik s slovenskim ljudstvom...kar je dobro izrabila Katoliška narodna stranka in prehitela liberalni tabor.- Jurij Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, Ljubljana 1996, 14 - 17.

⁹ Damjan J. Ovsec, O meščanstvu kot zgodovinskem, etnološkem in posebej - psihološkem pojmu... Etnolog 4 (LV), Ljubljana 1994, 49.

¹⁰ Karl G. Jung, Individuacija, O psihologiji nesvesnog, Odabrana dela, Beograd 1977, Knj. II., 189 - 247

¹¹ Karl G. Jung, Psihološki tipovi, Novi Sad, 1984, 458.

kompleks in se z njim identificira; ta je lahko manjvrednostni ali večvrednostni, materinski, oz. starševski ali pa nastaja v okviru raznih (psihičnih) bolezni. Iz tega sledi, da brez zdrave celotne psihične identitete ne veš, kdo si, hkrati pa se moramo v zvezi z identiteto vedno spraševati, kaj je z razvojem zavesti. Celotno psihična identiteta pomeni, da se človek ne zaveda le posamičnih delov psihe, ampak da razpozna tudi vrsto skritih, nezavednih oziroma podzavestnih lastnosti¹².

Zakaj naj bi človek imel identiteto?

Zato ker brez nje ni solidnega psihičnega zdravja. Identiteta daje človeku občutek varnosti in je eden od pomembnih mehanizmov za ohranjanje psihične stabilnosti. Predolgo paranoidno stanje, pa naj gre za posameznika, narod ali sloj povzroči težave z identiteto¹³.

Identiteta je torej orodje, pripomoček, za iskanje smisla življenja, kriza identitete pa je vedno povezana s pomanjkanjem libida in smisla, ki ga polnovredno, produktivno življenje ima. Identitet je več vrst, ločijo se po kvaliteti in psihološki hierarhiji, tudi po intenzivnosti, po spolu, nacionalnosti, rasah, kulturnih oz. civilizacijskih stopnjah itd.

Meščanske lastnosti in identiteta

Preden zapišemo nekaj o segmentih meščanske identitete, poudarimo, da le-ti slo-nijo na meščanskih vrednotah. Izhajajo iz meščanskih lastnosti in idealov, ki pa jih niso izumili meščani sami, ampak so v dobršni meri povzeti iz razsvetljenkega izročila. Sicer pa drži, kar pravi Igor Grdina, da namreč »v času meščanov ideje o vsesplošni različnosti in individualnosti, ki jih poprej izrekajo le izjemni posamezniki, v glavnem aristokratje (ne le duha, temveč tudi vsakdanjostne življenjske prakse) - ali celo vladarji- postanejo vsaj načeloma miselni standard družbe«¹⁴.

Čeprav je bila meščanska družba strukturirana in tudi npr. ljubljansko meščanstvo ni bilo enotno¹⁵, pa moramo priznati, da so meščanske lastnosti ustvarjale sistem odprte družbe. Meščanska psiha je bila bolj ali manj na enotni ravni, čeprav je meščansko življenje pred posameznike postavljalo zelo različne zahteve. Meščanski narcizem je, ob določenih talentih, dajal poudarek dinamiki, kar je delalo človeka kreativnega, hkrati pa mu je povzročalo tudi skrbi in trpljenje, ki so pač nujna osnova za diferenciacijo psihičnih lastnosti. Mesto je rojevalo podjetne duhove ali pa dokončno oblikovalo tiste talente, ki so se rodili na podeželju, a so se prišli v mesto izraziti in uveljaviti¹⁶.

¹² Na tem mestu se zahvaljujem nevropsihiatru dr. Jožetu Magliču, s katerim sem se konsultiral o svojih težah.

¹³ V Sloveniji bije v oči veliko število samomorov; alkoholizem in droge ter prometne nesreče dosegajo alarmantne razsežnosti (3273 mrtvih in 17.840 hudo ranjenih je seštevek šestih let vojne na slovenskih cestah). Čeprav je psihologija samomorov kompliciran in večplasten problem, lahko z gotovostjo rečem, da je patološka slovenskega naroda povezana s krizo identitet vseh vrst.

¹⁴ Igor Grdina, Meščanska kultura med literaturo in glasbo, To in ono o meščanstvu v provinci, Celje 1995, 44.

¹⁵ Ljubljansko pa tudi drugo slovensko meščanstvo je imelo v različnih obdobjih precej komplicirano sestavo. Obstajali so razni sloji, ki so se med seboj razlikovali. V srednjem veku, pa tudi kasneje, je bilo v mestu veliko tujcev (viri omenjajo poleg Nemcev še Italijane, Francoze, Špance, Angleže, Švede, Švicarje, Dance...glej I. Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Ljubljana, 17, kaj manjše tudi D. J. Ovsec, Oris družabnega življenja 7- 20). Do prve vojne naj bi meščanstvo sestavljali naslednji sloji: »Die Oberrn Zehn Tausend«, navadni meščani (srednji razred), nižji meščani, t.i. »poßl«, »ksindl«. Naziv »oberrn cen tauzend« je pobran z Dunaja in za majhno Ljubljano seveda neustrezen; z njim so Slovenci srednjega sloja krstili ljubljanske Nemce in nemškutarje (torej tudi jezikovno in kulturno predstavnike drugega sloja), pa tudi bogate in vplivne Slovence. Izraz se je obdržal tudi še v obdobju med obema vojnama ter obveljal za sleherno-nobel-družbo. Taki družbi pa so pravili tudi »elita«.

¹⁶ Damjan J. Ovsec, O meščanstvu... 43.

Lastnosti, ki jih v meščanskem svetu ne moremo spregledati, so v grobem naslednje: manj strahu, samozavest, večja gotovost (meščanstvo splošno izraža močno željo po varnosti), občutek za čast, samospoštovanje, neagresivnost, učinkovitost, ambicioznost, iniciativa, podjetnost, delavnost, »dril«, občutek dolžnosti in odgovornosti, zglednost, poštenost, ekonomsko vsaj srednje dobro stanje, skromnost, varčnost, volja do učenja, večja izobraženost, določen življenjski cilj, želja po karieri, uveljavitev v javnem življenju, želja po mirnem življenju, demokratičnost, liberalnost kljub konservatizmu, upoštevanje sočloveka. Meščan je vlagal v trajnost ne pa v hipnost, trenutnost, razen seveda v svojih dekadentnih obdobjih. Meščan ni pričakoval, da bo dosegel vse v okviru ene generacije, kar pogosto niti ni bilo mogoče, ker v splošnem njegov pogled na svet ni bil tak. Hitrost ali hlastanje do druge svetovne vojne nista pomenila solidne kvalitete.

Z omenjenimi osnovnimi meščanskimi lastnostmi je mogoče pridobiti določeno širino. Določena mera svetovljanstva ali vsaj simpatija zanj je bilo nekaj temeljnega. Pogled na življenje in svet je bil lahko kompleksnejši, meščan se ni pustil manipulirati, »pohoditi« ali na hitro »odpraviti«. Važna lastnost je tudi liberalizem, ki je za meščanski svet imanenten, ne glede na svetovni nazor ali ideološko orientacijo meščana. Levo, desno, klerikalno ali liberalno v političnem smislu, ni meščana oviralo, da bi ne sprejema samo tistega, za kar je on sam menil, da je prav. Zato je tudi klerikalec lahko bil liberalen. Psihološko rečeno, je šlo za egocentrično odločanje, zato se nanje skoro ni dalo vplivati. Če so bili konservativni, so bili pač konservativni. To je bil egocentrirani liberalizem. Umetniki so si v meščanski družbi lahko privoščili več, zato da so lahko tudi več zajeli, da so lahko »rezali« valove. Te lastnosti so veljale, dokler meščanstvo ni začelo stagnirati. Prva vojna prinese prvi val dekadence, čeravno pri nas ne v enaki širini in intenzivnosti kot v svetu. Slovenska meščanska družba je imela specifičen razvoj že v kraljevini Jugoslaviji, vzpon je dosegla šele v tridesetih letih, vrh pa tik pred drugo svetovno vojno¹⁷.

Pri opazovanju moramo razlikovati med začetkom našega meščanstva, razcvetom, občasnimi padci, delnim padcem zaradi razkroja vrednot in popolnim polomom meščanstva v vzhodni Evropi zaradi komunizma.

Za meščana sta bila edina normalna stanja mir in svoboda, ker meščanstvo se je razvijalo mimo skrajnosti, spontano. V Ljubljani, kot kažejo raziskave, so meščani, vsaj velika večina, stremeli, da bi bili zgledni. K temu jih je nekoč silila tudi listina o meščanstvu. Ob vsem tem pa je bil in ostal meščanski ideal vedno ta, da mora biti osebni interes zadovoljen. Važno je bilo, da si »srečen«, vendar pa to občutje nikakor ni smelo biti povezano niti z instantnim hedonizmom, niti z brezvestnim egoizmom. Ugled in vzgoja, manire, jim tega in še marsičesa drugega niso dovoljevali.

¹⁷ Ker je pri nas slovensko meščanstvo doseglo svoj »mali« vrh tik pred 2. svetovno vojno (za veliki vrh smo Slovenci zgodovinsko prikrajšani), sploh ni doseglo deviacij in dekadence, značilne za nekatera druga evropska okolja. Lahko rečemo, da dekadenca ni bila živeta ne v nraštenem ne v izkoriščevalskem smislu. Povojna politika je meščanstvo potrebovala za svoj nasprotni pol, za razrednega sovražnika, zato je (nekdanje) meščane napihnjeno etiketirala z »buržuji«, meščanstvo pa z »buržoazijo«, kakor da bi šlo za kakšen francoski ali angleški segment. Šlo je za preračunljivo blatenje. Raziskave in pričevanja o meščanstvu med obema vojnama govorijo o povsem drugačnem stanju, pa naj gre za višino zaslužkov, mezodne odnose, odnose lastnikov in nadrejenih do zaposlenih, odnose lastnikov do dela in stanja v podjetjih in tovarnah in podobnega, kar prinaša kapitalizem. O delavnosti, vztrajnosti, poštenosti, kulturnosti, ki so jo »ljubljanjski kapitalisti« premogli, o njihovem socialnem čutu, »podporništvu in mecenstvu« desetletja po drugi vojni seveda ni bilo govora in ga zaradi nepoznavanja tedanjih razmer ali pa še česa drugega, še danes ni. Kakšne nesrečne izjeme pač ne morejo biti »zgodovinsko dejstvo«.

S čim se identificira meščan?

Najprej in predvsem s svojim meščanskim poreklom in statusom. Do obdobja pred drugo svetovno vojno ga je to »elitiziralo«¹⁸ proti »forštatskemu«¹⁸ in podeželskemu prebivalstvu. Kar zadeva zavest o pripadnosti mestu Ljubljana, je treba reči, da je slabo raziskana, še posebej za 19. stoletje in seveda za še starejša obdobja tudi. Za 19. stoletje velja prepričanje, da so bili meščani bolj predani mestu kot mestu Ljubljana. Eden od pomembnejših mož, ki je izrazito kazal ponos, da prihaja iz Ljubljane, je bil ugledni ljubljanski župan Ivan Hribar. Nekaj podobnega velja tudi za 20. stoletje, ko je videti, da se zavest o identiteti z mestom Ljubljana povečuje. Eden najponosnejših Ljubljančanov, čeprav rojen drugod, je bil med obema vojnama gotovo Fran Krapež¹⁸. To obdobje še preučujem, zato o identiteti Ljubljančanov z mestom, kakor tudi o identiteti s političnimi strankami oziroma katoliško cerkvijo, ne želim sklepati. Vsekakor pa so se meščani z Ljubljano močneje identificirali v 20. stoletju. Takrat se je splošna lastnost meščanstva, ki ima do svojega mesta vedno specifičen odnos, stopnjevala in diferencirala. To se je lepo kazalo tudi v odnosu do arhitekture, do urbanističnega oblikovanja, ki je zelo močno kazalo mestno usmerjenost, ali še boljše mične vzglede, po katerih se je mesto hotelo nadgrajevati (Hribar, Sitte, Fabiani, Vurnik, Plečnik). Spremembe v mestu rade nekatere ljudi motijo, čeprav so še tako potrebne in uglašene, kadar pa so šle stvari zaradi raznih vzrokov »čez rob«, so šle vendarle demokratično in liberalno.

Mesto je meščanov logotip, »trade mark«, tako tudi njegov grb in zastava. Mesto meščana fizično opozarja na vse, kar subjektivno čuti, psihično participira in opravlja sam, denimo v svojem poklicu, hkrati pa tudi na to, da ni nobena stvar od danes. *Meščan je zato izrazito človek tradicije*, z njo se močno identificira. Identificira se tudi s širšim okoljem, zato bi za ljubljanskega meščana lahko zapisali, da ga je zanimalo, kaj se dogaja na Dunaju, kaj je novega v Budimpešti, Berlinu, Parizu. Imeli smo močne trgovinske zveze s Trstom, Češko, Nemčijo. Ljubljančane je tudi zanimalo, kaj se dogaja drugod po Evropi, še posebej v Ameriki. V marsikateri od povezav je nastopala internacionalna umetnost, znanost in kapital. Seveda tudi moda in trendi.

Meščan se identificira s svojo ekonomsko močjo, ker jo potrebuje za svojo in družinsko varnost. Dalo se je z delom bogateti in resni niso špekulirali ali preprodajali, da bi na tak način bogateli, marveč so presežek čim bolj trdno vlagali tako, da so kupovali zemljišča, posestva, nepremičnine vseh vrst. Zlatnino in nakit so imeli tudi za trdno naložen kapital (ta je bila lahko namenjena za obdarovanje, hkrati pa tudi naložba za težke čase), manj pa delnice in druge vrednostne papirje. Seveda, tudi ljubljansko meščanstvo se je identificiralo s presežniki kot so največji, najboljši, najmočnejši, najlepši, najbogatejši itd., vzore je imelo v avstrijskem meščanstvu.

Posebno važen element meščanske identitete je bila družina, družinsko življenje, skrita privatnost, kjer je bil dom meščanova trdnjava, kamor ni mogel kdorkoli.

V okviru tega je bilo meščansko stanovanje »kvintesenca«¹⁸ meščanskega sveta. Močna meščanska identiteta s kulturo je imela povezavo s tradicijo in hkrati je narcisoidnost

¹⁸ Ko omenjam oba slavna ljubljanska meščana (Krapež je že utonil v pozabo, ker je naš zgodovinski spomin neverjetno selektiven), ki sta imela velik smisel za zunanjo podobo mesta in njegovo družabno plat, se zavedam, da bi kazalo o znanih ljubljanskih »obrazih«¹⁸ napisati posebno študijo. Naj je šlo za »originale«¹⁸ ali t.i. »mestne avtoritete«¹⁸ (ta pojem je zdaj izumrl), oziroma spoštovane in ugledne ljudi, je treba reči, da sta obe kategoriji meščanov mestu dajali svojski pečat in s tem posebno identiteto. Zaradi njih je bila Ljubljana prav to mesto in ne kakšno drugo. Veliki in uspešni ljubljanci so bili mnogim meščanom za vzor, težko pa je reči, koliko so se z njimi identificirali.

odpirala pot določenim »novotarijam«. Važno vlogo je imela vzgoja, »kinderštube«, razgledanost staršev in njihova družbena vloga oz. spoštovan poklic ali pa soliden poklic. Pomembno je bilo zgledovanje po očetih ali materah (ki so bile večinoma doma, morda so v javnosti opravljale le kakšne častne funkcije; medvojno obdobje je imelo t.i. »narodne dame«). Zgledi so bili in tudi imeli so psihodinamično moč.

Poleg družine, jezika, kulture, veroizpovedi, nacionalnosti, ekonomske moči se je meščanstvo močno identificiralo z zunanjim videzom, načinom oblačenja in obnašanja. To, »da človek da nekaj nase«, ni bilo povezano samo s formo, marveč tudi z vsebino, zato je bil to en od vidikov narcisoidnosti, ki je imel daljnosežne psihološke in praktične posledice. Meščan se je identificiral tudi s svojo imovino in s statusnimi simboli (vila, avto, počitniška hišica, študij otrok v inozemstvu, izraba prostega časa: šport, lov, prireditve, muziciranje, obiskovanje teatra in opere, kavarn, gostiln - skratka družabno življenje). Kot je domače okolje po namembnosti in opremljenosti kazalo uspešno vlogo posamezne družine v javnem in zasebnem življenju (pohišstvo, knjižnice, ordinacije, umetniški izdelki), prav tako so tudi delavnica, podjetje ali tovarna kazali na meščanovo raven; ne samo opremljenost, orodja in stroji, pomembno vlogo je igral tudi lastnikov odnos do uslužbencev in delavcev.

Ker namen članka ni naštetih vseh oblik identitet, naj končam z eno, ki je pomembnejša, kot si mislimo na prvi pogled. To je poistovetenje z meščansko kuhinjo. Recepti Bleiweisove prve kuharice, za njo znamenite Felicite Kalinšek, so bili ponos in nuja te kuhinje. Med meščanskimi damami pa so krožili tudi recepti, ki so si jih gospodinje zaupale. Hrana je imela priimek meščanske družine (npr. Peganove štangce, mandljevo pecivo, ki se je imenovalo po g. Pegan, ženi ljubljanskega advokata), recepti pa so imeli precejšen značaj zaupnosti in so še danes za javnost strogo varovani.

Pomen in izgubljanje meščanske identitete

Ugotavljali smo, da je identiteta povezana s psihičnim zdravjem in razvojem, od obojega pa je odvisen naš zunanji svet, torej življenje mest, podeželja, ofenzivnost vsega naroda, ki je vendarle vedno sestavljen samo iz posameznikov. Razvoja pa ne more nikoli biti brez »ekologije« psihičnih lastnosti. Identiteto, lahko rečemo, vzpodbujajo »revolucija duha«, psihična perversnost pa se vedno konča v bolezni. Zdajšnja novodobna razdrobljenost in nekonzistentnost psihe, ki smo ji v svetu priča, prav tako kot tudi pri nas, je posledica izgubljene duše. Zanimarjena je hierarhija višjih duhovnih lastnosti, ki jih »en general« imenujemo človeške vrednote.

Ne vem kolikokrat sem že napisal s svojimi besedami, zdaj pa naj še z besedami Igorja Grdine, da so Slovence kot moderen politični narod nedvomno oblikovali meščani¹⁹.

S tem, ko revaloriziramo meščanske vrednote, revaloriziramo tudi plemiške, ki še zdaleč niso sprejete v našo zavest, čeravno smo imeli tudi svoje plemstvo, obenem pa je tudi dokazano, da »tuje« plemstvo ni bilo samo tuje in odtujeno, ampak je bilo integrirano v okolje, močno povezano z njim, zato ga je oblikovalo. Prav tako tudi meščanska identiteta, na njeno veliko škodo, ni približana slovenski nacionalni zavesti. Celi segmenti slovenske zgodovine in posledično slovenske identitete še vedno obstajajo tako, kakor da nam jih nekako sploh ni mar. Nepoznavanje zgodovine povzroča

¹⁹ Igor Grdina, n.d. 49.

napačna razmerja, nekompletirana kultura pa povzroča nevrotično trpljenje, ki človeku ne pusti živeti in ustvarjati. Kakor drži znana misel, da demokracija ni dobra, ker ima kup pomanjkljivosti, čeprav je še vedno najboljša družbena ureditev, kar jih poznamo, velja tudi za meščanstvo, da ga ni presešel noben drug družbeni razred, čeprav ima takšno, kot je bilo, veliko pomanjkljivosti. Kot sistem je omogočal razvoj osebnosti. «Osebnost je delo velikega življenjskega poguma, absolutna potrditev individualnega obstoja in najuspešnejša prilagoditev univerzalni danosti z največjo možno svobodo lastnih odločitev...to je vsekakor največja naloga, ki jo ponuja moderni duhovni svet.»²⁰

Vse več razlogov je, zakaj raziskovati meščanstvo in posebej njegovo identiteto. Glavni razlog je ozaveščanje pozitivnih meščanskih vrednot. Danes vse to raziskujemo tudi zaradi krepitve in širitve nacionalne zavesti, oziroma nacionalne identitete, ki se lahko povezuje samo s kulturnimi dosežki naroda (umetnost, znanost, izobraževanje), nikakor pa ne s klavstrofobičnimi nacionalističnimi idejami, ali ponujano globalizacijo, kar je na kulturnih ravneh destruktivno. Še prav posebej bi morali biti pozorni na te segmente, ker deklarativno izjavljamo, da je za nas kultura najbistvenejša narodna komponenta. V kulturo brez dvoma spada zgodovinska kompletnost, ki identiteto utrdi do te mere, da se lahko narod bolj spontano, globalno odpira v svet, pa tudi senzibilnost, ki jo naklonimo drug drugemu, se okrepi in izrazi. Najbolj enostavno je seveda, kar potrjujejo tudi prešteviline politične prakse, identiteto naroda krepiti na primitiven način, z nacionalističnimi elementi, kar pa se zelo hitro sprevrže v svoje nasprotje, ker tako početje vodi narod v izolacijo.

Kompletirati svojo zgodovino ne pomeni idealizirati, kot je »idealiziral« npr. komunistični internacionalizem ali nacionalsocialistične variante vseh vrst. Človek ni močan, ker je idealiziran (ker je samo dober, ker ni kriv, ker se ne moti, ker vse zna, ker je najuspešnejši itd.), ampak je močen le takrat, *kadar ve, kdo je*. Prav enako velja za narod. Dosti premalo je, da bi obravnavali samo poti in smeri, ki so jih Slovenci v zgodovini ubirali, saj spadajo k hoji tudi »tla« po katerih hodimo. »Kar torej sem, je transakcija oziroma interakcija med organizmom in obdajajočim ga okoljem, ki se med seboj ujemata in skupaj tvorita nekaj, čemur v fiziki pravimo enotno polje. In prav to sem s čisto fizikalnega, znanstvenega vidika. Lahko da vsebujem še mnogo več, toda v osnovi sem organizem - okolje.«²¹

Meščansko identiteto, ki je za Slovence izrednega pomena in smo jo brez dvoma dokazano imeli, moramo ponovno umestiti v zavest čim širšega kroga ljudi, še prav posebej pa v zavest politikov, ki se v svojem mišljenju in delovanju brez segmentov identitete, ki je bila značilna za slovenski meščanski krog v preteklosti, nikakor ne bodo inkulturirali v zelena internacionalna okolja, hkrati pa ne bodo nehali ovirati vsakršne individualne iniciative, kar se žal tudi po osamosvojitvi neprestano dogaja.

Vsakdanje meščansko življenje, ki ga današnja miselnost ne dojema, ga ne zna ali ne more razumeti, ne osvojiti, ni nikakor bilo predvsem produkcija občutkov krivde ali patologija patriarhalnosti in izkoriščanje tistih, ki so delali. Za meščanstvo ne velja tisto, kar velja za višje sloje totalitarnih režimov, da je bila »avtoritarna zavest nasičena z destruktivnostjo in je bilo destruktivnim težnjam dopuščeno, da delujejo pod masko vrlin«²². Meščanstvo je bilo kot sloj še najbolj odporno za različne »epidemije«, ki jih je zgodovina naplavljala.

²⁰ Karl G. Jung, Duh i život, Odabrana dela, knj. III, Beograd 1977, 259.

²¹ Alan Watts, Ego, Knjiga duhovnih zakladov, Ljubljana 1993, 42.

²² Erich Fromm, Čovjek za sebe; istraživanje o psihologiji etike, Zagreb 1986, 139.

Pomembna avtentična destruktivna moč, ki je meščanstvo psihološko, od znotraj, ogrožala, je bila nevrotika. Nevroza je bila meščanova »zaščita«, ki ga je branila pred objektivnim, notranjim delovanjem duše. Drago je plačal to umikanje pred »notranjim glasom«, ki je zahteval celovitost, individuacijo, ne pa do skrajnosti pripeljanega egocentričnega individualizma.

Ideološka raziskovanja in obravnave doživljanja sveta meščanskega sloja so bila prevečkrat nepremišljena, krivična, črnobela, paranoidna. Razlogov za to je veliko, a ne spadajo v to obravnavo²³.

Produktivna uporaba meščanskega potenciala, se je sprevrgla v svoje nasprotje. Egocentrizem je meščanstvo imobiliziral, preprečil mu je, da bi se aktivneje udeleževalo uvajanja sprememb, ki jih je zahteval splošni svetovni razvoj. Vsekakor pa tudi čas ni bil na strani meščanstva. Morda lahko rečemo, da so vse močnejše kolektivistične sile postajale uglašene s časom, ki je dovoljeval, da so se stvari zgodile z zgodovinsko nujnostjo.

Danes je boj za preživetje gotovo drugačen, kot je bil v obdobju meščanstva. Je bolj kompliciran in z določenega vidika tudi večji. Premagovanje težav in trpljenja je pri človeku primarno in v vseh obdobjih povezano z energetičnim delom karakterja, ki ga psihologija definira kot temperament, medtem ko je karakter določen z osebnostnimi strukturami²⁴. Meščanstvo je živelo v svetu, kjer je imel *Eros* še precej prostora, *Eros* kot *kosmogonos*, stvarnik ali oče-mati vse zavesti. Spoznanje o človeku ni bilo še tako skrhan, kot po prvi, oziroma drugi svetovni vojni. Svet, predvsem pa Evropa, je utrujen. Tisti, ki skrbijo za napredek današnjega sveta »poučujejo idealizme, za katere po večini z gotovostjo vemo, da se ne bodo nikoli uresničili, pridigajo pa jih po uradni poti tisti, ki vedo, da jih sami nikoli niso izpolnjevali niti jih tudi ne bodo.«²⁵ Ugotovitev

²³ »Čeprav smo se Slovenci v več kot tisočletnem obdobju zgodovinsko obranili brez izrazitih vojaških ali državnih tvorb, moramo po drugi strani vedeti, da so nas v teh obdobjih razmere prikrajšale in da smo ne glede na postopno osamosvajanje tudi izgubljali. Prehod iz Avstroogrške monarhije v Kraljevino SHS pa je vendarle bil korak k osamosvajanju, prav tako tudi slovenska republika v okviru nove Jugoslavije. Vzporedno s tem stopnjevanjem in dozorevanjem samostojnosti, pa smo določene zadeve izgubili. Na slovenskem teritoriju, kjer so bili fevdalci nemškega in italijanskega izvora, čeprav govorci nemškega in italijanskega jezika, a včasih tudi slovenskega, vendarle nosilci kulture tega teritorija. Imeli so veliko lokalpatriotičnih čustev. Glede kvalitete življenja so bili zahtevni, zato so v tem smislu na slovenske lokalizme pozitivno vplivali. Po razpadu Avstroogrške jih je veliko odšlo. S seboj niso odnesli samo slik, knjižnic in klavirjev, ampak tudi določene vrednote, mentaliteto in zavest. Odšel je tudi del nemškega meščanstva, ki je v času Avstroogrške živel na Slovenskem, ki je bil del celotne populacije, ki je na določenem teritoriju živela in ustvarjala. Seveda je kmečko in delavsko delo, še posebej to, meščanstvo izkoriščalo, toda ustvarjalo in ohranjalo je tudi kulturo, ki je vplivala na vse. Žal je precej odneslo s seboj, ko je zapustilo slovenski teritorij. Res je, da je Sloveniji ostalo že precej razvito, pa tudi razvijajoče se meščanstvo, vendar je le-to bilo po letu 1945 odrezano od svojih virov, kar pomeni, da je bilo na razne načine onemogočeno. Poleg tega je del slovenskega meščanstva emigriral, eni niso s seboj odnesli niti klavirjev in knjižnic, ker so šle glave. Tisti ki so ostali, kaj dosti meščanskega niso razvijali.

Zdi se mi, da je čez Slovenijo nekajkrat zapihala burja, ki je odnesla marsikaj bogatega in za sabo pustila luknje. *Kultura je namreč stvar sedimentacije skozi generacije* (podčrtal D. J. O.), zato smo s tega vidika Slovenci mlad narod. Smo sicer manj obremenjeni, vendar je tudi naša dediščina manj bogata. Dr. Pavel Fonda je priznani tržaški psihoanalitik, publicist in politik, ustanovitelj slovenske psihopedagoške službe v Trstu. Odlomek je del magnetogramskega zapisa pogovora, ki ga je imela z njim 17. julija 1997 na Opčinah Meta Kušar.

²⁴ »Svet, v katerega smo rojeni, je surov in krut, hkrati pa božansko lep. Vera v to, kaj prevladuje, nesmiselnost ali smiselnost, je stvar temperamenta. Če bi popolnoma prevladal nesmisel, bi z višjim razvojem vedno bolj in bolj izginjala smiselna izpolnjenost življenja.« C. G. Jung, Spomini, sanje, misli, Ljubljana 1989, s. 367.

²⁵ N.d. s. 340.

nevropsihiatra, ki velja za današnjega človeka, ni preveč obetavna: »Nevroza, ko naj bi se individuam ukvarjal z lastno individuacijo, postaja luksuz, saj se intenzivira boj za preživetje z naraščanjem izčrpanostnih depresij.«²⁶ S tem pa se zastavlja najvažnejše vprašanje, ali bomo tisto, kar je za naš obstoj nujno, sploh lahko realizirali.

Summary

Segments of Urban Middle-Class Identity: An Interdisciplinary Ethnological Interpretation

In the early seventies the author started researching urban middle-class values; as they were still alive in his family archetype, he wanted to at least publicize them in his ethnological observations. Unfortunately all socialist systems ignored psychological education, seeing in the middle class its single biggest enemy.

From a psychological point of view, the middle class is characterized by the individual, individualism and individuation. The psychological conclusion that the middle class is the only tested form of individuation is closely linked to middle-class identity. The interpretation deals with the mental aspects of identity, which give a person a feeling of security and are a key mechanism for preserving mental stability. Then the author focuses on the characteristics associated with middle-class identity. Among the major ones which cannot be overlooked are self-confidence, a sense of honor, self-esteem, non-aggression, initiative, entrepreneurship, hard work, a sense of duty and responsibility, at least an average economic status, liberalism despite conservatism, a certain degree of cosmopolitanism or at least sympathy for it. A key factor of middle-class identity was the family, since the middle-class urbanite is very much a man of tradition. In such a psychological constellation, examples had a compelling psycho-dynamic force.

The sample used in this research is the Slovene middle class of Ljubljana between World War I and World War II.

At the end the author deals with the significance of the middle class and hints at the consequences of lost middle-class identity. He regrets that middle-class identity was not incorporated into Slovene national consciousness, robbing us of an important segment of Slovene history. The consequences are our low self-confidence, a cultural superficiality apparent at every step even in independent Slovenia, a source of uneasiness leading to individual fragility and political problems with European acculturation.

Every day there are more reasons for the necessity to research the middle class, not the least of them being the strengthening and spreading of our national consciousness. People are not strong when they have an idealized image of themselves, but when they know who they are. The middle class as a social stratum was the most resistant to the different political «epidemics» history has spawned, and is still playing such a role wherever it exists. The middle class was structured in such a way that Eros as a cosmogonist, the creator of all consciousness, had enough room in it. Nowadays the struggle for survival is intensifying, making it crucial for people to get what they need for their survival. Properly understood fragments of middle-class identity can help them in that.

²⁶ Jungova šola kot močan izziv sodobni nevrofiziologiji, Pogovor Mete Kušar s psihiatrom Jožetom Magdičem, Književni listi, Delo, 25. januarja 1996, s. 1.

Rajko Muršič

»Razkritje krinke«: O lokalno-globalnih identifikacijah

Na podlagi analize rabe glasbe na neki lokaciji je mogoče na dokaj enostaven način opazovati igro identitet, njihove fluidnosti, začasnosti in njihovega dogovornega statusa. Poleg dvojnosti materialne podlage in ideologije je pri analizah identitet treba upoštevati še dvojnost med identifikacijami posameznikov in navideznimi identifikacijami skupin ter dvojnost med lokalnimi (izkustvenimi) identifikacijami in globalnimi (namišljenimi).

By analyzing the use of music in a particular locality one can observe the play of identities, their fluidity, their temporariness and their coexistent status. While analyzing identities, besides the duality of material basis and ideology, the duality between individual identifications and apparent group identifications on the one hand, and the duality between local (empirical) and global (imaginary) identifications on the other hand should also be taken into account.

»Tradicija vseh mrtvih pokolenj leži kakor mora na možganih živih ljudi.«

Karl Marx (MEID 3: 452)

Ko se je Charles Keil spraševal, v čem je skrivnost neverjetnega uspeha slovenske polke v Milwaukeeju (ter zaradi milijonov prodanih plošč Frankiejca Yankovica tudi na nacionalnem tržišču v ZDA), je dobil dva odgovora. Slovenska polka, da je preprosta in melodična, mu je povedal godec Louie Baschell, vendar perfekcionistična. Poleg tega pa ne sme biti preveč »slovenska«, ampak »internacionalna«, je kasneje ugotovil Keil, ker imajo Slovenci nenavadno značilnost, da so strašno ljubosumni drug na drugega. Noben slovenski godec ne bi mogel uspeti, če bi igral predvsem za svoje ljudi. Ne le zaradi relativno majhnega števila Slovencev, temveč zato, ker noben Slovenec ne more biti prerok v lastni deželi. Poleg tega je v gostilnah in drugih prizoriščih, kjer so igrali polko, prihajalo do velikih težav (beri: preteпов), če so skupaj trčili npr. Štajerci in Kranjci, ki so s seboj prinesli rivalstvo že iz rajneke Avstroogrske (prim. Keil, Keil in Blau 1992: 129-145).

Znani ameriški etnomuzikolog oz. glasbeni antropolog bi bil zadnji, ki bi naokoli trosil poceni stereotype, toda argumentacija, ki smo ji lahko sledili, je tipična. Vsekakor je povezana s problemi identitete priseljencev in njihovih potomcev. Konec koncev so se »etnične« polke v ZDA razvile šele takrat, ko so se pričeli priseljenci in njihovi potomci utapljati v ameriškem talilnem loncu. Brez upoštevanja sprememb v identifikaciji priseljencev pač ni mogoče razumeti razvoja ameriških glasbenih slogov. In, seveda, narobe: spremembe v glasbenih slogih so izvrsten indikator sprememb identitet.

V zadnjih nekaj letih sem se ukvarjal z rock glasbo in z njo povezanim življenjem v krajih med Šentiljem in Apačami, v zadnjem obdobju pa bolj podrobno z življenjem in dogajanjem, povezanim z glasbo v vasi Trate. V pričujočem prispevku bom prikazal večplastno vpetost mikrolokacije v podsisteme srednjega in večjega obsega ter v disjunkcije globalne kulturne ekonomije, kot se kaže skozi igre identitet, povezanih z rabo glasbe v zadnjih petih desetletjih. Glasba se kaže kot osišče (in sidrišče) identitet zaradi dvojnosti njene materialne produkcije in idejne percepcije ter s tem povezanim dvojnimi individualnim in kolektivnim (družbenim) učinkovanjem.

»Pokozlane Trate«: Trate/Wiesenbach - kraj brez zgodovine

»Ali nam je mehkužnost in nesloga, ali so nam presilni navali divjih narodov meje tako daleč spodjedli, kdo bode razločil?«

Josip Šuman (1868: 9)

Vas Trate z manj kot 350 prebivalci leži med Muro, Apaškim poljem, Velko in Sladkim vrhom, v njej pa je v osemdesetih letih deloval *Mladinski klub Trate*, ki je bil med letoma 1980 in 1991 bržkone celo edini redno delujoči rock klub na Slovenskem. V razlago te nenavadne situacije (in še bolj neverjetnih ustvarjalnih potencialov takratnih mladeničev in mladenk v glasbenem in družbenoaktivističnem smislu) se v tem prispevku ne bom spuščal. Pomembnejše se mi zdi opozoriti na to, da so bili v obdobju po letu 1946, ko se v bistvu začne nova zgodovina tega kraja, trije zaporedni vaški klubi prave valilnice (ali kovnice) lokalnih (in širših) identitet.

Januarja in februarja 1946 so nove oblasti izgnale vse člane in članice *Kulturbunda* (skupaj z družinami), tako da je v vasi ostala manj kot četrtnina predvojnega prebivalstva (prim. Čepič 1995). (Večinoma) nemško govoreče Tratenčarje in Tratenčarke so zamenjali kolonisti iz različnih predelov Slovenije (Gorenjske, Dolenjske, Štajerske in Prekmurja). Okoli leta 1947 so ustanovili vaški *Zadružni dom* in v poslopju gradu Zgornji Kinek začeli prirejati različne igre in druge prireditve. V začetku šestdesetih let je bil v istem gradu ustanovljen *Klub mladih Trate*, leta 1979 pa *Mladinski klub Trate*. Od leta 1994, ko je bila stavba Petkovega mlina denacionalizirana, kluba ni več.

V grobem je na Tratah mogoče govoriti o štirih generacijah, ki imajo različne socializacijske izkušnje. Najstarejša generacija se je še socializirala »po starem«, torej predvsem v družinskem krogu in skozi participacijo pri družabnih in prazničnih dogodkih v lokalni skupnosti, nekoliko manj pa je bila merodajna sekundarna socializacija (šola in verouk). V to generacijo sodijo Tratenčarke in Tratenčarji, ki so na Tratah živeli že pred vojno. V prvi vrsti gre za potomce in potomke prekmurskih priseljencev, ki so kupovali posestva na Tratah v obdobju po prvi svetovni vojni.

Povojna kolonizacija vasi se niti ekonomsko niti socialno ni najbolje obnesla, tako da je veliko kolonistov zapustilo Trate že po nekaj letih kmetovanja na majčkenih, do 5 ha

velikih posestvih agrarnih interesentov (prim. Čepič 1995: 87). Od 40 priseljenih družin jih je ostalo le okoli 10 (in le pri eni se še ukvarjajo samo s kmetijstvom). Otroci, ki so prišli na Trate leta 1946, so se, kar zadeva sekundarno socializacijo, že socializirali v tratniškem okolju. Nova oblast je najprej poskrbela za lokalno šolstvo, pri čemer so vaški učitelji prevzeli tudi glavno nalogo pri organizaciji kulturnoprosvetnih prireditev in življenja na vasi. Ustanavljali so gledališke skupine, tamburaške zборе, prirejali različna predavanja in tečaje ter podobno. Tratenčarke in Tratenčarji so obiskovali prireditve v gradu Zgornji Kinec, večinoma gledališke predstave, v katerih so sodelovali tudi sami. Nekaj kasneje so v Zadržnem domu tudi skupinsko poslušali radio ter, še kasneje, gledali televizijo, občasno pa so se tudi zabavali. Ti dve generaciji sta se v glavnem socializirali ob stari domači glasbi, ki so jo godli lokalni harmonikarji, goslači in klarinetisti.

Naslednja generacija, ki je odraščala ob koncu petdesetih let in v šestdesetih ter zgodnjih sedemdesetih letih, se je socializirala ob zvokih narodnozabavne in (deloma) domače zabavne glasbe. Za razliko od prejšnjih generacij je glasbo že spoznavala prek radia in (kasneje) plošč ter se tudi sama aktivneje vključila v izvajanje te glasbe v različnih lokalnih zasedbah, ki so godle v Klubu mladih in okoliških gostilnah ter drugih prizoriščih. Ob koncu šestdesetih let so se nekatere zasedbe s tega območja tudi elektrificirale in izvajale takrat popularne domače (večinoma hrvaške) popevke.

Generacija, ki je že od začetka spoznavala glasbo predvsem prek medijev in plošč in je odraščala v drugi polovici sedemdesetih ter v osemdesetih letih, je napravila radikalni rez z vaško identifikacijsko hegemonijo ter se socializirala ob hrupu punka.

Zgornji opis seveda ne velja za vse in za vsakega Tratenčarja ali vsako Tratenčarko. Velja le za tista jedra, ki vasi dajejo identiteto, kot jo pač lahko zazna (pristransko) oko tujca. Biti Tratenčar ali Tratenčarka pomeni dvoje: stanovati v eni od hiš, ki nosijo naslov Trate (od 1 do 60) in/ali samega sebe razumeti kot Tratenčarja oz. Tratenčarko, kar je lahko nekaj povsem drugega. Enotnega kriterija za določanje pripadnosti kraju ni. Nekateri priseljeni Tratenčarji in Tratenčarke, ki v kraju živijo že pet desetletij, se še vedno nimajo za prave Tratenčarje in Tratenčarke, drugi (tudi kasnejši) priseljenci pa se s tem ne obremenjujejo in pač nastopajo kot Tratenčarji v odvisnosti od situacije. Identiteta je torej situacijska, ima pa nekatera sidra. Na Tratah rojeni posamezniki in posameznice, ki se preselijo v drugo okolje, večinoma ohranjajo določene trajne identifikacijske elemente, čeprav vedo, da niso in da ne morejo več biti »pravi« Tratenčarji oz. Tratenčarke. To univerzalno navezanost na rojstni kraj je, na primer (in to prav za Trate), v svojih pesmih pretresljivo artikuliral Tone Kuntner.

Dinamika iger identitete v neki lokaliteti je v resnici bistveno bolj zapletena od opisa s pomočjo prejšnje skice in je ne moremo razumeti brez upoštevanja temeljnih teoretskih spoznanj sodobne antropologije. Količina literature, ki se je v zadnjem desetletju in več ukvarjala z dekonstrukcijo starega pojmovanja integralnih, izvornih in enotnih identitet (prim. Hall 1996: 1; Banks 1996; Cohen 1994), je povsem nepregledna, zato bo kratek prikaz sodobnih pogledov na igre identitete, ki sledi, le zasilen.

»Svete tradicije«: Pribarantane idenitete

»Da je subjekt kot tak v negotovosti zaradi tega, ker ga cepi učinek govornice, to vas učim jaz, jaz kot Lacan, ravna se po sledih freudovskih izkopavanj. Prek učinka besede se subjekt vse bolj realizira v Drugem, vendar tu že teži le še k polovici samega

sebe. /.../ /Subjekt je subjekt/ le po tem, da je podvržen polju Drugega, subjekt izhaja iz svoje sinhronične podvrženosti v tem polju Drugega.

Jacques Lacan (1996: 173)

Termin identiteta si lahko razlagamo na dva povsem nasprotna načina. Kot esencialističen pojem pomeni atribut ali celo reificirano entiteto, stvar, pač nekaj, kar posameznik ali skupina »ima« v sebi ali izvaja iz sebe. Tako pojmovana »identiteta« se lahko razvija ali pa izgine, podobno kot zdravje in bolezen. Nasprotno pojmovanje identitete pa sklepa na njen »obstoj« samo v kontekstu opozicij in odvisnosti. Današnji antropologi se bolj ali manj strinjajo, da posamezniki ali skupine nimajo ene same identitete, temveč ogromno potencialnih možnosti, ki se v resničnem družbenem času in prostoru le delno udeležijo in razvijejo (prim. Tonkin, McDonald in Chapman 1989: 17). Identiteta (v etnografskem smislu) mora biti zmeraj »mešana, relacijska in inovativna« (Clifford 1988: 10) in je nujno fiktivna ter nepopolna (Donald 1996: 186).

Bistvene poante brezkompromisne kritike primordijalnih elementov pri razumevanju identitet in tega, kar so antropologi nekoč razumeli pod pojmom kultura (prim. Keesing 1993; Brightman 1995), so v razbijanju starih esencialističnih pojmovanj etničnega, rasnega in nacionalnega ter s tem povezane politike lokalnega (Hall 1996: 1). Marcus Banks na podlagi velikega dela antropoloških podatkov poudarja, da v veliko družbah moralno ali družbeno eksistenco posameznika (v nasprotju z njegovo ali njeno biološko eksistenco) »neprestano na novo oblikujejo« rituali, obvladovanje genealogij, določena dejanja itd. (Banks 1996: 40). Prizorišče pridobivanja elementarnih identitet sta družinska sfera in krog bližnjih prijateljev. Toda ne samo ta dva.

Pri vprašanju gradenj identitet se moramo vprašati dvoje. Prva skrivnost zadeva posameznika in njegovo vlogo pri izgradnji in oblikovanju identitet oz. vprašanje prehoda od samoidentifikacij posameznikov do njihovih rezultatov, identifikacij skupin. S tem vprašanjem so povezane tudi nejasnosti glede načina, na katerega se lokalna izkustva, če se lahko tako izrazim, posplošujejo in abstrahirajo ter povezujejo v kompleksnejše (regionalne, etnične, nacionalne, internacionalne) konstrukcije identitet drugega reda. Problem je prej ali slej v tem, da je lahko izhodišče vsakega tovrstnega razmišljanja le samozavedajoči se posameznik (Cohen 1994).

Koncept posameznika oz. posameznice kot avtonomne osebnosti ni niti naravna danost niti univerzalni pojav. Ko je Marcel Mauss leta 1938 analiziral razvoj razumevanja osebnosti skozi zgodovino, je prikazal razvoj od prisojanja atributov posamezniku skozi njegov status in družbeno vlogo do vznika kartezijanskega subjekta, ki naj bi se nahajal za družbeno masko (povzemam po Donald 1996). Čeprav razsvetlenskih idealov človekovih pravic in svoboščin še zmeraj ne moremo in ne smemo zabrisati v staro šaro (prej nasprotno), velja pripomniti, da se je šele v tem stoletju pokazalo, kako se za to družbeno masko v resnici skriva prazno mesto subjekta oz. razpoka, ireduktibilni razcep, ki nastane pri vzniku subjekta v diskurzu. Nepremagljiva (in tudi neusmiljena) težnja po samopoznavanju, samoizražanju in samoizpolnitvi ne more prikriti travmatičnega brezna med impulzi predpostavljene notranje narave in zahtevami zunanje resničnosti. Prav okoli globokega (realnega) jedra neidentitete se vzpostavlja zaprečeni Subjekt govornice (prim. Lacan 1996), ki z nobeno čarovnijo ne more prikriti izhodiščnega razcepa pri vstopu v simbolno (participacija v simbolnem pa ga - za nazaj - sploh vzpostavlja kot subjekt). Vsak jaz je - kolikor je subjekt, ireduktibilno vpet v govornico - razdeljen in nepopoln (Donald 1996: 179). Mesto subjekta - bodisi individualnega ali kolektivnega, posameznika ali naroda - je zmeraj prazno. Vse, kar -primordi-

alnega« najdemo v njem, je fantazma, materializacija družbene moči, ki jo imputira vladajoča ideologija.

Identitete se gradijo skozi igre diskurza, zato so v prvi vrsti označevalni kompleksi in kot taki le začasno umeščajo subjekte v konkretni diskurzivni prostor (prim. Hall 1996). Jih pa zato takorekoč primejo za vrat skozi proces naslavljanja in jih zapečatijo z ideološko interpelacijo (prim. Althusser 1980). To pa pomeni, da je vsak posameznik na neki način produkt diskurzivnih praks, saj se kot posamezni subjekt lahko »subjektivira« le v diskurzu. Foucaultova poanta je, da identitete, ki se razvijajo skozi diskurzivne formacije, niso transcendentalne, nespremenljive in celo kontingentne (prim. Foucault 1991).

Subjektovo doživljanje oz. izkušnja gradnje in oblikovanja identitet je obsojeno na protislovja. Prva paradokсна (in tu in tam dobesedno neznosna) situacija je, da se identiteta posameznikov (in družbenih skupin) zmeraj vzpostavlja za nazaj (kot se v označevalnih verigah ultimativni smisel označevalnega reda prav tako zmeraj vzpostavi retrogradno). Enako paradoksen, čeprav navidez neproblematičen, je proces subjektivacije, ki ga doživljamo kot oblikovanje osebnosti (skupaj s vsemi privzetimi diskurzivnimi stereotipnimi shematizmi vred), usmerjeno v prihodnost, čeprav »korenini« v izkustveni preteklosti različnih redov diskurza. Identiteta se oblikuje tako skozi prepoznavanje v zrcalu, ki (nam) ga »držijo« drugi, kot skozi prepoznavanje podob zunaj zrcala. Še pomembneje pa je, da je za individualizacijo ter njeno jedro, subjektivacijo, enako relevantno »pravilno« in »napačno« prepoznavanje. Ali, rečeno drugače, interpelacija deluje v vsakem primeru: če prepoznamo klic velikega Drugega ali če si ga razlagamo napačno. Bistveno je, da zaslišimo glas siren.

Toda z diskurzivno subjektivacijo težav še ni konec. Glas siren nas lahko uroči samo, če je nediskurziven. Identiteta (tudi individualna) se udejani skozi ritual, tudi če opisuje mesto posameznika v dramatisiranih vzorcih medsebojnih odnosov (Frith 1996: 125). To pa seveda pomeni, da je glasba eden od ključnih medijev pri oblikovanju identitet. Kajti »ušesa so v polju nezavednega edina odprtina, ki se ne more zapreti« (Lacan 1996: 179).

»Kujem svoj meč«: Kovnica identitet

»Moderna ne konstituira identitete iz razlike, temveč razliko iz identitete.«

Lawrence Grossberg (1996: 93)

Procesi socializacije in inkulturacije potekajo skozi kompleksno vsakdanje dogajanje, vendar pa se v odločilni fazi preskoka zgostijo v izkušnji, ki jo je Victor Turner po eni od faz obredov prehoda pri van Gennepu imenoval liminalnost (prim. Turner 1969). Začasno občutenje enakosti v marginalnosti *communitas* se potrjuje v druženju generacij ob iniciacijskih ali ob procesih, ki so jim sorodni. In glasba je najpogosteje okvir ter bistveno vezivo tovrstnega druženja.

Ameriški antropolog Melville Herskovits je leta 1944 opozoril na ključni pomen glasbe in plesa kot integralnega dela ritualnih struktur (po Nettl in Bohlman 1991: 63). Ker je torej glasba eden od medijev ritualne dejavnosti, je pač neizogljivo družbena. To je še kako očitno, če - kot npr. Maurice Bloch - razumemo družbeno strukturo (ki ni isto kot družba, ampak je imaginarni svet) kot »sistem klasifikacije ljudi, povezan z drugimi ritualnimi kognitivnimi sistemi«. Pri hierarhiji, uzakonjenem redu neenakosti, imamo opraviti z dvema sistemoma, sistemom vsakdanjega spoznavanja (obsegom pojmov) za organizacijo vsakdanjih dejavnosti, ter s kulturno specifičnim sistemom klasifikacije, ki se kaže skozi ritualno komunikacijo. In ta dva sistema pogosto zanikata drug drugega, zato

moramo biti pri obravnavanju vsakdanje in ritualne prakse zelo previdni (prim. Bloch 1989: 13-18). Glasba pač funkcionira tako motorično kot afektivno (Cutler 1985: 21), tega ne smemo nikoli pozabiti, še posebej pri rock 'n' rollu in njegovih navezavah na »plemensko ritualnost« ter, kakopak, pri veselju ob polki (prim. Keil, Keil in Blau 1992).

Ritualno in participativno je pravzaprav politično. Rezultanta interpersonalnega skupnega doživljanja nekega dogodka, katerega bistveni medij je zvok, je vzpostavljanje polja skupne »zgodovine«. Zvok torej gradi temelje identitete skupnosti. Različne oblike glasbenih dejavnosti sicer lahko povzročajo različne oblike glasbenih identitet, toda način, na katerega glasba deluje pri oblikovanju identitet, je enak (Frith 1996: 112). Prav vprašanje identitet pa se je na terenu pokazalo kot tisto, okoli katerega se je v bistvu vrtele tako klubsko kot siceršnje družabno dogajanje v vasi.

Klubsko dogajanje na Tratah je zaznamovalo tri generacije. Prvi dve sta za silo še ohranjali videz istega kognitivnega, moralnega in estetskega univerzuma - kognitivne, moralne in estetske sodbe so glavni parametri identitete, kot so jo razumeli francoski antropologi in kulturologi (prim. Lash in Friedman 1992: 4) -, medtem ko je tretja generacija vstopila v povsem »drugo sceno«. Estetske, moralne in kognitivne sodbe pridobivamo skupaj, zato je glasba tako pomemben medij socializacije. Kompatibilnost teh treh temeljnih nosilcev identitete ni le stvar strukturnih povezav, temveč tudi zgodovinskega trenutka, v katerem se oblikujejo. Estetske sodbe oz. sodbe okusa so veliko bolj družbeno in historično pogojene, kot smo pripravljeni priznati, kar pomeni, da nosijo neizbrisni razredni pečat (prim. Bourdieu 1984).

Nova občutljivost v zvezi z vprašanji identitet se je začela z delom Anthonyja Cohena, ki je rehabilitiral termin »skupnost«. Po njegovem so skupnosti samozavedajoče se družbene formacije, ki so navznoter sicer razdeljene in diferencirane, toda vseeno obsegajo tudi notranjo kompleksnost skupnih in relativno preprostih oblik za interakcije z zunanjim svetom (po Banks 1996: 144). Pri iskanju izraza za prevladujoči življenjski slog pred in nad tistimi, ki se nalagajo na plastnice večplastne identitete posameznikov in skupin, za tisti dominantni vzorec na (inter)nacionalni, regionalni in lokalni ravni, ki se v zadnji instanci reproducira na podlagi življenjskih strategij posameznikov, bi lahko izbirali med izrazoma »dominantna kultura« in (gramscijevsko) »hegemonija«. Menim, da je gramscijevski termin še najustrežnejši, ker je na izkustveni ravni življenja na vasi dejansko mogoče govoriti o vzpostavljeni hegemoniji, ki je v sozvočju s prevladujočim »diskurzom« (če uporabim fukojevski termin). Ne v neposrednem subordinacijskem odnosu, ki bi ga vsiljevala državna hegemonija oz. nacionalna kultura, temveč kot njen konstitutivni člen.

Izhodiščna opredelitev hegemonije bi lahko bila preprosta: gre za »sociokulturni proces zlivanja, rasti in konsolidiranja ljudi v večje in predvidoma boljše 'nas'« (Keil in Feld 1994: 208). Ključna manifestacija tovrstne hegemonije na Slovenskem je brez dvoma prav »narodnozabavna« glasba. Ljudska glasba je bila preveč regionalno različna in preveč »vsakdanja«, umetna glasba pa je bila preveč odtujena ljudem, da bi lahko zasedli prostor hegemonije. Tudi popularna glasba ni bila primerna, saj je bila nespregledljivo tuja oz. »uvožena«. Le narodnozabavna glasba je bila takorekoč idealna kombinacija oz. presek vseh.

Ta hegemonija, ki jo je na Slovenskem sicer mogoče zaznati tudi na drugih ravneh (knjižni jezik in posamezni »nacionalni« simboli), je determinirala in spodbudila kasnejši podkulturni odpor tako v mestih kot na podeželju. S tega zornega kota je (bil) punk v Slovenskih goricah prava partizanska kulturna gverila, ki je lahko obstajala le skozi provokativno potrjevanje svoje enkratnosti in »boljšosti« v konfliktu z drugimi.

Da bi konstruirali identiteto, da bi vedeli, kdo smo, moramo vedeti, kaj nismo (Featherstone 1992: 286). Identifikacija nikakor ne poteka tako, da bi se za lase vlekli iz dreka, temveč zmeraj poteka skozi Drugega. Užitek je pač zmeraj le užitek Drugega.

Identiteta je pripisana, obenem pa je tudi propozicija zunanega izvora (Hoffmann-Axthelm 1992: 202). Če sledimo Marxovi epohalni analizi blagovnega fetišizma v Kapitalu (1986/1: 39-82), ne moremo spregledati dvojnosti blaga: njegove materialne prisotnosti in ireduktibilne moči vrednosti, ki mu jo prisoja trg, skratka, dvojnosti materialne družbene reprodukcije in reprodukcije družbene moči. Blago ima družbene učinke prav skozi presežke, ki jih »v resnici« nima. Tudi vzajemni procesi pripoznavanja generacij na neki lokaliteti temeljijo na učinkih presežkov, vendar presežkov nevednosti, nepoznavanja in nerazumevanja. Toda razkrivanje te zgodbe bi nas pripeljalo predaleč. Na tem mestu se - hočeš nočeš - pojavi vprašanje, kako se identitete, ki jih posamezniki in posameznice izgrajujejo skozi neposredne stike v skupnosti (in njenih mikrosegmentih), dopolnijo še z namišljenimi (vendar nič manj resničnimi in učinkujočimi) identitetami v širšem obsegu: regionalnem, nacionalnem in internacionalnem.

»Zmijem jeklo«: Med lokalnimi, regionalnimi, nacionalnimi in globalnimi identitetami

»Samo ljudem se zmeša, ne kulturam ali družbam.«

Jonathan Friedman (Lash in Friedman 1992: 363)

Vsaka identiteta je, na to nas neutrudno opozarjajo sodobni pisci, kontingentna. Igra, skozi katero se oblikuje, pa zmeraj sega do oz. preko drugih. Pravzaprav je, tako piše J. A. Boon, vsaka identiteta kontrastna. Proces vzpostavljanja identitet na podlagi kontrastov, ločnic (na primer prek ločnic, kot jih pri vzpostavljanju in ohranjanju etničnih skupin vidi Fredrik Barth v 1969) in transakcij prek ločnic imenuje »igranje vis-à-vis« (navajam po Cohen 1994: 11).

Ker so identitete nedokončani in relacijski procesi, čeprav so lahko kot taki tudi del skupne življenjske izkušnje ljudi s skupnim (dejanskim ali fiktivnim) poreklom, jih moramo obravnavati skozi preseke prostorskih in časovnih determinant, v katerih se gradijo in oblikujejo. Različne identitete se vzpostavljajo skozi »turbolence, fragmente, interkulturalne reference in lokalizirano intenzifikacijo globalnih možnosti ter povezav« (Marcus 1992: 315).

Lawrence Grossberg je v sedaj že standardni postmodernistični maniri predlagal, da bi izgradnjo identitet opazovali skozi štiri temeljne podobe: *différance*, fragmentacija, hibridnost in meja ter diaspora. Od Derridaja izposojen termin »razlike« (razlike v smislu ločevanja bitnosti, ne pa podob, gibanja igre pri proizvajanju pojmovnih razlik - prim. Derrida 1994: 11) meri za posamezno konstitutivno relacijo negacije, pri kateri podrejeni ali marginalizirani termin nastopa kot nujna in notranja sila destabilizacije znotraj identitete dominantnega termina. To je, z drugimi besedami povedano, princip dekonstrukcije kot temelj igre postmodernega prevrednotenja vrednot. Podoba fragmentacije poudarja mnoštvo identitet oz. pozicij znotraj neke očitne identitete. Hibridnost meri na sodobna križanja nekoč nezdržljivih faset identitet, medtem ko podoba diaspore kaže na hkratno ločevanje lokalnega in posamičnega od globalnega in njegov odmik oz. določeno obliko prestavitve v novi prostor (Grossberg 1996: 90-92). Te podobe so zelo sorodne bolj družbeno zasnovanim koordinatam, ki jih je vpeljal Arjun Appadurai (etnokrajine, mediakrajine, tehnokrajine, finankrajine in ideokrajine) ob opazovanju

vse očitnejših svetovnih disjunkcij v procesu globalnih drobitev ob vzponu nove globalne ekonomije (prim. Appadurai 1990).

Toda ta drobitev še ne pomeni, da so stari megasistemi, ki so v obdobju vzpona evropske moderne tako tragično determinirali življenja ljudi (religije in druge ideologije, občutenje etničnih in drugih pripadnosti itd.), preprosto izginili. Z vprašanji klasičnih ideologij se na tem mestu ne morem ukvarjati, zato pa me toliko bolj zanima, od kod izhajajo tako močni občutki pripadnosti neki populaciji, bodisi v regionalnem (v našem primeru Slovenskih goric in Štajerske) ali v nacionalnem smislu. Ne zato, ker bi verjel v naivne predstave o »etnonacionalizmu« kot viru vsega sodobnega zla, temveč zato, ker ne poznam pametnega ugovora proti prepričljivi analizi Ernesta Gellnerja, ki v bistvu trdi, da je nacionalizem nujna posledica industrializacije in modernizacije (prim. Gellner 1983, 1991, 1995). Če kaj manjka Gellnerjevi analizi, potem je to določitev veznega člena med participatoričnim oblikovanjem identitet oz. vcepljanjem habitusa skozi vsakdanjo življenjsko prakso (Bourdieu 1977) in pridobivanjem ter oblikovanjem identitet »namišljenih skupnosti« (Anderson 1983). Postaviti ga samo v šolo, množične medije in aparate nacionalne države, kar sta naredila Gellner in Anderson, se kaže kot prekratko. Moč teh pridobljenih identitet drugega reda je namreč večja od moči identitet, pridobljenih in oblikovanih skozi participacijo oz. prakso. Skozi participativno habituacijo pridobljene identitete - to je videti kot protislovje - namreč imajo nekakšen univerzalni domet, saj posamezniku ali posameznici omogočajo selitve ter vživetje v povsem nova družbena okolja, medtem ko se »namišljenih« (etničnih, rasnih in podobnih) identifikacij posamezniki in posameznice ne znebimo tako zlahka. Da bi spoznali težave pri razmišljanju o teh kolektivnih (»abstraktnih«) identitetah oz. identitetah drugega reda, se moramo za trenutek pomuditi še pri temeljnih teoretskih poskusih razjasnitve tega fenomena.

Diskusija o etničnem (narodu) in o nacionalizmu danes narašča malodane eksponentno (prim. le literaturo v Williams 1994; Tonkin, McDonald in Chapman 1989; Banks 1996). Prekletstvo evropskega razumevanja etničnega je v tem, da izhaja iz predstave o krvno povezanem rodu (starogrški *ethnos* in latinski *natio* pomenita tudi čredo, krdelo, združbo; latinski *nasci* pa roditi; prim. Just 1989: 73; Rizman 1991: 16; Citron 1991: 207). Zunajevropske družbe se le redko gredo takšen kvazibiološki rasizem. (Zelo poučen prikaz nekrvne reprodukcije ljudstva Nuer najdemo, na primer, v Evans-Pritchard 1993). Prototipska *etniija* je »rodovna skupina, ki jo socialno veže medsebojno parjenje, prostorsko pa teritorij« (van der Berghe 1991: 92). Poleg verovanja v skupno poreklo (opozorilo Maxa Webra navaja Alonso 1994: 391) imajo pri oblikovanju etničnih skupin velik pomen tudi razlike, ki se ohranjajo na spreminjajočih se ločnicah med njimi (prim. Barth 1969), in s tem povezani značilni elementi in segmenti posamične kulture.

Tudi pojmovanje naroda je zelo izmuzljivo. Nesporno je le to, da je to pojmovanje relativno nov zgodovinski konstrukt Zahoda, ki ima zmeraj politične razsežnosti. Danes bi na Zahodu težko našli antropologa in dužboslovca, ki bi pojmovanje naroda utemeljeval s herderjanskim naturalizmom. Zahodni raziskovalci se strinjajo, da narod nastane v prvi vrsti na podlagi subjektivnega samozavedanja, skozi proces, v katerem se posamezniki zavedo občutenja skupnosti in kolektivne volje (Nagengast 1994: 118). Skratka, narod je avtopoetična *izmišljenina* in ga lahko opredelimo le s krožno definicijo (ker je pogoj njegovega nastanka zavest o njegovem obstoju).

Izhodišče nacionalizma je v edukacijskem procesu, torej v sekundarni socializaciji. Skrivnost njegove moči in vseprisotnosti je v tem, da je visoka kultura (pismenost) postala takorekoč last vseh (Gellner 1995). Ta projekt 19. stoletja je danes že udejanjen

praktično na celotnem planetu. Problem sodobnega sveta pa ni več v tem, da so se ljudje opismenili, temveč v tem, da je šla v franže stara enotna visoka kultura (oz. buržoazna, kot bi jo označil Bourdieu v 1984), z njo pa so v težavah tudi nacionalne kulture, ki se bile v izhodišču eksplozivne mešanice visokih in ljudskih kultur. V 20. stoletju se je afirmirala nova, množična oz. popularna kultura, ki preči prejšnje ločnice in se le do določene mere še pokriva z nacionalnim kulturnim prostorom. Ta kultura je obenem lokalna in globalna ter enako privlačna (in dostopna) vsem družbenim slojem in skupinam. Visoka kultura na sekundarno (in terciarno) socializacijo v sodobnem svetu sploh ne more več imeti ključnega vpliva, kajti največji del vloge v socializacijskih procesih ji je iztrgala in prevzela popularna (množična) kultura. Zato se vračam na Trate, pred tem pa moram opozoriti še na nekaj. Prav zato, ker je naslavljanje posameznikov in posameznic skozi visoko kulturo nezadostno, stare formule totalizacij sveta ne delujejo več. Ljudje pa se vseeno zatekajo k novim in starim ideologijam. Zakaj?

Prav zato, ker je subjektivacija proces, ki lahko posameznika ali posameznico zares »zagrabi« le skozi ideološko naslavljanje, skozi interpelacijo (Althusser 1980), in ker so velike zgodbe pokopane (Lyotard 1988), na vseh koncih in krajih brstijo potrebe po vključevanju v organsko čuteče, četudi »transcendentalne« skupnosti. Narod je le ena od tistih institucij, ki ponujajo rešitev identifikacije po razbitih izkušnjah socializacije. Skupaj z drugimi postmodernimi identifikacijami (novodobnimi religijami ali VR mysticizmom, na primer) nastopa kot nekakšna ničelna institucija strukturacije sodobne družbe (prim. Močnik 1994). Takšna institucija pa lahko nastopi šele takrat, ko se ji dejansko spodmikajo tla pod nogami.

To, skratka, pomeni, da je bila izkušnja soočanja dveh svetov na Tratah - pankovskega in narodnozabavnega, če ju opišem s pomočjo uporabe glasbe - tipična postmoderna izkušnja kovanja novih večplastnih, začasnih in lokalnoglobalnih identitet. Danes smo bistveno manj vezani na določeni prostor (Longhurst 1995: 223), čeprav je težko odgovoriti na vprašanje, v kolikšni meri je kraj rojstva danes dejansko še merodajen oz. konstitutiven (prim. Augé 1995: 53) za posameznikovo identiteto. Glasba, ki jo uporablja neka določena skupina ljudi, je vsekakor ključen razločevalni dejavnik skupinske (tudi lokalne) identitete. Vzorec in način sprejema neke določene glasbe ter skozi interakcijsko izkušnjo obdelani okus so ne le temelji za vzpostavljanje skupnega vrednostnega sistema neke skupine ljudi, ampak kar »tisti« ultimativni medij, v katerem prihaja do kolektivnega »uskklajevanja« in »resonance«. Mogoče bi bilo celo trditi, da so ključne kali vzpostavljanja skupnosti in identitet na svoj elementarni in sublimni način pravzaprav vtisnjene v vsako glasbo.

Mladi Tratenčarji in Tratenčarke so v 80-tih letih - skupaj z glasbo, ki so jo igrale tamkajšnje punk skupine - s plesanjem poga posta(ja)li obenem člani lokalnega okolja in pripadniki globalnega (pod)kulturnega fenomena. S tega zornega kota se »namišljene identifikacije«, ki se gradijo na povsem drugih ravneh, kažejo kot nekakšen navidez nepotrebni presežek. Mar res?

Identiteta ni zadeva idealov, je stvar žive prakse, vsakdanje življenjske drže, je izvajanje oz. prefanca v statusu (Barth 1969: 28), ni dana za zmeraj, ampak se ves čas poustvarja. Etnografski prikazi so pokazali, da etničnost (kot ena od ultimativnih identitet, skupaj z lokalnimi, regionalnimi, spolnimi, religioznimi, razrednimi in generacijskimi) vedno znova izumlja in interpretira vsaka generacija, celo vsak posameznik, čeprav je posameznik sam ne »obvlada« (Marcus in Fischer 1986: 173). Moč nacionalizma, ideje, za katero s pretresljivo lahkoto žrtvujejo in uničujejo tudi življenja, se prej ali slej skriva v »zlitju ideološkega in čutnega, telesnega in družbenega« (Alonso 1994: 386).

Ne gre za to, da bi to moč poskušali za vsako ceno zatreti, temveč za to, da se - dokler je pač realna - naučimo živeti z njo.

»Kjer melje laž«: Sklep

«Identiteta se je danes sama znašla v zavračanju; komajda še ima pozitivne temelje.»

Jean Baudrillard (navajam po Robins 1996: 81)

Zviškasto zanikanje problematike izumljanja tradicij in »lažnosti« identitet nas ne sme voditi v past pokroviteljske kritike (ali pilatovskega umivanja rok). Ni namreč problem v tem, da so narodne identitete zgodovinski konstrukti, problem je v tem, da delujejo kot realna družbena sila. Ne gre toliko za to, da detektiramo, »kaj se je v resnici zgodilo«, temveč za to, kaj navadni ljudje menijo, da se je zgodilo (Burke 1992: 302). Le etnografska praksa lahko razkrije, na kakšen način različne stereotipne predstave in izmišljije živijo med ljudmi. V tem smislu nikakor ni mogoče zavreči razsvetljske držice: toda ni več dovolj reči, da je cesar nag, potrebno je spoznati in obelodanjati, da je kot posameznik enak drugim (in krvav pod kožo), kot cesar pa le (začasno) zaseda prazno mesto oblasti.

Kot antropologi in etnologi pač ne moremo spregledati dejstva, da na Slovenskem poteka izumljanje tradicije (kot sta ga opisala Hobsbawm in Ranger v 1983) dobesedno na vsakem koraku, takorekoč v vsaki vasi, ki išče zunanjo podobo lastne preteklosti v trenutku, ko je pretrgala organsko popkovino z lastno historično kontinuiteto. In vprašati se moramo, v kolikšni meri lahko (ali naj) pri teh procesih sodelujejo etnologi kot nekakšni čuva(r)ji izgubljenih tradicij. Kajti bolj ko se oživljanje tradicij približuje predstavam o avtentičnosti (pri »oživljanju« starih šeg in navad, oblačenju v stare »noše«, izvajanju »ljudske« glasbe, itd.), manj skupnega imajo te »avtentične tradicije« s siceršnjim vsakdanjim življenjem ljudi. »Avtentične tradicije« in, da, celo same identitete, postajajo postmoderni simulakrumi namišljene resničnosti.

Postmodernizem naj bi nas osvobodil diktata velikih zgodb, velikih paradigem, ideoloških sistemov in večnih resnic. Toda prav zaradi negotovosti, ki jo sprošča relativizem (tako epistemološki kot moralni), se z velikimi koraki vračajo zapovedi in prepovedi velikih in malih religij (npr. islama, ki ga lahko povežemo s postmodernim relativizmom; prim. Gellner 1992). Vstopili smo »v anksiozno dobo identitete«, ko si poskušamo zapomniti izgubljeni čas, krčiti izgubljena območja in ustvarjati kulturo različnih interesnih skupin ali družbenih gibanj (Bhabha 1996: 59).

Postmoderna identiteta je konstruirana, povzema svoje razmišljenje Douglas Kellner, v gledališkem smislu skozi igranje vlog in ustvarjanje podob. Če se je identiteta v obdobju moderne vrtela okoli poklica, vloge in delovanja ter podedovane pozicije v javni in zasebni sferi, se postmoderna identiteta vrti okoli prostega časa in z njim povezanega videza, podob in konsumpcije (Kellner 1992: 153). To seveda pomeni, da družbenih skupin ne zaznamuje več »primordialna« vezanost na prostor in čas, temveč je »kulturalna dominanta«, če sploh še obstaja, oz. »sociokulturna matrica« (prav tam: 175) nujno razsrediščena, razpršena in globalna, četudi je globalna le na podlagi ustvarjanja različnih lokalnih otkov, v katerih lahko posamezniki participirajo v prenovljenih ali novih kvaziorganskih skupnostih (*Gemeinschaft*). Toda tudi te identitete so bistveno bolj spremenljive od prejšnjih (in, roko na srce, tega procesa stalnega spreminjanja in vzajemnega pripoznavanja identitet starejše generacije - v nasprotju z mlajšimi - sploh ne zaznavajo), obenem pa so tudi večplastne, raznolike, posamezniki jih lahko vedno bolj svobodno izbirajo in zlahka razpolagajo z njimi (prav tam: 154).

Termina identiteta pravzaprav sploh ne moremo uporabljati v ednini, kajti že ljudske (*popular*) identitete obsegajo občutek pripadnosti narodu, regiji, mestu ali vasi, poklicu in, končno, razredu oz. socialnemu sloju (Burke 1992: 305). Ter, kakopak, spolu in posamičnim presekom glede na sodbe okusa in izbire življenjskega sloga. Zato so identitete ne le večplastne, fluidne in dogovorne, temveč jih posameznik tudi izbira (oz. jim daje prednost) glede na situacijo (Burke 1992: 305).

Biti zraven ne pomeni »imeti identiteto«, ampak participirati, torej nastopiti (ne zastopiti, temveč zastopati). Verovati ne pomeni »imeti idejo«, ampak sodelovati v obredju. *Hic Rhodus, hic salta!*

Zahvala: Skupini CZD se zahvaljujem, da sem v naslovih razdelkov lahko uporabil naslove njenih nepozabnih komadov.

Literatura

Alonso, Ana María, 1994, The Politics of Space, Time and Substance: State Formation, Nationalism, and Ethnicity. V: Annual Review of Anthropology 23, str. 379-405.

Althusser, Louis, 1980 (1970), Ideologija in ideološki aparati države. (Opombe k raziskavi.) V: Ideologija in estetski učinek. Zoja Skušek Močnik, ur. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 35-99.

Anderson, Benedict, 1983, Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London in New York: Verso.

Appadurai, Arjun, 1990, Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. Public Culture 2(2), str. 1-24.

Augé, Marc, 1995 (1992), Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity. London in New York: Verso.

Banks, Marcus, 1996, Ethnicity: Anthropological Constructions. London and New York: Routledge.

Barth, Fredrik (ur.), 1969, Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference. Bergen - Oslo: Universitets Forlaget. London: George Allen & Unwin.

Bhabha, Homi K., 1996, Culture's In-Between. V: Questions of Cultural Identity. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 53-60.

Bloch, Maurice, 1989, Ritual, History and Power: Selected Papers in Anthropology. London in Atlantic Highlands, NJ: The Athlone Press, (London School of Economics, Monographs on Social Anthropology, No. 58).

Bourdieu, Pierre, 1977 (1972), Outline of a Theory of Practice. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre, 1984 (1979), Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge.

Brightman, Robert, 1995, Forget Culture: Replacement, Transcendence, Relexification. V: Cultural Anthropology 10(4), str. 509-546.

Burke, Peter, 1992, We, the People; Popular Culture and Popular Identity in Modern Europe. V: Modernity and Identity. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 293-308.

- Citron, Suzanne, 1991 (1987), *Macionalni mit: Pretres zgodovine Francije*. V: Študije o etnonacionalizmu. Rizman, Rudi (ur.), Ljubljana: Krt, str. 191-220.
- Clifford, James, 1988, *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, Ma. in London: Harvard University Press.
- Cohen, Anthony P., 1994, *Self Consciousness: An Alternative Anthropology of Identity*. London in New York: Routledge.
- Cutler, Chris, 1985, *File Under Popular*. London: November Books.
- Čepič, Zdenko, 1995, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945-1948)*. Maribor: Založba Obzorja.
- Derrida, Jacques, 1994 (1968), *Razlika*. V: *Izbrani spisi*. Ljubljana: Krt, str. 3-27.
- Donald, James, 1996, *The Citizen and the Man About Town*. V: *Questions of Cultural Identity*. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 170-190.
- Evans-Pritchard, Edward E., 1993 (1940), *Ljudstvo Nuer: Opis načinov preživljanja in političnih institucij enega izmed nilotskih ljudstev*. Ljubljana: ŠKUC in Filozofska fakulteta (Studia humanitatis).
- Featherstone, Mike, 1992, *Postmodernism and Aestheticization of Everyday Life*. V: *Modernity and Identity*. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 265-290.
- Foucault, Michel, 1991, *Vednost - oblast - subjekt*. (Izbor besedil in ur. Mladen Dolar). Ljubljana: Krt.
- Frith, Simon, 1996, *Music and Identity*. V: *Questions of Cultural Identity*. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 108-127.
- Gellner, Ernest, 1983, *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gellner, Ernest, 1991 (1981), *Nacionalizem*. V: *Študije o etnonacionalizmu*. Rudi Rizman, ur. Ljubljana: Krt. Str. 239-265.
- Gellner, Ernest, 1992, *Postmodernism, Reason and Religion*. London in New York: Routledge.
- Gellner, Ernest, 1995, *On Nations and Nationalism*. V: *MESS. Mediterranean Ethnological Summer School*. Zmago Šmitek in Borut Brumen, ur. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, str. 85-96.
- Grossberg, Lawrence, 1996, *Identity and Cultural Studies: Is That All There Is?* V: *Questions of Cultural Identity*. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 87-107.
- Hall, Stuart, 1996, *Introduction: Who Needs Identity?* V: *Questions of Cultural Identity*. Hall, Stuart in Paul du Gay (ur.). London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 1-17.
- Hobsbawm, Eric in Terence Ranger (ur.), 1983, *The Invention of Tradition*. Cambridge, New York in Melbourne: Cambridge University Press.
- Hoffmann-Axthelm, Dieter, 1992, *Identity and Reality: The End of the Philosophical Immigration Officer*. V: *Modernity and Identity*. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 196-217.
- Just, Roger, 1989, *Triumph of the Ethnos*. V: *History and Ethnicity*. Elizabeth Tonkin, Maryon McDonald in Malcolm Chapman, ur. London in New York: Routledge. ASA Monographs 27, str. 71-88.
- Keesing, Roger M., 1993 (1990), *Ponovno o teorijah kulture*. Antropološki zvezki 3, str. 23-32.

Keil, Charles in Steven Feld, 1994, *Music Grooves: Essays and Dialogues*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Keil, Charles, Angeliki V. Keil in Dick Blau, 1992, *Polka Happiness*. Philadelphia: Temple University Press.

Kellner, Douglas, 1992, *Popular Culture and the Construction of Postmodern Identities. V: Modernity and Identity*. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 141-177.

Lacan, Jacques, 1996 (1964), *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Analecta.

Lash, Scott in Jonathan Friedman, (ur.), 1992, *Modernity and Identity*. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell.

Longhurst, Brian, 1995, *Popular Music and Society*. Cambridge: Polity Press.

Liotard, Jean-François, 1988 (1979), *Postmoderno stanje*. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo.

Marcus, George E., 1992, *Past, Present and Emergent Identities: Requirements for Ethnographies of Late Twentieth-Century Modernity Worldwide. V: Modernity and Identity*. Scott Lash in Jonathan Friedman, ur. Oxford (UK) in Cambridge (USA): Blackwell, str. 309-330.

Marcus, George E. in Michael M. J. Fischer, 1986, *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Marx, Karl, 1979 (1852), *Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta*. Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela*, 3. zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 445-574.

Marx, Karl, 1986 (1867), *Kapital: Kritika politične ekonomije*. Prvi zvezek, prva knjiga: *Produksijski proces kapitala*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Močnik, Rastko, 1994, *Subject Supposed to Believe and Nation as a Zero Institution*. *Tipkopis predavanja iz Poletne etnološke šole v Piranu*, septembra 1995.

Nagengast, Carole, 1994, *Violence, Terror, and the Crisis of the State. V: Annual Review of Anthropology 23*, str. 109-136.

Nettl, Bruno in Philip V. Bohlman (ur.), 1991, *Comparative Musicology and Anthropology of Music: Essays in the History of Ethnomusicology*. Chicago in London: The University of Chicago Press.

Rizman, Rudi (ur.), 1991, *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt.

Robins, Kevin, 1996, *Interrupting Identities: Turkey/Europe. V: Questions of Cultural Identity*. Stuart Hall in Paul du Gay, ur. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications, str. 61-86.

Šuman, Josip, 1868, *Lega, mera, meje. V: Slovenski štajler: Dežela in ljudstvo*. Spisali rodoljubi. Ljubljana: Slovenska matica.

Tonkin, Elizabeth, Maryon McDonald in Malcolm Chapman (ur.), 1989, *History and Ethnicity*. London in New York: Routledge. ASA Monographs 27.

Turner, Victor W., 1969 (ponatis 1974), *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Harmondsworth: Penguin.

van der Berghe, Pierre L., 1991 (1981), *Biologija nepotizma; etničnost kot sorodstvena selekcija. V: Študije o etnonacionalizmu*. Rizman, Rudi (ur.). Ljubljana: Krt, str. 79-107.

Williams, Robin M., Jr., 1994, *The Sociology of Ethnic Conflicts: Comparative International Perspectives. V: Annual Review of Sociology 20*, str. 49-79.

*Summary***»Unmasking the Mask»: On Local and Global Identifications**

Any identity is based on a multilayered interaction between local and global identifications. The author demonstrates the play of identities through the use of music in the environment of a village in the last decades. Music is a very suitable medium for illustrating and analyzing identifications since it covers both the material and spiritual aspect of life and is a bridge between individual experience and collective imagery. After describing the shaping of the local identity of three generations in the village of Trate and their links to regional and global identification fields, the author analyzes bartered identities, drawing attention to their fluidity and temporariness. Although the main pressures of collective identifications are apparent in the (joint) discourse, the cement of identities is ritual or participation in specific social acts or happenings. Because of that it is difficult to determine what is specifically local as opposed to regional and global: every universal identification draws many of its roots from the local and every local identification is merely a way of expressing a particular global identification field. National identifications are always contextual and «imaginary». This doesn't mean they don't work or that they don't have a great deal of social power, so that we cannot scornfully sweep them under the carpet.

Mojca Ravnik

Pretrgan kulturni razvoj iz roda v rod in težave z identiteto

---

Pogled v družinske zgodovine nam odkrije, kako pogosto in surovo se je v slovenskih družinah trgala kulturna kontinuiteta, kar je po mnenju avtorice vzrok težavam z identiteto. Za ponazoritev svoje hipoteze je uporabila nekaj izvolečkov iz terenskega gradiva in iz del drugih etnologov. Ugotavlja, da so Slovenci glede identitete edinstven narod zaradi pogostosti in globine prekinitev kulturne kontinuitete, ob odsotnosti trdnega narodovega jedra in lastne države. Rekli bi lahko, da je odsotnost skupne identitete slovenska identiteta. Avtorica si ne prizadeva podati pregled te obsežne tematike, ampak bolj ponazarja metodologijo raziskovanja identitete in kulturne kontinuitete v družinah, z nekaj namigi na rezultate, ki jih lahko z njo pridobimo.

A glance at family histories reveals how often and brutally cultural continuity has been broken in Slovene families. According to the author, this is the reason behind identity troubles. She backs up her hypothesis with excerpts from her field research and the work of other ethnologists, concluding that the Slovenes are a unique nation as far as the frequency and depth of cultural continuity interruptions are concerned, combined as they were with an absence of a firm national core and a state of their own. We could say that Slovene identity is the absence of common identity. Instead of grappling with this vast topic, the author focuses on the methodology of researching family identity and cultural continuity, hinting at the results which can be obtained by it.

1.

Pri pisanju pričujočega članka izhajam iz naslednjih predpostavk:

- identiteta je psihološki¹ in etnološki pojem. Človek jih ima lahko več, so dejavne in trpne, se pravi, da se človek sam istoveti (področje psihologije), identificirajo pa ga

---

¹ V družboslovnem leksikonu najdemo njen filozofski in socialno psihološki pomen. V filozofiji je istovetnost -popolno ujemanje nečesa s samim seboj- (Družboslovje, 1979, 123), identifikacija ali istovetenje pa je v

tudi drugi (področje etnologije); v tem pisanju z etnološkim gradivom posegam v psihologijo, ker identiteto razumem kot povezanost, pripadnost in istovetenje ljudi samih s predmeti in pojavi, ki sestavljajo njihovo kulturo in način življenja in s človeško skupnostjo, v kateri živijo;

- mnogo lastnosti in značilnosti v vedenju posameznikov in javnosti, ki jih na splošno obravnavamo kot značilno slovenske in veljajo za negativne, zavrite, zapletene in tudi nam samim težko razumljive, izvira iz težav z identiteto;
- mnoge težave z identiteto si lahko razložimo s pogledom v družinske oziroma rodbinske zgodovine, saj je prav neverjetno, kako pogosto in surovo se je v slovenskih družinah trgala kontinuiteta; pretrgana kontinuiteta pa je, po mojem, povezana s pretrgano identiteto.

Želim torej podrobneje razložiti misel, da je pogled v družinske zgodovine ključ do razumevanja vprašanj identitete. Uporabila bom nekaj izvlečkov iz gradiva, ki se mi je nabralo pri raziskavah in ki me je navedlo k temu prepričanju, pa tudi iz del etnologov. Upam, da bo iz njih razvidno, zakaj povezujem kulturno kontinuiteto z istovetnostjo. Nato pa bom poskusila izveči čim več zaključkov, bolj kot predmet za razgovor in nadaljnje raziskovanje v tej smeri, kot pa zato, da bi uveljavila kaj dokončnega - saj si ne prizadevam podati pregled te obsežne tematike, ampak bolj predlog metodologije za raziskovanje, z nekaj namigi na rezultate, ki jih lahko z njo pridobimo.

2.

V raziskavah se opiram predvsem na pripovedi ljudi. V njihovih zgodbah odsevajo posledice zgodovinskega razvoja, ki je oblikoval slovensko identiteto. Tu imam v mislih njegove značilnosti samo v zadnjih dveh stoletjih: politična razkosanost - v deželah Avstro-Ogrske, pod Benetkami, v Italiji, na Madžarskem, v Avstriji, Jugoslaviji in Sloveniji; gospodarski in socialni pretresi - začetki hitrejša industrializacije in spremljajoče urbanizacije v 2. pol. 19. stol., proletarizacija kmečkega prebivalstva, prekomorsko izseljevanje od konca prejšnjega in v prvih desetletjih tega stoletja, pregnanstvo in begunstvo v času 1. sv. vojne in po njej, izseljevanje v evropske države, zdomstvo; politični prevrati in dve svetovni vojni, socialistična revolucija, razredni prevrat, politično in ekonomsko izseljevanje, državna osamosvojitve. Vendar v članku mislim na to, kar se je dogajalo v prvi polovici tega stoletja. Nastale so nove države in politične meje, deli obmejnih pokrajin so ostali v zamejstvu. Ves čas se je vse zelo hitro spreminjalo. Še preden bi se kar koli lahko ustalilo, je prišlo do novega pretresa.

Prostorsko in vsebinsko pa se zadržujem v okviru etničnega prostora. Po navadi si namreč predstavljamo, da je bila Slovenija znotraj meja zavarovana pred posledicami, ki

---

socialni psihologiji -spontano in kompleksno prevzemanje vedenja od vzora ali modela, s katerim je posameznik čustveno povezan- (Družboslovje, 1979, 112). Anton Trstenjak pravi: »Kot znamenje časa visi nad človekom 'kriza identičnosti'. Le-ta ima za ozadje sociološka navzkrižja in probleme. Kaj hočemo s krizo identičnosti povedati? Odgovor: Da človek več ne ve, kdo in kaj je.« Opisuje, kaj bi se zgodilo, če bi nekdo, ki je po poklicu učitelj in se identificira z učitelji ali splošno z »učiteljem«, več »izkustveno ne doživljal sebe kot identičnega (če ga npr. ne bi več vabili na strokovne sestanke, seje, izlete itd.). Čutil bi se »kakor odtujen. S krizo identičnosti bi nastopila hkrati tudi alienacija, ki pomeni obenem že krizo individualnosti.« Dalje pravi: »Znajdemo se pred socialno psihološko krizo človeka, ki jo upravičeno postavljamo kot izhodišče v poglavje o človekovem odnosu do družbe. To alienacijo ali odtujitev samemu sebi, o kateri govori že K. Marx, imenuje angleški psihiater R. D. Laing 'razdeljenost samega sebe'. Človek je v sebi razdeljen, ker ima vzore in načela, ki mu jih drugi na priznajo. Še drugače bi rekli: razdeljen je v sebi, ker je v navzkrižju s pričakovanji, ki jih imajo drugi o njem; je postal nekaj drugega, kot pa so drugi pričakovali od njega- (Trstenjak, 1976, 258).

jih občutijo zamejci, izseljenci in zdomci v zvezi z identiteto, v tem članku pa bom poskusila pokazati nasprotno, da so nekateri pojavi, ki jih povežem z identiteto, za Slovence splošni in pereči tako znotraj kot zunaj meja Slovenije in v nekaterih pogledih so znotraj celo hujši kot zunaj nje. Mogoče je občutek identitete z domom, domačim krajem in slovenstvom manj problematičen, bolj globok in enovit pri nekem izseljencu, ki se iz tujine vrne na domačijo svojih prednikov, kot pri nekom, ki živi v Sloveniji, v drugi pokrajini, v drugem socialnem sloju, čigar predniki pa so zapustili dom, ki ga sploh ni več, je v ruševinah ali pa ga naseljujejo neki tuji ljudje. Izseljenstvo imamo zelo v zavesti, manj pa se, po mojem, zavedamo, kako smo bili izseljeni in razseljeni na prostoru, ki ga naseljujemo, se pravi, odtujeni doma.

Pri raziskovanju družine in sorodstva na ljubljanski Galjevici in v vaseh na obrobju slovenskega etničnega ozemlja, od Slovenske Istre do Prekmurja, od Porabja do Benečije sem večkrat naletela na pojave, ki so zelo povezani z identiteto - na stike med različnimi narodi, na prepletanje med kulturami, na izkoreninjenost, selitve iz starih krajev in naseljevanje v novih. Prebivalci Galjevice, ki je nastala kot barakarsko naselje med obema vojnoma, so bili priseljenci v Ljubljano iz vseh koncev in krajev, kmečkega in delavskega izvora, tudi primorski begunci so bili vmes. Vsi so se odtrgali od prejšnjega okolja in se v novi soseski združili z neznanimi ljudmi od vsepovsod. Povezovala sta jih stanovanjska stiska in nizek socialni položaj. V vaseh ob robu etničnega ozemlja pa so prebivalci bili vajeni v vsakdanjem življenju stikov z drugimi narodi in kulturami. Nato so meje po prvi in po drugi vojni in po osamosvojitvi prekinile nekdanje vezi, odrezale ljudi od sorodnikov in vaščanov v sosesčini, vzpodbudile izseljevanje, utrdile pri njih zavest, pri drugih pa pospešile asimilacijo.

Glede na to, kaj se je ljudem pripetilo, ali so ostali zunaj meja, ali so bili odrezani od svojcev, ali so se morali odseliti iz domačega kraja, ali je kdo ostal doma ali pa je dom ostal prazen, ali so se domov lahko vrnili ali ne, ali so šli v okolje s tujim jezikom, ali so šli v okolje s tujo tradicijo, s tujim političnim redom, kako jih je prizadel politični in družbeni prevrat, od vseh teh in mnogih drugih okoliščin, ki v večji ali manjši meri spremljajo vsako družinsko zgodovino, je potem odvisna množica variant usod, ki imajo skupni imenovalac v prekinjeni družinski oz. rodbinski kontinuiteti. Da bi to podrobneje razložila, bi morala najprej natančno povedati, da si kot kontinuiteto predstavljam razvoj, ko več zaporednih rodov živi v isti hiši. Iz rodu v rod se utrjuje in širi družinsko imetje. Iz rodu v rod se prenaša družinsko izročilo. Hiša je v naselju, kjer je že več rodov nazaj ista država in sta isti civilna in cerkvena uprava, je isti uradni jezik in isti jezik v šolah. Več rodov nazaj je isto gospodarsko, družbeno in kulturno središče, kamor vas gravitira, v njem se govori domači jezik in sodi v isto državo. Iz rodu v rod posamezniki od rojstva naprej vsrkavajo izročilo, znanje in izkušnje prednikov in si z njimi opremljeni utirajo osebne življenjske poti. Na Slovenskem so se zelo redke družinske in osebne usode odvijale v takem družbenem in kulturnem okolju. Kolikšen delež vseh Slovencev pa je v 20. stoletju sploh imelo stalen, nepretrgan razvoj, da bi več zaporednih rodov živelo v hiši, da bi imeli isto gospodarsko in kulturno središče, isti jezik doma, v šoli, v cerkvi, na upravi in pri delu, da bi se iz rodu v rod kopčili lastnina, znanje in izročilo?

Medtem ko na Galjevici še nisem bila tako pozorna na družinske zgodovine, pa sem pozneje povsod drugod dala prednost temu pristopu. Če sem pogledala družine in rodbine v daljšem časovnem razvoju in ugotovila, kje in kako so živeli v preteklosti, sem povsod, kjer sem raziskovala, odkrivala iz rodu v rod same kulturne prekinitev. Natančneje mislim predvsem na obdobje po 1. svetovni vojni. Naj tu

navedem pripoved primorske družine in odlomke iz etnoloških opisov takratne Murske Sobote in Ljubljane.

Primorska kmečka družina, leta 1934 priseljena v prekmursko vas

Žena z madžarskim priimkom, stanujoča v prekmurski vasi, rojena v vasi nad Kana-lom ob Soči, poročena z Madžarom, je pripovedovala zgodbo svoje družine: Oče je odšel od doma, iz Italije v Jugoslavijo, leta 1930. Dva njegova brata in sestra so odšli v Argentino. Šel je na Kočevsko za gozdnega delavca. Tudi oglje je žgal, tega dela je bil vajen že od doma. Na Kočevskem so že pred njim bili ljudje iz njihovih krajev. Z materjo sta šli za očetom čez eno leto. Ona se je rodila še doma, sestra in brat na Kočevskem, en brat v Prekmurju. Najprej so živeli v Kočarjih, nato v Mozlju. Najeli so hišo nekega Kočevarja. Domačini so jim tam šli na roko. Mama je hodila delat na polje. Na Kočevskem so bili do leta 1934.

Ko so začeli v Prekmurju deliti zemljo, je oče oddal prošnjo, dobil je 5 ha zemlje in leta 1934 so zgradili hišo. Niso je zidali sami. Kolonija je bila sezidana prav za te »koloniste«. Vse parcele so imele približno 5 ha zemlje. Razdelili so veleposestva razlaščenih madžarskih grofov.

V Prekmurju je bilo težje, ker jih domačini niso kdo ve kako dobro sprejeli, predvsem menda zaradi tega, ker so jim očitali, da jim prišleki odjedajo kruh in da bi oni imeli zemljo, ki so jo njim razdelili.

V vasi so bili stari prebivalci Madžari. V bližini so bile madžarske vasi. V njihovi vasi je bila desno od ceste kolonija, levo pa stare hiše.

Bili so brez vsega. Samo hiša je bila, drugega nič, nobenega orodja, nobene živine. Potem je oče dal zemljo delat Madžarom iz stare vasi »na spolovino«, na polovico, kot so rekli. Pol pridelka so oni dobili, pol pa tisti, ki je obdelal zemljo. Mami je brat pošiljal njeno doto s Primorskega in so kupili kravo, pa je poginila, ker se je napasla detelje. Drugič je poslal stric iz Francije, da so kupili prašiče, počasi so spet prišli do krave in tako sta se polagoma napolnila hlev in kašča, vsega je bilo dovolj in začelo se je lepše živeti.

Ob prihodu v Prekmurje je mama rekla: »Kako lepo polje je tu! Smo prišli pa z ene meje na drugo, tega me je strah.« Že v prvi vojni so bili pregnani v Italijo, štiri leta so prebili nekje v okolici Torina. In res, leta 1942 so jih pregnali Madžari v taborišče na Madžarsko, kjer so ostali do leta 1945.

Ko so prišli domov, je bila hiša prazna. V njihove hiše so se naselili ljudje iz teh krajev, Madžari. »Dober dan, pravi tata, mi smo prišli. Dober dan, Vidič báči, je rekel tisti gospodar, spakiral in odšel. Mi pa smo bili spet na tleh, spet smo na slami spali. Potem smo si pa opomogli.«

Priseljenci v Mursko Soboto po letu 1919

Borut Brumen piše, da se je s priključitvijo Prekmurja Jugoslaviji pričel »proces ideološke nacionalne (pre)vzgoje Prekmurcev. V skladu z državno nacionalno ideološko politiko je bila ta nujno potrebna že zaradi tega, ker Prekmurci niso imeli jasno izoblikovane slovenske nacionalne identitete« (Brumen, 1995, 60). Murska Sobota je z novo jugoslovansko oblastjo doživela odhajanje starega in dotok novega prebivalstva. Nova oblast se je z mnogimi ukrepi ljudem takoj zamerila. Med prvimi posegi nove oblasti v Prekmurju leta 1919 je bila »zamenjava pretežno madžarsko usmerjenega uradništva s

slovenskimi uradniki. Ti so se v Soboti zaposlili kot učitelji, uradniki na sreškem načelstvu, železniški uradniki, financarji, orožniki, uslužbenci na sodišču in v drugih upravnih službah. V mesto se je po I. svetovni vojni prostovoljno priselilo tudi nekaj advokatov s Primorske in mladih trgovcev s Štajerske. Razen redkih izjem, predvsem narodno zavednih Slovencev s Primorske, ki so pred italijanskim režimom pobegnili v Slovenijo in od tam naprej v Prekmurje, je večina prišlekov prispela v Soboto res samo po direktivah.« In nato: »Sprejem prišlekov v Murski Soboti s strani domačinov je bil, milo rečeno, hladen« (Brumen, 1995, 69).

S prišleki je nastopil v mestu stanovanjski problem. »Da bi rešila problem stanovanj med stotnijo prišlekov, je nova oblast takoj v začetku naredila popis praznih hiš in stanovanj v mestu ter jih po svojem ključu razdelila med prosilce. Marsikateri Sobočan, ki se je v naslednjih letih vrnil iz ujetništva, pregnanstva ali emigracije domov v Mursko Soboto, je zato svoje stanovanje našel v celoti ali samo delno zasedeno, največkrat s prišleki iz Slovenije. Zato so si morali ti Sobočani poiskati stanovanja pri znancih in sorodnikih, istočasno pa so pričeli na stanovanjsko komisijo v Murski Soboti pisati pritožbe in prošnje za dodelitev svojih ali nadomestnih stanovanj./.../Videli pa bomo, da je bil to račun brez krčmarja, saj je stanovanjska komisija skrbela v prvi vrsti samo za prišleke« (Brumen, 1995, 73).

Prišlo je tudi do preteпов med domačini in prišleki. O vzrokih zanje je nek mož pripovedoval, da »so prišleki imeli v Soboti prednost v vseh pogledih, ne glede na to, da so bili v Prekmurje premeščeni kazensko in je pokrajina imela sloves slovenske Sibiri-je./.../ Še posebej niso marali Primorcev, ki so v gostilnah radi prepevali. Vedno, ko so se srečali, je bil pretep, enkrat celo pred katoliško cerkvijo« (Brumen, 1995, 72).

Priseljenci v Ljubljani, barakarsko naselje

Po koncu prve svetovne vojne se je v Ljubljani zaostrovala stanovanjska stiska. Povzročilo jo je naraščanje prebivalstva. To naraščanje so okrepili begunci in drugi priseljenci, ki so si v Ljubljani iskali stanovanje in zaposlitev. »Svetovna vojna je rast prebivalstva zavrla./.../Pa vendar je bilo ta pojav čutiti predvsem le v mestnem središču, kajti predmestja so tudi med leti 1910 in 1931, ko je bilo moč govoriti o stagnaciji v mestu, še nadalje rasla./.../V Ljubljano so se namreč prav v tem obdobju priseljevali tudi ljudje iz slovenskih okupiranih krajev./.../Velik pomen je imel dotok s Primorskega, zlasti iz Trsta, tudi iz Gorice. Po številčni moči so bili na prvem mestu priseljenci z Gorenjskega« (Kremenšek, 1966, 6-8).

Begunci in drugi priseljenci so bili večidel pripadniki tistih slojev, ki niso imeli sredstev za lastno graditev. Stanovanjski zakon pa je tudi iz leta v leto ožil obseg stanovanjske zaščite, ob koncu dvajsetih let pa jo je celo odpravil. Ljudje so se obračali na mestni magistrat s prošnjami, v katerih prikazujejo svojo stisko. Vanje se često vplete tudi nejevolja do priseljencev in beguncev, ki so daljšali vrste prosilcev. Tako je na primer neka žena, delavka in mati, očitala mestnim oblastnikom, da ustrezajo samo državnim uslužbencem, medtem ko za potrebe delavca nočejo slišati. »Če pride pa kedaj vojna, ali kaj drugega ga bodo pa takoj našli in moral bo iti prvi. Naj bo pa tujec, Rus ali Primorec mu preskrbijo pa takoj stanovanje, barako ali kar že, za domačina pa ni niti najmanjšega prostora« (Ravnik, 1981, 14).

Galjevica se je počasi razvila v naselje, kjer so se ljudje začeli počutiti doma. Uredili so si vrtove pri hišah, tako da so dobile lepši videz. Na ulicah se je odvijalo živahno življenje otrok in odraslih. Moški so balinali na ulici, ženske so se pogovarjale ob

vodnjaku pod vrbo sredi naselja. Po eni strani so ljudje še čutili pečat, ki ga je barakarjem dala okolica, po drugi strani pa so vedeli, da je bila Sibirija še slabša.

3.

Kaj nam povedo ta pričevanja? Na prvem mestu izstopajo težave, spori in napetosti v zvezi s stanovanjem. Ti so obremenjevali tudi sosedske odnose. Begunci so se potikali po svetu. Ko so končno dobili stanovanje, so našli sosesko, polno očitkov. Na drugi strani pa so se domačini čutili prikrajšane. V Murski Soboti je oblast reševala stanovanjski problem na škodo domačinov. Da je prišlo ob tolikšni napetosti do preteпов med domačini in prišleki, je razumljivo. Begunci so bežali pred zatiralsko italijansko oblastjo in se znašli v novem domu v slovenskem, jugoslovanskem kraju, kjer pa so jih imeli za vsiljivce. Domačini so se čutili izrinjene, še posebej, ker se tudi zaradi drugih krivičnih potez jugoslovanske uprave niso identificirali z državo, ki so ji nenadoma pripadli, in s svojim narodom.

V času stanovanjske stiske v Ljubljani se je zaradi prenehanja stanovanjske zaščite mnogo družin znašlo na cesti, zato ni čudno, da je vsaka dodelitev še tako skromnega bivališča izzvala nezadovoljstvo tistih, ki niso dobili ničesar. Predstavljajmo si, kaj je ta sprememba pomenila za priseljence s kmetov, vajene domače kmečke hiše in vaške soseske, ki je bila prepletena s sorodstvom, če so čez noč postali najemniki, barakarji, kolonisti, vsiljivci, pritepenci. Med domačim krajem in novim je bila meja. Domača hiša je bila v Italiji, tudi drugi sorodniki so odšli po svetu. Predstave o domači vasi in hiši so bledele, še posebej, če se je družina selila iz kraja v kraj in je bil vsak otrok rojen drugje. Komaj so se kje malo vživeli, se povezali s sosedi, že so se spet selili. Končno so pristali nekje, kjer so bili domačinom, milo rečeno, odveč. Prišleki so razumeli domačine, kot je neka istrska priseljenka opisovala stisko velikih kmečkih družin v Prekmurju, ki so pričakovale, da bodo dobile zemljo razlaščenih madžarskih veleposestnikov, pa so jo dobili Primorci. Priseljenci so prišli iz krajev z drugačnim narečjem, doma so bili v bližnjih vaseh in mestu navajeni govoriti še italijansko in furlansko, tu pa je bilo pol vasi madžarske.

Počasi pa so se ustvarile nove vezi in občutek pripadnosti. Zato so spomini tudi polni lepih doživetij, katerih skupna poteza je skromnost in solidarnost. Marsikje so se našli tudi ljudje iz istega kraja ali skupine sorodnikov, ki so se naselili v sosesčini. V vasi v Prekmurju so se ljudje zbrali največkrat pri istrski družini, kjer je bila doma muzika in kjer je je vedno prepevalo. V barakarskem naselju se je občutek pripadnosti in identitete ustvaril v medsebojni pomoči, v socialni izenačenosti, v skupnih težavah, pa tudi v zunanjih označevalcih, poudarkih v prostorski ureditvi, ki so bili tudi družabne točke, kakršne so bile balinišče, vrba in »šterna«, vodnjak sredi naselja.

4.

Mnoga vprašanja slovenske identitete je zelo dobro opisal Anton Trstenjak v knjigi *Misli o slovenskem človeku* (Trstenjak, 1991). Razmišljal je o povezanosti slovenske zgodovinske razmejenosti, majhnosti in obmejnosti, o tem, da smo Slovenci tako maloštevilni, da so nas same meje, da zlepa nimamo nikjer zemljepisnega središča, ki nanj ne bi vplivala bližina meje, o razdeljenosti slovenskega človeka; o tem, da se enotna slovenska narodna zavest sploh ni mogla prav razviti, ampak so se razvijale samo deželne samozavesti, o tem, da so se v starih avstrijskih deželah kljub skupnemu slovenstvu in enotni narodni zavesti oblikovali značaji, ki so bili med seboj zelo različni,

hkrati pa vsak s svoje strani bolj podobni svojim nemškimi ali italijanskimi ali madžarskimi sodeželanom. Njegovo delo, predvsem v prvih poglavjih *Misli o slovenskem človeku*, *Podoba slovenskega človeka* in *Skupni slovenski kulturni prostor*, vsebuje veliko tehtnih misli, čeprav jim sam ni pripisal neizpodbitne znanstvene veljave, saj uvodoma svoje delo predstavlja ne kot razpravo, niti ne kot knjigo o slovenstvu, ampak kot misli (Trstenjak, 1991, 5).

Mislim, da z opazovanjem družinskih zgodovín lahko bistveno dopolnimo ugotovitve o narodovih značilnostih, o katerih pravzaprav Trstenjak govori, z ugotovitvami o posamezniku. Treba je samo vprašati nekaj preprostih vprašanj (kje nekdo živi ali je živel, v kakšni hiši, s čim se preživlja ali se je preživljal, kakšno izobrazbo ima ali je imel, kateri jezik govori ali je govoril doma, v cerkvi, v šoli, na občini, v službi, kdo je bil, ali je njegov sosed, s kom se je družil ali se družil, v kateri državi so živeli ali živijo njegovi sorodniki, v kakšni hiši, kateri jezik so govorili ali govorijo, v katerem jeziku so govorili ali govorijo sorodniki med seboj) za vse posamezne družinske člane in prednike (očeta, mamo, deda, babico, pradedo, prababico, brata, sestro, sina, hčer), da se zavemo globine in hitrosti sprememb iz roda v rod, ki so se jim ljudje morali prilagoditi, po drugi strani pa nam tudi odkrije globino prepada med generacijami. Prekinitve so zarezale tam, kjer se gradi identiteta posameznika.

Starši, na primer, so živeli v različnih krajih, z drugačnimi družbenimi odnosi, sosesko, z drugačnim jezikom v šoli, v cerkvi, v javnosti, pri delu. Bratje in sestre živijo v različnih državah, stari starši in vnuki na drugih celinah, strici govorijo drug jezik kot nečaki, bratranci v drugem kolenu ne govorijo istega jezika; stari starši so bili kmetje, vnuki so otroci proletarcev. Čisto mogoče je, da so bili stari starši Primorci v Mariboru, starši Štajerci v Kopru, otroci pa se imajo za Istrane.

Kulturne prekinitve v družinskem razvoju pomenijo, da njeni člani nimajo istih identitet. To lahko pomeni, da starši želijo, da bi otroci imeli tako kot oni, otroci pa je ne morejo imeti, saj živijo v drugačnem svetu. Videli smo, da je generacija, ki je zapustila dom in odšla drugam, ohranila svojo identiteto, da jim je pomenila vrednoto in oporo. Marsikateri starši si ne predstavljajo, da otroci ne sprejmejo tega, kar je njim samim v življenju toliko pomenilo (naj gre za nacionalno, pokrajinsko, krajevno, politično, razredno identiteto). V sporu med starši in otroki gre za to, da so otroci brez identitete ali pa iščejo drugo, svojo in upati je, da jo najdejo. Različni ljudje se različno znajdejo, nekdo trpi zaradi izgube, ki je nekoga drugega osvobodila.²

Kulturne prekinitve lahko tudi pomenijo, da ima človek v odsotnosti trdne identitete po njej vse večjo potrebo, zato se hvaležno oprime nove, nadomestne, ponujene od politike ali medijev. Sem sodi danes, po mojem, neko posiljeno slovenstvo, ki so ga mediji polni, ne glede na to, ali Slovence idealizirajo ali pa dajejo v nič. Glede na moč radia in TV ni čudno, da so ljudje že kar prepričani, da smo ali pridni in pošteni ali pa, da se ne znamo zabavati, da ne znamo uživati, da smo zavistni ipd. Vsiljevanje identitete pa lahko povzroči tudi, da se po drugi strani mnogi ljudje, če samo slišijo govoriti o slovenstvu, odvrnejo z odporom. Mislim, da je tudi regionalizem v marsičem upor neki vsiljeni identiteti (iz središča).

² Trstenjak pravi: »Človek je zmeraj nanovo postavljen pred nalogo, da identificira okoli sebe pojave in odnose, ki jih še prej ni bilo, ki jih je ustvaril sam ali pa jih je sprejel od starejših rodov iz preteklosti. Človek raste iz tradicije, hkrati pa v prihodnost, ki tudi identičnost tradicije zabrisuje in postavlja pod večkratno vprašanje. Tako se izkaže, da je kriza identičnosti pač usoda odprtega bitja, se pravi bitja, čigar bistvo se iz enonumnosti odpira v večumnost, ki nikoli ni do konca opredeljeno« (Trstenjak, 1985, 187).

Če opazujemo javno in privatno življenje s tega stališča, bomo videli, kako pogoste so napetosti in spori, pa tudi osebne težave zaradi identitete. Zabaven zgled, za primer razhajanja, celo odboja med sloji in generacijami, je po mojem narodnozabavna glasba - po eni strani polne dvorane poslušalcev in razprodane plošče in kasete, po drugi strani odpor. Kadar vidim posnetke narodnozabavnih prireditev na TV, se mi zdi, da se prav čuti, kako zelo ljudje hlepijo po povezanosti in pripadnosti, pa četudi samo v takšni zabavi, da torej ne gre za tako dobro glasbo kot za globoko potrebo po (nadomestni) identiteti. Starši in otroci se v glasbenem okusu lahko razhajajo do neznosnosti.

Slovenci so glede identitete edinstven narod. Marsikdo bi najbrž ugovarjal, češ, tudi drugi narodi so doživljali podobne stvari - da so jih državne meje del pustile zunaj, da so se izseljevali, da so bežali. Res je absolutno število izseljenih Italijanov, Špancev, Ircev, Poljakov itd. višje, a vse to so stari veliki narodi, ki so imeli svoje države in nedvomno nacionalno identiteto in nikjer tudi ni delež razkosanega in izkoreninjenega prebivalstva tako na škodo celote. Malo je narodov, ki bi se s Slovenci lahko primerjali po pogostosti in globini prekinitvev kulturnega razvoja, ob pomanjkanju trdnega narodovega jedra. Rekli bi lahko, da je slovenska identiteta odsotnost skupne identitete.³

Literatura

Borut Brumen, 1995, Na robu zgodovine in spomina, Murska Sobota.

Isti, 1997, Epistole v : Naši razgledi 13, str. 5.

Družboslovje. Leksikon Cankarjeve založbe, 1979, Ljubljana.

Filozofija. Leksikon Cankarjeve založbe, 1995, Ljubljana.

Slavko Kremenšek, 1966, Uvod v etnološko proučevanje Ljubljane novejših dobe, Ljubljana.

Mojca Ravnik, 1981, Galjevica, Ljubljana.

Anton Trstenjak, 1976, Problemi psihologije, Ljubljana.

Isti, 1985, Človek bitje prihodnosti. Okvirna antropologija, Ljubljana.

Isti, 1991, Misli o slovenskem človeku, Ljubljana.

Summary

Identity Problems and Interrupted Cultural Development

In her paper the author defines identity as the closeness, belonging and oneness people feel towards the objects and phenomena which represent their culture and way of life as well as the community in which they live. According to the author, many features and characteristics of individual and group behavior, which we generally consider as typically Slovene, labeling them as

³ Uporaba pridevnika multikulturen, -a je v Sloveniji, po mojem, če ga uporabljamo za poudarjanje posebnosti nekega kraja, pokrajine ali skupine, na primer -multikulturena Istra-, zelo vprašljivo. Pri nas bi res ne mogli najti otočka v morju splošne multikulturenosti, se pravi, da se povsod prepletajo, mešajo ali spopadajo, skratka, obstajajo, sestavine različnih kultur. Z etnološkega stališča se tudi ni mogoče strinjati o tem, da naj bi pri nas obstajalo neko osrednje, kulturno homogeno nacionalno jedro z enovito nacionalno identiteto, v katerem ali ob katerem so ostale identitete hibridne (Brumen, 1997, 5). Morda to predpostavlja ali lahko tudi izrablja neka politična ideologija, z etnološkega stališča pa je, glede na splošno premešanost in odsotnost kontinuitete, ta dihotomija iz trte zvita, oziroma -hibridnost- kot odgovor na medijski ali politični diskurz sama ostaja znotraj njega.

negative, inhibited, complex, which even we have trouble understanding, grow out of identity problems caused by the interrupted cultural continuity in family histories. An uninterrupted cultural development would unfold as follows: several successive generations live in the same house; family property builds up and grows from generation to generation; family tradition is being transmitted from generation to generation; the house is in a settlement which has been for generations in the same state, under the same civil and religious authority, with the same official and school language; for several generations the village has gravitated towards the same economic, social and cultural center, which is Slovene-speaking and belongs to the same state. This is the social and cultural environment in which one generation succeeds another. From birth on, every individual absorbs the tradition, knowledge and experience of his ancestors, and armed with them, paves his way into life. This is the type of family and personal fate which is extremely rare in Slovenia. A glance at family histories reveals how often and brutally cultural continuity has been broken in Slovene families, which is the reason for broken identity.

To back up her hypothesis, the author uses several excerpts from her field research and from the work of other ethnologists: about a peasant family from the coastal region who in 1934 resettled in a Prekmurje village, about people moving to Murska Sobota following the year 1919, about immigrants in Ljubljana and the slum for homeless people during the housing shortage between World War I and World War II. She describes the events in the first half of the 20th century, when new states were established and new political boundaries were drawn, leaving some border regions under foreign jurisdiction. Geographically and thematically, she stays within the confines of the Slovene ethnic territory. We usually think that Slovenes within Slovenia proper have been spared the identity problems besetting Slovene immigrants and minority members. In her paper the author attempts to prove the contrary: that some identity-related phenomena are equally frequent and painful for both Slovenes within Slovenia and outside Slovenia; in some respects, they are even worse within it. We are very much conscious of immigration, but are much less aware of the resettlement and displacement in our own living space, of our alienation at home. The author concludes that the Slovenes are a unique nation as far as their identity is concerned: few nations had to endure so frequent and deep interruptions of cultural continuity, combined as they were with an absence of a firm national core and a state of their own. We could say that Slovene identity is the absence of common identity. Instead of grappling with this vast topic, the author focuses on the methodology of researching family identity and cultural continuity, hinting at the results which can be obtained by it.

Taras Kermauner
Identiteta in drugost v slovenski dramatiki

Za avtorja je bistven odnos do drugosti, razčlenjuje ga s pomočjo hiperkompleksnega modela, sestavljenega iz štirih (sub)modelov: 1. Identiteta (Id); 2. Dvojček (Dč) oz. bratomornost (Bm); 3. Dvojniki (Dv) oz. liberalna družba (LD); 4. Odrešenijsko krščanska Cerkev (OKC). Na mnogih primerih iz slovenske dramatike avtor pokaže, da vsi modeli razen zadnjega nujno privedejo ali v Bm in sveto vojno ali v avtizem-narcizem in blodnjo, torej v avtodestrukcijo in v praznino nič. Le OKC (sub)model je zmožen dojeti in sprejeti drugost kot drugost ter s tem omogoča svet, ki se ne izgublja ali regredira k nič.

The author focuses on the attitude towards otherness which he analyzes by using a hypercomplex model made up of four submodels: 1. Identity (Id); 2. Twin (Tw) or fratricide (Fc); 3. Double (Do) or the liberal society (LS); the Christian Church as savior (CCS). Drawing on examples from numerous Slovene dramas, the author demonstrates that all the models except the last one inevitably lead to either Fc or a holy war, or to autism-narcissism and delusions, that is to self-destruction and the vacuum of nothingness. Only the CCS submodel can grasp and accept otherness as such and thus pave the way for a world which does not wander away or regress to nothingness.

Kaj naj bi bila -slovenska identiteta?

Zadošča odgovor, da je v širšem pomenu besede SId (slovenska identiteta) vse, kar govori slovensko. Pravilo ima izjeme; slovensko se – lahko – naučijo tudi tujci; ni jih veliko, nikoli jih ne bo veliko, pa vendar. Torej je potrebno dodati kot zadosten razlog, da bi nekaj bilo SId, še zavest o slovenstvu kot Id (identiteti). Območje, ki ga kot strokovnjak raziskujem, je še ožje. SD (slovenska dramatika) temelji na samoumevno predpostavljani SId. Ni neslovencev, ki bi pisali SD; izjeme so kar se da redke, če sploh so. Primer Franza Penna, ki ga Koblar v *Slovenski dramatiki* kljub vsemu upošteva, čeprav ga kritizira; Penn je napisal dramo v nemščini, ki pa ima za predmet simbolične

Slovence, Japode; glej *Der Untergang Metullums*; ni še niti prevedena v slovenščino. Drugo svojo dramo je baje prevedel v – nedobro – slovenščino sam, glej *Ilja Gregorič, kmetski kralj*, čeprav ta – avtorjev lastni – podatek Koblar spodbija, češ, da ni dovolj obvladal slovenščine. Danes štejemo med slovenske pisateljice Almo Karlinovo, čeprav je pisala v nemščini. A to so robni primeri.

SD je že v naslovu, po okviru, ki predmet omejuje, slovenska; torej v zavestni razliki z nemško, hrvaško in drugimi dramatikami. A tudi to ne zadošča za ustrezen odgovor na v začetku zastavljeno vprašanje. Predmet je treba še ožiti. Znotraj SD, prvič, izolirati in preučevati drame, ki imajo kot eksplicitno temo SD, nato pa, drugič, analitično odkrivati, kaj sploh je Id v posameznih SD. Do definicije ali vsaj konkretnjšega opisa, kaj naj bi bila SD, je mogoče priti na osnovi analize empiričnih likov, razmerij, tez, dogodkov in dogajanj v posameznih SD. Za to pa je pogoj, da razlikujemo Id od tistega, kar ni Id; sicer postane Id abstraktno nerazločljiva splošnost. NeId je Drugost kot takšna. Ne le drugost v narodnem pomenu: Srbi, Nemci, srbska, nemška dramatika in/ali zavest. Šele taka razločujoča analiza more ugotoviti, ali je pojem SD sploh vrednota; v čem je vrednota, če je vrednota; v čem ni; SD je treba diferencirati glede na drugost.

V kratki razpravi se je treba omejiti. Za primer analize bom vzel dve znameniti drami iz stare SD, Jurčičevega *Tugomerja* in Levstikovega *Tugomerja*; razen kadar bom izrecno omenil, ju bom jemal kot identični. V marsičem sta si – temeljno – različni; sta pa tako rekoč istovetni glede na temo SD. Dramatika sicer nista razmišljala znotraj pojma Id; filozofija na Slovenskem tedaj še ni bila razvita, o nemški klasični filozofiji, ki je ta pojem tematizirala, so vedeli v drugi polovici 19. stoletja slovenski intelektualci malo, saj je bila tedaj celo v njeni domovini, v Nemčiji, brez ugleda; nastopalo je novokantovstvo, Hegla pa je obnavljal Marx in njegova šola, ki na Slovenskem še ni imela odmeva. Za problem pričujoče razprave zadošča, da potegnem enačaj med slovenstvom, kakor ga razumeta Jurčič in Levstik, in Id. Oba namreč izhajata iz osnovne in skoraj absolutne vrednote slovenstva-slovanstva; razlika med obojima – ne le njima – ni bila povsem jasna, a za naš problem tudi to ni odločilno. *Tugomer* tematizira SD nasproti okupatorjem, tujcem, sovražnikom, Nemcem, tj. Frankom ali Germanom. Kar je slovensko, je pozitivno, kar nemško – alias tujsko – negativno. Gre za radikalni – pri Levstiku – gentilizem, pri Jurčiču nacionalizem.

Na tem mestu ne morem razvijati svoje metode in aksiologije; a ker na nji moja analiza temelji, jo moram uporabljati. Le na kratko nekaj karakteristik; več bo rečeno ob singularnih analizah. Moj hiperkompleksni model je sestavljen iz štirih (sub)modelov: 1. Id (entiteta), 2. Bm (bratomornost) oz. Dč (dvojčki), 3. LD (liberalna družba) oz. Dv (dvojniki), 4. OKC (odrešenjsko krščanska Cerkev). Če gledamo Id s stališča višjih etap – (sub)modelov, je Id avtizem ali narcis, bodisi individualni ali kolektivni. A tudi agresivni Psk (posameznik) in še bolj agresivna socialna grupa, tako razred, fevdalni razred, ki se celo omejuje zoper vse druge, meščanski, ki je načelno sicer univerzalen in obsega vse ljudstvo, a de facto prehaja kot buržoazija v izkoriščevalskega, proletarski, ki je načelno še bolj univerzalen, a de facto v revoluciji celo fizično ubija druge, tako fevdalnega kot meščanskega, itn. Še bolj značilna za kolektivni Id je nacija, a že PS (plemenska skupnost); tudi najrazličnejše Cerkve, ki najdejo svojo Id v – tudi svetih – vojnah zoper druge Cerkve. Nemajhen del SD tematizira sveto vojno med protestanti in katoličani, recimo Jeločnikova drama o Baragi *Eno samó je potrebno*, Krekova *Turški križ*, Aškerčeva dramska pesnitev *Primož Trubar* itn. NOBD (dramatika narodnoosvobodilnega boja) in SPED (dramatika slovenske politične emigracije) tematizirata sveto

vojno med Partijo in KC (katoliško Cerkvijo). Cankar boj-vojno med meščani in proletarci, *Za narodov blagor*, *Kralj na Betajnovi*, *Hlapci*.

Če smo zmožni ugotoviti strukturalno razliko med *Tugomerjem(a)* na eni in Cankarjevo dramatiko na drugi strani, razumemo, kaj je Id in kaj Drugost. Kdor v *Tugomerjih* ni do kraja zaveden, vojaško bojevit, torej militarističen in ideološko fanatičen Slovenec, je izdajavec; tak je Jurčičev Tugomer; ali pa je zločinsko neodgovoren zaradi lahkovernosti, ker kot humanist verjame Nemcem in KC, ki je z Nemci identična; tak je začetni Levstikov Tugomer. Ista struktura velja za nemško stran. Nemci kot agresivni skušajo Slovence razkrojiti odnotraj, jim vzeti Id; prek KC, misijonarjev, trgovcev, vohunov, Zovolja, Gripa. Enako v Kristanovi *Ljubislavi*, kjer se Nemcem posreči fascinirati slovensko svečenico s krščansko mistiko, Ljubislava postane šibka točka SId, zaradi nje so Slovenci – ne le vojaško – poraženi. NOBD je v tem strukturalna kopija *Tugomerjev*. Kdor ni absolutno na strani NOB ali/in Partije, je izdajavec, okupatorjev pomagač, zločinec; objektivna – historično psihološka – logika ga vodi v to zlo. Drugost je zlo kot takšno.

Cankar razmišlja – doživlja, rekonstruira svet – drugače; odpre se drugosti. S tem se približa EK (evangeljskemu krščanstvu), ki je po definiciji vera za druge kot druge, ne poganska, ki je vera za naše; EK Bog je veliki, absolutni Drugi, EK ljubezen je LdDr (ljubezen do drugega). Cankar pokaže najprej, kako notranje razcepljeni – neidentični – človek, ščuka, prek moralnih dilem in samovzgoje postane notranje enoten in Id, iz novinarja, ki služi meščanstvu, vodja revolucionarnega ljudstva, *Za narodov blagor*; to je linija Levstikovega *Tugomerja*, v naslednji drami, v *Kralju*, pa mu glavni lik, Maks, kot Id razpada. Zoper zlo – Kantorja, buržuja, kapitalista – se sicer bori, a ne na razvidno revolucionaren način. Delavce organizira, predvsem kulturno prosvetno, čeprav tudi politično, a sam ni delavec; poistoveča se z delavci, kot se kasneje marksisti-komunisti, recimo Matjaž Jeriša v Borovi *Težki uri*, a ne do kraja. Maks ohrani v sebi poleg borca tudi pesnika, filozofa, skeptika, nemoč akcije, človeka hrepenenja; ker v akciji ni dovolj odločen, ga Kantor prehití in ubije. Komunisti se učijo na tem zanje negativnem zgledu; Kantorja prehitijo in ubijejo sami; enako Špelca v Miheličeve *Svetu brez sovraštva* in drugi idealistični likvidatorji iz NOBD gestapovce, esesovce in domače izdajavce. Maks je v sebi dvojen že razredno; je sin sproletariziranega trgovca, starega Krnca, ki ga je spravil Kantor na kant. Je študent, ki sicer še ne ve, da je opredeljen po EK, a v duhu EK čuti ter ravna; noče – ne more – ubijati.

Pred Cankarjem je dilema: ali lik (Maksa) znova poenotiti v Id, to naredi s figuro Dolinarja v *Jakobu Rudi*, ta figura je prav zato blede, ideološka, prazna, zunanja, ali tematizirati prav notranjo razdvojenost, tj. drugost; to stori s figuro Jermana v *Hlapcih*. Jerman se v koncu 4. dejanja – v znameniti gostilniški sceni – notranje »zlomi«, kar pomeni: spozna, da vodi – vztrajanje pri – Id v Bm, v model Dč. Ve – genialno sluti –, kaj je Dč: mimetična odslikava tistega, zoper kar ali katerega se nekdo bori. Borec, posebno če se radikalizira v vojaka, se poisti s sovražnikom, torej nazadnje s Kantorjem, z Župnikom, z Grozdom in Grudnom. Te identifikacije Cankar sam še ne izvede; pač pa to izvede SPD (povojna SD): Snój v *Gabrijelu in Mihaelu*, Jovanović v *Antigoni*, že Smole v svoji *Antigoni*, ko poisti brata Polinejka in Eteokla. Dvojčka se medsebojno likvidirata, kar je prastara tema, znana iz Ajshilove *Sedmerice zoper Tebe*.

Cankar, ki je v *Hlapcih* že zelo blizu EK, spozna, da je treba iz Id izstopiti. Cankar v dramah slovenstva kot SId sploh ne obravnava oz. ga odklanja vnaprej kot hejslovansko demagogijo, kot ideologijo buržoazije, *Blagor*. Niti v eni svoji drami Cankar ne kaže na kritičen način tujcev, Nemcev, kot jih Meško v drami *Na smrt obsojeni* ali Finžgar

Francoze v *Naši krvi* ali Bevk Italijane v *Kajnu*. Cankar odkloni gentilizem in nacionalizem, preide na višjo raven: v tretji (sub)model, k Dv. To tematizira v *Pohujšanju v dolini šentflorjanski*. Peter je Id le navzven, kot cinik in gospodar, v razmerju do šentflorjancev; v sebi pa je razdvojen. Odkriva celo, da je Narcis; v 2. dejanju. Iz dileme se reši tako, da se vrne na pot, s popotništvom, ki je anarhični kaotizem, umetniško razbojništvo, a se vendar usmerja k zvezdam, k Tr (transcendenci) in s tem omogoča prehod k mistiki *Lepe Vide*, ki je nerazločljiv spoj med neobudizmom, bojevitim komunizmom in EK, torej nekaj načelno utopičnega, neuporabljivega, a kar se da fascinantnega. Ta spoj je Id le v limiti; precej bolj je to mistika čustvenega kaosa.

Nadaljnjo fazo uprizarja Grum, tako v *Trudnih zastorih* kot še bolj v *Dogodku v mestu Goga*. Model Dč povsem prehaja v model Dv, kar pomeni iz Bm – NOBD, SPED – v blodnjo. Dogaja se, kar se dogaja v prehodu LD v PM (postmoderno), v fazo kibernetično informacijske ludistične družbe simulacije in virtualnosti. Larsen v *Zastorih* ne deluje več, ne socialno ne zasebno. Le imaginira, se izgublja v fantazmagorijah. Kar je pri Cankarju v *Pohujšanju* še simbol, Jacinta, je v *Zastorih* že privid, sanja, Amara. Cankarjeva Vida še motivira za utopično pesniško akcijo, Amara ne več. Larsen ni več Dioniz, ki odide na optimistično pot; Larsenu se zmeša. V Gogi so vsi nemočni, avtisti, onanisti, gleduhi, blodijo v prividih, ali pa so celo pokojni, Naddavkar. Polna sta le dva: žrtev, Hana, ki se reši tako, da skuša postati ubijavka, po tej poti bo prešla v likvidatorsko špelco, *Svet*, in rabelj posiljevalec komi Prelih, ki je simbol nasilja, realiteta, ki ni nič drugega kot banaliteta. Grum ugotavlja, da je vsaka Id zgolj re-animalizacija, pozverjenje, rebarbarizacija. S tem regres iz modela Dv v model Dč oz. celo v prvi model, v Id. Grum ne najde poti.

Pot najde dramatika, pisana v duhu EK, recimo Majcnova. Majcen ve, kje je rešitev: v samovzgoji živalskega človeka v SAPO (svobodno avtonomno posamezno osebo), ki je odprta Bogu kot Tr. Majcen ve, da je družba (Db) premalo; Db kot LD vodi le v dogovornost interesentov, ti kot kapitalisti prakticirajo prikriti model Dč, kot tekmeči se začasno obnašajo po pravilih, dokler niso preveč ogroženi, tedaj pa ali regresirajo v Id ali prav tako v Dč; LD je le prehodna oblika, če je ne napolnjujejo SAPO, ki so strukturirane v duhu EK. Recimo kaplan Sergej, *Brez sveče*, ki se odpove celo KC, če – ko – se ta odloči za institucionalnost in ne za LdDr. Sergej se do kraja preda drugemu, ki – ker – je ta drugi nemočen, nebogljn, ker potrebuje osebno zaščito. Db kot institucionalizirana varnost – socialno varstvo – ne zadošča, da bi novorojenček, čigar mati se je utopila, oče pa ga ne prizna, preživel oz. postal božji človek. – Enako ravna Majcen v drami *Bogar Meho in Marija*, v kateri obrne Meho hrbet pozunanjeni KC, ki jo zanima le (ob)last in cerkveno obredje, in družbi, preide na rob družbe-vasi, kjer čaka le še na mistično srečanje z Marijo Materjo božjo, v trenutku smrti, ki je odrešenje. Tudi Meho najde rešitev v popolni – mistični – odsvojitvi od sebe kot živalske Id: v Bogu, ki je absolutni Drugi.

Drame, ki zastopajo SId, ne pridejo do problematike EK tipa. Ostajajo na platformi SId zoper tuje–sovražnike–druge; recimo Debevčeva drama *Liberalizem ali večni Žid*, v kateri je absolutna Id – bog – KC, medtem ko so Židje, liberalci, krivoverci, svobodomisleci, sovražniki Cerkev od Kajna prek Husa do današnjih, drugost kot taka, zato in s tem le različne podobe hudiča, kakor se je pojavil že v vrtu Eden (kače). Debevec doda tej katoliški Id v drami *Junaške Blejke* SId; enako Meško v *Materi*. Zato znotraj te dramatike – takšnih dram – sploh ne more nastati dialog; dialog je tu le zunanji, le tehnično sredstvo za navajanje razlogov, s katerimi dramatik ideološko spodbija drug(ačn)e. To so v bistvu vojaške in vojne drame; *Blejke* razkrinkujejo Francoze kot jakobince in hudiče, Blejke branijo blejsko Marijo z orožjem.

Enako ravnajo v *Turškem križu* prebivalci Selške doline, ki se vojaško upro Turkom, muslimanom in pod vodstvom svetnice-heroine ljudskega tipa, Uršule, ki jo direktno ne le navdihuje ampak vodi Marija Mati božja, zmagajo. Enako je strukturirana SPED, recimo Jeločnikova drama *Vstajenje kralja Matjaža*, v kateri domobranski Junak pobije – zakolje – v svetem aktu Pravice komunistično Rdečo zver: na čelu skupine junakov, tj. pobitih domobrancev, vdre čez mejo v Jugoslavijo in v vojaškem obračunu zmaga ter reši slovensko ljudstvo iz krempljev trinoga, obenem pa ustanovi slovensko ND (nacionalno državo) s središčem pri Gospe Sveti. Doseže absolutno Id kot sintezo Nature, magije, KC, Domobranstva, Zemlje, Izročila, pravljičice, folklore, vojske. *Vstajenje* je še bolj maksimalno dosežena (S)Id kot Zupanova NOBD(rama) *Rojstvo v nevihti* ali Miheličeve *Svet*.

Iz analiziranega je razvidno, da je Id ustrezna le kot naravno izhodišče, da pa se, če postane cilj, spremeni v regresivno fazo. Dokler se dvojčka v Bm medsebojno ne pobijata – a se pobijata tako dolgo, dokler eden ali drugi ne zmaga oz. dokler je vsak od njiju prepričan, da bo zmagal –, traja državljanska vojna, SPED in NOBD, ali vojna v družini, glej Golievo dramo *Bratomor na Metavi*, tudi Gecljevo *Sovrašтво mej bratoma*, dramo, ki sodi v ČD (čitalniško dramatiko). Bm ni rešitev. Enako ni rešitev regres od Bm-Dč v Id. Model Dč je sestavljen iz dveh Id, tj. dveh bratov, od katerih si je vsak samozadosten, prepričan, da ima absolutno prav – domobranec, partizan – in zato likvidira drugega, ker je njegova moralno narodno socialna dolžnost, da iztreblja mrčes, golazen, zveri; ti trije epitetonii so v SD trajni. Id ne more niti konstruirati – si zamisliti – drugega, zato vodi v avtizem. Ko – če – pa dojame-vidi drugega, ji je ta ekskluzivni sovražnik, pred katerim se mora kot pred – Rdečo, Črno – zverjo braniti. Brani se s sveto vojno, katere cilj je totalna likvidacija zveri; zver namreč ne odneha preganjati Dobrega, dokler še diha. Id prizna drugega (drugost) torej le kot zlo, ki ga je treba uničiti, se pravi vrniti – ideal(izira)no – Id. Krog brez izhoda, krog, ki terja nenehen regres k Id in progres v medsebojno iztrebljanje.

Poganske vere ostajajo v okviru teh dveh prvih faz-submodelov; njihovi bogovi so zato maliki, ker so Id, ker branijo vsak svojo NSS (našo sveto stvar). EK Bog je v temelju različen od poganskih bogov ravno zato, ker je Bog LdDr; ker je v sebi dvojen, celo trojen; ni le Bog, ampak tudi Bogočlovek in to po bistvu, od samega začetka, načelno. Kot Bogočlovek je povsem konkreten, singularen, historičen; je Jezus iz Betlehema ali Nazareta, iz Judeje, rojen leta nič po krščanskem štetju; ima – je – telo itn. A smrten ni le kot človek; tudi kot Bog – kar je za pogane, celo za muslimane nedopustno, pohujšanje in svetotajstvo kot takšno. A ravno v tej drugosti, v razliki med Bogom kot Id in Bogom kot Bogočlovekom, ki pripada tudi temu svetu, naravi, smrti, je bistvo EK.

Če hočejo biti člani nekega naroda obenem tudi verniki v EK Boga, ne morejo pripadati niti konfesiji, ki je zgolj NSS, niti lastnemu narodu, ki je, kot ga je opredelila Hribarjeva že pred desetletjem, Nedeljivo sveto naRODno telo. Vendar ne zadošča, da pretvorijo model Dč v model Dv. S tem drugega priznajo, ga ponotranjijo, a ga naredijo za svoj privid-blodnjo, kot sem demonstriral na primeru Grumove dramatike; enako bi lahko navajal še vrsto slovenskih dram, recimo Zajčevega *Potohodca*. Človek, ki živi v sebi kot drugi, a ne veruje v EK Boga, je izpostavljen duševni bolezni; notranje se alienira v vrsto figur-prividov, se tako dezidentificira, da postane ali le vloga, kar se dogodi v PM, glej Jesihovo dramo *Grenki sadeži pravice*, ali se mu zmeša, *Zastori*, tudi Božičeva *Španska kraljica*, ali pa regredira v Dč-Bm; kot regredira Šeligova dramatika od drame *Kdor skak, tisti hlap*, ki je model Dv, k drami *Sveta sarmatska kri*, ki je uprizoritev Dč in Id. Ali pa se sam v sebi izgubi, ker se poisti

z golo praznino—odsotnostjo—ničem; glej lik Zaratuštre v Svetinovi drami *Tako je umrl Zaratuštra*.

Narodna—nacionalna—rodovna Id – SID – ostaja samoumevna, nedotaknjena, pozitivna le tako dolgo, dokler bojeviti narod oz. njegovi singularni predstavniki—udje ne odkrijejo, da je sovražnik, zoper katerega se borijo, njihova zrcalna slika, njihov alter ego; ko to odkrijejo, se jim ali zmeša ali oslepijo ali se sesujejo v sebi, kot se Dan in Reka v Zajčevi drami *Otroka reke*. Vztrajanje pri samoumevni nacionalni Id – pri SID – terja zato nenehno vojno: državljansko navznoter in nacionalno navzven; terja stanje, v katerem se vsaka od Id počuti ogroženo, a je agresivna »le« zato, da bi uničila napadalca. Mora se torej ideologizirati, hujskati, militarizirati, kar traja tako dolgo, dokler se fizično ne izčrpa, ni poražena, kot Sloveni v v koncu Levstikovega *Tugomerja*, kot komunisti v koncu Šeligove *Ane*, dokler vizionarji ne odkrijejo, da je bila njihova vizija SSL (samoslepilo); Jančarjev *Disident Arnož*. Tedaj nastopi moralni maček, izguba vere, samozavesti, totalen socialen in nacionalen polom. NOBD ga projicira v Nemce in domobrance, lika Harza in Mirtiča v *Rojstvu*, SPED v partizane in komuniste; enako kot kapitalist Mirtič naredi samomor partizanski polkovnik Igor v Vombergarjevem *Napadu*.

LD oz. prenos Dč v Dv ni napačen; je progres k EK, a le v primeru, da človek odkrije EK Boga kot Tr in kot absolutnega Drugega, ki ni le privid, ki je nezvedljiv na fantazmo. Liberalci so prepričani, da je bog fantazma, kar je logično, če ne verujejo vanj kot v Tr. Fantazma pa je le poganski bog kot Id, kot malik. Šele predpostavka, da obstaja Bog kot Drugost zunaj tega sveta, omogoča prehod od modela Dč k četrtemu modelu, k OKC. OKC ni banalna realiteta; je konstrukt uma in cilj vere, ki ga EK verniki uresničujejo, ko se odrejajo tako Bm (Dč) kot modelu Dv, ki je le notranje podvojena in samospodbijana, avtodestruirajoča se Id, tj. LD, ki funkcionira brez Boga, le na osnovi interesov, tj. narave, in dogovora, tj. dvojništva.

Vero v EK Boga kot absolutnega Drugega uprizarja posebno Mrak; glej *Herodesa Magnusa, Proces*. Ta Bog rekonstruira vse parametre modelov, ki so družbeni; vse namreč preusmeri glede nase. Človeku da – more dati – edino On smisel in smer, ko človeka izvoli za svojega sodelavca v ON (odreševanju ničā) ali OD (odreševanju drugega). Majcnov poročnik Juvančič, *Kasija*, moralno in osebno propade, ker drugega, Kasijo, zlorabi, prevari, zapusti. Sergej, *Brez sveče*, ravna nasprotno; zato se odreši. Ne odreši se sam; odreši ga drugi – otrok, ki se mu je zavezal. Odreši ga Bog, ki deluje skozi otroka. Le Bog kot iz uničenja vstali Kristus omogoči vero; glej Mrakovega *Evangelista Janeza*. Drugi so le začasni reševalci človeka, če ni v njih in za njimi Bog, kot to razločno izpove Eliot v drami *Umor v katedrali* oz. v kantati *Skala* (o EK cerkvi).

Noben narod se ne more sklicevati na to, da je Bog z njim, ne z drugim, ne s tistim, s katerim je moj-naš narod v vojni. Vsak narod se sklicuje na to, da je bog z njim; a to je le poganski bog, ki je Id in s tem blodnja kot Dv. Bog ne more biti z narodom, ker Bog ni ustvaril ne narodov ne Db. Narodi in Db oz. PS so nastali iz obeh ljudi, ki ju je edina ustvaril Bog; od Adama in Eve naprej so se ljudje razmnoževali. Narodi-PS so že posamezne-osebne Id, ki med sabo ali konkurirajo ali se pobijajo; kot je Kajn Abela ali sta se Eteokles in Polinejkes. Brž ko postavijo narodi za glavno vrednoto Narojenost, Kri, svoja sveta Tla-Zemljo, se odpovedujejo EK Bogu. EK Bog se je odločal, kot Jezus, za rimskega stotnika, za tujca torej, za cipo, za Marijo Magdaleno, in ne za pravičnikespodobneže-farizeje, ki so izpolnjevali obrede. Prvi, ki je prišel z Jezusom v nebesa, je bil razbojnik, ne pa apostol; največji apostol je bil bivši pobijavec kristjanov Pavel. Cerkev je ustanovljena na grešnem Petru, ki je Kristusa trikrat izdal. Majcen vse to uprizarja v *Ženinu na Mlaki*, v drami radikalnega dezidentificiranja.

EK je univerzalno; OKC ni nacionalna Cerkev. Je v narodih, ker je v naravi, narodi so naravni, tudi kulturni, a ta kultura nastaja iz predelave narave, ne iz Tr. Iz Tr kot Bog je človekova duša-vest; tudi um, a vezan na vero v Boga; ne pa um, ki je logos-kozmos nasproti kaosu. Naj Svetinov Zaratuštra še tako umuje, kar skonstruira, so le prividi, so le njegovi dvojniki, ki se nazadnje razpršijo v opoldanski pripeki puščavskega sonca, nič. Astrolog Uraš v Svetinovi drami *Vrtovi in globica* umuje, a ne more preprečiti svetovnega potopa. Kot ne morejo najbolj umni Evropejci v Svetinovi drami *Biljard na Capriju* preprečiti evropske katastrofe, ki je sledila natančno iz njihovih racionalnih vizij, iz Leninove itn. Ti umi so ali jalovi ali – kriminalne – blodnje. So zgolj Id.

Kakor so tudi vere, ki jim manjka ARF (avtorefleksija) slepe; in so zgolj Id. Gentilizem-nacionalizem je vera, ki ne doseže Boga; gentilizem je iracionalen, teži v fašizem. Um marksizma je bloden; zato tudi on, čeprav izhaja iz razumskega razsvetljenstva, nazadnje preide v krvavo zločinsko blodnjo absolutne revolucije, iztrebljanja najprej drugih, nato še lastnih; glej Šeligovi drami *Ana* in *Volčji čas ljubezni*.

Levstik je genialno slutil, kaj je – bo – posledica njegovega ekskluzivnega gentilizma, SId: radikalni perolom slovenstva. Na koncu *Tugomerja* ne ostane nihče živ; le stara blazna Vrza prerokuje slovensko Maščevanje nad tujci– drugimi–Nemci. A kdo ga bo izvršil, če so vsi Sloveni pobiti? Levstik niha med radikalnim SU (sovrštvom – ubijanjem) – do – drugega in nihilizmom, tj. spoznanjem, da vodi radikalno SU v samoiztrebitev. Stodvajset let kasneje ponovi – ugotovi – Svetina isto, ko uprizori svetovni potres v koncu drame *Šeherezada*. SU nekaj časa deluje, je narava modela DČ, potem pa se konča v popolni praznoti oz. celo v zmagi drugih, v *Tugomerjevem* primeru Nemcev. Jurčič, ki ni bil nihilist, je končal svojega *Tugomerja* z napovedjo NOB drže; Čeligojeva žena Zorislava ostane s peščico Slovencev živa, umakne se v gore, kjer deluje hajduško oz. čaka na priložnost, ko se bo vrnila iz gozdov in napadla okupatorje ter jih premagala. Isto strukturo ima tudi SPED, saj junak v *Vstajenju* prav tako nastopi iz »gozda«, tj. iz emigracije, iz skritega mesta in vdre v okupatorski prostor. Jurčič sicer goji vero v ta prihodnji NOB, enako kot Klemenčič v koncu drame *Zeta carja Lazarja*, pa Kreft v *Kreaturah*, pa Cankar v *Blagru* itn., a analiza, ki sem jo že podal, kaže, v kaj se NOB spremeni: v model DČ.

Rezultat DČ, kot kaže Snój, je katastrofalen, saj ne pripelje le do tega, da se dvojčka medsebojno pobijeta, Jelko in Elko, ampak na koncu ostane le praznina-nič, kot v koncu *Zaratuštre* ali *Otrok reke*, sprhnjeni ljudje, v prah spremenjena brat in sestra, ki sta se izdala. Snój kaže, v *Gabrijelu in Mihaelu*, da na koncu, po koncu bratov, vendarle ostane nekdo: tujec, lumpenist, zločinski poulični fašistični komunist Turk. Snój variira Levstika, le da tujca, Nemce, ponotranji v domačega tujca, v lumpenkomunista Turka. Na koncu so kot domača Id le še grobovi, nazadnje pa še teh ni; le blato, le tisti človeški Drek, iz katerega prerokuje Sfinga v Jovanovičevi *Antigoni*. Turk je drugo ime za človeško blato.

Ta svet je iz blata; Bog je celo človeka ustvaril iz blata-ila. Kar je v blatu-ilu božjega, je vdihnil vanj sam Bog. Če človek ne najde stika z božjim kot s Tr in ostane zgolj v družbi in/ali narodu, ravna kot sodnik Bertram v Strniševem *Samorogu* oz. radikalno kot klavca, ki delata iz ljudi klobase, Pajot in Falac v Strniševih *Ljudožercih*. To je radikalnost sveta-družbe, če ostaja zgolj pri Id; SId je še posebno nazorna različica poganske Id. Strniša pokaže, da se odrešijo le tisti, ki niso zgolj od tega sveta, kot pravi v *Žabah*: Uršula iz *Samoroga*, Prior in Komtur iz *Ljudožercev*. Le ti lahko vzdržijo pred zapeljivostjo blodenj, ki nastopajo v maskah vizij in oznanjajo možnost-nujnost idealne Id za NSS. Strniša pokaže, kaj je nazadnje NSS in Id: klobasa iz človeškega mesa.

Kako naivna in slepilna je odločitev za narodno Id, se vidi iz dveh dram ameriških Slovencev, iz Kristanove *Za nov svet* in Molkove *Z vero v vstajenje*. Obe utemeljita slovenski narod celo na univerzalnosti humanizma, na zahodni – ameriški – viziji boja za (od)rešitev vseh narodov, posebej pa še slovenskega izpod despotije fašizma, a se njuna avtorja pri tem ravno zaradi odsotnosti vere v Tr Boga nujno vežeta na Partijo, čeprav sta do vojne socialdemokrata, sploh ne komunista. To je usoda evropske in svetovne levice, ki ji humanistična osnova ne omogoči kritične distance do realitete. Drami omenjenih ameriških Slovencev sta še bolj naivni od NOBD, kot so jo pisali v domovini. Terjati, da naj živi človek zgolj v drugem in za drugega, pomeni terjati od človeka, da postane svetnik; to je drža Claudelove Violaine v *Marijinem oznanenju*. SPED je v nekaterih dramah naredila velik korak k tej drži, recimo Jeločnik pod Claudelovim vplivom v drami *Simfonija iz novega sveta*, lik absolutno požrtvovalne Bolničarke (Sestre). Vendar ostaja tudi Bolničarka znotraj slovenstva kot kolektivne Id. Ne pomaga, če drame spremenijo le topos in se dogajajo recimo v Parizu, kot *Zastori*, ali v Tebah, kot v *Antigoni*. Jovanovičeva *Antigona* se dogaja sicer v Bosni, vendar je model za možen slovenski razvoj. V *Uganki korajže* naredi Jovanović izjemno zanimivo primerjavo Bosanke, verjetno Hrvatice, ki je barbarska žival, in Slovenke, ki je izgubljena v LD-PM, saj kot igralka ne čuti več realitete, posnema primarno-ruralno Bosanko, a kot preveč občutljiva ne prenese njene radikalno posurovele realitete in se umakne v duševno bolezen. Če pa bi Slovenko renacionaliziral ali regentiliziral, bi jo identificiral z bosansko Marijo in bi še Slovence potegnili–uprizoril, kako se sami potegnejo – v vseobčo Bm oz. kaos-vojno, ki vodi le v nič. Zanimivo je, da ni nobene slovenske drame zadnjega desetletja, ki bi obnavljala *Vstajenje*, *Rojstvo* ali Jurčičevega *Tugomerja*. Očitno so (bili) slovenski dramatikoli toliko zreli, da vsaj v dramah niso regentilizirali; da so ostali le v politiki pristaši ideologije narodenosti kot radikalne Sid.

Vendar jim to ne pomaga. Ni dovolj, da so se ognili re-fašizaciji v dramatikoli. Ni dovolj niti to, da so pristali na LD, kot recimo Partljič. LD je simpatična le v komedijah, ko je – moralno itn. – spodbijana, a obenem ohranjena. Brž ko dramatik pogleda z resne plati, opazi, da je LD postala PM, tj. da se je radikalno derealizirala; da je ena sama blodnja (Dv). Za to blodnjo pa se skriva individualno in kolektivno socialno morivstvo, glej dramo Matjaža Zupančiča *Izganjalci hudiča*, ali samomorivstvo, glej dramo istega avtorja *Slastni mrlič*, ki je na liniji Smoletovih *Zlatih čeveljčkov*. ARF prehaja v AD (avtodestrukcijo). Kar je Smole podal že v klasični dramatični analizi slovenstva kot Id: v *Krstu pri Savici*. Le da je v tej dramati, nastali pred tremi desetletji, slovenstvo kot ND še stvar umne zvite politike, v Ruplovih groteskah *Mrzli viharji*, *jezne domačije* in *Kar je res, je res* pa postane banaliteta kot takšna, provincialno brodenje po blatu, ki se v prividu – seveda kritično – kaže kot bleščava imidžev. Kozmopolitizem preide v izgubo Id in s tem v praznino nič. Nacionalizem- gentilizem preide v Bm-Dč, s tem v AD, s tem prav tako v praznino nič. Ne ena ne druga pot ne pripelje do rešitve-odrešenja. LD je prazna. Rod je sicer poln, a poln krvi, ki nazadnje, ker je telo smrtno ranjeno, odteče; v kanal. Nazadnje se tudi žile izpraznijo, le da pred tem človek, čigar telo tvorijo, naveliko pobija v imenu NSS, ki je zanj – za enega in drugega brata – RPP (Resnica, Pravica, Poštenje). Le EK perspektiva omogoča svet, ki ne regredira k nič, iz katerega je svet ustvaril Bog.

*Summary***Identity and Otherness in Slovene Drama**

An analysis of Levstik's and Jurčič's "Tugomer" shows that in both dramas a Slovene identity is the highest value; everything that is other (foreign, German, etc.) is judged as an evil which should be exterminated in a holy war. The same structure is characteristic of a number of Slovene dramas, regardless of the world view and political convictions of their authors, be they Krek, Debevc, Meško or Golia, Kristan and Molek, Mihelič and Bor or Jeločnik and Vombergar. For Cankar the Id is problematical and he tries to shake it off, but finds a solution in a completely utopian synthesis of neo-Buddhism, militant communism and mystical Christianity. In dramas by Grum, Božič, Zajc, Svetina, Jovanović all the way to M. Zupančič, the author senses a transition from the fratricide Twin model to the Double model: in contrast to the Id, which can only see otherness as a (deadly) enemy, otherness is admitted but turns into a misconception, an illusion; man loses contact with an increasingly unreal world and both sink into the emptiness of nothingness. In such a situation a full Id often turns out to be a (self-delusive) solution; it can lead to different regressive forms of Id, especially nationalism and gentilism which renew the model of fratricide twins. Both models lead to the same result: to (self-)murder, therefore to self-destruction and the emptiness of nothingness. The solution is a society of free autonomous individual persons (FAIP), who are structured in the spirit of the CCS, e.g. in the spirit of faith in God, who is the transcendental absolute Other. The author sees such a level in Majcen's, Mrak's and Strniša's dramas; through an analysis of their characters he highlights the CCS model as the only way out of (self-)murdering nothingness.

Jože Pogačnik
Prispevek k pojmu literarne identitete
(Cankarjevi Hlapci v slovenski in hrvaški kritiki)

Razprava poskuša definirati vsebino in pomen pojma identiteta na področju književne znanosti. Za osnovo raziskave je vzeta Cankarjeva drama Hlapci (1910). V prvem delu preučevanja gre za določitev idejno-estetskih sestavin drame, ki so v slovenski in hrvaški literarni ter gledališki kritiki doživele diametralno različno recepcijo. Vzpostavitev vrednostnega sistema v obeh literarnih prostorih je ugotovila vrsto zanimivih recepcijskih konstant, ki izvirajo iz drugačnih literarnozvrstnih orientacij. Podrobna primerjava nasprotij je razkrila zanimivo gradivo in navrgla trdne osnove za razpravo o tako imenovani literarni identiteti. Slovenska in hrvaška recepcija omenjene drame sta predusem autobiografija obeh narodov in obeh nacionalnih književnosti, v nobenem primeru pa ne govorita o kakršni koli estetski vrednosti drame, ki je predmet simptomatične kolizije v času Moderne.

The paper attempts to define the contents and meaning of the concept of identity in literary science. The basis for the research is Cankar's drama, "The Servants" (1910). The first part deals with the definition of the play's ideological and esthetic components, which received diametrically opposed responses from Slovene and Croat book and drama critics. An analysis of the value system in both literary environments reveals a number of interesting response constants - arising from a different orientation as far as literary genres are concerned. A detailed comparison of these contrasts unearths interesting material and gives a firm basis for discussing literary identity. The Slovene and Croat response to Cankar's drama reflects the autobiography of both nations and their national literature, not dwelling at all on the esthetic value of the drama, which is the object of a symptomatic collision at the time of the Moderna literary movement.

I

Beseda *identiteta* je v današnjem času na mnogih področjih, med katerimi je tudi literarna znanost, beseda, ki s svojimi pojmovnimi konotacijami vzbuja pozornost in izziva probleme. Gre za besedo, ki se latinsko glasi *identitas/identitatis* (francosko

identitê, špansko *identidad*, italijansko *identità* in nemško *Identität*), njena slovenska istoznačnica pa naj bi bila *istovetnost*, pri čemer je treba poudariti, da se slovenski pojem le redko uporablja. Identiteta je lahko, sodeč po javni rabi, telesna, osebna, skupinska, kulturna, etnična, nacionalna, teritorialna in mogoče še kakšna; očitno gre torej za pojem, ki je protejske narave, zato ga pa tudi ni mogoče enoumno in jasno definirati. Od različnih konceptualnih opredelitev identitete sta za literarno znanost najbrž odločilni dve izhodišči. Prvo takšno izhodišče je, da identiteto tvorijo štiri kontinuitete (bivalna ali teritorialna, biološko-genetična, jezikovna v smislu komunikacijske skupnosti in politična). Drugo in nadvse pomembno izhodišče pa je vsebovano v spoznanju, da se skupnosti z identiteto »prepoznavajo skozi druge in hkrati imajo mnenja o drugih in do njih zavzemajo distanco« (Južnič, *Identiteta*, 175).

Literarna znanost, ki obravnava pojem že uporablja, pa se praviloma znajde v zadregi, ko bi bilo treba opredeliti njegove vsebinske razsežnosti. V konkretnih razpravljanih se pogosto pojavljajo kot identitetne lastnosti pojavi, ki jih imajo tudi drugi narodi, ali pa se mednje prištevajo različne folklorne usedline, v katerih ni mogoče prepoznati sodobne zasnove. Prav tako ni mogoče o teh vprašanih govoriti preveč abstraktno; trditev, da je za slovenskega človeka značilna poštenost, je seveda daleč od resnice, saj je poprečni Slovenec toliko pošten ali nepošten kot kateri koli drugi človek. Določanje identitete naj bi se načeloma izogibalo idealizacij ali tez o posebni izvoljenosti nekega naroda. Tudi identitetne lastnosti so namreč tako kot vse drugo v življenju, štrna različnih posebnosti, ki se pojavljajo na skali med nizkim in visokim. Ugotavljanje takih lastnosti ni moralno vrednotenje; gre za čim bolj objektivno spoznavanje tistega, kar dejansko je, ne pa za pripovedovanje o tistem, kar naj bi bilo.

Naslednji prispevek izhaja iz predpostavke, da je do pojma identitete mogoče priti tudi z orisom recepcije enega besednoumetnostnega dela v dveh nacionalnih in književnih sestavah. Literarno delo je v tem primeru sestav spoznavnih, etičnih in estetskih razsežnosti, katere se v različnih kulturoloških enotah uresničujejo na različne načine. Literarno delo pa je določena konstanta, ki ima nešteto razsežnosti, te razsežnosti se v različnih okoljih različno uresničujejo, uresničevanje pa je praviloma odvisno od nacionalno-literarne identitete. Če gre pri tem uresničevanju za diametralno popolnoma različni recepciji, je najbrž pravilno pričakovati, da bodo razlike izvirale iz razlik v identiteti, s tem pa bo mogoče, vsaj približno, tudi reči nekaj o naravi identitet, ki prihajajo v poštev. Za takšno analizo je zelo poučen zgled Cankarjeve drame *Hlapci*.

Cankar je v številnih osebnih razlagah redkokdaj tako natančno zadel globino in razsežnost svojega slovstvenega dela, kakor je to storil v primeru *Hlapcev* (knjižna objava 1910, gledališka uprizoritev 1919). Iz gradiva vemo, da je imel ta tekst za svoje najboljše delo. Ustvarjal ga je - po lastnih besedah - v življenjskem miru, ob njem je bil notranje urejen, zato naj bi bila drama zgrajena »od kamna« in trdna »kot železo«. Pet dejanj je sestavil tako, da sta prvi dve zasnovani satirično, v tretjem je strukturiranost tragična, v sklepu pa se razodeva v estetiki manj znan pojem - resnost. Osrednji pomen *Hlapcev* za lastno ustvarjalnost, kakor ga je čutil Cankar med nastajanjem drame, veje tudi iz poudarka: »Črtati pa se tudi ne bo smela niti beseda, ker je vsaka važna«. Ob pomembnosti ubeseditve je z enako natančnostjo predvidel tudi sprejem dela pri slovstvenem in gledališkem občinstvu. Zapisal je: »Drama bo napravila večji kraval nego 'Za narodov blagor'. Naredil sem veren portret naših sedanjih nadvse umazanih političnih razmer. Če pride na oder, bodo tulili; in priti mora!« (Moravec, *Zbrano delo*, 138-41).

Cankarjevo oceno *Hlapcev* sta večidel sprejeli tudi kasnejša literarna kritika in literarna zgodovina. A. Slodnjak je prepričan, da v drami ni niti ene »mrtve besede« (Slodnjak.

Obrazi, 235). F. Zadavec pa celo trdi, da gre za delo, v katerem je »slovenski dramatski dialog nekajkrat dosegel svoj umetniški vrh« (Pogačnik-Zadavec, *Zgodovina*, 353). V sodobni recepciji Cankarjevega dela so *Hlapci* eden od osrednjih tekstov slovenske književnosti; ni pretirano reči, da gre za pomemben izraz narodne posebnosti in njene zmogljivosti na področju besedne umetnosti.

Do takšnega mitičnega pomena pa so *Hlapci* prišli šele v novejšem času. Ob njihovem nastanku in prvih uprizoritvah so bili namreč odmevi v javnosti zelo različni. Čeprav so dramo problematizirali v vseh njenih razsežnostih, ji je vsaj slovenska kritika priznavala določeno umetniško vrednost. Čisto drugačna je bila ocena v hrvaški literarni in gledališki kritiki; šlo je za skoraj enoumno in jasno negativno oceno. Primerjava stališč, do katerih je prišlo v slovenski in hrvaški recepciji drame, je primerjava dveh kulturološko in slovstveno različnih identitet. O takih vprašanjih bo tekla beseda v naslednjem prispevku.

II

O satiričnih in tragičnih dimenzijah Cankarjevih *Hlapcev* je literarna zgodovina že veliko razpravljala (Kos, *Cankarjev Jerman ... in Ideja volje do moči ...* ter Pirjevec, *Hlapci*). Podrobno je razloženo hlapčevstvo kot sociološki in filozofski pojem (gre za življenje brez hrepenenja v višino, za neosveščeno vegetacijsko zadovoljnost, v kateri ni smisla za dramatično ali celo tragično), enako dobro pa so pojasnjene tudi osnove strankarskih konceptov, ki z ideološko izključnostjo uničujejo človekov notranji svet. V današnjem času pa je za bralca bolj pomembna razčlemba tistega, kar se skriva za pojmom resnosti. V tem okviru se bosta pojavila dva modela zgodovine, o katerih je sodobni intelektualec prisiljen razmišljati v vseh podrobnostih.

Substitucijo učitelja z intelektualcem je posredno napravil že sam Cankar. Na začetku III. dejanja je opisana Jermanova soba, ki da je polna knjižnih polic, pisalna miza pa je založena s knjigami in papirji. Iz prizora o »čiščenju« šolske knjižnice posredno vemo, da je bilo dopolnjevanje knjižnega fonda posebna skrb istega človeka. Razen navezanosti na knjigo, ki je izvir estetskega ugodja ali miselnega spoznanja, se Jerman ukvarja z samostojnim raziskovanjem slovenske zgodovine (reformacije). Njegova intelektualna fiziognomija je očitno izoblikovana in toliko izrazita, da jo celo Župnik oceni kot »izgledno«.

Jerman ima ob krušni učiteljski službi in ob osebnem intelektualnem zadovoljstvu s študijem še čisto poseben angažman. Izpove ga že v III. dejanju (v pogovoru z Župnikom): »Pokazali ste mi, kaj je moj posel - iz hlapcev napraviti ljudi; pa če le enemu odvezem roke in pamet, bo dovolj plačila«. Odvezati roke in pamet pomeni spodbuditi voljo do individualnega delovanja in prebuditi zmožnost lastnega razmišljanja. Ta dejavnost je očitno zadolžitev na daljši rok, presega moči enega človeka in najbrž tudi rodu. Od hlapcev napraviti ljudi je postopna dejavnost, njen izid pa v začetku ni niti malo problematičen; omenjena dejavnost po neki notranji logiki vodi k uspešnemu sklepu, ko bodo na svetu samo prebujeni in osveščeni ljudje.

Jermanovo humanistično poslanstvo se do podrobnosti razkrije v govoru na shodu. V tem govoru je celotna učiteljeva dejavnost označena kot resna, hkrati pa je - prav tako na začetku - zagotovljeno, da neposredno ne zadeva niti ob cerkvene niti ob posvetne postave, ki vladajo ljudem v konkretnem času in prostoru. Jermanova dejavnost torej zavestno hoče ostati zunaj konkretnih pravnih ter moralnih norm in noče biti nasilna, kar pomeni, da je zunaj neposrednih družbenih vezi in razmerij. V nadaljevanju govora

se razkriva, da gre govorniku za področje takoimenovanih duhovnih vrednot, ki se seveda uresničujejo v resnični družbi, so pa kljub vsemu nad njo, ker so po svojem bistvu nad časom in prostorom ter potemtakem nekako večne. Zoper neumnost, hlapčevanje in oblastništvo Jerman postavlja pamet, razsvetljenost in svobodo. Te lastnosti so - kakor pravi - od Boga, vsajene so v slehernega človeka, toda iz različnih razlogov so prekrite s plastmi, ki jim ne dajo na svetlobo («Da so pod suknjo ljudje, po božji podobi ustvarjeni»). Želja za razumsko razsvetljenostjo in družbeno svobodo je «vložena v človeka, ljudje so nauka željni» in «duše so žejne, same bi šle k studentu», treba jim je samo pomagati, da spregledajo. Uresničitev takšnih namer bi ljudem sicer pokazala, «da katekizem ni vse učenosti začetek in konec, da je čas porušiti plotove, ki so jih postavili človeku duhovni in posvetni jerobi», vse to pa ima še vedno zgolj in samo duhovne (sublimirane) razsežnosti.

Jermanova akcija, ki je po svojem bistvu humanistična revolucija, izvira iz znamenitega načela v *Hlapcih* («Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!»). Jerman od ljudstva torej želi napraviti svobodni subjekt zgodovinske akcije. Jermanova dejavnost izhaja iz spoznanja, da v sedanji zgodovinski eksistenci narod to še ni (ljudje so, kakor vemo, *smrdljiva drhal* ali *hlapci*, ki jim usodo krojita frak in talar), utemeljena pa je v spoznanju, da je za časa reformacije tudi slovenski narod že bil subjekt, ki si je sam pisal svojo zgodovino, in počiva na veri, da je takšen položaj mogoče spet doseči.

Jerman vidi za uresničitev ciljev svoje humanistične revolucije vsaj troje načinov. V pogovoru s Kalandrom, ko pripravljata shod, Jerman izreče tudi stavek: «Da bi naposled taka živa beseda pred njimi vsemi in na očitnem kraju več zalegla, nego samotni pogovor in več nego pisana knjiga?» Stavek navaja omenjene načine, ki segajo od osebnega pogovora (prepričevanja) do vnaprej pripravljenih in organiziranih oblik, kakor so načrtovani shod in društva, ki so znana pod imenom izobraževalna. Obstaja torej množica ljudi, ki živijo s svojo nerazvito folklorno zavestjo in se zato ne morejo razviti v svobodni subjekt svobodne dejavnosti. Te latentne potenciale naj bi prebudil učitelj, to je razumnik, kateri zaradi svojega duhovnega sestava *vidi* bistvo in deluje v skladu z bistvom. Z izobraževalnimi društvi in s prirejanjem shodov naj bi ljudje spoznali to bistvo in si pridobili željeno kritično zavest.

Človečnost (humaniteta) je bila vsaj od Herderja osrednje načelo zahodnoevropske kulture. Ideja čiste človečnosti, ki jo je vpeljal že renesansni *uomo universale*, je bila zasnovana na veri v človeško osebnost, ki da je izvir vseh moči in lastnosti za obvladavanje individualne usode in graditev sveta po lastnih potrebah. Družbena posledica te misli je razvidna iz gesla o splošni osvoboditvi človeškega individua z napredkom, kar naj bi na koncu privedlo v svobodno in razumno družbo ljudi. Lepota in vrednost te kulture sta notranji, zasnovani sta v pojmu duše, zato ni presenetljivo, da Jerman računa predvsem s posameznikovo notranjostjo in da se leksem *duša* pojavlja na ključnih mestih v samem tekstu *Hlapcev*: jezikovni etimon je tu vsekakor izraz duhovne posebnosti. Iz Jermanovega govora na shodu je jasno, da ne želi, ker tega tudi ne more, odvzeti posamezniku breme bivanja, veliko pa mu je do tega, da posamezniku nihče ne bo več predpisoval, kaj sme in kako naj dela; za to je - po njegovem - edino odločilen zakon, ki ga sleherni nosi v lastni notranjosti. Z idejo duše so povezane netelesne (abstraktne) sposobnosti, dejavnosti in lastnosti, sestavine duševnega življenja so podlaga osebnosti in usmerjevalci individualnega obnašanja. Jerman noče biti odvisen ne od fraka in ne od talarja, s svojo humanistično vsebino protestira zoper grozeče popredmetenje. Njegovo nagnjenje k ljubezni (Anka, Lojzka) in vzpostavljanje medčloveških razmerij na osnovi prijateljstva (s prijatelji titulira tudi udeležence shoda) opozarjata na

to, da se intimneta v vsakdanji resničnosti potrjuje le skozi ljubezen in prijateljstvo, vse drugo jo odvaža od njenega osrednjega smisla, ki je - dviganje k idealu.

Po H. Marcuseju ima humaniteta kot središčni pojem takšne »afirmativne« kulture še močno potrebo, da se vživlja v zgodovino; historicizem te vrste v sleherni zgodovinski dobi najdeva neko sebi sorodno ali tujo tendenco človeškega duha (Marcuse, *Kultur*). Jerman je ustrezno tendenco našel v reformaciji. S svojo humanistično dejavnostjo je predvsem četrtemu stanu, a ne samo njemu, odprl razsežnosti svobode in izpolnitve, te razsežnosti pa so bile *per definitionem* v skladu s tradicijo nekako sublimirane. Jermanovo pojmovanje zgodovine je po svojih bistvenih posebnostih torej antropološko-genetično. Humanistična revolucija, ki ji je posvečen prvi del drame, je namreč naletela na resne ovire, konkretni dogoki pa so izločili celo njenega nosilca Jermana.

Jermanov koncept je, kakor vemo, izključen v *Hlapcih* iz igre, praznino naj bi izpolnil Kalandar, ki ga sam Jerman spozna kot dejanskega nosilca prihodnje zgodovine. Do takšnega sklepa pride zaradi nekih lastnosti njegove psihe, ki jo dosedanje interpretacije označujejo kot ambivalentnost. Takšna ambivalentnost je za Jermana značilna že kar od začetka drame. Njegova karakterološka označba se je razkrila že v prvem prizoru *Hlapcev* (v pogovoru z Anko). Stilno znamenje, ki izraža Jermanovo ljubezensko razpoloženje, so stilizmi takele vrste: *dobil še nisi, pa si že izgubil; večer, še predno je bil dan*. Ista razpoloženjska ambivalentnost se razkriva tudi kasneje: *bolnik ve, da je na smrt bolan, pa vendar kliče zdravnika; slabič sem, glej, otrok, jokav sanjač ... pa bi se rad za junaka postavljaj; za mučenca nimam veselja, za junaka ne daru; ni rojen za junaški posel, pa ga mora opravljati; da me je upihnila burja, dokler sem gorel*.

V Jermanu hkrati živita vera v lastno moralno ter biološko moč in prepuščenost radikalni nemoči, ki se ob koncu želi odpovedati celo življenju.

Iz bivanjskega položaja, ki je utemeljenost in neutemeljenost hkrati, izvira najprej strogost v boju s socialnim okoljem in institucionalizirano družbo. V tej strogosti je osrednji pojem razsvetljeni posameznik, ki je na evropski kulturni ravni in zato toliko bolj vidi občo zaostalost. Pojavlja se značilni individualizem s pojmom izbrane elite in s pojmom neizobražene pa kulturno zaostale množice. Iz istega položaja izvirajo tudi depresivna in negativna razpoloženjska stanja, ki jih Cankarjev junak izreka s pojmi trpljenje, naveličanost in gnus. Takšna razpoloženja so vedno izraz ljudi, ki se ne morejo odreči življenju (dejavnosti), so pa v to iz kakršnega koli razloga prisiljeni. Jerman torej z entuziazmom in voljo živi sredi gibanja v družbenem in družabnem naporu, hkrati pa je prizadet z dvomom in skepso. Humanistični (eshatološki) ideal ga navdaja z občutkom socializiranosti in integriranosti, kadar spoznava, da dejavnost izpolnjuje njegova moralna upanja, kadar pa prihaja z njim v nasprotje, niha med občutjem osamelosti in odvečnosti. Jermanovo obnašanje je preplašeno in zmedeno, njegove oscilacije so oscilacije izobraženca, ki temelje na pomanjkanju trdnosti in enoumnosti zavesti. Jermanova zavest se ne more pomiriti s političnim pragmatizmom, v čemer je njegovo bistveno nasprotje do Kalandra.

V primerjavi z Jermanom je Kalandru v *Hlapcih* - količinsko vzeto - posvečena manjša pozornost, vendar je ta lik kljub temu portretno in idejno enoumen ter plastičen. Načeloma nastopa kot človek, ki ga v vsakdanu označujemo kot stvarnega. Pomenljiva je že izbira poklica; na kovača se vežejo mnoge slovstvene predstave in reminiscence, predvsem asociacije jeklenih mišic in proizvajanja predmetov iz železa s pomočjo ognja. Od karakternih lastnosti so posebej naglašene moška trdnost, široka dobrodušnost, stvarna preudarnost, prvinska resnicoljubnost in topla človečnost. Kalandar je Jermanu

zvest tovariš v izobraževalnem društvu in je intimno tesno zrastle s politično-socialno smerjo, ki je podlaga društveni dejavnosti. Učitelju pripada vloga »vodnika«, Kalander skrbi za organizacijo in se - kar je važno - zavestno podreja Jermanovim zahtevam. To je celo presenetljivo, saj je Kalander celovita osebnost; njegov jezikovni izraz razodeva individualnost, ki zanesljivo obvladuje življenjske položaje.

Kalandrova vloga v *Hlapcih* pride dvakrat izrazito do izraza. Prvič je to na koncu IV. dejanja (po neuspelem shodu), v katerem je bes naščuvane množice zaustavil Župnik («visok in širok med durmi v ozadju»), epizodo pa je sklenil Kalander, ko »stopi pred duri in prime stol v roko« ter pravi: »Jaz sem Kalander, kovač; kdo bi rad še kaj vedel?« Cankar v režijski opombi opozarja, da so se ljudje pred stolom in kovačem, kar pomeni, pred močjo, umaknili. Jerman zavestno izstopa iz akcije, manifestativno in programsko pa to akcijo izroča v Kalandrove roke. Te roke so stališče: so velike in silne, roke so simbol dela in tako predstavljajo razred, ki je utemeljen v delu, proletariat. Razen tega so Kalandrove roke znamenje moči. Pojem moči se veže s pojmom mladosti, ki je po svojem bistvu odprtost; zato Kalandra lahko razumemo kot odprtost za moč. Mladost pa ima v slovenski književnosti še drugačen pomen, ki ga je odprla že romantika; na ta pojem se veže sposobnost iluzije, kar pomeni, življenjskega gledanja, v katerem še ni »sadu spoznanja (po Fr. Prešernu), temveč je samo pogled, brez v-pogleda. Ker je Jerman obremenjen in izločen iz dejavnosti prav zaradi »sadu spoznanja«, je na mestu tudi razlaga, ki v Kalandru vidi človeka z lastnostmi, ki so popolno nasprotje Jermanovih; le-ta pa je na kraju označen kot človek, ki so mu pleča odpovala (nima moči) ter je star in zaspan (ni mlad in spočit).

Opozoriti je treba še na stilizem, ki prav tako vodi v osredje problema, o katerem je beseda. Kalander se Jermanu vedno obrača z vzdevkom *gospod*, kot gospod je Jerman navzoč v celotni drami (tako ga titulirajo ob Kalandru še Anka, Krčmar, Nadučitelj in Župnik). To razmerje se podere šele v sklepnih Kalandrovih besedah, ko se *gospod* spremeni v *prijatelja*, kar ima vsekakor idejne razsežnosti in teoretični pomen. Jerman je izstopil iz dejavnosti, svojo nalogo je izročil v Kalandrove roke in jo je načelno utemeljil. Kalander v tem dejanju ne vidi nič nenormalnega (na primer odpadništvo), meni, da je Jerman svojo vlogo odigral do konca, zato ga ne sodi in mu ponuja za prihodnost celo prijateljstvo. Jermanova odpoved torej socialnopolitični dejavnosti ne zanika pomena, upravičenosti in zanesljivosti Kalandrovega bivanja. To bivanje ni podvrženo dvomu in se tudi ne dotika boja samega. Gibanje je preprosto za Jermana izgubilo poprejšnji pomen, kar je individualni problem, ki se dogodi zunaj pomenskega polja revolucije in je za samo zgodovinsko akcijo neškodljiv. Jerman je bil osamljen, dokler je bil v akciji, in je osamljen, ko jo zapušča. Tisti, ki so se združili z njim, so se vezali na akcijo prek Kalandra, kateri je tako kot oni čutil svojo socialno prikrajšanost, in ga je v družbo pripeljal resnični interes, ki je izviral iz dejanskega socialnega položaja. Jerman je taki družbi le nekaj časa lahko vodnik, ni pa ji nujno potreben zaveznik.

III

Sodobna literarna zgodovina ve, da je umetniško delo izvir posebnega delovanja, medtem ko recepcija pripada samo bralcu (Jauss, *Estetika*, 349-76). Delovanje je torej pogojeno v tekstu, recepcija pa je odvisna od adresata, kateri umetniško delo konkretizira in s tem ustvarja literarno tradicijo. Cankarjevi *Hlapci* imajo, tako kot literarna dela sploh, določeno idejno-estetsko strukturo, ki je polidimenzionalna in polifunkcionalna. Od razsežnosti njenih pomenov je odvisna vsakokratna recepcija, ki pa nikoli

ne zajame celote, ker je apriorno lahko zgolj parcialna. Umetniško delo ostaja takšno kot je kljub temu, da povzroča določeno recepcijo; ta recepcija ima torej svoj izvir, njena izhodišča pa so rezultat bralca, ki živi v določenem času in prostoru. Ta bralec (adresat) je samostojna osebnost s samostojno percepcijo sveta in z individualno zavestjo življenja. Cankarjevi *Hlapci* so zgled zelo različnih receptivnih izhodišč, do katerih je prišlo med slovenskim in hrvaškim adresatom. Redukcija teh izhodišč na bistveno omogoča razpravo o takomenovani literarni identiteti, katera je v konkretnem primeru ne samo različna, temveč že kar diametralno nasprotna.

Ko so *Hlapci* izšli (1910) in ko so bili prvič uprizorjeni (1919 v Trstu, Zagrebu in Ljubljani), se je kritika ob njih znašla v dokaj neugodnem položaju. Recepcija drame se je namreč dogajala izrazito v znamenju strankarskih izhodišč. Pisanje posameznikov je razodevalo miselne načine takratne družbe; klerikalni, liberalni in socialnodemokratski sprejem so bili pogojeni v nasprotujočih si interesih takratnih ideoloških skupin in družbenih razredov. *Hlapci* niso prehajali v slovstveno komunikacijo z družbo in v življenjsko prakso po neposredni poti. Kritika je Cankarjevo dramo registrirala z ideoloških stališč, ki so bila opora omenjenim trem strankam, v skladu z njimi pa je tudi projektirala svoje razmerje in svojo oceno. Estetska resničnost, ki jo vsebujejo *Hlapci*, je dosegala prejemnika po posredni poti, na cilj je prihajala filtrirana v strankarskem razdelilniku, ki je vnaprej določil način recepcije. Tak način razdeljevanja je bil razlog za klerikalni bes, bil je podlaga liberalnih priznanj skoz stisnjene zobe in hkrati tudi izvir socialnodemokratske hvale. Vsi trije načini recepcije so imeli skupno izhodišče: *Hlapce* so jemali kot izraz sodobnega socialno-političnega in zgodovinskega trenutka in v njih iskali predvsem tiste sestavine, ki naj bi bile v skladu s takšnim gledanjem.

Kljub očitkom, ki jih je mogoče in celo treba izreči na račun kritiške recepcije *Hlapcev*, je prav v nji najti nekaj tehtnih spodbud za znanstveni premislek. V estetiki recepcije zares še vedno velja staro hermenevtično načelo *quidquid recipitur, recipitur ad modum recipientis*, prejemnik pa vendarle ni vezan samo z vezmi strankine ideologije, temveč ob slovstvenem delu čuti predvsem kot posameznik, ki je spojen s človeško skupnostjo. Ta prvobitna vez je predstavnik različnih strank, ki so pisali po ideoloških izhodiščih različne kritike, združila okoli nekaterih osrednjih vprašanj. Ta vprašanja so zapazili pretežno vsi kritiki iz 1910. in 1919. leta, so torej enotna usedlina ali skupno mesto vseh mogočih protislovij.

Skupna mesta v različnih prijemih kritiške recepcije Cankarjevih *Hlapcev* je treba razdeliti v dve vsebinsko in problemsko sklenjeni območji. Vse kritike so spoznale tisto, do česar je bilo tudi Cankarju veliko: relevantnost drame za aktualen prostor in čas. Sintagme kakor: *politične razmere najnovejše dobe; drama iz sedanjih dni; dejanje se vrši v naših časih; slika našega časa in naših razmer* so na gosto posejane ter razkrivajo, da je recepcija *Hlapcev* zadela eno od pglavitnih konstitutivnih in idejnih načel dela. Na tej podlagi je zrasla najprej prva problemska skupina spoznanj. Kritikom je bilo jasno, da je Cankar največjo pozornost posvetil liku učitelja Jermana, vendar le-tega poklicno pripadnost praviloma jemljejo zgolj metaforično (*je učiteljstvo čisto slučajno predmet te socialne drame*), učitelj je potemtakem dekodiran kot tisto, kar pomeni slovenska beseda razumnik (izobraženec, inteligent). To substitucijo je izvedla sodobna kritika, sprejela pa jo je tudi kasnejša slovstvena publicistika; J. Kos je v tem pogledu najbolj določen, ko pravi, da »vendar ne more biti dvoma, da je Jerman tisto, čemur se ponavadi pravi intelektualec. V preprostem okolju, kjer mu je usojeno živeti, je celo zelo izrazit predstavnik intelektualstva.« (Kos, *Cankarjev Jerman*, 145). Z zamenjavo pojmov pa so se v *Hlapcih* odprli razsežni in pomembni vsebinski kompleksi. Eden od

kritikov je zelo natančno izrazil procese, o katerih je beseda; zapisal je namreč, da »učitelj ne bodi uradnik, ne bodi stroj, ampak vodnik k življenju«. (Moravec, *Zbrana dela*, 170). V okviru tega vprašanja (učitelj, ki bodi vodnik) in na podlagi Cankarjeve drame je kritika postavila dva problema, in sicer: vprašanje razredne neosveščenosti slovenskega učiteljstva (pripadnost meščanskemu ali delavskemu razredu) ter vprašanje posebnih nalog učiteljstva (razumništva) v sodobni družbi (posebej še v tako imenovanem četrtem stanju).

Druga problemska skupina je po svoji notranji vrednosti najprej zgodovinski projekt in nato filozofski koncept. Kritiška recepcija je zaslutila, da so realne osebe ... tipični reprezentanti struj in lastnosti. V *Hlapcih* so videli socialno dramo, tekst pa so razčlenjevali s političnimi naočniki. Največ pozornosti so posvetili Jermanovi nazorski določenosti; skrito ali očitno so priznali njegovo zvezo s socialnodemokratskim gibanjem (*pisatelj Cankar je namreč napravil socialnemu demokratu Cankarju koncesijo*). O Jermanovem obratu niso vedeli povedati skoraj nič, zato pa so bili toliko bolj izrecni v oceni Kalandra. V zvezi z njim se pojavljajo takele sintagme: *upanje, da bo proletariat regeneriral slovenski narod; kovač Kalander (je) neupogljiv; kovač, ki reprezentira proletariat in bodočnost*. Kritiška recepcija je torej že registrirala tisto, kar je Izidor Cankar strnil v označbo: Jerman je - nasproti Župniku, ki je reprezentant klerikalizma - reprezentant socializma (Cankar, *Zbrani spisi*, XI). Na tej osnovi naj bi se našla Jerman in Kalander, v konkretni praksi in ob konkretnem vprašanju pa sta se razdelila: Jermanova vera v večanje količine človečnosti in v zmago kritične demokratičnosti je razpadla v nič, ostala pa je Kalandrova razredna opredeljenost, ki vidi v ekonomskem in socialnem problemu vprašanje vseh vprašanj.

Hrvaški kritični odmevi so bili ob izidi Cankarjeve drame v knjigi redki, vendar se v njihovem kontekstu pojavljajo značilni toni. Večina kritikov omenja aktualno vsebino, edino F. Ilešič, ljubljanski dopisnik, katerega poročilo je sicer izšlo v *Letopisu Matice srbske*, ki je v tistem času imel določen vpliv na hrvaške bralce, je omenjal socialnodemokratsko ozadje *Hlapcev*, Jermana pa interpretiral kot izraz nihilizma. Vsebinska in idejna naravnost kritik je bila kompilacija slovenskih stališč, izvirne pa so bile misli o slovenski družbeni resničnosti. Med njimi so najbolj opazne takele: *politika je zajela ves interes Slovencev, zato trpi umetnost, delo, ki je za okoliščine in razvoj, v katerih je danes slovenski narod v socialno-političnem pogledu, popolnoma aktualno; slovenski narod ..., ki je vendarle poln različnih nesrečnih šeg*. Kritik v zagrebški reviji *Savremenik* je ob usodi drame pri cenzuri in na odru kar trikrat s posebnim stilističnim poudarkom dal na znanje, da ob vsem tem slovenska javnost molči. Ob takšni naravnosti poročila seveda izjava, da so *Hlapci* »kruto aktualni, izdelani globoko iz življenja« zveni z določeno tendenco in najavlja negativne odmeve, v katerih sta postala sporna tako avtor kot njegova drama (Moravec, *Zbrano delo*, 171).

O Cankarju in njegovem delu se je med književniki moralo veliko razpravljati, to razpravljanje pa je bilo zelo kritično in tudi negativno. O tem je premisleka vreden odlomek iz pisma A. G. Matoša, ki ga je pisal (22. avgusta 1907) M. Ogrizoviću: »Primerjajo me, tako slišim, s Cankarjem. Nedavno sem (v srbskem prevodu) bral *Vinjete* tudi jaz; iskreno Ti povem, da nobene ne bi počastil s svojim podpisom« (Kapetanić, *Sabrana djela*, 55). Matoš je bral izbor iz Cankarjeve zbirke, ki ga je pripravil in prevedel Miloš Ivković (objavljeno v Beogradu leta 1907). Del navedene ocene gre sicer lahko na rovaš slabega prevoda, bistveno in v ospredju pa je vendarle izredno poudarjeno negativno vrednotenje Cankarja. Takšne premise so postale poglavitve v ocenah uprizoritve Cankarjeve drame v zagrebškem gledališču.

Po uprizoritvi se je prvi oglasil znameniti hrvaški novelist in kritik Branimir Livadić. Kot kulturni in strpen človek je poskušal najti v *Hlapcih* kaj pozitivnega; poudaril je v drami »nekaj specifično slovenskega« (gre za družbenopolitično resničnost, ki je ozadje drame), nacionalno specifično je našel v »hrepenenjski milobi«, katera tudi Cankarjevemu delu daje nekaj poetičnosti, kljub temu pa je sklenil, da je moč slovenskega avtorja v novelistiki. Šlo je torej za zavrnitev drame, ki je v ostalih ocenah postala prevladujoča. Zavrnitev se je nanašala na prevod drame, na njeno igralsko predstavitev, zlasti pa na njene idejno-estetske sestavine. Za zgled nekaj mest: »Drama sama, ne glede na grobo tendencioznost, ni ne umetniško zamišljena ne napisana«. Ali: »Als Drama kann das Stück überhaupt weder betrachtet noch gewertet werden«. In še: ... je bila predvajana Cankarjeva sramota, ki se imenuje mesarski Hlapci. Tega dne na zagrebškem odru ni bilo ne njega in ne umetnosti«. Recepcija se je torej opirala na dve premisi, in sicer: a) »najbolj slovensko gledališko delo« (Z. Kveder) in b) »Hlapci niso ne satira in ne tragedija, oni sploh niso drama« (J. Ivakić). Tako misel o nacionalni tipičnosti kot misel o umetniško nedomišljeni drami je kazala na dejstvo, da Cankarjevo delo v hrvaški kulturni in literarni atmosferi ostaja tujek (Batušić, *Živa beseda* in *Bibliografija*).

IV

Slovenska in hrvaška recepcija Cankarjeve drame *Hlapci* razkriva diametralno nasprotno sodbo. Vrednotenje in ocena nihata med popolno afirmacijo in decidirano negacijo. Tega dejstva, ki enako velja za dramo kot literarni tekst in za dramo kot gledališko prezentacijo, seveda ne smemo tolmačiti, z ene strani, kot estetsko utemeljeno oceno in, z druge strani, kot posledico pomanjkanja umetnostnega okusa ali celo namerne animozitete. Vprašanje je globlje, pojasniti ga je mogoče s precizno analizo literarne idejno-estetske strukture hrvaške in slovenske Moderne. Obe strukturi sta seveda povezani z ustrežno družbenozgodovinsko usmerjenostjo in s karakterološkimi posebnostmi tako naroda kot posameznika, ki svojo posebnost vnaša in prilagaja skupinskim značilnostim. Teorija književnozgodovinskih raziskav danes še priznava, da gre v koliziji, katera je bila opisana, za »avtobiografijo nacije, za urejanje nacionalnega duha in za sredstvo oblikovanja nacionalne zavesti, hkrati pa tudi za sredstvo polemike med nacijami« (Pederin, *Povijest*, 105). Različni recepciji na slovenski in hrvaški strani, ki so jo doživeli Cankarjevi *Hlapci*, sta torej posledica različnih literarnih identitet ustreznih književnosti v času Moderne. To pa je problem, ki zahteva posebno interdisciplinarno obravnavo.

Razločke nad slovensko in hrvaško Moderno je zelo zgodaj in zelo bistro zapazil že O. Župančič. 4. aprila 1900 je v pismu Aškercu v zvezi s prevajanjem zapisal: »Čas je že, da napravimo line v svet, saj smo bili prekleto dolgo vpasani s kitajskim zidom. Pogledajte *Život* in druge hrvaške liste: glede *Wiener Rundschau* - v nji je včasih več prevodov nego originalnih stvari - samo mi naj se branimo z vsemi štirimi vsega tujega, samo mi hočemo ohraniti svoje ozko omejeno obzorje. To nam ne reši individualnosti. V zvezi moramo biti z vsem svetovnim gibanjem, sicer odletimo iz kola in gledamo od strani ves napredek in razvoj«. Župančič opozarja na slovensko književno ksenofobijo, ki jo nerazumne glave spravljajo v funkcijo ohranjanja nacionalne identitete (individualnosti), pri tem pa se ne zavedajo, da je avtohtona besedna umetnost navadna revščina. Prava umetnost je vedno tudi nasledek tujih pobud, katere si je treba pametno izbrati in izvorno prilagoditi.

Župančič pa je opazil še eno, prav tako izredno aktualno posebnost. V istem pismu nadaljuje takole: »Včasih, v onih lepih časih narodnega prebujenja, se je hvalilo pri nas

vse, kar je bilo sploh slovensko. Sedaj se hvali tu, kar je liberalno, tam, kar je konservativno. Take omejenosti se moramo že vendar enkrat otresti! Če treba, zasadi nož v lastno meso in izreži rano! Gre za pretežno ideološko (strankarsko) vrednotenje literature, s katerim se ne razvija pojem estetsko lepega, marveč prenašajo politična načela na literarno področje, kjer seveda nimajo kaj početi (Mahnič, *Zbrano delo*, 48-9).

Pri prvi opombi na račun slovenske Moderne je Župančič že opozoril na kontekst ustreznega literarnega obdobja na Hrvaškem in ga nekako postavil za zgled. Omenil je skupni časopis Društva hrvaških umetnikov in Slovenskega umetniškega društva, ki je pod naslovom *Život* izhajal kot mesečnik v letih 1900 do 1901. V njem je bil pomemben ideolog tudi eden od Cankarjevih kritikov, in sicer B. Livadić (*Hrvatska književnost i siromaštvo, O najnovijoj hrvatskoj književnosti*), ki je začrtal najbolj vidno usmeritev književnosti Moderne (splošno-človeško, nacionalno-univerzalno, iskreno, resnično, uresničevanje lepote). V tem obdobju hrvaške književnosti je prihajalo, kakor bi rekel L. Kolakowski, do intenzivnega konflikta heterogenih predpostavk. Hrvaška Moderna se je namreč razvijala okrog treh središč, od katerih je vsako imelo različna izhodišča in profiliran prostor delovanja. Gre za praški (-napredni-), dunajsko-zagrebski (-artistični-) in karlovško-zagrebski (-nadaški-, po časopisu *Nada*) krog. Z neposredno družbeno problematiko je bila najbolj povezana praška skupina, ki je izvirala iz socialno-etičnih pobud T. G. Masaryka. Seveda sta bila oba druga kroga prav tako utemeljena v resničnosti časa in prostora, v obeh pa je poudarjeno vlogo in eksplicitno utemeljitev našla umetnost. Na področju besedne umetnosti je šlo predvsem za težnjo, da se konstituira nacionalno ustvarjalnost (*Hic nata est Ars Croata*). To hotenje je bilo toliko bolj aktualno, ker so se enako glasno javljali glasovi, ki so branili jugoslovanski integralni nacionalizem. V njegovem repertoarju (Vidovdan, Kosovo, Kraljevič Marko, Meštrović, Rački, Marjanović in podobno), ki ga je bil inavguriral J. J. Strossmayer, se je vse bolj občutila neproduktivnost ideje kot take; ideja je namreč pustila hipoteko nedefiniranih razmerij do inovacij v univerzalizmu in do nacije, ki je, kot formo objektivnega duha in konkretnih okoliščin zgodovinskega bivanja, ustvarila svojo kulturo.

Kljub takšnim notranjim nasprotjem so vse aktivne smeri naglašale in branile ustvarjalno svobodo, avtonomijo umetnosti in njen univerzalen pomen. Samo hrvaška ali samo jugoslovanska usmerjenost bi umetniško ustvarjalnost privedli v izolacijo in mrtvilo. Nad politično-literarni pragmatizem se je dvignil kozmopolitizem, ki je zavrl pohod idealističnega moralizma in didakticizma, v cerkvenih krogih pa neosholastična načela zamenjal z neotomizmom. Kritika uveljavlja teorijo in prakso estetskega kriterija; v ospredje književne refleksije stopajo pojmi, kakor so estetska vrednost, umetnostna kompetenca, večšina oblikovnih tehnik in podobno. To so takoimenovana evropska umetnostna merila, ki jih je, vsaj v svojem najboljšem delu, afirmirala hrvaška Moderna. Vzdušje se je spremenilo tako močno, da je celo predstavnik poprejšnje (realistične) dobe K. Š. Dalski že leta 1898 ugotovil konec obdobja, v katerem je bilo »mogoče misliti, da je umetniško delo izvrstno, če z neposrednim vplivom in neposredno ljudsko besedo koristi naporom za ohranitev naše narodnosti«. Manifestativnega pomena je bilo vabilo, da se poveže »z velikim zunanjim svetom«, enako spodbuden pa je bil tudi nasvet mladim, da ohranijo »svobodo svojega prepričanja, svoje misli in svojega okusa«. To so bila seveda zelo skrajnostna stališča, ki so ustvarila rez v literarni kritiki in v literarni zgodovini. M. Dežman Ivanov je iz perspektive takšne radikalnosti celo zapisal, da je hrvaška književnost književnost, ki ima »dela, nima pa književnosti«. Najdlje pa je šel A. G. Matoš (leta 1909 v sestavku *Narodna kultura*), v katerem je tudi naslednje mesto: »Nacionalne kulture so tako po rojstvu kot po izviru plod tujega vpliva. Tisto, kar

je v narodu največ vredno, je plod tujih cepičev ..., kakšen smisel naj bi imela nacionalna kultura, ki bi jo lahko sprejemal samo en narod. Vrednosti, ki imajo ceno samo v eni rasi, so inferiorne vrednosti ... Moč nacionalne kulture ni v sposobnosti zavračanja, eliminacije, temveč v sposobnosti sprejemanja, absorbiranja čim večjega števila tujih kulturnih elementov ...».

Problem, ki ga Matoš imenuje »tuji cepiči«, je s tem dobil svojo vsebino in se oblikoval v odgovor. Vse, kar se dogaja v hrvaški Moderni, je rezultat kulturnih in književnih pobud, ki so zahodnoevropskega izvira. Vodilne osebnosti gibanja so bile, vsaj na kratko, v neposredni zvezi z živimi središči v Pragi, na Dunaju, v Münchnu, Krakovu ali v Parizu. Časopisni prispevki in korespondenca pričajo, da se poglobitno jedro obnaša kot odprta struktura, ki želi doživljati in oživljati zahodnoevropski prostor v kulturnem in književnem smislu. V hrvaškem kulturnem prostoru je prišlo do duhovnega prežemanja: hrvaška kulturna situacija je bila osnova za recepcijo določenih idej in ustvarjalcev. Ta situacija pa je bila, tako v posameznostih kot v celoti, določena z zahodnoevropsko primerljivostjo in označena z besednoumetnostno kompetenco.

V skladu z opisanimi razsežnostmi je tudi žanrska podoba hrvaške književnosti ustrezno senzibilizirana in močno modernizirana. V liriki gre za skrajno oblikovno izdelanost posameznih stihov in temu nadrejenih celot. V pripovedni prozi je v ospredju novela, ki je urbanizirana po vsebini in v govoru. Najbolj zanimivo področje, zanimivo zaradi primerjave s Cankarjem, pa je seveda dramatika, ki je prav tako zastavljena izrazito modernistično. Najboljši dramski teksti so vezani na tematiko zgodovinskega propadanja (I. Vojnović, *Dubrovačka trilogija*), za naturalistično koncipirane razkole, ki jih prinaša urbanizacija (S. Tucić, *Povratak*), in za folklorno erotiko ali svetovljansko mondeno življenje (Šicel, *Književnost Moderne*; Frangeš, *Geschichte in Croatica XXII*).

Hrvaška objektivacija, da je slovensko književno ustvarjanje označeno s posebno lirično milobo, je imela svoje oporišče tudi v ustvarjalnosti Moderne. Znano je, da je celo Cankar začel z *Erotiko* (1899), drugi predstavniki tega obdobja pa so načeloma izraziti liriki (O. Župančič, J. Murn, D. Kette, V. Jeraj, A. Merhar, C. Golar, Radivoj Peterlin Petruška, A. Gradnik, V. Mole in še nekateri). Po ugotovitvah literarne zgodovine je tudi pripovedna proza označena s problemi, ki so vzrok, da je ta proza v strukturalnem smislu nekaj posebnega. Po ugotovitvah D. Pirjevca, ki se nanašajo predvsem na roman, je ta zvrst predvsem ideologija, junak je pasiven, njegova dejavnost je avtodestruktivna, socialnozgodovinsko pa praviloma vodi v katastrofo. Cankarjevo pripovedno prozo so sodobniki zavračali, ker je namesto trdnih junakov obravnavala slabiče, omahljivce in ljudi hrepenenja. Avtor je odgovarjal, da gre pri tem za namerno dejavnost; ljudem da kaže zrcalo zato, da bi se zavedli svoje resnice in na podlagi tega ravnali drugače. Cankarjeva praksa kljub vsemu ni sprejela upodabljanja ideje volje do moči, ki so jo sodobniki od njega pričakovali, ker so potrebovali potrditev nacionalne suverenosti. V avtorju *Hlapcev* ne gre za plasti, ki bi govorile o tem, kaj naj *bi bilo*, njega zanima zgolj in samo, *kar je*. Zato pri Cankarju ni pravega dogajanja, junaki so pretežno pasivne figure, ki se gibljejo zunaj resničnega socialnozgodovinskega sveta. Iz tega je mogoče razumeti tudi, zakaj je, na primer, omenjena drama v določenem času postala slovenski mit. To se je zgodilo v položaju, ko je Cankarjeva proza izgubila svojo resničnost ali, bolje povedano, ko se je njena resnica skrila. Ko književno delo izgubi moč resnice, se spremeni v vrednoto, ki je splošne in abstraktne narave. To se je zgodilo po Cankarjevi smrti v slovenski književnosti tudi s *Hlapci* (Virk, *Dušan Pirjevec in slovenski roman*).

Kolizija med hrvaško literarno in gledališko kritiko ter Cankarjevimi *Hlapci* je rezultat konvergence med besedilom in njegovim sprejemanjem. Negativno recepcijo je povzročil

adresat, ki idejno-estetske strukture slovenske drame ni mogel konkretizirati in zato tudi ne vključiti v svojo tradicijo. Ker je umetniško delo področje svobodnih dialoških sporazumevanj, iz katerih nastajajo različni smisli, je za *Hlapce* mogoče ugotoviti, da se dialog ni mogel vzpostaviti. Cankarjeva drama za hrvaškega kritika ni imela lastnosti, s katerimi bi prišlo do avtomatičnega in zavestnega prisvajanja in prevajanja v drugačen izkušnjiški krog. Estetske norme *Hlapcev* so bile nasprotne ustreznim idejno-estetskim normam hrvaške Moderne, zato je prišlo do negativne selekcije, ki je bila za dramo v vseh ozirih porazna. Tudi neka nacionalna književnost je celota, ki ima pri sprejemanju zunanjih pobud svojo izkušnjo; predformativna hrvaška estetska izkušnja je motivirala in oblikovala odklon od ustrezne slovenske literarne prakse. Geneza hrvaške Moderne, ki je pomagala v njeni vzpostavitvi, je izoblikovala izviren kulturni krog in neko posebno literarno vzdušje. Oboje je bilo razlog za odgovor in vrednotenje, v katerih se je razkrilo, da obe literaturi globinsko izhajata iz dokaj različnih stališč. Iz sodobne znanosti o književnosti (J. M. Lotman) pa vemo, da gre pri tem za dva modela sveta, stik obeh modelov pa je proces, v katerem se nekaj zares dogaja šele, ko adresat (recipient) določeno delo sprejme kot nekaj podobnega tistemu, kar je, vsaj fragmentarno, v sebi že imel.

Epizoda s Cankarjevimi *Hlapci* v hrvaški teaterski in literarni družbi je torej nadvsem poučen zgled za bistvene razločke, ki so pogojeni v genetični in duhovni strukturi narodov. Na podlagi samo opisane epizode seveda ni mogoče delati nekih velikih sklepov in konceptov; za kaj takega bi bilo treba preučiti več gradiva in daljša časovna obdobja. Raziskava, s katero je bilo razčlenjeno za slovensko zavest veliko literarno delo in njegova recepcija v tujem okolju, pa je vendarle razodela, kako je tudi s takšno analizo mogoče priti do nekih oprijemaljših, ki so dovolj pomembna za tisto, kar imenujemo identiteto. V pojmovanju Cankarjeve drame v domačem in v tujem prostoru nikakor ni mogoče prezreti določnic, ki konstituirajo narod kot tak, preko tega pa vplivajo na status in sestavo književne (umetnostne) ustvarjalnosti. Razčlenbe takšne vrste pa so redke, zato bo treba še čakati na rabo besede *identiteta*, ki bi imela notranjo vsebinsko oporo, ne pa bila zgolj modna puhlica. Zaradi številnih evropskih in svetovnih integracij, v katere vstopa tudi Slovenija, pa bi bilo dobro, ko bi takšno oporo imeli že sedaj, saj čakanje utegne biti za obstoj slovenstva usodno.

Literatura

Batušić, Slavko: Živa beseda Ivana Cankarja na zagrebškem odru. *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja II*, Ljubljana 1966.

– Bibliografija kritik in poročil o uprizoritvah Cankarjevih del v Hrvatskem narodnem gledališču v Zagrebu. *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja IV*, Ljubljana 1968.

Cankar, Izidor: Uvod. *Zbrani spisi Ivana Cankarja XIV*, Ljubljana 1932.

Frangješ, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb - Ljubljana 1987.

– *Geschichte der kroatischen Literatur*, Köln - Weimar - Wien 1995.

Jauss, Hans Robert: *Estetika recepcije*, Beograd 1978.

Kapetanić, Davor: *Sabrana djela Antuna G. Matoša XX*, Zagreb 1973.

Kos, Janko: Cankarjev Jerman in problem nekonformizma. *Sodobnost XVI*, Ljubljana 1968.

– Ideja volje do moči v Cankarjevih dramskih delih. *Sodobnost XVI*, Ljubljana 1968.

- Mahnič, Joža: *Zbrano delo Otona Župančiča XI*, Ljubljana 1989.
 Marcuse, Herbert: *Kultur und Gesellschaft I*, Frankfurt/Main 1971.
 Moravec, Dušan: *Zbrano delo Ivana Cankarja V*, Ljubljana 1969.
 Pederin, Ivan: Povijest i književna povijest kao autobiografija nacije. *Encyclopaedia moderna XVI*, Zagreb 1996.
 Pirjevec, Dušan: *Hlapci, heroji, ljudje*, Ljubljana 1968.
 Pogačnik, Jože: *Parametri in paralele*, Ljubljana 1978.
 Pogačnik, Jože - Zadavec, Franc: *Zgodovina slovenskega slovstva*, Maribor 1973.
 Slodnjak, Anton: *Obrazi in dela slovenskega slovstva*, Ljubljana 1975.
 Stamać, Ante (ur.): *Croatica XXII*, Zagreb 1991.
 Šicel, Miroslav: Književnost Moderne, *Povijest hrvatske književnosti V*, Zagreb 1978.
 Virk, Tomo: Dušan Pirjevec in slovenski roman, *Literatura IX*, Ljubljana 1997.

Zusammenfassung

Beitrag zum Begriff der literarischen Identität

(Cankars *Hlapci* in der slowenischen und der kroatischen Kritik)

Die Studie behandelt Cankars Drama *Hlapci* (Buchausgabe 1910 und Theateraufführung 1919) und dessen Aufnahme von der slowenischen und der kroatischen Literatur- und Theaterkritik. Die slowenische Rezeption dieses Werkes war zwar parteipolitisch gefarbt, in den wesentlichen Zügen jedoch überaus positiv. In späterer Zeit fand dieses Drama im slowenischen literarischen Bewußtsein immer größere Anerkennung und heute hat es als eines der zentralen Texte der slowenischen Literatur einen geradezu mythischen Wert. Auf kroatischer Seite verlief die Rezeption in umgekehrter Weise. In den wohlwollendsten Aufzeichnungen, wovon es allerdings nur wenige gibt, betrachtete man das Drama als slowenisches gesellschaftliches *specificum*, im Ganzen und in den Einzelheiten erkannte man ihm aber keinen künstlerischen Wert zu. Dieser diametrale Standpunkt in der Rezeption ist das Problem, mit dem sich die vorliegende Studie befaßt.

Die Abhandlung ist in drei Abschnitte gegliedert. Der erste Teil thematisiert die Rolle des Intellektuellen in der Gesellschaft, also die Rolle eines Menschen, der die Verhältnisse mit Büchern und Kultur zu verändern sucht. Dieses Konzept wird im Drama aufgehoben, für gesellschaftliche Veränderungen bringt Cankar ganz andere Gründe vor. Den zweiten Teil der Studie bildet eine Analyse und Systematisierung slowenischer und kroatischer Resonanzen in der Literaturkritik. Die slowenischen Reaktionen sind zur Zeit der Buchveröffentlichung und der Uraufführung ausgesprochen ideologisch, denn das Drama wird von klerikalen, liberalen oder sozialdemokratischen Positionen beurteilt. Die parteiliche Differenzierung aktualisiert zwar einzelne und verschiedene Dimensionen, auf gar keinen Fall wird aber das Drama als künstlerischer Text negiert. Der kroatische Kultur- und Literaturkreis betrachtet hingegen das Drama lediglich als lokale und nationale (slowenische) Besonderheit und steht ihm als ideell-ästhetischem System durchaus ablehnend gegenüber. Obwohl die beiden Rezeptionen typologisch einander völlig entgegengesetzt sind, bedeutet dies nicht, daß eine Bewertung, wie auch immer sie geartet sein mag, schon *a priori* entweder richtig oder falsch ist. Die Studie schließt mit dem Gedanken ab, daß es sich bei der dargelegten Kollision um eine Autobiographie beider Nationen und eine literarische Polemik zwischen der kroatischen und der slowenischen Literatur handelt. Die unterschiedlichen Rezeptionen auf beiden Seiten wären demnach die Folge verschiedener literarischer Identitäten in der kroatischen und der slowenischen Literatur in der Epoche der Moderne.

*Summary***A Contribution to the Concept of Literary Identity**

(Cankar's 'The Servants' in Slovene and Croat Reviews)

The study deals with 'The Servants', a drama by Ivan Cankar, published in 1910 and staged in 1919, and its reverberations among Slovene and Croat book and theater reviewers. Although it was colored by the reviewers' political views, the Slovene response was mainly overwhelmingly positive; over the years the drama has grown in stature in Slovene literary consciousness and is enthroned today as one of the major works of Slovene literature. The Croat reaction was quite the opposite. The most benevolent reviews, only a few of them, see the drama as a typically Slovene social situation, denying it any artistic value either in parts or as a whole. The study deals with these diametrically opposed reactions.

The study has three distinct parts. The first part covers the role of the intellectual in society, the role of a man who wants to change things through books and culture. In the drama such a concept fails; Cankar concludes social changes should be brought about by other means. The second part analyzes and systematizes Slovene and Croat critical reactions. When the drama was published and was first staged, the Slovene response was definitely ideological; the drama's value was appraised from a clerical, liberal and social democratic point of view. Reviewers with different party affiliations discuss specific and general issues raised in the drama, while never denying its artistic worth. Croat cultural and literary opinion-makers see in the drama only a local Slovene situation, denying it any creative or esthetic value. While both responses are diametrically opposed, this does not mean any one of them is a priori right or wrong. The author concludes his study with the thought that this collision was rooted in the autobiography of both nations and the polemics between Croat and Slovene men of letters. The different reactions on both sides were therefore the consequence of the differences in Croat and Slovene literary identity during the period of the Moderna.

Monika Kropelj

K vprašanju slovenskih in hrvaških značilnosti v ljudskem pripovedništvu Primorja in Istre

Ob primerjavi slovenskega in hrvaškega pripovednega izročila Istre in Primorja raziskuje avtorica v članku mentaliteto obeh narodnostnih skupin. Razlike oz. sorodnosti ene in druge skupine spoznava predvsem na osnovi treh dejavnikov, ki vplivajo na ljudsko pripovedništvo: 1. Človekov zavedni in nezavedni spomin, t.i. »alter ego«, 2. duh kraja - »genius loci« in 3. kulturnozgodovinske razmere.

By comparing the Slovene and Croat narrative tradition of Primorje (the Slovene coastal region) and Istria, the author researches the mentality of both national groups, establishing the differences and similarities between the two groups mainly on the basis of three factors which have influenced folk narratives: 1. Man's conscious and unconscious memory, the so-called "alter ego"; 2. the spirit of a place - the "genius loci" and 3. cultural and historical circumstances.

Z vzorčno primerjavo slovenskih in hrvaških pripovedi iz Istre in Primorja sem skušala analizirati predvsem razlike in sorodnosti v mentaliteti obeh narodov. Ljudske pripovedi namreč pripoveduje vsak pripovedovalec tako kot mu jih narekuje njegov življenjski stil. Jemlje jih iz svoje zavesti in podzavesti, ki se je izoblikovala v njegovi lastni sedanosti, v njegovem kulturnem okolju, v njegovem družbenem razredu, in jih vnaša v že podedovane okvire zgodbe. V pripovedih torej odsevajo na eni strani podedovani miti in legende, v njih lahko zaslutimo odseve starodobnih družbenih institucij. Na drugi strani pa so pripovedi vedno prepletene s prizori in podobami iz pripovedovalčevega vsakdanjega življenja oz. njegovega gospodarskega in kulturnega okolja.

V članek sem pritegnila 29 pravljic in povedk iz slovenskega Primorja in 23 pravljic in povedk iz hrvaške Istre. Tako slovenska kot hrvaška besedila so bila zapisana v drugi polovici 19. stoletja in v petdesetih oz. šestdesetih letih 20. stoletja, tako da je zagotovljena čim večja časovna usklajenost, s tem pa tudi sorodnost kulturnega okolja, v

katerem so bile pripovedi ujete na papir. Petnajst slovenskih besedil je zapisal Lovro Žvab iz Dutovelj in so se ohranile v Štrekljevi zapuščini* (odslej ŠZ), eno povedko je objavil Metod Turnšek v knjigi »Od morja do Triglava« (Trst 1954), trinajst pa jih je posnel Milko Matičetov in jih hrani Inštitut za slovensko narodopisje. V hrvaški Istri je zapisal šest od obravnavanih besedil Jakob Volčič še v prejšnjem stoletju, ostalih sedemnajst pa so zbrali pri Inštitutu za etnologijo i folkloristiku v Zagrebu, objavila jih je Maja Bošković - Stulli leta 1959 v knjigi »Istarske narodne priče« (Zagreb) in leta 1986 v delu »Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre«, Pula - Rijeka, (odslej Zakopano zlato). Pregledala sem vse gradivo, vendar sem se, da ne bi presegla dovoljene dolžine, morala omejiti na teh dvainpetdeset pripovedi, ki sem jih izbrala predvsem po dveh kriterijih - po sorodnosti motivike in po značilnosti oz. tipičnosti pripovedi za eno in drugo izročilo. Besedila so oštevilčena in s tekočimi številkami v raziskavi tudi označena.

V obravnavanih pripovedih so v ospredju teme, kot so uganka bivanja in prehajanja tostranstva v onstranstvo z vsemi bitji in pojavi, ki jih je zaznaval človek prek svojih vizij in prividov, vse do lastnih poskusov prodreti v svet onkraj izkustveno zaznavnega s pomočjo čarovništva in magije. Pravljice, ki temeljijo več ali manj na podedovanih arhetipih in vsebinskih vzorcih, so kljub temu zanimive z vidika prepoznavanja značilnosti posameznih narodov, kajti kot je znano sestojijo ljudske pripovedi iz variabilnih in nevariabilnih sestavin in v tem primeru so zanimivi predvsem variabilni elementi.

Kratek pregled raziskovanja regionalnih in nacionalnih razlik v ljudskem pripovedništvu

Na osnovi morfoloških sorodnosti različnih besedil in jezikov je mogoče spoznati nekatere vidike ljudske kulture ter zasledovati razvojno pot človekove kulture. Georges Dumézil je npr. s pomočjo analize besedil raziskoval indoevropske mite; Vladimir J. Propp pa je analiziral morfološko zgradbo pravljic in na ta način skušal razkrivati njihove korenine. Vprašanje, ki se zastavlja, pa je, kako prepoznati in definirati identiteto in mentaliteto nekega naroda preko ljudskega pripovednega izročila. A. von Löwis of Menar je ob primerjavi nemških in ruskih pravljicnih junakov skušal pokazati, v kolikšni meri se kažejo narodnostne značilnosti v pripovedništvu enega in drugega naroda.¹ Podoben je E. Tegethoffov poskus v delu »Demoni v nemških in francoskih pravljicah«.²

Ustrezne metodološke prijeme pri spoznavanju identitete nekega naroda prek ljudskih pripovedi so iskali že številni raziskovalci. Lutz Röhrich npr. je bil mnenja, da je etnične posebnosti povedk mogoče spoznavati, če se isti motiv monografsko zasleduje na širšem geografskem območju.³ Tako je prišla do zanimivih rezultatov Maja Bošković-Stulli ob primeru pravljice o Carju Trajanu in njegovih oslovskih ušesih.⁴ Kurt Ranke je opozoril, da se nekateri pripovedni tipi vendarle ustavijo na določeni etnični meji, od koder se ne širijo naprej. Ta pojav je razlagal s psihomentalnimi razlikami med narodi. Če se vendarle zgodi, da jih sprejmejo, se namreč

* Hrani Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU.

¹ Der Held in dt. und russ. Märchen. Jena 1912.

² Démonen im dt. und frz. Märchen. Schweizerisches Archiv für Volkskunde 24/1923, 137-166.

³ L. Röhrich, Märchen und Wirklichkeit. Wiesbaden 1956, 138.

⁴ M. Bošković - Stulli, Narodna predaja o vladarevoj tajni. Zagreb 1967. Ista: Regionalne i nacionalne razlike među narodnim pripovijetkama, v: Usmena književnost kao umjetnost riječi, Zagreb 1975, 182-204.

povsem spremenijo in nastajajo novi lokalni oz. regionalni oikotipi.⁵ Češki raziskovalec Jaromir Jech je bil mnenja, da predstavljajo pripovedi različnih lokalnih skupin nacionalno karakteristiko povedk enega naroda.⁶ Oldrich Sirovatka je dalje ugotavljal, da je problematika nacionalne specifikke ljudskih pripovedi tako zapletena, da ni mogoče uporabiti enotnih metodoloških principov, zato tudi na tem področju še nimamo trdnih rezultatov.⁷ Tudi Radoslav Katičič je bil mnenja, da doslej še ni bil izdelan ustrezen strokovni aparat, ki bi omogočil pravilen odgovor na vprašanje odnosa regionalnih, nacionalnih in internacionalnih značilnosti pripovedi.⁸ Tako Sirovatka kot Katičič opozarjata na bistveno pomanjkanje raziskav tovrstnih vprašanj ter na njihovo metodološko in pojmovno neuskkljenost in nepopolnost. Nedvomno je, da obstajajo precejšnje razlike v pripovednem izročilu posameznih pokrajin, kajti kljub etnični enotnosti imata tako pokrajina, kot lokalna zgodovina z vsemi dogajanjem na gospodarskem, kulturnem in družbenem področju tako močno vlogo, da sledovi ne morejo ostati nezapaženi. Zato moramo pripovedi raziskovati ne le intertekstualno pač pa tudi kontekstualno. Zgodovinar Jacques Le Goff je poudarjal, da bi morali bolje določiti zgodovinsko funkcijo pravljic in povedk v povezavi z družbenimi in ideološkimi strukturami določenih družb.⁹ Če ljudske pripovedi raziskujemo glede na dane okoliščine, v katerih so nastajale in živele, nam lahko služijo kot vir za razumevanje mentalitete določenega družbenega razreda v določenem času in okolju. Tako je npr. tudi italijanski zgodovinar Carlo Ginzburg ugotovil, da je zgodovina mentalitet ljudstev preteklih obdobj razpoznavana pretežno po mitoloških virih in besedilih.¹⁰

Človek je vedno - v preteklosti še bolj kot danes - iskal pojasnilo svojega bivanja, skušal je spoznati svojo prihodnost, osmisliti svoje cilje. Pravljice in povedke s svojim slikovitim jezikom, ki spominja na jezik sanj, govorijo o skrivnosti človeštva in istočasno kot produkt človekovega mišljenja odsevajo njegovo duševnost. To še toliko bolj, ker nastajajo na osnovi zavednega in nezavednega dojetanja. Tudi človeška družba nastaja in se oblikuje po določenih simbolnih sistemih, ki so lahko zavedni ali nezavedni. Gre za določene arhetipe v načinu mišljenja, ki jim lahko s strukturalistično metodo sledimo tako v družbenih in ideoloških institucijah, kot v pripovednem izročilu. Človek je namreč, kot je zapisal sloviti nemški antropozof Ernst Cassirer »animal symbolicum« (simbolično živo bitje) bolj kot pa »animal rationale« (razumsko živo bitje). Šele tako lahko razumemo njegovo specifično različnost od drugih živih bitij in novo pot, ki se mu s pomočjo simbolov - torej po specifični različnosti njegovega mišljenja - odpre, namreč pot do civilizacije. Ernst Cassirer ugotavlja dalje: »Namesto, da bi upravljal s stvarmi samimi, človek na neki način ves čas razpravlja sam s seboj. Tako se je zavil v lingvistične oblike in artistične podobe, v mitične simbole ali religiozne rituale, da stvari

⁵ K. Ranke, Grenzsituationen des volkstümlichen Erzählgutes, v: Europa et Hungaria. Congressus ethnographicus in Hungaria, 16-20. X. 1963. Budapest 1965, 291-300.

⁶ J. Jech, Tschechische Volksmärchen. Berlin 1961

⁷ O. Sirovatka, Zur Erforschung der nationalen Eigenarten des Märchens. Methodologische Bemerkungen auf Grund des Verhältnisses der tschechischen und slowakischen Märchenüberlieferung, v: IV. International Congress for Folk-Narrative Research in Athens, Laografica, XXII, 1965, Athena 1965, 517-526.

⁸ R. Katičič, »Filološki pregled« I-II. Beograd 1963.

⁹ J. Le Goff, Für ein anderes Mittelalter. Zeit Arbeit und Kultur in Europa des 5.-15. Jahrhunderts. Frankfurt am Main / Berlin / Wien 1985, 164.

¹⁰ C. Ginzburg, Sir i crvi. Kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća. Zagreb 1989. (Original: Il formaggio e i vermi, Torino 1976).

in pojave vidi le skozi ta medij. Celó v praktičnem svetu človek ne živi v svetu dejstev ali v skladu s svojimi potrebami ali željami, živi sredi imaginativnih čustev, upanj, strahov, iluzij, deziluzij, v svojih fantazijah in sanjah.¹¹ Kot je dejal že Epictet: »Kar človeka moti ali vznemirja, niso stvari pač pa njegova mnenja in predstave o stvareh.« Ruski filolog - semiotik V. V. Ivanov je poskušal določiti abecedo človeških misli skozi jezik in je prvi sistematično primerjal posamezne lingvistične skupine. Iskal je kombinatorične tehnike za izražanje misli.

Ljudske pripovedi nas soočajo z antropološkimi strukturami imaginativnega, kot jih je poimenoval G. Durand¹². Izraz je po njem prevzel tudi Claude Lecouteux¹³, ki je predstavil shemo nezavednega jaza, t. im. »alter ego kompleks«¹⁴.

Ljudske verske predstave, ki se odražajo v pripovedništvu, so odsev človeške psihe, strahov, sanj in želja ljudi v določenem času in prostoru. Pravzaprav so odsev človekovih zavednih in nezavednih spominov. Ker pa človek ni le rezultat genskih zasnov, ampak vedno tudi družbenih, civilizacijskih, zgodovinskih in geografskih razmer, moramo ločevati tri dejavnike, ki imajo nedvomno pomembno vlogo pri oblikovanju psihosocialne identitete določene etnične skupine, in ki se odražajo tudi v njenem pripovednem izročilu:

1. človekov zavedni in nezavedni spomin, oz. »alter ego« - drugi jaz,
2. »genius loci« - duh kraja,
3. kulturnozgodovinske razmere.

V raziskavi sem se osredotočila predvsem na te tri dejavnike.

Slovenske in hrvaške pripovedi - vsebina in sestavine

V slovenskem Primorju in v hrvaški Istri so se kot posledica geografskih, gospodarskih, političnih in družbenih posebnosti izoblikovale svojske poteze ljudske kulture, ki se seveda odražajo tudi v pripovednem izročilu. Kulturnozgodovinski, antropološki in lokalni dejavniki so nedvomno pustili globoke sledi v pripovednem izročilu obeh narodnostnih skupin.

V obravnavanih besedilih so me zanimala predvsem vprašanja verskih predstav in razlage sveta oz. kozmosa, kajti iz ljudskih pripovedi lahko v prvi vrsti spoznavamo, kako je človek dojemal in si razlagal stvarstvo, svoje mesto v njem, smisel svojega življenja, torej predvsem uganko svojega lastnega bivanja.

Če primerjamo najprej vsebino slovenskih in hrvaških pripovedi, ugotovimo, da posegajo **slovenske** pripovedi, zapisane v 19. stoletju s svojo vsebino zelo pogosto na področje transcendentnega. Ukvarjajo se z vprašanji, kaj se zgodi z dušo umrlega, kako rešiti dušo velikega grešnika, dalje pripovedujejo o uresničitvi velikih sanj ljudi tistega časa - namreč o dvigovanju zakladov - kar je bilo pogosto povezano s črnošolstvom in čarovništvom - to pa je zopet področje, ki je burilo domišljijo tedanjih ljudi. Pomembno vlogo v slovenskem ljudskem pripovedništvu je imel vrag in druga njemu sorodna bitja. Tudi o posameznikih ali družbah, ki so se povezovali s hudobo, da bi dosegli svoje cilje

¹¹ E. Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms II.: Mythical Thought*. New Haven and London 1965 (1. izdaja: 1955).

¹² G. Durand, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Paris 1969.

¹³ C. Lecouteux, *Die Volkserzählung als Bewahrerin früherer Glaubensvorstellungen*; v: *Fabula* Bd. 37, 3-4, Berlin New York 1996, 194.

¹⁴ *Ibidem*, 203.

oz. bogastvo, pogosto pripovedujejo zgodbe tistega časa. Dalje so si pripovedovali ljudje mite in bajke, v katerih so nastopale zgodovinske osebe in bajeslovna bitja. Novelistične zgodbe, pravljice in živalske pravljice imajo fabulativno vsebino osnovano na podedovanih motivih oz. pripovednih tipih, kot so: AaTh 812 Vragova uganka (št. 12), AaTh 653 Štirje bratje (št. 20), AaTh 1641 Doktor Vseved (št. 21), AaTh 1654 Razbojniki v mrtvaški kapelici (št. 19), AaTh 475 Človek kurjač peklenskega kotla AaTh 561 Čudežna svetilka (št. 25), AaTh 1525 Prebrisani tat (št. 26), AaTh 1353 Kjer hudič ne more, babo pošlje (št. 2). Pri tem je zanimivo opazovati, kako je tradicionalna pripoved predelana, osiromašena in prilagojena novemu času, ko je že postajala anahronizem. Tudi živalska pravljica AaTh 3 + 4 Bolni nese zdravega (št. 23) je značilna za slovenski kulturni prostor. Nekatere anekdote pripovedujejo o doživetjih z volkovi: »Od vuku« (št. 18). Šaljive zgodbe kot npr. »Hlapec in dekla« (št. 24) pa kljub komični vsebini, dokumentirajo čas, v katerem so bile pripovedovane. Po navadi govore o kmečkem delu in socialnih razlikah med hlapci in deklami na eni strani ter gospodarjevo družino na drugi strani. Pogosta tema so tudi konfliktna situacije med možem in ženo ali pa so se ljudje v njih pošalili na račun župnikov in predanih vernikov, kot npr. v anekdoti »Kaku so v Kobaridu cerkev zidali« (št. 29).

V **hrvaški** Istri prevladujejo med pripovedmi iz 19. stoletja motivi, kjer se pojavljajo čarovniki in čarovnice, pogosto še z bajeslovno patino in pod imenom Kresniki. Priljubljena tema so tudi legende, predvsem tiste, ki pripovedujejo o Kristusovih in Petrovih popotovanjih po svetu, npr. povedka »Brš, bršinko!« (33), kot so na Hrvaškem klicali osle. V osla je namreč spremenil Kristus moža, ki se je hotel polastiti njegovega denarja. V šestdeseta leta 20. stoletja so se ohranile povedke, kjer se pojavljajo različna bajeslovna bitja. Tudi v hrvaških povedkah nastopajo zgodovinske osebe in junaki pogosto v mitoloških vlogah, včasih pa tudi v zgodbah z zgodovinsko in aitiološko tematiko, medtem ko motivi iskanja zakladov niso tako pogosti kot v slovenskem pripovedništvu minulega stoletja. Še v dvajsetem stoletju so razširjene variante pravljič in povedk pripovednih tipov, kot so: AaTh 475 Človek kurjač peklenskega kotla in AaTh 561 Čudežna svetilka (št. 30), AaTh 365 Lenora (št. 31), AaTh 756B Veliki grešnik spokorjen (št. 32), AaTh 930 Prerokba (št. 35), AaTh 922 Človek brez skrbi (št. 36), AaTh 1654 Razbojniki v mrtvaški kapelici (št. 39), AaTh 1525 Prebrisani tat (št. 38) in šaljivke AaTh 1691 Ne jej preveč požrešno (št. 40), kjer neumni fant - Ive Šunjić nehote povzroča s svojo neumnostjo več obscenih situacij. Tako kot na Slovenskem so razmeroma pogoste šaljivke na račun preveč neumnih duhovnikov in vernikov, kot npr. v šaljivki AaTh 1326 »Lovranci šire crkvu« (št. 41), kjer se posmehujejo - podobno kot v slovenski varianti Kobaridcem (št. 29) - naivnim Lovrancem. Na račun cerkovnikovega kot tudi duhovnikovega nepoštenja se pošali anekdota 42 »Ne čuje se nič«, AaTh 1777. Živalskih pravljič in basni kot so npr. o lisici in petelinu AaTh 61 (št. 43), o volku in psu, o živalih v razbojniškem brlogu¹⁵ ipd. je v hrvaškem pripovedništvu kar nekaj.

Jezik, simbolika in metaforična govorica ljudskih pripovedi so pogosto lahko ključ za razumevanje načina razmišljanja tako enih, kot drugih nosilcev ljudskega pripovedništva. Če si ogledamo simbolično izražanje v slovenskem in hrvaškem pripovednem izročilu, je na prvem mestu prav vprašanje smrti in življenja v onstranstvu. V slovenskih pripovedih je pogosta alegorična prisposoba o duši takoj po rojstvu krščene in umrlega otroka, ki s svojo pokoro reši duše razbojniških bratov pred večnim pogubljenjem (št. 1). Otrok bi

¹⁵ Zakopano zlato, št. 87, 86.

moral napolniti tri sodčke z vodo, ki teče navkreber, kar simbolično predstavlja nekaj nemogočega. Toda bratje se ob pogledu na nedolžno dušo skesajo svojih grehov in napolnijo sodčke s svojimi solzami. V hrvaški varianti (št. 34) so solze alegorično označene kot voda, ki ni niti od neba niti od zemlje, z njimi napolnita stekleničko strica deklice rojene opolnoči, krščene ob zori in umrle pred sončnim zahodom. V tej varianti se je morala duša prej še pokoriti in sicer sedem let in sedem dni v blatu kjer vozijo vozovi, nato se je morala prati prav toliko časa ob potoku, kjer je tekla živa voda, nazadnje pa se je morala še sedem let in sedem dni sušiti na visoki gori, kjer je pihala močna burja. Rešilno moč duše mrtvega otroka lahko zasledimo tudi v primeru 31 »Djevojka i mrtvac«, v varianti pripovednega tipa AaTh 365 Lenora. V tej zgodbi reši preganjano deklo duša mrtvega otroka, ki leži v kapelici na pokopališču, kamor pride mrtvi vojak po svojo zaročenko. Dete je namreč dve noči odgovarjalo na mrtvečeve klice - »Hoj, zbogom, mir s tabo!« - kar nedvomno odseva krščanski vpliv. Krščanski in poganski elementi se v tej zgodbi ves čas prepletajo med seboj. Tako npr. je dekletu uspelo pobegniti pred mrtvim ženinom tako, da je zbežalo prek njive, ki jo je prvi oral še neskopljeni bik, kar kaže na poganke apotropijske verse predstave. Zanimiva je povezava motiva rešitelja v zibelki¹⁶ z reševanjem duš v vicah v povedki 14 »Kako duše v vicah trpijo«. Duša grešnika, ki se žge v ognju, bo rešena, ko bo ptiček prinesel seme, iz tega semena bo zraslo drevo in iz drevesa bodo naredili zibko, kjer se bo zibal otrok, ki bo duhovnik in rešitelj. Tudi tukaj so krščanski vplivi le delno prekrili stara verovanja in simboliko.

Čarovništvo in magija bi pomagala rešiti kapitana in osvoboditi graščakovo dušo, obenem pa dvigniti zaklad, kot pripoveduje povedka 15 »Kapitan proda dušo hudobi«. O rešitvi duše vragu prodanega otroka kot tudi duše strašnega razbojnika,¹⁷ pripoveduje hrvaška pravljica AaTh 756 B »Beniš razbojnik« (št. 32). Znani motiv spokorjenega grešnika, ki je preostanek svojega življenja prebil klečeč ob suhi palici, dokler ni ozelenela in pognala sadov, je v tej varianti prirejen. Beniš kleči ob lobanjah svojih žrtev, okoli katerih je potem, ko je zemljo namakal s solzami, začelo zeleneti.

Čarovnice, čarovniki, črnošolci, Kresniki in More, nočni shodi, odkrivanje zakladov, povezovanje z vragom ali drugimi bajnimi bitji kot je npr. Blagonič ipd., se pojavljajo tako v hrvaških kot v slovenskih variantah, le da so v slovenskih pripovedih pogostejši motivi, kjer nastopajo črnošolci, ali pa se sklepajo pogodbe z vragom in se dvigujejo zakladi, v hrvaških zopet prevladujejo Kresniki, More, zakladi so opisani po tradicionalni podobi, kot npr.: »Zmija čuva blago, »Kamena koza«, »Zlato se pokazuje«. ¹⁸ V Slovenski povedki »Zaklad na Proseku« (št. 3) npr. je »mlad italijanski duhoven« s »štolo« od svoje nove maše držal orodje, s katerim je skušal odkopati zaklad, dokler ni iz zemlje zaslišal glas vojaka, ki ga je postavil na stražo vojskovodja, ko je zakopal svoj denar, in ga je moral zdaj vojak čuvati, dokler ne pretečejo določena leta. Zaklad lahko varuje tudi pes, kot v primeru 4, kjer sta črnošolca peljala gostilničarja prav v jamo, od koder bi si lahko vzel denar, toda, ko se je ozrl nazaj, da bi si kraj zapomnil, je izginilo vse: ključ, grm in še črnošolca. Podobno je izginil izpred oči vsakogar, ki ga je že enkrat videl, tudi

¹⁶ Der Erlöser in der Wiege. Več o tem gl.: Enzyklopädie des Märchens, Bd. 4, Berlin - New York 1984, 214 (Lutz Röhrich).

¹⁷ Več o tem gl.: N. P. Andrejev, Die Legende vom Räuber Madej, FFC 69, Helsinki 1927; I. Grafenauer, Spokorjeni grešnik, SAZU, 2. razred, dela 19, Ljubljana 1965; M. Matičetov, Peto Abano, Schweizerische Archiv für Volkskunde 61, Basel 1965, 1/2, 58.

¹⁸ Omenjene pripovedi so objavljene v: M. Bošković-Stulli, Zakopano zlato. Pula, Rijeka 1986, št. 138, 139, 140.

vodnjak z zakladom v primeru 5. V Dutovljah naj bi dvigovali zaklad s »Salomomovimi bukvami« in »krompirjevimi bukvami« s tem so po vsej verjetnosti mišljene »Kolomonove bukve« oz. »Kolomonov žegen«. Pri tem naj bi naredili okoli sebe po zemlji in po zraku ris (št. 8). Bogastvo pa je k hiši lahko prinašal tudi Blagonič (št. 7), ki naj bi se izvalil iz jajca črnega petelina, sedem let rejenega pod mernikom. Vendar pa je bilo treba Blagoniča skrivati in dobro rediti, sicer se je maščeval in zapustil kmetijo. Kako so odkopavali lonec cekinov v jami Fruot pod Mrkanjo pečjo, je opisano v zgodbi »Zakopano zluoto« (št. 49). Toda potepuhoma ni uspelo priti do cilja, kajti eden od njiju je pretrgal molk in nenadoma sta se znašla sredi globokega gozda na čisto drugem kraju. Nezaupljivost do tujega in neznanega se kaže v pripovedi 13 »Frajmavrarji« (Prostozidarji). Preprosto ljudstvo si je predstavljalo, da so predstavniki te družbe zapisali svojo dušo hudiču in zato naj bi bili zelo bogati, poleg tega naj ne bi delali ničesar, kar nas uči krščanska vera.

Dušo svojega otroka je moral obljubiti vragu tudi mož, ki po dolgoletni odsotnosti sploh ni vedel, da ga ima (št. 32). Ko se je namreč želel odžejati pri vodnjaku, mu je vrag tako dolgo držal glavo pod vodo, dokler ni obljubil tistega, česar ne ve, da ima doma. Vendar pa se je fant izšolan za duhovnika uspel rešiti s tem, da se je podal v pekel in tam dobil knjigo, kjer je bilo zapisano njegovo ime.

Uganke, prikrivanje imena ter razne druge skrivnosti so navadno povezane z izročilom o vragih in skrivnostnih gospodih. Zlasti v slovenskih pripovedih pogosto nastopa bajno bitje, škrat ali parkelj, ki je pripravljen izročiti bogastvo revnemu kmetu tudi zastonj, če mu ta le pravilno odgovori na zastavljeno vprašanje. Največkrat mora kmet odgovoriti, kako je skrivnostnemu bitju ime (št. 12) ali pa koliko je staro (št. 27). Uganke imajo v ljudskem izročilu podobno simboliko kot ključ, odpirajo vrata do bogastva in uspeha.

Z vragom pa naj bi bile povezane tudi čaravnice, ki so delale točo in so se ljudje pred njimi branili tako, da so streljali v oblake in pri tem so si domišljali, da so kakšno tudi sestrelili z neba (št. 9). Župnikova kuharica je v slovenskem ljudskem izročilu pogosto označena kot čaravnica (št. 11). Povedka o čarovnici z lesenim rebrom¹⁹ se pojavlja tako v hrvaški (št. 51) kot v slovenski (št. 6) varianti. V hrvaški varianti so čarovniška dejanja domišljajsko stopnjevana in so zato še bolj okrutna kot v slovenski, kjer so čaravnice eno od sovrstnic raztrgale in se »lučale« z njenimi kostmi, saj naj bi čaravnice v primeru iz hrvaške Istre ob vsakem shodu raztrgale in požrle človeka. Ker gospodinji ni uspelo, da bi pripeljala hlapca za večerjo, so pojedle pač njo. Poleg tega se hrvaška zgodba tudi konča s smrtjo gospodinje - čaravnice. Umre namreč, ko jo imenujejo »bezgovo rebro«.

Ne navadne izkušnje s čaravnicami je imel fant v povedki 10. Zaradi šale, ki jo je izrekel, ga je bil hudič zanesel v »Grofovo lozo« blizu Senožec v robidovje, od koder se ni mogel izvleči dva dni.

Bajna bitja kot so Kresniki²⁰ so v hrvaški Istri pa tudi na Slovenskem na prelomu stoletja privzela vlogo čarovnika oz. osebe z nadnaravnimi sposobnostmi. Tako se v zgodbi »Bijeli i crni pas« (št. 52) »krsnik« spremeni v belega psa in se preganja s »štrigunom«, ki je privzel podobo črnega psa. S tem, da premaga zlobnega čarovnika, Krsnik

¹⁹ Več o tem gl.: L. Schmidt, Pelops und die Haselhexe. Laos I Stockholm 1951, 67-78; M. Matičetov, La costola di legno, Alpes Orientales, Ljubljana 1956, 79-83.

²⁰ Več o tem gl.: M. Bošković-Stulli, Kresnik-Krsnik, ein Wesen aus der kroatischen und slovenischen Volk-süberlieferung, v: Fabula Bd. 3, Berlin 1960, 275-298; N. Mikhailov, Kr(e)snik, eine Figur der Slowenischen version der urslawischen Hauptmythos, v: Ricerche slavistiche. Roma 1997.

navadno reši ljudi, ki jim štrigun želi škodovati. V tem primeru svate, ki jih je nameraval coprnik začarati.

Tudi Mora naj bi bila po slovenskih in hrvaških ljudskih predstavah (št. 50) ženska, ki naj bi imela podobno kot Kresnik določene nadnaravne sposobnosti, ki pa jih obrača v škodo ljudi. Ponoči jih prihaja tlačiti ali sesat.²¹ Seveda so si ljudje v obrambo pred njimi izmislili vse mogoče metode, od zagovorov, apotropijskih znamenj, do čaranja. S tem so poskušali Moro odvrniti od žrtve ali jo identificirati.

Spomin na kugo, ki je morila tudi v Dvigradu in okolici, je ohranjen v povedki 47 »Dva Grada«. Kuga je tukaj predstavljena kot smrt in sicer kot velika, toda lahka ženska. Tako lahka je bila, da jo je lahko mali pastirček prenesel nad jamo Angel.

Delno zgodovinsko, delno bajeslovno vsebino imajo pripovedi, kot so: »Buoh an kralj Matjaž« (št. 16), »Átula flažèlon dèon« - Atila šiba božja (št. 17), »Erazem Predjamski« (št. 28), »Rođenje i smrt Atile« (št. 44), »Kraljević Marko« (št. 45), »Grotta svetoga Stipana« (št. 46) in »Orač rijeke Mirne« (št. 48). Tako npr. hrvaška povedka o Atili²² ohranja tradicionalno bajeslovno jedro. Prerok kralju napove usodo njegovih hčera in s tem tudi Atilovo rojstvo. Kljub temu, da skuša kralj preprečiti kruto usodo svojih hčera tako, da jih zapre v stolpe in osami, mu ne uspe preprečiti njihove usode. Atila je sin žene in psa, torej mitološko bitje. Toda prav na tej točki se začne zgodovinsko pričevanje: porušil naj bi celo Istro, ubil pa naj bi ga pastir iz okolice Poreča s tem, da ga je s palico udaril po glavi. Nehote se ob tem spomnimo na arhetip boja med Davidom in Goljatom iz Stare zaveze. Slovenska povedka o Atili je vsebinsko enaka hrvaški, vendar pa veliko bogatejša in doživeto podana. Tako jezik, kot živa pripoved ne more zatajiti svoj rezijanski izvir. Sledovi o izročilu, da je bil Atila pol človek, pol pes²³, so torej ohranjeni tudi tukaj.

Določeno sorodnost kažeta pripovedi št. 16 in 45. Obema povedkama, tako slovenski o Kralju Matjažu²⁴ in hrvaški o Kraljeviću Marku²⁵ je skupno to, da nastopata junaka, ki naj bi bila sicer zgodovinski osebi, v bajeslovni vlogi. Kralj Matjaž, slovenska varianta srednjeevropskega ljudskega junaka, se upre Bogu, misleč, da mu Bog krade njegovo bogastvo, v tem primeru sol,²⁶ čeprav sam, preden mu je dekla osolila hrano, za to živilo sploh ni vedel. Sledil je boj, toda Bog je le mignil z očmi in tako strašno je zagrmelo, da so Matjaževi vojaki prosili, naj jih bregovi zakrijejo. Od tedaj spi Matjaž pod zemljo; ko se mu bo brada trikrat ovila okoli mize, se bo začela vojska proti Božjim sovražnikom. Bajka iz hrvaške Istre pripoveduje o značilnem južnoslovanskem ljudskem junaku - Kraljeviću Marku. Toda mitološko jedro zgodbe je zelo sorodno slovenski varianti o Kralju Matjažu. Tudi tukaj naj bi staroverni junak latentno bival v jami - v neki pustinji, v jazbini, ves zaraščen z mahom. Od tam bo prišel šele na sodni dan. Kadar ga gredo ljudje pozdravit, vzamejo s seboj črtalo in lemež, da jim ne bi strl roke ali ogrizel lica.

²¹ Slovenski primeri so objavljeni v: M. Turnšek, »Od morja do Triglava«. Trst 1954, 124-125.

²² Več o tem gl.: Attila e gli Unni, Mostra itinerante (catalogo), Roma 1995; M. Matičetov, Attila fra Italiani, Croati e Sloveni?, *Ce fastu* 1948 (n. 5-6)-1949 (n. 1-6), 116-121.

²³ Več o tem gl.: Z. Šmitek, Primerjalni vidiki slovenskega ljudskega izročila o Atili. *Traditiones* 23, Ljubljana 1994, 187-201.

²⁴ Več o tem gl.: Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu, SAZU, 2. razred, Dela 4, Ljubljana 1951; M. Matičetov, Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj, SAZU, 2. razred, Razprave 4, Ljubljana 1958, 103-156.

²⁵ Radmila Pešić, Nada Milošević-Đorđević, Narodna književnost, Beograd 1984, Marko Kraljević, 149-152.

²⁶ Več o simboličnem pomenu soli gl.: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Bd. 7, Berlin und Leipzig 1935/1936, Salz, 897-915.

Aitiološko ysebino ima hrvaška povedka o nastanku struge reke Mirne (št. 48), ki naj bi jo izoral Velikan. Eno nogo naj bi držal na bregu od Beletić, drugo pa na brigi portolanjskih. Nazadnje je vrgel ralo v reko in rekel, da ko pride ven, da bo dobro. Simbolika rala je tokrat ob hrvaških primerih že tretjič ponovljena.

Povedka 46 »Grotta svetoga Stipana« ima arhetipsko jedro v motivu Devinega skoka.²⁷ Nedolžno dekle obtoženo razuzdanosti, se odloči, da bo skočila z roba jame sv. Štefana v globino. Svetniku se je prej priporočila, naj ji pomaga: če je kriva, naj se ubije, če pa je nedolžna, naj tam, kjer bodo pristale njene noge, nastane izvir zdravilne vode. Ostala je živa in pritekkel je zdravilni vrelec.

Še najbolj zgodovinska je povedka »Erazem Predjamski« (št. 28), kjer je opisano potovanje Erazma Predjamskega po podzemnih rovih kraških jam vse od Vipave do Predjame.

Slovenske in hrvaške pripovedi - primerjava struktur domišljjskega sveta

Ob tej primerjavi pripovednega repertoarja slovenskega in hrvaškega Primorja lahko odkrijemo kar nekaj sorodnosti pa tudi zanimivih razlik v predstavnem svetu ene in druge narodnostne skupine, oz. v njihovih strukturah domišljjskega sveta²⁸. Če upoštevamo zgoraj omenjene tri dejavnike (»alter ego«, »genius loci«, kulturnozgodovinske razmere), ki igrajo odločilno vlogo pri oblikovanju psiho-socialne identitete določene etnične skupine, in ki se odražajo tudi v pripovednem izročilu, lahko opazimo, da je največ podobnosti mogoče zaslediti v pripovednih sestavinah, ki izvirajo iz t. im. »drugega jaza«, medtem ko »genius loci« daje pripovedim lokalni značaj. Kulturnozgodovinske sestavine pripovednega izročila pa odsevajo zgodovinske in družbene razmere.

Pripovedni tipi kot so - Čudežna svetilka (AaTh561) (št. 25, št.30) in Človek kurjač peklenskega kotla (AaTh 475) (št. 25, št. 30), Spokorjeni grešnik (AaTh 756B) (št. 32)²⁹, Lenora (AaTh 365) (št. 31)³⁰, Prebrisani tat (AaTh 1525) (št. 26, št. 38), Razbojniki v mrtvaški kapeli (AaTh 1654) (št. 19, št. 39) - se pojavljajo tako v slovenskem kot hrvaškem primorju in so torej obema narodoma zelo blizu.

Glede živalskih pravljic lahko ugotovimo, da so pri Slovencih priljubljene predvsem zgodbe, kjer nastopata kot glavna junaka volk in lisica, medtem ko je pri Hrvatih več basni in pravljicnih motivov.

Simbolika prehajanja v onstranstvo in onstranstva samega je v določenih primerih sorodna obema narodnostnima skupinama, zlasti to lahko trdimo za predstave o odrešujoči sposobnosti otroške duše. Precej sorodnosti je mogoče zaslediti tudi v alegoričnih ponazoritvah pokore za težke grehe. Medtem ko je motiv rešitelja v zibelki morda bolj pogost v slovenskem pripovednem izročilu. Kresniki in More se pojavljajo v pripovednem repertoarju tako ene kot druge narodnostne skupine. Sicer pa so to pripovedi, ki s svojo simboliko že segajo v motiviko mitov in bajeslovja, kjer se tako slovensko primorsko izročilo kot hrvaško istrsko pripovedništvo precej ujemata.

Genius loci daje - kot smo že omenili - pripovednemu izročilu značilen lokalni značaj, tako npr. je krajevno določen zaklad na Proseku, v Dutovljah ali pa v jami Fruot.

²⁷ Jungfernsprung. Več o tem gl.: Enzyklopädie des Märchens, Bd. 7, Berlin - New York 1992, 780-782 (Hans-Jörg Uther).

²⁸ Antropološke strukture imaginativnega - po: G. Durand, Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Paris 1969

²⁹ Med obravnavanimi besedili sicer ni slovenskega primera, vendar obstajajo primeri v Štrekljevi zapuščini.

³⁰ Prav tako.

Fant, ki so ga čarovnice začarale, se je znašel v Grofovi lozi blizu Senožeč. Erazem Predjamski je zgodovinsko izpričan v Predjamskem gradu, Dvigrad pa je zapuščen kraj in ljudje so s svojimi pripovedmi skušali po svoje razložiti njegovo usodo.

S tem pa smo že pri kulturnozgodovinskih dejavnikih, ki odsevajo kulturne gospodarske in družbene povezave in gravitacije. Tako npr. se je spomin na Atilo ohranil pri obeh narodih. Kralj Matjaž povezuje Slovence s srednjeevropskim kulturnim področjem, Kraljevič Marko nasprotno približuje Hrvatke južnoslovanskemu izročilu. Slovence po drugi strani veže pripovedništvo na ozemlje, ki je danes sicer pod Italijo, etnično pa je vendar še pretežno slovensko.

Drobni detajli vsakdanjega življenja, ki jih najdemo tako v slovenskih kot hrvaških pravljicah in povedkah, pričarajo podobo predstavnega sveta ljudi, ki so jih pripovedovali.³¹ Kot v celotni pripovedi je v teh podrobnostih pri slovenskih primerih čutiti morda večjo nagnjenost k realizmu, težnjo po tem, da bi se pripovedovano približalo stvarnim možnostim. V izbiri okoliščin dogajanja se kaže samozavest slovenskega pripovedovalca. V hrvaškem pripovednem izročilu pa je večji poudarek na verovanju v pomoč iz onstranstva, v njih je tudi več sestavin pravljicne okrutnosti.

Priloga - obravnavano gradivo

1. L. Žvab, Duša reši brate razbojnike. Tupelče. ŠZ 7/57, 2
2. L. Žvab, Kjer hudič ne more, babo pošlje. Tupelče. ŠZ 7/57,3. AaTh 1353.
3. L. Žvab, Zaklad na Proseku. Dutovlje. ŠZ 7/57, 4
4. L. Žvab, Kako sta črnošolca plačala večerjo. Dutovlje. ŠZ 7/57,5
5. L. Žvab, Zaklad v vodnjaku. Dutovlje. ŠZ 7/57,6
6. L. Žvab, Ljubica čarovnica. Dutovlje. ŠZ 7/57,7. AaTh 613* (N 452)
7. L. Žvab, Blagonič. Povedal Rudež v Tupelčah. ŠZ 7/57,8
8. L. Žvab, Krompirjeve bukve. Dutovlje. ŠZ 7/57,9.
9. L. Žvab, Tonderveter. Tupelče. Povedal Rudež. ŠZ 7/216,2.
10. L. Žvab, Čarovnica kaznuje mladeniča. Tupelče. Povedal Rudež. ŠZ 7/216,3.
11. L. Žvab, Kako hudič gospodovo kuharico jaše. Tupelče. Rudež. ŠZ 7/216,4.
12. L. Žvab, Kako je meni ime? Tupelče. Rudež. ŠZ 7/216,5. AaTh 812.
13. L. Žvab, Frajmavrarji. Tupelče. Rudež. ŠZ 7/216,6.
14. L. Žvab, Kako duše v vicah trpijo. Tupelče. Rudež. ŠZ 7/216,7
15. L. Žvab, Kapitan proda dušo hudobi. Tupelče. ŠZ 7/216,22.
16. M. Turnšek, Buoh an kralj Matjaž. Od morja do Triglava II, Trst 1954, str. 135-136.
17. M. Matičetov, Átula flaželon děon. Povedala: Tina Wajtawa, Pordenone, Rezija, 29. 6. 1967, ISN, trak R-14/171. Anton von Mailly, Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie; Edizione critica a cura di Milko Matičetov; Gorizia 1993 (4. dopolnjena izdaja), str. 240-242.
18. M. Matičetov, Od vuku (O volkovih). Pripovedovalec: Bepo Malnar. Bavci (Babiči) pri Marezigah v Istri. Julij 1950. Pionir 7, 1963: Pri slovenskih pravljicarjih, str. 203.
19. Matičetov, Trije godci. Pripovedovalec: Bepo Malnar. Bavci (Babiči) pri Marezigah v Istri. Julij 1950. Pionir 7, 1963: Pri slovenskih pravljicarjih, str. 203. AaTh 1654.
20. M. Matičetov, Štirje bratje. Pripovedovalec: Bepo Malnar, Bavci (Babiči) pri Marezigah v Istri, 23. 7. 1950. AaTh 653.

³¹ Več o tem gl: M. Kropelj, Pravljica in stvarnost., Ljubljana 1995, 163-168.

21. Matičetov, Od Urha. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 24. 8. 1958. Trak 9/I. AaTh 1641.
22. M. Matičetov, Oreški ženin in colska nevesta. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 24. 8. 1958. Trak 9/I.
23. M. Matičetov, Ta bolan ta zdravga nese. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 25. 8. 1959. Trak 9/I. AaTh 3+4.
24. M. Matičetov, Hlapec in dekla. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 25. 8. 1959. Trak 9/I.
25. M. Matičetov, Lahtrinca. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 25. 8. 1958. Trak 9/I. AaTh 475+561.
26. M. Matičetov, Kunštni sin. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina 25. 8. 1958. Trak 9/I. AaTh 1525+1737.
27. M. Matičetov. Denar za -revo potrebo-. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 26. 8. 1958. Trak 9/II. AaTh 1541+1383 (oz. 1424).
28. M. Matičetov, Erazem Predjamski. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 26. 8. 1958. Trak 9/II.
29. M. Matičetov, Kaku so v Kobaridu cerkev zidali. Duplje pri Vrhpolju, Vipavska dolina, 27. 8. 1958. Trak 9/II.
30. M. Bošković-Stulli, Čarobna svetiljka. Lindar, 1953. Povedal Poldin Stefanuti, 57 let. Istarske narodne priče, št. 16; Zakopano zlato, št. 13. AaTh 475+561.
31. M. Bošković-Stulli, Djevojka i mrtvac. Žminj, 1953. Povedala Marija Erman, 68 let. Istarske narodne priče, št. 11; Zakopano zlato, št. 19. AaTh 365.
32. M. Bošković-Stulli, Beniš razbojnik. Baderna. 1952. Povedal Martin Pastorčić, 77 let. Istarske narodne priče, št. 29; Zakopano zlato, št. 24. AaTh 756B.
33. J. Volčić, Brš, bršinko!, Istra. Rkp. ONŽO, sign. MH 17, št. 4. Novice 1860, št. 21, str. 166. AaTh 753*
34. M. Bošković-Stulli, Bočica suza. Žminj, 1953. Povedala Marija Erman, 68 let. Istarske narodne priče, št. 39; Zakopano zlato, št. 37.
35. J. Volčić, Vile rojenice. Istra. Novice 1860, št. 25, str. 196; Zakopano zlato, št. 39. AaTh 930.
36. M. Bošković-Stulli, Mlinar bez brige. Vidulin, 1953, Povedal Martin Hrelja, 71 let. Istarske nar. priče, št. 42; Zakopano zlato, št. 45. AaTh 922.
37. J. Volčić, Mudra divojka. Zakopano zlato, št. 43. AaTh 921, 875 II.
38. M. Bošković-Stulli, Kradljivac. Martinski. 1952, Povedal Josip Načinović, 58 let, v mladosti mornar, nato grobar. Istarske narodne priče, št. 53; Zakopano zlato, št. 49. AaTh 1525 A.
39. M. Bošković-Stulli, Mrtvi na noge! Lindar. 1953. Povedala Nina Belušić, 69 let. Istarske narodne priče, št. 62; Zakopano zlato, št. 54. AaTh 1654.
40. M. Bošković-Stulli, Ive Šunjić. Lindar, 1953. Povedal Miho Zidarić, 60 let. Istarske narodne priče, št. 49; Zakopano zlato, št. 61. AaTh 1691.
41. Ivo Jardas, Lovranci šire crkvu. Tumpići, 1954. Povedal Tone Bončić. Zakopano zlato št. 69, AaTh 1326.
42. M. Bošković - Stulli, »Ne čuje se nič«, Sv. Matej (Cere), 1953, povedala: Foška Vrh. Zakopano zlato, št. 78. AaTh 1777 A*.
43. J. Volčić, Lisica i peteh. Istra. Novice 1873, št. 9, str. 67; Zakopano zlato, št. 91. AaTh 61.
44. Nikola Bonifačić Rožin, Rodenje i smrt Atile. Poreč, 1953. Povedal: Martin Mišan. Objavljeno: Zakopano zlato, št. 94.
45. J. Volčić, Kraljević Marko u jazbini. ONŽO, sign. MH 59 c - III, št. 41. Zakopano zlato, št. 102.
46. I. Jardas, Grota svetoga Stipana. Krasica, 1952. Povedal: Anton Grdoš. Zakopano zlato, št. 109.
47. M. Bošković-Stulli, Dva Grada. Žminj, 1953. Povedal: Slobodan Kranjčić. Istarske narodne priče, št. 78; Zakopano zlato, št. 115
48. Nikola Bonifačić Rožin, Orač rijeke Mirne. Beletičevo Brijego, 1953. Povedala: Marija Paulišić. Istarske narodne priče, št. 104; Zakopano zlato, št. 132.
49. Jakov Mikac, Zakopano zlato. Sovinjak. Mikac, str. 275; Zakopano zlato, št. 134.
50. N. Bonifačić Rožin, Mora hroma. Rovinjsko Selo, 1952. Povedala: Eda Ružić. Istarske narodne priče, št. 136; Zakopano zlato, št. 158.
51. J. Volčić, Bazgovo rebro. Zakopano zlato, št. 164. AaTh 613* (N452).
52. N. Bonifačić Rožin, Bijeli i crni pas. Rovinj, 1952. Povedal: Ivan Poropat. Istarske narodne priče, št. 167; Zakopano zlato, št. 169.

*Summary***On the Issue of Slovene and Croat Traits in the Folk Narratives of Primorje and Istria**

Traditional narrative types and motives are adopted by particular social or national groups only if they match their conscious or unconscious perception; therefore resemblances and discrepancies in narrative types can mirror similarities or differences in the mentality of both nations. Narrative types such as *The Magic Lamp* - AaTh 561 and *The Man as Heater of Hell's Kettle* - AaTh 475, *The Repentant Sinner* - AaTh 756B, *Lenora* - AaTh 365, *The Master Thief* - AaTh 1525, *The Robbers in the Death Chamber* - AaTh 1654 appear both in the Slovene and Croat coastal region and are close to both nations.

In some cases the structure of the imaginary world - such as the symbolics of passage to the next world and the next world itself - are very much alike in both national groups, especially as far as the rescuing power of a child's soul is concerned. The allegorical illustrations of repentance for major sins are also quite alike; the motive of the rescuer in the cradle may be more frequent in Slovene narrative tradition, just as the motive of the man who sells or writes off his soul to the Devil out of greed. The tale of the witch with a wooden rib is common to both Slovenes and Croats, just as *Kresnik* (a being who represents the sun and is strongest on Midsummer Night) and *Mora* (a being who chokes people at night and hurts animals). The symbolism of these tales already draws on motives from myths and mythology, in which Slovene coastal tradition is pretty much in tune with Croat Istrian narratives.

The "genius loci" gives the narrative a distinctive local quality: for example, a treasure is specifically located in Prosek, in Dutovlje or in the Fruot cave; the bewitched boy finds himself in Grofova loza near Senožeče. There is historical evidence that Erazem Predjamski actually lived in the Predjama Castle; Dvigrad was an abandoned city whose fate people tried to explain in their tales.

Cultural and historical factors reflect cultural, economic and social ties and affiliation. For instance, the memory of Attila has been preserved in both nations. King Matjaž links the Slovenes to the Central European cultural sphere, while Prince Marko brings the Croats closer to Southern Slavic tradition. On the other hand, the Slovenes are linked through folk narratives to a territory which is today under Italy, but has remained to a great extent ethnically Slovene.

Small details from everyday life can be found in both Slovene and Croat tales and stories, revealing the imaginary world of their narrators. In both these details and the story as a whole, the Slovene tales show a greater tendency towards realism and a striving to bring the plot closer to actual possibilities. The Slovene narrator's self-confidence is evident in his staging of the story. In Croat narrative tradition there is more fairy-tale cruelty and a stronger belief in help from the other world.

Teodor Domej
Rož, Podjuna, Zilja, ... moja domovina, narod moj trpin?¹

Po uvodni opredelitvi funkcije identitete in z njo povezanih dilem se prispevek ukvarja z narodnoidentitetnimi vprašanji Slovencev na Koroškem. Gradivo za raziskavo nudijo tako objavljena pričevanja preprostih ljudi kot tudi besedila slovensko piščočih besednih umetnikov.

After defining the function of identity and the dilemmas related to it, the author deals with the national identity concerns of Carinthian Slovenes. Research material is provided both by the published testimonies of ordinary people and the work of Slovene men of letters.

Humanistični mislec Erazem Rotterdamski (1469-1536) je v svoji ironični »Hvalnici norosti«² hudomušno zapisal: »Konec koncev je sreča v veliki meri odvisna od tega, da v svoji notranjosti rečemo sebi da. Filavtija (Samoljubje) poskrbi za to, da se nihče ne sramuje svoje postave, svojih nagnjenj, svojega pokolenja, svojega položaja, svojega načina življenja in svoje domovine. To gre tako daleč, da Irec ne bi hotel zamenjati niti z Italijanom, ne Tračan z Atencem in ne Skit s prebivalci Otokov blaženih. Kako enkratno je uredila narava, ki je pri toliki raznolikosti povsod poskrbela za izravnavo! Kjer je človeku dala manj talentov, jih je po navadi Filavtija nekaj dodala.«² Zanimive besede človeka, ki je živel na prelomu srednjega v novni vek, ko še niso poznali ved, ki se danes imenujejo psihologija, sociologija ali politologija, in ljudje niso živeli po meri nacionalizma.

Govoriti ali pisati dandanes o identitetnih vprašanjih Slovencev na Koroškem pomeni upoštevati vsaj v miselnem ozadju vse oblike, v katerih so se manifestirala narodna gibanja v srednjeevropskem prostoru. Gre za opis odnosov znotraj skupine, ki se ima za

---

¹ Odlomek pesmi Janka Mikule »Rož, Podjuna, Zilja«. Tam brez vprašaja.

² Erasmus von Rotterdam, Das Lob der Torheit (Stuttgart 1996) 27 (prevod T. D.).

narodno manjšino (ali jezikovno, kulturno, etnično skupnost), za njen odnos do avstrijskega naroda, do Slovencev v Republiki Sloveniji in do sosednjih narodnih skupnosti. Tega ne zmore kratek prispevek, niti ena posamezna znanstvena veda, kajti zadeva je preveč občutljiva, težka in zapletena. Ker o tem takorekoč vsi nekaj vedo intuitivno, je nešteto možnosti za nesporazume in zamere. Kot zgodovinar bi moral raziskati, kdaj se je začel pri slovenskem prebivalstvu na Koroškem proces oblikovanja naroda, na kateri podlagi in v kakšnih (gospodarskih, političnih, etničnih, jezikovnih, kulturnih, zgodovinskih itd.) razmerah. Imeti bi moral pred očmi, katere so bile glavne prvine slovenskega narodnega programa in zakaj je bilo tako. Slovenci (in drugi narodi prav tako) so se oblikovali v narod v dolgotrajnem procesu, ki so ga spremljali raznovrstni spopadi in sporazumi navznoter in navzven. Vsi narodi so se rojevali v konfliktnem vzdušju in konflikt jih je spremljal na nadaljnji razvojni poti. Še tako sinhrono zasnovana raziskava ne more mimo tega, da ne bi ugotovila mnogo današnjih in bivših nesočasnosti. Tudi kot jezikoslovec ne bi ostal brez dela, ker so jeziki in njihove zvrsti vpeti v družbeno stvarnost. Podobno razvejano je področje etnologije, sploh če se spopada z analizo vsakdanjega življenja nekoč in danes. In z naštevanjem bi lahko še dolgo nadaljeval. Zato se bom omejil v tem članku skoraj povsem na zapažanja in pripombe k funkciji narodne identitete in kako se to izraža v pričevanjih preprostih ljudi in v nekaterih literarnih zapisih. Skušal se bom dotakniti tudi nekaterih dilem, ki so po mojem mnenju neločljivo povezane z bistvom identitete.

Narodi so nastali na določeni socioekonomski razvojni stopnji družbe na podlagi ideologiziranih razpoznavnih znakov. V srednjeevropskem prostoru je bil jezik izbran za glavni kriterij narodnosti. Ta razpoznavni znak narode povezuje s prednarodnim obdobjem, zaradi česar pri interpretaciji dejanskih in navideznih odmikov od tega vzorca prihaja do miselnih kratkih stikov. Ključnega pomena pri vsakem 'narodovanju'³ je narodna ideologija. Kritičen pogled v evropsko zgodovino nas prepriča o tem, da na tej celini ni veliko prostora za etos pluralizma. Z razsvetljenstvom, še močneje pa z romantiko, je stopilo v ospredje prepričanje, da je za državo idealno, če je jezikovno enotna. Vzorec se je zgodaj uveljavil v Srednji Evropi, s tem pa tudi na Koroškem, o čemer priča že slovenski slovničar Ožbalt Gutschmann (1725-1790), ki je kritiziral dele koroške elite, ker si je očitno želela izriniti slovenščino iz dežele.⁴ V devetnajstem stoletju so znanilci in glasniki narodnih gibanj razvili, kot sestavni del romantike, versko pobožen odnos do jezika in kulture. Narodne ideologije so črpale v verski metaforiki in odnos do jezika je postal bistven sestavni del morale posameznika. Med Slovence je to prvino vnesel zlasti Anton Slomšek⁵ in ravno zaradi tega še danes uživa med Slovenci posvetni ugled. V obdobju sekularizacije je narodna zavest pri nekaterih nadomestila metafizično prepričanje.

V poznem devetnajstem stoletju so se usodno povezali naravoslovje in narodne ideologije. Potem ko sta Charles Darwin in Johann Gregor Mendel utemeljila načelo in zakonitosti pokolenja, razvoja, dedovanja, mešanja itd., je nacionalizem hvaležno segel po odkritjih biologije in jih prenesel na raven razvoja človeka in človeške družbe. Narod

³ Pojem je nastal v začetnem obdobju množičnega slovenskega narodnega gibanja. V publicistiki se prvič pojavi leta 1862. Glej: Teodor Domej, Slovenci v 19. stoletju v luči svojih lastnih oznak. V: Slovenci in država (= SAZU Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 17, Ljubljana 1995) 88.

⁴ Oswald Gutschmann, Windische Sprachlehre (Klagenfurt 1777) Vorrede.

⁵ Važen mejnik je Slomškova binkoštna pridiga leta 1838 v 'Možburzi' (Moosburg) na Koroškem 'Dolžnost svoj jezik spoštovati'. Prvič objavljena v: Drobince za Novo leto 1849 (V'celovci) 3 - 11.

naj bi imel ali vsaj dobil biološko individualnost. Ta nedokazljiva in namišljena prvina je dobila močan ideološki naboj. Nastopil je čas teoretikov evgenike in pot v rasizem je bila kratka. Ni bilo prostora za drugačnost, poudarjanje etnične distance je stalo v ospredju. Pretesni stiki med jeziki, kulturami in narodi so veljali za nevarne. Čim bolj jasne, varne in zaprte meje so pomirjevale. Glasniki narodne ideologije so imeli med-kulturne stike za ranljivo mesto države in narodne skupnosti. Bali so se erozije narodne identitete. Mnogi zgodovinarji, jezikoslovci in etnologi so stopili v prve vrste znanilcev razlikovanja in kmalu tudi zapostavljanja na osnovi drugačnega jezika in kulture. Nacionalizem in rasizem sta vse tisto, kar je bilo spoznano kot tuje, skušala najprej izničiti, potem pa iztrebiti. V sožitju s teorijo, da je najboljša oblika jezikovnega ustroja družbe in države enojezičnost, je bilo v mnogih državah in regijah prostora samo za en jezik. Drugim je bila vnaprej določena obrobnost, grozila jim je odstranitev. Etnocid je, odkar se je v zgodovini pojavil, sestavni del nacionalizma. V mili in takorekoč neoporečni obliki se to kaže v asimilacijski politiki, najbolj okrutna oblika pa je fizično uničenje ljudi, ki govorijo drug jezik, gojijo »tujo« kultura, verujejo v drugega boga, imajo drugačno barvo kože ali so raso drugega pokolenja, kot to zahteva državna doktrina. Njene žrtve niso le nemočne skupine (za časa nacizma so bili Židje, v Nemčiji, Avstriji in v nekaterih predelih vzhodne Evrope del gospodarske in izobraženske elite, obsojeni na smrt, ti kruti ukrepi so naleteli na odobravanje znatnih delov prebivalstva). Ta model je še danes produktiven, celo v Evropi: na Cipru žica ločuje Grke od Turkov, na tleh bivše Jugoslavije se nadaljuje etnično čiščenje.

Danes, ko živimo v času globalizacije, še ni splahnela rušilna moč nacionalizma. Njen spretni pojav v gospodarstvu, takorekoč njegova druga plat, je nova etnizacija družbenih konfliktov. Prezir in nestrpnost do sodržavljanov, ki so po jeziku in kulturi drugačni od večinskega prebivalstva, ter sovraštvo do tujcev marsikje hromi in utesnjuje demokratične družbe. Nekateri vplivni politični misleci celo trdijo, da bodo odločilni konflikti imeli žarišča prav na mejah velikih kultur.⁶ Tako je na mesto genetično utemeljenega rasizma stopilo kulturno utemeljeno zapostavljanje razlikovanje.

Narodna identiteta in njene funkcije

Stane Južnič razlaga identiteto kot »občutenje in sidrišče človekovega obstajanja, ... pripadanja, ... ukoreninjenosti».⁷

Pojem sam je razmeroma star. Korenini v kristološkem sporu, ki razdvaja vzhodno in zahodno krščanstvo, potemtakem je tesno povezan s krščansko dogmatiko.⁸ Besedo najprej najdemo v besedišču srednjeveške latinščine in je novotvorba na osnovi latinskega zaimka »idem« v pomenu »isti«. Ima torej opravka z verskimi resnicami, ki so pomemben predpogoj za pravovernost na svetu in večno zveličanje. Sorodne prvine srečamo tudi pri posvetnih različicah verovanj: tudi tam najdemo miselno zgradbo prepričanja in ideologij, obveznost njegovih vsebin, pozitivne in negativne sankcije pa spremljajo odnos do njih. Poljudno rečeno je identiteta tisto, kar dela človeka enakega ali vsaj močno podobnega drugim ljudem in jih povezuje v večje ali manjše skupine. Zato raziskujoči pogled na identiteto preveč ali celo popolnoma zatemni pogled na tiste

⁶ Tako naprimer Samuel P. Huntington, *Der Kampf der Kulturen. The Clash of Civilizations. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert* (München, Wien 1997).

⁷ Stane Južnič, *Identiteta* (Ljubljana 1993) 5.

⁸ Več o tem pri Južniču, 9-11.

človekove značilnosti, ki pravzaprav šele naredijo razpoznavnega posameznika. Za gibanja, ki postavljajo na prvo mesto dobrobit kolektiva, to ni problem. »Narodna reč je sveta reč, povzdignjena nad vse, celo nad osebne ozire,« je zapisal Fran Levstik leta 1863⁹ - kot mnogi drugi pred in za njim.

Vendar nazaj k (večplastno sestavljeni) identiteti, ali bolje rečeno k identitetam, ker jih ima človek več (npr. spolno, socialno, starostno, kulturno, narodno itd.). Identiteto si človek pridobi in izgradi v družbenem življenju. Prirojene identitete ni, res pa je, da se začne oblikovati zelo zgodaj v družinskem krogu, nato je podvržena mnogim spremembam. Njene značilnosti so spremenljivost, pestrost, inovativnost, labilnost, minljivost. Identiteta je rezultat komunikacije, procesov sporazumevanja, dinamike in konfliktov, ki nastajajo na podlagi sobivanja v družbi. Človekova identiteta je skupek in celota, sestavljena iz mnogih delov čustvenega in razumskega sveta. Obsega verovanja in mite, to je predstave o preteklosti in prihodnosti, predsodke ali občutke, komu naj zaupaš, s kom naj si solidaren in lojalen, kdo se pravilno odzove na tvoje jezikovne in nejezikovne signale, kdo s tabo navija za iste športnike itd. Tudi odnos do jezika (v večjezičnih okoljih odnos do različnih jezikov) je sestavni del človekove identitete. Pri tem se izkaže, da je težko govoriti o nereflektiranem ali nevtralnem odnosu do jezika, ker jezikovnih sredstev ne uporabljamo le v funkciji golega sporočanja stvarne vsebine. Veda o komunikacijskih procesih pravi, da ima vsako sporočilo več ravni, ker vsebuje poleg stvarne vsebine tudi izpoved o samem sebi, apel na sobesednika ali naslovnika in odnos do njega.¹⁰

Vsaka identiteta teži k prisili, hkrati pa daje bolj ali manj varno zatočišče. Vsem, ki v predpisane vsebine verujejo, pomeni pomirjenje in uteho, daje jim občutek varnosti, služi jim kot podlaga, da se imajo za boljše, večvredne, edino pravilno misleče itd., seveda le, če ne gre za identitete z negativnimi konotacijami. Kot je že rekel Erazem Rotterdamski: »Najprej moramo sebi reči DA.« V naglo spreminjajočem se svetu pa je vse manj ljudi, ki varno mirujejo v sebi, ena osnovnih značilnosti identitete pa je spremenljivost. Kot se je treba za versko prepričanje boriti in sta dvom in skušnjava naseljena v človeku samem, nosijo tudi posvetne identitete v sebi kal vprašanj, ki zbuja negotovost.

Kje pri posamezniku najdemo ali zasledimo narodno identiteto, s katerimi merili jo merimo, ocenjujemo, ugotavljamo? Ali gre za moralnoetične komponente in značilnosti človeka, ki so neločljive od ostalih na vrednostni lestvici, ali se morda odtegujejo tem merilom? Ali vedno in povsod vladajo ista merila? Vprašanj je mnogo in odgovorov nanje tudi, če samo pomislimo na poplavo literature o tem vsebinskem sklopu. Zakaj danes tolikšna konjunktura za razprave in razmišljanja o tej vrsti identitete? Menda zato, ker se krhajo tradicionalne politične strukture in duhovni orientacijski vzorci in nastajajo nove socialne in politične tvorbe.¹¹ Vendar, ali človek kot posameznik in zgodovinsko bitje ne živi vedno v pogojih stalnega spreminjanja? Identitetna vprašanja in izzivi ga spremljajo skozi celo življenje, takorekoč od prvega trenutka samozavedanja do zadnjega. Vendar so v teku življenja v igri različni predeli njegove zavesti. Brez dvoma je narodna identiteta kategorija, ki je dobila določen pomen v življenju Srednjeevropčevca šele v devetnajstem stoletju. Zgodovinsko gledano je narodna zavest presešla, nadgradila ali celo nadomestila vaško, dolinsko, plemensko, etnično, deželno pa tudi državno

⁹ Citirano po: Fran Levstik, Besede Slovincem (Ljubljana 1940) 19.

¹⁰ Glej Friedemann Schulz von Thun, Miteinander reden 1. Störungen und Klärungen. Allgemeine Psychologie der Kommunikation (Reinbek bei Hamburg 1997, rororo Sachbuch 17489).

¹¹ Helmut Berding, Vorwort. V: Nationales Bewußtsein und kollektive Identität (Frankfurt am Main 1996) 9.

zavest. Razbila je stare solidarnosti in ustvarila nov pogled na svet. Za današnja obravnavanja te teme mnogo pridobimo, če priznamo, da narodna identiteta ni nekaj prirojenega ali samoraslega, temveč nekaj v konkretnem družbenem prostoru in času razvitega in pridobljenega.

Narodna identiteta lahko gradi na jeziku in na vsem tistem, kar se imenuje kultura, temelji lahko na etničnem in rasnem pokolenju, verskem prepričanju, državljanstvu in drugih naključjih. Obveznih sestavnih delov pravzaprav nima, razen enega: skupina mora deliti prepričanje o povezanosti in posebnosti, bistvena je tudi komponenta trajanja z dimenzijami preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Identiteta je tudi (in predvsem) tisto, kar si želimo, da bi bili. Ne imenujemo se po lastnostih, ki jih imamo, temveč po tistih, ki jih hočemo imeti. Narodna identiteta je prepletanje izključevanja in vključevanja. Kdo je naš, kdo ni naš, kdo je ravno še naš, kdo bi še lahko bil naš itd. Odstopanja od izbranega vzorca vedenja povzročajo negativne sankcije. Zato je identitetno delo pogosto duševno garaštvo, nenehno spraševanje po tem, kdo še deli moje občutke in prepričanja in enake vedenjske vzorce. Biti stalno odvisen od tega, da je čim več ljudi uglasenih na mojo valovno dolžino, obremenjuje. Najbolj varne, zadovoljne in srečne se ljudje s stalnimi identitetnimi problemi počutijo le, ko so del množice čimbolj enako mislečih. Na stičišču različnih jezikov, kultur, narodov in verskih skupnosti je identitetnih delavcev praviloma več kot v družbah, po sestavi bolj istovrstnih. Zato je tudi identitetnega stresa v heterogenih družbah več, predvsem tam, kjer cilj identitetne vzgoje ni strpnost in medsebojno razumevanje, temveč poenotenje ali navidezna enoličnost. Razglabljanja o identiteti so večinoma apel, da mora nekaj postati drugače. Kdo vse predpisuje vzorce vedenja? Starši, vrstniki, življenjski partnerji, učitelji, vzgojitelji, delodajalci, predstojniki, skratka vsi, s katerimi imamo trajnejše vezi in odnose. Posredovanje identitete pa je tudi družbeno organizirano. Majhen, a učinkovit del prebivalstva osmisli svoje življenje s stalnim prizadevanjem za narodno identiteto. Taki -identitetni delavci-, glasniki vsega, kakšno naj bi bilo primerno in pravilno obnašanje, so prisotni v vseh družbah. Identitetno delo je sestavni del vzgoje v formalnih in neformalnih skupinah. Začne se že v najzgodnejši otroški dobi in traja pravzaprav vse dotlej, da zgubi človek samozavedanje. Ena prvenstvenih nalog javne vzgoje, šolstva in izobraževanja je posredovanje identitete. Temu služi dobršen del znanstvenega raziskovanja, literarno in umetnostno ustvarjanje, sredstva javnega obveščanja, politične stranke, cerkve, razna društva. Nihče se jim ne more izmakniti. Ker živimo globoko v času globalizacije, je tudi identitetno delo doživelo globalizacijo.

Identiteta, kolikor je definirana in predpisana, lebdi v družbah kot neke vrste nikoli doseženi in nedosegljivi cilj. Vendar ali je poenotenje sploh smiselno in pravilen cilj in naj je zaželen? Ali ni več življenjske kakovosti v družbah, ki prenašajo različnost in jo tudi skušajo ohranjati? Ali ni več sproščenosti tam, kjer različnost ni breme, temveč samoumevnost, ki jo je treba spoštovati, in bogastvo, ki ga je vredno ohraniti? Ameriški publicist Leon Wieseltier je imenoval pojem identitete *evfemizem* za konformnost, torej željo, da bi nas v prvi vrsti prepoznavali po skupnih znakih in lastnostih.¹² Zgodovinske in osebne skušnje nas učijo, da je izbor teh razpoznavnih znakov dokaj poljuben in naključen. Pogosto se sami opredeljujemo po drugačnih kriterijih kot tisti, ki nas ocenjujejo in razlikujejo po svojih merilih. Tako se nam razkrije identitetno delo kot izolacija samih sebe in drugih.

¹² Leon Wieseltier, *Against Identity: Wider das Identitätsgetue*. V: *Die Zeit*, 17. 2. 1995, 64 sl.

Izpovedi o narodni identiteti so po navadi izrečene in pisane v velelniku (npr. Fran Levstik: »Trd bodi, neizpros, mož jeklen, kadar braniti je časti in pravde narodu in jeziku svojemu!«), lahko pa tudi v drugih glagolskih oblikah (npr. Anton Trstenjak: »Slovenci pa smo in ostanemo pri svoji poštenosti: Slovenec je pošten; kdor ni pošten, ni Slovenec.«)¹³ Nadeti si morejo tudi stilne prvine osmrtnice, pohvalnega govora, literarnega ali znanstvenega besedila, političnega komentarja itd. Iz mnogih zvrsti lahko vejejo apeli na identitetno raven človeka. Klasično literarno delo takega kova je »Miklova Zala«. Koroška slovenska literatura ima v »Miklovi Zali« uspešnico, ki je polna nacionalne mitologije. Jakob Sket (1852-1912), ki je ljudsko izročilo o dekletu in ženi iz Svaten pri Šentjakobu v Rožu oblikoval v povest, je na samem začetku masovnega slovenskega narodnega gibanja (povest je izšla leta 1884 kot 34. zvezek Slovenskih večernic Mohorjeve družbe) v zbirki spretno uporabil vse psihološke trike, da bi ustvaril delo z zaželenim sporočilom. Dosledno je upošteval pravila, kakšna mora biti dejansko krščanska in narodna junakinja v pogojih hude usode in težkih preizkušenj. Turki na sam dan poroke ugrabijo lepo kmečko dekle in jo odvedejo v Carigrad v sužnost. Skušnjam tujine Zala ne podleže, ostane zvesta veri, jeziku in ženinu, s pomočjo drugega istorodnega ugrabljenca se ji posreči uiti iz ujetništva. Domov pride v zadnjem trenutku in moralno oporečni Judinji Almiri, ki ji je uspelo očarati Zalinega ženina Mirka, v zadnjem hipu prekriža načrte. Pozitivni in negativni junaki ustrezajo vsem merilom. V povesti najdemo ves panoptikum predsodkov o tujcih in asimilantih, posebljenih v vojaki janičarjih. Sporočilo je otipljivo: nikoli ne zaupaj drugorodnim, najbolj nevarni pa so janičarji, »poturčenci«. Ali je zato »Miklova Zala« do solz ganila generacije bralcev mohorjanskih večernic in obiskovalcev odrskih uprizoritev koroških gledaliških skupin?

»Tužni Korotan«

Med vsemi slovenskimi pokrajinami je ravno Koroška postala sinonim za težek, takorekoč neizgleden narodnostni boj s predvidljivim koncem. Stalno besedno zvezo »tužni Korotan« je iznašla slovenska politična retorika v visokem devetnajstem stoletju. »Ave Wilson, Sloveni Carantani morituri Te salutant,« je posvetilo, ki ga beremo na knjigi iz leta 1919.¹⁴ Seveda so imele te pesimistične ocene realno oporo v odnosu do številčno, gospodarsko, kulturno in politično velikih sosedov, Nemcev in Italijanov. Gledano iz psihohigienskega zornega kota pa je poljudna verzija koroške slovenske zgodovine preobtežena s trpljenjem.

Na Koroškem se jezik vsakdana in narodno-politična zavest nista združila v neločljivo enoto. Pri večini slovensko govorečih ljudeh se nikoli nista pokrivala. Po letu 1848, v najtesnejši zvezi z narodnostnim bojem, je nastalo v nemškokoroškem političnem jeziku nasprotje Slowenen : Windische. V slovenščini čisto enakovrednega sopovednega para nimamo. Pomagamo si lahko le z zasilnim prevodom Slovenec : nemčur. Nemčur ni tajil slovenskega pokolenja, niti ne moremo trditi, da bi se ga sramoval. Kar ga je pa strogo ločevalo od »Slovenca« v političnem pomenu besede, je bilo njegovo odklonilno stališče do vsestranskega razvoja visoke narodne kulture v slovenščini. Odklanjal je slovenski knjižni jezik, bil proti slovenskemu pouku v šoli, mislil je, da se mora norčevati iz vseh poskusov, emancipirati slovenski jezik od nemškega. Edino

¹³ Anton Trstenjak, Slovenska poštenost. V: Dom in svet, Zbornik MCMXCV, VIII (Maribor 1995) 242.

¹⁴ Moravski, Slovenski Korotan (v Celovcu 1919).

zveličavna se mu je zdelala nemščina. Opredeljeval se je za nemškoliberalno politiko, ostro pa nasprotoval slovenskemu narodnemu gibanju, ki je na Koroškem bilo pod močnim vplivom katoliško konservativne skupine. Sicer so bile tudi drugod na Slovenskem politične skupine s podobnim mišljenjem in delovanjem, tako močne kot na Koroškem pa nikjer niso bile. čim se je uveljavila splošna, enaka in neposredna volilna pravica, je bila ta skupina (ki se je zdaj delila na nemškoliberalno kmečko in socialdemokratsko stranko) številčno močnejša kot tista, ki se je opredeljevala za slovensko narodno gibanje.

Ideološki konglomerat nemčurja je zrasel iz najmanj dveh korenin. Ena je bila še iz prednacionalnega obdobja. Modernizacijski sunek, ki ga je spročila tehniška revolucija, je zahteval večji gospodarski prostor, ki ga je bilo treba tudi jezikovno obvladati. Kolikor so si preprosti slovenski ljudje na Koroškem sploh želeli osnovno šolo, so od nje pričakovali in zahtevali, da otroke nauči nemščine. Od znanja nemščine so pričakovali boljše možnosti za preživetje in gospodarsko napredovanje. Jezike so videli večidel kot sredstvo sporazumevanja, in s pogledom na velikost nemškega jezikovnega prostora in njegovo gospodarsko moč se je zdelala ta ocena smiselna. Temu se je pridružila uradna jezikovna politika, ki je načrtno podpirala širitev nemščine. Ne le zgodovina šolstva na Slovenskem, tudi zgodovina šolstva drugih delov habsburških dežel priča o tem. Ko so se sredi 19. stoletja na političnem prizorišču pojavila narodna gibanja, ne stara (nacionalna) ne nova nemškonacionalna elita nista hoteli deliti politične in gospodarske oblasti z najmlajšo konkurenco - voditelji mladega slovenskega narodnega gibanja. Nemškoliberalno gibanje je na Koroškem razvilo ideologijo in strukture, ki so skušale izničiti vsak njegov dosežek. Njihova ideologija je postala takorekoč uradno predpisana smernica. Spretno je gradila na starih izkušnjah in prepričanjih in dodajala nove prvine o manjvrednosti slovenščine. Slovenskemu narodnemu gibanju se ni uspelo rešiti iz tega začaranega kroga. Slovenski apel na takoimenovano narodno čast je pogosto šel v prazno, ostal je dokaj neučinkovit. Čeprav so imeli do konca Avstro-Ogrske Slovenci na Koroškem na podlagi temeljnega državnega zakona status enakopravnega naroda, so živeli dejansko v manjšinskem položaju. Na osnovi senžermenske pogodbe (2. septembra 1919) in plebiscitne odločitve (10. oktobra 1920) so postali Slovenci na Koroškem tudi formalnopravno manjšina.

Slovensko prebivalstvo Koroške je od leta 1920 naprej z državno mejo ločeno od večine Slovencev. Vsaka država pa je skušala poenotiti mišljenje, zahtevala je lojalnost in jo pri manjšinah budno nadzorovala. Napredovanje na področju jezikovnega poenotenja je bilo važno merilo za uspeh manjšinske politike. Že za časa Avstro-Ogrske, posebej pa še v plebiscitnem boju, je nemškonacionalni politični tabor v boju proti slovenskemu narodnemu gibanju uspešno stavil na karto razlik med Slovenci tostran in onstran Karavank. V medvojnem obdobju je iz tega razvil teorijo o vindišarstvu,¹⁵ ki je odrekala veljavo vsem tistim kriterijem, na katerih je bila zgrajena slovenska narodna ideologija. V času nacionalnega socializma so dosegli raznarodovalni ukrepi svoj višek.¹⁶

¹⁵ Andreas Moritsch, *Das Windische - eine nationale Hilfsideologie (Vindišarstvo - pomožna nacionalna ideologija)*. V: Andreas Moritsch (izd.), *Problemfelder der Geschichte und Geschichtsschreibung der Kärntner Slovenen / Problemska polja zgodovine in zgodovinskega koroških Slovencev (=Unbegrenzte Geschichte - Zgodovina brez meja, Zgodovinska serija Oddelka za zgodovino vzhodne in jugovzhodne Evrope na Univerzi v Celovcu in Doma prosvete Sodalitas v Tinjah/Tainach, 1. zvezek, Klagenfurt/Celovec 1995) 15-31.*

¹⁶ Avguštín Malle in Valentin Sima (ur.), *Narodu in državi sovražni. Pregon koroških Slovencev 1942 / Volks- und staatsfeindlich. Die Vertreibung von Kärntner Slowenen 1942 (Celovec, Klagenfurt 1992).*

Razplet po letu 1945 (z mejnim konfliktom med Avstrijo in Jugoslavijo in drugimi spremnimi pojavi hladne vojne) ni dosti prispeval k razgradnji nacionalističnega in protimanjšinskega vzdušja. Danes imajo narodnostni konflikti na vasi, v občini, v župniji itd. banalno, a vendar trdovratno jedro - negativne klišeje in predsodke do jezika manjšine. Mnogi se trudijo, da bi onesmyslili posredovanje slovenščine v družinskem krogu ali njeno učenje v otroškem vrtcu in šolah. »Slovenščina - četudi kot jezik enako dragocena kot drugi - je nepomemben jezik majcenega naroda.«¹⁷ Le žolčni prepiri za gostilniški mizami, občasne strankarskopolitične polemike na občinskih sejah, prepiri na roditeljskih sestankih in pisma bralcev v časopisih razkrijejo prezir in sovraštvo, ki ga gojijo nekateri sodeželani do slovenščine. S temi manifestacijami predsodkov pa je tako kot z ledeno goro: le majhen del gleda iz vode, večji je pod gladino. Avstrijske raziskave javnega mnenja so pokazale, da je odklanjanje drugače govorečih močno razširjen pojav. Na vprašanje, koga raje ne bi imeli za soseda, je kar 30% vprašanih odgovorilo, da ne bi radi živeli poleg Slovencev.¹⁸

Sprememba družbenopolitičnega sistema in osamosvojitve Republike Slovenije, za Slovence v Sloveniji velik korak, za Slovence na Koroškem še nima povsem razpoznavnih posledic. Nekajletno obdobje je še prekratko, da bi se lahko spremenila kolektivna zavest večinskega in manjšinskega prebivalstva v deželi. Zato pa je postala terminološka stiska nekoliko večja. Kaj danes na Koroškem pomeni pojem »Slovenec«? Predvsem beseda ni enopomenska. Ne označuje le stare razlike do nemško govorečih sodeželanov, prav v zadnjih letih postaja vsebinsko labilna. Ponazoriti hočem to z nedavnim konkretnim primerom, ki se ga spominjam z dokajšnjo mero nelagodja. Ob neki radijski oddaji (5. 4. 1997) iz gimnazije za Slovence v Celovcu je pred mikrofonom stal dijak, ki je na vprašanje, kako se znajde v slovenščini, odgovoril takole: »Nimam težav, ker sem Slovenec.« Odgovor je bil na videz preprost in razumljiv. Vedeti pa moramo, da ga je dal dijak, ki je doma v republiki Sloveniji. Prav zato je bila njegova izpoved večplastna. Hote ali nehote je namreč dal odgovoru naslednji globinski pomen: »Dobro obvladam slovenščino, ker sem doma v Sloveniji. Sošolci, ki so doma na Koroškem, imajo težave s slovenščino. Jaz sem Slovenec, oni niso, so namreč Avstrijci.« Enak odgovor iz ust povprečnega koroškega dijaka bi bil - upoštevajoč raven jezikovne kompetence v slovenščini - nekoliko neverjmljiv, vsaj poudarjanje vzročnosti oziroma pogojnosti bi bilo skrajno pretirano. Na drug način večplastno bi se lahko izrazil tudi koroški dijak. »Saj ni čudno, da tako dobro znaš slovensko, ko si pa iz Slovenije.« Pojmi slovenski jezik, Slovenec in Slovenija se vedno bolj prekrivajo. Ob odgovorih spoznamo, da imajo avstrijski državljani s slovenščino kot prvim jezikom v tej paradigmi vedno manj prostora. Še nedolgo tega je bil v formalnih in neformalnih govornih položajih na razpolago tudi pojem »Jugoslovan«, v omalovaževalni obliki in kot psovka pa še »Jugo«. Tedaj je bil pojem Slovenec bolj nevtralen, saj je brez nadaljnega še družil Slovence na Koroškem s Slovenci v tedanji SR Sloveniji ali drugod po svetu.

¹⁷ Kleine Zeitung, 5. 8. 1997, 22.

¹⁸ Na prvem mestu negativne lestvice so bili Romi in Sinti (Cigani) z 49%, sledili so jim Srbi (43%), Turki (41%), Poljaki in Romuni (34%), Judi in Hrvati (31%). Na lestvici najdemo pa tudi Nemce (8%). Citirano po: Ernst Bruckmüller, Entfernte Verwandte. Stereotypen, Klischees und Vorurteile in der Beurteilung der Slowenen seitens der (Ost-) Österreicher, V: Franc Rozman (ur.), Sosed v ogledalu soseda od 1848 do danes. Prvo zasedanje slovensko-avstrijske komisije zgodovinarjev, Bled 9.-12. 11. 1993 (Ljubljana 1995), 35.

Pričevanja

V zadnjih letih je na Koroškem izšlo pet knjig pod skupnim naslovom »Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev«. ¹⁹ Knjige povečini vsebujejo spomine malih ljudi. Urednica zbirke, etnologinja Marija Makarovič, je pisce opozorila s posebnim vprašanjem na vsebinski razdelek o slovenstvu (Jaz - Slovenec). Prosila jih je, da napišejo ali povejo »vse, kar je povezano z gornjim vprašanjem: o svojih težavah, bojih, razočaranjih, upanju in tudi morebitnem ponosu, da (so) Slovenec, Slovenka.« ²⁰ Iz napisanega, vsaj iz objavljenih besedil, najbolj govori molk oziroma redkobesednost. Svojevrstna zgovornost molka mogoče koga utegne presenetiti, potrjuje pa slutnjo, da skoraj nihče ne govori ali piše o svoji identiteti sam od sebe, rad in prostovoljno. Kot da bi čutil, da to spada v intimno področje vsakega posameznika.

Ljudje, ki so se spominjali svojega življenja in dogodivščin v njem, so živeli v dokaj različnih časih. Če upoštevamo le državne okvire, so bili mnogi rojeni za časa Avstro-Ogrske, doživeli kratko obdobje jugoslovanske uprave po prvi svetovni vojni, prestali prvo avstrijsko republiko, preživeli obdobje Hitlerjeve Velike Nemčije z vojno vred, zrela in pozna leta pa preživeli v drugi avstrijski republici. Življenje v teh desetletjih se je močno spreminjalo. Mnogi so z eno nogo stali - kar se tiče odnosov v družini, med spoloma, med družbenimi sloji, v vaški in cerkveni skupnosti, z mnogimi šegami in verovanji takorekoč mentalitetno še v srednjem veku, znajti so se morali v vrtincu modernizacije. Izkazovali so torej lojalnost zdaj eni, zdaj drugi oblasti, prisegali različnim državam in režimom, peli različne državne himne, služili v različnih vojskah. Spreminjali so se časi in z njimi so se spreminjali ljudje. Znajti so se morali v številnih predpisanih, pogosto nasprotujočih si »identitetah«, številnih okoliščinah in življenjskih izzivih. Brez prilagodljivosti bi bilo vprašljivo v časih celo njihovo telesno preživetje. Tudi tisti, ki so na videz ostali enaki, so dejansko postali drugačni v odnosu do svojega okolja. Kdor je bil po svojem obnašanju in zadržanju mogoče še včeraj primeren, je postal danes v očeh svojega okolja že velik čudak, če je vztrajal pri navadah, ki si jih je prisvojil v zgodnji mladosti.

Opazno se je spreminjalo tudi jezikovno okolje. Rodili so se še v pretežno enojezični slovenski vaški kmečki in delavski družbi in se z nemščino srečali večinoma šele v šoli. Ko so se na stara leta obračali nazaj, je v njihovih družinah in ožjem sorodstvu, sploh pa v soseščini pri mnogih začela prevladovati nemščina ali pa je slovenščina že povsem izzvenela. »Pri nas nismo znali nemško, govorili smo samo slovensko. Če je kdo prišel in govoril nemško, sta se edino starša lahko pogovarjala, ker mi otroci nismo znali nemško. Tu je nekaj bilo vse slovensko. Zdaj pa v nobeni hiši ne govorijo več slovensko. Pa so še slovenske družine tukaj. Toda v šoli govorijo otroci nemško, starši delajo z Nemci, in tako tudi med seboj govorijo nemško.« ²¹ Tako je orisala jezikovne spremembe stara kmetica iz okolice Hodiš. V največjem delu takoimenovanega narodnostno mešanega ozemlja Koroške najdemo podoben položaj. Prehod od enega jezika na drugega pa je več kot zgolj zamenjava jezikovnega koda. Mnogi Slovenci na Koroškem, zlasti seveda tisti, za katere je slovenska narodna kultura posebna vrednota, asimilacijo občutijo z veliko duševno bolečino, s potrtostjo, globoko resignacijo, začudenjem, nemočnim

¹⁹ Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev 1 (Celovec, Tinje 1993), 2 (Celovec 1994), 3 (Celovec 1995), 4 (Celovec 1996), 5 (Celovec 1997).

²⁰ Tako smo živeli 1, 193.

²¹ Tako smo živeli 5, 54.

razočaranjem in ogorčenjem. Pogosto je prav družina prostor, kjer se ta prehod dogaja, zato prihaja do motenj v odnosih, do osebnih in družinskih tragedij. »Snaha, ki je Nemka in živi v tej hiši, je taka, da ji niste kos. Ne da se povedati... Še moj sin ima strah pred njo, tako da se z menoj nemško pogovarja, z vnukinjo se pa sploh ne smem igrati ali slovensko pogovarjati, da je ja ne bi poslovenil... To je groza,« je izpovedal neimenovani Korošec.²² Druga, skoraj sto let stara slovenska ženska, je razočarana zapisala: »Zdaj na mojem domu vsi nemško govorijo. Nič ne rečem. To bi morali sami vedeti, kaj je prav.«²³ Malo je sicer takih pričevanj o nacionalno pogojenih ponižanjih v najožjem družinskem krogu, vendar pa verjetno niso redka. Navidez pragmatičen in oportunističen odnos do izbire jezika povzroča slabo vest: »Moj mož je bil Nemec, ati tudi, me ni nič motilo. Med vojsko smo bolj nemško govorili, tudi z otroki, ker so rekli, da se bodo lažje učili v šoli. Mi še očitajo otroci, da zato manj znajo slovensko.«²⁴ Ob teh primerih se vidi, da je jezik mnogo več kot sredstvo za izmenjavo suhih informacij.

Te besede iz ust preprostih ljudi povedo, da imajo pričevalci do slovenščine zelo čustven odnos, da pa z njo pogosto povezujejo boj, trpljenje, krivice, samoodpovedovanje, žrtve, zapostavljanje, slabše pogoje za uspešno uveljavljanje v družbi, vse, kar lahko poimenujemo s strokovnim izrazom diskriminacija ali odkrite in prikrite oblike nasilja. »Moraš bolj tiho biti, moraš vse požreti,« je označil eden od pričevalcev svoj položaj kot Slovenec.²⁵ Mnogi niso imeli sreče, da bi slovenstvo doživljali kot obogatitev življenjske kakovosti. Neredko je širše okolje povezovalo s slovenščino zaostalost, nazadnjaštvo ali vsaj obrobnost. Sami so videli v slovenstvu vir ogroženosti, trpljenja in nezasluženih krivic. Še danes pojejo o sebi kot Slovencih na Koroškem kot narodu trpinu (v ponarodeli pesmi Janka Mikule, »tajni himni koroških Slovencev«: »Rož, Podjuna, Zilja, venec treh dolin, moja domovina, narod moj trpin«). Kdo drug kot mazohist to zares želi sebi in svojim bližnjim? Ta podoba o slovenstvu je mnogim zlezla pod kožo. In res je mnogo takega mazohizma tudi v uradnem dizajnu slovenstva na Koroškem, še precej več kot ga je v takorekoč uradni samopodobi slovenstva, ki tudi ni brez naslajanja nad tisočletno težko zgodovino. Sicer pa je slovenska literatura od Franceta Prešerna in Simona Jenka, Ivana Cankarja in Edvarda Kocbeka itd. polna teh motivov. Koroški slovenski pesniki Fran Eller, Anton Kuchling in Milka Hartmann ubirajo podobne strune in tudi Janko Messner ter občasno celo Florjan Lipuš črpata v teh motivih.

Žalitve, obsojanja in očitke na račun slovenstva je slišal marsikdo na Koroškem. Spodbuda za ohranjanje jezika in razvoj kulture to ni, vendar tudi v tem okolju so si nekateri uspeli udobno urediti svoj mali svet: »Naravo uživam na polju in v gozdu, za mesto pa nisem, ker sem tukaj gor zrastel. To je tako kot z vero. Z njo odraščaš in se je tudi naprej držiš. Sicer pa sem zvest sam sebi in svojemu prepričanju, in najbolj vesel sem, ker smo slovenska družina in se imamo lepo.«²⁶ Ali drug primer: »Ponosna sem, da živim na tako lepem koščku zemlje in da slovensko že od malega govorim. Vesela pa sem tudi, da smo domačo slovensko besedo v naši družini ohranili in jo posredovali tudi našim otrokom.«²⁷

²² Tako smo živeli 5, 63 sl.

²³ Tako smo živeli 1, 18.

²⁴ Tako smo živeli 1, 96.

²⁵ Tako smo živeli 1, 44.

²⁶ Tako smo živeli 2, 98.

²⁷ Tako smo živeli 2, 122.

Težave in trpljenje zaradi narodne pripadnosti so mnogi skušali osmisliti versko, kot pogoj za pošmrtno večno življenje. »Vse težave smo prenesli v zavesti, da kogar Bog ljubi, ga tepe,« si je bivanje na svetu razložil neki kmet. Izjavil je, da »kot Slovenec hoče tudi umreti in se v večnosti srečati s somišljeniki.« Pravzaprav nedolžna in ganljiva želja človeka, ki mu je življenje na tem področju življenja očitno pripravilo marsikatero ponižanje in razočaranje.²⁸

Podobno tematiko hitro najdemo v koroškem besednem ustvarjanju. Pesnik Anton Kuchling slovenstvu posveča širok razpon svojih čustev (npr. v pesmi »Trpljenje in veselje«):

*»Pustite mi to veselje,
pustite mi to trpljenje,
da ljubim svoj narod. /.../
Pustite mi to veselje,
da ljubim svoj narod,
da zanj, ki trpeti več noče,
trpim.«²⁹*

Največjemu užitku podaja roko največja bolečina. Tako v odnosu do naroda zazvenijo vsi registri čustvovanja, ki ga je zmožno človeško bitje.

Če pričevanja ljudi, ki jih lahko štejejo med takoimenovane zavedne Slovence, primerjamo z izjavami tistih, ki jim je bila slovenščina prvi jezik, narodno politično pa so se odločili za neslovensko opcijo, vidimo presenetljivo podobno sliko zavesti, le da so posledice naseljene na naprotnih pólh. Prvi se na vso moč oklepajo slovenske skupnosti, drugi se ji s podobno vnemo odpovedujejo. Globinska izpoved pa je malodane enaka: slovenščina je v koroškem okolju breme. Eni so ga pripravljene predano nositi, drugi ga nosijo nejevoljno, tretji pa se ga želijo čimprej otresti.

»Za mojo babico, ki je v devetdesetih letih življenja govorila le slovensko in ji je vsak nemški stavek pomenil telesni napor, je njeno lastno narečje še danes 'hrda špraha',« tako se glasi eden od opisov odnosa do slovenščine na Koroškem.³⁰ Ta izpoved je dokaj reprezentativna, saj najde potrdilo v presenetljivo hitrem umikanju slovenščine. Družbena modernizacija, povezana z nemiščino, je porušila in malodane že povsem prekrila nosilne stebre slovenskih narečij v vaškem okolju na Koroškem. Ne le družbeno-gospodarske spremembe, tudi manjvrednostni občutek slovensko govorečih ljudi je spremenil jezikovno podobo še do druge svetovne vojne domala enojezičnega vaškega vsakdana. Med večjim delom starejšega domačega prebivalstva je slovenščina sicer uporabljana, a neljubljena. Po sili ali po stari navadi (vsaj od časa do časa, če tako ravno nanese) jo govori še marsikdo, čeprav jo imajo nekateri za »tako potrebno kot golšo«. Dietmar Larcher, ki se je ukvarjal z asimilacijskimi procesi na Koroškem in njihovimi posledicami, je tolmačil kolektivni spomin kot usudno težke preteklosti. Spomin na skrajno materialno revščino v preteklosti mu je ključ za razumevanje »prastrahu« kot bojzani pred povratkom v pravkar premagano civilizacijsko stopnjo.³¹ Cena identitete, pridobljene z mitom o prastrahu, je zelo visoka. Njen sestavni del je trajno izrivanje lastnega etničnega in jezikovnega izvira.³²

²⁸ Tako smo živeli 1, 88.

²⁹ Anton Kuchling, Drava, povej, kje dom je moj (V Celovcu 1973) 27 sl.

³⁰ Wolfgang Petritsch, Melancholischer Gleichklang. V: Der Standard, Album, 25. 4. 1997, 5.

³¹ Dietmar Larcher, Soziogenese der Urangst. V: Zweisprachigkeit und Identität (=Disertacije in razprave 6, Klagenfurt/Celovec 1988) 54.

³² Larcher, 56.

Kako naprej?

Na Koroškem torej dobimo zelo pestro podobo odnosov do slovenskega jezika. Od patetičnih zaobljub, vedno in povsod braniti čast slovenskega jezika in kulture vse do zatajevanja materinščine. Vse to je stvarnost in vsakdan. Obe skrajnosti ne prispevata dosti k ohranjanju slovenščine. Bolj kot v donečih besedah se kaže odnos do jezika v življenju družin, v vaškem in ostalem družbenem okolju. V poklicnem življenju je postala slovenščina za večino ljudi, če niso ravno kmetje ali pa še niso našli zaposlitve v slovenskih organizacijah, že precej izjemna stvar. Slovenščina je postala jezik manjšine že skoraj v vseh vaseh in občinah jugovzhodne avstrijske Koroške. Če temne šrafure na jezikovnih zemljevidih označujejo visok delež slovenskega prebivalstva, potem od ljudskega štetja do ljudskega štetja opazamo, da postajajo zemljevidi vse bolj bledi in celo prazni. Današnja razširjenost slovenščine med otroki napoveduje nadaljnje dramatično ožjenje prostora, kjer je slovenščina danes še opazna. Demografska ogroženost slovenske manjšine je velika³³ in jezikoslovec ima na Koroškem dosti priložnosti opazovati podiranje jezikovnega sistema ter umiranje in smrt manjšinskega jezika.

Kje se danes napaja narodna identiteta? Lahko vprašanje, težek odgovor. Tradicionalna etnologija išče v ljudski kulturi, kulturi vsakdana in praznika, predvsem dediščino, ki nas povezuje s predniki. Na pesmi, verovanja, šege, oblačila, stavbe, orodje, razlage sveta itd. gleda z zornega kota trajanja. V času hitrih sprememb, ki velike dele prebivalstva bega, naj bi vsa ta na zemljo (regijo) in njeno (več ali manj) avtohtono prebivalstvo vezana materialna in duhovna kultura dajala oporo. Tudi politološke definicije naroda temeljijo predvsem na preteklosti, že manj na sodobnih strukturah, najbolj jim pa manjka dimenzija prihodnosti, čeprav skušnja uči, da ideologije - in mednje moramo vključiti tudi narodno - predvsem skušajo ubesediti cilje. Narodno ideologijo lahko beremo in razumemo kot projekt razvoja in preživetja. Vsa njena inovativna in rušilna moč izhaja iz odgovorov na vprašanje, kakšni naj so, predvsem pa kakšni naj bodo odnosi do drugih narodov in znotraj skupine, ki se ima za narod.

Nisem prepričan, da črpa današnja slovenska mladina na Koroškem svojo identiteto iz narodnih pesmi in plesov, dvomim, da se močno navdušuje nad primerki avtohtone spontane arhitekture (na primer nad kozolci, mlini in kaščami), narodnimi nošami, in sprašujem se, ali dobro pozna Karantanijo in knežji kamen z ustoličevalnim obredom vred, kaj šele Ožbalta Gutsmana, Urbana Jarnika, Matijo Majarja - Ziljskega, Antona Janežiča, Andreja Einspielerja, Milko Hartmanovo, Florjana Lipuša itd. Ali jo še zanima, kakšno obliko so imele grablje in vile, kako so živeli na vasi, katera imena so izbirali za krave, kaj so sejali in sadili, kako so kosili, sušili, želi, mlatili, kaj in kako so kuhali, kakšne obleke so nosili, kako so praznovali in žalovali? Koliko pozna, predvsem pa, kako ocenjuje oboroženi konflikt za meje med Avstrijo in Jugoslavijo po koncu prve svetovne vojne, kako gleda na dogajanja v času nacizma in po letu 1945, za katero verzijo zgodovine se odloča? Nočem, da bi imel kdo to naštevanje za omalovaževanje, ker se zavedam, da je zanimanje za vse te segmente preteklosti legitimna vsebina znanstvenega in ljubiteljskega zanimanja. Mladega človeka po navadi bolj kot te vsebine in vprašanja narodnega preživetja zaposluje osebna sreča in skrbi za delovno mesto. Uživa ob glasbi, filmih in literarnih delih, ki jih ne išče samo v narodni zakladnici. Oblikujejo ga ameriške televizijske serije, računalniške igre, modne frizure, oblačila

³³ Primerjaj Albert F. Reiterer, *Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung*. V slovenščini: *Koroški Slovenci danes* (=Disertacije in razprave 39, Celovec 1996).

itd., razvoj na področju tehnologije in medicine, če ostanemo samo na ravni civilizacijskih pridobitev. Tudi pri nemško govorečem vrstniku ni nič drugače. Ali nas mora zato skrbeti?

Civilizacijske spremembe so spremenile način vsakdanjega in prazničnega življenja. Razvoj zahteva od človeka, da se ne spozna le v domačem kraju, področju in državi. Bolj kot kdajkoli doslej je njegova socialna varnost odvisna od integracije v kontinentalne in svetovne procese. Merilo postaja uspešnost gospodarskega razvoja, ki se izraža v brutosocialnem produktu države, kupni moči njenih državljanov, merodajna postaja pravna ureditev in politični sistem. Vse to je podlaga za vključevanje v kontinentalne in svetovne gospodarske, politične in vojaške skupnosti. Pojem narodne neodvisnosti doživlja velikanske spremembe. Razen tega mlado in staro doživlja vsestranska prevrednotenja narodove preteklosti. Katere vojne so merodajne, katere zmage in kateri porazi vredni, da se jih spominjamo? Katera so temeljna dela narodne literature? Dogodkovna zgodovina, predvsem pa interpretacija preteklosti se močno spreminja pod vplivom političnih ideologij, podobno je pri literaturi. Mnogo tega, kar je bilo včeraj v središču, mora biti danes skrito in zamolčano, postalo je del narodne starinarne in ropotarnice.

Ob takem kontekstu se samoumevno zastavlja vprašanje o razvoju narodne identitete, posebej še, ko gre za majhno skupnost, ki živi v manjšinskem položaju. Pogoji hitrega tehnološkega in gospodarskega razvoja v svetu, politične spremembe v Sloveniji nedvomno vplivajo na položaj in razvoj slovenske manjšine na Koroškem. Tranzicija ni pojav, ki bi bil omejen na bivše države realnega socializma. Najbolj odločilno za Slovence na Koroškem pa je, ali ima avstrijska družba jezikovno in kulturno raznolikost za bolečo in motečo disonanco ali za zaželeno harmonično večglasje in obogatitev. To je tisto okolje, ki oblikuje in vzgaja mlado in staro.

V pesmi »Ob koncu stoletja« je poljska pesnica Wisława Szymborska tako preprosto zapisala: »Preveč se je zgodilo, kar se ne bi smelo zgoditi, in to, kar bi se zgoditi moralo, je izostalo.«⁵⁴ Ta povzetek velja tudi za področje narodnega vprašanja na Koroškem. Iskati je treba nove nosilne podlage, kajti vprašljivo je, koliko lahko manjšina gradi predvsem na tradiciji. Ne more in ne sme črpati samo v negativnih skušnjah preteklosti (in sedanosti). Kdor v manjšinski kulturi ne uspe najti pozitivnih komponent življenjske kakovosti, se prej ali slej notranje in na zunaj poslovi od nje.

Summary

Rož, Podjuna, Zilja, ... My Homeland, My Long-Suffering People?

The author at first defines the concept of identity. According to him, identity is what makes a person alike or at least very similar to other people, incorporating him or her into smaller or bigger groups. There is no such thing as inborn identity: people gain it and keep building it in their social life. Identity is the result of communication, dynamics and conflicts arising from living together in society. Since man as an individual is a social and historical being and lives in constantly changing conditions, the major characteristics of identity are changeability, diversity, innovation, lability and impermanence. Identity is also (and mostly) what we would like to be. Although it is amorphous, it leans towards coercion. It hovers in society as a never reached and unreachable aim. It

⁵⁴ Wisława Szymborska, *Sto wierszy - Sto pociech / Hundert Gedichte - Hundert Freuden*. Ausgewählt, übertragen und mit einem Nachwort von Karl Dedecius (Kraków 1997) 324 (prevod T. D.).

prescribes patterns of behavior, intertwining prohibitions with bonding. A special segment of man's identity is the feeling of national belonging, which developed at a certain point in history. In Central Europe it was in the nineteenth century, when linguistic and ethnic differences were charged with a strong ideological impact. This is why identity issues can give rise to many a dilemma.

Ever since the start of the nationalist era, Slovenes have lived in Carinthia as a minority. Drawing on the testimonies of ordinary people and on some examples from Carinthian Slovene literature, the author attempts to picture the prevailing self-image of Slovene-speaking people - with a special emphasis on nationality and language. It turns out that the life experiences of Slovene-speaking people are mostly so full of anxiety and pain that they associate this language with social marginality. Two groups most frequently testify: the first one has an emphatic attitude towards Slovene, the second one rejects it. Although their emotional attitude towards Slovene is quite different, the statements of both groups, when analyzed in depth, share a common message. Because of their life experiences, convictions and inhibitions instilled into them both by family and public education and everyday life, both groups lack a relaxed attitude towards their first language, their Slovene mother tongue. It turns out that tradition can be a burden and an insufficient basis for the preservation of Slovene and the community of its speakers in Carinthia.

Marija Kozar-Mukič

Kdo smo?

(O identiteti Slovencev med Muro in Rabo)

Poimenovanje prebivalcev pokrajine med Muro in Rabo se je - v latinščini, nemščini, madžarščini in slovenščini - v raznih zgodovinskih obdobjih in kontekstih spreminjalo: Districtus Transmuranus, Bezirk der Winden, Tótság, Vendvidék, Slovenska okroglina, Slovenska krajina. Sami se imenujejo »Slóven, Slovenec, Slovence, Slovenje«.

In different historical periods and different contexts the region between the rivers Mura and Raba was called differently; in Latin District Transmuranus, in German Bezirk der Winden, in Hungarian Tótság, Vendvidék, in Slovene Slovenska okroglina, Slovenska krajina. The natives call themselves "Slóven, Slovenec, Slovence, Slovenje".

Poimenovanje prebivalcev pokrajine med Muro in Rabo se je v raznih zgodovinskih obdobjih in okoliščinah spreminjalo. Mejniki teh obdobjev so letnice 1867, 1919, 1941-1945 in 1989. Največji med temi je leto 1919. Do tega leta so živeli skupaj v županiji Vas in Zala madžarske države – v pokrajini, ki so jo v latinščini, nemščini, madžarščini in slovenščini imenovali: *Districtus Transmuranus, Bezirk der Winden, Tótság, Vendvidék, Slovenska okroglina, Slovenska krajina*. Po trianonski mirovni pogodbi (1920) je devet slovenskih vasi v okolici Monoštra (Szentgotthárd) ostalo na Madžarskem, druge vasi Slovenske krajine so bile priključene h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pokrajina med državno mejo in Muro je dobila ime *Prekmurje*, med državno mejo in Rabo pa *Porabje* (po 1945).

Poimenovanja do l. 1867

Prvo znano poimenovanje je zapisano v listini iz leta 1221, kjer je ime Slovenske vasi (danes del Monoštra) omenjeno kot »*villa Sclavorum*«. ¹ Leta 1539 je med študenti na

---

¹ Urkundenbuch des Burgenlandes...Bd. I.Graz-Köln 1955, 83.

luteranski univerzi v Wittenbergu omenjen neki »Panonec« Gašpar iz Monoštra. V istem stoletju (1587) se pojavi prvič različica izraza »Vend« v latinskem naslovu Slovenskega obrednika - »Agenda Vandalica.«² V naslovu protestantske vizitacije iz leta 1627 so označene župnije med Muro in Rabo s pridevnikom »Schlavo-vendorum.«³

Pisatelji med Muro in Rabo so v 18. stoletju uporabljali v naslovih in besedilu svojih del za svoj jezik in narod izraze »slovenski, Sloven«. Franc Temlin je svoj Mali katekizem l. 1715 prevedel »na szlovenski jezik«. Leta 1725 je izšel »Abecedarium szlowenszko«. Mihael Sever je svoj prevod »Réd zvelicsansztva« l. 1747 posvetil »lűblenomi szlovenskomi narodi«. Štefan Kűzmič je prevedel »Nouvi zűkon ali testamentom...zdaj oprvics z grcskoga na sztűri szlovenszki jezik« in ga je l. 1771 posvetil »našim med Murom in Rabom prebivajoučim Szlovenom.«⁴

Műtyűs Rűth je v prvem madžarskem časopisu (A Magyar Hűrmondű) l. 1780 poročal o prebivalcih med Muro in Rabo. Pokrajino imenuje »Tűtsűgű«, njene prebivalce pa »Bűmhűtűek.« Omenja, da jim pravijo latinsko »Vandalusokű«, »čűprav s starimi Vandali niso v večjem sorodstvu kakor Madžari z Zamorci.«⁵

Istvűn Sűndor je l. 1796 pisal o naselitvi, etnični pripadnosti in poimenovanju Slovencev na Madžarskem. Ugotovil je, da ogrski Slovenci pripadajo istemu jeziku in narodnosti kot Slovenci onstran Mure. Zanikal pa je, da so Vandali, ki so pred Slovenci živel med Muro in Rabo, bili Slovani:

»Pred prihodom Madžarov so nekoč živel Slovenci (Tűtok) tudi ob Blatnem jezeru, ki so jih Madžari porinili delno v županijo Vas in Zala, delno v deželo Štajersko in Kranjsko. Imenovali so jih 'Bűmhűtűe, wenden, windische.«⁶

V Bitnitz-Košič-Čaplovičevih poročilih z začetka 19. stoletja je definirana pokrajina in ljudstvo med Muro in Rabo z izrazi, s katerimi jih omenjajo drugi in katere uporabljajo sami zase. Bitnitz pravi, da so drugi imenovali ta narod »Vandal, Vinid, Vened«. Sami teh izrazov zase nikoli niso uporabljali, v svoji materinščini se imenujejo Slovenci (»szlovenekű«). Madžari so jih imenovali: *Tűt, Bűmhűcű*. Košič je zapisal v svojem uvodu, da Madžari imenujejo prebivalce med Muro in Rabo »Vandalusű«, toda nepravilno. Njihov pravilnejši naziv je »Vendus-Tűtű«, oziroma, kakor oni sami sebe imenujejo »Szloveneciű«. Ime »Bűmhűcű« se nanaša le na del prebivalcev te pokrajine. In sicer v Števanovcih in delu župnije Dolenci, ker ti pogosto uporabljajo črki ő in ű. Čaplovič v nemškem prevodu o Slovencih in Hrvatih prevzema izraze od Bitnitza in Košiča.⁷

² Franc Sebjanič, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev, Murska Sobota 1977, 14-15.

³ Ivan Zelko, Gradivo za zgodovino reformacije v Prekmurju, ČZN 1, 1973.

⁴ Franc Temlin, Mali Katechismus, tou je tou krűtki nűvuk vűre kűrschűnszke dűvno nigda, po D. Luther Martonni z szvűtoga pűszma vkűp zebűrűni ino za droune Deczű volo szpűszani. Zda pak na szlovenszki jezik prelouseni. Stűmpano v-Saxonii v-meszti Halla imenűvanom po Zeitler Andrasi. Anno 1715.

Abecedarium szlowenszko, za drobno detzo, vűn szpűscheno. V-leti MDCCXXV.

Mihael Sever, Rűd zvelicsűnsztva. Stűmpano v-Halli Saxonszkoj, v-leti 1747.

Števan Kűzmič, Nouvi zűkon ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z grcskoga na sztűri szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Kűzmicűi surdűnszkom. F. v Halli Saűonskoj MDCCLXXI.

⁵ A Magyar Hűrmondű 1780. 35. levűl (pismo).

Bűmhűtűe je iz slov. bomec. Izraz izvira iz »bogme« in označuje tistega, ki ima navado »bohmečiti«, prim. I. Mauček v Novak, Slovensko Porabje, Lj., 1945, 19.

⁶ Istvűn, Sűndor, Sokfűle IV.k. Gyűr 1796.

⁷ Bitnitz, Lajos, A Vas űs Sala Vűrmegeyű Tűtokrűl. (O Slovencih v županiji Vas in Zala.), Tudoműnyos gyűjteműny, 1819, 3. zv., 62.

[Kossics Jűzsef], A Magyar Orszűgi Vendűs-Tűtokrűl. (O vendűskűh Totih na Madžarskem), Kedveskedű 1824, ŕt. 19-42.

Izviru in poimenovanju ljudstva med Muro in Rabo je Jožef Košič namenil posebno razpravo, v kateri sprejme teorijo o vandalskem izviru. Košičeve trditve je Lajos Bitnitz zavrnil s tem, da so Vandali bili Germani, in da se njegovi učenci s Spodnjega Štajerskega dobro razumejo s tukajšnjimi Slovenci.⁸

Košič v svojem učbeniku madžarskega jezika (1833) prvič in zadnjič uporablja izraz »*vandalszki*» v svoji materinščini. V isti knjigi pa je zapisal tudi izraze »*Szloven, szlovenski*«. V naslovu knjige o lepem vedenju (ok. 1848) sta zapisana izraza »*Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov*«. V rokopisni zgodovini svoje ožje domovine pa tudi imenuje svoje rojake Slovence.⁹

Puconski evangeličanski učitelj Štefan Lülük je v svojem rokopisnem dvojezičnem učbeniku (1833) pisal tudi o prebivalstvu med Muro in Rabo. Pokrajino imenuje »*Szlovenszka kraina*«. V slovenskem delu poglavja »*Z-Historie*« imenuje Slovence »*Szloveni*«, v madžarščini pa »*Vandalusok*«.¹⁰

Anton Trstenjak je dvakrat prepotoval vse Prekmurje in poleti 1883 obiskal tudi porabske vasi. V svojem rokopisu »*Slovenci na Ogrskem*« pravi, da »*sami se imenujejo Slovenje, jednina Sloven*«. Vse izraze prevzema od Košiča.¹¹

Poimenovanja po l. 1867

V času boja za neodvisnost leta 1848–49 so katoliški duhovniki in njihovi verniki med Muro in Rabo podpirali katoliške Habsburžane, evangeličani pa madžarskega Lajosa Kossutha. Evangeličanski duhovnik Jánoš Kardoš (1801–1875) je videl zagotovilo za obstoj evangeličanske manjšine znotraj katoliške slovenske manjšine na Ogrskem v tem, da je podpiral pomadžarjevalne težnje v času dualizma (1867). Tedaj je začela prevladovati teza, da živijo med Rabo in Muro »*Vendski Slovenci*«, katerih »*stari slovenski*« jezik ni enak jeziku kranjskih Slovencev. Evangeličanski duhovniki in verniki med Muro in Rabo, ki so bili Kardoševi privrženci, so bili na koncu 19. stoletja prepričani, da svojo evangeličansko vero lahko obdržijo le, če na željo Madžarov postanejo »*Vendi, Vendski Slovenci*« ali se asimilirajo.¹²

[Kossics József], A magyarországi Vendus-Tótokról. (O vendüskih Totih na Madžarskem.) (obj. Csaplovics, János), Tudományos Gyűjtemény, 1828. zv. 5. 3–50.

Csaplovics, János, Die Wenden in Ungern. Neues Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur u. Kunst, 1829. št. 32., 34., 38., 39., 41.

Csaplovics, János, Croaten und Wenden in Ungern. Presburg 1829.

⁸ Kossits, Jozsef, Vannak-e Magyar országbán Vandalusok. (Ali so na Madžarskem Vandali). Tudományos Gyűjtemény 1827, zv. 6., 71–79.

Bitnitz, Lajos, Hazánkban nincsenek Vandalusok. (V naši domovini ni Vandalov.) Tudományos Gyűjtemény 1828, zv. 9., 70–79.

⁹ Kossics, József, Kratki navuk vogrskzoga jezika za zacsetnike, vödáni od goszpona Szalay Imrea. Na vandalszka vüszta prenesseni po Kossics Józsefi, gornyo-szinicskom plebánosi. Sztrskom plemenite 'Selez-noga varmegyéva obszine vözostampani. V-Grádczi, 1833.

[Kossics József], Zobrizani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov. Körmend (ok. 1848)

Jožef Košič, Sztarine žseleznih ino Szalaszkih Szlovenov. (Obj. Josip Gruden) CZN 11, 1914, 93–154.

¹⁰ prim. Kozar-Mukič, Marija: Etnološko gradivo Štefana Lülüka. (Prispevek k zgodovini slovenske etnologije.) Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije 1. Ljubljana 1982, 75–96. Vandal us - vpliv latinščine.

¹¹ Anton Trstenjak, Slovenci na Ogrskem, (NUK v Ljubljani, Rokopisni oddelek, stari fond 193)

¹² Vilko Novak, Izbor prekmurskega slovstva, Ljubljana 1976, 97–98.

Angyal, Endre: A vend kérdés. (Vendsko vprašanje.) Dunántúli Tudományos Gyűjtemény. Budapest 1972, 269–291.

Lukács, István (ur.), A vend kérdés. (Vendsko vprašanje.) Budapest 1996.

Marija Kozar, Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem. Monošter-Szombathely 1996, 170.

Posledica z dualizmom sklenjene osamosvojitve Madžarske l. 1867 je bila sistematična madžarizacija. Uradni jezik je postal madžarski. Slovenščino med Muro in Rabo sta ohranjala le Cerkev in družina.

Košičev opis severnega dela pokrajine med Muro in Rabo v prvi polovici 19. stoletja je v drugi polovici istega stoletja z opisom južnega dela iste pokrajine dopolnil Ferenc Gönczi. Kakor so avtorji v prvi polovici 19. stoletja prevzemali izraze za prebivalce in pokrajino od Jožefa Košiča, tako prevzemajo izraze avtorji v drugi polovici 19. stoletja (ob Košiču še) od Ferenc Gönczija. Gönczi je označil narodno pripadnost prebivalcev med Muro in Rabo takole: »*Vendi so iste narodnosti s štajerskimi Slovenci.*» Omenja »*slovensko kneževino*« ob Blatnem jezeru in da so »*ostanki tega ljudstva Vendi v zalski in železni županiji.*»¹³

Bálint Bellosics, Elek Sinkovich in János Jankó po Košiču in Göncziju označujejo poimenovanje in narodni značaj prebivalcev v pokrajini med Muro in Rabo: »*z jezikom štajerskih Slovencev se najbolj ujema jezik zahodnih prebivalcev...ogrsko-slovenski jezik...bohnyecz...Vendi – pravilneje Slovenci...*»¹⁴ Gönczi je ob koncu 19. stoletja ugotavljal, da prebivalci med Muro in Rabo niso imeli ne slovanske, ne madžarske narodne zavesti.

Poimenovanja po l. 1920

Po trianonski mirovni pogodbi se je povečalo zanimanje Slovencev in Madžarov (predvsem politikov) za pokrajino med Muro in Rabo, za »*prekmurske*« in »*rabske*« Slovence. Avtorji iz Slovenije iščejo v svojih spisih praslovanske in slovenske elemente v ljudski kulturi te pokrajine. Nekateri Madžari pa poskušajo dokazati neslovenski (npr. keltski) izvir prebivalstva in njihovega jezika. Slavist in etnolog iz Prekmurja Vilko Novak je od 30. let naprej do danes največ pisal o jeziku in izviru prebivalcev med Muro in Rabo. Že l. 1931 je ugotovil: »*Prebivalci teh krajev imenujejo sami sebe – kakor običajno povesod v Slovenski krajini – s praobliko narodnega imena: Sloven, Slovenje, enako kakor še Beneški Slovenci.*»¹⁵

Njegovi, med prvimi zapisani stavki o porabskih Slovencih, veljajo še danes: »*Zadovoljen bom, če izve nekaj Slovencev za ta pozabljeni kot naše zemlje, zakaj premnogokrat sem se imel priliko prepričati, da naši ljudje za rabske Slovence sploh ne vedo...Še je čas, da nas le ne prehitijo!*»¹⁶

Vilko Novak je v številnih spisih obravnaval tudi t.im. »*vendsko teorijo*«, katere glavni zagovornik je bil Aleksander Mikola, fizik in matematik prekmurskega rodu. Mikola je v francoščini, nemščini in madžarščini napisanih brošurah dokazoval, da v pokrajini med Muro in Rabo živi poseben narod »*Vendi*«, ki so ostanki Keltoev.¹⁷ Mikola je od novembra

¹³ Gönczi, Ferenc, A zalamegyei vendek. (Slovenci v županiji Zala) Muraköz 1887, št. 1-28.

isti, A zalamegyei vendek. (Slovenci v županiji Zala). Kaposvár 1914.

¹⁴ Bellosics, Bálint, A zala- és vasmegeyi vendek. (Slovenci v županiji Zala in Vas.). Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képekben. zv. 13., Bécs 1896, 251-262.

Sinkovich, Elek, Vendek. (Prekmurski Slovenci.), Magyarorszáig vármegyéi és városai. 3. (zv.), Vasvármegyey. Bp. 1898, 388-392.

János Jankó, Vend ház. Magyarorszáig közigazdasági és közművelődési állapota. Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye 5, Budapest 1898, 817-825.

¹⁵ Vilko Novak, Rabski Slovenci, Slovenija, Ljubljana 1933, št. 6, 3.

¹⁶ isti, Pri rabskih Slovencih. Slovenec 16, okt. 1931

¹⁷ Mikola, Sándor, A vendség múltja és jelene. [Budapest 1928]

1920 do novembra 1922 izdajal v Budimpešti mesečnik za »Vende« z naslovom »Domovina«, toda s podnaslovom »mesečne novine za slovenski narod«.

Poimenovanja po I. 1941

Pokrajina med Muro in Rabo je bila v času druge svetovne vojne priključena k Madžarski, kar je okrepilo »vendsko teorijo«. Ponovno so izdali brošuro Aleksandra Mikole o »Vendskem vprašanju.«¹⁸

Prvi poklicni jezikoslovec iz pokrajine med Muro in Rabo, Avgust Pavel je l. 1942 v svoji rokopisni slovnici svoje materinščine jasno zapisal: »Vendski jezik spada v skupino južnoslovanskih jezikov. Pravzaprav je le osamosvojen, večje narečje slovenskega jezika, od katerega se razlikuje le v naglaševanju, intonaciji, palatalizaciji soglasnikov in - brez resnejše jezikovne obnove - v očitnem siromaštvu modernega besedja.«¹⁹

Istega leta je madžarski jezikoslovec István Kniezsa zapisal podobno stališče: »Nemci sicer imenujejo Slované Wind, njihov jezik pa windisch (odtod madžarsko ime Vend za zahodnoogrške Slovence), to ime se pojavi v obliki Venedi, Veneti, Venedae itd. kot ime Slovenov že v klasični davnini. Ker se Slovani sami nikoli in nikjer niso imenovali s tem imenom - slovansko lastno narodno ime je Slovene... - je gotovo, da to ime prvotno ni označevalo Slovanov, in imamo opraviti le s prenosom imena... Domnevati moramo tedaj, da je tudi Winden prvotno bilo tako neslovansko ljudstvo označujoče ime, ki so ga Germani prenesli na novo slovansko prebivalstvo, priseljeno na ozemlje davnega ljudstva Venetov...verjetno je, da so Germani s tem imenom imenovali Ilire...«²⁰

Večina priznanih madžarskih znanstvenikov je imenovala in imenuje prebivalce med Muro in Rabo za »domače Slovence, Slovence« (hazai Sloven).

Poimenovanje po I. 1945

Določitev državne meje Madžarske s sosednjimi državami je po drugi svetovni vojni sovpadla s popisom narodnostnega prebivalstva. Slovenci v okolici Monoštra so se bali izselitve, so hoteli ostati v svojem rojstnem kraju, zaradi tega so ob ljudskem štetju l. 1949 izjavili, da so madžarske narodnosti s slovenskim maternim jezikom. Ta dvojna identiteta izhaja tudi iz tega, da ti Slovenci ne razumejo, kaj je razlika med kategorijama - materinščina in narodnost.²¹

Za porabske Slovence v 60. letih je bila značilna dvojna mobilnost: lokalna mobilnost in preslojevanje (iz kmetov so postali delavci). Glavni vzrok odseljavanja je bila možnost zaposlitve. Prvi slovenski priseljenci so si v Monoštru zgradili hiše v isti ulici, v ulici Gáborja Bethlena, ki so jo Monoštrčani poimenovali »vendska ulica«. Priseljenci so prinesli s sabo iz rojstne vasi le nekaj pohištva, posode in oblek. Materni jezik uporabljajo le starši in morebitni stari starši med seboj, v družini, na ulici s sosedi, sorodniki in znanci. Mlajša generacija (od 20-30 let) kvečjemu razume porabsko slovensko narečje. Šoloobvezni otroci govorijo izključno madžarsko. Slovenskega pouka se jih udeležuje le malo. Njihovo znanje slovenskega jezika komaj doseže stopnjo razumevanja.

¹⁸ isti, A vendség múltja és jelene. [Budapest 1942]

¹⁹ Pavel Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei. (Izbrane študije in članki A. Pavla) Szombathely 1976, 68.

²⁰ Kniezsa, István, A szlávok őstörténete. A magyarság és a szlávok. (Prazgodovina Slovanov. Madžari in Slovani.) Budapest 1942, 16.

²¹ prim. Stipkovits Ferenc, Szlovének a Rábamentén.-Porabski Slovenci. Celldömölk 1994.

Za priseljence je značilno prehodno stanje. Zapustili so že kulturo, v kateri so prej živeli, toda tudi v novo kulturo se še niso integrirali. Radi bi bili pripadniki obeh skupin, toda pravzaprav ne spadajo k nobeni. To povzroča manjvrednostni kompleks in negotovost pri Slovencih, ki živijo v mestih in drugih krajih zunaj Porabja.

Prilagajanje Slovencev se dogaja postopoma. Končni rezultat prilagoditve je asimilacija, to pa ne pomeni v vsakem primeru odpoved svoji identiteti. Značilen pojav je dvojna narodnostna zavest. Za starše je pomembna ohranitev njihove narodnosti, toda za otroke ne naredijo nič, niti materinščine jih ne naučijo. Kljub temu, da imajo slabo vest - v interesu kariere svojih otrok - , hočejo drugo generacijo obvarovati pred psihičnimi problemi, ki jih povzroča položaj, da ne spadajo več k svoji skupnosti, pa tudi ne k večinskemu narodu. Zaradi tega izključujejo rabo materinščine v družinskem krogu. V nekaterih družinah starši govorijo s svojimi otroki slovensko, toda ti odgovarjajo madžarsko. Posledica tega je, da so ti otroci »Pol Slovenci«. Redka je prava dvojezičnost, zvestoba do maternega jezika, zavestno ohranjanje tradicije.

Poznavanje slovenščine ima na Madžarskem nizko stopnjo družbene vrednosti oziroma ima omejene možnosti praktične uporabe.²²

Znamenja diglosije so v Porabju bila vedno in so še danes navzoča. Med starejšo generacijo je jezik vsakdanje komunikacije domače porabsko narečje. Med starejšo in mlajšo generacijo manj slovensko narečje, več madžarsčina. Peščica porabskih izobražencev uporablja v medsebojnem sporazumevanju tudi knjižno slovenščino. Pri mladih in otrocih se slovenščina skoraj v vseh govornih položajih umika madžarsčini.

V uradnem sporočanju porabski Slovenci v svojem kraju lahko uporabljajo materinščino, saj so na samoupravah zaposleni domačini. Zunaj domačega kraja pa lahko uporabljajo samo madžarski jezik. V javnem sporočanju, namenjenem porabskim Slovencem (časopis Porabje, radijske in televizijske oddaje za Slovence na Madžarskem, publikacije Zveze Slovencev in Državne slovenske samouprave ipd.) sta navzoča tako narečje kot knjižni jezik.²³

Govoriti dva jezika, poznati dve kulturi ni lahka naloga. Za to je človeka treba usposabljanje že od malih nog. Možnosti za tako usposabljanje v Porabju ni bilo. Tudi nekateri redki posamezniki, ki jim je to uspelo, so se morali zelo potruditi in so imeli nešteto težav. Človek pa težav ne mara in se odloči za lažji, udobnejši način življenja. Danes je v Porabju udobneje živeti z znanjem madžarsčine in nemščine. Po letu 1990 je veliko ljudi postalo brezposelnih. Manjše število ljudi se priložnostno lahko zaposli v sosednji Avstriji. Zaradi tega starši raje vpisujejo svoje otroke k pouku nemščine kot slovenščine. Saj se bo otrok z nemščino lahko preživljal, s slovenščino pa kvečjemu sodeloval pri kakšni kulturni skupini, hodil na izlete po Sloveniji. S tem pa se ne bo mogel preživljati. Na uporabo materinščine, na narodno zavest torej odločilno vpliva gospodarski položaj. Dokler porabski Slovenci ne bodo imeli tudi neposrednih gospodarskih vezi s Slovenijo, bo njihova narodna zavest ostala na nizki ravni.

Poimenovanje po l. 1989

Po demokratičnih spremembah l. 1989 se na Madžarskem v javnosti vedno bolj pogosto uporablja spet izraz »Vend«. Ne samo v publicistiki, ampak tudi v znanstvenih

²² prim. Himök Katalin - M. Kozár Mária, Szlovének a városokban - Szentgotthárd, (Slovenci v mestih Monošter.), A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai 2. Bp. -Becsaba 1986, 487-493.

²³ Prim. Jože Zadavec, »...pritrkavam, s krvavimi dlanmi plat zvona bijem«. Družina št. 6. Lj. 1997, str. 16.

razpravah, knjigah. Za »vendsko teorijo« se ne zanimajo samo madžarski, ampak tudi nekateri slovenski avtorji.²⁴

Sami prebivalci te pokrajine nikoli niso dvomili o tem, da so Slovenci. Če so jih spraševali v njihovi materinščini, so vedno odgovorili in odgovarjajo še danes, da so Slovenci. V svojem jeziku uporabljajo zase in za svojo pokrajino izraze: *Sloven, Slovence, Slovenska okroglina, Slovenska krajina*. V madžarščini, na vprašanje Madžarov, se večinoma izjavijo za *Vende*. Tega izraza so se navadili zlasti med drugo svetovno vojno, ko so v šoli bili kaznovani, če so govorili »vendsko«. V njihovi materinščini izraza »Vend, Tót« ne obstajata. »Vendi« se imenujejo le na madžarsko vprašanje. V njihovem imenu in namesto njih so drugi preučevali to vprašanje. Sami niso nikoli čutili potrebe po tem, da bi dokazovali ali dvomili o tem, kaj so. Govorijo »slovenski«, pravijo, da so »Slovenge«.

Madžari imenujejo Slovence v okolici Monoštra še danes *Vende*, njihovo pokrajino pa *Vendvidék* (Vendska pokrajina). Vendsko teorijo je spet oživila »Vendska zveza«, ki je bila l. 1992 - na pobudo Madžarov in pomadžarjenih Slovencev - ustanovljena na Verici, kjer deluje tudi slovenska manjšinska samouprava. Tako imenovano »vendsko vprašanje« torej ni znanstveno, temveč politično vprašanje. Madžarske znanstvene publikacije ne dvomijo o tem, da so »Vendi« Slovenci, izraze »Vend, Vendvidék« uporabljajo kot zgodovinski oznaki.

Oživitev »vendske teorije« ljudi - ki tako ali tako niso dovolj zavedni - samo zavede. Pri naslednjem ljudskem štetju se ne bodo izjavljali ne za Slovence, ne za *Vende*, ampak za Madžare. To bi bil samoobrambni refleks ljudi, ki hočejo ostati v svojem rojstnem kraju. Saj spomini na nasilne izselitve v 50. letih in na vojno 90. let v sosednji bivši Jugoslaviji zbuja v njih strah in se odločajo raje za asimilacijo.

Ugotovitev Metke Fujs velja za porabske Slovence dvojno. Ljudi v pokrajini med Muro in Rabo imajo tako Madžari kot Slovenci, tako matični narod kot večinski narod za »folklorno zanimivost neke na začetku noči«.²⁵

Summary

Who Are We?

On the Identity of Slovenes between the Mura and Raba

The name of the residents of the region between the Mura and the Raba was different in different historical periods and in different contexts. The landmark years between these periods are 1867, 1919, 1941-1945 and 1989. The major one is 1919. Till that year Slovenes lived together in the districts of Vas and Zala in the state of Hungary - in a region named respectively in Latin, German, Hungarian and Slovene: *Districtus Transmuranus, Bezirk der Winden, Tótság, Vendvidék, Slovenska okroglina, Slovenska krajina*. Following the Trianon Peace Treaty of 1920, nine Slovene villages in the vicinity of Monošter (Szentgotthárd) stayed in Hungary, while the rest of the villages in the Slovene region were allotted to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The region between the state border and the Mura was named Prekmurje, the one between the state border and the Raba Porabje.

²⁴ Gl. Zsiga, Tibor, *Muravidéktől Trianonig. (Od Pomurja do Trianona)* Lendva 1996

npr. Matej Bor, Jožko Savli, Ivan Tomažič. gl. Novak Vilko, *Madžari o Venetih*, Arheo 1990, 10, 107-110.

²⁵ Metka Fujs, *Prekmurje do Trianona. Slovenci in država*. SAZU-Razprave. Ljubljana 1995, 111.(separat)

Following the Trianon Peace Treaty, there was a growing interest on the part of Slovenes and Hungarians (especially politicians) for the region between the Mura and the Raba. Authors from Slovenia search for ancient Slavic and Slovene elements in the local folk culture. There are some Hungarian attempts to prove the non-Slovene (such as Celtic) roots of the population and their language.

The inhabitants of this region have never doubted they were Slovene. If asked in their mother tongue, they have always answered they are Slovenes. To name themselves and their region they use the terms: Sloven, Slovence, Slovenska okroglina, Slovenska krajina. If asked in Hungarian by Hungarians, they declare themselves to be Vends.

Peter Rustja
»Na začetku ni bilo nič«

Slovenska identiteta in Trst v časopisnih člankih v drugi polovici 19. stoletja

---

Avtor članka osvetli nekatere pojave, ki so vplivali na razvoj mentalitete in identitete Slovencev v Trstu v drugi polovici 19. stoletja.

The author focuses on some events which influenced the development of Slovene mentality and identity in Trieste in the second half of the 19th century.

Navajam dobesedni izpis iz Edinosti 1876, (nadaljevanje glej v opombi 1).

»V začetku ni bilo nič. »Ilirski Primorjan« si je prvi upal v Trst se prikazati v slovenske obleki. »Ilirski Primorjan« je bil čez leto prekrščen v »Primorca«. »Primorcu« se je pridružil »Slovenski Primorec« nasproti pa se mu je postavil »Tržaški Ljudomil«. »Tržaški Ljudomil« je v boji s »Primorcem« propadel in poginol še jako mlad. »Slovenski Primorec« ni smel dolgo živeti zaradi sorodstva s »Primorcem«. »Primorec« se je krepko držal, imel je dobrega vrednika in dosti naročnikov, pa je vendar pri vsej svojej bogatiji umrl, ne še prav star. Za Primorcem se je zasvetila »Jadranska Zarja«. »Jadranska Zarja« je podpiral »Jurij s pušo«. »Jadranska Zarja« pa, kakor zarja sploh, ni dolgo sijala. »Jurij s pušo« se je tudi utrudil in je zaspal. »Petelinček« je imel nadomestiti »Jurija s pušo« ali zakikirikal je pa ni bilo o njem več ni spluha ni duha. »Pod Lipo« so se potem okoličani nekaj časa zbirali, pa bilo jim je dolgočasno in so jo popustili in tudi »Lipa« je vsahnila. Od toliko raznih ljudi, živali in rastlin tedaj okoličanom ni ostalo nič, kakor je bilo v začetku.

Z »ničem« pa okoličani si niso mogli dosti pomagati in so se zato združili v »Edinost«. »Edinost« je bila brez otrok in je zato hotela ptujega otroka vzeti za svojega, pa se jej ni posrečilo. Nazadnje je »Edinost« vendar le rodila zdravo dete, kateremu so dali po materi ime. Da bo pa dete »Edinost« srečniše od svojih prednikov raslo, da srečno dorase in doseže visoko starost, zato skrbimo mi vsi z obilno podporo, z marljivim branjem in naročevanjem.«¹

---

¹ Zgodovina slovenskih časopisov v Trstu (Šaljiva genealogija in kronologija), Edinost 1876, št. 2, str. 4.

Tako je tržaška Edinost v svoji drugi številki predstavila na šaljiv način genealogijo in kronologijo slovenskega časopisja v Trstu pred letom 1876.

Časopisje je v drugi polovici devetnajstega stoletja predstavljalo ne samo za tržaške Slovence najmodernejše sredstvo javnega obveščanja, za katerega so se navduševali tudi številni posamezniki, ki so se preizkušali tako v založništvu kot v pisanju.

Poleg informativnega in razvedrilnega značaja je imelo takratno časopisje tudi izrazito formativno funkcijo, kar je opazno zlasti v člankih, ki so bili bolj ali manj odkrito namenjeni izoblikovanju identitete bralcev. Poleg politične kronike so to funkcijo odigrali tudi članki, ki so opisovali družbeno življenje in nenazadnje tisti, ki so se dotikali preteklosti.

Zanimivo sintezo vseh teh ravni lahko zasledimo v seriji člankov z naslovom »Ustna izročala o mestu Trstu«,² ki jih je Edinost objavljala od 8.2.1879 do 23.3.1879.

Avtor na začetku ugotavlja, da je tržaško prebivalstvo v zadnjih 150 letih naraslo od prvotnih 6 na 150 tisoč prebivalcev, in to zlasti zaradi neprestanega priseljevanja tujcev. Številčnost le teh je tudi spremenila življenje starih meščanov. Poleg tega na samem začetku ugotavlja, da je na identiteto mesta učinkovalo tudi spreminjanje delovnega procesa.

»Napravljanje soli je popolnem jenjalo i s tem vlastitost tržaškega solinarja. Ribji lov in poljedelstvo sta iz mesta izginola in s tem gotovo tudi stara ustna izročila one vrste meščanov. Nagel in velikanski napredek v trgovini in oberti so prouzročili v prvi vrsti prišlici, koji se pa niso dosti menili za običaje in navadna opravila domačinov. Danes nij več pravih potomcev starodavnega ljudstva, le tu pa tam je še kaka izjema pomešana in poizgubljena mej mnogobrojno množico tujih naseljencev. Iz tega je razvidno, da meščanom uže nad sto let manjka ugodne podlage, da bi mogli hraniti in širiti stara ustna izročila.«³

Poleg tega pa Loser zapiše, da »kmečko prebivalstvo se bistveno nij spremenilo, pa ker je uže od nekdaj bilo različno po jeziku in običajih, in se nij brigalo mnogo za to, kar se v mestu godi, zato se tudi pri njem niso mogle ohraniti krajne tradicije.« Ta odstavek je moral biti urednikom in bralcem »Edinosti« posebno všeč, saj je potrjeval zgodovinsko prisotnost drugojezičnih (t.j. slovenskih) kmetov v tržaški okolici, za katere pa člankar ugotavlja, da tudi oni niso znali ohraniti okoliških specialnih tradicij, ker »ljudstvo, vedno zatirano in pritiskano, navezano je bilo bolj na skrb, da si pridobiva in zagotavlja vsakdanji kruh. Nij tedaj čudo, da je to ljudstvo ostalo brez spominkov na minolo dobo mej poetičnimi elementi in na dotične spomina vredne zgodbe.«⁴

Tudi tistih malo ustnih tradicij, ki zadevajo mesto Trst, ni bilo nikoli zbranih in objavljenih. Avtor pripomni, da je prav zaradi tega izbral nekaj takovrstnega gradiva. Zanimiva je tudi razporeditev slednjega. Zgodbe o Trstu je razvrstil na štiri poglavja, in sicer:

- 1) izročila o fizičnem zemljepisji
- 2) izročila o prvi najdalni zgodovini
- 3) izročila o sredoveškeji zgodovini
- 4) izročila o krščanskeji veri

² V podnaslovu lahko preberemo, da je prispevke »načrtal J. dr. Loser, prevel A.V. - Gre torej za prevod, kar pa vseeno ne zmanjšuje zanimivosti samega prispevka.

³ »Ustna izročala o mestu Trstu«, Edinost 8. 2. 1879.

⁴ Prav tam.

Posebno zanimiva so izročila o zgodovini mesta. Loser najprej poda pripoved o ustanovitvi Trsta⁵:

»Prve gotove vesti v Trstu ne segajo nad sto let pred Kristom; lepa častna starost vsekako. Ali, naši kronisti niso bili s tem zadovoljni. Oni so vedeli izmisliti ali ohraniti neko izročilo, po katerem bi bilo mesto mesto Trst ustanovljeno nad 2000 let prej in sicer po nekem Noetovem pravnuku. To izročilo, po katerem bi bil Trst enako star z Babilonijo in stareji od vsakega drugega evropskega mesta, gotovo je brez vsake podlage, ali nij brez pomena. V času dolgih in krutih bojev, ki so jih Tržačani proti Benečanom bili za svoj obstoj v 13. in 14. veku in nadaljajočih bojih še po prostovoljnem pristopu k Avstriji l. 1382, iskali so Tržačani vsake virste razlogov, da dokažejo imenitnost svojega mesta, ne le, da Trst ne sme in ne more se podvrči Benedkam, ampak tudi, da je Trst imenitnejši od Benetek.«⁶

Zanimiva pripoved iz teh časov pa je tudi zgodba o ustanovitvi Ljubljane s strani starodavnih tržaških prebivalcev:

»Po neki legendi, katero so bajе našli 1514 l. v bivšem samostanu sv. Mučenikov (ss. Martiri) v Trstu, ustanovili so mesto Ljubljano Tržačani, in sicer tako le. Ko so Rimljani si prisvojili Benedke zvedeli so bajе za neko istrsko neodvisno mesto po imenu »Monte Muliano« (tako se je namreč po omenjeni kroniki imenovalo mesto Terst). Precej pošiljejo Rimljani v »Monte Muliano« svoje poslanike terjat danje (tribut). Prebivalci so se neki zbrali v posvetovanje in so poslanikom dali ta le ponosen odgovor: »Monte Muliano« je veliko stareji od Rima, tedaj nij pristojno, niti pošteno, da se oče poniža pred sinom in da postane njemu podložen. Tukaj se niso še nikoli plačevale danje niti mogočnim Trojancem, še manj ga hočemo plačevati Rimljanom.«

Osupli se vrnejo poslaniki v Rim in kmalu potem je rimski senat prebivalcem »Monte Muliano« napovedal vojno. Ti oborožijo 15.000 mož, gredo proti Sestiani blizu Timava in tam iz nekega gozda planivši natolčejo in premagajo rimsko vojsko ter priplenijo mnogo blaga in ujetnikov. Strmeč nad odlično hrabrostjo tako malega mesta pošlje rimski senat zoper nje močnejšo vojsko. Prebivalci »Monte Muliano«, uvidevši nezmožnost daljšega upiranja, in ne hoteči pod tujo vlado živeti, pobrali so svoje blago, kolikor jim je v naglici bilo mogoče, pobegli so in pribežali na sedanje Kranjsko in tam ustanovili mesto Ljubljano. V tem času se je rimska vojska z veliko opaznostjo približala k »Monte Muliano«, čudeč se, da so vsa vrata odprta. Po dolgem oprezovanju se je neki rimski vitez predrznil vstopiti pod mestno zidovje in tam na dvoboj zvati vse prebivalce. Ko pa ne dobi odgovora, stopi skoz odprta vrata v mesto, in ko najde vse prazno in ne žive duše v njem, spleza na zidovje ter pozove svojo vojsko, naj vstopi. To zvedevši rimski senat, ukaže nazaj poklicati modre ubegle obečajoč jim mnogo svobodnosti in prednosti. In res, nekateri sprejemši pogodbo, vrnilo so se; drugi so pa rajši ostali v Ljubljani. Ta legenda kaže na prvo pobitje Rimljanov pri Timavu po Istranih, kakor nam poroča Livij; vidna je pa tudi sorodnost prebivalcev stare Emone (Ljubljane) z starimi Tržačani.«⁷

Z razliko od že tedaj razširjenih stališč o rimskem izvoru, skupni preteklosti in sploh italijanskem značaju Trsta se v omenjenih legendah poudarja razlika in razdalja Trsta do Rima in Benetek ter celo nakaže sorodnost med Trstom in Ljubljano. Kot ugotavlja Antony D. Smith v svoji knjigi o etničnem izvoru nacij, ni potrebno, da je takovrstna zgodovinska dokumentacija pristna in realna, potrebna je zgodba, ki bralca poteši in

⁵ »Ustna izročala o mestu Trstu«, Edinost 22. 2. 1879.

⁶ Prav tam.

⁷ Prav tam.

vzgaja.⁸ Takovrstni miti so bili kot nalašč za poudarjanje razlike celo samega mestnega središča do italijanskega sveta.

To razliko so Slovenci iz tržaškega podeželja najučinkovitejše poudarjali z rabo okoliške noše. Iz pisanja »Edinosti« in »Slovanskega sveta«⁹ je razvidno, da so nošo člankarji omenjenih časopisov enačili kot del nacionalne in politične zavesti okoličana, odmik od noše pa so enačili s korakom v smeri nacionalne mlačnosti, če že ne celo odpadništva. V članku »Kaj je zdaj Slovincem početi, ko je okolica raztrgana«¹⁰ člankar Edinosti ponuja nekaj rešitev, in sicer kako poudariti prisotnost Slovencev v mestu. Najprej bi bilo treba ohraniti mandrijansko nošo ali pa se oblačiti v kranjsko nošo. Razloge za to lahko preberemo tudi v članku »Narodna noša Tržaških Slovencev«, ki je izšel leta 1893 v »Slovanskem svetu«:

»Ni treba praviti, kako zanikajo naši nasprotniki obstoj slovenskega prebivalstva v Trstu in v njegovi okolici. A najjasnejši dokaz za njih krivične in neutemeljene laži je uprav - okoličanska narodna noša. Da, Tržaška okoličanska noša smelo svedoči, da je okolica slovenska, in dokler ne zgine ta neprecenljiva priča, dotlej bodemo lahko očitati našim nasprotnikom podlo obrekovanje. Prava, pravcata istina je, da se po vseh pristnih okoličanih pretaka slovenska kri, da so vsi njih pradedje nosili lastno okoličansko nošo, ki jih je ostentativno ločila od meščanov. Ko je stopal brhki okoličan v popolnem narodnem kroju po našem Tržaškem mestu, tedaj mu nihče ni mogel natvezovati druge narodnosti, vsakdor je vedel, da je ta pristni okoličan 'slovenskega duha, slovenskega srca'. Žalibog, da je malone povsem izginila častna ta obleka, ki je tako krepko svedočila slovensko narodnost, in ki je bila in je trn v očeh mestnih gospodov.«¹¹

Spreminjanje tržaške okoliške noše člankar vzporeja z vdiranjem tržaških mestnih navad tudi v tradicionalno slovensko vaško okolje.

»Pred par desetletij videl si stopati mnogo jednako oblečenih okoličanov, bodisi v zimski ali poletni obleki. Sedaj je le še majhno število možakov, ki se ne sramujejo svojih kratkih hlač, in kateri se ne brigajo, ako slišijo zbudljive in zasmehovalne besede. Po smrti teh izgine možka okoličanska noša povsem, in 'pozni vnuki' je bodo poznali le iz pravljic in podob.«¹² Manj zaskrbljujoč pa je bil za člankarja položaj ženske narodne noše, saj se je »ženska okoličanska noša se je ohranila še v svoji krasoti, dasi, žal, se nam ta krasota ponuja le ob izrednih prilikah in redkih obrokih. Tudi naše okoličanke se ozirajo in ravnaajo čimdalje bolj po meščankah ter jih skušajo posnemati, kolikor možno.«¹³

Spreminjanje oziroma prilagajanje navad slovenskih okoličanov na Tržaškem se ni omejilo seveda le na posnemanje mestne mode. Še posebno je člankarje »Edinosti« razburjalo uvajanje italijanskega petja v vaško okolje:

»Kolikor bolj se okolica mestu približuje, toliko bolj propada 'staro okoličansko pošteno vedenje'. Surovo razuzdano italijansko petje v okolici 'napreduje', propada pa naše narodno, 'nekdanji ponos' okoličanov. Tega in razne druge 'italijanske kulture' poslužujejo se večjideli okoličani moškega spola. Zadnje čase je opaževati pa i mej ženstvom, enakih stvari. Evo vam dokaza. V nedeljo 2. t.m. so imeli Barkovljani svojo

⁸ Antony D. Smith, *Le origini etniche delle nazioni* (naslov izvirnika *The ethnic origins of nations*), Bologna 1992, str. 73.

⁹ Slednji je izhajal v Trstu od leta 1890 do leta 1895.

¹⁰ »Kaj je zdaj Slovincem početi, ko je okolica raztrgana«, *Edinost*, 10. 6. 1876.

¹¹ »Narodna noša Tržaških Slovencev«, *Slovanski svet* 1893, str. 173-174

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

navadno puštno plesno zabavo. Mej plesom pa, i po plesu, pokazala so Barkovljanska dekleta svojo naobraženost - 'krščansko sramežljivost'. Začela so namreč skupaj zbrana peti (bolje dreti se) i to menda zato, ker je fantov za petje primanjkovalo! Sramotno je to i žalibog, da je v okolici uže do tega prišlo. Enako delajo le v Trstu poznane 'šešolote'. In ko bi tudi ono petje narodno bilo, ne mogel bi ga hvaliti noben omikan človek. Nekatere Barkovljanske može je kar sramota obšla videti vedenje Barkovljanskih deklet.¹⁴

Tudi vaške veselice in šagre so bile zaradi tega na zatožni klopi «Edinosti»:

«Stran tedaj z javnimi plesi ali šagrami! Od njih prihajaja milemu našemu narodu zgolj škoda, na njih se naša mladina kviri; tu pri nas v Trstu so ti plesovi ognjišče, na kojem se žge kadilo - tujim navadam in tujemu jeziku; na teh plesiščih se 'klafajo' nesramne laške pesni ter kviri se čisti slovenski posluh - sploh od teh plesov prihaja našemu narodu zgolj škoda; agitujmo tedaj in tirjajmo, da se odpravijo! Zajedno pa naj bode naše delovanje in skrb obrnjena v to, da se ti plesovi nadomestijo z drugimi koristnejšimi veselicami, ki naj bi se morale prirejati v prostorih vaške čitalnice ali bralnega društva. Našemu narodu pomanjkuje daljše praktične omike, ki se dobiva iz knjig in časopisov; za majhen mesečni znesek lahko podaje tako bralno društvo svojim udom dosti duševne hrane. Sploh bi bila bralna društva narodu prave učilnice in vzgojiteljice - delujmo tedaj na to, da se jih kolikor mogoče ustanovi!»¹⁵

Omenjeni članki plastično predstavljajo nekatere pojave, ki so prispevali k spremenjanju slovenskega tržaškega prebivalstva v prejšnjem stoletju. Postopen prodor italijanskih kulturnih zgledov in modelov se v časopisju zrcali tako v obliki poročil ali pa komentarjev, ki so nastajali izpod peresa tudi priličnih sodelavcev, ki so hoteli preko svojega časopisa posredovati ostalim bralcem svoje gledanje na položaj Slovencev v Trstu, kar je še posebno zanimivo pri diahroni analizi razvoja identitete oz. mentalitete, saj gre po eni strani za direktno pričevanje posameznika, ki je pa s tem skušal vplivati tudi na širšo družbo.

Riassunto

«All'inizio non c'era niente»

L'identità slovena e Trieste nella stampa slovena triestina della seconda metà del 19. secolo

Oltre alla funzione informativa e di svago è possibile notare nella stampa slovena edita a Trieste nella seconda metà del 19. secolo anche una parte formativo-didattica, specie negli articoli destinati alla formazione dell'identità dei lettori. In questa categoria non rientrano solamente gli articoli di attualità, ma pure articoli riguardanti il passato.

Un'interessante sintesi di ciò si può riscontrare all'interno di una serie di articoli dal titolo «Ustna izročala o mestu Trstu» (Tradizioni orali riguardanti la città di Trieste) scritti da J. Loser e pubblicati dall'Edinost tra il 8.2.1879 ed il 23.3.1879. Nell'introduzione l'autore constata che la popolazione triestina aumentò negli ultimi 150 anni da 6.000 a 150.000, grazie all'afflusso di immigrati. Anche a causa di ciò si modificò nel tempo anche il modo di vivere. Alla modificazione dell'identità cittadina contribuì, secondo l'autore degli articoli, pure il cambiamento del processo di produzione. Con la scomparsa di determinate professioni, per esempio il lavoro nelle saline,

¹⁴ «Tržaška okolica», Edinost 11. 2. 1885.

¹⁵ «Ples», Edinost 10.8.1887.

scomparirono anche gran parte delle tradizioni orali legate a quel mondo. La rapida crescita del commercio e dell'artigianato erano in gran parte attribuibili ai nuovi arrivati, che però, secondo l'autore, non si curavano delle tradizioni locali.

Loser negli articoli presenta alcune leggende riguardanti l'origine della città, dalle quali emergono alcune interessanti considerazioni. I racconti sull'origine nobile ed antica della città di Trieste risalgono al periodo delle guerre con i Veneziani. Non meno interessante è il racconto della fondazione di Ljubljana per opera degli antichi abitanti di Trieste, dal quale è possibile dedurre che tra gli abitanti di Ljubljana e di Trieste ci sono più affinità che tra i Triestini ed i Romani, ai quali gli antichi abitanti di Trieste (allora definita Monte Muliano) non volevano pagare i tributi e perciò decisero di fondare un'altra città.

Dagli articoli dell'Edinost e dello Slovanski svet emerge anche un'interessante analisi riguardo l'uso dei costumi nazionali da parte degli Sloveni del territorio. L'uso dei costumi nazionali veniva visto come un'atto di dimostrazione del grado di coscienza nazionale degli abitanti del territorio e, viceversa, l'uso di vestiti «cittadini» veniva inteso quasi come una manifesta intenzione ad assimilarsi. L'uso del costume nazionale era infatti un tratto inconfondibile e visibile dell'identità del proprietario ovunque, quindi anche in città. La numerosa presenza degli Sloveni in città sarebbe stata così più visibile e sarebbe stato quindi più difficile negare la consistenza numerica degli Sloveni sia in città che nel territorio.

Dagli articoli dell'Edinost è possibile avvertire non solo la preoccupazione riguardo l'introduzione dell'abbigliamento «cittadino», ma anche della popolarità delle canzoni in dialetto triestino tra gli Sloveni del Carso specie durante i balli e le sagre paesane che diventavano da luoghi di aggregazione nazionale a pericolosi focolai per l'assimilazione.

Dragutin Murko
**Ob stoletnici ustanovitve Slovenskega omizja,
prvega društva sarajevskih Slovencev**

Avtor obravnava stike med Slovenijo in BiH, posebno bivanje in delovanje Slovencev v BiH od najstarejših obdobj njene zgodovine do danes. Oriše nastanek in dejavnost uradniško-posesniškega društva Slovencev v Sarajevu Slovensko omizje in njegovega naslednika Slovenskega kluba, oba iz časov avstroogrške monarhije, ter omeni še mnogo poznejše sarajevsko Slovensko delavsko kulturno društvo Ivan Cankar.

The author deals with the contacts between Slovenia and Bosnia and Herzegovina, focusing on the life and work of Slovenes in Bosnia and Herzegovina from the earliest times up to the present. He describes the activities of the Slovene Circle, an association of Sarajevo Slovene civil servants and property-owners and of its successor, the Slovene Club, both founded under Austria-Hungary, also mentioning the much more recent Ivan Cankar Slovene Workers' Cultural Society in Sarajevo.

Z avstroogrsko okupacijo Bosne in Hercegovine leta 1878 so nastali pogoji za množičnejše priseljevanje strokovnih delavcev iz dežel monarhije, saj je znano, da jih Turčija na področju BiH ni imela.

Prvi strokovnjaki v BiH v tem obdobju so bili vojaške osebe. Zato se že v prvih dneh okupacije civilne oblasti obračajo na vojaško poveljstvo^{8,9} z zahtevo, da demobilizira osebe s pedagoško, rudarsko, gozdarsko, gradbeniško in podobno izobrazbo/strokovnostjo, da bi jih lahko vključile v delo v nanovo ustanovljenih osnovnih šolah, rudnikih, gozdnih deloviščih, gradbiščih in podobno.

Med temi demobiliziranimi vojaškimi osebami je bilo veliko tudi Slovencev, saj je med približno 360.000 pripadniki »okupacijskih sil« monarhije, ki so sodelovale pri okupaciji BiH, bilo tudi okoli 20.000 Slovencev¹². Glavni pogoj za demobilizacijo pa je bilo poleg strokovnosti tudi poznavanje jezikov narodov BiH¹⁴, tako da bi mogli te odpuščene vojake tudi takoj poučevati za samostojno opravljanje teh del⁶, tj. za relativno hitro osamosvojitvev, s tem pa tudi za kar najbolj mogoče osvobajanje iz odvisnosti od veliko dražjih tujih kadrov. Toda nanovo ustanovljena Zemaljska (deželna) vlada za

BiH je spoznala, da ne število demobilizirancev ne njihova strokovnost nista zadovoljiva za načrtovane prosvetne in gospodarske akcije v okupiranih pokrajinah; zato je razpisovala javne natečaje, celo z direktnimi pozivi bodisi prek nekaterih ustanov na Dunaju bodisi prek nekaterih podjetij, da napotijo v BiH izkušene rudarje, gozdarske in gradbeniške delavce⁶ (pa tudi učitelje) in da jim ponudijo veliko boljše pogoje kakor na delovnih mestih, -ki jih zasedajo sedaj-. Na odziv ni bilo treba dolgo čakati: hitro so prihajali odgovori in ponudbe, pa tudi skupinica delavcev! Tako so kmalu prišli rudarji iz Idrije, Hrastnika in od drugod; le-te so najprej razporedili na področja, kjer so šele potekala raziskovalna dela za odkrivanje gospodarnih rudnih ležišč, pozneje pa na delo v novo odprti rudniki in premogovnikih.

Potrebno je omeniti tudi prihod v BiH precejšnjega števila Slovencev, ki so dobili zaposlitev pri deželni vladi in različnih njenih organih, okrožjih in ustanovah (bolnice, ambulante, železnica, pošta in podobno). Na ta način se je število Slovencev stalno povečevalo, potekala pa je tudi kolonizacija kmečkega prebivalstva¹¹.

Sledovi bivanja prebivalcev slovenskega govornega področja dokazujejo njihovo navzočnost v Bosni že v najstarejših obdobjih njene zgodovine. To so bili lahko tako trgovci, pridigarji, križarji ali samotni vitezi kakor tudi posamezni »popotniki«.

Zanesljivejše podatke o teh »Slovenih« najdemo, če preučujemo srednjeveške rudarje *Sase*, o katerih nekateri avtorji trdijo, da so bili deloma celo tudi Slovenci, ki so »s trebuhom za kruhom« iz svojih rudarskih krajev na področju Štajerske (Pohorje) in predalpskih predelov prišli naravnost v Bosno^{1,2} ali pa skupaj s šlezijskimi in severnočeškimi rudarji prek Sedmograške in Srbije.

Zveze Bosne in Slovenije so se vzdrževale tudi prek bosanskih velikašev in banov, ki so pošiljali svoje hčere na evropske »dvore«, da bi se tam (kakor tudi sinovi) priučili evropski, zahodni kulturi. Te hčere so se ponavadi tudi poročale s kraljevskimi sinovi, pri katerih starših so bile na šolanju! Značilen je primer celjskih grofov, posebno Hermana I., ki je vzel za ženo Katarino, hčer Stjepana II. Kotromanića³, ki je pa tudi za svojo osebno stražo pripeljal vojake iz Bosne in je najemniško vojsko oskrbel z Bosanci! Njegov sin Herman II. je hčer Barbaro poročil s kraljem, kasneje »cesarjem rimsko-nemškega cesarstva« Sigismundom^{4,8} (kateremu je dvakrat »rešil življenje!«), in je na ta način postal sorodnik obeh vladarjev. Ker je Herman II. pogosto posredoval v sporih Sigismunda z bosanskim kraljem Tvrtkom II., pa tudi z njegovimi velikaši, mu je kralj Tvrtko 2. septembra 1427 »v prestolnem mestu Bobovcu« izdal listino, v kateri ga razglašajo za dediča bosanske krone in dežele Bosne za primer, če (Tvrtko) ne bi zapustil zakonitih potomcev! Toda do uresničitve te »oporoke« ni prišlo zaradi nasprotovanja bosanskega plemstva pa tudi zaradi splošnih vojaško-političnih razmer.

100 let po turški osvojitvi Bosne potuje skoz to deželo z avstrijskim odposlanstvom Slovenec Benedikt Kuripečič^{9,9} (leta 1530) in med potovanjem piše dnevnik, katerega pozneje objavi v knjigi. V njej opisuje ne le potek tega potovanja, temveč tudi razmere v deželah, skoz katere je šel. Tudi drugi potopisec, Turek Evlija Čelebi⁵, nam v svojem Potopisu (*sejhatnami*) daje nekatere informacije, tokrat o Koroški (*Dudaškoj*), kjer je sodeloval pri vpadih turških čet.

Dejstvo je, da so Slovenci živeli v Bosni tudi pod turško oblastjo⁹. Mnogi so prišli sem kot ujetniki (od katerih jih je veliko prešlo tudi k muslimanski veri in imamo zato veliko priimkov značilno slovenskega izvora!), toda posebno v sredini 19. stoletja prihajajo v Bosno kot strokovnjaki za posamezne dejavnosti, ranocelniki in celo industrijalci.

Posebno je pomemben prispevek kranjskih gozdnih delavcev⁸, ki so poleg sodelovanja pri sečnji gozdov na gozdnih deloviščih izdelovali tudi »duge« (döge) - lesene letve za

sode, z zažiganjem dreves pa so iz drevesnega pepela proizvajali pepeliko, to nujno potrebno surovino za izdelovanje stekla in steklenih predmetov. Znano pa je, da so bile najbolj cenjene steklarne na Pohorju.

Ti gozdni delavci so prinesli v Bosno tudi svoje znane sekire, tehniko gradnje »kranjskih kolib« ter so celo uvažali svoje konje, da bi olajšali prevoz obsekanega drevja (hlodov)⁷.

Slovenec Gerdonč (Gerdontsch) je ob rečici Kovačici v Sarajevu že leta 1870 postavil eno prvih pivovarn, ki je bila najmodernejša^{10,18}.

O številu Slovencev v BiH v posameznih obdobjih ni zanesljivih podatkov, ker je leto tudi nenehno raslo in upadalo. Prvi rezultati popisa prebivalstva iz leta 1879 ne omenjajo slovenskega življa. V izsledkih poznejših popisov najdemo edinole informacije o priseljencih iz posameznih delov monarhije - Cislitvanije in Translitvanije. Šele iz rezultatov ljudskega popisa BiH iz leta 1910 izvemo, da je bilo v tej »pokrajini« skupno 3.10 % Slovencev (oziroma »državljanov, katerih materin jezik je slovenski«); od teh jih je v Sarajevu živelo 789^{13,16} (okoli 400 jih je bilo zaposlenih v državni upravi, medtem ko so bili ostali obrtniki, trgovci, gostilničarji-hotelirji, učitelji in podobno). Od Slovencev, zaposlenih v državni upravi, jih je največ delalo v Sarajevu, v deželni vladi in v njenih institucijah. Najdemo jih še pri železnici, v rudnikih, v gozdarskih in lesnopredelovalnih podjetjih, v šolstvu, zdravstvu, gradbeništvu in drugje. Četudi v Sarajevu industrija ni bila posebno razvita, je vendar nekaj naših sonarodnjakov našlo zaposlitev tudi v njej.

Zaradi skupnega jezika, kulture ter šeg in navad so se Slovenci v Sarajevu kakor tudi sicer v drugih bosanskih in hercegovskih mestih, kjer jih je živelo in delalo malo večje število, začeli že od priselitve družiti in zbirati¹⁴. Najpogosteje se je to dogajalo po kantinah podjetij, v katerih so bili zaposleni, ali po gostilnah, kajti stanovanjske razmere jim tega niso dovoljevale. Po stanovanjih so se najpogosteje zbirali samo najbližji sorodniki.

Taka »stihijska« sestajanja in zbiranja po kantinah in gostilnah so trajala nekako do začetka 90. let prejšnjega stoletja. Tedaj so nekateri za to zainteresirani člani te male slovenske skupnosti v Sarajevu začeli opažati/spoznavati? raznarodovanje nekaterih sonarodnjakov - pozabljanje materinega jezika, izjavljanje, da so Hrvati, kroatiziranje, germaniziranje ipd., in to zaradi skupne vere, splošnih pogojev ali iz določenih interesov.

Ker je že od samega začetka avstroogrške okupacije v sarajevskih šolah predavalo kakih deset učiteljev in profesorjev Slovencev¹⁵, so se le-ti, skupaj z nekaj visokih vladnih uradnikov in gospodarstvenikov, lotili akcije za ustanovitev slovenskega združenja; to naj bi med sarajevskimi Slovenci, posebno med mladino, delovalo za ohranitev jezika, kulture ter šeg in navad, prinešenih iz domačih krajev, ter bi se s tem upiralo različnim težnjam za asimilacijo. Eden od pobudnikov teh prizadevanj, profesor Velike gimnazije v Sarajevu, Jakob Žnidaršič, pripoveduje v svojih spominih¹⁷, kako je ob neki priliki obiskal Slovenca patra Verhovca, ki je bil že precej pozabil slovenski jezik, ter je z obžalovanjem ugotovil, »da to ni edini primer! Taki in podobni primeri raznarodovanja so največ prispevali k zamisli o potrebi organiziranja (oblikovanja?) slovenskega združenja v Sarajevu. Zato so se leta 1897 lotili priprav, že ob polovici istega leta pa je prišlo tudi do ustanovitve društva Slovencev v Sarajevu, pod imenom **Slovensko omizje**^{14,16}, v gostilni sarajevskega Slovenca Vidmarja, v tedanji Mustajbegovi ulici (danes Ul. Valtera Perića št. 10). Ker to društvo prvih nekaj let ni vodilo društvenih knjig niti ni bilo registrirano pri državnih oblasteh, imamo edine informacije o tem dogodku iz referata, ki ga je imel 16. oktobra 1939 v Slovenskem klubu Janko Urlep. Iz tega referata izvemo, da so bili pobudniki ustanovitve Omizja profesorji Velike

gimnazije v Sarajevu Jakob Žnidaršič in Emilijan Lilek ter Matija Valpotic, Anton Peterlin, Ivan Dolžan in še nekateri drugi. Omizja so skoraj petnajst let uspešno delovala za zbiranje in druženje Slovencev, za njihovo kulturno in prosvetno dviganje ter za ohranitev slovenskega jezika in kulture, v teh od matice oddaljenih krajih, vse dokler se niso 5. novembra 1910 preoblikovala v **Slovenski klub**¹⁸. Med ostalimi dejavnostmi, ki so bile na programu slovenskih Omizij, je nujno omeniti prirejanje javnih predavanj (predavali so večinoma Slovenci - profesorji na sarajevskih šolah, z Žnidaršičem in Lilekom na čelu), družabne večere in obvezne veselice vsako prvo soboto v mesecu. Na njih je nastopal tudi dramski odsek Omizja s kakšnim skečem in bolj veselo igro ter pevski zbor s slovenskimi pesmimi, sklenili pa so take prireditve z obveznim plesom. Ta srečanja niso potekala samo v gostilni Vidmar, temveč tudi v hotelu Evropa, v Društvenem domu ipd. To navado druženja je prevzel tudi kasneje nastali Slovenski klub. Omizja so za svoje člane organizirala tudi izlete v naravo, v okolico Sarajeva, pa tudi bolj daleč!

Prvi regularni zapisnik društva Slovensko omizje je ohranjen za zbor z dne 24. novembra 1908. leta; tu je podana tudi informacija o delu Omizja v preteklem letu, o čemer je poročal Anton Mikuš. Tega leta je Omizje zbiral 43 članov, pretežno enako kakor v prejšnjem obdobju - uradnike in drobne gospodarstvenike.

Zanimanja delavcev za članstvo v Omizju še vedno ni, verjetno zaradi splošne sestave članstva in visoke članarine.

Leta 1908¹⁹ je bilo na omenjenem zboru izvoljeno novo vodstvo Omizja z direktorjem Velike gimnazije, profesorjem Martinom Bedjaničem kot predsednikom, Premorjem kot podpredsednikom, dr. Preindlom kot tajnikom in Jožetom Steindlom kot blagajnikom. Kot odborniki so navedeni ing. Koblar, A. Mikuš (oba zaposlena pri železnici), Lah in J. Knaflič. Omizje tudi to leto še nadalje zbira zelo majhno število sarajevskih Slovencev, vsega 43 članov! Kot članske prostore še naprej uporablja iste prostore v palači Napredka (v okviru hrvatskega društva Napredak; njegove prostore uporabljajo tudi odseki Omizja za svoje vaje in skušnje). Ker ti prostori niso bili primerni za zbiranje in druženje članstva, so razmišljali o graditvi lastnega Slovenskega doma ali vsaj skupnega društvenega doma z društvom Česka beseda, ki bi v tem primeru nosil nevtralno ime Slavenski dom (Slovanski dom). Žal kljub dobri volji z obeh strani do uresničitve te zamisli ni prišlo.

Da bi imela nadzor nad družbenimi organizacijami (katerih število je v BiH že narastlo na stotino), je deželna vlada leta 1909 izdala zakon o nujnosti registracije družbenih organizacij pri policiji. Zato je na predlog profesorja Bedjaniča stekla akcija za reorganizacijo Slovenskega omizja v Slovenski klub, ki bi se kot organizacija sarajevskih Slovencev registriral pri državnih oblasteh in s tem postal javen in uradno priznan. S tem namenom so se lotili izdelave novega statuta (društvenih pravil); tako vlada kot tudi samo Omizje sta ga nekajkrat popravila in predelala, končno pa je bil na zboru Omizja 5. novembra 1910 (na katerem je bil tudi ustanovljen Slovenski klub) tudi uradno sprejet. Ob tej priložnosti je bil za prvega predsednika novega društva - **Slovenskega kluba** - izvoljen dr. Preindel, za podpredsednika Valpotic, za tajnika Knežević, za blagajnika Steindl, uvedli pa so tudi novo funkcijo arhivarja, za kar so izvolili Peterlina. Klubski prostori tudi tega društva so bili še vrsto let v palači Napredka. Klub je nadaljeval pretežno s podobnim programom dela in z dejavnostmi, kakršne je izvajalo tudi Omizje. Novost je bila, da je Klub izdajal svoje posebne »znamkice«, ki so jih morali člani lepiti na vse ugovore na delo Kluba, pa tudi na prošnje in pritožbe, naslovljene na Klub!

Ker je imela po veljavnem zakonu, pa tudi po od deželne vlade potrjenih društvenih pravilih (statutu) država pravico in dolžnost, da nadzira delo Kluba, je moral biti vladin zaupnik navzoč na vseh sejah in javnih prireditvah Kluba; zato je moral Klub najmanj tri dni pred svojimi manifestacijami obvestiti o tem vlado! V okviru »nadziranja dela Kluba« je imela policija pravico do »vpogleda« v poslovanje Kluba in je tako ob pregledu prostorov v nekaj primerih prišlo tudi do poškodovanja in uničevanja dokumentacije in arhivskega gradiva Kluba ter knjižničnega inventarja.

Eden od členov društvenih pravil Slovenskega kluba je kot predpogoj za sprejem v članstvo Kluba zahteval »obvezno poznavanje slovenskega jezika«¹⁴, 12. člen pa je govoril o prenehanju dela samega kluba; pri tem ni prezrl razloga »višje sile« (odlok oblasti!) in je navedel, da se mora v takem primeru izvesti likvidacijski postopek: po tem je treba preostalo premoženje predati ljubljanskemu Društvu sv. Cirila in Metoda, »če Klub ne odloči drugače«.

Tudi Slovenski klub je ohranil uradniško-posestniško naravo članstva, kakršno je imelo tudi Omizje. Med člani - uradniki se omenja 9 uslužbencev deželne vlade, dva carinika, trije profesorji, ostali pa so različni zasebniki - gospodarstveniki¹⁶. To so Peterlin, Valpotic, Kneževič, Stergar, Pezdirc, Štrucelj, Slekovar, Smodiš in Pogorelec, sledita Rožmanič in Žaček ter profesorji Bedjanič, Nemanič in Hrga (Žnidaršič je umrl leta 1903, Nemanič pa je leta 1910 odšel iz Bosne); medtem ko so Brodnik, Batič, Poznič, Bergant, Rozman, Preindl, Dovič in drugi zasebniki različnih strok.

Zaradi take sestave članstva ne presenča, da tudi Slovenski klub ni bil zanimiv za delavski stan slovenskega rodu in so se njegovi pripadniki za zaščito svojih pravic raje vključevali v druge organizacije.

Zaradi utesnjenosti prostorov, katere je Klub uporabljal v stavbi Napredka, je bila čitalnica Kluba nekaj časa v najetem prostoru v gostilni Frankinija v Ulici Čobanija (danes Ulica T. G. Masaryka); avgusta 1913 pa so jo ponovno preselili v palačo Napredka.

Četudi se je v času I. svetovne vojne zaradi bližnjih vojnih akcij, pa tudi zaradi evakuacije precejšnjega števila prebivalcev Sarajeva (celo v Slovenijo) dejavnost Kluba precej zmanjšala, so se tisti člani, ki so ostali v mestu, redno sestajali, večinoma na lastno pobudo! Celo članarina se je zbirala in obveznosti so redno poravnavali. Iz poročila blagajnika Jožeta Žnidaršiča za leto 1917 izvemo, da je bilo v Klubu 44 članov; lahko izvemo celo za njihova imena.

Po koncu I. svetovne vojne je prišlo do izmenjave članstva, ker so bili mnogi člani prejšnjega sistema upokojeni ali prisiljeni, da se izselijo iz BiH, v naše kraje pa so prihajali novi Slovenci, večinoma iz krajev, ki so pripadli drugim državam (Italiji, Avstriji ali Madžarski), kot »novi strokovnjaki«. A tudi ta sprememba v sestavi Slovencev ni bistveno vplivala na zvečanje števila članov v Slovenskem klubu. Še naprej ostaja »gosposko društvo«, ki ne ustreza delavskemu razredu.

Po popisu prebivalstva iz leta 1921 je v Sarajevu od skupno 46.315 izjavilo 1.185 prebivalcev²⁰, da je njihov materin jezik slovenski. Slovenski klub je nanovo registrirala Pokrajinska vlada za BiH v Sarajevu (št. 108, 23. januarja 1922), sedež je imel še naprej v Napredkovi palači, imel pa je celo 238 članov in knjižnico z 220 knjigami.

8. aprila 1934 pride tudi do ustanovitve druge slovenske organizacije v Sarajevu, **Slovenskega delavskega kulturnega društva Ivan Cankar**. Ustanovni zbor je potekal v tedanjem Radničkom domu (Delavskem domu, danes kino Bosna v Alipašini ulici). Tudi to društvo se je polagoma razvijalo in imelo je podoben program dela kakor nekoč tudi Slovenska omizja; izdajalo je tudi svoj časopis **Zora**.

Medtem ko je Slovenski klub polagoma ugasnil zaradi vedno slabšega zanimanja članstva in zamiranja dejavnosti, je Cankar prenehal delati leta 1941 zaradi suma policije, da se ukvarja s protidržavnimi dejavnostmi. Januarja 1941 je policija zaplenila vse njegovo imetje, vključno z dokumentacijo in knjižnico društva, in društvo je prenehalo z delom.

Čeprav je za časa II. svetovne vojne prišlo v Sarajevo veliko Slovencev kot izgnanci, posebno s Spodnje Štajerske, kjer so Nemci izvajali etnično čiščenje, se le-ti niso mogli narodnostno organizirati, ker jih je NDH razglasila za hrvaške državljane (Hrvate). Ti izgnanci so se leta 1945 vrnili na domove v Sloveniji, preostali Slovenci pa so obnovili svoje društvo Cankar; to je z novimi Slovenci, ki so kot strokovna delovna sila prihajali v podjetja, ustanovljena v povojnem obdobju (posebno vojna industrija), delovalo v BiH prav do srbskočetniške agresije. Novo obnovo je slovensko društvo Cankar doživelo med vrhuncem agresije (vojne!) dne 13. marca 1993!

Literatura:

1. V. Mikolji: Povijest željeza i željeznog obrta u Bosni, Zenica 1969.
2. Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463, Knjiga I, »Napredak« - Sarajevo 1991. (II. izdaja)
3. I. Voje: Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku, Radovi sa Simpozijuma »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«, Zenica 1973, str. 63.
4. S. Sitar: Sto slovenskih znanstvenikov, Ljubljana 1987, str. 90.
5. E. Čelebi: Putopis, Sarajevo 1973, str. 493.
6. I. Hadžibegović: Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine, Sarajevo 1980.
7. B. Begović: Iskorišćavanje naših šuma u prošlosti za proizvodnju pepeljike, v »Radovi Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Sarajevu, 4-5 (1954), str. 254.
8. D. Murko: Glasnik HT BiH, 21 (1973-74), str. 71.
9. V. Skarić: Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije, Sarajevo 1937.
10. M. Prstojević: Zaboravljeno Sarajevo, Sarajevo 1991, str. 262.
11. Hronologija radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do 1941. god., Sarajevo 1971.
12. V. Melik: Odmev dogodkov ob okupaciji Bosne in Hercegovine na Slovenskem, v: Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini. Posebna izdaja ANUBiH, knjiga XLIII, Sarajevo 1978, str. 248.
13. T. Kruševac: Sarajevo pod austrougarskom upravom 1878-1918, Sarajevo, 1960.
14. D. Murko: Osvrt na društvenu organizaciju Slovenaca u Sarajevu, »Zora Cankarjeva«, št. 13 (oktober-december 1996).
15. E. Lilek: Slovenci v tujini službujoči šolniki, Celje 1935.
16. M. Grum: Društvo sarajevskih Slovencev (1897-1918), Zgodovinski časopis, 37 (1983), št. 1-2, str. 89.
17. E. Lilek: n. d., str. 15.
18. H. Kreševljaković: Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave 1878-1918, Sarajevo 1969, str. 102.
19. L. Hadžiosmanović: Biblioteke u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine, Sarajevo 1980.

Lj. Bašović: *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1945*, Sarajevo 1986.

20. *Almanah Drinske banovine "Bratstvo-jedinstvo" za 1930. godinu*, Sarajevo 1931, str. 102-103.

21. M. Dolinšek-Divčič: *Dokumenti slovenačkog kulturnog društva Ivan Cankar 1934-1951*, Cankarjevi dnevi - Sarajevo, maj 1993, str. 10.

Prevedla Marta Koren

Summary

On the Centennial of the Slovene Circle, the First Association of Sarajevo Slovenes

The 1878 occupation of Bosnia and Herzegovina by Austria-Hungary paved the way for the mass migration of qualified personnel from all regions of the Monarchy. Demobilized soldiers with a background in teaching, mining, forestry, construction found work in Bosnia and Herzegovina: among them were approximately 20,000 Slovenes, who had the advantage of speaking a cognate language. Since the demand exceeded the supply, the local government welcomed experienced workers from Slovene provinces, so that miners from Idrija, Hrastnik, etc. came to Bosnia. Quite a few Slovenes got jobs in government organs and institutions (counties, districts; hospitals, post offices, the railroad).

Traces of the presence of Slovene-speaking people in Bosnia and Herzegovina date from the earliest period of its history. Among the Saxon miners of the Middle Ages there were supposedly also some Slovenes.

Contacts between Bosnia and Slovenia were also kept alive by Bosnian lords, who sent their children to be educated at European "courts". In this way Herman I of Celje married Katarina Kotromanić, while his son, Herman II, married his daughter Barbara to the German king, later emperor, Sigismund. Because of his kinship with both crowns, Herman II could mediate between them.

In 1530, Austria's emissary, the Slovene Benedikt Kuripečič, wrote a diary describing his travels through Bosnia; another traveler, the Turk Evlija Čelebi, reported on Slovenia.

Some Bosnian last names of unmistakably Slovene origin bear witness to the Slovenes who had come to Bosnia as Turkish prisoners and were partially Islamized.

The number of Slovenes in Bosnia has been subject to constant changes. The first Austro-Hungarian censuses do not mention Slovenes; only the 1910 census list 3.10% of Slovenes, 789 of them in Sarajevo.

The Sarajevo Slovenes first associated in company canteens and inns; in the early 90's some teachers and others, spurred by instances of Slovenes forgetting their mother tongue, declaring themselves to be Croats, started working on the setting up of a Slovene association for the preservation of the Slovene language, culture and customs. In mid-1897 the Slovene Circle was founded, initiated by Jakob Žnidaršič, Emilijan Lilek, Matija Vavpotič, Anton Peterlin and others. The Circle rallied Sarajevo Slovenes, organized public lectures, social evenings, parties, excursions; there were also a drama section and a choir. The first official minutes of the Slovene Circle date only from 1908. All 43 members are either civil servants or businessmen; workers were not interested in the Circle.

In 1908 new officers were elected. Prof. Martin Bedjanič became the Circle's new chairman.

In 1909 the provincial government required all societies to register with the police. The Circle drew up a new statute and re-organized itself into the Slovene Club; its first chairman was Dr. Preindl. The Club continued carrying out pretty much the same program as the Circle.

The government had the right and duty to control the Club's work. A government representative attended its meetings and the police made periodic inspections of the club's premises. The

members of the Slovene Club were also civil servants and property owners. Though diminished, the Club's activities were not interrupted during World War I. In the post-war period, the membership changed, most new members coming from regions which were awarded to other countries. According to the 1921 census, there were 1,185 Slovenes in Sarajevo.

In 1934 the Ivan Cankar Slovene Workers' Cultural Society was founded in Sarajevo. It also published a newspaper, *Zora* (The Dawn).

Because of lack of interest, the Slovene Club gradually faded away. The Ivan Cankar Society stopped working in 1941, because of police allegations it was mixed up in anti-government activities. In 1945 it came to life again, working all the way to the Serbo-Chetnik aggression, experiencing a new renaissance in March 1993, at the height of the war!

Antonija Bernard
Slovenski priseljenci v Franciji

Avtorica prispevka skuša podati občo sliko slovenskega življa v Franciji. Naslanja se na delo in izkušnjo prelata Naceta Čretnika, ki že petdeset let deluje pri tamkajšnji slovenski skupnosti.

The author draws a general picture of Slovene immigrants in France, drawing on the work and experience of the Reverend Nace Čretnik, who has been active among the Slovene community in France for half a century.

Po mnenju nekaterih poznavalcev prebiva v Franciji od 20 do 30 000 Slovencev. Raztreseni so po vsej državi in tudi po socialni strukturi ne predstavljajo enotne skupine. Tako so med njimi že ostareli predstavniki rudniških delavcev, ki so se priselili pred drugo svetovno vojno pa tudi njihovi otroci in vnuki. Po šestdesetih letih so prišli »ekonomski« priseljenci. Danes prihaja iz opustelih industrijskih mest na Štajerskem zaskrbnjujoče število mladih fantov v tujsko legijo.

Če bi pogledali malo v preteklost, bi morali upoštevati tudi »začasne« priseljence, ki so tukaj preživeli del svojega življenja. Francija je kot dežela kulture in svobode že od nekdaj privabljala intelektualce. Vsi vemo, da je bivanje v Parizu vplivalo na marsikateriga umetnika, od Zupančiča pa do Šalamuna ali Ciuhe. Manj znan je dolgo zamolčani Prežihov brat Alojz Kuhar, ki je leta 1936 doktoriral na Sorbonni, ali pa Ruda Jurčec. Med »začasnimi« so bili tudi poljski delavci: nekateri so delali na francoskih poljih nekaj let in se vrnili, drugi so prihajali več let zaporedoma na sezonsko delo. Po porazu španskih republikancev so se v Franciji znašli tudi španski borci, med vojno pa Slovenci - nemški vojni ujetniki, ki so bili nameščeni po velikih kmetijah v Normandiji ali v pokrajini Beauce, kjer so tako pridno delali, da je bilo kmetom kar žal, da se je vojna končala.

Kot vidimo, je pretok slovenskega življa v Franciji zelo pester in raznolik. Potrebno bi ga bilo temeljito preučiti, tako v njegovi sedanosti, socialni in krajevni, kot tudi v njegovi preteklosti, ki jo sestavljajo različne plasti. Nadvse zanimivo bi bilo na primer

spoznati individualne usode ljudi: kako so se znašli v popolnoma tujem okolju, v neznanem jeziku, tu in tam v skupini, največkrat pa čisto osamljeni? Kako so se organizirale skupnosti? Kako so se ohranjale in še ohranjujejo svoj jezik in kulturo v silno asimilacijskem okolju? Kako se je vzdrževal stik z domačimi, z domovino? Kako se je odvijal socialni vzpon prišlekov, njihovih otrok in vnukov? Kako je kmečki fant postal avtoprevoznik in njegov sin zdravnik?

Raziskovalec bi lahko začel s statistiko, prebrskal arhive tako v Sloveniji kot v Franciji. V nekdanjih rudniških revirjih na severu in vzhodu Francije bi se gotovo našli zanimivi dokumenti v župnijah, v šolah, v še obstoječih organizacijah. V arhivih jugoslovanske ambasade se gotovo hranijo listine, ki pričajo o priseljencih šestdesetih let. Najbrž tudi arhivi OZNE hranijo število in imena beguncev po petinštiridesetem letu, ki so jih potem skrivaj nadzorovali razni »kulturni atašeji«. Tudi v Prekmurju se še najde kakšna starka, ki bi vedela pripovedovati o ogromnih francoskih kmetijah, na Štajerskem pa sem večkrat srečala bivše vojne ujetnike, ki so me pozdravili s trdim »bonjour« ali pa se pobahali s francosko kletvico.

Za začetek sem hotela poiskati koga, ki bi poznal kar največ slovenskih prišlekov, ki bi bil v stiku s tistimi na severu, pa s tistimi, ki živijo v Parizu in njegovi neskončni okolici, pa v Nici ali v osrednji Franciji. In spomnila sem se, da takega človeka pravzaprav poznam. To je prelat Nace Čretnik. Še vedno energičen in čil duhovnik, v preteklosti tudi navdušen alpinist, praznuje letos svojo zlato mašo. Rojen je leta 1917 v Šaleku pri Velenju, bogoslovje je študiral v Mariboru, potem pa v Ljubljani in v Parizu, za duhovnika pa je bil posvečen v Brixnu. Leta 1947 je bil imenovan za ravnatelja Slovenske katoliške misije v Franciji. Tako lahko rečemo, da ima za seboj ne samo 50 let duhovniškega dela, ampak tudi 50 let splošne človeške dejavnosti med Slovenci v Franciji.

Res je sicer, da si pred kakšnim desetletjem nihče v Sloveniji ne bi upal pisati o delu Naceta Čretnika. Duhovniški poklic in povezanost z povojnimi begunci v Franciji, v Združenih državah, v Avstraliji in v Argentini ga je zaznamovala pri bivšem režimu kot »sovražnika naroda«. In še sedaj se najdejo ljudje, nesposobni otresti se priučenega enoumja, ki gledajo nanj in na njemu podobne Slovence kot na pošast, ki se ji nikakor ne smemo približati. Seveda ti ljudje ne vedo, da je Nace Čretnik na primer že leta 1966 na vprašanje »Kako si zamišljate državnopravni položaj in odnose Slovenije v bodočnosti?« napisal misel, zelo podobno tisti, ki jo najdemo več kot 20 let pozneje v sloviti Novi reviji št. 57: »Iz vseh dosedanjih izkušenj bi bila samostojna demokratska država Slovenija, ki bi se direktno vključila v Evropsko skupnost, najbolj idealna rešitev, katero bi gotovo vsi Slovenci iz srca sprejeli.«¹ Predstavljamo si lahko težko življenje navadnih izseljencev, za begunce pa je bilo seveda veliko hujše. Nace Čretnik primerja usodo njemu podobnih križevemu potu, na katerem so morali »pred svojimi lastnimi brati iskati zatočišča pri tistih, ki so nas cenili - a ne razumeli - kot protikomuniste, a nas gledali postrani in mrzili, ker so vedeli, ker vedo, da so nam slovenska zemlja in njene pravice svetejše kot naša osebna svoboda in naše osebno življenje«².

Nič čudnega torej, da se je v svojem dušnopastirskem delu zanimal za vse Slovence v Franciji in je o njih kot izseljenski skupini napisal tudi kratko študijo, ki bi lahko služila kot uvod v preučevanje te skupnosti³.

¹ Svobodna Slovenija 1966, Buenos Aires, str. 256.

² Prav tam, str. 253.

³ »Slovenski živelj v Franciji«, Cerkev v sedanjem svetu, Ljubljana 1972, VI, 1-2, str. 10-13.

Če si pomagamo z njegovim člankom in odgovori, ki mi jih je dal na moja vprašanja, dobimo kar zanimivo splošno sliko o Slovencih v Franciji. Če izvzamemo povojne begunce, so bili med slovenskimi priseljenci večinoma preprosti ljudje, ki so jih združevali Cerkev in z njo bolj ali manj povezana društva. »Čeprav nekateri pred odhodom niso bili preveč verni, so se v tujini, polni domotožja in sle po domači besedi, radi približali nedeljskemu srečanju ob maši,« pravi Nace Čretnik.

V Francijo so se Slovenci začeli priseljevati šele po 1922. letu, ko jim je obljubljena dežela Amerika zaprla vrata. »Slovenski delavci so prihajali zlasti v rudnike severne Francije (predvsem Pas-de-Calais, pa tudi Nord), kjer je bilo kmalu čez 6000 Slovencev, in v rudnike vzhodne Francije (Lotaringija), čez 4000 Slovencev. Naravnost iz domovine, nekaj pa tudi iz pravkar imenovanih rudnikov severne in vzhodne Francije, so Slovenci prihajali v rudnike srednje Francije: La Machine (okrog 800), Montceau-les-Mines, in v premogovno kotlino Brassaca (la Combelle, Charbonnier-les-Mines), nekaj sto jih je prišlo tudi v rudnike v južni Franciji (La Grande Combe in departma Aude).«⁴

Iz Prekmurja so prihajali poljedelski delavci v bogate žitorodne pokrajine v pariški kotlini, drugi pa so sezonsko delali v departmanu Loiret na poljih sladkorne pese. »Ne smemo pozabiti Primorcev, ki so kot italjanski državljani prišli bodisi v rudnike bodisi v poljedelstvo in lesno industrijo v jugozahodne pokrajine okrog Bordeauxa; Slovenci s Kočevskega skupaj s Čabrance pa so se specializirali za gozdna dela.«⁵

Na začetku druge svetovne vojne so Slovenci iz vzhodnih delov Francije bežali s svojimi francoskimi sotrpini pred Hitlerjevo vojsko. Nace Čretnik se dobro spominja zmede in natrpanih cest ter svojega burnega in nevarnega »peš potovanja« od Pariza do Marseilla. Po vojni so se nekateri Slovenci iz svojih porušenih vasi vrnili domov, s pokojnino in tudi s silikozo, čeprav jih tudi domovina ni sprejela z odprtimi rokami.

Po vojni pa je prišel tudi drugi val - begunci. Največ jih je prihajalo s Primorskega. Zakaj? »Ker so bili blizu meje,« mi odgovori Nace Čretnik. Šli so preko Italije in potem zopet skrivaj preko italijansko-francoske meje. »Pot je bila nevarna in nekaj se jih je na gorskih stezah ponoči tudi ubilo.« In Nace Čretnik mi pripoveduje anekdoto o beguncu, ki je najprej prišel v Francijo sam, ženo s temi otroki pa pustil v Italiji. Potem pa je hodil po »kose« svoje družine. Ko ga je francoska policija že tretjič dobila, tokrat z zadnjima dvema otrokoma, so ga vprašali: »Ali je sedaj družina kompletna?« Potem so si iskali dela v gradbeništvu. In, kot pravi Nace Čretnik, se jim je najbolj priljubila Azurna obala, ne zaradi lepote, ampak zato, ker je tam toplo in so lahko »stanovali« kar po parkih.

V teh časih je bila tudi v Franciji velika stanovanjska kriza. Nace Čretnik se spominja, kako so ljudje prihajali k njemu v Misijo, včasih po 10 - 15 ljudi na dan, in prosili pomoči. Družinam z majhnimi otroki je bilo treba najti sobico v kakšnem zakotnem in že prenatrpanem hotelu, jim pomagati pri dokumentih, kajti skoraj nihče ni obvladal niti besedice francoščine. »Za mnoge od teh je bila Francija samo prehodna dežela in odskočna deska za severno Ameriko in Avstralijo.«⁶

Tretji del predstavljajo »uradni« izseljenci iz Titove Jugoslavije, torej tisti, ki so prihajali po šestdesetih letih »na prakso«, to je na delo s potnim listom in vizo. Bili so samo kaplja v velikem jugoslovanskem morju, ki so ga sestavljali predvsem Srbi in v manjši meri Hrvati. Le zelo redki Francozi, ki sicer ne poznajo razlike med narodnostjo in državljanstvom, so med njimi ločevali. Večinoma so to bili kvalificirani delavci, ki jih je

⁴ Prav tam, str. 10.

⁵ Prav tam.

⁶ Prav tam, str. 11.

takrat primanjkovalo. »Tudi ta skupina se je usmerila predvsem na industrijo; mnoga slovenska dekleta pa so takrat začasno prevzela mesta služkinj in gospodinjskih pomočnic po večjih mestih, zlasti v Parizu. Začasno pravim, ker so se mnoga kmalu pomožila in slovenskih ženinov ni manjkalo«, piše Nace Čretnik.⁷

Kakšne so bile skozi čas zveze z matično domovino? Pri prvem valu so ostajale kljub razdalji dovolj tesne. Ohranjati jih je pomagalo tudi združevanje v skupnosti, ki so bile tradicionalne v rudarskih revirjih, tudi med domačini. Ob težkem in nevarnem delu ustvarja skupnost pravo človeško protiutež. Razna društva svete Barbare, zaščitnice rudarjev, so se razvila posebno na severu in vzhodu Francije. Organizirali so se slovenski prazniki, delovale so šole, prihajali so gostje iz Slovenije. pripovedovali so mi o pevskih zborih in celo o nastopih Sokolov.

Za begunce po drugi svetovni vojni so bili seveda odnosi z matično domovino sprva povsem onemogočeni, potem pa dolgo otežkočeni. Rekla bi, da nekaj nezaupanja obstaja še sedaj. Pred leti sta baje dva študenta poskušala opraviti neke vrste anketo med priseljenci, vendar brez velikega uspeha, kajti ljudje so se spraševali, kakšen bi lahko bil namen zbranih podatkov.

Tretji val priseljencev je bil seveda povezan z jugoslovanskim veleposlaništvom, predvsem iz čisto administrativnih razlogov. Redki so bili tisti, tudi pri starejših generacijah, ki so iskali ali pa našli pri predstavnikih Jugoslavije kakršno koli vez z domovino. Ker niso znali srbohrvaščine, so se sporazumevali v francoščini, po drugi strani pa se je, kot pač v vseh komunističnih državah, nanje gledalo ne kot na državljane, ampak kot na podložnike. V tujini se je ta pogled trdo občutil. Sama se spomnim, da se nisem ničesar bolj bala kot rednega obiska na konzulatu ob podaljšanju potnega lista. Nikjer se nisem počutila tako ponižano.

Nikjer se nobenemu priseljencu nista cedila med in mleko, kot se je včasih mislilo v domovini. Tujina ni dobra in popustljiva mati, ampak trda mačeha. Morda pa je včasih tudi pravičnejša, vsaj do tistih, ki se dela in truda ne boje. S pridnostjo in s trdim delom so si preprosti ljudje marsikaj pridobili, in to ne samo na materialnem področju. Napredovali so v službi in si pridobili spoštovanje Francozov. Med potomci rudarjev in poljskih delavcev je veliko šolanih ljudi, tudi takih, ki so se učili v najbolj prestižnih visokošolskih ustanovah.

Nujno bi bilo opraviti pravo raziskovalno akcijo med posamezniki raznih skupin in generacij Slovencev v Franciji. Nadvse zanimiva bi bila pričevanja najstarejših, iz predvojne generacije. Tudi povojni begunci bi lahko marsikaj povedali, ne samo o težavah v tujini, o domotožju in o iskanju nove domovine, temveč tudi o pogojih, ki so jih primorali, da so zapustili svoje kraje in največkrat tudi najdražje ljudi.

Veliko Slovencev je ostalo razkropljenih po vsej Franciji, drugi, posebno tisti iz prvega vala, pa so osnovali svoje posebne skupnosti, v katerih se je razvijalo njihovo družabno življenje. K tem prvotnim skupinam so se potem pridruževali poznejši prišleki. Take prvotne organizirane skupnosti obstajajo še danes v Méricourtu (Pas de Calais), v Merlebachu (Moselle), v Nici in v Parizu. Druži jih predvsem kulturno in versko življenje. Tako najdemo pri vseh šole (navadno nedeljske), glasila, pevske zборе, dramatična društva. Poudariti je treba, da te skupnosti delujejo na temeljih prostovoljnega dela, da mnogi posamezniki žrtvujejo veliko časa, denarja in skrbi za ohranitev slovenstva. Zanimivo je, da se je med temi skupnostmi ohranil ta, za sodobne Slovence v matični

⁷ Prav tam.

deželi nekoliko zastarel ideal kulturnega delavca, pripravljenega delati za skupnost, brez plačila, brez čakanja na razne podpore, ki imajo navadno le malo učinka. Preživetje kulture med izseljenci namreč ni nikakršen čudež, kot piše T. Kermauner za Slovence v Argentini, ampak rezultat čisto konkretnega, vsakdanjega in ne ravno slavnega dela in požrtvovalnosti posameznikov. V tem pa so v bistvu tudi temelji preživetja Slovencev kot naroda. In zasluge duhovnikov, podobnih Nacetu Čretniku, je tudi vredno omeniti.

V prihodnje bi rada usmerila nekaj študentov višjih razredov Inštituta za vzhodne jezike, kjer deluje stolica za slovenščino, na raziskovanje med temi slovenskimi skupnostmi. Bilo bi ne samo zanimivo tako za Francoze kot za Slovence, ampak tudi vzgojno. Kaj je namreč lepšega za mladega človeka kot živ primer ljudi, ki se niso bali napora, da bi se vključili v tujo družbo in ki jim ni bilo žal truda, da bi obdržali in pospeševali svojo kulturo. V društvih Slovencev bi se lahko srečali z mnogimi, ki so sodelovali v tej skupni zgodbi. Marsikje so se izdajala ali pa se še izdajajo lokalna glasila, lističi, kjer so zapisani najvažnejši dogodki. Nace Čretnik mi je povedal, da je v Parizu izšlo celo nekaj števil 'Pariškega Slovenca'. Našli bi se še plakati o nastopih pevskih zborov in drugih skupin. Morda se kje še hranijo sezname učencev slovenskih šol. Tudi slovenski duhovniki (sedaj so trije) bi bili v veliko pomoč, saj redno obiskujejo Slovence po vsej Franciji in še dostikrat pomagajo starejšim ljudem pri tako kočljivih zadevah kot so davki ali pa dediščine. Dostikrat predstavljajo vez med razkropljenimi posamezniki in tudi med skupnostmi. Kot Nace Čretnik bi lahko marsikaj povedali in nas približali slovenskim družinam v Franciji. Dela je torej na pretek in lotiti se ga je treba čimprej in brez kakršnihkoli predsodkov.

Résumé

Si l'on tient compte de toutes les générations, il y a en France actuellement de 20 à 30 mille Slovènes. Cette communauté à plusieurs strates s'est formée lentement, depuis les premiers arrivés après 1922 jusqu'aux immigrés économiques des années 60 et 70.

Ces différentes vagues se sont fixées dans diverses régions, ce qui explique la dispersion des Slovènes en France. Avant la Seconde guerre mondiale, ils venaient surtout dans les mines du Nord et de l'Est, cependant que les ouvriers agricoles, en partie saisonniers, originaires surtout du Prekmurje, travaillaient surtout dans les grandes exploitations agricoles en Normandie et dans le Centre. Après la guerre vinrent les réfugiés politiques, pour lesquels la France était surtout un pays de passage pour l'Amérique ou l'Australie. Ils furent suivis après les années 60 par les émigrés économiques qui trouvaient du travail dans l'industrie, surtout dans le bassin parisien et dans d'autres grandes villes.

Le prélat Nace Čretnik, originaire de Šalek près de Velenje, est parmi ceux qui connaissent le mieux la communauté slovène en France. Il travaille au milieu de ses compatriotes depuis 50 ans. Les communautés avaient commencé à s'organiser dès le début, surtout dans les bassins miniers. Elles se regroupaient principalement autour des activités culturelles et religieuses. L'auteur estime qu'il serait temps d'étudier aussi bien la vie de ces communautés que les destins individuels.

Nives Sulič
Rodila sem se v Clevelandu in sem Slovenka¹

Razprava obravnava etnično identiteto Slovencev vseh generacij v Združenih državah Amerike, zgodovino njihovega priseljevanja, oblikovanja prvih etničnih skupnosti, in sprememb v življenju prve in kasnejših generacij. Vse to pa pogojuje simbolično pripadnost slovenskemu etničnemu prostoru, ki jo ameriški Slovenci izražajo skozi predusem otipljive ziroma jasno zaznavne simbole, ki jim v Sloveniji ne pripisujemo izjemne pomembnosti.

The paper deals with the ethnic identity of Slovenes of all ages in the United States of America, the history of their immigration, the formation of the first ethnic communities and the changes in the life of the first and later generations. All this has led to a feeling of symbolic belonging to the Slovene ethnic territory, which Slovene Americans express through tangible or readily recognizable symbols to which Slovenes living in Slovenia attach no particular importance.

Definicija etnične pripadnosti ameriških Slovencev, torej skupine ljudi, ki živi v tako multikulturni družbi kot so Združene države Amerike, ni preprosta. Člane določene etnične skupnosti povezuje zavest o skupni etnični identiteti, zgodovini, jeziku, religiozni pripadnosti, načinu življenja, določenih vrednotah. Ob tem se zastavlja vprašanje, če lahko govorimo o slovenski etnični identiteti tudi pri pripadnikih druge, tretje ali četrte generacije ameriških Slovencev, in kaj je tisto, kar jo pogojuje.

---

¹ Naslov je povzet po odlomku iz članka pisateljice in pesnice Rose Mary Prosen iz Clevelanda. Odlomek navajam v celoti:

«Člani moje generacije so postali Američani. Šele ko sem zaključila gimnazijo, sem se začela spraševati, kaj pomeni biti Američan. Če me je kak tujec vprašal, kakšne narodnosti sem, sem zmeraj odvrnila, 'Slovenka sem,' čeprav sem se rodila v Clevelandu, prav tako kot moja mama in oče. Vsi moji stari starši so bili iz Slovenije.»

Rose Mary Prosen, *Looking Back*, v: *Growing up Slavic in America*, Middletown, Pennsylvania 1976, 12.

Ko govorimo o etnični identiteti slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v Združenih državah Amerike, ne moremo mimo vsaj skopega orisa procesa, ki jih je privedel do tega, da so zapustili znano okolje in ljudi in se podali svojim sanjam naproti. Čeprav najdemo Slovence v Združenih državah že desetletja pred tem, pa je največji val izseljevanja s slovenskega ozemlja potekal v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja, se nadaljeval v prvih dveh desetletjih tega stoletja in se po letu 1924, ko so Združene države omejile priseljevanje, unesel, čeprav ne popolnoma. Večje število slovenskih priseljencev, političnih beguncev, je prispelo v Združene države še v letih po drugi svetovni vojni, vendar je bilo njihovo število v primerjavi z množico izseljencev, zaradi katerih so nekatere slovenske vasi skoraj opustele, precej manjše.

Vsak izseljenec, ne glede na to ali je zapustil domovino sam ali s skupino sovaščanov ali prijateljev, ali ga je na drugi strani oceana pričakoval kak sorodnik ali znanec ali ne, je moral skozi lasten »obredni prehod«, »rites de passage«, ki je obsegal več faz: odločitve za izselitev, pripravljanja potrebnih dokumentov in prtljage, slovesa od domačih in od skupnosti, prečkanja oceana, prihoda v neznano okolje in nastanitve v novem kraju, počasnega vraščanja vanj, postopne adaptacije in morebitne kasnejše asimilacije. Tako kot je razlogov za izselitev mnogo in so se ljudje odločali za ta korak ne samo zaradi ekonomskih okoliščin, temveč tudi zaradi osebnih težav s člani družine, zakoncem ali skupnostjo, zaradi izogibanja vojaški obveznosti, želje po lahkem zaslužku ali radovednosti in avanturizmu, tako tudi vsak izseljenec ni izkusil prav vseh navedenih faz prehoda, večina pa vendarle. Večini je skupno tudi to, da so si predstavljali svoje življenje na drugi strani oceana na idealiziran način, realnost pa je bila drugačna od pričakovane.

Vendar pa se je kljub svarilom takratnih časopisov, ki so izhajali na Kranjskem, in kljub v začetku sicer še redkim vestem o trdih življenjskih razmerah v obljubljeni deželi odločalo za ta korak mnogo tistih, ki so verjeli, da je Amerika obljubljena dežela, ali pa niso videli drugega izhoda.

»V domači vasi so takrat že imeli 'Amerikance'. To sta bila Lukatov in Gričerjev oče, ki sta odšla med prvimi v Ameriko. Vsak mesec so njune žene dobivale pisma in v marsikaterem je bil dolar. Dobro so se imeli in dostikrat so večerjali cvrtje. Prava senzacija za vso vas je bilo, ko sta se dva Amerikanca vrnila domov. Nosila sta svetle škripajoče čevlje in po zadnji modi ukrojene obleke ter sta ženketala z dolarji. Takrat je Toneta prijelo, da mora v Ameriko za vsako ceno.«²

Zaradi netočnih izseljenskih statistik v Avstroogrski, prištevanja slovenskih izseljencev med Avstrijce in ameriških statističnih popisov, ki so združevali slovenske in hrvaške priseljence v eno samo skupino, pa tudi zaradi povratnikov, ki so se med gospodarskimi krizami v ZDA vrnili v domovino in se v času gospodarskega razcveta zmeraj znova vračali v ZDA, je izredno težko številčno opredeliti, koliko Slovencev se je izselilo v ZDA pred letom 1924. Nek pisec je v časopisu Domoljub leta 1911 objavil podatek, da v Severni Ameriki, to je v ZDA in Kanadi, živi okoli 75.000 slovenskih rojakov.³ Mogoče pa je z gotovostjo trditi, da je največ izseljencev prihajalo z Dolenjskega in iz Bele krajine, v malo manjši meri tudi iz Prekmurja in Notranjske.

Sprva so bili ti izseljenci pretežno moški, večinoma kmetje, nekvalificirani delavci ali obrtniki, zato so lahko dobili le slabo plačano delo v industrijskih tovarniških gigantih,

² Anton Valentinčič, S krono ter s podobico sv. Antona po srečo in kruh v Ameriko, v: Slovenski izseljenski koledar '54, Ljubljana 1953, 107.

³ Marjan Drnovšek, Pot slovenskih izseljencev na tuje, Ljubljana 1991, 45.

predelovalni industriji, rudnikih, v gozdovih ali pri gradnji cest. Amerika, ki se je na prehodu stoletja naglo razvijala in je potrebovala obilico nove delovne sile za svojo naglo rastočo industrijo, jih je sprejela z odprtimi rokami, vendar pa ne brez predsodkov pred njihovo drugačnostjo. Večina slovenskih izseljencev se je podala v ZDA trdno odločena, da se po nekaj letih dela, ko se jim bo nabral zejeten kupček denarja, vrne domov in s prihranki kupi zemljo, popravi domačijo, poplača dolgove in zaživi boljše življenje kot pred izselitvijo. Zato se niso imeli za izseljence v pravem pomenu besede in se jim ločitev od doma ni zdela tako usodna. Poleg tega so ob prihodu zavestno poiskali rojake ali sorodnike, od katerih so dobili prve napotke o tem, kje naj si poiščejo prenočišče ali delo, katera slovenska družina sprejema *boarderje* (podnajemnike), kje v bližini je slovenski *salun*, kjer se ob koncu tedna zbirajo Kranjci. Tako so nastajale neformalne skupnosti, kasneje pa so tam, kjer je bilo naseljeno večje število slovenskih izseljencev, začele nastajati sprva slovenske etnične soseske in pozneje slovenske skupnosti s svojimi organizacijami in ustanovami. S kasnejšim prihodom celih družin ali pa žena in otrok, ki so se pridružili možem in očetom v ZDA, se je status slovenskih izseljencev spremenil. Sedaj so imeli okoli sebe najožje družinske člane in so lahko razmišljali o stalni naselitvi na ameriških tleh. Sedaj so bili pravi izseljenci, vendar še vedno trdno odločeni, da bodo v novi domovini uspeli in tako olajšali življenje sebi in svojim otrokom.

Ob koncu 19. stoletja je bilo v Clevelandu, za katerega so kasneje menili, da v njem živi več Slovencev kot v Ljubljani, že toliko slovenskih izseljencev, da so se lahko oblikovale tudi prve slovenske ustanove, bodisi na gospodarski, kulturni ali verski podlagi. V območju okoli ulice St. Clair, pa tudi v predelih Newburga in Collinwooda, se je slovenski izseljenec počutil kot doma: okoli sebe je slišal slovensko govorico, nakupoval je v slovenskih trgovinah, ob koncu tedna zahajal v slovenske gostilne, na ulici srečeval znane obraze. V cerkvi Saint Vitus, sv. Vid, je lahko poslušal mašo v slovenskem jeziku, čez desetletje pa se ji je pridružila še cerkev Saint Lawrence, sv. Lovrenca, v katero so zahajali Slovenci iz Newburga. Za dostojen pokop je poskrbel slovenski pogrebni zavod. »Svoji k svojim,« so pozivali reklamni oglasi v slovenskih časopisih.

Slovenske soseske so priseljencem znatno ublažile šok ob privajanju v tuje okolje. Adam Walaszek celo meni, da »priseljenci ob srečanju z Ameriko /.../ niso občutili nikakšnega kulturnega šoka. Novi svet se ni po mnogočem razlikoval od tistega, kar so poznali na stari celini.«⁴

Delno je to res, vendar pa se je ob prihodu na ameriška tla za priseljence marsikaj zelo spremenilo. Slovenski izseljenci so zapustili življenje, ki se je odvijalo v glavnem na vasi, kjer je veliko vlogo igralo sorodstvo, kjer so bile socialne norme in predpisani - čeprav ne formalizirani - vzorci obnašanja pogoj za pripadnost vaški skupnosti, in kjer je bila cerkev tako socialno kot duhovno središče za večino vaščanov. Družinska kmetija je bila vrednota, ki se je prenašala iz roda v rod, in s katero se je lahko vaščan identificiral. Bogastvo se je merilo z velikostjo zemlje, ki je posameznika preživljala. Na čelu družine je bil pater familias, ki je sprejemal vse pomembnejše odločitve. Vzgoja otrok in vzdrževanje doma - seveda poleg potrebnega dela na polju ali v hlevu - je bila domena žensk. Otroci so vedeli, kaj je njihova dolžnost, in so po svojih močeh pomagali pri delu. Vsakdo je poznal pravila obnašanja in je vedel, kako se mora vesti svojemu

⁴ Adam Walaszek, *Encountering and Building a City: Immigrants in America, 1880-1920*, v: *Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje*, Ljubljana 1996, 141.

socialnemu statusu in položaju v okviru vaške skupnosti primerno. Vaška skupnost je funkcionirala kot dobro naoljen mehanizem, življenjski cikel pa je bil podrejen zahtevam letnih časov in katoliškega koledarja. Vaščani, mnoge med njimi so družile tudi sorodstvene vezi, so si medsebojno pomagali, kazni za tistega, ki se ni pokoraval zahtevanim normam, pa je bila v psihološkem smislu zelo visoka.

Spremembe so bile velike, mnoge med njimi tudi zelo boleče. Priseljenci so bili naenkrat odtrgani od zemlje, ki jo je za večino zamenjal trušč in vrvenje velikega mesta. Razširjene družine in vaške skupnosti, ki je svojim članom nudila zavetje, naenkrat ni bilo več, večinska anglosaksonska družba pa jim je dala vedeti, da ne sodijo vanjo. Pesnica Rose Mary Prosen iz Clevelanda, pripadnica druge generacije ameriških Slovencev, je občutja izseljencev opisala kot precej travmatična:

-V enem samem orjaškem skoku je kmet postal delavec v velikem mestu. O čem je ponoči sanjal? Koliko juter je vstal in se peš, v temi odpravil v tovarno, kjer je služil denar, da je lahko kupil kruh? Kruh, ki ga je nekoč pridelal iz lastne pšenice. Kakšne spremembe so plamtele v njegovi duši? Nekateri možje so pili. Gostilna na vogalu je bila ob petkovih in sobotnih večerih zmeraj polna - to je bil njihov čas za psihoanalizo, ko so se spominjali doma. Nekateri so se vse življenje počutili kot brezdomci, nikoli se niso naučili angleščine, nikdar niso zapustili slovenske soseske, tiščali so se svojih, svoje zaplate zemlje, in še zmeraj živeli kot delavci na veleposestvu kakega bogataša. Poznali so svoje meje - omejitve, ki so jih njihovi otroci presegli in premagali. Cena kruha je bila visoka.*⁵

Nekatere spremembe pa so bile dobrodošle. V tradicionalnem okolju vaške skupnosti je ženska pridobila socialni status s poroko in kot poročena žena navadno ni delala zunaj doma oziroma družinske kmetije. Na ameriških tleh pa moževa služba ni bila nekaj samoumevnega in stalnega; marsikatera žena je morala poiskati plačano delo in tako izboljšati družinski proračun. Tradicionalna delitev dela med spoloma se je tako spremenila, z njo pa se je zamajala tudi tradicionalna vloga moškega kot skrbnika za svojo družino in obenem okrepila samozavest ženske, ki je tako postala manj odvisna od svojega moža. Marie Priesland je dobila prvi občutek, da je življenje na ameriškem kontinentu drugačno kot doma, že ob prihodu na Ellis Island pred izkrcanjem v New Yorku:

*Skupina slovenskih izseljencev, med katerimi je bila tudi avtorica, je prispela v New York. /.../ Bilo je lepo jutro v maju leta 1906. Po odhodu s francoske ladje La Touraine so nas prepeljali na Ellis Island, da bi nas pregledali in spustili na kopno./.../ Slovenskih izseljencev je bilo vsaj sto. Ločili smo se, kot smo bili navajeni od doma - moški na desno, ženske z otroki na levo. /.../ Dan je bil topel in bili smo zelo žejni. Nekdo med nami, ki je znal angleško, je vprašal bližnjega stražarja, kje bi lahko dobili požirek vode. Stražar je odšel in se kmalu vrnil z vedrom vode, ki ga je postavil pred skupino žensk. Nekaj moških je naglo pristopilo, da bi pilo, vendar pa jih je stražar odrinil, rekoč: 'Najprej dame!' Ko so ženske izvedele, kaj je rekel, so bile osuple, saj so bile v Sloveniji tako kot v vsej Evropi ženske zmeraj za moškimi. Nekdo je to slikovito razložil takole: 'Najprej mož, potem dolgo nič, nato pa žena.' Srečna zaradi nenadnega preobrata dogodkov je neka starejša ženska stopila naprej in zavpila: 'Živijo Amerika, kjer so ženske prve!'⁶

⁵ Prosen, Looking Back, 13.

⁶ Marie Priesland, From Slovenia to America, Chicago 1968, 19.

Slovenski izseljenci so hitro spoznali, da Amerika sicer potrebuje obilico nove delovne sile, da pa vlada spričo števila priseljencev z vsega sveta tudi močna konkurenca in da dela ni tako lahko dobiti. Poleg tega je tudi naglo se razvijajoče ameriško gospodarstvo poznalo obdobja gospodarske rasti in padcev, in izkušnje so jih naučile, da so bili v obdobju gospodarskih kriz ali v primeru nesreč ali poškodb na delu prepuščeni sami sebi, saj so se sindikati šele pričeli razvijati. V zadnjih letih 19. stoletja in v prvem desetletju 20. stoletja so tako pričele nastajati *slovenske podporne jednote* s svojimi društvi po vsem ozemlju ZDA, kjer so živeli Slovenci. Te bratske organizacije so ob plačilu članarine pomagale svojim članom ob izgubi dela, med boleznijo, v obdobjih štrajkov, ali so v primeru smrti pomagale svojcem. Sprva so opravljale funkcijo zavarovalnic in velika večina Slovencev je bila včlanjena v katero izmed njih glede na svoj svetovni nazor, dobivala pa je tudi časopise, ki so jih izdajale te podporne enote.

Časopisi, ki so jih izdajale posamezne podporne enote, so bili pisani prav za izseljence in prilagojeni njihovim izkušnjam, izobrazbi in dojetanju sveta. Svojim bralcem so posredovali informacije o dogodkih v slovenskih naselbinah, jih po svojih močeh vzgajali in vplivali na javno mnenje. Bralec je preko časopisa lahko izvedel za najrazličnejše novice v Sloveniji, poiskal sorodnike v drugih krajih Amerike, prebiral pesmi, črtice ali romane v nadaljevanjih, se razvedril ob humorno napisanih stalnih rubrikah in prek oglasov izvedel, katere prireditve lahko obiše v svojem kraju ali v bližnji okolici. Na tak način je časopis krepil občutek pripadnosti slovenski etnični skupnosti v novem okolju. Uredniki in novinarji so opravljali tudi delo neformalnih psihologov in socialnih delavcev, saj so bralcem pomagali z nasveti reševati najrazličnejše probleme ob soočanju s spremembami, z drugačnim načinom življenja in s posledicami, ki jih je le-to prinašalo. Prispevke iz svojih naselbin so v časopise pošiljali tudi ljudje, ki v stari domovini ne bi nikdar prijeli za pero, v novi pa so čutili potrebo, da rojake obveščajo o dogodkih iz svojega okolja:

Cenjani urednik

Smithton, PA

Dne 23. januarja je naš rojak Vavpotič za vedno zatisnil oči v bolnišnici v McKeesportu. Bolehal je skoraj dve leti za proletarsko boleznijo - sušico - in pri društvu ni bil nobenem... Glej, naenkrat izveva, da je Vavpotič že deset dni mrtev in da leži pri pogrebniku, da se kdo zavzame zanj in mu oskrbi pogreb.

*Joseph Radišek,
glavni porotnik⁷*

»Dopisi.«

Davis, W. Va.

Tem potom želim izraziti iskreno javno zahvalo članom in članicam društva sv. Janeza Krstnika, št. 106 JSKJ, za lepo božično darilo. Društvo je namreč plačalo iz svoje blagajne enomesečni asesment za uso družino Franka Okolisha, kateri se je poškodoval pri delu v premogovem rovu in je na bolniški listi že osem mesecev. /.../ Najlepša hvala za ta izraz pravega bratstva vsem članom in članicam!

Antonia Okolish⁸

⁷ Glasilo SNPJ, 8. feb. 1916, 3.

⁸ Nova doba (New Era), 4. jan. 1939, 5.

Delovanje podpornih enot se je hitro razširilo tudi na kulturne in izobraževalne aktivnosti. V njihovem okviru - pa tudi kot samostojne ustanove - so nastajale šole za otroke, pevska in dramska društva, telovadni odseki, slovenski domovi in domovi za ostarele. Tako so se slovenske skupnosti na ameriških tleh krepile, obenem pa predstavljale nekakšno zaščitno plast, ki je blažila prilagajanje novim razmeram in novemu načinu življenja. Vendar so istočasno do določene mere zavirale proces asimilacije slovenskih izseljencev v večinsko družbo, saj so jih od nje izolirale. Ni se bilo treba učiti angleškega jezika, ker je slovenska soseska omogočala življenje v relativni izolaciji. To je veljalo še zlasti za ženske, ki so bile v manjši meri zaposlene zunaj doma kot moške, ki so morali obvladati vsaj nekaj angleških besed, če so hoteli najti bolj plačano službo. Vendar pa to ni bilo značilno le za slovenske izseljence, temveč tudi za pripadnike drugih narodov, ki so prav tako organizirali svoje etnične soseske, svoje enklave, ki so jih ščitile pred »drugimi.« Zaradi ameriške zakonodaje, ki je sicer računala na končni rezultat, to je na topilni lonec, v katerem bi se priseljenci iz vsega sveta po nekaj desetletjih izoblikovali v končni produkt, v »pravega« Američana, a je dopuščala kulturni pluralizem, je bilo to mogoče in nihče jih pri tem ni oviral, če niso prekršili nobenega zakona.

Tako se je izoblikovala kulturna mešanica obeh domovin, ki jo dr. Susel iz Clevelanda imenuje »hibridna kultura;« ta je slovenskim priseljencem dopuščala, da v novi domovini še naprej gojijo svojo etnično identiteto in se z njo identificirajo.

S prihodom nove generacije, rojene slovenskim priseljencem že v Ameriki, pa so se razmere začele spreminjati. Na svet so prihajali otroci, ki so do prihoda v šolo živeli v dokaj izoliranem, čeprav hermetično ne čisto zaprtem okolju slovenske skupnosti, in med njimi je bilo veliko takih, ki ob vstopu v šolo niso znali angleškega jezika. Med šolanjem v ameriških šolah in pod pritiskom vrstnikov in okolja, ki jih je zaradi drugačne kulture često zasmehovalo, pa so se začeli upirati svojim staršem in vrednotam, ki so jim jih ti vcepljali. Želeli so kolikor mogoče hitro postati pravi Američani. To je bilo zlasti boleče očitno ob uporabi slovenskega jezika, ki je poosebljal kulturo njihovih evropskih staršev:

»V devetem razredu mi je nek fant rekel, 'Tako čudno govoriš.' Premišljevala sem, kaj je mislil s tem. Prisluhnila sem prijateljem, pa se mi ni zdelo, da bi 'govorili čudno.' Nato mi je /.../ srednja šola odprla ušesa. Zaslišala sem govoriti angleščino, kakršne nisem slišala še nikoli. /.../ Začela sem zaznavati, da prav res izgovarjam besede na drugačen način, in prav tako moji prijatelji. Pisala sem neki filmski reviji. Za 25 centov sem v posebni knjižici z naslovom 'Kako postati filmska igralka' lahko študirala pravilno izgovorjavo angleških besed. Vadila sem na skrivaj, seveda na stranišču, dokler nisem lahko pravilno izgovarjala težkega 'th,' ki je izgledal najpomembnejši in ga je bilo zato seveda najnujnejše obvladati. Kako pomembno sem se počutila, ko sem ga obvladala! /.../ Žal pa nisem hotela govoriti po slovensko. Kaj pa so bili Slovenci? Honkiji. Zelenci. Butasti Slovani. 'Tako govoriš, kot da bi ravnokar stopila z ladje,' mi je nekoč rekel nek drugi fant. Postal me je sram, da moji starši 'čudno' govorijo; da se preglasno smejemo; da pijemo doma narejeno vino; /.../ da pridelujemo lastno zelenjavo; da oče v naši garaži goji kokoši; /.../ da je oče sam lastnoročno naredil postelje iz odpadnega lesa za nas otroke; da je v kleti popravljal vse naše čevlje; da moja mati nikoli ni sedla in pojedla večerje skupaj z nami (sama jo je skuhalo, prinesla na mizo, nato pa jedla, ko smo ostali že pojedli); da so bili naši čevlji, zavese in brisače narejeni doma, nekateri iz vreč za živalsko hrano iz bližnjega silosa; da nismo nikoli zavrgli nogavic in ponošenih oblačil, ki jih je stric spremenil v preproge iz cunj; da smo imeli

na tleh linolej. /.../ Slovenščina, jezik mojega otroštva, ni prišla iz mojih ust, ko sem postajala ženska. Če me je kdo ogovoril v tem jeziku, sem mu včasih odgovorila. Največkrat pa nisem. Ko sem dopolnila trinajst let, je bilo v naši družini še pet otrok, in moji starši so bili tako v manjšini. Vsi smo se pogovarjali v angleščini. Z izjemo molitev v slovenščini je angleščina prevladovala pri nas doma in seveda v osnovni šoli. Postali smo Američani. Moja mati, katere starši so prišli iz Slovenije, je govorila oba jezika. Moj oče se je pričel učiti angleškega jezika, medtem ko je delal v opekarni in kasneje v jeklarni. Doma je prisedel, ko sem brala iz svojih šolskih knjig, in z mano izgovarjal stavke, besedo za besedo. Medtem ko smo prebirali o Dicku in Jane /.../, smo vsi postali Američani.⁹

Znanje angleščine je predstavljalo odločilno stopnico na poti k uspehu in socialni mobilnosti. Prav to je v večini družin predstavljalo prepreko, ki je ločevala starše in otroke. Otroci, ki so jih vrstniki često zasmehovali in jih obkladali z žaljivimi vzdevki kot so *grajner* ali *honki*, so se trudili, da bi postali čim bolj podobni svojim ameriškim sošolcem, zato so odklanjali ne samo jezik svojih staršev, temveč tudi kulturne vrednote, ki so jih ti poskušali posredovati svojim potomcem. Niso več vedeli, v katero okolje sodijo, in so se v slovenskem okolju čutili utesnjeni.

Ko pa je prva generacija v Ameriki rojenih otrok slovenskih staršev zrasla, si ustvarila družine in si zagotovila določeno gmotno varnost, je postalo jasno, da se vendarle - čeprav na videz popolnoma nič - razlikuje od ameriških vrstnikov. Čeprav so ti otroci praviloma imeli višjo izobrazbo in so si s tem pridobili tudi večjo socialno mobilnost, pa so hote ali nehote privzeli vsaj nekatere od vrednot, ki so bile tako pomembne za njihove starše. Slovenske družine so med seboj še zmeraj zelo povezane, kar ni ravno značilnost anglosaksonskega načina življenja. Pripadnike te generacije še zmeraj družijo zavest o skupnih koreninah in kulturni dediščini, zato so za partnerje večinoma poiskali tiste s slovenskim ali pa vsaj slovanskim poreklom.

V primerjavi z drugo generacijo ameriških Slovencev, ki bo svoje etnično poreklo in razdvojenost med domovino svojih staršev in ameriško kulturo, v katero so se rodili in s katero so se želeli čim bolj spojiti, občutila vse življenje, pa je tretja generacija popolnoma vraščena v ameriško okolje. Z izobrazbeno strukturo, ki je za stopnico višje od tiste njenih staršev, z mnogimi fakultetno izobraženimi pripadniki, ki jim slovenski jezik ne povzroča takih problemov in travm kot so jih imeli v otroštvu njihovi starši, saj ga ne obvladajo več oziroma je njihovo znanje zreducirano le na nekaj slovenskih izrazov, so ti ljudje prvenstveno Američani. V veliko manjšem številu se udeležujejo prireditev, ki jih prirejajo še vedno zelo dejavne in številne slovenske organizacije - piknikov, koncertov pevskih zborov, zabav s plesom, športnih prireditev, praznovanj cerkvenih praznikov - saj so popolnoma integrirani v večinsko družbo in jim te aktivnosti pomenijo večinoma le neobvezno zabavo ob koncu tedna. Tako se tudi nižja starostno povprečje ljudi, ki so najbolj aktivni v slovensko ameriških organizacijah, kar je še zlasti očitno ob obisku kakšne glasbene prireditve ali piknika.

Čeprav so se slovenski izseljenci izselili iz svoje domovine, ker so iskali boljše življenje na drugi strani oceana, pa z njo niso pretrgali stikov. Ščasoma se je med njimi izoblikovala tudi precej idealizirana podoba Slovenije, ki so jo izseljenci ohranili zamrznjeno iz časa, ko so jo zapustili, ali pa so si jo ustvarili njihovi potomci iz pripove-

⁹ Prosen, Looking back, 7-9.

dovanja svojih staršev ali starih staršev. Podoba Slovenije je v novem okolju sčasoma postala zreducirana na kulturne elemente, ki predstavljajo dragoceno izročilo, ameriškim Slovencem pa omogočajo, da so se tako v preteklosti kot tudi še sedaj že navzven ločili od pripadnikov drugih etničnih skupin. To so predvsem elementi materialne kulture kot so določene zvrsti hrane ali oblačil, poleg njih pa še glasba in nekateri običaji; znanje slovenščine za identifikacijo s slovensko kulturno dediščino ni več potrebno. V izseljenskem kontekstu so tako pridobile simbolni pomen stvari, ki v Sloveniji niso izrazito pomembne. Nagelj, za ameriške Slovence tipično slovenska roža, je v Sloveniji le ena izmed vrst cvetja. Potica je sicer dobra, vendar poznamo v Sloveniji še celo vrsto drugih dobrot. Tudi glasbe v ritmu polke ali valčka v Sloveniji ni mogoče slišati v vsakem okolju ali med vsemi socialnimi ali starostnimi skupinami, prav tako razen na folklornih prireditvah v Sloveniji zlepa ne srečaš človeka v »narodni noši«. Ameriški Slovenci tako poudarjajo svojo etnično pripadnost slovenskemu kulturnemu prostoru skozi povsem otipljive predmete iz te kulture, zlasti tiste, za katere vlada prepričanje, da so bolj ali manj avtentični za slovensko ozemlje. Za Slovence, ki stalno živi v Sloveniji in ne čuti potrebe, da bi izkazoval svojo etnično pripadnost skozi te otipljive simbole, pa je srečanje z ameriško slovensko kulturo in njenimi manifestacijami pogosto precej osupljivo: na velikih prireditvah, ki jih prirejajo slovenske organizacije v ZDA, se sreča s stiliziranimi nageljni vseh oblik, največkrat gorenjsko nošo, potico in kranjskimi klobasami, pa s slikami Bleda, miniaturnimi kozolci in pa seveda diatoničnimi harmonikami. Ti etnični simboli omogočajo pozitivno identifikacijo in krepijo etnično zavest ljudi, ki živijo na tisoče kilometrov daleč od Slovenije, pa vendar so z njo čustveno še vedno bolj ali manj povezani. Ta čustvena povezanost odseva tudi iz pisma, ki ga je predstavnica tretje generacije poslala domov staršem v Milwaukee v zvezni državi Wisconsin po nekaj dneh bivanja pri svojih sorodnikih v Sloveniji:

-Prespala sem pri Teti. Bilo je ravno tako, kot sem si zmeraj želela! Hiša je stara. Ima tri sobe - v eni sta dve postelji, v drugi štedilnik na drva, v tretji krava, bik in telček. Njihovo mukanje je prijetnejše od radia! /.../ Še zmeraj ne morem verjeti, da sem tukaj. Nikoli še nisem videla tako lepega kraja. JAZ SEM VESELA.¹⁰

Summary

I Am Slovene and Was Born in Cleveland

To define elements of ethnicity for any people is not an easy task. If one talks to one's friends, acquaintances or strangers one invariably finds out that most feel the need to define themselves in terms of groups. This is especially true of a multicultural society such as the United States of America whose population is made up of nationalities from literally all over the globe. Especially urgent was this need for millions of immigrants arriving to what they hoped was the promised land during the last decades of the 19th and in the first decades of the 20th century, among whom was a significant number of those coming from the Slovene ethnic territory as well.

Like most members of other nationalities, Slovenes tended to settle down mostly in large American cities or coal-mining areas where due to the need for new working hands in the fast-developing American industry they could obtain work and settle to live in proximity with other members

¹⁰ Pismo je datirano 21. septembra 1977 in je v angleščini, stavek, ki je napisan z velikimi začetnicami, pa je bil napisan v slovenskem jeziku.

of their ethnic group. Ethnic neighbourhoods soon formed and in years evolved into Slovene ethnic communities which catered to almost every need of Slovene immigrants: there were fraternal organizations which helped its members in times of need such as strike, illness, accident at work or death, schools for children, corner saloons, Slovene homes, choruses or dramatic societies, Slovene newspapers, butchers selling «kranjska klobasa» and «krvava klobasa», polka bands, even Slovene funeral homes. Slovene ethnic communities thus padded the difficult transition from a predominantly agricultural society whose members tilled the land and lived within the tightly-knit village cocoon which demanded that its traditional, time-honored social norms be respected and obeyed, but in exchange offered protection and security to its members, to the bewilderingly different life in large American cities. At the same time it set its members apart from the rest of the American society and, to a certain degree, prevented or at least slowed down their integration into that society.

When the first generation of American-born children of Slovene immigrant parents started to grow up, many felt an intense peer pressure to reject the language of their parents' native country and their cultural ways which became the source of acute embarrassment for many children, and to become as «American» as possible. Yet they tended to marry within their own ethnic group when they grew up, and after establishing a life on a solid financial basis which was possible also because of their education and thus an upward social mobility, they again found time to participate in the still numerous activities of vibrant American Slovene communities. Their children, however, who grew up with no need to learn and speak Slovene, and without many of the traumas their parents will have to carry within till the end of their lives, are already fully integrated into the mainstream society. They still do participate in some of the Slovene activities, but largely on a weekend basis and because they enjoy the food, the music, and the dancing rather than feeling a deep need to be with other members of the Slovene community.

The image of Slovenia and its cultural heritage gradually became idealized, frozen at the time Slovene immigrants had left their homes. The need to demonstrate one's Slovene roots seems to be now reduced to mainly purely visible elements which are felt to best represent that culture. Nevertheless, they are still a valuable means of identification with the country across the sea and help American Slovenes to set themselves apart from other American ethnic cultures. The immigrant context thus accorded a valuable status to elements of culture which are of no exceptional importance in Slovenia: certain types of food and clothing, customs, and music. These ethnic symbols enable a positive identification and reinforce ethnic awareness in people who live thousands of miles from Slovenia, but still feel connected to it in some ways.

Jože Plevnik
Cerkev in slovenska identiteta v Kanadi

Identiteta Slovencev v Kanadi vsebuje tako slovenske kakor kanadske sestavine. Rahla kanadska zavest omogoča posebno slovensko-kanadsko identiteto, ki se razlikuje od slovensko-ameriške kakor tudi od tiste v matični deželi. Slovenska Cerkev in slovenski begunci imajo pri ohranjanju te identitete pomembno vlogo.

The author writes about Slovene immigration to Canada and the shaping and preservation of the Slovene immigrants' identity, a process in which the Church has played a decisive role.

1. Prihajanje Slovencev v Kanado

Pred prvo svetovno vojno je prišlo sorazmerno malo Slovencev v Kanado; večina slovenskih izseljencev je takrat šla v Združene države Amerike, v »Ameriko«. V kanadskih virih za tisto dobo ni omenjeno njihovo število, ker so jih ob izkrcanju kanadski uradniki vpisovali kot Avstrijce.¹ Po vsej verjetnosti jih ni bilo veliko, ker takrat Kanada ni bila tako poznana in privlačna kot Združene države.

Položaj je nekoliko bolj pregleden za dobo med prvo in drugo svetovno vojno. Statistični urad za izseljevanje v Beogradu sicer omenja za to dobo število izselitev iz dravske banovine, ne pa, kam so šli ti izseljenci. Skoraj gotovo jih je šlo največ v Združene države.² Veliko se jih je vrnilo.³

---

¹ Prim. P. Urbanc in E. Tourtel, *Slovenians in Kanada*, Hamilton, The Slovenian Heritage Festival Committee 1984, 42. O kanadskem načrtnem priseljevanju, prim. D. A. Avery in B. Ramirez, *Immigration and Ethnic Studies*, v: A. F. J. Artibise, *Interdisciplinary Approaches to Canadian Society: A Guide to the Literature*, Montreal-Kingston, McGill-Queen's University Press 1990, 77-116.

² To je razvidno iz padca tega števila, ko so Združene države l. 1924 omejile število priseljencev. Prim. I. Čizmič, *Emigration from Croatia between 1880 and 1980*, v: Marin Sopta in Gabriele Scardellato, *Unknown Journey: A History of Croatians in Canada*, Polyphony 14, Toronto, University of Toronto Press 1944, 1-3, posebej 8.

³ Od 22,638 slovenskih izseljencev za tisto dobo se jih je vrnilo 12,156. Prim. I. Čizmič, n. d., 8.

Ko so l. 1924 Združene države ustavile priseljevanje, je Kanada postala zaželena dežela tudi za slovenske izseljence. Toda Slovenci kakor tudi Hrvatje in Srbi, ki so od takrat naprej prihajali v Kanado, so bili ob vstopu vpisani kot Jugoslovani, zato je zanje težko dobiti točne podatke. Prihajali so samski in neizkušeni moški s podeželja, da bi zaslužili nekaj denarja in se čez nekaj let vrnili z zaslužkom domov. Nad polovico se jih je vrnilo, toda iz raznih razlogov so mnogi ostali v Kanadi.⁴

Množično priseljevanje v Kanado se je pravzaprav začelo šele po drugi svetovni vojni, ko je l. 1947 Kanada začela sprejemati begunce iz taborišč v Avstriji in drugod, med njimi tudi Slovence. Prvotno je vzela le mlade ljudi, ki so bili dela zmožni. Največ Slovencev je takrat prišlo iz Špitala na Dravi, ki je l. 1946 postalo osrednje slovensko begunsko taborišče v Avstriji.⁵ S podporo od IRO, *International Refugee Organization*, so prihajali v večjih ali manjših skupinah od l. 1947 do l. 1950. Nekateri so šli na delo v bolnišnice, drugi v tekstilne tovarne, spet drugi na progo ali v gozd, medtem ko so dekleta dobila zaposlitev pri družinah v mestih. Vsi so imeli preskrbljeno enoletno službo ali »kontrakt.« Plača je bila določena od države - 45 dolarjev na mesec, vsaj za moške, poleg hrane in stanovanja.⁶ Po tej pogodbeni dobi so si priseljenci lahko izbirali službe, kjer so pač hoteli ali mogli.

Drugi val slovenskih priseljencev, ki se je začel l. 1957, je prinesel ljudi iz matične domovine. Mnogi med njimi so se po prihodu v Kanado vključili v obstoječe slovenske župnije in tam sodelovali z begunskimi priseljenci, ki so se med tem časom že dobro organizirali, nekateri pa se jim iz raznih razlogov niso približali.

Kanadsko ljudsko štetje je l. 1971 prvokrat razdelilo Jugoslovane med Srbe, Hrvatje, Slovence. Če se niso sami izjavili za Slovence, so jih vključili med Jugoslovane. Od 104,955 Kanadčanov jugoslovanskega porekla se jih je takrat opredelilo 7,305 za Slovence, 6,975 za Srbe, 23,380 za Hrvatje. Iz tega je razvidno, da so se takrat mnogi Slovenci in Srbi še vedno razglašali za Jugoslovane.⁷

Iz teh let imamo naslednje podatke za dravsko banovino:

leto	število izselitev	število vrnitev	leto	število izselitev	število vrnitev
1921	2,189	1,914	1931	703	507
1922	440	1,523	1932	339	708
1923	1,312	458	1933	307	258
1924	1,197	666	1934	420	232
1925	1,579	697	1935	408	188
1926	2,134	649	1936	434	220
1927	2,727	677	1937	557	319
1928	3,162	674	1938	648	319
1929	1,976	719	1939	435	164
1930	1,671	1,264			
			1921-39	22,638	12,156

⁴ I. Čizmič, n. d., 5.

⁵ Po Vetrinju so angleške vojaške oblasti preselile slovenske begunce v razna taborišča: St. Veit an der Glein; Peggez (Lienz); Judenburg; Spittal an der Drau. Šentviško taborišče se je l. 1945 preselilo v Kellerberg pri Beljaku, od tam pa leto pozneje v špitalsko taborišče. Tudi pegeško taborišče se je l. 1946 preselilo v špitalsko. V Gradcu se je l. 1946 ustanovilo študentsko taborišče.

⁶ To je bila določena plača na kmetijah in na progi. Delavci v gozdu so zaslužili na *cord* (klaftro). Dekleta so dobivala 40 dolarjev na mesec.

⁷ S. Škorič in G. V. Tomashevich, *Serbs in Ontario: A Socio-Cultural Description* (Toronto: Serbian Heritage Academy, 1987)

2. Identiteta begunskih priseljencev

Slovenski begunci, ki so pribežali maja 1945 v Vetrinje na Koroškem, so bili po vrnitvi domobrancev razdeljeni v razna taborišča, kakor Šentvid nad Glino (*St. Veit an der Glein*), Špital ob Dravi (*Spittal an der Drau*), Lienc (*Lienz*) v Vzhodnih Tirolah in Judenburg. Šentviško taborišče, ki je bilo sorazmerno majhno, se je tisto zimo preselilo v Kelerberg (*Kellerberg*) med Beljakom in Špitalom, čez eno leto pa v špitalsko taborišče, kjer so bili pridruženi tamkajšnjim slovenskim beguncem. Liensko taborišče, ki je bilo največje in najbolj organizirano, je bilo l. 1946 razpuščeno in priključeno špitalskemu, ki je s tem postalo osrednje slovensko begunsko taborišče na Koroškem. Iz njega so čez dve leti začele skupine slovenskih beguncev odhajati v Kanado.

Ti begunci so bili verni in narodno zavedni Slovenci. V taborišču so bile družine z otroki, neporočeni moški in ženske. Med njimi so bili obrtniki, trgovci, župani, delavci, študentje, profesorji, učitelji, zdravniki, duhovniki itd. Ta pestra sestava begunske skupine ter njeno veliko število je omogočila, da so se dobro organizirali. Imeli so svojo bolnico, delavnice za obrtnike, vrtec, osnovno šolo, gimnazijo, dvorano, cerkev itd. Kulturno življenje je bilo na višku. Imeli so literarne krožke, časopis, igre na odru, zborovsko petje itd. V tem oziru je slovensko taborišče v Liencu in pozneje v Špitalu daleč prekašalo druga begunska taborišča v Avstriji.

Slovenska osnovna šola se je organizirala po vseh teh taboriščih. Liensko taborišče, in pozneje tudi špitalsko, je imelo obrtno šolo, vrtec, osnovno šolo in gimnazijo. Gimnazijo je denarno podpiral prelat Matija Škrbec. Med profesorskim zborom je bilo tudi nekaj salezijancev, ki so prispevali k visoki stopnji begunske gimnazije.⁸

V tej gimnaziji, ki je imela tudi klasični oddelek, so se slovenski dijaki učili tudi angleščine in nemščine, kar jim je omogočalo vstop na graško univerzo in pozneje hitro vključevanje v kanadsko družbo. Po končanem osmem letu gimnazije so se lahko vpisali na Univerzo v Gradcu. Nekateri so tam svoj študij dokončali, drugi pa so ga nadaljevali v Kanadi, Združenih Državah Amerike ali Argentini.

Med taboriščniki so bili tudi mnogi duhovniki, ki so spremljali begunce in skrbeli tako za njihove duhovne potrebe kakor tudi za izobrazbo in kulturo.⁹ V taboriščni kapeli so se vsak dan vrstile maše, ki so bile dobro obiskovane. Poleg tega so bile razne organizacije, kakor katoliška akcija itd., ki so pospeševale duhovno življenje.

Tri leta so ti begunci zaman čakali na spremembo režima v Jugoslaviji, da bi se vrnili v domovino. Na izselitev takrat sploh niso mislili in se zato nanjo tudi niso pripravljali. Šele, ko so se l. 1947 odprle prekomorske države, so začele manjše skupine odhajati v Kanado vse do l. 1950. Tisti, ki niso mogli iti v Kanado, so šli v Argentino ali pa so ostali v taborišču. Težki bolniki so ostali v Avstriji. Ker je Kanada sprejemala le zdrave in mlade ljudi, je večina taboriščnikov čakala na Argentino, za katero je bilo takrat precej propagande in navdušenja. Argentina naj bi sprejela vse. Leta 1949 se tudi Združene države Amerike začele sprejemati slovenske begunce, če so dobili ameriškega sponzorja.

⁸ Sledeči salezijanci so bili profesorji na begunski gimnaziji: dr. Franc Žagar; Alojz Luskar; Silvo Mihelič; dr. Franc Blatnik.

⁹ V Šentvidu in potem v Kelerbergu in Špitalu so bili sledeči duhovniki: Franc Jakob, Miha Burja, Janez Kalan, Anton Vukšinič, Matija Lamovšek, Janez Kette. V Špitalu so bili še: Janko Mernik, Anton Smolič, Petelin, Ivan Haffner, Pavel Slapar, Franc Cigan, Ivan Matko, Franc Novak, Franc Mihelič. V Liencu, in pozneje tudi v Špitalu, so bili: Silvo Mihelič, Franc Blatnik, Jože Pirc, Ciril Lavrič, Alojz Luskar, Boris Koman, Fortunat Zorman, Franc Žagar, Gregor Mali. V Judenburgu je bil Roman Malavašič. Nekateri duhovniki so živeli zunaj taborišč.

Večina slovenskih begunskih priseljencev v Kanado je prišla iz teh begunskih taborišč v Avstriji. Po prihodu v Kanado so spet vzpostavili svoje medsebojne stike in se začeli zbirati in organizirati v večjih mestih. Začeli so se tudi med seboj poročati. Nadaljevali so tudi svoje stike s slovensko Cerkvijo, ki je nastajala v večjih središčih; kanadska odprtost do drugih narodnosti je to omogočala. S starejšimi slovenskimi priseljenici, ki so bili takrat že zelo navdušeni za Tita, so imeli le rahle stike. Tako so bili novi priseljenici v Kanadi na svojem. Pomagati so si morali, kakor so znali.

3. Kanadska identiteta

Po prihodu v Kanado so se Slovenci začeli vključevati v kanadsko družbo in tako so po petih letih postali kanadski državljani. Več ali manj so se navzeli tudi kanadske identitete - starejši manj kot njihovi otroci - ki pa se razlikuje tako od »ameriške« kakor od angleške.

Kanadska identiteta je vsaj na videz nejasna in nedoločena, medtem ko je ameriška, ki ji je botrovala revolucija, jasna in odločna. Odcepitev od angleškega imperija in poznejša državljanska vojna ji je dala strnjeno in zavest, da ima pred seboj *manifest destiny*, jasno določeno zgodovinsko vlogo. Toda Kanadi je njena zgodovina dala vse drugo kakor strjenost in zavest jasne bodočnosti. Kanada je bolj mozaik kakor slika; njena identiteta je še vedno v nastajanju. Kanada in Avstralija sta med zadnjimi državami, ki so še vedno odprte za priseljevanje in imajo še veliko zemlje za priseljenice.

Kanada se ni začela z revolucijo. V nasprotju z ameriškimi kolonijami je takratna kolonija Kvebek (*Quebec*), ki so jo Angleži ravno zavzeli, ostala med sedemletno ameriško-angleško vojno (1775-1783) v angleškem imperiju. Znotraj le-tega, postopoma in bolj ali manj na miren način, je potem izoblikovala svojo državnost ter dvojno narodnost. Pri njenem nastajanju in povezovanju je imela odločilno vlogo njena posebna zemljepisna lega, francoska in angleška imperialna strategija in svojska zavest francoskih in angleško-amerikanskih naseljencev.¹⁰

Zemljepisno je Kanada severna dežela s severnim podnebjem. Polovica njenega ozemlja je predkambrijska skalnata plast, ki obkroža ogromni Hudsonski zaliv (*Hudson Bay*) od Labradorja na vzhodu prek Kvebeka, Ontarija in Manitobe na jugu ter Severozahodnega ozemlja (*Northwest Territory*) na zahodu do Bafinskega otoka (*Baffin Island*) na severu. Na južnem delu tega ozemlja, vzdolž reke St. Lawrence, je od l. 1600 naprej nastajala Kanada, prvotno kot francoska, po angleški zasedbi l. 1760 pa kot britanska kolonija. Ta se je polagoma in na miren način razširila od osamljenih zaselkov na vzhod do Atlantika in na zahod do Pacifika. Toda rodovitni kraji so le vzdolž St. Lawrence veletoka, v južnem Ontariju ter v prerijskih provincah na zahodu. Na sever se odpira divjina: gozd, jezera, skala in potem skoraj celo leto sneg in led, kakor v Sibiriji.¹¹ Podnebje vpliva tudi na poljedelstvo: poletja so kratka, zime dolge, mrzle in snežne, medtem ko pomladi skoraj ni.

Razsežnost od Atlantika do Pacifika in odprtost na severno divjino pomenita redko naseljenost in rahlo medsebojno povezanost današnjih deset provinc, Severozahodnega ozemlja in Jukona (*Yukon*). Večina kanadskih mest se nahaja v južnem obmejnem pasu, ki je 300 km širok in skoraj 5000 km dolg in se razteza od Atlantika do Pacifika. V

¹⁰ Prim. W. L. Morton, *The Canadian Identity*, Toronto, University of Toronto Press, 1975, 3-57.

¹¹ W. L. Morton, n. d., 4-8.

tem pasu so vsa večja kanadska mesta: Halifax, St. John, Kvebek,¹² Montreal, Ottawa, Toronto, Hamilton, Windsor, London, Thunder Bay, Winnipeg, Regina, Calgary, Edmonton, Vancouver, Victoria. Večina Kanadčanov živi v tem obmejnem pasu, kjer sta tudi večmilijonski mesti Montreal in Toronto.¹³ Zaradi tega trgovina poteka bolj v smeri sever-jug, med Kanado in Združenimi državami, kakor v smeri vzhod-zahod.

Zgodovinsko je Kanada nastala iz Nove Francije (*La Nouvelle France*), ki se je od prvih francoskih priseljencev, ki so prišli okoli l. 1600, razvila vzdolž reke St. Lawrencea v zaselke z mestom Kvebek kot središčem in trdnjavo. Nova Francija je na koncu, l. 1760, zajemala ozemlje današnje province Kvebek, toda s svojimi vojaškimi oporišči in trgovino z Indijanci je obvladala tudi zaledje takratnih ameriških kolonij in se prek doline Mississippija povezovala z Mehiškim zalivom in Luiziano. Ko je l. 1760 angleško-ameriška armada zavzela mesto Kvebek, je s tem ukinila Novo Francijo kot francosko kolonijo in priključila njeno redko naseljeno ozemlje britanskemu imperiju. Toda po odhodu francoske vojske so Britanci iz strateških ozirov pustili tamkajšnje francoske naseljence pri miru. Kot protiutež proti nemirnim ameriškim kolonijam so jim dali vse verske svoboščine in francosko upravo pod vrhovno britansko oblastjo, ki jo je zastopal angleški guverner. Zato je to francosko in katoliško prebivalstvo v vojni med Britanijo in ameriški kolonijami l. 1775-1783 in tudi pozneje ostalo zvesto Britaniji.¹⁴

Po ameriški osamosvojitvi l. 1783 so se mnogi ameriški kolonisti, ki so ostali zvesti britanski kroni, izselili na sever v današnji provinci Kvebek in Ontario. Tam so polagoma ustvarili novo, angleško govoreče prebivalstvo ter vzpostavili svojo politično uredbo, ki se je razlikovala od francoske. S tem se je začela dvonarodna identiteta v Kanadi. S potegnitvijo meje na zahodu med Združenimi državami Amerike in Angleškim teritorijem l. 1738 se je določila tudi sedanja meja med Kanado in Združenimi državami.

Leta 1791 se je kolonija Kvebek razdelila in preimenovala v Zahodno in Vzhodno Kanado, ki sta l. 1841 postali današnji provinci Kvebek in Ontario, vsaka s svojo vlado, toda s skupno zvezno vlado in Britanskim guvernerjem. Leta 1864 sta se ji na vzhodu priključili današnji provinci New Brunswick in Nova Škotska (*New Scotia*), nekaj let pozneje pa se je priključila tudi današnja provinca Prince Edward Island. To federacijo provinc z zvezno vlado je l. 1867 Britanija priznala kot Dominion of Canada. Na zahodu je l. 1870 Kanada dobila od Hudson Bay Company južni del današnje Manitobe, ki je takrat postala provinca, leto pozneje pa še provinco Britansko Kolumbijo (*British Columbia*) in vmesno ozemlje, ki ga je doslej upravljala Hudson Bay Company. Iz letga sta bili l. 1905 ustanovljeni provinci Saskatchewan in Alberta, kjer se je potem začelo močno priseljevanje iz vzhodne Evrope in iz Združenih držav. Leta 1949 se je Kanadi tudi pridružila Nova Fundlandija (*New Foundland*) in postala njena deseta provinca.

Tako je današnja Kanada, ki vsebuje deset provinc in Severozahodno Ozemlje z Jukonom, nastajala polagoma. Dobivala je vedno več ozemlja in vedno drugačno

¹² Kvebek je mesto in provinca. Za mesto Kanadčani uporabljajo izraz *Quebec City*, za provinco pa *Province of Quebec*.

¹³ Toronto z okolico vsebuje nad tri milijone prebivalcev, medtem ko ima takozvani *golden horseshoe*, -zlata podkev-, ki se raztega na obe strani Toronta ob Ontarijskem jezeru, štiri do pet milijonov prebivalcev. Najbolj obljudene province so Ontario (devet milijonov prebivalcev), Kvebek (sedem milijonov prebivalcev) in Britanska Kolumbija (štiri milijone prebivalcev).

¹⁴ Med vzroki za to vojno sta bili verska nestrpnost ameriških kolonistov do katoličanov v Kvebeku in obvlada zaledja. Prim. A. G. Bradley, *Canada*, New York, Henry Holt 1912, 67; Cornel, Hamelin, Ouellet, Trudel, *Canada: Unity in Diversity*, Toronto/Montreal: Hoilt, Rinehart in Winston 1967, 3-106.

obliko ter prebivalstvo. Na miren način je prenehala biti angleška kolonija; postala je svoja država.¹⁵ V 19. stoletju je sprejela priseljence iz Anglije in Irske, v 20. stoletju iz Anglije, Ukrajine, Italije, Srednje Amerike, Afrike, Azije in drugod.¹⁶ Večina teh se je vključila v angleško govoreče prebivalstvo, nakaj pa tudi v francosko.¹⁷

Kanada še vedno spada pod Britanski Commonwealth. Toda od l. 1982 naprej ima svojo ustavo, nastavlja svoje provincijalne guvernerje in tudi določa generalnega guvernerja, ki ga še vedno potrdi angleška krona.¹⁸ Z Britanijo ima dobre odnose, toda vedno manj stikov in trgovine. Med tem časom je Kanada navezala močne stike z Združenimi državami.

Zgodovinski in politično se je Kanada po eni strani oddaljevala od Združenih držav, med katerima je prišlo tudi do obmejnih spopadov, po drugi strani pa se je začela z njimi povezovati. Ti dve državi sta v marsičem zelo sorodni. Imata dolgo, čez cel kontinent segajočo in nezavarovano medsebojno mejo ter pogoste medsebojne stike in trgovino. Letno prestopi to mejo nad 70 milijonov ljudi.¹⁹ Za mejni prehod ni treba vize ali potnega lista. Pozimi gredo Kanadčani na počitnice v Florido, kjer pustijo na bilijarde dolarjev, poleti pa prihajajo južni sosedi v Kanado in tam pustijo še več bilijard dolarjev.²⁰

V dobi hladne vojne sta imeli Kanada in Združene države skupno obrambno črto proti Rusiji. V Kanadi so delovale ameriške radarske postaje in kanadsko ozračje so preletavala ameriška letala, ki so nosila atomske bombe, in ameriške rakete.

Televizijski in radijski programi, knjige, revije in investicije iz Združenih držav danes preplavljajo Kanado, medtem ko kanadski denar tam išče varnejših investicij. Trenutno NAFTA, *the North American Free Trade Agreement*, pospešuje medsebojno močno trgovanje in kulturni prenos. Nad šest milijonov ljudi se je preselilo iz Amerike v Kanado ali obratno.²¹

Vendar pa ob vsem tem obstaja razlika med Kanado in Združenimi državami. Kanada je uradno dvojezična dežela, s svojo politično ustavo in svojim pravom. Tu se že nekaj časa govori o kanadski identiteti, pri čemer se vedno bolj poudarjajo razlike med Kanado in Združenimi državami.²²

Pomembni tvorci nove kanadske identitete so novejši priseljenci. Po drugi svetovni vojni je prišlo v Kanado, posebno v angleško govoreči del, veliko ljudi raznih narodnosti, ki so kanadski družbi dali novo podobo in prinesli s seboj novo življenjsko silo. Kanada jih je sprejela odprtih rok in jim nudila tudi vse svoboščine. Podprla je celo njihove narodnostne šole in radijske ter televizijske programe.²³

¹⁵ W. L. Morton, n. d., 3. Indijanska plemena in Inuiti še niso dosegli politične zrelosti, da bi se uveljavili kot sestavni element Kanade. Toda Indijanci dobivajo vedno več oblasti nad svojim ozemljem, medtem ko bodo Inuiti dobili svoje ozemlje Nunavit (*Nunavit Territory*).

¹⁶ Ker je toliko različnih narodnosti prišlo v Kanado, nobena med njimi ne more zahtevati posebnih pravic.

¹⁷ Prim. D. Avery in B. Ramirez, n. d., 81-84.

¹⁸ W. L. Morton, n. d., 3.

¹⁹ A. H. Malcolm, *The Canadians*, Markham, Ontario, Fitzhenry & Whiteside 1985, 152.

²⁰ A. H. Malcolm, n. d., 155-56.

²¹ A. H. Malcolm, n. d., 153. Malcolm označuje to kot eno največjih mirnih preseljevanj v zgodovini.

²² Prim. E. Mandel in A. Taras, *A Passion for Identity: Introduction to Canadian Studies*, Toronto-New York-London-Sydney, Methuen 1987; P. C. Newman, *The Canadian Revolution 1985-1995: From Deference to Defiance*, Toronto, Penguin Group, 1995; E. Fowke, *Canadian Folklore, Perspectives on Canadian Culture*, Toronto, Oxford University Press, 1988; L. Hutcheon, *The Canadian Postmodern: A Study of Contemporary English-Canadian Fiction*, Toronto-New York-Oxford, Oxford University Press, 1988.

²³ Prim. D. Avery in B. Ramirez, n. d., 83-89.

Od l. 1971 naprej je kanadska politika začela poudarjati in podpirati večnarodno dediščino (*multicultural heritage*).²⁴ V nasprotju z Združenimi državami Kanada nima talilnega lonca, ki v imenu države stali drugo narodno dediščino in jo osvoji. Vendar pa je ob vsej svobodi, ki jo Kanada nudi, družbeni pritisk na priseljence močan. Kanadska šola posebno veliko prispeva, da se otroci priseljencev naučijo skupnega angleškega jezika in postanejo Kanadčani. Pomembno vlogo imajo tudi katoliške šole, kamor večina slovenskih otrok zahaja. Tako otroci priseljencev postajajo Kanadčani. Svoje prinašata tudi televizija in radio.

Leta 1945 je Kanada štela manj kot trinajst milijonov prebivalcev; danes jih ima skoraj trideset milijonov. Prirastek je v veliki meri posledica milijonskega priseljevanja. Zadnjih dvajset let je prišel v Kanado močan val priseljencev iz Azije, ki je prinesel še večjo rasno različnost. Tako danes močno ponehava prvotna protestantska in protikatoliška usmerjenost, ki je prišla sem z ameriškimi priseljenci v 18. stoletju. V nasprotju z Združenimi državami dobiva tukajšnje katoliško šolstvo - osnovna šola in gimnazija - v vseh provincah javno podporo.

Tako je Kanada polagoma dobila svojo sedanjo rahlo identiteto in odprtost,²⁵ s katero je sprejela tudi slovenske priseljence in v katero so se le-ti vključili.²⁶

4. Identiteta Slovencev v Kanadi

Ta rahla, čudovito strpna in odprta kanadska identiteta je nudila tudi slovenskim priseljencem vse možnosti in svoboščine za zbiranje in organiziranje na narodnostni podlagi. Obenem pa je Kanada s svojimi ogromnimi razdaljami tudi otežila njihovo zbiranje in stekanje. Danes so slovenske skupine po skoraj vseh večjih kanadskih mestih, toda nekako središče slovenskih priseljencev pomenita Toronto in bližnji Hamilton v provinci Ontario. Tukaj so tri največje slovenske župnije in vrsta slovenskih domov, kjer se Slovenci redno zbirajo.

Identiteta slovenskih priseljencev ter njihovo vključevanje v kanadsko družbo se razlikuje po dobah njihovega prihoda. Pred prvo svetovno vojno so bili slovenski priseljenci uradno vpisani kot Avstrijci, potem pa do l. 1991 kot Jugoslovani.²⁷ Vendar so se že takrat zavedali, da so Slovenci. Njihovo število ni znano.²⁸ Ti neizučeni delavci, večinoma moški iz podeželja, so šli v rudnike ali industrijska središča. Nekateri so ostali v Kanadi in potem dobili žene iz Slovenije. Rod teh priseljencev je že pomrl, njihovi potomci pa so se med tem časom že povsem vključili v kanadsko življenje. Iz tiste dobe ni ostalo nobenih slovenskih središč.

Med prvo in drugo svetovno vojno so šli slovenski priseljenci na farme, na progo, v gozdove, v industrijske centre ali v rudnike, kakor v Cape Breton v Novi Škotski; Timins

²⁴ Prim. D. Avery in B. Ramirez, n. d., 84-93.

²⁵ R. Gwyn, *Nationalism without Walls. The Unbearable Lightness of Being Canadian*, Toronto, McClelland & Stewart, 1995; J. Y. Lee, *Marginality: A Key to Multicultural Theology*, Minneapolis, Augsburg Fortress Press 1995.

²⁶ Kanada trenutno doživlja narodnostno trenje med provinco Kvebek in zvezno vlado. Prim. K. McRoberts, *Quebec: Social Change and Political Crisis*, Toronto: McClelland and Stewart 1988; McRoberts, K., *Beyond Quebec: Taking Stock of Canada*, Montreal, McGill-Queen's University Press 1995; McRoberts, K., *Misconceiving Canada: Struggle for National Unity*, Toronto, Oxford University Press 1997.

²⁷ L. 1970 je kanadsko ljudsko štetje prvič delilo Jugoslovane na Slovence, Hrvate in Srbe.

²⁸ O izseljevanju Hrvatov pred prvo svetovno vojno prim. I. Čizmič, n. d., 2-7. Približno isto bo veljalo tudi za Slovence.

v Ontariju; Trail v Britanski Kolumbiji itd. Zaradi teh razdalj so bili zelo razkropljeni, vendar so nastale nekatere skupine v večjih industrijskih središčih in na Niagarskem polotoku. Nekateri so si ustanovili družine.²⁹ Ko je l. 1929 nastala globoka gospodarska kriza in brezposelnost, se je tudi ustavilo slovensko priseljevanje v Kanado.

Tudi tokrat niso nastala posebna slovenska središča v Kanadi, razen v Trail v Britanski Kolumbiji, kjer naj bi bilo l. 1928 naseljenih čez tristo Slovencev, in na Niagari polotoku in v Hamiltonu. Med njimi ni bilo obrtnikov, izobražencev ali duhovnikov razen frančiškana p. Bernarda Ambrožiča, ki je prihajal od l. 1925 do l. 1941 med slovenske priseljence v Ontariju in Kvebeku. Zadnji dve leti je živel v Grimsbyju blizu Hamiltona v Ontariju in tam zgradil misijonsko cerkev Sv. Helene, ki še vedno spominja na njegovo delovanje med Slovenci in Hrvati. P. Bernard je v Hamiltonu ustanovil Društvo sv. Jožefa.³⁰

Ko je l. 1947-49 prišel val novih priseljencev iz begunskih taborišč v Avstriji, se je položaj Slovencev v Kanadi bistveno spremenil.³¹ Takrat so prišli mladi moški in ženske na enoletni -kontrakt-. Med njimi so bili zdravniki, advokati, inženirji, univerzitetni študentje, drugi izobraženci, obrtniki, zdravniki, duhovniki itd.³² Skoraj vsi so se med seboj poznali iz begunskih taborišč v Avstriji, kjer so skupaj preživeli tri leta.

Po enem letu službe so se začeli stekati v mesta, posebno v Toronto, toda tudi v Hamilton, Montreal, Winnipeg in Vancouver ter spet navezali medsebojne stike. Drugi so ostali v manjših središčih, kakor Sudbury, London, Windsor, Batawa, Lethbridge itd. Drug drugemu so pomagali do stanovanja in službe. Pri tem so jim zelo pomagali tudi nekateri starejši naseljenci. Kljub začetnim težavam zaradi jezika so dobili razne zaposlitve v kanadski industriji, ki je bila takrat v polnem razmahu, ali v gradbeništvu; nekateri pa so odprli lastno obrt, kar je bilo v Kanadi veliko lažje kakor v Sloveniji. Redki študentje so ob delu nadaljevali študij po kanadskih univerzah. Najtežje je bilo za izobražence, posebno za odvetnike.

V večjih središčih so se ti Slovenci začeli organizirati, po navadi okoli cerkve. Ustanovili so svoje klube, hranilnice in posojilnice, zbornice, župnije itd. Tako danes obstajata v Torontu Slovenska hranilnica in posojilnica Janeza E. Kreka ter župnijska hranilnica in posojilnica Slovenije. V okolici Toronta in v mestu samem pa je vrsta slovenskih domov in dvoran, kjer se zbirajo razne skupine teh priseljencev.

Novi priseljenci so posebno sodelovali pri organiziranju in gradnji župnijskih središč. Zgradili so cerkve, cerkvene dvorane in pristave ali farme. Tako imajo vse slovenske župnije svojo farmo, kjer imajo ob koncu tedna mašo in razne prireditve. V Torontu Slovenci praznujejo Slovenski dan na župnijski farmi v Boltonu, severno od Toronta, ki pritegne vsako leto veliko Slovencev iz Toronta in okolice. V torontski mednarodni karavani, kjer prikazujejo razne narodnostne skupine svoje običaje, sodelujejo tudi Slovenci iz torontskih župnij. V hamiltonskem župnijskem središču proslavljajo Slovenian Heritage Festival - dan slovenske dediščine.

²⁹ P. Urbanc and E. Tourtel, n. d., 41. Slovenci naj bi šli v rudnike v British Columbia in na kmetije v zahodni Kanadi. Nekateri so se naselili tudi v južnem Ontariju.

³⁰ Prim. P. Urbanc in E. Tourtel, n. d., 69.

³¹ Prva skupina moških je prišla v Kanado oktobra 1947 in dobila zaposlitev v gozdovih. L. 1948 so po kratkih presledkih prihajale nove skupine: januarja so prišle ženske, ki so se zaposlile kot uslužbenke po bolnišnicah; marca so prišli v Toronto in Montreal krojači; aprila so prišli moški na delo na progi in potem v gozdu; julija so prišli moški na farme; avgusta je prišla skupina žensk, ki so dobile delo po hišah itd. Slovenski priseljenci so prihajali tudi l. 1949 in pozneje, toda v manjših skupinah. Prim. P. Urbanc in E. Tourtel, n. d., 1984, 44-45.

³² Plačani pa so bili \$ 45.00 na mesec, poleg hrane in stanovanja.

Drugi val priseljencev, ki je štel okoli 15.000, je začel prihajati iz Slovenije l. 1957. Veliko teh priseljencev je bilo iz Prekmurja. Mnogi med njimi so se pridružili prvi skupini, ki se je med tem časom že dobro organizirala.³³ Naselili so se v Torontu, Hamiltonu, St. Catharines, Londonu, Windsorju, Montrealu in drugod po Kanadi, kjer so že obstajala slovenska središča.³⁴

Ta rod, tako begunski kakor poznejši, ki je prišel iz Slovenije po drugi svetovni vojni, je še vedno navezan na rodni kraj, čeprav je po svojih otrokih in po službi danes trdno vključen v kanadsko družbo. Starejši med njimi ne obvladajo popolnoma angleškega jezika, čeprav ga uporabljajo vsak dan, ga slišijo na radiju in televiziji ali ga berejo v časopisih. V svojih družinah in s svojimi otroki se pogovarjajo v slovenskem jeziku, vsaj ko so ti še v predšolski dobi, potem se ti v kanadski šoli naučijo tekoče govoriti angleški jezik, ki ga prinašajo tudi domov v družinski pogovor. Poročajo se večinoma s Kanadčani. Zato ob vsej svobodi, ki jim jo nudi Kanada, njihova slovenščina šepa za angleščino. Njihova izgovorjava je trda, tuje zvoneča, mnogokrat narečna (prekmurska) in pomešana z angleškimi besedami. Za rod, rojen v Kanadi, je Kanada prava domovina. Ko pridejo njihovi starši na obisk v Slovenijo, spoznajo ob vseh spremembah še vedno domovino, ki so jo zapustili pred tridesetimi, štiridesetimi ali petdesetimi leti, sami pa odkrivajo Slovenijo kot zanimivo in lepo, a nekam tujo deželo. Ko pridejo v Slovenijo, jih imajo domačini za Kanadčane.

5. Vpliv Cerkve na slovensko identiteto v Kanadi

Vloga slovenske Cerkve med kanadskimi priseljenci je postala odločilna šele po drugi svetovni vojni, ko so med begunci prišli v Kanado tudi slovenski duhovniki in med njimi nadaljevali svoje pastoralno delo.³⁵ S tem so Slovenci v Kanadi prvokrat dobili ustrezno duhovno oskrbo v svojem jeziku.

Od 1948 naprej, ko so bili mnogi priseljenci še na »kontraktu«, je v Torontu začel zbirati slovenske vernike lazarist dr. Jakob Kolarič. L. 1948 je začel z nedeljskimi mašami v poljski cerkvi Marije Čenstohovske, naslednja leta pa v cerkvi Mount Carmel, ki je v bližini St. Patrick's Church. Leta 1954 so si Slovenci zgradili cerkev Marije Pomagaj in dvorano na Manning Avenue v središču Toronta,³⁶ kjer so decembra istega leta imeli prvo mašo.

Ko so nekaj let pozneje prišli še drugi lazaristi v Toronto,³⁷ so razširili slovensko pastoralno in kulturno delo v Torontu in v drugih mestih. Leta 1961 so zgradili še cerkev, dvorano in šolske prostore na Brown's Line v zahodnem delu Toronta. Vse to je pospešilo versko in kulturno življenje med njimi.

V Winnipegu sprva ni bilo stalnega slovenskega duhovnika. Lazaristi so tja prihajali iz Toronta, frančiškani pa iz Jolietu v Ilinoisu. Ko je število tamkajšnjih slovenskih verni-

³³ Nekateri so se pridružili prvi skupini, drugi pa so iz političnih ozirav držali neko razdaljo med seboj in begunsko skupino.

³⁴ Prim. P. Urbanc in E. Tourtel, n. d., 45.

³⁵ Pred tem je le p. Bernard Ambrožič deloval v Ontariju in Kvebek. V Toronto sta prišla z begunci g. Anton Vukšinič in dr. Mirko Rener, v St. Catharines pa dr. Janko Pajk. Vse narodnosti, ki so po vojni prišle v Kanado, niso ustanovile svojih župnij. Tako npr. Holandci.

³⁶ Med tem časom je tudi cerkvena uprava v Kanadi postala zelo naklonjena narodnostim župnijam.

³⁷ Med njimi so bili sledeči lazaristi: Janez Kopač, Andrej Prebil, Stanko Boljka, Janez Jeretina, Franc Sodja, Anton Zrnec, Valentin Batič, Ivan Jan, Franc Letonja, Jože Časl, Ciril Čarga, Tomaž Mavrič, Ivan Plazar, Karel Wölbang, Pavle Novak, Janez Kopač, Jakob Časl in Andrej Prebil so prišli iz kitajskega misijona, ko so komunisti l. 1948 zavzeli to deželo.

kov naraslo, so l. 1963 kupili neko protestantsko cerkev, ki so jo potem usposobili za bogoslužje. Prvi župnik v tej župniji je bil lazarist Jože Mejač.³⁸

V Montrealu je l. 1957 začel delati med Slovenci lazarist Jože Časl in tam ustanovil misijon sv. Vladimirja. Tamkajšnji Slovenci so se najprej zbirali v cerkvi St. Louis de France, l. 1963 pa so v centru kupili slovaško cerkev in tako ustanovili svojo župnijo. Leta 1983 se je cerkev preselila na St. Joseph Boulevard.³⁹

V Hamiltonu so l. 1960 s prihodom dr. Lojzeta Tomca prevzeli skrb za slovenske vernike salezijanci.⁴⁰ Leta 1964 so tam zgradili dvorano, kjer so imeli tudi bogoslužje. Cerkev je bila posvečena sv. Gregoriju velikemu v spomin na škofa Gregorija Rožmana. Sedanja cerkev so zgradili l. 1982, prejšnjo pa ohranili kot dvorano.⁴¹

Župnijska dvorana, ki je bila vedno povezana s cerkvijo, je bila za te slovenske skupnosti ravno tako velikega pomena kakor cerkev sama. Postala je središče za razne kulturne prireditve. Tam imajo Slovenci svoje sestanke, prireditve, bankete, poroke itd. Tja prihajajo tudi še danes gostovat razni zbori iz Slovenije.

Vse slovenske cerkve imajo tudi slovensko šolo, kjer se otroci slovenskih staršev učijo pravilne slovenščine. Vsi učitelji in učiteljice delajo prostovoljno. Kanadska država je v sedemdesetih letih začela podpirati narodne šole, med njimi tudi slovenske. Tako ima torontska župnija na Manningu petrazredno osnovno šolo, župnija na Brown's Line pa sedemrazredno. Na teh slovenskih šolah poučujejo poleg slovenskega jezika tudi zgodovino, zemljepis, petje in verouk. Učenci na teh šolah dobijo tudi uradno priznanje za učenje drugega jezika.

V Torontu lazaristi izdajajo verski list **Božja beseda**, ki povezuje Slovence po vsej Kanadi. Mnogi kanadski Slovenci so naročeni tudi na cerkveni list Ave Marija in Lemonata, Illinois, in na Družino, ki jo izdaja Cerkev v Sloveniji.

Tako ima slovenska cerkev v Kanadi veliko zaslugo pri ohranjanju slovenske kulture in identitete. Povezuje tukajšnje Slovence med seboj in jim nudi vrsto prireditev v slovenskem jeziku kakor tudi slovensko duhovno branje. Skoraj petdeset let že služi Slovincem v Kanadi in jih združuje. Vsi slovenski duhovniki so obenem kulturni delavci, zato je vloga Cerkve bistvenega pomena pri ohranjanju slovenske identitete v Kanadi.

Summary

The Church and Slovene Identity in Canada

Before World War I few Slovenes immigrated to Canada. Those who did were mostly unskilled workers from the countryside. They scattered across Canada's industrial centers and did not establish any Slovene cultural center of their own. Among them there was no Slovene priest.

The second wave, between World War I and World War II, did not much differ from the first one as far as structure was concerned but was stronger and included some degree of organization in

³⁸ Za prvimi župniki so bili v Winnipegu naslednji župniki: Jakob Časl, Ivan Plazar, Franc Letonja, Ciril Čarga in Tone Ovtar.

³⁹ Drugi župniki v tej župniji so bili: Stanko Boljka, Andrej Prebil, Ivan Jan, Janez Jeretina in Franc Letonja.

⁴⁰ Ustanovitelj cerkve v Hamiltonu je bil salezijanec dr. Lojze Tomc. L. 1960 je začel z mašami pri župniji sv. Ane, l. 1965 pa je zgradil na Centenary Road v zahodnem delu mesta dvorano, ki je obenem služila tudi za bogoslužje. Župnik Karel Ceglar je potem tam l. 1982 zgradil sedanjo cerkev in župnišče.

⁴¹ Za dr. Tomcem so potem delovali v tej župniji sledeči salezijanci: Ivan Doberšek, Karel Ceglar, Stanko Ceglar, Franc Slobodnik in Štefan Križnik.

southern Ontario. There Bernard Ambrožič, a Franciscan priest, who founded St. Joseph Society in Hamilton and built the St. Helen Church near Brimsby, was active from 1925 to 1941.

The refugee wave which started to flow in 1947 from Austrian refugee camps was stronger and included educated people, skilled craftsmen and priests. These immigrants, who were already acquainted among themselves and had shared three years of common cultural and religious activities, started marrying among themselves in Canada and setting up Slovene families. They started congregating in major Canadian cities, mostly in Toronto and Hamilton, where they built their churches and auditoriums and established their business and cultural organizations. The Slovene parish, with an auditorium and school under its auspices, became the center of cultural life, which through "The Word of the Lord" also linked other Slovenes in Canada.

The next wave of Slovene immigrants, which started in 1957, joined the already existing centers, strengthening their cultural life and carrying on their tradition.

The Church has therefore played a decisive role in shaping and preserving Slovene identity in Canada.

Zvone Žigon
Politična kultura med Slovenci v Južni Ameriki (Argentina)

Pisec se v besedilu dotika temeljnih socioloških in antropoloških pojmov, povezanih z odnosom posameznik - družba in v luči gledanja na izseljenca kot (prav tako) politični subjekt opisuje politično kulturo nekoč in danes med Slovenci v Južni Ameriki, prvenstveno v Argentini.

In his paper the author highlights the basic sociological and anthropological concepts concerning the relationship between the individual and society. Looking at the immigrant as (among other things) also a political being, he describes political culture in the past and the present among the Slovenes of South America, primarily Argentina.

Uvod

Ker je človek »družbeno bitje«, lahko za vsako človeško skupnost zatrdimo, da v njej vlada določen sistem, model medsebojnih odnosov, stikov, ravnanj in norm. To je jasno opazno tako pri najenostavnejših oblikah človekove organiziranosti, ki morda komajda dosežejo raven plemenske skupnosti, kot pri najrazvitejših parlamentarnih demokracijah sodobnega informacijskega sveta. Z drugimi besedami temu pravimo tudi »politična kultura« - izraz uporabljamo predvsem v kontekstu vprašanja naroda in nacije ter države, ki je eden najtrdnjših garantov za kontinuiteto nekega (lastnega) kulturnega izročila, kulturno-politične identitete.¹

Politična kultura je proizvod družbene, kulturne in politične stvarnosti ter aktiven dejavnik v oblikovanju predvsem političnega sistema (Južnič: 1989, 204). O njej

---

¹ Koncept politične kulture je vpeljal Gabriel Almond izhajajoč iz del Talcotta Parsonsa, že Charles de Montesquieu (1689-1775) pa je govoril o »splošnem duhu, morali naroda«. Če pojem razdelimo na pomen obeh besed, pridemo do definicij, da je kultura »naučeno vedenje, ki je hkrati predajano skozi generacije in se s pretokom časa kumulira in spreminja«. Politika pa je »vsaka dejavnost in celo odnos med ljudmi ali družbenimi skupinami, torej ni vedno na ravni države ali strank. Politična kultura je družbena zavest, javno mnenje, politični ritual.« (Južnič: 1989, 204-211)

razmišljamo predvsem v smislu in okviru (nacionalne) države, v tem besedilu pa bomo o njej razmišljali na ravni narodnostne identitete pri slovenskih izseljencih v Južni Ameriki z glavnim poudarkom na Argentini. Tam se je s prihodom večjega števila naših rojakov ustvarila izseljenska skupnost, ki je predstavljala novo etnijo sredi razmeroma izoblikovane politične kulture, ki jo je narekovala argentinska stvarnost. Nobena od slovenskih skupin ni popolnoma pretrgala stikov s primarno domovino, obenem pa se je morala vključevati v življenje dominantne imigrantske družbe, zato je moral vsak posameznik absorbirati dva oziroma tri modele politične kulture: iz domovine je s seboj prinesel skico sistema, ki je nanj v času primarne socializacije deloval v slovenski nacionalni skupnosti, ob prihodu v »novo domovino« je moral privzeti argentinskega, kot nekakšna presečna množica pa se je pojavil še podsistem znotraj slovenske etnične izseljenske skupnosti - ta je bil v nekaterih primerih ohlapen, v drugih pa izrazito kompakten in skorajda na ravni sistema oziroma modela delovanja politične kulture institucionalizirane države.

Da bi karseda objektivno opisali politično kulturo Slovencev v Južni Ameriki, bom v besedilu najprej predstavil nekatere že razmeroma znane teoretične pojme oziroma procese, katerih osvetlitev pa je nujno potrebna za logično izpeljavo problema.

Dotaknil se bom pojmov, vezanih na posameznikovo občutenje lastne narodnostne identitete, od oblik pripadnosti tovrstnim kolektivitetam do procesov, ki pripeljejo do takšnega občutenja, in socializacijskih agensov kot nujnih nosilcev kontinuitete. V nadaljevanju pa besedilo preide na opisovanje pojavov, ki zaznamujejo značilne modele politične kulture med Slovenci v tem delu sveta kot odsev aktualnega dogajanja tako v »pravi« kot v »novi« domovini. V besedilu gre seveda zgolj za paberkovanje od primera do primera, saj celotnosti tega skoraj že stoletje dolgega kompleksnega procesa (in povrh vsega še »dvostrnega« - s tem mislim na razliko v politični kulturi predvojnih in povojnih izseljencev) ni mogoče zajeti v nekaj vrstic.

I. Posameznik in skupnost

Ker je posameznik tisti, v katerem se dogaja skupnost (čeprav velja tudi obratno), začnimo z analizo procesov, ki povezujejo in medsebojno nadgrajujejo ta dva pojma ali pola.

Odnos med posameznikom in družbo je dialektičen - posameznik, ki ga družba oblikuje, nosi v sebi to družbo in hkrati ohranja svojo individualnost (Južnič: 1989, 84-86), hkrati pa tudi sam pripomore k oblikovanju in kontinuiteti družbe in njenih lastnosti bodisi s svojim zavestnim delovanjem bodisi zgolj z njemu svojstvenim načinom odzivanja. (Žigon: 1993, 20)

S prihodom človeka na svet in v specifično družbo (ali še prej - op. Z. Ž.) se začne proces oblikovanja individuumove identitete. Individualna identiteta je vsota, sinteza zavedanja o lastni človeški telesnosti, biološki določenosti ter o družbenosti - človek je namreč unikat, a se oblikuje sam, v skladu s percepcijo zunanjega sveta. (Južnič: 1993, 101). Na tej stopnji prihaja do nujnega razkoraka med individualno in družbeno identiteto, znotraj katere se oblikuje več vrst skupinskih (pod)identitet.

Posameznik izraža svojo pripadnost neki skupinski identiteti z življenjskim stilom, z upoštevanjem navad, šeg, z uporabo jezika, ki je v neki skupnosti v rabi (oziroma primerne jezиковnega koda, op. Z. Ž.), pozna in spoštuje kolektivni spomin, ki ga neka skupnost goji, skratka podvržen je formalnim in neformalnim normam te skupinske identitete (Južnič: 1993, 141) in jih na ta način tudi sam prenaša ter s tem zagotavlja

njeno kontinuiteto. Pri tem so pomembni prehodni obredi, kot na primer iniciacija, prisega ali zaobljuba, vse spremljano z močnim simboličnim nabojem, podkrepljenim z močjo rituala, ceremonije, predmetov, povezanih z zgodovinskim spominom skupnosti itd. Tovrstni procesi se zdijo zgodovina, a so v morda nekoliko latentnejših oblikah prisotni vedno - tudi danes - in povsod.²

I. A Socializacija (in etnična identiteta)

Da bi posameznik ponotranjil, sprejel to, kar mu »narekuje« družbeno okolje, se mora prebiti skozi procese socializacije. Ta se deli na več faz: primarno in sekundarno socializacijo ter dodatno - resocializacijo.

Človek pripada več kolektivitetam: vzgojni, poklicni, zaposlitveni, politični, športni, rekreacijski itd. (Južnič: 1993, 142), vse pa delujejo nanj v smislu (politične) socializacije, vzgajajo ga - nekatere dobesedno - v »primerne« člana širše skupnosti. Za nekatere kolektivitete se posameznik odloča samostojno in tudi sicer ne smemo pozabiti, da je delovanje obojesmerno, torej da tudi posameznik s svojo unikatnostjo pripomore k (so)oblikovanju skupnosti. Narodnost kot kolektiviteta pa je nekaj, na kar oseba nima vpliva, saj ne more odločati o tem, na katerem koncu Zemlje se bo rodila. Pravimo, da je posameznik v-rojen v neko (etnično) skupnost ali politično kulturo z vsemi njenimi specifikami. O morebitni selitvi lahko sam odloča šele, ko je končan proces socializacije in ko je ekonomsko samostojen, vendar je takrat tudi že socializiran oziroma inkulturiran in se svoje narodnosti, ne glede na kraj, v katerega se (iz)seli, ne more več »otresti«, tudi če bi se je hotel.

Toda o etnični identiteti kasneje; pomudimo se pri primarni socializaciji, ki je odločilna za posameznikovo osebnostno identiteto. Izoblikujejo se temelji osebnosti posameznika, ki je v tem obdobju, od rojstva do stika s političnimi socializacijskimi agenci kot so šola ali celo vrtci, »tabula rasa«, dovzeten za sugestije, podvržen imitiranju svojih vzornikov začevši s starši in drugimi člani družine. Nauči se osnovnih vlog kot so npr. spolna identiteta, materni jezik itd. Na tej točki se skupinska identiteta prek staršev najizraziteje prenaša v posameznikovo podzavest.

Sekundarna socializacija pomeni stik s širšo družbo, kjer se pojavi tudi že posameznikova kritičnost, nasprotovanje in odpor zoper inkulturacijo. Na tej nekoliko bolj raztegljivi točki - prehod iz primarne v sekundarno socializacijo ni enkrat - se prenašajo na osebo glavne norme neke družbe. Socializatorji, ki so prenašalci vrednot in norm, delujejo posredno in neposredno, formalno in neformalno. Med formalnimi in eksplicitnimi agenci naštejmo npr. šolo, verske ustanove, tudi že vrtec, kasneje vojsko, posredno in na neformalen način, pa zato zelo učinkovito, pa delujejo vrstniki, množična občila, družina, delovno okolje...

V vrsti številnih podkomponent osebnostne identitete, ki določajo celotno podobo nekoga, igra pomembno vlogo politična identiteta v širšem in ožjem smislu.

Politična socializacija je torej proces, v katerem posameznik pridobiva politično kulturo. V svojo osebnostno strukturo vgrajuje politične usmeritve in vrednote, utemeljuje svoje ideološke ubranosti, vsrkava vzorce in norme političnega vedenja in opredeljuje svoja stališča do politike in političnega ter to, kar sam pričakuje od politike in mnenja o tem, kakšna vloga pripada njemu v politiki v ožjem smislu in v specifični politični

² Spomnimo se trenutka, ko smo dobili pionirsko čepico in rdečo rutko, »ritualov«, ki spremljajo npr. slovesne večerje ali sprejeme, vstajanja ob zvokih državne himne itd.

kulturi kot pojavni obliki družbene (narodne) skupnosti. Na ta način se kultura vzdržuje, si zagotavlja lastno kontinuiteto.

Poznamo več vzorcev političnega vedenja: pri kognitivni oziroma spoznavni usmeritvi gre za zavestno znanje, spoznanje, obveščenost o političnem sistemu, njegovem delovanju in procedurah, pri čustveni usmeritvi govorimo o čustvenem odnosu do politike, pri čemer mislimo predvsem na narodno zavest, patriotizem, vrednostna usmeritev pa predstavlja sodbe, mnenja, stališča o političnih ciljih, torej vrednostna merila in ideološko naravnost.

Gabriel Almond in Sidney Verba sta opredelila tudi tri stopnje politične participacije: parohialno, podložniško in participativno. Prvi model velja predvsem za primitivne družbe in tradicionalne skupnosti, vasi itd., v drugem »podložnik« ne pričakuje vloge v politiki, ne zaveda se svojega podrejenega položaja, ne ugovarja in priznava legitimnost oblasti, nam najbližja pa je tretja, participativna oblika, v kateri ima vsak posameznik pravno-formalno pravico in celo (vrednostno določeno) dolžnost sodelovati v političnem dogajanju tudi v ožjem smislu. (Južnič: 1989, 50-80, 212-224)

Janez Kolenec v knjigi *Politična kultura Slovencev* (Ljubljana, 1993) posveča veliko pozornost politični socializaciji v vrtcu. Po njegovih ugotovitvah tam otroci pridobivajo bazične politične orientacije, identificirajo ključne politične simbole, ki so pretežno še emocionalno obarvani, oblikujejo odnos do politične oblasti, ki se jim prikazuje z visoko stopnjo personifikacije, politične vsebine se jim prikazujejo v obliki političnih simbolov (zastave, grbi, nacionalni simboli), oblikujejo pa tudi pretežno pozitivna stališča do ključnih političnih objektov, do države, naroda in politične oblasti (modela politike - op. Z. Ž.) nasploh. V tem obdobju (6 do 11 let) se razvije tudi občutek za pravičnost in resnico ter identifikacije in projekcije vzorov, od razredne, religiozne, etnične, rasne,... identitete, pa tudi jezikovna kompetenca. (Kolenec: 1993, 173)

Avtor pri tem ves čas poudarja, da je pri vsem tem še vedno najintenzivnejši vpliv vrstnikov in predvsem družine, ki je »primarna in univerzalna skupnost, ki jo opredeljujejo visoka stopnja emocionalnih, nestrukturiranih in personaliziranih medosebnih odnosov. Spolna dihonomija je vsakdanja izkušnja. Družina je glavni prenašalec politične kulture in njenih norm, oblik, vsebin. Moč vpliva družine pa je odvisna od moči drugih socializacijskih agensov.«

II. Slovenska politična kultura v Južni Ameriki

V okviru pripadnosti etnični kolektiviteti dr. Stane Južnič le-to obliko identitete naveže na štiri kontinuitete: bivalnoteritorialno, biološko-etnično (skupno poreklo), jezikovno (v smislu komunikacijske skupnosti) in politično (vsaka človeška skupnost ima politiko). Pri tem velja, da je nacionalna zavest manj »avtomatizirana« kot etnična ali narodnostna in jezik tu ne igra odločilne vloge. Večji poudarek je na s strani posameznika proklamirani pripadnosti, lojalnosti nacionalnim mitom itd. Skozi čas specifična družbena skupnost - narod - izoblikuje lasten življenjski slog, svoj zgodovinski spomin in nacionalno-politično identiteto, čemur pravimo tudi nacionalni karakter. (Južnič: 1989, 268-320)

Slovenstvo kot **narodna** identiteta se je do konca konstituiralo šele leta 1918, ko je bila določena nacionalno zaokrožena in politično definirana dežela. Prej je šlo v prvi vrsti za **etnične** identitete, vezane na posamezne regije. (Lukšič: 1995, 157) Pa vendar je bila tudi taka (-regionalna-) oblika etnične identitete predvsem navzven, npr. v izseljenstvu, predvsem slovenska.

Preidimo torej na izražanje etnične pripadnosti kot manifestacijo lojalnosti specifični politični kulturi. Ta je bila v času priseljevanja prvih Slovencev v Južno Ameriko resnici na ljubo še precej neprofilirana, predvsem to velja za priseljevanje na to celino v prvem valu konec prejšnjega in na prehodu v to stoletje, ko so predvsem v Argentino in Brazilijo prihajali ljudje s slovenskega etničnega ozemlja z avstrijskim državljanstvom. Tudi po prihodu v novo okolje se je večina teh ljudi »porazgubila«, saj je šlo za neorganizirano ter nestrnjeno naseljevanje neizobraženih posameznikov.

II. A. Politična kultura in medvojni izseljenci

Nekoliko drugače je bilo z izseljenci med obema vojnoma. Šlo je za v prvi vrsti **ekonomsko** emigracijo s Primorske in deloma Prekmurja, pa čeprav lahko rečemo, da je na odločitev o odhodu v svet v veliki meri vplival tudi čedalje bolj represiven fašistični režim na območju takratne Italije in je šlo torej v neki meri tudi za politični vzrok. Tudi v tem primeru je šlo za razmeroma neorganizirano naseljevanje predvsem v Argentini ter deloma v Čilu, Urugvaju in Braziliji. Slovenski prišleki, teh je bilo okoli 30.000, so bili večinoma slabo izobraženi nizko kvalificirani delavci in kmetje. Večinoma so tudi potem, ko so se dokončno ustalili, ostali na rangu nižjega srednjega sloja prebivalstva.

Kljub eksistenčnim problemom je del te izseljenske populacije, predvsem v Argentini, nadaljeval z negovanjem slovenske besede, pesmi, in bil tudi politično angažiran. Ustvarila se je politično razdeljena skupnost, ki je v treh slovenskih domovih, z revijo Duhovno življenje, časniki Slovenski tednik in Novi list, kasneje združen v Slovenski list³, s šolo itd., oblikovala specifično političnokulturno paradigmo, temelječo na slovenski etnični zavesti, simpatiziranju z idejo priključitve Primorske Jugoslaviji ter na drugi strani na državljanski lojalnosti Argentini in, vsaj formalno in minimalno, tudi Italiji. Slovenstvo kot politična identiteta je sicer bolj značilno za Slovence na italijanski strani meje, tudi danes, pa vendar o podobnem procesu lahko govorimo tudi v argentinskih razmerah.

Z leti so se izoblikovali trije politični tabori. Najmočnejši so bili levičarji, ki so leta 1925 ustanovili Delavsko kulturno društvo Ljudski oder, drugi po številu somišljenikov so bili pripadniki Slovenskega prosvetnega društva I, ustanovljeno je bilo leta 1929, tretjo skupino pa so tvorili sokoli, ki so ustanovili svoje Sokolsko društvo La Paternal in so bili nagnjeni k jugoslovanskemu nacionalizmu. (Brecelj: 1992, 169)

Leta 1936 je prišel kot veleposlanik kraljevine Jugoslavije v Argentino Izidor Cankar, ki je kljub temu, da je v veliki večini šlo za italijanske državljane, tesno sodeloval s slovenskimi društvi (razen s politično skrajno levim Ljudskim odrom). Ta so na njegovo pobudo konec januarja 1937 ustanovila osrednji šolski odbor, Slovenski tednik in Novi list pa sta se združila v Slovenski list. Publikacije so prinašale predvsem besedila o okupiranih ozemljih Primorske, o novicah iz Italije in Jugoslavije, kritiko politike Jugoslavije do Slovencev v Italiji itd.

Slovenci so se udeleževali sestankov jugoslovanskih izseljencev in tako je bila marca 1941 ustanovljena Jugoslovanska narodna odbrana (JNO)⁴, ki je dobila pododbore v

³ Naštete so samo nekatere večje publikacije, vsaka od skupin pa je imela še več manjših glasil. Aleš Brecelj (Dve domovini 2-3, Ljubljana, 1992) ugotavlja, da se je med predvojno slovensko emigracijo v Argentini v slabih dveh desetletjih pojavilo vsaj petnajst različnih periodičnih publikacij.

⁴ JNO je bil sicer prvič ustanovljen že leta 1915/16, leta 1919 pa tudi odsek Slovenija - prva slovenska organizacija v Argentini, o kateri je ohranjena dokumentacija (Brecelj: 1992, 167). Sedež JNO je bil v Čilu, v B. A. pa se je osnoval Center JNO za Južni Atlantik, ki je izdajal svoje glasilo Jadran. Prizadevali so si za ustanovitev skupne države Južnih Slovanov.

Rosariu in drugod, Slovenci pa so oktobra istega leta ustanovili še odbor Slovencev in Hrvatov izpod Italije in se nato osamosvojili od jugoslovanskega odbora. Novice o izdajstvu Draže Mihajlovića in o pojavu partizanov so povzročile razcep v JNO.

Primorski Slovenci so oktobra 1944 v Buenos Airesu pripravili proslavo ob stoletnici rojstva Simona Gregorčiča in na prireditvi jasno pokazali željo po priključitvi Primorske Sloveniji oziroma Jugoslaviji kljub takrat profašističnemu režimu v Argentini. 16 društev iz Argentine, Urugvaja in Brazilije je leta 1946 ustanovilo Odbor za jugoslovansko Primorje in aktivno podpiralo slovenska stališča na Londonski konferenci ter priključitev s številnimi javnimi zborovanji, zbiranjem podpisov itd.

Leta 1947 je iz vseh domov v Buenos Airesu nastal Slovenski ljudski dom, v katerem pa je prevladala levičarska politična usmeritev, zaradi česar se je veliko število Slovencev umaknilo. Dom so oblasti leta 1949 zaradi njegove politične usmeritve ukinile. (Mislej: 1994, 85-113)

S temi buenosaireškimi dogodki se je velika večina dotlej razmeroma dejavnih Slovencev umaknila v pasivnost, kar je pomenilo velik udarec za ohranjanje slovenstva na argentinskih in južnoameriških tleh. V tem delu slovenske izseljske populacije nato težko govorimo o kakršnem koli dogajanju v smislu oblikovanja oziroma »življenja« slovenske politične kulture (če ne štejemo nekaterih glasil, ki so v tem času vendarle vsaj po nekajkrat izšla, npr. Nova domovina, Lipa, Naprej, Glasnik...) vse do vnovičnega odprtja slovenskega društva - Slovenskega podpornega društva Triglav - leta 1974. Tudi v tem velikem klubu je prevladala leva politična usmeritev in čeprav je bil dom slovenski, se je v njem zbiralo čedalje več levo usmerjenih pripadnikov drugih narodnosti Jugoslavije, pa tudi Argentinecev. Tako ravnanje je še vedno odbijalo velik del Slovencev, ki so ostajali »doma« in so sledili morda le še sobotni slovenski radijski oddaji. Stanje se je spremenilo šele v 90. letih, ko je končno prevladala slovenska struja, vendar je zdaj za mnoge že prepozno, pravzaprav je vse na starejših, pripadnikih prve ali druge generacije, medtem ko so mladi, ki bi bili pripravljene sodelovati pri delu društva, izjemno redki. Tudi slovenski jezik je tu prej izjema kot pravilo, večina ljudi pa se že opredeljuje predvsem za Argentinece in šele nato v manjši meri tudi za Slovence. Če govorimo o politični kulturi v nekoliko ožjem smislu, lahko rečemo, da je populacija okrog Triglava zdaj razmeroma apolitična, vse skupaj temelji predvsem na nekakšni »folklorni« pripadnosti slovenstvu. Političnokulturna ali narodna identiteta je zreducirana na nizko obliko šibke etnične identitete.

Podobno je tudi stanje v Triglavu v Rosariu (300 kilometrov od Buenos Airesa) in tudi v klubu Primera Sociedad Transmurana - v prekmurskem društvu v Montevideu (Urugvaj).

II. B. Politična kultura in povojni politični izseljenci

Že leta 1949 je prišlo do novega dogodka, ki je takratno podobo slovenstva v Južni Ameriki precej spremenil. V Argentino (v zelo majhni meri tudi v Brazilijo) je prišla velika skupina slovenskih političnih emigrantov, nekdanjih domobrancev in drugih nasprotnikov komunističnega režima z družinami.

Zaradi vplivov jugoslovanskega veleposlaništva in močne levičarske propagande so bili prišleki deležni zelo slabega sprejema s strani Primorcev, ki so v njih videli predvsem sodelavce fašistov, tistih, zaradi katerih so oni vsaj posredno morali v tujino. Kakorkoli že, skupina 6.000 do 7.000 Slovencev, predvsem Dolenjcev, Gorenjcev in Ljubljancev, je v Južno Ameriko prišla kot na Noetovi barki - najprej so doživljali skupno usodo v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji, kjer so si organizirali lastno

šolstvo, kulturno dejavnost, versko in politično življenje. Usoda pa jih je nato pripeljala še v skupno izseljensko družbo, predvsem v Argentino oziroma v Buenos Aires. Skupnost je bila sestavljena iz celih družin, imela pa je veliko izobražencev, od učiteljev do duhovnikov, arhitektov itd. Zaradi nadpovprečne strnjnosti naselitve v Buenos Airesu in hitrega organiziranja, predvsem pa zaradi izjemno močne ideološke kompaktnosti, temelječe na pripadnosti katoliški veri, slovenstvu in protikomunizmu, je skupnost kmalu izoblikovala lastno politično kulturo, bistveno močnejšo in enovitejšo od tiste, ki so jo poznali predvojni priseljenci. Šlo je pravzaprav za model predvojnega katolištva, ki je bilo kot nasprotje komunizmu glavni vzrok njihove prisilne izselitve.

Pri tem veljajo nekateri poudarki oziroma značilnosti. Skupnost je bila od vsega začetka nedostopna za vplive argentinske dominantne kulture, predvsem pa za poskuse »vdora« s strani levičarjev v Argentini ali jugoslovanskega veleposlaništva. Skoraj popolnoma je bila tudi pretrgana vez s Slovenijo, ki je s svoje strani iz političnih vzrokov prav tako ignorirala to močno narodno skupnost.

Slovenska politična emigracija (SPE) je bila tako hermetično zaprta za vse vplive tudi zaradi »mita o vrnitvi«, mišljenja, da bo enostrankarskega političnega režima v domovini kmalu konec in da se bodo vsi lahko vrnili na svoje domove. Čemu bi torej poganjali korenine, če bo treba kmalu nazaj...?

Po drugi strani so mladi, delovni in razmeroma izobraženi ljudje predstavljali dragoceno delovno silo za sicer multikulturno naravnano argentinsko državo. Zato so bili dobro sprejeti in so si hitro ustvarili sloves, podoben drugim zahodno- in srednjeevropskim narodnostnim skupnostim. Hitro so si tudi gmotno opomogli in se z leti povzpeli v povprečju nekako v zgornjo polovico argentinskega srednjega družbenega sloja. Pripomniti velja, da je ta skupina Slovencev vzpostavila v odnosu do Argentinec večinoma rahlo ali včasih celo izrazito superiorno stališče, za precejšen del so Argentinci zgolj »ta črni«, ki jim ne moreš zaupati, saj niso sposobni tolikšne organiziranosti, varčnosti itd. Taka pozicija ni poznala stigmatizirajočega vpliva dominantne skupnosti, nasprotno, prinašala je večjo samozavest in bila kot taka spodbuda za ohranjanje lojalnosti slovensko-katoliški politični kulturi.

II. B. a. Politična socializacija v SPE

Že leta 1948, ko priselitev še ni bila dokončana, so ustanovili Društvo Slovencev, ki se je kasneje preimenovalo v Zedinjeno Slovenijo. Ta organizacija predstavlja še danes temelj politične kulture povojnih političnih izseljencev iz Slovenije v Argentini. Znotraj nje oziroma ob njeni »navzočnosti« se je in se še odvija celotno družabno, kulturno, versko, politično, šolsko, ekonomsko... življenje te slovenske izseljenske skupnosti. Hitro se je izoblikoval aparat politične socializacije znotraj skupnosti, od primarne socializacije naprej. Ima svoje vrtce, sobotno osnovno in srednjo šolo, skrbi za številne kulturne prireditve, politične proslave in verske obrede, vse striktno v slovenskem jeziku, ima lastno hranilno zadrugo, zelo pomembno vlogo igra kulturna organizacija Slovenska kulturna akcija, ki je izdala že več kot 150 knjig, poleg številnih publikacij pa naj omenimo samo tednik Svobodna Slovenija, ki predstavlja glavni povezovalni informacijski člen.⁵

Za skupnost je značilna izrazita vloga moralne avtoritete. Skupnost je neformalno pa vendar razmeroma strogo hierarhizirana, veliko vlogo pri vzpostavljanju in izkazovanju

⁵ Več o SPE v članku Slovenski politični izseljenci v Argentini, Zvone Žigon, TIP 2/1996, Ljubljana, 216-231.

položaja na družbeni lestvici znotraj nje pa igra jezikovna kompetenca (znanje slovenskega jezika v vseh situacijah) ter kriterij sodelovanja v njenem kulturnem in političnem življenju.

K politični kulturi slovenske politične emigracije v Argentini spada redno obiskovanje nedeljske slovenske maše v enem od slovenskih društev oziroma v slovenski cerkvi v širšem središču Buenos Airesa, prebiranje publikacij v slovenščini, pošiljanje otrok v sobotno slovensko šolo, karseda redno obiskovanje številnih prireditev, če je le mogoče tudi sodelovanje pri njihovi realizaciji, politično strinjanje z desno politično usmeritvijo, spremljanje dogajanja v Sloveniji, predvsem političnega, podpiranje slovenske Cerkve, itd. Močna je vloga ritualov, ceremonij in simbolov. Tako sta na vseh pomembnejših prireditvah obvezni argentinska in slovenska izseljenska himna ter dviganje obeh zastav, za mnoge pa ima izrazito simbolni pomen pridobitev slovenskega potnega lista. Prav zaradi počasnega izdajanja slovenskih državljanstev s strani slovenskih upravnih organov je bilo že precej vroče krvi.

Politična socializacija se začne takoj ob rojstvu, ko se morajo starši, večinoma še vedno oba Slovenca, odločiti, v katerem jeziku bodo vzgajali otroke. Prvi, torej materni jezik, je za večino slovenski in v njem poteka tudi večji del primarne socializacije. Na ta način je (z uspešno politično socializacijo staršev oziroma bodočih staršev) SPE skozi dolgega pol stoletja ohranila skorajda nedotaknjeno slovensko (politično) kulturo, ki ji nekateri pravijo tudi »slovenski čudež v Argentini«. Zaradi pomanjkanja dotoka novih »moči« iz domovine pa je tudi ta etnična skupina izpostavljena naravnemu procesu akulturacije in asimilacije.

II. B. b. Vpliv asimilacijskih procesov

Otroci, pripadniki tretje ali celo že četrte generacije, pa so podvrženi dvojnosti socializacije, saj so vplivi dominantnega družbenega okolja s španskim jezikom zaznavni že zelo zgodaj. Tako imajo npr. slovenske in argentinske vrstnike, gledajo videoposnetke Slovenije v slovenskem jeziku in argentinske risanke... Ker je argentinski vpliv bolj neprisiljen, slovenski pa ves čas temelji na moralno-politični lojalnosti skupnosti, je za otroke sprejemljivejši tisti model, ki je udobnejši, torej argentinski. Vztrajanje »slovenske strani« včasih povzroči celo popoln odpor in pretrganje stikov. Poglavitni vzrok tega je »neotipljivost« slovenske kulture - risanke in klubsko okolje namreč niso dovolj, oseba potrebuje vsakodnevni realni stik s kulturo, ki naj bi ga inkulturirala. Samoreprodukcija SPE je zato brez zaledja prave domovine zaradi vplivov asimilacije čedalje manj uspešna in že za otroke današnjih dvajsetletnikov iz te skupnosti težko rečemo, da bodo govorili slovensko. To je naraven proces, saj bi bilo težko pričakovati striktno slovensko vzgojo s strani ljudi, ki pripadajo že tretji generaciji oziroma drugi, rojeni v Argentini, in je bil njihov edini realni stik z domovino staršev morebiten enomesečni obisk Slovenije ali občasno dopisovanje s sorodniki, ki jih večinoma komaj poznajo.

II. C. Kriza politične identitete SPE

Pisal sem o asimilacijskih vplivih, ki načenjajo etnično identiteto skupnosti povojnih političnih izseljencev v Argentini. Procesi so naravni in podobni procesom, ki prej ali slej načnejo vsako manjšinsko skupnost, ki se znajde v dominantnem družbenem okolju z drugačno prevladujočo kulturo, kamor štejemo tudi politične vzorce, jezik itd.

Situacija pri skupnosti, o kateri pišem, pa je precej specifična, predvsem kar se tiče njene kulturnopolitične identitete. Ko je SPE prišla na argentinska tla, je pristala na

korekten in lojalen odnos do države, ki jo je sprejela in ji zagotovila oziroma omogočila materialni in duhovni razvoj. Obenem pa sta jo ves čas spremljala dva »mita«: recimo jima »mučeniški« in »mit o vrnitvi«. Dajala sta ji glavni energijski naboj in opravičevala njeno neprepustnost in kompaktnost ter bila hkrati vsebinska vira za njeno specifično kulturnopolitično paradigmo, kar se je odražalo v vsakem političnem govoru, pri vsaki maši, na vsaki proslavi ali srečanju. Bivanje v Argentini je bilo zanjo kot daljši postanek na poti nazaj v domovino, zato dejansko nikoli ni pognala korenin. To velja predvsem za prvo generacijo. Toda leta so tekla in razmere v domovini se niso spremenile do te mere, da bi bila vrnitev mogoča oziroma dovolj varna. Rodili so se otroci in vnuki, ki pa so pognali korenine v svojem rojstnem kraju. Kljub dvojni socializaciji je v njih prevladal vpliv argentinskega okolja in čeprav se večina pripadnikov druge generacije še vedno opredeljuje v prvi vrsti za »Slovence, rojene v Argentini« (Žigon, 1993), je njihov dom Argentina, torej »mita o vrnitvi« ni več, ne le zaradi tehnično težko izvedljivega projekta vnovične preselitve čez ocean, v deželo, kjer so še redki znanci in sorodniki, kjer so razmere za preživetje prav tako trde itd. Izjema je skupina trenutno okoli 70 oseb, ki dvojnosti ni zdržala in se je preselila v Slovenijo. Mit o vrnitvi je izginjal počasi, skozi desetletja, formalno pa ga je razblinila slovenska osamosvojitve in prihod večstrankarskega sistema, saj od takrat ni več teoretičnega oziroma formalnega vzroka, ki bi preprečeval vrnitev. Zahteve slovenske povojne diaspore so bile namreč predvsem demokratizacija Slovenije, sprava in samostojnost Slovenije (Rot: 1992, 209) in velik del tega je kljub nezavidljivim političnim razmeram vendarle realiziran.

»Mučeništvo« je morda nekoliko ponesrečen, pa upam, da ne posmehljivo zveneč izraz za drugo močno mitsko energijo. Velik del beguncev, do 12.000 oseb (v različnih navedbah se številka povzpne do te višine), je partizanska vojska po vojni pripeljala nazaj v Jugoslavijo oziroma Slovenijo in ga skrivaj pobila. Ta dogodek je za pripadnike prve generacije izjemnega pomena. Zavedajo se, da bi enaka usoda prav lahko čakala tudi nje, nekateri so celo pobegnili z vlakov, ki so peljali v smrt, ali so kot po čudežu preživeli poboje in zbežali iz jam, polnih trupel... Od povojnega prihoda v avstrijska begunska taborišča do konca osemdesetih let se je ta skupnost trudila ohraniti svoj politični status. Imela je svojega zunanjega sovražnika, jugoslovansko socialistično državo in njen represivni politični režim, kar jo je delalo še bolj enotno, gotovo v svojem vztrajanju. Ustvarila si je lastno vizijo o družbi, politični kulturi, kakršna naj bi prevladala v domovini. Ob tem je tako kot vsaka politična oziroma narodna skupnost skrbno gojila skupen zgodovinski spomin, temelječ prav na pobjah, ki so dobili mitično razsežnost (na resnični osnovi). V trenutku, ko je njena vrnitev teoretično prenehala biti nemogoča, pa se je pridevnik »politična« emigracija zamajal in tako se je zamajal glavni steber obstoječe političnokulturne paradigme. SPE je nenadoma ostala zgolj izseljenska skupnost, brez dolgoletnega upanja na vrnitev in tudi brez zunanjega sovražnika - komunizma. Sama je začela spoznavati, da bo potrebno preoblikovanje lastne identitete, čeprav je predvsem pri pripadnikih prve in deloma druge generacije čutili precejšen odpor, temelječ na strahu pred novim, pred odpiranjem. Odtod občutek, da nekateri pripadniki te skupnosti skrbno spremljajo politično dogajanje v Sloveniji in čakajo na vsak najmanjši premik, ki bi utegnil kazati na obnavljanje komunizma. Nenadoma tudi ni več potrebna skrbna zaprtost pred sovražnikom, kar pa pomeni še povečan (naravno pogojen) vdor argentinske kulture. Skupnost se je po slovenski osamosvojitvi odprla do domovine in začeli so se številni obiski, razvija se sodelovanje na ravni ministrstev, posebno šolskega in kulturnega, sodobna komunikacijska tehnika pa omogoča komuniciranje takorekoč brez motenj in časovnega zamika.

(Nekdanja) slovenska »politična« emigracija je to le še po izviru in sooča se z namigom, da bo potreben zasuk od političnega samo še k narodnostnemu, izgraditev nove, izrazito etnične identitete. Od kulturnopolitične »samoreprodukcije« pa prehaja h kolikor mogoče tesni povezavi s prvotno domovino, temelječi predvsem na kulturnih stikih, skrbi za šolstvo itd.

Literatura

Brecelj, Aleš (1992): Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne, v: Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu/Emigration Studies, št. 2/3, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, str. 167-191.

Jenšterle, Marko (1992): Z argentinskimi Slovenci, Karantanija, Ljubljana.

Južnič, Stane (1989): Politična kultura, Obzorja, Maribor.

Južnič, Stane (1993): Identiteta, FDV, Ljubljana.

Kermauner, Taras (1992): Slovenski čudež v Argentini, Trilogija, Predstavitev SPE, Slovenska kulturna akcija, Ljubljana.

Kolenec, Janez (1993): Politična kultura Slovencev, Karantanija, Ljubljana.

Lukšič-Hacin, Marina (1995): Ko tujina postane dom, ZPS, Ljubljana.

Mislej, Irene (1994): Primorski odbor - politično delovanje Primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini, v: Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu/Emigration Studies, št. 5, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, str. 85-113.

Rot, Andrej (1992): Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni, v: Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu/Emigration Studies, št. 2/3, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, str. 209-225.

Rupel, Dimitrij (1992): Slovenstvo kot politično prepričanje, Kres, Ljubljana.

Žigon, Zvone (1993): Problem dvojne identitete slovenskih izseljencev, diploma, FDV, Ljubljana.

Žigon, Zvone (1996): Slovenski politični izseljenci v Argentini, v: Teorija in praksa, št. 2, FDV, Ljubljana, 1996, str. 216-230.

Žigon, Zvone (1996): Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju, v: Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu/Emigration Studies, št. 7, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, 1996, str. 71-91.

Summary

Political Culture as a Way of Preserving National Identity

Political culture, which was a focal point in the work of Slovene societies in South America, has been a crucial factor in preserving Slovene national identity there. For immigrants between World War I and World War II, one can say that the very reason of their immigrating was political - since they were fleeing not only hunger but also Italian Fascism. In this light their activities for the preservation of Slovene culture and their support for the Primorska (littoral) region to be part of Yugoslavia were political. Even more pronouncedly political were the activities of post-war immigrants, who fled the country as the defeated side. Their work was and still is strongly connected with religion, anti-communism and the painstaking preservation of Slovene as a language.

As the natural process of assimilation is further progressing, national identity is weakening - together with political culture. There is a growing trend for the activities of Slovene societies, both pre and post-war, to be reduced to the preservation of culture at different levels. The political aspect of culture is thus fading out.

Breda Čebulj-Sajko
Identitete kot jih pišejo življenjske zgodbe izseljencev

Vsebina članka obravnava teoretične opredelitve pojmov autobiografija in identiteta. Nadalje na osnovi terenskega dela avtorice med slovenskimi izseljenci v Avstraliji in strokovne literature prikaže pomen autobiografskih pričevanj za razkrivanje manifestacije razdvojenosti v etnični identiteti omenjene izseljenske skupnosti.

The paper deals with the theoretical definitions of the concepts of autobiography and identity. Drawing on her field work among Slovene immigrants in Australia, the author shows the significance of autobiographical testimonies for recognizing the manifestations of a split ethnic identity in this particular immigrant community.

Avtobiografije, življenjske zgodbe, pripovedi o življenju ipd. so v slovenski etnologiji pogosto uporabljen vir za preučevanje življenja ljudi. S tega vidika njihova navzočnost v domačih raziskavah ni nič novega; pač pa je v zadnjem času novo zanimanje mlajših etnologov za metodološke pristope, ki nam omogočajo večplastno uporabnost avtobiografskega gradiva pri razlaganju človekove preteklosti in sedanje vsakdanjosti, vpete v zgodovinski proces. Ker pa je glavni akter vsake življenjske zgodbe njen pripovedovalec, je v določenem smislu povezana tudi z identiteto posameznika. Brez avtorjevega zavedanja samega sebe v času in prostoru ne more nastati njegova avtobiografija. Oba pojma (v kolikor avtobiografije in identitete ne pojmujejo statično) sta neločljiva, kar se je izkazalo tudi v raziskovanju vsakdanjega življenja slovenskih izseljencev v Avstraliji. In ker sta tako avtobiografija kot identiteta v slovenski etnologiji slabo teoretično razloženi, naj to praznino nekoliko zapolnim z nekaterimi tovrstnimi izsledki, ki so sad terenskega dela med avstralskimi Slovenci ter poznejše strokovne obdelave zbranega gradiva.

Na tem mestu me bo torej tokrat zanimalo življenje izseljencev le z zornega kota metodologije, določene z analizo avtobiografij in z zornega kota manifestacije njihove

---

¹ Glej Breda Čebulj Sajko, *Med srečo in svobodo*, Avstralski Slovenci o sebi, Ljubljana 1992, str. 87–231.

identitete, ki pri večini informatorjev zapolnjuje vsebino njihovih pripovedi. Le-te so v celoti že bile objavljene¹ in jih zato danes v tekstu² ne navajam.

1. Avtobiografija

Sprva sem si raziskovanje prve povojne generacije izseljenih Slovencev v Avstralijo zamislila kot rezultat zbranih podatkov iz virov in strokovne literature iz te tematike ter terenskega dela med samimi izseljenci. Potek slednjega sem še v času priprav doma (1980–1981) načrtovala po izbranih vprašanjih iz materialne, socialne in duhovne kulture, ki so vključena v vprašalnice *Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja*. V tej fazi še nisem razmišljala o morebitnih avtobiografijah izseljencev kot virih za opisovanje njihovega vsakdanjega življenja v tujini.

V času prvega obiska med njimi (leta 1981–1982 v Sydneyju, Wollongongu, Melbourneu in Canberri) so se že v prvih, spontanah pogovorih, ki so bili za obe strani (etnologinja – izseljenec) zgolj informativni, pokazale drugačne razsežnosti njihovega vsakdanjega življenja, ki jih, zaradi specifičnih vplivov avstralskega okolja in družbe, doma ni bilo moč predvidevati. Zato se je že v prvih intervjujih z avstralskimi Slovenci razjasnilo, da se njihova etnična pripadnost ne izraža zgolj v zunanjih, vidnih simbolih prepletanja »starega« in »novega«, temveč tudi v njihovem notranjem, osebnem doživljanju preteklega in »sedanjega« življenja doma in v tujini, ki ga je vsak informator po svoje interpretiral. Po Niedermüllerjevem tolmačenju avtobiografije bi lahko rekli, da sem se na terenu srečala s »skritimi« ravnmi človeških življenj, ki so omogočali »vpogled od znotraj« v potek družbeno-zgodovinskih procesov v določenem obdobju³, kakršni so bili izseljevanje in priseljevanje Slovencev v Avstralijo in njihovo vključevanje v avstralsko družbo po letu 1945.

Ker pa so bile te ravni za nekatere informatorje bolj, za druge manj emocionalno občutljiva področja njihovega življenja, sem v vseh nadaljnjih poglobljenih intervjujih prepuščala odločitve o tem, ali bodo izseljenci spregovorili o njih ali ne, njim samim. Na ta način so se začele oblikovati njihove pripovedi o lastnem življenju, v katerih so nekateri pripovedovalci potrebovali več, drugi manj vzpodbud z vprašanji. Glede na to so avtobiografije v začetku intervjujev nastajale, kot bi dejala Velčičeva in Oring, »v dialogu«⁴, in sicer med izseljencem in menoj, ko pa je pogovor stekel, so postale vse bolj monolog informatorja. Prešle so torej v fazo spontane ustne izpovedi posameznikov, ki jih kot eno izmed oblik avtobiografij zagovarja Déghova⁵, medtem ko jih Huseby-Darvasova poimenuje »ustne refleksivne avtobiografije«.⁶ Njihova vsebina zadoštuje tudi kriterijem tovrstnih opredeljevanj pri Kirshenblatt-Gimblettovi, po katerih avtorji zgodb spregovorijo v prvi osebi.⁷

² Pričujoče besedilo je povzetek teksta še nepublikirane doktorske naloge Brede Čebulj-Sajko, *Posledice dvojne identitete v vsakdanjem življenju avstralskih Slovencev* (Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, 1994) na straneh 156–164 in 241–245.

³ Petér Niedermüller, *From the Stories of Life to the Life History: Historic Context, Social Processes and the Biographical Method, Life History as a Cultural Construction/Performance* (ur. Tamás Hofer, Petér Niedermüller), Budimpešta 1988, str. 451–473.

⁴ Mirna Velčič, *Odtisak priče*, Intertekstualno proučavanje autobiografije, Zagreb 1991, str. 38; Elliot Oring, *Generating Lives: The Construction of an Autobiography, Life History...*, str. 179–211.

⁵ Linda Dégh, *Beauty, Wealth and Power: Career Choices for Women in folktales, Fairytales and Modern Media, Life History...*, str. 13–19.

⁶ Éva V. Huseby-Darvas, *Migrating Inward and Out: Validating Life Course Transitions Through Oral Autobiography, Life History...*, str. 379–408.

⁷ Barbara Kirshenblatt-Gimblett, *Authoring Lives, Life History...*, str. 133–178.

Izseljencem sem torej »prepusila mikrofona«, saj so me sama soočanja z njimi pripeljala do spoznanja, da bodo predvsem njihove pripovedi tiste, ki bodo oblikovale prikaz načina življenja avstralskih Slovencev. V nadaljnjih pogovorih so opisovali tiste izseke iz svoje preteklosti, ki so se jim zdeli pomembni (pa tudi primerni za uho poslušalca). Zato, po Apteju, lahko štejemo zgodbe informatorjev tudi za kreativno delo.⁸

Življenjske pripovedi izseljencev, ki so nastale na ta način, imajo vsaj dve skupni značilnosti: Zazrte so v preteklost, ki pa jo je vsak informator po svoje dojemal. Kako – je bilo odvisno od njihovih življenjskih izkušenj, v katerih so skušali najti potrdilo za svoje »sedanje« življenje v tujini. Ali, z besedami Niedermüllerja, svojim preteklim izkušnjam so dali današnji pomen⁹, s čimer se je tudi v avtobiografijah avstralskih Slovencev vzpostavil dialektični odnos med preteklostjo in sedanostjo, v katerem, po Velčičevi, druga drugo »oskrbujeta« in spreminjata.¹⁰ Da pa se je to lahko zgodilo, so morali pripovedovalci najprej rekonstruirati potek svojega življenja. Kljub dokaj »šablonskemu« potekanju procesa izselitve iz domovine, priselitve in vključevanja v novo okolje je bilo izbiranje pretekle realnosti ali »individualno jemanje iz posesti realnosti«, kot bi dejal Niedermüller, od posameznika do posameznika različno. Zato se nam ta proces kaže v svoji raznovrstnosti. Iz izbire dogodkov in dejanj, ki je temeljil na lastni presoji vsakega informatorja ter iz medsebojnega povezovanja teh dogodkov in dejanj, ki ga je vsakdo izvajal po lastni logiki, so se oblikovale »subjektivno reflektirane celote«. V njih je razpoznavna raven znanja pripovedovalcev o izvorni in vselitveni družbi, izražen z njihovimi besedami. Poznavanje obeh družbenih sistemov je sestavljeno iz posameznikovega védenja o konkretnih družbenih spremembah povojnega obdobja in njegovega osebnega dojetja tega konkretnega časa. Kot je omenila že Déghova, se nam avtobiografije (tudi avstralskih Slovencev) s tega vidika kažejo kot »vir za raziskovanje ozadja objektivne stvarnosti«¹¹, torej tiste, ki so jo izseljenci zapustili, in tiste, v katero so se priselili. Za pravilno razumevanje njihove vsebine pa sem jih v raziskavi, podobno kot Apte¹², umestila v kulturno okolje (v našem primeru avstralsko), v katerem so zgodbe potekale.

Avtobiografski pristop pri preučevanju slovenske emigracije na peti celini, ki sem ga dopolnjevala z lastnim opazovanjem vsakdanjega življenja izseljencev, ko sem več mesecev bivala pri njihovih družinah (po letu 1982 še leta 1984–1985 in 1990) ter v končni fazi na ta način zbrane podatke preverjala še z viri in s strokovno literaturo, kar je težnja tudi pri drugih raziskovalcih, ki se ukvarjajo z avtobiografijami (npr. Piotrowski¹³), mi je omogočil neposredno podoživljanje posledic družbenih dogajanj in zgodovinskih dogodkov, zaradi katerih so Slovenci po letu 1945 odhajali v svet. Posledice so zaznamovale njihov način življenja v tujini, ki je v pripovedih informatorjev predstavljen z njihovimi spomini in nostalgijo po domovini, z opisovanjem težav pri vključevanju v novo okolje, z izražanjem zaskrbljenosti za nadaljnji razvoj njihove kulture na tujem ipd. Glede na to se pridružujem mnenju Inte Carpenter: v raziskovanju razseljenih Litvancev prišla do sklepa, da bi bile njihove avtobiografije, če bi živeli doma, zagotovo manj obremenjene z vprašanji etnične identitete.¹⁴

⁸ Mahadev L. Apte, *Unsung Heroines: Cultural Models of Gender Roles and Selfhood in Marathi Autobiographies*, *Life History...*, str. 50–57.

⁹ Niedermüller, str. 471.

¹⁰ Velčič, str. 96.

¹¹ Dégh, str. 14.

¹² Apte, str. 54.

¹³ Prim.: Marcin Piotrowski, *Autobiographical Material and Possibilities of Its Use in Ethnography*, *Etnološka študijska 1*, *Razprave Filozofske fakultete*, Ljubljana 1988, str.129–133.

¹⁴ Inta Carpenter, *Exile as Life Career Model*, *Life History...*, str. 212–245.

Tudi v primeru avstralskih Slovencev je omenjena obremenjenost močno navzoča v njihovih pripovedih, zaradi česar jo imam za drugo skupno značilnost izbranih izseljenških avtobiografij. Kot bomo videli, je osnova za njihovo razdvojeno življenje med »starim« in »novim« svetom. Zaradi tega je potrebno nekoliko bolj osvetliti vsaj nekatere teoretične opredelitve pojma identiteta.

2. Identiteta

Stane Južnič podaja etimološko izpeljavo besede identiteta, ki naj bi v slovenščini pomenila istovetnost.¹⁵ Glede na njeno pomensko razvejanost ločimo dve vrsti identitete: osebno (ki se nanaša na posameznika in je sestavljena iz avtoidentifikacije, torej tiste identitete, ki jo posameznik pripiše sam sebi, in identifikacije, ki jo posamezniku določa družba) in skupinsko (ta je lahko izredno heterogena, kot je heterogena pripadnost različnih članov določene družbe). Pri opredeljevanju identitete so pomembni tudi njeni pojavniki: individualnopsihološki, antropološki, religiozni, ideološki, družbeni, kulturni, politični itd., iz katerih prav tako izhajajo različne identitete oziroma, po omenjenem avtorju, pripadnosti. Pogoj za obstoj vseh nadaljnjih identitet človeka pa je njegova telesna identiteta, tj. njegovo poistovetenje z lastnim telesom.¹⁶

Bolj kot ta sta za nas zanimivi osebna in skupinska identiteta posameznika. Analitiki avtobiografij menijo, da se prva oblikuje že s tem, ko se pripovedovalec zaveda zaporednosti opisanih dejanj in dogodkov, medtem ko drugo posameznik gradi vzporedno z zavestnim ohranjanjem svojega odnosa s skupnostjo.¹⁷ Oblikujeta se torej v odnosu posameznika do samega sebe in do drugih. Pogojeni sta s človekovim samozavedanjem svojega položaja v družbi. Tudi osebna identiteta, ki je sicer individualnega značaja, ni popolnoma odvisna le od osebnih zaznav posameznika, temveč tudi od zaznav soljudi, iz česar sledi, da »V končni instanci posamezniku identiteto določajo drugi«. ¹⁸ Z njo je individuum soudeležen v skupinski (družbeni) identiteti, za katero smo že ugotovili, da je zaradi večplastnosti in slojevitosti človekovega identificiranja, neustaljena. Mnogokrat se prekriva z drugimi vrstami skupinskih identitet. Ena izmed njih je tudi »premakljiva identiteta«, do katere pride zaradi »splošne mobilnosti sodobne razvite družbe«. ¹⁹ V to gibanje je, med ostalim, vključeno tudi spreminjanje položaja posameznika v procesih družbenih sprememb in v procesih njegove fizične mobilnosti, npr. emigriranja. Za emigrante pa je značilno, da ima njihova identiteta v novem okolju »nešteto vidikov« ²⁰, namreč toliko, kolikor je razlik (rasna, etnična, kulturna ipd.) med njimi in domačini. Tudi ti »vidiki« so sestavni del skupinske identitete.

Oblikovanje identitete je torej dinamičen proces, ki poteka v okviru družbenega procesa, kar poudarjajo tudi avstralski sociologi.²¹ Kot element subjektivne realnosti je

¹⁵ Stane Južnič, *Identiteta*, Ljubljana 1993, str. 11. (Glej tudi: France Verbinc, *Slovar tuje*, Ljubljana 1987, str. 279.)

¹⁶ Več o tem: Južnič, str. 20–97.

¹⁷ Glej poglobljen prikaz različnih in sorodnih opredeljevanj avtobiografije z zornih kotov družboslovnih in humanističnih ved doma in na tujem v: Čebulj-Sajko, *Posledice »dvojnje identitete«...*, str. 106–156.

¹⁸ Južnič, str. 102.

¹⁹ Prav tam, str. 132.

²⁰ Prav tam, str. 138.

²¹ Med njimi naj omenim le Tima Rowsea in Alberta Morana, ki si za kriterije identitete ne postavljata oprijemljivih, v realnosti objektiviziranih pojmov (npr. kulturne sestavine, kot so jezik, noša, prehrana ipd.) temveč menita, da je še zlasti avstralska identiteta vključena v »družbeni proces, ki bo sčasoma izoblikoval njeno vsebino.« (Glej: Rowse, Moran, »Peculiarly Australian« — The Political Construction of Cultural Identity, *Australian Society* /ur. Encel S., Berry M., Bryson L. idr./, Melbourne 1988, str. 229.)

tako kot celotna subjektivna realnost v dialektičnem razmerju z družbo. Namreč: ko se identiteta izkristalizira, jo »družbena razmerja vzdržujejo, spreminjajo in celo preoblikujejo«²², in obratno: tudi identiteta v enakem vrstnem redu vpliva na družbo. Da jo lahko pravilno razumemo, jo je potrebno vedno umestiti v tisto družbeno realnost, v kateri se nahaja. V njej se posameznik poistoveti z družbenimi skupinami, ki jim pripada ali bi jim želel pripadati, sprejme njihove vrednote, svetovni nazor, vzorce obnašanja ipd. Na ta način se v procesu socializacije, podružbljanja postopno identificira s svojo družino, lokalno skupnostjo, s širšimi skupnostmi (političnimi, kulturnimi, umetniškimi itd.), z etnijo, s človeštvom.²³

Identiteto dodatno osvetli še socialna psihologija, ki pri njenem oblikovanju poudarja ravno omenjeni proces socializacije in še zlasti socialne interakcije posameznika z drugimi. Le-ti mu, kot pravi Mirjana Nastran-Ule, predstavljajo »ogledalož, v katerem se... opazuje«.²⁴ Ravno ta t.i. »efekt ogledalnega jaza«, v katerem posameznik prepozna sam sebe v upoštevanju ali zavračanju mnenj drugih o njem, vpliva na oblikovanje njegove identitete. Socialni psihologi jo pojmujejo množinsko in jo imajo za »tiste duševne in vedenjsko/delovanske značilnosti posameznika, ki predstavljajo enotnost življenja in doživljanja skozi različne socialne situacije«.²⁵ Delijo jo na osebno, socialno in identiteto jaza. Za razliko od Južniča prva »zajema povsem individualne značilnosti posameznika in njegovo sposobnost delovanja«²⁶; druga (v primeru Južniča skupinska) je »celota normativnih pričakovanj, ki jim mora ustrezati posameznik v neki socialni situaciji in identifikacij, s katerimi ga... prepoznavajo... drugi ljudje«²⁷; z ohranjanjem ravnotežja med osebno in socialno identiteto pa posameznik pridobi identiteto jaza. Le-ta se mora »v vsakem novem interakcijskem procesu in v spremembah življenjske zgodovine posameznika«²⁸ na novo oblikovati. Ker to oblikovanje ni vedno uspešno, prihaja do »identitete krize posameznika«.²⁹ Da pa bi se kljub temu neprekinjeno ohranjala, mora individuuum pridobiti štiri sposobnosti: vživljanje v druge, toleranca do nejasnosti normativnih pričakovanj družbe oziroma drugih ljudi, distanca do vlog, katerih nosilec je, in predstavitev sebe v socialnih situacijah.³⁰ Vendar pa se v modernih poindustrijskih družbah, v katerih se rušijo tradicionalne vloge posameznika, podira tudi trdni, stabilni jaz. Človek postaja čedalje bolj individualizirano bitje, ki se v iskanju samega sebe izgublja v občutkih, da je »vse mogoče«, s čimer se odpirajo številne možnosti njegove identifikacije. Ravno zaradi te »izbire« postaja identiteta posameznika čedalje bolj nepopolna, delna, razpršena — sodobni socialni psihologi jo imenujejo tudi »skrpana« (patchwork identity).³¹

Oba vidika opredeljevanja identitete, tako sociološko-antropološki kot socialno-psihološki, sta prisotna v nekaterih objavah v slovenski etnološki periodiki. Tako breme npr. v *Traditiones*, da je identiteta »vselej povezana... z usodnim vrednotenjem

²² Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Družbena konstrukcija realnosti*, Razprava iz sociologije znanja, Ljubljana 1988, str. 160.

²³ Identifikacija, *Sociološki leksikon*, Beograd 1982, str. 220, 221.

²⁴ Mirjana Nastran-Ule, *Socialna psihologija*, Ljubljana 1992, str. 366.

²⁵ Prav tam, str. 367.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam, str. 368.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam, str. 376.

lastnega jaza, s seboj in drugimi.³² Vrednotenje je, po mnenju obeh avtorjev, Moserja in Töscherja, posledica interakcij posameznika z drugimi. Dokaj nenavadno identiteto v povezavi z ljudsko arhitekturo opredeljuje Juvanec v *Glasniku*, ko pravi, da je le-ta »splet značilnosti, je sestav, ki mu ni mogoče določiti mej, ne pomembnosti in ne poudarkov. To je prepoznavnost prostora, časa, naroda in ne nazadnje posameznika.«³³ Prav gotovo oba primera nista osamljena v prizadevanjih etnologov pri opredeljevanju identitete. Pa vendar je z vidika domačih etnologov, kot že rečeno, slabo definirana. V podobnem, čeprav nekoliko boljšem položaju, je etnična identiteta, ki je med vsemi ostalimi najpogosteje predmet etnološkega zanimanja. Pri prizadevanjih za njeno določitev so si nekateri etnologi³⁴ pomagali z ugotovitvijo antropologa Frederika Bartha o njenem subjektivnem značaju, ki je arbitrarno vezan na kulturno dediščino.³⁵ Drugi pa so, prav tako ob prebiranju tujih antropoloških del, pri raziskovanju etnične identitete poudarjali prepletenost in soodvisnost dejavnikov »iz kulturne, družbene in psihološke sfere«, brez katerih je »ne moremo zajeti... v njeni celovitosti.«³⁶ Nenazadnje je bila etnična identiteta ključni problem v študentskih nalogah, še posebno tistih, ki so nastale na Oddelku za etnologijo v času seminarja za etnološko raziskovanje izseljenstva.³⁷ Bolj kot sama definiranost pojma etnična identiteta so etnologe zanimali znaki njenega izražanja v življenju določene skupine ljudi. Mednje so uvrščali načine »bivanja, oblačenja, vrednotenja, društvovanja«³⁸ in še druge kulturne sestavine iz vsakdanjega življenja, ki so jih, poleg jezika, imeli za eno »temeljnih etničnih značilnosti.«³⁹ V zadnjem času so se pojavljala tudi vprašanja glede upoštevanja »neoprijemljivih« elementov – »psiholoških mehanizmov, simbolnih občutij... mentalitete«⁴⁰ v etnološkem raziskovanju etnične identitete, saj sta »standardizacija in poenotenje materialne kulture v našem času... etnične značilnosti s tega področja že skoraj docela zbrisali.«⁴¹ Iz tega zornega kota je bila plodna razprava o spremenljivosti etničnih simbolov znotraj analiz posameznih delov ljudske kulture⁴², na osnovi katerih posamezniki ali skupine izražajo svojo etnično pripadnost.

Kako se je le-ta oblikovala pri avstralskih Slovencih v času njihovega več desetletij trajajočega življenja v novem geografskem, socialnem in kulturnem okolju, je dobro razvidno iz njihovih življenjskih pripovedi, ki niso le pripovedi »o sebi«, kot avtobiografije opredeljuje Déghova⁴³, temveč so, kot meni Velčičeva⁴⁴, tudi pripovedi »o drugih«. Z

³² Johannes Moser, Ernst Töschler, »Imajo nas že za Jugoslovane«, *Traditiones* 18/1989, str. 89.

³³ Borut Juvanec, Ljudska arhitektura med identiteto in internacionalizmom, *Glasnik SED* 33/1993, št. 1, str. 24.

³⁴ Npr.: Marko Terseglav v razpravi Etnos med etnologijo in filozofijo, *Migracijske teme* 5/1989, št. 2–3, str. 155; Ingrid Slavec v članku Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev, *Dve domovini/Two Homelands* 1/1990, str. 313.

³⁵ Frederik Barth, Introduction, *Ethnic Groups and Boundaries*, The Social Organization of Culture Difference, Bergen, 1969.

³⁶ /Daša Hribar/ Eugen E. Roosens, *Creating Ethnicity*, *Etnolog* 1(52)/1991, str. 240.

³⁷ Njihova vsebina je predstavljena v pogl. 2.1.2 Etnološke seminarske, diplomske... v: Čebulj-Sajko, *Posledice dvojne identitete*..., str. 61–83.

³⁸ Glej: Slavko Kremenšek, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod, Poročila, ETSEO, Ljubljana 1976, str. 37.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Daša Hribar, Simpozij Lokalno—regionalno—nacionalno, *Glasnik SED* 31/1991, št. 3–4, str. 120.

⁴¹ Slavko Kremenšek, Etnološki razgledi in dileme 4, *Knjižnica Glasnika SED* 20, Ljubljana 1990, str. 10.

⁴² Npr.: Terseglav, Etnos.

⁴³ Dégh, str. 14.

⁴⁴ Velčič, str. 38.

zornega kota izseljencev se v njihovem odnosu z drugimi prepozna pripovedovalčevo osebno in skupinsko identiteto, v katero Južnič uvršča tudi etnično. Slednja je zaradi specifičnega položaja, ki ga imajo informatorji kot slovenski emigranti v tuji družbi, razdvojena.

3. Avtobiografije o razdvojeni identiteti

Etnična identiteta avstralskih Slovencev se je torej oblikovala v odnosu mi — drugi na ravni posameznika, njegove družine, slovenske skupnosti, domovine in avstralske družbe. V raziskavi⁴⁵ sem jo skušala prikazati v okviru družbenega procesa materialno-socialnega in duhovnega osamosvajanja izseljencev v novem, sprva njim tujem, sčasoma pa čedalje bolj domačem, družbenem in naravnem okolju. Glede na sam potek omenjenega procesa lahko govorimo o diametralnem razvoju njihove etnične identitete v novem okolju: bolj ko se je povečevala njihova materialna neodvisnost, bolj je v izseljencih izginjal občutek pripadnosti zgolj k vsemu, kar opredeljuje slovenstvo, in bolj se je oblikovala dvojna pripadnost, na eni strani slovenski skupnosti in domovini, na drugi avstralski družbi.

Pripadnost nečemu, tudi poistovetenje z nečim, je bil torej tisti odločilni element, ki se je v toku družbenih dogajanj v posameznih zgodovinskih obdobjih spreminjal in preoblikoval. Omenjeni proces se pri prvih generacijah avstralskih Slovencev še ni končal. Kljub temu pa razčlenitev stanja njihove etnične pripadnosti v začetku osemdesetih let omogoča vsaj hipotetično utemeljevanje njihove dvojne tovrstne identitete, za katero lahko najdemo potrditev predvsem v avtobiografijah izseljencev. Razčlenili jo bomo po splošnoveljavnih kriterijih pripadnosti teritoriju, skupnosti, kulturi in jeziku⁴⁶, na osnovi katerih se oblikuje etnija in iz nje njena etnična identiteta:

- v procesu formiranja dvojne etnične identitete izseljencev ima pomembno mesto pripadnost posameznika teritoriju njegove etnije. V primeru avstralskih Slovencev gre za čustveno pripadnost prostoru »domačnosti in varnosti«, ki ga pojmujejo v geografskem smislu — pomeni jim namreč prostor, v katerem so se rodili (v strokovni literaturi je tovrstna pripadnost opredeljena s pojmom *simbolična teritorialnost*⁴⁷). Zaradi stalnega fizičnega bivanja v vselitveni družbi, pa gre v njihovem primeru še za, po moji presoji, »dejansko teritorialnost«, torej pripadnost prostoru, v katerem bivajo;
- nadalje je oprijemljivejši dokaz njihove dvojne etnične identitete pripadnost skupnosti. Spet gre za tisto, v kateri se je emigrant rodil (tj. skupnost porekla⁴⁸), in tisto, v katero se je, sprva začasno, sčasoma pa za stalno priselil in ki ni enaka skupnosti porekla (lahko jo imenujemo »vselitvena« skupnost). Ker se izseljenec vanjo postopno vključuje, se s tem postopno oblikuje tudi njegova nova — tokrat dvojna — pripadnost: stari, izvorni, in novi, »vselitveni« skupnosti;

⁴⁵ V že citirani doktorski nalogi sem namenila prikazu življenja avstralskih Slovencev ter s tem oblikovanju njihove etnične identitete poglavje Družbena realnost — potek življenja — življenjske zgodbe avstralskih Slovencev na str. 165 do str. 241.

⁴⁶ Njihovo opredeljevanje povzeman po Južničevi *Identiteti* na str. 268 ter po istem avtorju v delu *Antropologija* (Ljubljana 1987) na str. 223.

⁴⁷ Južnič, *Identiteta*, str. 149.

⁴⁸ Južnič, *Antropologija*, str. 223.

- znotraj tega procesa se na novo oblikuje tudi pripadnost kulturi (avstralskoslovenski) in pripadnost jeziku (angleškoslovenskemu).⁴⁹ Oba kriterija etnične identitete se v izseljenstvu razcepita.

Zavedajoč se, da je za posameznika »Skorajda nemogoče..., da bi bil žetnično razdeljen« in imel kako dvojno etnično identiteto,⁵⁰ pa je položaj izseljenca v tujem okolju tako specifičen, da se zaradi njega približuje, če že ne poistoveti, z nakazanimi možnostmi dvojne identitete, ki jo glede na analizirane kriterije pripadnosti lahko imenujemo etnično. In ker se skozi doživljanja več posameznikov – slovenskih izseljencev – reflektira položaj njihove skupnosti v Avstraliji, lahko govorimo o dvojni etnični identiteti tudi na tej ravni.

Vendar ostaja pri takšnem načinu formuliranja dvojne etnične identitete vtis o dokaj statičnem in samem po sebi umevnem procesu v življenju izseljenca.

Da bi se temu mnenju izognili, se bom naslonila na Berger-Luckmannovo ugotovitev o identiteti, ki je, po njunem, tako družbeni konstrukt kot stvaritev posameznika, ki pa sta med seboj dialektično povezana.⁵¹ Identiteta torej ni nekaj, kar bi bilo človeku dano že ob njegovem rojstvu, temveč se, kot to poudarjajo socialni psihologi, oblikuje v njegovi interakciji z drugimi. Za izpolnitev tega pogoja je potrebno življenje v socialnem okolju, v katerem posameznik zavzame svojo vlogo in strategijo v odnosih do drugih. Ravno ta strategija pa mu omogoča manipuliranje v izražanju etnične identitete, še zlasti v multietnični družbi, kakršna je avstralska. Po Lianu⁵² je to edini možni način preživetja in sožitja pripadnikov različnih etničnih skupin, ki sestavljajo takšno družbo in ki združujejo v sebi znanje tako o izvorni kot o vselitveni družbi. Poistovetenje z izvornim prostorom, skupnostjo, kulturo, jezikom postane zanje ravno tako sprejemljivo, kot je sprejemljivo njihovo poistovetenje s prostorom, skupnostjo, kulturo, jezikom vselitvene družbe. Od tod torej retorično vprašanje avstralskega Slovenca: »Ma, kaku bi to povedu?«⁵³, ki je hkrati odgovor na njegovo izbiro pri opredelitvi: Slovenec ali Avstralec. Določena družbena (socialna) situacija pa je v končni fazi tista, ki odločujoče vpliva na strategijo izseljenca pri izražanju njegove dvojne identitete. V primeru etničnih skupin v etnično heterogeni družbi, v kateri se med njimi postopoma brišejo etnične, kulturne, verske in druge meje, se v zadnjem času pojavlja celo termin »multi-etnična identiteta«⁵⁴, ki je v nasprotju z »našimi« posmisleki o možnem obstoju dvojne etnične identitete. Nenazadnje bi jo lahko uvrstili med »skrpane identitete«⁵⁵, prav gotovo pa sodi tudi v okvir »premakljivih identitet«.⁵⁶ Kot že rečeno, vidikov identitete izseljencev, tudi etnične, je »nešteto«⁵⁷ in dvojna je le ena izmed njih.

Razdvojenost v etnični identiteti emigrantov pa, po dosedanjih etnoloških obravnavah, ni specifična le za slovenske izseljence v Avstraliji. Etnologi so, sicer zelo splošno, opisovali tovrstni pojav predvsem v kontekstu domotožja izseljenca in se ob tem trudili prikazati še stanje materialne, socialne in duhovne kulture glede na ohranjenost »slo-

⁴⁹ Pripadnost kulturi in pripadnost jeziku ima Južnič poleg že omenjenih pripadnosti teritoriju in pripadnosti skupnosti za najpomembnejši kontinuiteti etnične identitete (prav tam).

⁵⁰ Isti, *Identiteta*, Ljubljana 1993, str. 269.

⁵¹ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Social Mobility and Personal Identity*, *European Journal of Sociology* 5/1964, št. 22, str. 335.

⁵² Kwen Fee Lian, *Identity in Minority Group Relations*, *Ethnic and Racial Studies* 5/1982, št. 1, str. 49, 50.

⁵³ Glej avtobiografsko pripoved Billa Mariniča v knjigi Čebulj-Sajko, *Med srečo...* na str. 228.

⁵⁴ Lian, str. 51.

⁵⁵ Nastran-Ule, str. 366.

⁵⁶ Južnič, *Identiteta*, str. 132.

⁵⁷ Prav tam, str. 138.

venskega- in vplivov tujih kulturnih sestavin na njegovo vsakdanje življenje.⁵⁸ Bolj konkretno je življenje »med dvema kulturama« omenila le Ingrid Slavec v prikazu Slovencev v Mannheimu⁵⁹, medtem ko je Julijan Strajnar v svojem prispevku o Slovencih v Franciji opozoril na pojave, ki povzročajo »dvojno izkoreninjenost« izseljencev.⁶⁰ Na kaj več se v zvezi z dvojno etnično identiteto v etnološkem raziskovanju slovenskega izseljenstva ne moremo nasloniti. Pač pa sta nas na »izgubo prvotne identitete« in gradnjo »nove identifikacije« na primeru zamejskih Slovencev opozorila Fikfak⁶¹ in Trstenjak⁶², zunaj naše vede pa sta etnično razdvojenost Slovencev po svetu (v Argentini, Evropi, Združenih državah in v Avstraliji) prikazala Zvone Žigon, diplomant raziskovalnega novinarstva⁶³, in Jurij Zalokar, nekajletni psihiater v Melbournu.⁶⁴

Termin »dvojna identiteta« se, po do sedaj pregledanih virih in literaturi, pojavlja kot skupni imenovalac prvih generacij emigrantov. V praksi se udejanja tako z vidnimi kot »neoprijemljivimi« znaki ali simboli dvojne etnične pripadnosti. Ohranja se z njihovim negovanjem mita ali stereotipa domovine v tujem, vselitvenem okolju. V primeru avstralskih Slovencev gre za stereotip tradicionalne vaške slovenske kulture, saj jih je večina preživela svoje mladostno obdobje v ruralnih območjih Slovenije. Vsebina omenjenega stereotipa se kljub modernizaciji življenja v domovini v tujini med izseljenci prvih generacij skorajda ne spreminja. To nam dokazujejo številne družbene in verske prireditve, praznovanja nacionalnih praznikov in običajev, ki so izpeljane v duhu »domačijstva«, spremljane z narodnimi nošami, slovensko hrano, petjem in plesi kakor tudi emocionalni občutki nostalgije in domotožja. Poleg tega se stereotip domovine z vzgojo prenaša od staršev tudi na vse nadaljnje generacije. O vsem tem smo, kot že rečeno, v slovenski etnologiji že pisali.

Prve generacije Slovencev na tujem se torej v ohranjanju stereotipa domovine, ki je pogojeno z njihovim izvornim okoljem, med seboj ne razlikujejo. V tem pogledu je pri njih različna le intenziteta njihovega podoživljanja časa, torej družbenih dogajanj in družinskih razmer, v katerem so zapuščali Slovenijo. Pri večini se izraža v tistem delu njihove etnične identitete, ki se je oblikovala v odnosu izseljenec — domovina.

Tisto, po čemer se razlikujejo med seboj, se izraža predvsem v drugem delu njihove etnične identitete, v katerem so v odnosu mi — drugi zavzeli vloge priseljencev v vselitvenih družbah. Zaradi nje govorimo o ameriških, avstralskih, kanadskih ipd. Slovencih.

Menim, da le z združevanjem obeh polov etnične identitete prvih generacij izseljencev lahko kolikor toliko celovito osvetlimo njihov način življenja, razdvojen med dva svetovala. O tem nam govorijo tudi njihove avtobiografije — enkratne in neponovljive osebne interpretacije zgodovinske resnice.

Summary

Identities as Written by the Life Stories of Immigrants

Slovene ethnologists have been using for quite a while autobiographies as a source for interpreting people's everyday life; lately there has been a growing interest in methodological ap-

⁵⁸ Ingrid Slavec, Slovinci v Mannheimu, *Knjižnica Glasnika SED* 7, Ljubljana 1982, str. 12.

⁵⁹ Julijan Strajnar, Izseljenstvo — osebne izkušnje in opažanja, *Glasnik SED* 22/1982, št. 3, str. 92.

⁶⁰ Jurij Fikfak, Zgodbe o meji, *Traditiones* 19/1990, str. 222.

⁶¹ Anton Trstenjak, Vprašanja skupne slovenske kulturne zavesti, *Traditiones* 16/1987, str. 7.

⁶² Zvone Žigon, *Problemi dvojne identitete Slovencev*, diplomska naloga na Fakulteti za družbene vede, Ljubljana 1993, 185 str.

⁶³ Jurij Zalokar, Izseljenec: poslanik domovine, *Rodna gruda* 35/1988, št. 8–9, str. 34.

proaches to ensure a more comprehensive use of such material. The message of autobiographies is inseparably linked to the identity of the narrator, as is evident from the research on the first generation of Slovene immigrants in Australia. Although the life stories collected in a field study a decade ago are not published in the article, they have helped the author define both concepts: that of autobiography and identity.

Through the analysis of autobiographies we discover the "hidden- levels of a person's life that are woven into a particular cultural and historical process. Life stories can unravel in a dialogue between the interviewee and the interviewer or in a monologue of the narrator himself. In the latter case they may be considered to be creative works. They are characteristically oriented towards the past; since each narrator has a subjective perception of the same time (in the case of Australian Slovenes, the post-1945 period), the past unfolds in all of its many facets. The reconstruction of the course of a person's life is at the same time the reconstruction of events at a particular point of history. Autobiographies are thus subjective reflections of the world as a whole and a source for researching the background of objective reality. In the case of immigrants, their stories are full of questions and dilemmas about their individual and group ethnic identities, which bond them in a foreign world while setting them apart from other local ethnic groups.

The common link between identity and autobiography is formed during the course of narration, when the narrator must be aware of himself at a particular time and place; he must be aware of the sequence of actions and events he describes (this is a case of auto-identification). However, his identity is also shaped in relation to others: in this case the individual's identity is determined by society. Besides individual identity there is also a group identity which is extremely heterogeneous, as heterogeneous as the feelings of belonging of the different members of the community with whom the narrators have preserved a meaningful relationship. In the final phase an individual's identity is determined by others. The so-called "shifting identity", which is part of group identity and arises because of the general (both physical and social) mobility of members of a modern developed society - immigrants are no exception - show how changeable this phenomenon is. Because of the dynamics of identity-molding, the social environment must be taken into account. An individual's social interactions with others have a strong affect on both the shaping of his individual character, his capability of functioning in society, the whole set of normative expectations he is supposed to meet in a particular social situation, and on the shaping of identifications by which others recognize him. As life-styles are becoming more and more individualistic, individual identity is getting ever more fragmentary, dispersed, patchwork, which is also evident from the research of immigrant ethnic identity.

Most of the post-1980 Slovene studies of this subject were focused on researching the outward, visible signs of the ethnic identity of immigrant communities: clothes, diet, housing, etc. Only lately has there been an interest for the "intangible- elements (the psychological mechanisms of perceiving the old and the new, the symbolic experience of homeliness, the development of an immigrant mentality) which also manifest themselves in "tangible- factors of ethnic identity illustrating the gap between the immigrant's life in his host society and his life back home. The autobiographies of Australian Slovenes draw our attention to this fact, while their "split between two worlds- is also borne out by the theory (i.e. K.F. Lian) that an individual in his social contacts with others adopts a particular role and strategy. In a particular social situation this strategy allows him to control his expression of belonging to either his native or his host ethnic community, especially in a multiethnic society such as Australia. This is the only way of survival and coexistence between members of different ethnic groups living on the same location and carrying within themselves data from both their native and host country. Abroad (at least in Australia), the term "broken- or "split identity- to denote such an identity has been outgrown by the term "multiethnic identity.- In our case - in the case of past ethnological research on Slovene immigrants - we have labeled them as American, Australian, Canadian Slovenes, basing this on the presence of elements of Slovene culture (in the broadest sense of the word) in their everyday life in a foreign land, often forgetting this is actually a manifestation of their double ethnic identity. Bearing witness to this are their autobiographies - the unique and inimitable personal interpretations of historical truth.

Zora Tavčar

Štiri desetletja s slovenščino v zamejstvu

Kot študentka v Ljubljani nisem nikoli pomislila na profesuro, še najmanj na poučevanje slovenščine, kaj šele v slovenskem zamejstvu. S poroko pa sem se znašla na Tržaškem in kaj kmalu morala opustiti misel na druge načrte ter se zaposliti kot profesor »literarnih predmetov«.

Italijanski šolski sistem na srednjih šolah družijo pouk italijanščine - se pravi materinega jezika - s poučevanjem zgodovine, zemljepisa in državlanske vzgoje. Proti tej kombinaciji sem se več let upirala na raznih slovenističnih dnevih, pri čemer pa me ljubljanski šolski inšpektor ni prav nič podprl. Nasprotno, po bučnem aplavzu zamejskih in matičnih slavistov me je grobo zavrnil, češ da je italijanski sistem pač tak. Takrat bi se bilo lahko začelo z resnim postopkom, da bi slovenščino poučevali slavisti, medtem ko bi ostale predmete dali italijanistom, saj ti že na univerzi družijo v svojem študijskem programu vse te vsebine. Tako je še dalje lahko slovenski jezik poučeval vsak diplomant ali študent italijanske univerze, nekateri z dodatnimi študijskimi semestri v Ljubljani, drugi z lastno prizadevnostjo in izpopolnjevanjem, večina pa brez prave slovenistične priprave. Razvejana mreža šol s slovenskim učnim jezikom bi potrebovala vrsto dobrih slavistov, strokovno pripravljenih, razgledanih, kulturno ozaveščenih, obiskovalcev slovenskih knjižnic in knjigarn in slovenskega gledališča, prosvetnih delavcev in mladinskih animatorjev. Slovenščino pa je učilo tako rekoč vse, kar leze ino gre. Slavisti in drugi zagnanci so skozi desetletja napravili veliko, tudi preko svojih moči, a šlo je za majhno, številčno gotovo premajhno vrsto strokovno usposobljenih in za delo tudi zunaj šolskih zidov pripravljenih posameznikov. Slavist se je ubadal s pripravami za poučevanje treh tujih mu predmetov, pripravljal osnutke za skupinske in druge dijaške referate, risal sheme in ponovitvenene skice in seveda vestno sledil medijem, da je bil na tekočem z dogajanjem po svetu, kot se za zgodovinarja in zemljepisca spodobi. Za slovenščino, za priprave, popravljanje šolskih in domačih zvezkov, za proslave in prireditve in posebej za načrte in gradivo - ob misli, kako izboljšati dijakom jezik in ga obogatiti -, za to so ostale kvečjemu pozne nočne ure. Italijanist pa je lahko razkošno posvečal svoj čas svojemu edinemu predmetu italijanščini, se pravi tujemu jeziku, jeziku, ki ga večinsko okolje samoumevno vsiljuje na vsakem koraku.

Moje prvo razočaranje je bilo torej to, da Ljubljana ni podprla zamisli, da bi slovenščina postala samostojen predmet. Že tu je bila namreč storjena napaka, ki je za seboj potegnila cel plaz: če lahko poučuje slovenščino vsakdo, da le ima »papirček«, da je končal ali vsaj končuje neko fakulteto v Italiji, slavisti pa se ubadajo polovico svojega časa z nesvojimi strokami, potem je pač vse prepuščeno le volji idealistov. In rezultati so temu primerni!

Moji prvi stiki s pojavom, ki naj ga imenujem »žeja po slovenščini«, so bili ob mojem prihodu na Tržaško prav spodbudni. Komaj sem se odprla javnosti z nekaj radijskimi oddajami in ocenami v tisku, že je bilo na vratih nekaj »klientov«. Najzanimivejša je gotovo bila profesorica filozofije in zgodovine na liceju, ki je imela za sabo italijansko srednjo šolo in univerzo ter je želela kar najhitreje znati ne le vse najpotrebnejše izraze za svoj predmet, ampak se je hotela sproščeno izražati tudi v pogovorih o literaturi in politiki. Skratka, iz italijanske *forma mentis*, od katere je pogojena tudi *forma linguae*, se je nemudoma hotela vključiti v slovensko. Kot sijajna intelektualka je poprijemala, da je bilo veselje, in prav kmalu je skoraj sama prevajala strokovna besedila za šolsko rabo. Dijaki jo imajo, danes že pokojno, zapisano kot priljubljeno in strokovno odlično profesorico. Za njo se je zvrstilo še nekaj višješolcev in profesorjev, ki bi želeli »kaj več«.

Prav kmalu sem šolski prag prestopila tudi sama, prva leta kot suplent na raznih mestnih šolah v Trstu: učiteljšče, Sv. Jakob, Sv. Ivan.

Zamejska šola je bila prvi hip zame pravi šok. Začudilo me je, kako veliko število učencev prihaja na srednjo šolo s tako nebogljenim besediščem, ko da prihaja od nekod, kjer »ne zmajejo mal al neč jezika«, kot bi rekel Prešeren. Izjema so bili le tisti iz slovensko zavednih družin, ki so dale nekaj na slovenstvo. Ob vseh drugih pa sem se čudila: kako so mogli doslej shajati in se pogovarjati doma s tako bedno jezikovno bero? Večine besed v še tako preprostih besedilih niso razumeli, kaj šele v literarno zahtevnejših.

Ob njih so se tu in tam znašli dijaki iz kulturno ozaveščenih družin in z že spretnimi peresi. Bil je pravi izziv: kakor da si dobil hkrati izbor z vrha in z dna kulturne lestvice - od pomožne šole do vaške enorazrednice pa tja do odličnjaške elite. In začelo se je!

Najprej je seveda morala biti na vrsti vzgoja k slovenski zavesti, in to proti toku mišljenja, razširjenega med starši, češ, kam pa prideš v Trstu s slovenščino, zakaj naj bi jo znal, razen da dobiš tisti papirček, da si hodil v slovensko šolo in znaš dva jezika. Mentaliteta, izražena v stavku: »Toliko bo že znal, da bo prodajal!«

Treba je bilo argumentirati. Naj ne zveni bahaško, če nakažem, kako sem jih poskušala prepričati:

»To je tvoja materinščina! Edino izrazilo tvoje osebnosti! Z njo dokazuješ svojo inteligenco, svoje sposobnosti, svojo kulturo. Z njim se uveljavljaš v svoji okolici. Z njim dokažeš, da sploh si. S tem izrazilom si boš moral pomagati tudi pri vseh predmetih v šoli: kako boš odgovarjal pri prirodopisu, matematiki, tehnični in likovni vzgoji, če nimaš ustreznih besed?

Hočeš pomeniti kaj v javnem življenju? A kako, če se boš smešil s svojo slovenščino kakor politik, ki sem ga slišala najprej govoriti v bleščeči italijanščini, potem pa v primitivni slovenščini?

Podobno me obide, če stopim v delavnico k slovenskemu obrtniku, ki je ravno v lepi italijanščini odslovil nekega klienta, tebe pa sprejme z nizko, pritlehno slovenščino. Ali ga ne boš bolj spoštoval in ga imel za sposobnejšega in uglednejšega, če se bo obrnil nate v lepem strokovnem jeziku, te sprejel in se poslovil z izbranimi vpljudnostnimi izrazi in zaključil z lepim slovenskim »pozdravljeni« ali »na svidenje in se priporočam«?

Dokler smo v Trstu še Slovenci z uglednimi ljudmi med seboj, za mejo pa imamo dva milijona sonarodnjakov v neodvisni slovenski državi, s katerimi nas vežejo vsestranski stiki, mora imeti tukajšnji Slovenec toliko ponosa in samozavesti, da zna z vsakomer spregovoriti ne le v korektni, ampak tudi odlični slovenščini, ki bo dokazala, da tukaj živi del slovenskega naroda, katerega je vredno spoznati v njegovi zanimivi drugačnosti...»

Takšni so bili približno uvodi v veselo in ponosno osvajanje slovenščine v zamejski šoli. Potem je bilo treba zavihati rokave in se domisliti vseh mogočih prijemov, kako jim čim privlačneje približati bogastvo slovenskega jezika, začevši z besediščem. Ne bi pripovedovala vsega tega, ko me ne bi k temu spodbudila tendenca, zadnje čase prevladujoča pri nas, težnja po tako imenovani multikulturalnosti.

Ta pojav se je v zametku naznanil že pred leti. Spominjam se enega od tistih seminarjev za slovenske šolnike v zamejstvu, kakor so jih imenovali, na katere so predavatelji pogosto prinašali k nam svoja že kje drugod po Sloveniji prebrana ali celo objavljena predavanja, prav nič prilagojena našim potrebam. Pedagoška strokovnost! No, med temi predavanji me je vrglo v zrak eno, ki je imelo naslov: *Pouk slovenščine na dvojezični šoli*. Verjetno je bilo napisano za slovenske šole za Madžare v Prekmurju ali za dvojezične šole v Avstriji. Pri nas, tako sem vzplamenela, nimamo dvojezičnih šol, ampak k sreči še vedno uradno priznane in od Ministrstva za šolstvo v Rimu vzdrževane slovenske šole. Naj hodijo z dvojezičnostjo kam drugam...

Toda seme je bilo vrženo - morda celo s Tržaškega snubljeno in nabavljeno - in nekakšno slovensko hlapčevstvo ga je takoj začelo zalivati in okopavati. Danes je to postalo že moda. Namreč poučevati tako, da se bo tistih nekaj revčkov iz mešanih zakonov ali kak otrok potujčenih ali celo italijanskih staršev, ki bi radi, da se otrok nauči nekaj slovenščine (kaj se ve, lahko zmeraj prav pride), da se bo torej tistih nekaj otrok brez hudih kriz malce navadilo govoriti in približno pisati slovensko. Tukaj človeku zavre kri! Dokler imamo slovensko šolo, je učni jezik slovenski in otrok, ki mu je slovenščina tuja, naj se počasi vanjo vklaplja - pri tem mu lahko pomaga tudi zunaj šole - a ne boš prilagajal pouka njegovi jezikovni ravni, pri tem pa prikrajšal lastne dijake. Vemo iz izkušnje dvojezičnih šol v Avstriji, koliko slovenski otrok v takšni šoli napreduje v znanju materinščine, da ne govorimo o vzgoji slovenskega duha in srca. In mi naj brez prisile gremo na to pot sami? Vem, da prihajajo, posebno v središču mesta ali v predmestjih (manj na vasi) v šolo otroci s pomanjkljivim znanjem slovenščine. A kolikor je je še ostalo, je to njihova materinščina, čeprav prekrita. Ali naj te otroke enačimo s čistokrvnimi drugorodci ali s poldrugorodci iz mešanih zakonov, ko pa je to jezik njihovega rodu? Ali nimajo pravice, da jim slovenska šola ponudi vse najboljše, da se vrnejo k izviru? Ali pa naj na ljubo vseh, ki jih je že prekričala italijanščina, prejemajo pouk slovenščine kot tujega jezika?

Ali so ti mali »tujčki« v vrtcu in osnovni šoli res takšni mučeniki?

Mene so poslali na dunajsko srednjo šolo, ko nisem znala niti »Was ist das«. Nihče se ni oziral name, če znam kaj ali ne, morala sem se vključiti, se učiti na pamet, odgovarjati pri lekcijah latinščine in angleščine v nemščini, se učiti Reichskunde na pamet, ne da bi sprva sploh vedela, kaj govorim! In ni me pobralo, nasprotno, pred Božičem sem že pisala narek za odlično, februarja pa spise v nemščini za prav dobro.

Dvojezična šola: čemu? Tudi nekatere naše učiteljice ali profesorice, mile in materinske, v skrbi za poldrugorodce in drugorodce v razredih, želijo vnašati k nam metode dvojezičnega šolstva, potem ko smo si po vojni s takšno težavo priborili in si ohranili našo samostojno slovensko šolo.

Omenila sem že, kako jezikovno neboljeni prihajajo danes otroci v našo šolo.

Tudi v mojem času so prihajali takšni ali še slabši. In vendar smo nekaj naredili iz njih, saj drugače ne bi danes imeli vrste pismenih ljudi, časnikarjev, zgodovinarjev, arheologov, literatov, politikov, radijskih in televizijskih sodelavcev s solidnim znanjem našega jezika. Danes te v Trstu zdravnik ogovori v izbrani slovenščini, podjetnik posluje in bančnik ti svetuje po naše. Ali bodo znali tako tudi dvojezičniki?

Poglejmo, kako smo se spopadali s slovenščino pred leti, ko nam ni bilo do tega, da bi v zametnih rokavičkah obravnavali tiste, ki so prihajali na srednjo šolo jezikovno goli in bosii.

Spregovorimo torej o jeziku, o spisu in o pouku literature v zamejski šoli.

Besedišče je v zamejstvu gotovo osnovni problem. Tako hud, da se ga je pred leti lotila majhna ekipa dobromislečih idealistov z Miro Sardočevo, igralko SSG v Trstu na čelu, pa še nekaj takšnih zraven, z mano vred. Sestajali smo se, dobili prostor in sodelavce ter sanjali jezikovno središče, kjer bi bila za vsakršno jezikovno potrebo na voljo ob določenih urah »jezikovna postrežba«. Od otrok do obrtnikov in uradnikov, od gospodinj do delavcev bi lahko vsakdo našel ustrezen odgovor za področje svojega zanimanja. Imeli smo strokovnjakinjo, ki je imela za tisk pripravljen slovar besedišč za razna področja, pa tudi Ljubljana nam je bila na voljo za različne nasvete. Z velikim elanom smo začeli - ne bom pripovedovala, kako nam je bila pobuda spodmaknjena in odtegnjena široki ljudski strežbi...

V šoli pa se je dalo doseči marsikaj, čeprav nisi imel na voljo strokovnega jezikovnega materiala. Moral si si postreči sam, tako rekoč »iz svoje glave«. Sama sem si izmislila »slovarčke«, v katere so si dijaki pisali ali lepili po posebnem sistemu izrazje za razna področja. Izbor je obsegal vrsto samostalnikov, ob njej vrsto pridevnikov, zatem prislove, nekaj kombinacij, nekaj metafor ter nekaj zgledov, kako lahko družiš posamezne izraze v zaključene stavke. Tako so se potem dijaki v spisih posluževali novih besed in občutno obogatili svoje besedišče.

Sprva sem izbirala lažje teme: letne čase, Kras, morje, gmajno, vremenske pojave ipd. Potem je prišlo na vrsto besedišče o človeku: starostne dobe, telesni organi, telesno gibanje, dalje: razne vrste značajev. Posebno bogato je bilo besedišče za mesto, mestne dele, пристanišče, prevozna sredstva. Pozneje smo v višjih razredih prešli na razne medije, na časnikarstvo, na razne gospodarske veje, na domačo in svetovno politiko, kakor so se pač pokazale potrebe in želje. To je pri dijakih širilo zanimanje za nova področja in spodbujalo željo po dopolnjevanju pouka z branjem raznih člankov. Najraje sem jim prinašala revijo *Življenje in tehnika* in primerne strani iz slovenskih časnikov in revij. Takratni *Naši razgledi* so dobro služili temu namenu.

Gradivo za bogatenje jezika, kolikor mu nisem bila kos sama z branjem najrazličnejšega tiska, sem črpala iz Gradišnikovega *Slikovnega besednjaka* ali iz sodobnih nemških ali angleških slovarjev s slikovnimi prilogami. Vendar sem ob znanem pomanjkanju izčrpnega slovenskega leksikona, kot so italijanski Garzanti in drugi, morala ostajati pri svoji lastni jezikovni »hranilnici«. Spominjam se, da sem včasih kar sredi noči segla po listu in si zapisala nekaj besed, ki sem se jih domislila. Pozneje je bilo te slovarčke težko dobiti nazaj in mislim, da se mi je posrečilo »suniti« bivšim učencem samo po enega za vsak letnik...

Tudi tržaška revija *Mladika* je začela objavljati nekaj teh jezikovnih sklopov, a sem kmalu nehala, ker so bralci želeli ob besedah tudi razlago.

Koristne in priljubljene so bile tudi govorne vaje, kakor sem to imenovala v šolskem dnevniku. Tam smo nekoristno sedmo uro izkoristili za vse mogoče, na primer za sestavljanje lažjih križank s kakšno ključno besedo. Za vse svete smo pripravili veliko

sestavljeno v obliki spomenika mrtvim - s primernim napisom, pred počitnicami je prišla na vrsto križanka v obliki šotorišča ipd.

Vse to je izhajalo v šolskem časopisu, prav tako kot vsi boljši spisi. Druge vaje so bile v obliki tekmovanja: koliko slovenskih besed najdeš iz dveh danih vokalov in treh konzontanov? Pri teh vajah so se včasih dijaki od tekmovalne vneme skoraj stopili.

Prave govorne vaje pa so obsegale nastope, kjer moraš biti jezikovno kos vsaki situaciji. Radijski časniki te sprašuje, tu imaš mikrofona, odgovarjaj! Jaz sem ravnatelj: kako boš prosil za predčasni odhod? Pri zdravniku, v lekarni, trgovini itd. Vse seveda z nastopom pred razredom, v primerni drži. Pa nastop »govornika« na dano temo, ko si sošolci zapisujejo njegove jezikovne napake in druge nerodnosti.

Tudi »nadomeščanje profesorja« se je obneslo: dijaki so se odlično pripravili, razložili snov, jo strnili, preverili, če je razred razumel, pozneje pa so smeli tudi izpraševati in redevati. Posebno pa se jih je dalo pritegniti pri igranju na odru: kot pomočnike režiserja, scenografa, garderoberja itd., kadar sem zanje napisala igre in smo jih igrali v katerem od prosvetnih domov. Če je želelo sodelovati preveliko število dijakov, sem uvedla množične scene, kjer so lahko po poprejšnjem dogovoru improvizirali.

Kolegi ali starši so me kdaj vprašali, kako sem lahko držala v šahu tolikšno število nastopajočih in kako da so se vedli tako naravno, kot da sem jim napisala besedilo na kožo, in to v narečju. Skrivnost je bila v tem, da sem dijakom rekla:

»Vedite se kakor vsak dan, ni treba, da igrate, bodite, kot ste. Lahko pridete na oder s kotalkami ali celo s kolesom, seveda ne vsi!«

Dodajmo še, da so dijaki prihajali na šolo tudi poslikavat sceno in risat lepake in med delom smo se seveda pogovarjali, tudi to je bila ura slovenščine, predvsem pa slovenske družabnosti. Za najnujnejšo rabo sem jim pripravila celo ne prehude slovenske zmerljivke, pozdravljanje, poslavljanje, vljudnostne izraze in celo mašila, če ne veš, kaj bi rekel. In ko so me nekoč obiskali doma med boleznijo, so kdaj prav pristrčno uporabili tudi nekaj takih »mašil«.

To je bila torej nekakšna vesela šola slovenščine v zamejstvu. In takšna slovenščina pač ni bila dolgočasna. Ob vsem tem smo zatem toliko lažje osvojili staro klasično slovnico (to so potrebovali pri pouku drugih jezikov) in Toporišičevo (te smo se lotili primerjalno s klasično in zato ni bila težka, potrebovali pa so jo za Cankarjeva tekmovanja).

Literatura

Osnova pouka literature bi moralo biti branje avtorjev in izbranih odlomkov iz beril. Marsikaj bi lahko v tem smislu nudile bodisi antologije, ki jih je po zgledu bogatih italijanskih sestavil prof. Nada Pertot, bodisi berila, za katera so za posamezne razrede poskrbele nekatere požrtvovalne slavistke z realne in klasične gimnazije. Vendar je vse, kot sem večkrat ugotovila, ko sem inštruirala maturante, pogosto ostalo pri navodilu, naj si besedilo doma preberejo, preštudirajo opombe v knjigi ter se naučijo iz zvezka ali iz Kosove Literature pripadajoče mnenje o avtorju ali pesmi. Mnenje, ki ga je dijak zdrdral v več ali manj okrnjeni obliki, pa je bilo včasih v popolnem nasprotju s tistim, kar je tekst želel povedati. Ko pa sva pesem skupaj pozorno prebrala, je sam ugotovil ne le, da je zgrešil pomen, ampak da ga je pesem prevzela.

Da ne govorimo o branju knjig. Ob vsem, kar danes ponuja Trst mlademur človeku, od televizije do tiska, in ob vseh dejavnostih, ki jih ponuja slovensko okolje, je časa za branje dejansko malo. Če živahnemu, razgledanemu dijaku ponujaš kak »cement«, tudi

če spada v slovensko klasiko, bo zato raje prepisal »vsebino« iz Jevnikarja ali iz prijateljevega zvezka. Drugače je, če znaš ponuditi primerno knjigo in ga zanjo animiraš. Recimo z debatno uro ali referatom ali nastopom igralca, ki prebere iz avtorja kaj izrazitejšega. Tako pa ostaja literatura pogosto pri učenju tujih mnenj na pamet, jezik, slog in estetska plat avtorjev pa ostajajo dijakom neodkriti. Neki študent sploh ni hotel slišati o Cankarju, ker da mu ga je profesor »pristudil«. Ko pa sva prebrala nekaj imenitnih strani iz znanega kratkega izbora, se je zanj celo navdušil. Mislim, da je antologija Pertotove vse premalo izkoriščena, pa tudi berila bi bilo dobro spet malo posodobiti in jim dodati seznam virov, kje lahko dijak prebere še kaj sestavkov avtorjev, ki so mu bližji.

Spodbud za branje v domačem okolju in tudi v samem našem prostoru torej ni dovolj, zato je profesor poklican, da poživi zanimanje za branje, pripelje razred na predstavitev nove knjige ali na nastop pisatelja ali na zanimivo predavanje. Takšnih profesorjev pa na Tržaškem naštejesh kvečjemu na prste ene roke!

Spisje

Da ne govorimo o spodbujanju k pisanju literature. Pri večini profesorjev slovenščine sem celo opazila pravo antiliterarno vzgojo. Po italijanskem vzoru so zaželeni »literarne« naloge, se pravi »mnenja« o prebranem avtorju in pa predvsem »razmišljanja«, ki se seveda iztečejo v neobvezno fraziranje in ponavljanje tujih mnenj. Pisanje v literarnem ključu se šteje za manjvredno, nevredno izobraženega gimnazijca. Tako prihajajo na literarne tečaje mladih takšna prisiljena umovanja na izrabljene, vsako leto iste teme, z vrsto začetniških nerodnosti. Razpaslo se je pač »razmišljanje« in preganjanje osebnejših, pristnih in morda že literarno profiliranih sestavkov. Naj v tem pogledu navedem v dokaz samo dva tipična primera: pri enem gre za študenta z literarnim darom, pri drugem pa za jezikovno zanemarjenega višješolca.

Prvi mi je potožil, češ da pri nalogah, posebno šolskih, da vse od sebe, si tako rekoč izpiha dušo, pa nikoli ne preseže ocene zadostno. Rekla sem mu, naj skuša »ukrasti« zvezek šolskih nalog. Talentirani fant mi je prepisal nalogo, kot je stala v zvezku, s standardno zadostno oceno. S kakšnim slovničnim popravkom sva jo takoj dala za radijsko oddajo. Tako se je začelo njegovo pisanje, najprej za mojo rubriko Mladi pisci, potem že samostojno. Danes je pisatelj.

Podobno je bilo s fantom, ki mi ga je pripeljala mama, češ da ima že tretje leto na višji vse naloge ocenjene ne le z oceno slabo, ampak kdaj tudi prav slabo. Bil je iz mešanega zakona, a veliko je živel s starimi starši, Slovenci. Pa mi je s spodbujanjem in primernimi prijemi uspelo napraviti iz na videz amuzičnega primitivca, ki je zmozel skljukati kvečjemu pol strani v nekakšni polslovenščini, v skrotovičenem izražanju in s skrajno preprosto vsebino, fanta, ki ti, obdarovan z razgibano domišljijo in izvirnimi pogledi, »vrže dol« brez posebnih težav štiri, pet strani ter te prosi, če bi smel temo razviti še v dveh nadaljevanjih! Pri tem seveda na debelo krade iz »slovarčka« moje bivše učenke, tam pa, kjer mu zmanjka ustreznega izraza, napiše s svinčnikom italijanskega, da mu ga jaz potem nadomestim s slovenskim. In po nekaj mesecih že dava njegove naloge za radijsko oddajo, namenjeno mladim literatom.

Kaj pa vpliv italijanščine v izrazju, besednem redu, slogu?

Pod vsako nalogo najprej pohvala za napredek, nato pa vsakič trebljenje po ene ali dveh napak, značilnih za študenta, ki živi v pretežno italijanskem okolju. Od lekcije do lekcije napake počasi izginjajo in konec leta ima dijak v slovenščini sedmico. Naslednje

letu se dobiva le dvakrat mesečno in dijak osvoji svoj osemtisočak - osmico. Dalj ne bo prišel, ker beseda ni področje, kjer bi izživiljal svoj talent. Danes je uspešen gospodarstvenik.

Mislim, da iz povedanega sledi, da se da tudi na tako jezikovno obubožanem prostoru kot je zamejska šola s svežimi pedagoškimi prijemi doseči marsikaj, tako pri pouku jezika kot tudi literature in literarne kreativnosti. To seveda ne z oportunističnim popuščanjem modi multikulturalnosti, ampak s težnjo po zahtevnosti in kvaliteti. Učitelj slovenščine bo moral pri tem popolnoma uporabljati svoj pedagoški elan, svojo psihološko pronicljivost, strokovno znanje in svojo narodno zavest.

Živa Gruden

Narečje in ljudsko izročilo kot sredstvo oblikovanja otrokove zaznave lastnega okolja v vrtcu

---

Dvojezično predšolsko središče (vrtec) v Špetru je osnova vzgojno-izobraževalne dejavnosti, ki jo v Beneški Sloveniji razvija Zavod za slovensko izobraževanje in ki obsega poleg drugih dejavnosti in tečajev tudi petletno osnovno šolo. Središče je začelo z delom v šolskem letu 1984-85, v dobrem desetletju delovanja pa je utrdilo svojo prisotnost v Nadiških dolinah (otrok je danes več kot 50, to pa je desetkrat več kot ob samem začetku) ter obenem izostrilo vzgojne prijeme in metode, s katerimi stremi k zastavljenim ciljem.

Sam začetek oziroma realizacijo središča so spodbudila nekatera opažanja ob izkustvih, ki so jih beneška kulturna društva že več let prej udejanila na področju dejavnosti za najmlajše in ki so nakazovala vsaj delno pripravljenost okolja, da sprejme dvojezično zasnovan vzgojni proces, ki bi slovenščini zagotavljal neprimerno večjo vlogo, kot jo je lahko odigrala v pobudah, ki so posegale zgolj v prosti čas otrok ob povsem italijanskih šolskih in predšolskih strukturah. To pripravljenost okolja je preverila tudi vzorčna raziskava, ki jo je opravil sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta Riccardo Ruttar. Odločitev, da se ta proces začne z vrtcem, je narekovalo spoznanje, da je prav predšolsko obdobje ključno za otrokov razvoj in da predšolske strukture najmočneje posegajo v komunikacijske navade v družini, kar seveda vpliva na otrokovo doživljanje jezika in na oblikovanje predstave o sebi in okolju. Dejstvo, da je prav v času kapilarnega uvajanja italijanskih vrtcev prišlo do občutnih sprememb v rabi jezika, je to spoznanje potrjevalo, čeprav je ta ugotovitev izhajala zgolj iz zbiranja in primerjanja vtisov in niso bile v tej zvezi opravljene nobene posebne raziskave.

V splošnih usmeritvah se dvojezično šolsko središče v Špetru, ki je prav kot osnovna šola zasebna ustanova, naslanja na ministrske smernice za vzgojne dejavnosti v državnih vrtcih (prenovljene leta 1991), obenem pa se od slednjih razlikuje po dvojezičnem izvajanju dejavnosti, pri čemer je pomembna izbira modela »ena oseba - en jezik«. Ta se v praksi izvaja s sodelovanjem dveh vzgojiteljic v skupini, od katerih dela ena v slovenščini, druga pa v italijanščini; tako imajo otroci dokaj trdno oporo za izbiro jezika, obenem pa jim raba enega ali drugega jezika ni vsiljena.

Omeniti velja, da je v italijanskem šolskem ustroju vrtec »vzgojna ustanova v pravem pomenu besede« (varstvena vloga je torej potisnjena v ozadje), da ministrske smernice podčrtujejo skrb za celosten otrokov razvoj in nujnost povezovanja predšolske vzgoje z družinskim in širšim okoljem. Vzgojni smotri so opredeljeni kot oblikovanje identitete, razvijanje samostojnosti ter razvijanje sposobnosti in spretnosti, uresničujejo pa se na naslednjih vzgojnih področjih: telo in gibanje; govor in besede; prostor, red, zaporednost; stvari, čas in narava; sporočila, oblike in mediji; lastni jaz in drugi. V teh okvirih vzgojiteljice načrtujejo dejavnosti »v skladu s posebnimi vzgojnimi in razvojnimi potrebami otroka in skupnosti, ki ji pripada«.

Široko zastavljen vzgojni koncept samih smernic ter večkrat in v različnih kontekstih podčrtana nujnost upoštevanja specifičnih položajev in razmer ter razvijanja spoštovanja do kulturne stvarnosti, ki ji otrok pripada, ob sprejemanju in razumevanju drugačnega, so okviri, ki omogočajo razvejano, neutesnjeno in ustvarjalno vzgojno delo, ki se odvija skozi vsakodnevne dejavnosti v vrtcu in skozi posamezne, časovno elastične didaktične enote, okrog katerih se združujejo vzgojna področja.

Kot že povedano, je posebnost špeterskega zasebnega vrtca predvsem v njegovem dvojezičnem ustroju, pri čemer se je umestno še nekoliko pomuditi. Ne gre namreč le za vzporedne dejavnosti v slovenskem in italijanskem jeziku, temveč za bolj razvejano jezikovno sliko, ki jo pogojuje jezikovni položaj okolja. Znano je namreč, da je na območju Beneške Slovenije poznavanje slovenskega knjižnega jezika zelo skromno (špetersko šolsko središče pomeni v bistvu prvi organiziran pristop v tem smislu) in da imamo zato v okolju položaj značilne diglosije slovensko narečje/italijanski knjižni jezik. Dodati je treba, da se položaji za rabo slovenskega narečja vse bolj krčijo in da stopa italijanščina vse bolj tudi v tiste komunikacijske momente, ki so bili nekoč zapolnjeni s slovenskim narečjem. Obenem pa je prav narečje najpristnejši izraz tiste kulturne stvarnosti, ki ji otrok pripada (kar gotovo ni le posebnost tega okolja), in torej sredstvo, ki je najprikladnejše za utrjevanje potrebne povezave z okoljem. Skozi narečje otrok pridobiva in utrjuje zavest pripadnosti domači skupnosti, medtem ko mu knjižni jezik odpira širša obzorja. Zato na jezik in narečje nikakor ne gre gledati alternativno, temveč ju gre obravnavati kot dve dopolnjujoči se pojavnosti istega diasistema. Špeterski vrtec se zato ne omejuje na »sprejemanje načina izražanja in sporazumevanja vseh otrok«, ki je predvideno v smernicah, temveč skrbi za ustvarjanje govornih položajev in dejavnosti, prek katerih otrok zasluti in doživlja jezikovno stvarnost okolja ter možnosti njenega razvoja. Narečje je močno prisotno v vsakodnevem življenju, pri čemer prihaja tudi do delnega odstopanja od modela jezikovnega razlikovanja po osebah, saj pri praktičnih dejavnostih uporabljata narečje tako »slovenska« kot »italijanska« vzgojiteljica. S tem se po eni strani ustvarja občutek za zvrstnost v slovenščini, po drugi strani pa se obnavlja za okolje značilna diglosija; ob tem otrok vsekakor doživlja narečje kot svoj izvorni govor, iz katerega lahko nato gradi svojo jezikovno kompetenco v smislu dvojezičnosti. Seveda pride ta proces lahko v polni meri do veljave le tedaj, ko je narečje dovolj prisotno v otrokovem domačem zaledju.

V mnogih primerih pa na zaledje otrokove ožje družine ni mogoče računati, ker je v generaciji strašev italijanščina prevzela vlogo jezika domače komunikacije (precej pogoste so tudi mešane družine). V takih primerih je nujno poseči nazaj, v generacijo starih staršev, ki jim je narečje naravno vsakdanje izrazilo in ki so večkrat nosilci tistih vrednot skupnostnega življenja, ki jih sodobni svet potiska v ozadje.

Tu se vrtec postavlja kot spodbujevalec in organizator dejavnosti, prek katerih otroci na čustveno močno motivirani osnovi zaznavajo vrednote in jezikovno bogastvo lastnega okolja.

Bolj kot za posamezne didaktične enote gre tu za celovit projekt, ki se je začel v šolskem letu 1990-91 in ki se v različnih oblikah razvija vse do danes. Vsakokratni nosilci so otroci zadnjega leta vrtca, v delo pa so v različnih fazah pritegnjeni tudi mlajši otroci. Osnovno izhodišče je naslednje: s pomočjo starih staršev zbrati gradivo, ki je nato osnova za različne didaktične dejavnosti. To gradivo je različno in se v letih spreminja. Prva tri leta so bili stari starši vključeni v najbolj naravni in samoumevni vlogi pripovedovalcev pravljic in zgodb, zbiranje pa je potekalo tako v samem vrtcu kot doma. Obisk »none« ali »nonuna« v samem vrtcu je bil seveda doživetje zase, saj se je tako obnavljala nekdanja situacija pripovedovanja večji skupini otrok, kot je bila običajna, ko so se družine zbirale v zimskih večerih k raznim opravilom. Vendar si niso vsi pripovedovalci upali »pred publiko« (to se je pokazalo predvsem v drugem letu projekta, ko so pripovedovalce snemali tudi za narečne oddaje radia Trst A) in je zato bila predvidena tudi možnost, da otrok sam z otroškim magnetofonom posname pripovedovanje v domačem okolju in posnetek prinese v šolo. Ta način se je v naslednjih letih, ko je število otrok v vrtcu vse bolj naraščalo, izkazal kot najprimernejši, čeprav so nekateri pogumnejši posamezniki še vedno prihajali pripovedovat neposredno v vrtec.

Zbrano gradivo je bilo prvo leto precej neenotno (vmes so prišle tudi pesmi, pripovedi o običajih ipd.), v naslednjih dveh letih pa se je res osredotočilo na ljudsko pripovedništvo z nekaterimi obsežnimi, lepo oblikovanimi besedili boljših pripovedovalcev.

Pravljicam so nato v šolskem letu 1994-95 sledile pesmi, predvsem pete, čeprav so bila vmes tudi krajša govornjena besedila (izštevavnice, nagajivke ipd.). Poleg znanih in dokaj razširjenih pesmi so otroci posneli tudi nekaj drobcev pripovednih pesmi, ki jih v Nadiških dolinah ne slišimo več.

V naslednjem letu so nato prišle na vrsto koledarske šege (pobiranje hlebcev za dan mrtvih, božič in koleda, pust, velika noč, romanja na Staro goro...) in delovne navade (košnja, žetev, lomljenje in ličkanje koruze, preja, kmečko delo in orodje...).

V šolskem letu 1996-97 so stari starši pripovedovali o igrah svojega otroštva, letos pa se je projekt usmeril k posameznim poklicem.

Pri zbiranju na tej stopnji seveda niso pomembni rezultati (obseg, kvaliteta in izvirnost gradiva, čeprav v nekaterih primerih tudi teh ne gre zanemariti), temveč predvsem sam potek dejavnosti, ki postavlja v neposreden stik najmlajšo in starejšo generacijo in daje obema razloge za zadoščenje. Otrok je zadovoljen s svojo aktivno vlogo zbiralca in posredovalca vrstnikom, pripovedovalec pa začuti, da je nosilec nečesa pomembnega in vrednega, da se prenaša naprej. Ker dejavnost poteka v domačem narečju, prispeva tudi k ovrednotenju slednjega oziroma predstavlja spodbudo starejšim generacijam, da jezik prenašajo na mlajše. Otrok začuti, da so tako vsebine kot oblika, v kateri se prenašajo, del njegovega okolja, saj mu jih ne posreduje vzgojiteljica, temveč nekdo od domačih, s katerim ga vežejo predvsem čustvene vezi.

Dejavnost zbiranja ni sama sebi namen, temveč služi kot izhodišče za nadaljnje delo v vrtcu. Zbrano gradivo otroci skupaj z vzgojiteljicami obdelajo na različne načine: najpogostejši so povzemanje gradiva in pogovor o njem z morebitnimi dopolnili in primerjavami, ilustracija oziroma likovna dejavnost v različnih tehnikah, priprava raznih izdelkov, petje in dramatizacija. Posamezni elementi iz gradiva so bili tudi vključeni v prireditve, ki so jih otroci pripravili (pesmi, dialogi in situacije). Ko so zbirali igre, so te igre tudi sami preigrali in osvojili, da so postale del njihovega otroštva. Vse te dejavnosti dajejo tudi možnost širše jezikovne vzgoje, primerjanja načinov izražanja in prehajanja iz narečja v knjižni oziroma pogovorni jezik ter tako utrjujejo otrokovo zaznavo o povezanosti ožje domačega s širšim slovenskim svetom.

Vsakoletni sklop sklone konkretni prikaz v obliki razmnoženega albuma, ki obsega prepis zbranih besedil in otroške ilustracije, izdelane v ta namen s flomastrom brez zapolnjevanja likovnih polj (tudi to je za otroke posebna vaja v prilagajanju sporočila prenosniškim potrebam). Tak, iz črnobelih fotokopij sestavljen album dobijo ob koncu leta vsi otroci z vabilom, da si ga sami pobarvajo. Tako ostane za opravljenim delom oprijemljiva sled, ki pride na domove, kjer lahko besedila še enkrat preberejo, se o njih pogovarjajo, jih pokažejo znancem. V vrtcu opravljeno delo pride tako tudi v širše okolje in nanj vpliva.

Naj še omenim, da so prav v vrtcu zbrane pesmi spodbudile izdajo učbenika za glasbeno vzgojo na osnovnih šolah z naslovom »Cantiamo«. Beneški glasbenik in pedagog Nino Specogna ga je namenil predvsem državnim, italijanskim osnovnim šolam v tem prostoru in vanj vključil večinoma domače slovenske pesmi.

Sicer pa sam projekt ne glede na doslej dosežene rezultate nikakor ni izčrpan, temveč nosi v sebi še mnogo možnosti za nadaljnji razvoj, ki bo seveda v naslednjih letih lahko dobil tudi nove in drugačne oblike, ne da bi se zaradi tega izneveril svojim osnovnim izhodiščem in učinkom.

Roberto Dapit
Mladinski raziskovalni tabor 1997 - Kanalska dolina

Mladinski raziskovalni tabor se je letos vrnil v Kanalsko dolino. Skupina 20 mladih raziskovalk in raziskovalcev skupaj z mentorji je tam preživela ob terenskem delu dva tedna, od 25.8. do 6.9.1997. Prireditelji letošnjega tabora, ki je že sedemnajsti po vrsti, so Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici in Društvo mladih raziskovalcev iz Trsta in Gorice ter Društvo slovenskih naravoslovcev in tehnikov Tone Penko. Soprireditelja sta bila Slovensko kulturno središče Planika iz Ukev in gibanje Znanost mladini iz Ljubljane. Vodja tabora je bil Milan Pahor, ravnatelj NŠK v Trstu, mentorji pa Danila Zuljan iz Gorice ter Mojca Ravnik in Roberto Dapit z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani. Bivali smo na Trbižu in delali v prostorih, ki nam jih je središče Planika v Ukvah dalo na razpolago.

Torej se je tabor vrnil v isti kraj, kjer je bil pred enajstimi leti. Leta 1987 je izšel zbornik z naslovom Tabor 'Kanalska dolina 1986', ki je pokazal rezultate tedanjega tabora. Čas je bil za ponovno terensko raziskovalno delo. Na taboru 1986 so bili v bistvu obravnavani isti kraji kot na letošnjem. Pristop oziroma splošni metodološki kriteriji, ki smo jih zbrali, pa so bili drugačni. Tokrat smo želeli raziskovati bolj interdisciplinarno in svoje delo osredotočiti na način življenja kmečkega prebivalstva. Tudi stroke posameznih skupin se niso tako razlikovale kot ponavadi: dve skupini sta obravnavali etnološka vprašanja, tretja, tj. jezikoslovna skupina, pa je zbirala gradivo, ki je zanimivo tako z jezikoslovnega kot z etnološkega vidika.

Izhodiščne točke raziskovalnega dela za vse skupine so bile v glavnem tri vasi: Ukve, kjer je kmečko prebivalstvo najbolj prisotno, Žabnice, kjer je kmetijstvo čisto obrobna dejavnost, in Ovčja vas, ki je imela podoben gospodarski sistem kot prejšnji dve vasi, danes pa je popolnoma usmerjena v turizem.

Glede na naše zanimanje smo torej največ pričakovali od Ukev in skupine so raziskovale pretežno tam. Ukve so tudi edini kraj, ki še danes ohranja, čeprav v zelo zmanjšani meri, cel postopek planšarstva in sistem pašništva. Žal smo takoj ugotovili, da so bili prav v tem času domačini zelo zaposleni s košnjo in s spravilom sena ter z delom na polju - pobirali so krompir. Kjub temu so nam posvetili svoj čas in včasih smo jih spraševali na planini zraven krav, ki so se pasle na senožeti. Treba je poudariti, da so

podatki, ki so navedeni v tem poročilu, nastali po dvotedenskem raziskovalnem delu in jih bo vsaka skupina kot po navadi še preverjala in dopolnjevala na terenu.

Prva etnološka skupina, ki jo je vodila dr. Mojca Ravnik, je obravnavala več področij - pregled materialne kulture, proučevanje šeg in navad in raziskovanje družine. Ta skupina je bila razdeljena v tri sekcije.

Prva je, kot že na prejšnjih taborih v Bardu, Reziji in Benečiji, pregledovala predmete in orodje na kmetijah, jih slikala in zbrala ustrezne podatke z namenom, da bi sestavila dokumentacijo o obravnavanem področju.

Drugi del skupine se je posvetil raziskavi prazničnega leta in je skušal določiti, v kolikšni meri so še šege in navade prisotne v družinah, kakšni so slovenski elementi in kako so se diahrono spremenili.

Prazniki, ki so še danes ohranjeni, se omejujejo predvsem na praznovanje miklavževega, božiča, tepežnice, novega leta, sv. treh kraljev, pusta na šolskih prireditvah, velike noči in žegna. Slišali smo od informatorjev tudi o drugih šegah, kot so na primer pehtra baba in kres, ki pa jih bo treba s pomočjo dodatnih informacij časovno in prostorsko opredeliti.

Največ podatkov je bilo mogoče zbrati o miklavževanju in žegnu. Miklavževanje je še precej razširjen pojav v celi Kanalski dolini in je izpričano od Tablje do Bele Peči. Zadnja leta so se ponekod skupine krampusov (parkeljnov) razmnožile: na Trbižu na primer, kjer je baje ena sama skupina, so zdaj tri, in vsaka obiskuje posamezen del mesta. Posebno pozornost zaslužijo maske krampusov. Nekdaj so jih domačini izdelovali iz lesa, danes so pa oblikovane iz drugačnih materialov, npr. iz lepljenega papirja, bombaža, lepenke in iz drugih umetnih materialov. Taka sprememba se najbolj izraža na Trbižu, kjer je največ udeležencev, in bi skoraj rekel, da obstaja med fanti tekma za najboljšo masko, ki je najlepše izdelana in najbolj učinkovita.

Vaški praznik, *žegen*, je v Žabnicah potekal prav v času našega tabora, na god sv. Egidija 31. avgusta. Glavna vsebina praznika naj bi bili letniki oz. naborniki, ki so v preteklem letu dopolnili 18 let. Udeležijo se tudi dekleta, oz. letnice. Izhodiščna struktura fantovske družbe naj bi bila danes močno prizadeta. Letos je bilo prisotnih samo pet letnikov - trije fantje in dve dekleti. Avtentičnost praznika je verjetno ogrožena zaradi vpliva lokalnih in zunanjih faktorjev - zmanjšano število letnikov, izguba izhodiščne funkcije kmečkega praznovanja po globoki gospodarski in socialni spremembi, turizem, politična nasprotja.

Tretje področje, ki ga je obravnavala etnološka skupina, je družina. Kraji tega raziskovanja so bile vasi Žabnice, Ovčja vas, Trbiž in Bela Peč. Na tem področju je vsekakor težje priti po petnajstih dneh raziskovanja do takih sklepov, ki bi nam omogočili odgovor na vprašanje izvora družin in rodov. Vendar je skupina opazovala določene pojave, ki jih lahko na kratko navedemo. Če so po eni strani informatorji prepričani, da od vedno živijo na tem prostoru, drugi pa trdijo, da so njihovi predniki prišli iz drugih dežel - iz Češke, Slovaške, iz Istre in nemških dežel. Dejstvo je, da so se v avstroogrskem obdobju zaradi službovanja in vojaščine spletle marsikatere sorodstvene vezi, najpogosteje med Kanalsko, Ziljsko in Gornjesavsko dolino.

Ob tem vprašanju je treba omeniti, da se je na začetku prve svetovne vojne zaradi opcij del slovenskega prebivalstva v Kanalski dolini preselil v Avstrijo. Begunstvu v nekaterih primerih ni sledil povratek, in posledica tega je bila, da so določene vasi, kot je Ovčja vas, popolnoma spremenile svojo etnično podobo. V Ovčji vasi so v povojnem obdobju priseljenci furlanskega rodu odkupili pod zelo ugodnimi pogoji zemljišča in druga premoženja slovenskih prebivalcev, ki so dokončno zapustili svoje domače

kraje. Današnja podoba te vasi je v bistvu taka, da je tam zelo malo slovenskega prebivalstva.

Naslednji dejavnik vzpostavljanja sorodstvenih vezi je bila ekonomska emigracija. To lahko zasledujemo v obdobju med obema vojnoma, ampak tudi že prej, ko so se ljudje iz gornjega Posočja zaposlovali v Kanalski dolini in obratno. Velikokrat smo slišali tudi, da je Kanalska dolina imela stike z Benečijo in Rezijo. Iz Rezije so prihajali bodisi moški, ki so delali kot pastirji na planini, bodisi ženske, ki so pobirale krompir na polju v dolini. Na selitev družin so vplivali ne samo zgodovinski in politični faktorji, ampak tudi naravni, predvsem poplave. Torej so se družine premikale tudi v okviru doline ali iste vasi.

Druga etnološka skupina, ki je delovala pod vodstvom mag. Roberta Dapita, je obravnavala fenomen pašništva in je skušala ugotoviti sistem planšarstva v odnosu z vasjo. Tudi v tem primeru je seveda dodatno raziskovalno delo nujno, da bi prišli do bolj natančnih rezultatov.

Skupina je svojo dejavnost osredotočila na dve vasi, Ukve in Žabnice, nekaj podatkov pa je zbrala v Ovčji vasi. Raziskovala je tudi način življenja skozi celo leto, torej poleti na planini in pozimi v vasi. Raziskovalno delo je potekalo predvsem na tistih planinah, ki so bile še delujoče, ali pa v vasi pri informatorjih, ki se še ukvarjajo ali so se v preteklosti ukvarjali s kmetijstvom. Podatke smo snemali na trak, zbrali pa smo tudi nekaj slikovnega gradiva.

Temeljna ugotovitev je, da je sistem pašništva v Ukvah in Žabnicah različen. V Ukvah so jalovo živino, vole in konje najprej gnali na skupno najeto planino v Patoci/Ciurciule in potem na visoko skupno planino Liep vrh ali Kok. Na teh planinah je pasel živino najeti pastir, ki je bil velikokrat Rezijan. Mlečno živino pa so kmetje gnali na zasebne planine na Ravni, Podravni, v Zadnjih Ukvah, Podtamarju in v Filci. Na zasebnih planinah so bile senožeti in pašniki. V jeseni so jalovo živino, vole in konje odgnali nazaj v Patoci ali pa na zasebne planine in ob prvem snegu so se kmetje preselili spet v vas. Vemo, da so nekateri še do nedavnega ostali z jalovo živino na planini tudi pozimi. Kmetje, ki niso imeli planine, so poleti pasli živino v okolici vasi, po navadi na Buatah, med Ukvami in Ovčjo vasjo. Drugačno organizacijo planšarstva smo dokumentirali v Žabnicah. Mlečno živino so kmetje na začetku junija odgnali na planino Breznik v Tinjem Logu in čez nekaj tednov na planino Višarje. Za živino je skrbel najeti pastir in za izdelavo mlečnih izdelkov je bil pomagač 'k'sir'. Jalova živina in voli so se pasli na različnih planinah, ki so se vrstile glede na višino oz. na rast trave. Konec maja so gnali živino na planino Uom, v bližini Žabnic, kjer je ostala nekaj tednov, potem so jo odgnali prek Mrzle Vode na planino Pašnik, in nazadnje, po mesecu in pol, na planino Sedlo nad Prašnikom. Osmega septembra so živino odgnali prek doline Zajzere in čez Ovčjo vas spet na planino Uom, kjer se je pasla, dokler so to dopuščale vremenske razmere.

Drugi cilj raziskovanja je bil ugotoviti prisotnost kmečkega prebivalstva, ki se še ukvarja z živinorejo. Ugotovili smo, da je število takšnih kmetov izredno nizko, če pomislimo, da je bilo gospodarstvo teh vasi, posebej Ukev, kmečkega tipa - v Ukvah jih je nekaj čez dvajset in v Žabnicah manj kot deset. V Ukvah se dva kmeta ukvarjata tudi s kmečkim turizmom in obstaja tudi koča 'pri Gamzi', ki po družinskih vezeh ponuja lokalne kmečke izdelke. Skušali smo sestaviti seznam živine v Ukvah in Žabnicah in na splošno se je izkazalo, da so danes krave skoraj edina vrsta živine, ki pride v poštev za živinorejo v teh krajih. Vole so seveda namestili s traktorji in ovčereja ni več donosna zaradi netržnosti volne.

Poleg tega je skupina raziskovala druge vidike, ki so povezani z živinorejo, planšarstvom in poljedelstvom. To so na primer znamenja živine, ki so bila po navadi na

različne načine narejeni urezi na uhlju, ali imena krav, najbolj pogosta so Cika, Šeka, Gamsa, Pljema, in volov, kot Cik, Šek.

V dolini so se kmetje ukvarjali tudi z delom na polju. Značilni pridelki tega področja so 'hrušče' oz. krompir, zelje, fižol in koruza. Veliko domačinov se še ukvarja z gozdarstvom, in tukaj je treba omeniti, da obstajajo na tem prostoru servitutne pravice, ki pripadajo večini hiš.

Tretje področje letošnjega tabora je bilo jezikoslovje, delo je potekalo pod vodstvom prof. Danile Zuljan. Kot je bilo že prej omenjeno, gradivo ni bilo obravnavano zgolj z jezikoslovnega vidika. Zbiranje gradiva je potekalo po določenih kriterijih. Nabiranjtu ljudskega slovstva in narečnega besedišča je sledila glasoslovna in leksikalna analiza zbranega gradiva. Zbrane so bile pravljice, pripovedke, bajke, legende, pesmi in pregovori. Narečno besedišče je povezano zlasti z družino, hišo, hrano, oblačili in mi-zarstvom. Gradivo, ki je posneto na trak in zapisano v fonetični tanskripciji, je delno v knjižnem jeziku.

Jezikovna slika Kanalske doline je precej artikulirana in kaže tudi zapletenost so-cio-kulturnih vprašanj tega področja. Ti kraji na tromeji so par excellence simbol večjezičnosti, ker se tukaj prepletajo slovenska, italijanska in nemška kultura. Kolikor smo opazili, lahko trdimo, da starejše generacije v Ukvah in Žabnicah aktivno obvladajo slovensko, nemško in italijansko in, za prva dva jezika, tudi narečno obliko. Furlanščino pa, vsaj po mojem mnenju, pretežno pasivno. Presenetilo nas je, da domačini srednje in starejše generacije obvladajo poleg narečja nekakšen krajevni slovenski standardni jezik, čeprav živijo na ozemlju, kjer šolski sistem Videmske pokrajine dovoljuje pouk izključno v italijanskem jeziku, kljub močni prisotnosti slovenskega prebivalstva, vsaj v Ukvah in Žabnicah. Zelo pomemben faktor za ohranitev slovenskega jezika je bila in je še zmerom cerkev, kjer je slovenščina ohranjena predvsem v liturgiji, zlasti v Ukvah. Naslednji dejavnik naj bi bili stiki z govorniki iz drugih slovenskih krajev v matični Sloveniji ali v zamejstvu. Mediji pa v tem prostoru niso imeli večjega vpliva.

Možnosti za učenje slovenskega standardnega jezika danes obstajajo, toda le v pri-vatnih ustanovah v obliki tečajev. Nekateri domačini si prizadevajo, da bi bila slovenščina vključena v redni šolski program. Rešitev tega vprašanja ni preprosta: po eni strani zaradi očitnih birokratskih težav, ki bi jih bilo možno rešiti (naj navedem primer za-sebne dvojezične šole v Špetru v Benečiji, ki jo je italijanska vlada končno priznala), po drugi strani pa srečujemo težje probleme, ki izhajajo iz različnih stališč prebivalstva glede vključitve standardnega jezika v redni šolski program ali na splošno iz konflikt-nega odnosa posameznikov do slovenstva. Uvedba slovenščine v redni pouk bi tudi tistim šolam v Kanalski dolini, ki imajo sicer premalo učencev, zagotovila nadaljnji obstoj, ker bi pridobile status eksperimentalnih šol. Predvidoma se bo to mogoče uresničilo v bližnji prihodnosti.

To pereče vprašanje, ki velja za celo slovensko področje v Videmski pokrajini, se povezuje z identiteto slovenskega prebivalstva, ki pripadnost slovenstvu na različne načine sprejema. Če v Beneški Sloveniji italijanski jezikovni in kulturni faktor močno vplivata na ohranitev slovenske identitete, je v Kanalski dolini še dodatni faktor nemškega oz. avstrijskega sveta, ki je z zgodovinskega vidika zelo globoko vpleten v kulturo tega prostora. Menimo, da se identiteta spreminja pri ljudeh na različnih ravneh in se to tudi na zunaj kaže različno. Verjetno pride do popolne zamenjave identitete v daljšem procesu, potem ko preide različne stopnje prepletanja ali prekrivanja. Na primer, da se človek istoveti drugače v družinskem krogu, s prijatelji ali v javnosti. Zdi se nam, da je sicer v tem okolju pri marsikom prišlo do popolne zamenjave. Posamezniki, ki delno ali

sploh ne priznajo svoje pripadnosti slovenstvu, lahko prekrivajo svojo slovensko identiteto z drugim elementom, ki je po navadi nemško-avstrijski. Tak proces naj bi bil z njihovega vidika tudi »upravičen«, ker je na tem prostoru nemški element že davno prisoten. Opazovali smo tiste domačine, ki tudi v javnosti izražajo svojo pripadnost nemškemu svetu, čeprav obvladajo narečni in standardni slovenski jezik. Zgled nemškega sveta je verjetno za nekatere večjega pomena kot slovenski, medtem ko je italijanski oz. furlanski svet v tem procesu popolnoma izločen. Vzroki so zgodovinske, psihološke, socialne in druge narave: pomembno zgodovinsko dejstvo je, da je do leta 1991 bila Slovenija dežela, ki je politično delovala v nasprotni smeri kot Italija; na socialni ravni so v obdobju nacifašizma imeli ljudje hude izkušnje z nestrpnostjo; s psihološkega vidika so razvidni kompleksi manjvrednosti, zato ker je slovensko prebivalstvo na tem ozemlju pretežno kmečko.

Po drugi strani smo ugotovili, da domačini želijo sožitje in trdijo, da so pripravljeni sprejeti drugačnost, ki je zelo značilna na tem ozemlju. V njihovih besedah se sicer skrivajo različne izkušnje, o katerih raje molčijo in ki so nedvomno označene kot nestrpnost take in drugačne narave. Zapleteno vprašanje o identiteti v Kanalski dolini gotovo zahteva posebno pozornost in dolgoročno opazovanje.

Na koncu je treba povedati še to, da je bila zaključna prireditev tabora v Beneški palači v Naborjetu. Skupine so ob diapozitivih predstavljale opravljeno delo s poročili in video film je pokazal odlomke delovnega časa in družabnega vzdušja na taboru. Predvidevamo, da bodo rezultati mladinskega raziskovalnega tabora 1997 kot po navadi tudi objavljeni v posebnem zborniku, zelo verjetno že naslednje leto.

V Buenos Aires in nazaj (Pogovor z Edom Škuljem)

Gospod Škulj, dolga leta ste živeli v Buenos Airesu, a ste se v Argentini tudi rodili?

Ne, rodil sem se v Podsmreki (osebno rajši rečem Podsmreko) pri Vélikih Laščah, ne v isti hiši kot moj prastari stric Josip Stritar, ampak v sosednji. Sicer bi se moral roditi v Pirničah pod Šmarno goro, kjer je bil oče šolski upravitelj, vendar se je aprila 1941 začela vojna, jaz sem se pa rodil maja že v Provinci di Lubiana. Oče je bil odpeljan v nemško ujetništvo, mama pa je prišla domov, zato sem se rodil v Podsmreki. Sem pa kar ponosen, da sem se rodil v fari, ki ima častni naslov Slovenske Atene. Saj veste: Trubar, Stritar, Levstik...

Kdaj pa ste šli v Argentino?

Med vojno sta bili obe naši družini odločno na strani domobrancev, zato je maja 1945 oče odšel prek Ljubelja na Koroško in od tam takoj v Italijo. Tako se je rešil, da ni bil vrnjen z drugimi domobranci, kot se je to zgodilo z njegovima bratoma, ki sta končala življenjsko pot v Teharjah oziroma v Kočevskem Rogu. Mama ni mogla za očetom, saj je morala skrbeti za štiri otroke, jaz sem tretji. Pač pa je izrabila prvo priložnost, ki se ji je ponudila. Njen brat ji je iz Italije poslal zanesljivega človeka, ki nas je vseh pet varno pripeljal v Gorico. Bil je to za vse svete 1947. Z očetom smo se srečali v Rimu, kjer so nas čakali pripravljene potni listi. Po nekaj tednih v taborišču v Bagnoliju smo na novega leta dan odpluli z ladjo Santa Cruz proti Buenos Airesu, kamor smo prispeli 21. januarja 1948. Kmalu bo 50 let.

Pogovor pravi, da je vsak začetek težak. A Vaš tudi?

Moj ne, naš pa. Prve dni smo bili v tako imenovanem imigrantskem hotelu. Oče je takoj dobil službo, najprej kot fizični delavec, kmalu je prišel v pisarno in čez nekaj časa k nekemu zastopstvu Mercedes-Benz, ker je znal nemško. V tej službi je ostal praktično do upokojitve. Po posredovanju predvojnih slovenskih priseljencev smo dobili v najem hišo v Martinezu, predmestje severno od Buenos Airesa; v tem kraju imamo - sicer v novi hiši - še danes svoj dom.

Kako pa je bilo v šoli, saj niste znali špansko?

Zelo preprosto. Čež nekaj tednov - šolsko leto na južni polobli traja od marca do decembra - sem šel v prvi razred in sem se ravno tako začel učiti pisati in brati kot vsi moji sošolci. Stanoval sem v zavodu slovenskih šolskih sester v buenosaireški četrti La Paternal. Dve od štirih sester sta bili Slovenki, zato prehod ni bil tako hud. Naslednji dve leti sem hodil v šolo od doma, dve leti nato pa sem bil v argentinskem malem semenišču, ker so nas dodobra napitali z latinščino. Medtem so Slovenci ustanovili Škofov (pozneje: Rožmanov) zavod v Adrogué, predmestje južno od Buenos Airesa, kjer sem kot gojenec končal osnovno šolo in naredil gimnazijo, ki je trajala pet let. Obiskovali smo odlično argentinsko gimnazijo, ob sobotah pa smo imeli poleg verouka slovenske predmete: slovenščino, slovstvo, zgodovino in zemljepis.

Kdaj ste se odločili za duhovniški poklic?

Niti ne vem. Veste, to pride samo od sebe. Vedel sem, da moram postati duhovnik, in tega koraka se nisem nikoli kesal. Morda sem »dedno obremenjen«, ker imam po mamini strani strice duhovnike do petega kolena, naprej pa nisem še raziskoval, in sicer: Stritarjev stric je njega študiral, Stritarjev brat je bil župnik v Komendi, Stritarjev nečak je bil dekan Juvanec v Cerknici, dva mamina brata sta bila duhovnika po vojni v Združenih državah, eden je še živ, zdaj sem pa jaz na vrsti. Tudi očetov stric je bil duhovnik, in sicer svetnik Karel Škulj, župnik v Dolenji vasi pri Ribnici in narodni poslanec v Beogradu.

Kje ste pa teologijo študirali?

Na Teološki fakulteti v Ljubljani... v izseljenstvu! Ker se je leta 1945 izselilo veliko profesorjev in bogoslovcev, so še istega leta dosegli, da je bila ustanovljena cerkvena fakulteta z uradnim naslovom *Facultas Theologica Labacensis*. Najprej je delovala blizu Padove, nato v Brixnu, leta 1948 se je preselila v Argentino, najprej v San Luis, od leta 1951 pa v Adrogué. Praktično sem ostal v isti hiši. Sem pa zadnji duhovnik, ki je izšel iz tega semenišča oziroma ki je končal študije na tej fakulteti. Posvečen sem bil 18. decembra 1965, takoj po sklepu Drugega vatikanskega cerkvenega zbora; po vrsti sem pa 55. duhovnik iz te ustanove. Kar veliko, ali ne?

Vsekakor. Kakšne spomine pa imate na profesorje?

Najboljše. Jasno je, da izbire ni bilo veliko. Med najboljše štejem Ignacija Lenčka, Mirka Gogala, Jožeta Ranta, med zelo dobre pa Franca Gnidovca, Filipa Žaklja, Branka Rozmana. Vsi pa so se izredno potrudili in nam dali vse, kar so v tistih težkih okoliščinah mogli. Študij je bil pa zelo strog, saj so ohranili še predvojni način študija, ko je bilo treba delati za vsako od dvanajstih kateder tako imenovani diplomski izpit čez vse predmete omenjene katedre. Ker nas je bilo malo - zadnje leto sva ostala dva: z menoj je bil Marjan Bečan, zdaj župnik za Slovence v Münchnu, - so še bolj privijali, da ne bi padla disciplina in resnost.

A ste šli takoj po posvečenju v Rim?

Ne. Ker sem moral šest mesecev čakati, da se začne novo študijsko leto na severni polobli, sem šel za pol leta k stricema v Združene države, v Minnesoto. Tam sem prišel v prvi stik z neposrednim dušnopastirskim delom, hkrati sem se pa angleščine nalezal.

Kako, da ste se odločili za študij cerkvene glasbe?

Glasba me je vedno veselila, že od mladih nog. Zbiral sem plošče, pel pri zborih, že v gimnaziji orglal (na harmonij!) pri mašah, v semenišču sem vodil zbor. Ker nas je bilo

malo, je bil samo oktet. Pa smo baje kljub temu včasih kar dobro zažingali. Je pa tudi po tej strani neka »dedna obremenjenost«. Stritarjev nečak je bil Ferdo Juvanec, pranečak Vilko Ukmar, prapranečak je Alojz Srebotnjak. Tudi stric Stanko je vodil zbor v semenišču in se je nagibal k študiju glasbe. Na očetovi strani so bili pa sploh dobri pevci. Ko so se vsi zbrali, je bil pravi »dobro uglašeni« sekstet. Sicer pa je bil nekdanji učitelj posluh pogoj, ki ga je moj oče dobro izpolnil, saj je tudi za silo igral violino.

Kje ste pa v Rimu študirali glasbo?

Na Papeškem inštitutu za cerkveno glasbo (Pontificio Istituto di Musica Sacra). Začetek je bil težak, ker nisem s seboj prinesel dovolj dobre osnove. Ker pa ima inštitut konservatorski način študija, je kmalu steklo. Vsak študent je moral najprej ob študiju osnovnih predmetov narediti dve leti gregorijanskega petja, nato si pa lahko izbiral različne smeri tako kot na naši Akademiji za glasbo: kompozicijo, orgle, muzikologijo, gregorijansko petje ali cerkveno glasbo. Imeli smo imenitne profesorje, nekatere prave svetovne znamenitosti: Iginio Anglés, Eugène Cardine, Domenico Bartolucci, Vieri Tossati, Ferruccio Vignanelli, Armando Renzi, José Lopez Calo, Ferdinand Haberl, Erich Arndt. To so imena, ki jih vsak muzikolog pozna. Nudili so nam veliko. Vsak je lahko zajemal, kolikor je hotel. Študij sem junija 1972 - že 25 let! - sklenil *summa cum laude* z disertacijo o Stanku Premrlu, katere mentor je bil Ferdinand Haberl.

A niste študirali tudi teologijo?

Ja, opravil sem magisterij na Papeški lateranski univerzi (Pontificia Universitas Lateranensis), in sicer leta 1971 z magistrskim delom o krstu. Tukaj ni bilo težav, sam sem prinesel zares solidno znanje iz semenišča oziroma fakultete.

Po končanem študiju ste prišli v Ljubljano?

Ne. Ko sem leta 1972 končaval študij v Rimu, se je smrtno ponesrečil dr. Franček Prijatelj, župnik za Slovence v Frankfurtu. Ker je bilo zelo težko dobiti duhovnika za to mesto, me je nadškof Pogačnik prosil, če bi šel za nekaj let v Frankfurt. Nastopil sem 1. julija 1972 in ostal do novembra 1975. Tu je bilo veliko voženj, saj je bilo treba skrbeti za Slovence v treh škofijah: Limburg (kamor spada Frankfurt), Mainz in Fulda, kjer pa ni bilo skoraj nobenega Slovenca. Delo sem rad opravljal, vendar to ni bilo zame, čeprav nisem bil nikoli ne prej ne potlej gospodarsko tako dobro preskrbljen. Sem pa Bogu hvaležen, da sem se nekaj nemščine nalezal.

Če sem prav razumela, ste novembra 1975 dokončno prišli v Ljubljano. A je bil prehod težak?

Niti ne, ker sem se vedno čutil zavednega Slovenca. Doma je oče zahteval, da smo govorili čisto slovenščino (vedno smo rekli sladkor, nikoli cuker), šest let sem bil v slovenskem zavodu, nato v slovenskem semenišču. V Rimu sem stanoval v Sloveniku in tako prišel v stik s slovenskimi duhovniki, ki so me sprejeli brez vsakih pomislekov. Za božič in veliko noč sem vedno prihajal v Ljubljano, kjer imam številno žlahto - v Buenos Airesu smo bili sami, nismo imeli ne stricov ne bratrancev, - tudi poletne mesece sem preživel v Sloveniji, če le nisem šel na kakšen jezikovni tečaj. Iz tega vidika se zdi, kot da je bilo vse »programirano« oziroma v Božji previdnosti.

A ste v Ljubljani takoj začeli s cerkveno glasbo?

Najprej sem kot duhovnik postal korni vikar in stolni kaplan ter organist za ljudsko petje. To službo opravljam že 21 let. Takoj nato me je prof. Trošt prosil, da bi na

Orglarski šoli imel zgodovino glasbo, pozneje tudi organografijo. Z letom 1976 smo obnovili revijo *Cerkveni glasbenik*, ki letos izhaja že v 90. letu, ob njem pa so izhajale druge izdaje, med njimi *Cerkvena zborovska pesmarica*. Vsi skupaj smo sodelovali pri ljudski pesmarici *Slavimo Gospoda*.

Kdaj pa ste prišli na Teološko fakulteto?

Šele leta 1989, ko Teološka fakulteta še ni bila v sklopu Univerze v Ljubljani, sem bil izvoljen za fakultetnega tajnika. Potem so prišla pogajanja za vstop v univerzo, ki so se srečno končala novembra 1992. Od novega leta 1996 sem koordinator za znanstveno-raziskovalno dejavnost in urednik fakultetnih izdaj. V tem času sem tudi napredoval v višjega znanstvenega sodelavca.

Ukvarjate se tudi z Gallusom. Kdaj ste se z njim spoznali?

Iacobusa Gallusa vsak pošten Slovenec pozna. Z njim pa sem se začel ukvarjati leta 1983, ko sem na povabilo akad. Dragotina Cvetka začel pripravljati novo izdajo njegovih skladb. Letos bo izšel 20. zvezek, s čimer je Gallusov opus sklenjen v novi, sodobni, kritični, a vendar praktični izdaji.

Če sem prav seštela, ste bili 18 let v Buenos Airesu. A imate še kaj stikov z njim?

Res sem bil 18 let v Buenos Airesu, od prvega razreda osnovne šole do diplome, nato sem pa rekel: Hasta la vista! Imam pa zelo tesne stike z njim. V Martinezu še vedno živi 84-letna mama s starejšim bratom, v Buenos Airesu samem pa štiri sestre; poleg starejše še tri, ki so se rodile v Argentini. Zato med seboj govorimo o starejših Slovencih in mlajših Argentinkah, vsi skupaj pa smo drug na drugega zelo navezani, kljub razdaljam. Vsaka od njih obišče mamu obvezno enkrat na teden. Ker so se zadnja leta medcelinske poti tako poenostavile, že nekaj let preživljam svoj letni dopust med njimi. Vsi so že prišli vsak enkrat na obisk v Slovenijo.

Kako pa gledate nazaj na tamkajšnjo slovensko skupnost?

Ponosno. Predvsem na kulturnem področju. Pomislite, kaj vse so ustvarili! Hvala Bogu, da imamo nekaj knjig, ki nam vsaj nekoliko približajo vse njihovo kulturno prizadevanje: *Zbornik Slovenske kulturne akcije 1954-1994* (Buenos Aires - Celje 1994), zbornik *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki* (Ljubljana 1995) ob 60-letnici izhajanja revije *Duhovno življenje*, v kateri je izšlo tudi *Bibliografsko kazalo* (Ljubljana 1993), *Bibliografsko kazalo Meddobja* (Ljubljana 1994) ali *Letopis slovenskega glasbenega življenja v Argentini* (Celje 1995). Težko bi bilo opisati samo njihov tisk: verski tednik *Oznanilo* in politični tednik s pomenljivim naslovom *Svobodna Slovenija*, mesečnik *Duhovno življenje* in do pred kratkim *Katoliški misijoni* (zdaj izhajajo v Ljubljani kot *Misijonska obzorja*), razni vestniki in samostojne knjige, da o Slovenski kulturni akciji (SKA) sploh ne govorimo: štirinajstdnevnik *Glas SKA*, iz katerega si zvedel vse, kar se je pomebnega na kulturnem področju na svetu zgodilo, dvo- ali trimesečnik *Meddobje* s pesniškimi, esejističnimi ali dramskimi prispevki. Vse to že 50 let in brez vsakega honorarja! Še več! Imam vtis, da so buenosaireški Slovenci kupovali slovenske knjige samo zato, da bi jih tisti, ki so imeli kaj povedati, mogli izdajati, čeprav jih morda vseh le niso prebrali.

Tisk je seveda najbolj opazen, ker ostane. A so imeli tudi druge kulturne dejavnosti?

Seveda, mene pač zanima najbolj glasbena dejavnost, ki je bila izredno bogata. Koliko lokalnih zborov je bilo, da o središčnem zboru, ki ima ime po Iacobusu Gallusu,

sploh ne govorimo. O njihovi kakovosti smo se lahko prepričali leta 1991, ko je bil na turneji po Sloveniji neposredno pred osamosvojitvijo. Vsak Gallusov nastop je bilo doživetje zase, pa naj je to bilo sodelovanje pri bogoslužju ali pa samostojen koncert. Predvsem letne koncertne smo težko pričakovali. Koliko je vsega tega bilo, nam nekoliko predstavi omenjeni *Letopis slovenskega glasbenega življenja v Argentini*, v katerem so zbrana in urejena samo poročila iz *Svobodne Slovenije*. Na glasbenem področju moramo spet omeniti SKA, saj je glasbeni odsek pripravljala neverjetno kakovostne koncerte, pa naj so bili instrumentalni, npr. pianist Jože Osana, violinist Alojzij Šonc, ali vokalni, npr. Tercet oziroma Kvartet Finkovih, s katerimi je sodeloval Alojzij Geržinič, mož sopranistke v kvartetu, za katerega je prirejal ljudske ali ustvarjal umetne pesmi ter jih tudi sam spremljal na klavirju. Dokaz je plošča Kvartet Fink z leta 1965, ko so bili na vrhuncu moči.

Vidim, da ste kar navdušeni na glasbeno dejavnostjo! Kaj pa drugo, na primer gledališče?

Tudi. Sicer pa imate prav, da človek s tem, da poudarja svojo stroko, lahko postane krivičen do drugih. Slovenski domovi so nadaljevali izročilo ljudskih odrov in uprizarjali ljudske igre, kot so *Divji lovec*, *Slehernik* ipd. Povsem nekaj drugega pa je seveda bilo delovanje gledališkega odseka SKA. To je bilo vsaj na polpoklicni ravni. Dobro se spominjam odličnega Linhartovega *Matička* ali Claudelovega *Marijinega oznanjenja* ali Eliotovega *Umora v katedrali*. Ker večkrat omenjam SKA, bi rad povedal še to. Slovenci v Buenos Airesu so si ustvarili Slovenijo v malem. Imeli so svojo vlado v izgnanstvu, tako imenovani Narodni odbor z Milošem Staretom na čelu, imeli so svojo »škofijo«² z duhovniki in msgr. Antonom Oreharjem v vlogi škofa, imeli so sobotne slovenske šole, srednješolski tečaj, fakultete ravno ne, razen teološke, čeprav so imeli oddelek na Ukrajinski univerzi, SKA pa je prevzela vlogo Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Zato se je v njej zbiralo najboljše, kar so argentinski Slovenci premogli: od slikarjev (Bara Remec) prek kiparjev (France Ahčin) do arhitektov (Marjan Eiletz), od glasbenikov (Alojzij Geržinič) do gledaliških režiserjev (Nikolaj Jeločnik), od pesnikov (France Papež) do pisateljev (Zorko Simčič). Njeni člani so bili seveda raztreseni tudi drugod po svetu.

Vsekakor dobra bera! Omenili ste Narodni odbor. Ali je bila politika zelo navzoča?

Razumljivo! Slovenci so morali zapustiti domovino, ker so bili krščanskega prepričanja in ker so v večini hkrati pripadali k Slovenski ljudski stranki. Morda sta bila za današnji pokoncilski občutek *Thron und Altar* malo preveč skupaj, kot bi rekli v stari Avstriji. Pa jim verjetno ne gre zameriti. Glavni praznik argentinskih Slovencev so bile domobranske proslave junija meseca, ko so se spominjali med vojno padlih in po vojnih ubitih domobrancev ter njihovih vojnih tovarišev.

Omenili ste celo »škofijo«. A je bilo veliko slovenskih duhovnikov?

Baje je v povojnih letih prišlo v Argentino okrog 80 slovenskih duhovnikov, ki so bili na vrhuncu moči. Ker je v Argentini kronično pomanjkanje duhovnikov, so bili še kako dobrodošli. Razdelili so se po škofijah in postali župniki in celo generalni vikarji. Baje je bil eden celo škofovski kandidat. Ob msgr. Oreharju pa se jih je zbralo nekaj, ki so skrbeli za dušnopastirstvo med Slovenci. Še danes imajo v vsakem domu kot nekake župnije, v katerih je vsako nedeljo slovenska maša.

Koliko pa je teh domov?

Poleg središčne Slovenske hiše v Buenos Airesu samem, poleg katere je slovenska cerkev Marije Pomagaj in tudi dokaj velika dvorana, je okoli glavnega mesta cel venec teh domov bolj ali manj bogato opremljenih, vsi pa imajo kar bogato kulturno dejavnost, še bolj pomembna pa je v tem trenutku družabna razsežnost. Slovenska skupnost v Argentini je stara 50 let, kar je lahko biološka doba neke izseljenske skupine. Poleg tega je v domovini padel komunistični režim, proti kateremu so se ves čas borili. Morda bodo ali že prihajajo krize, vendar se mi zdi, da bo še dolgo časa živela, ker stoji na dobrih temeljih. Vodstva organizacij prevzemajo tisti, ki so že tam rojeni. To pa je dobro znamenje.

Iz Vaših odgovorov je čutiti, da ste navdušen argentinski Slovenec? A je še kaj Argentinca v Vas?

Čutim se domovinskega Slovenca. Ker sem pa v Buenos Airesu preživel 18 let in naredil osnovno šolo in gimnazijo v kastiljščini ter imam v Buenos Airesu najožje sorodnike, je jasno, da se moje korenine stegujejo proti argentinski prestolnici.

Hvala lepa za pogovor!

Pogovarjala se je Marija Stanonik

Polona Šega

Migracije v interdisciplinarnem in mednarodnem kontekstu

Oddelek za jugovzhodnoevropsko zgodovino na univerzi v Gradcu je v sodelovanju z dunajskim Mednarodnim raziskovalnim centrom za kulturološke študije (IFK) priredil podiplomsko delavnico z naslovom Migracije v interdisciplinarnem in mednarodnem kontekstu, ki je potekala na Dunaju med 4. in 8. junijem 1997. Delo delavnice je temeljilo na projektih udeležencev, ki se na kakršen koli način dotikajo vprašanja migracij. Dr. Karl Kaser in dr. Hannes Grandits z omenjenega oddelka sta delavnico zasnovala tako, da bi na njej razpravljali predvsem o novejših metodoloških in teoretičnih pristopih k raziskovanju migracij z vidika različnih strok, iz katerih smo prihajali sodelujoči na delavnici, tako npr. z vidika etnologije, antropologije, zgodovine, političnih znanosti, pedagogike in psihologije. K sodelovanju so povabili 20 raziskovalcev iz Albanije, Avstrije, Bolgarije, Grčije, Hrvaške, Italije, Nemčije, Slovaške, Slovenije in Srbije. Pogovor naj bi se še zlasti navezal na izseljevanje z Balkana v srednjo Evropo.

Med temami, ki so jih sprejeli, so bili t. i. »gostujoči delavci« v Zvezni republiki Nemčiji med letoma 1955 in 1973 na primeru mesta Salzgitter, dunajski cehi v 18. in 19. stoletju, socialne identitete prebivalstva v Atenah s poudarkom na priseljencih v obdobju med 1880 in 1922, začasno odhajanje vajencev iz Pančeva v uk v različne dele Evrope konec 19. in v začetku 20. stoletja, izseljevanje Bolgarov v Avstrijo, kulturna identiteta bolgarskih priseljencev v Avstriji, akulturacija na primeru druge generacije priseljencev v Koebenhavnu, furlanski krošnjarji v srednji Evropi, Hrvatje na Dunaju v obdobju med 1790 in 1918, izobraževanje in migracije, vloga zgodovinske raziskave migracij v kontekstu nacionalne historiografije, prisilne preselitve in prisilna asimilacija v habsburški monarhiji v 18. stoletju, spremenljive identitete v konfliktnih situacijah na primeru beguncev iz Srbske krajine po eksodusu avgusta 1995, izseljevanje balkanskih trgovcev v srednjo Evropo v 18. stoletju, srbska družina in sorodstvo v povezavi z migracijami, selitve kristjanov v osmanskem cesarstvu v času od 15. do 17. stoletja, migracije Albancev in družbene in gospodarske posledice, dve temi pa sta bili neposredno povezani s slovenskim prostorom: zgodovinar Christian Promitzer iz Avstrije raziskuje problematiko Slovencev v Gradcu od leta 1850 do danes, avtorica tega prispevka pa sem prijavila temo slovenskih krošnjarjev, ki so si zaslužek iskali na Dunaju in okolici.

Tudi na letošnji delavnici - eno skupino je vodila Polona Fernandez - je bil očiten velik pomen raziskovanja družine. Še posebno zanimiva je vloga družine v primeru izseljevanja, kot je med svojim predavanjem pokazala priznana raziskovalka družinsko-sorodstvenih odnosov dr. Tamara K. Hareven z univerze v Delawaru v ZDA.

Christian Promitzer sledi v svojem projektu problematiki slovenskih priseljencev v Gradcu skozi določena časovna obdobja: od srede 19. stoletja do 1. svetovne vojne, časa med obema vojnama, let po 2. svetovni vojni, obdobja »gostujočih delavcev« oziroma t. i. zdomcev v šestdesetih letih in do današnjega časa. Med drugim ga zanimajo vzroki za izseljevanje, razlike med priseljenci v različnih časovnih obdobjih, odnosi in razlike med posameznimi tipi priseljencev in odnosi med različnimi generacijami priseljencev. Ugotoviti želi realnejše število slovenskih priseljencev po posameznih obdobjih, ker statističnim podatkom ne zaupa, hkrati pa tudi vzroke za takšne razlike med dejanskimi in statističnimi številkami. Ukvarja se z narodno identiteto, s stopnjami njene razvitosti po posameznih obdobjih in z vlogo različnih društev za njeno ohranjanje, z odnosom večinskega prebivalstva do priseljencev po posameznih obdobjih in s stigmatizacijo priseljencev. Pri slednji upošteva razliko med stigmatizacijo slovenskih priseljencev in njeno stopnjo v primerjavi s stigmatizacijo priseljencev z drugih območij.

Avtorica tega prispevka v svoji raziskovalni nalogi, s katero sem sodelovala na delavnici, namenjam pozornost predvsem prebivalcem z območja nekdanjega ribniškega sodnega okraja, ki so si kot izdelovalci, prodajalci in popraviljalci lesnih izdelkov iskali zaslužek na Dunaju in njegovi okolici.

V okviru delavnice so poleg že omenjene delovne skupine, ki se je ukvarjala z migracijami iz perspektive otrok, oblikovali še štiri skupine, v katere smo se lahko vključili in v njih delali eno popoldne. Skupina pod vodstvom Michaela Mitterauerja je obravnavala življenjske zgodbe migrantov. Po mnenju dr. Mitterauerja, strokovnjaka na področju zgodovinsko-antropološkega proučevanja družine, pomeni izkušnja izseljenstva spodbudo za premišljevanje in pisanje dnevnikov in življenjskih zgodb. Na dunajski univerzi (Universität Wien), kjer je profesor za socialno zgodovino, hranijo več tisoč avtobiografij ljudi iz vseh družbenih slojev, ki so se v toku svojega življenja vsaj enkrat preselili. Mitterauer je dejal, da je ime »pomembna zunanja oblika identitete«. Raziskovalci selitev naj bodo zato pozorni na imena izseljencev - na njihovo krstno ime, na njihovo ime v kraju oziroma krajih priselitve, saj so se nekateri selili večkrat, na ime v potnem listu in drugih dokumentih, na morebitno začasno ali izmišljeno ime, na ime kot vez s tradicijo ali na ime kot posledico migracije, na ime v primeru legalnih in v primeru ilegalnih migracij ali na imena, ki so jih izseljenci dajali svojim otrokom. Po Mitterauerjevih besedah so ti pogosto dobili mednarodno, »kompromisno« ime. Za migrante je bilo vedno značilno, da so imeli več osebnih imen.

Delovna skupina pod vodstvom Güntherja Müllerja se je posvetila vprašanju Turkov na Dunaju, skupina Johannes Pfliegerla problemu izseljencev pred sodiščem, skupina, ki jo je vodil Christoph Parnreiter, pa t. i. dejavnikom »push« in »pull«, dejavnikom odbijanja in privlačevanja, torej dejavnikom, ki so vplivali na odhod iz domačega kraja oziroma na izbiro določenega kraja kot cilja odhoda.

V okviru delavnice smo se udeleženci med drugim srečali s socialnimi delavci na Dunaju in se seznanili s konkretnimi težavami, s katerimi se ti srečujejo pri svojem delu s priseljenci iz različnih držav, npr. iz Turčije ali z nekaterih območij nekdanje Jugoslavije. To je bil vsekakor pomemben prispevek k razumevanju obravnavane problematike. A ostalo je še veliko vprašanj. Morda bo priložnost zanje prihodnjič, saj smo se vsi strinjali, da na tako izviren način zasnovano, dinamično in odlično organizirano srečanje s prireditelji, ki so se v vseh pogledih izjemno potrudili, nikakor ne sme biti zadnje.

Zora Žagar

Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave

---

Bruno Volpi Lisjak: Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave. Trst, Založba Mladika 1995, 349 str., ilustr.

Bruno Volpi Lisjak - kapitan v pokoju. Vrsto let je plul po svetovnih morjih in služboval v Ladjedelnici sv. Marka v Trstu. Bil je podpredsednik sesljskega jadranskega kluba »Čupa«, kar ga je usmerilo v raziskovanje morskega ribištva. Rezultat proučevanja ustnih virov in bogatega pisnega gradiva v tržaških arhivih je pričujoča knjiga. Njena vsebina je razdeljena na tri časovna obdobja: Slovensko ribištvo od začetkov do 1. svetovne vojne, ribištvo med prvo svetovno vojno in v času italijanske kraljevine s kratkim opisom povojnega obdobja.

Kot pravi avtor, »se knjiga začneja z opisom vasi, kjer so ribiči živeli, in pristanov, kjer so imeli svoje ladje«. Zibelko slovenskega morskega ribištva med Trstom in Timavo celostno predstavi skozi vsakdanje življenje in delo slovenskih ribičev.

Gospodarsko panogo, ki je bila izrednega pomena za življenje slovenskih družin ob tržaški in devinski obali, spoznamo iz povsem novega zornega kota. Do 19. stoletja je bila narava obalnega pasu od Škednja do devinskega Štivana neokrnjena in zato primerena za življenje starodavnih tehnik in načinov ribolova.

Opis krajev začne z Barkovljami. Podatke črpa med drugim iz katastrskih opisov in cenitev, ki jih je v davčne namene izdelala avstrijska oblast za časa cesarja Franca II. Pri Barkovljanih sta prednjačila lov na tone in sardone z velikimi vlečnimi mrežami, t. i. tratami, in prodaja balasta za ladje, s katerim so se ukvarjali »šavornanti«¹. Vsakodnevni prihodek so si ženske povečale s pranjem »žehte« bogatim Tržačanom. V kraju sta delovala dva šķvera - ladjedelnici, od katerih je manjša služila ribičem in »šavornantom« za popravilo bark. Slednjega so ob širitvi ceste, ki pelje iz Trsta proti Miramaru, predstavili ter s tem posredno ogrozili obstoj barkovljanskih ribičev.

---

¹ Z besedo »šavornanti« so v tržaški luki poimenovali Barkovljane, ki so z barkami dovažali kamenje - »balast« tovrstnim jadrnicam, da se niso prevrnile, ko so prazne plule čez ocean.

Ribarili so tudi Prosečani in Kontovelci. Prvi so celo tesali čolne in jih z vprego vozili k morju. Poleg tega so delali še v kamnolomih, prodajali kamenje za balast in se bavili z oljkarstvom. Svojega pristana niso imeli, zato so se nekateri preselili v Barkovlje. Ribiči obeh krajev so bili med seboj tesno povezani zlasti pri skupnem lovu na tone. Kontovelci so dobili svoj pristan leta 1885, kar je omogočilo nagel razvoj ribištva in opuščanje čup, čolnov, iztesanih iz enega drevesnega debla.

Središče slovenskega morskega ribištva je bilo v Križu. Križani, najštevilnejši slovenski ribiči, so lovili tone, mnogi med njimi pa so tudi kmetovali. Po izgradnji pristana leta 1874 (gradnja je podrobno opisana na straneh 54-63) so opustili starodaven ribolov s čupami, z bragoci pa so pričeli loviti tone in sardele.

V Nabrežini so zgradile pomol anglo-ameriške oblasti leta 1953. Ribiči so pričeli loviti z večjimi barkami, čupe pa so postopoma opuščali.

Sesljski zaliv je bil v lasti devinske gospode, ki je pospeševala razvoj turizma, ribištvu pa ni namenjala večje pozornosti. Prednjačila sta kmetijstvo in kamnoseštvo.

Devinsko pristanišče je bilo poznano po pretovarjanju istrske morske soli. Posebnost tamkajšnjega slovenskega prebivalstva pa je bil lov na tone in sardele. Slednje so ribiči prodajali avstrijski tovarni za predelavo rib, ki je našla mesto v nekdanjem solnem skladišču. Začelo pa se je razvijati tudi industrijsko morsko ribištvo, ki se je razmahnilo v začetku 20. stoletja. Štivanska luka je nudila zatočišče velikim barkam - toneram, s katerimi so lovili tone. V nelovnem času so bile v njej dobro zavarovane pred vetrovi in morskimi valovi.

Obsežnemu pregledu krajev, kjer so živeli in ribarili slovenski ribiči, sledi pregled plovil in lovnih pripomočkov. Med plovila, ki so jih najpogosteje uporabljali, spadajo bragoc, za katerega avtor meni, da se je razvil iz plovila tartana v italijanskem mestu Chioggia. Bragoc je bil največja barka slovenskih ribičev. Z njim so lovili na odprtem morju. S čolnom, ki se je imenoval top, so ribarili po vsem Jadranskem morju. Betjeu je bil primeren za priobalni ribolov. Ribiči so ga pogostokrat naredili sami. Ščifa pa je bilo najmanjše plovilo. Z njo so ribarili revnejši ribiči, ki niso imeli velikih mrež za lov sardel in sardonov. Pri lovu na tone so uporabljali ščife kot pomožno plovilo. Tonere, ki so bile po avtorjevem mnenju poznane zgolj med slovenskimi ribiči v Tržaškem zalivu, so služile lovu na tone. Do 2. svet. vojne so jih izdelovali v ladjedelnici Almeriga Appolonia na Rtiču sv. Bernardina.

Avtor posebno pozornost namenja čupi, čolnu drevaku. Ribiči so tesali čupe iz debla hoje ali primorskega bora. Uporabljali so jih za priobalno plovbo, plovbo v zaprtih zalivih in ob ustjih rek. Z njimi so ribarili, prevažali manjše tovore, služile pa so tudi kot pomožno plovilo pri tonolovu. Uporabljali so jih do srede 20. stoletja.

Naslednji vsebinski razdelek govori o ladjevju v lasti ribičev s stalnim bivališčem v Devinu, Nabrežini, Križu, Kontovelu, Proseku in Barkovljah v letih 1884-1923. Leta 1884 sta avstrijski ministrstvi za trgovino in poljedelstvo ter notranje zadeve izdali poseben odlok o pomorskem ribolovu, v katerem je bila uzakonjena zahteva o vodenju registra ribiških bark. Omenjeni register obsega tri knjige, ki jih hranijo v Državnem arhivu v Trstu. Iz njih sta med drugim razvidna število in vrsta plovil v Kontovelu, Barkovljah, Križu, Nabrežini in Devinu. Seznam ladjevja slovenskih vasi na Tržaškem je štel v omenjenem obdobju 451 registriranih in približno 90 neregistriranih plovil. Podatke o čupah je moč najti v popisu plovil iz Nabrežine (6 čup) in Križa (ena čupa). Podatkov o tonerah in čolnih, s katerimi so ribarili brez mrež, torej zgolj za potrebe posameznih družin, register ne vsebuje. Vpisovanje v register se je zaključilo leta 1923, ko je prešlo morsko ribištvo pod upravljanje Luške kapitanije v Trstu.

V nadajevanju nas avtor seznanja z nastankom in uporabo ribiških mrež ter z načini ribolova. Spoznamo materiale, iz katerih so izdelovali mreže, strukture, po katerih jih delimo na enostavne in trojne, ter načine lova, po katerih jih delimo na vlečne, obkroževalne in nepremične. Med vlečne mreže spadajo tartana, grip in kočja, med obkroževalne tonera, šakaleva in trata. Nepremične so tri: pasaljera, souter in guževenca; med enostavne pa spadajo malajda, šperun, škadenar, pošta za tone, jerajenca, pošta za kalamare in mrežca za sardele. Avtor podrobneje analizira obkroževalne mreže, nepremične trojne mreže, enostavne nepremične mreže in vlečne mreže. Poglavlju o mrežah sledita poglavji o drugih lovnih pripomočkih in načinih ribolova ter o prepovedanih načinih ribolova. Za ribji podmladek je bil najbolj škodljiv ribolov z razstrelivi.

Obsežno poglavje je namenjeno lovu na tone, ki je imel poleg gospodarske tudi pomembno družabno vlogo. Prvi pisani vir o tonolovu sega v leto 1552. Tone so lovili od avgusta do konca oktobra s petsto metrov dolgimi mrežami - tratami. Način ribolova, za katerega avtor meni, da je edinstven na svetu, je zahteval skupinsko delo, pri katerem je sodeloval ves kraj. Ribolov je obsegal tri faze: opazovanje prihajajoče jate, signaliziranje ribičem na morju, obkrožitev jate in vleka mreže na kopno. Oprema za ribolov je bila draga zato so si jo lahko privoščile le bogate plemiške družine iz Trsta in devinska gospoda. Slovenski ribiči, ki so se ukvarjali s tonolovom, pa so bili iz Barkovelj, Kontovela in Križa, s tremi ladjami devinskega grofa pa so lovili Nabrežinci.

Med Trstom in Timavo je bilo 14 lovišč tonov: dve v Nabrežini, deset v Križu in dve na kontovelsko - barkovljanskem območju. Poglavlje o tonolovu v 20. stoletju zaključuje avtor z besedami: »Po izgradnji državne ceste, ki je povezala Trst z okolico, je postajal tonolov za kontovelske trate zaradi vse večjega prometa, kopalcev in športnih čolnov čedalje bolj problematičen. V kriških in nabrežinskih vodah pa se je odvijal še naprej normalno.«

Poglavje o Čožotih, ribičih iz Chioggie, nam razkriva temno plat odnosov med slovenskimi in italijanskimi ribiči. Nenadzorovani ribolov z vlečnimi mrežami, incidenti na morju, kraja mrež slovenskih ribičev itd. so povzročili ostre spore med obema stranema. Avstrija, ki je ščitila zlasti lov na tone, je večkrat prepovedala lov z vlečnimi mrežami v razdalji 5 milj od brega, vendar pa ukrepi Čožotov niso ustavili. Nasilje na morju se je stopnjevalo še zlasti po 1. svetovni vojni, ko je fašistični režim podpiral vsakršna dejanja italijanskih ribičev.

V poglavju o slovenskem ribištvu od začetkov do 1. svetovne vojne niza avtor zgodovinske podatke o prisotnosti Slovencev na območju med Trstom in Timavo. Trst se je začel naglo razvijati po letu 1719, ko postane svobodno pristanišče. V poglavju o ribištvu v statutih mesta Trst in o sporih z Devinom nas avtor seznanja z devinskim in tržaškim ribolovnim območjem. Gospodarski cilji Trsta in Devina so si nasprotovali, to pa je povzročalo spore glede ribolova, prodaje rib, idr.

S kratkotrajno francosko vlado se je stanje v morskem ribištvu v marsičem spremenilo. Leta 1808 je izšel Dandolov zakon, ki je odrejal pravico priobalnega ribolova domačinom. Leta 1835 je omenjeni zakon uzakonila tudi Avstrija in hkrati izdala temeljna pravila za ribolov na Jadranskem morju. Razmahnilo so se modernejši načini ribolova, družine pa so si denarno opomogle. Poleg tonolova so največ zaslužili še z lovom na sardele in sardone, nabiranjem školjk, kaperoclov itd. Središče morskega ribištva je bilo v Križu, mesto Trst pa v začetku 20. stoletja še ni imelo svojih ribičev.

Obdobje 1. svetovne vojne je korenito poseglo v dogajanje na morju. Zaradi morskih min je bil prepovedan ribolov z vlečnimi mrežami.

Fašizem je stopnjeval agresijo na Slovence. Ribištvo je pričelo nazadovati. Pričeli so prihajati tudi ribiči z juga Italije, ki so ribarili nenadzorovano, in na morju je zavladal

popoln nered. Z začetkom 2. svetovne vojne, v katero je Italija stopila 10. junija 1940, je postalo pereče vprašanje vsakdanjega preživetja.

Povojno obdobje je prineslo nove spremembe. Slovenski ribiči, ki bi morali posodobiti ribiške ladje in lovne pripomočke, za to niso imeli sredstev. V kraje med Trstom in Timavo so pričeli naseljevati istrske begunce, ki jim je država nudila vso podporo. »Tedad je bila zapečaten usoda slovenskih ribičev.« Leta 1995 je na območju med Trstom in Timavo ribarilo pet slovenskih ribičev: v Nabrežini brata Caharija in Ivo Pertot, v Križu Srečko Tretjak in v Brojnici Alojz Ferlan.

Avtor zaključuje delo s seznamom rib in s slovenskimi narečnimi izrazi zanje, prikazuje posameznih izsekov iz vsakdanjega življenja, med katerimi sta etnološko zanimivi poglavji o »peškadorkah«, prodajalkah rib iz Križa, in o romanju na Barbano, božjepotni kraj ribičev in mornarjev. S slovarčkom vsakdanjih besed na slovenski obali pa poseže v ribiški delovni vsakdan.

Pričujoča knjiga vsekakor da najpopolnejšo sliko zasebnega morskega ribištva na slovenskem etničnem prostoru v Italiji. Do njenega izida smo slovensko morsko ribištvo poznali po krajših prispevkih, ki so s prikazom plovil in lovnih pripomočkov orisovali predvsem materialno plat ribištva. Med avtorji je potrebno omeniti Z. Jelinčiča z delom o razvoju slovenskega ribištva ob tržaški obali (Trst 1967), R. Lenčka z delom *Gradivo o slovenskih ribičih ob Jadranskem morju, Ob Jadranu, etnografski zapiski in študije*, Trst 1947, str. 32-49 in delom *Poročilo o čupi* (Izvestje srednjih šol za šolsko leto 1949-1950, Trst 1950, str. 3-7). O kriških ribičih je pisal še A. Kapelj v *Jadranskem koledarju* leta 1956. Itd.

Knjigo o slovenskem morskem ribištvu je napisal avtor, ki se je rodil v Trstu. Z njo je tamkajšnjim ljudem, predvsem pa nam v matični domovini, prikazal povsem novo podobo vsakdanjika slovenskega ribiča. Mnogim je ribištvo namreč bilo glavni vir zaslužka.

Avstroogrška je v dogajanje na morju vpeljala red in disciplino. Slednje je omogočalo ohranjanje stoletne tradicije v načinih in tehnikah ribolova. Prva svetovna vojna je prizadela veliko število prebivalcev, še huje je bilo v obdobju fašistične Italije. Stanje se je še poslabšalo v času 2. svetovne vojne, ko je ribištvo povsem zamrlo. Po vojni si je nekoliko opomoglo. Zlasti dobro se je ohranil priobalni ribolov, vendar nikoli več ni zaživel z vso svojo močjo. S politiko naseljevanja tujcev na slovenski etnični prostor med Trstom in Timavo so dokončno zamrli poskusi ponovne obuditve slovenskega morskega ribištva.

Vera Smole
»Jezik je zrcalo, je zgovorna priča narodove zgodovine«

Ob izidu izbranega dela Tineta Logarja **Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave**, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996 /uredila Karmen Kenda - Jež/, 426 str. in XXVI str. uvodnih pojasnil.

Tako je zapisal avtor v eni svojih dialektoloških študij¹ leta 1954, v času svojih najbolj intenzivnih terenskih raziskav slovenskih narečij za Slovenski lingvistični atlas, za eno od tistih temeljnih del slovenskega jezikoslovja, ki bi kazalo, do kod izven državnih meja naj bi segala zavest o pripadnosti slovenstvu, gojena z ohranjanjem prvega materne jezika, to je narečja. Vendar pa je avtor z grenkobo dostikrat moral ugotoviti npr. takole: *»Kot Djekše je tudi Kneža že močno germanizirana. To je nasledek stoletne raznarodovalne politike in tisočletnega življenja prebivalstva v teh vsem mogočim materialnim in moralnim pritiskom najbolj izpostavljenih krajih. Zato slovenske narodne zavesti med ljudmi skorajda ni več. Vendarle pa med seboj še vedno govore v slovenskem narečju, čeprav o tem, da so Slovenci, večinoma ne marajo več slišati. Šola je seveda že dolgo popolnoma nemška; kako je v cerkvi, nisem poizvedoval. Vendarle se mi zdi, da se pridiga in moli tudi v slovenskem jeziku, podobno kot na Djekšah, kjer je duhovnik edni človek v vasi, ki si še prizadeva – čeprav z majhnim uspehom – da bi zavest slovenstva med ljudmi še ohranil.»*²

V drugi študiji beremo takole:

»Slovencev v Kanalski dolini ni mnogo, vsekakor ne več kot nekaj tisoč. /.../ Vasi so deloma mešane, vendar je velika večina slovenska. /.../ V etničnem pogledu so najbolj slovenske menda Ukve. Razen domačega slovenskega narečja pa ljudje, vsaj starejši, večinoma govore tudi nemško, italijansko in furlansko, ker je pač njihov položaj tak,

---

¹ Dialektološke študije: IV. Refleksi za praslovske nosnike med srednjo Soško in Čepovansko dolino. - SR 5-7 (1954), 163-166; v obravnavanem delu 54-56, citat na str. 56.

² Dialektološke študije: XIV. Govor vasi Kneža pri Djekšah na Koroškem. - SR 16 (1968), 395-412; v obravnavanem delu 114-125, citat na str. 114.

da imajo stalno opraviti z Nemci, Italijani in Furlani. /.../ Slovenski jezik ni uradno priznan. Zato se ga v šolah ne uče, slišijo ga le s prižnice. Njihov položaj je tak, kot v videmski provinci sploh. Vendar so Slovenci v Kanalski dolini glede družbenega ugleda in veljave slovenskega jezika deloma na boljšem kot Slovenci v Reziji ali Terski dolini. Tu se namreč useskozi močno čuti slovensko nacionalno zaledje, kajti stiki med Trbižem kot upravnim središčem tega področja in Gorenjsko, zlasti Ratečami in Kranjsko goro, so zelo živi. Čeprav slovenski jezik uradno ni priznan, ljudje vendarle čutijo, da njegovo znanje v usakdanjem življenju ni brez koristi, zlasti še zato, ker se je med Trbižem in Slovenijo razvil živahen trgovski promet v obojestransko korist. /.../ Prebivalstvo slovenskih vasi je v glavnem kmečko. Po vojni se je močno razvil tudi turizem, zlasti v Žabnicah. V narodnostnem pogledu to slabo vpliva, ekonomsko pa so si ljudje z njim precej opomogli.³

V najbolj zahodni slovenski vasi Potoče (Potschach) pri Šmohorju na avstrijskem Koroškem pa je ugotovil naslednje:

«Tu se slovenski in slovanski svet konča. Kot drugod po Koroškem seveda so tudi Potočani dvojezični. Slovenske šole nimajo, pa tudi v cerkvi na Brdu (Egg) večidel slišijo samo nemško govorico. Razmere na Koroškem so take, da slovenski jezik nikjer v družbi ne uživa ugleda in priznanja. Zato je razumljivo, da mladi rod slovenski jezik vse manj zna in ga zaradi kompleksov in v stoletjih privzgojenih predstodkov tudi ne mara več govoriti. /.../ Vendar pa se slovensko narečje zlasti ob domačem ognjišču in v medsebojnem občevanju domačinov še precej trdno drži, kar se mi zdi spričo tamkajšnjih za slovensko narodnostno zavest vse prej kot ugodnih razmer občudovanja vredno. Lahko celo rečem, da se v njem zlasti starejši rod lažje, lepše in sočneje izraža kot v priučnem, usiljenem tujem nemškem jeziku. Tak vtis sem dobil tudi drugot po Koroškem, čeprav je ponekod slovenska zavest še bolj otopela.»⁴

Raznarodovalna politika je šla celo v to smer, da je Slovincem poskušala odvzeti genetsko povezanost z matičnim narodom tudi s tem, da jih je prepričevala o njihovem posebnem poreklu; tako naj bi bili Rezijani Rusi, koroški Slovenci pa Vindišarji. K razjasnitvi problema pa tu ob zgodovini lahko bistveno pripomore tudi dialektologija, kajti

«.../ Naloga vsake dialektologije, in seveda tudi slovenske, so širše in pomembnejše. To izhaja že iz dejstva, da so slovenska narečja zgodovinski pojav, ki ga nekoč ni bilo, ki je nato iz določenih razlogov geografsko-klimatske, ekonomske, zgodovinske, socialne, kulturne in politične narave itd. nastal in ki danes iz prav tako določenih razlogov izginja. /.../ Ugotovitev teh vzrokov je za dialektologa mnogo važnejša kot ugotavljanje dejanskega narečnega stanja samega, čeprav prvo brez drugega ni mogoče, oziroma je prvo drugemu neizogibno izhodišče.»⁵

Taka so bila načela tedanje diahrone dialektologije,⁶ ki je prav s tega razvojnega stališča dokazala slovensko genezo tako rezijanščine kot koroških narečij in s tem tudi njihovih govorcev. Da se gojenje svojega maternega jezika – narečja, ki je vsekakor

³ Dialektološke študije: XV. Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji. - SR 19 (1971), 113-123; v obravnavanem delu 126-132, citat na str. 126.

⁴ Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini. - Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 11 (1968), 137-143; v obravnavanem delu 208-213, citat na str. 208.

⁵ Dialektološke študije. - SR 5-7 (1954), 144-145 (uvodni del); v obravnavanem delu na str. 39.

⁶ Današnja dialektologija je bolj ali manj sinhrona; veliko bolj kot s t. i. zunajjezikovnimi dejavniki se ukvarja z dejanskim (predvsem sinhronim) stanjem jezikovnih pojavov (vpliv strukturalizma!), kar je velikokrat premalo za razlago določenih jezikovnih pojavov in novejšje teorije jim ponovno dajejo večjo veljavo.

slovenski, ne ujema vedno z zavestjo o pripadnosti slovenstvu, najbolj dokazujejo prav Rezijani:

»Razumljivo je torej, da se Rezijani krvnega in jezikovnega sorodstva s Slovenci in njihovem jeziku ne zavedajo. Imajo se za poseben narodič in svoje narečje smatrajo za poseben jezik, ki mu, če govore italijansko, pravijo madre lingua, torej jezik, zanje enakovreden italijanščini. /.../ Čeprav njihova domača rezijanska govorica ne uživa nobenega javnega priznanja, se je vendar krčevito drže. Zato ni prav nobene nevarnosti, da bi to narečje izumrlo, vse dokler bo živel en sam Rezijan. /.../ Rezijan ostaja svoji madre lingua, svoji materinščini zvest do smrti. Zato bo narečje izumrlo samo, če bodo izumrli Rezijani.«⁷

Če se od skrajnega zahoda selimo na skrajni vzhod, med Porabske Slovence, v knjigi beremo:

»Slovenščina je v osnovnih šolah samo predmet, medtem ko je učni jezik madžarsčina. Velika pomanjkljivost manjšinske zaščite je zlasti v tem, da so otroški vrtci madžarski. Tako otrok že v najbolj ranih letih pride v stik s tujim jezikom, namesto da bi to bila njegova materinščina. /.../ Zato so stiki Porabskih Slovencev z rojaki v Sloveniji razmeroma slabi, to pa gotovo negativno upliva na njihovo nacionalno zavest in osveščenost. /.../ Porabski Slovenci govore porabski slovenski govor, ki je eden od govorov prekmurškega slovenskega narečja. Razlike med porabsko slovensko govorico in govorico bližnjih vasi po Goričkem v Prekmurju so majhne in nebistvene. Celo madžarskih sposojenk v porabskem slovenskem govoru po mojem ni več kot v goričkem govoru in v prekmurškem narečju nasploh.«⁸

Avtor pa s pomočjo narečnih raziskav ni dokazoval samo obstoja Slovencev zunaj državnih meja; z enako pozornostjo je na ta način potrjeval ugotovitve zgodovinarjev o tujih naseljitvenih otokih znotraj slovenske narodnostne meje, še zlasti tistega ob zgornji Bači in njenih pritokih:

»Ti tirolski nemški kolonisti so svoj rodni nemški jezik ohranili vse do druge polovice 19. stoletja /.../, v stoletjih skupnega življenja s svojimi sosedi - Slovenci pa so se seveda naučili tudi slovenskega. Slovenizacija se je, kot je v takih primerih naravno, izvršila prek dalj časa trajajoče dvojezičnosti. /.../ O nekdanjem nemškem poreklu tega prebivalstva nam poleg mnogih ledinskih, vodnih, gorskih in drugih imen, ki so še danes v veliki večini nemška, pričajo tudi nekatere glasoslovne, oblikoslovne in seveda leksikalne posebnosti v njihovem današnjem slovenskem narečju.«⁹

Da se predstavitev knjige začenja z avtorjevimi mislimi in ugotovitvami v zvezi s položajem maternega jezika oz. njihovega narečja pri govorcih, ki jim njegova uporaba ni nekaj samo po sebi zagotovljenega, je prav gotovo narekovala tematika tega zbornika, saj je jezik – pa najsibo katera koli njegova zvrst – eden temeljnih kazalcev narodnostne identitete posameznika. Seveda se položaj v času spreminja in so citirane misli odsev časa, v katerem so nastale.

Obsežna monografija Tineta Logarja Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave pa še zdaleč ne prinaša samo dokazov o tem, kje izven meja Slovenije se še govori

⁷ Rezijanski dialekt (Glasoslovna skica). - SSJLK 8 (1982), 1-10; v obravnavanem delu 232-236, citat na str. 232.

⁸ Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem (glasoslovna skica). - SSJLK 10 (1974), 53-57; v obravnavanem delu 237-240, citat na str. 237.

⁹ Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev (Referat za VI. mednarodni slavistični kongres v Pragi 1968). - SR 16 (1968), 395-412; v obravnavanem delu 157-163, citat na str. 157.

ustrezno slovensko narečje. Nudi nam tudi natančno predstavo glasoslovja in deloma oblikoslovja narečij skorajda celotnega slovenskega jezikovnega prostora: primorske, koroške, gorenjske, rovtarske in štajerske narečne skupine (z izjemo posavskega narečja), iz dolenske narečne skupine obravnava samo belokranjsko-obkolpska narečja, ne dotika pa se dolenskega narečja in vzhodnodolenskega govora, prav tako je panonska narečna skupina zastopana samo z obravnavo enega goriškega in zamejskega gornjeseniškega govora. Kljub tem »belim lisam« je knjiga pomembno dopolnilo njegovim Slovenskim narečjem¹⁰ in poleg njih hkrati edini sodobni učbenik slovenske dialektologije in deloma zgodovine slovenskega jezika. V njej so zbrani tisti avtorjevi prispevki (prek osemdeset), ki predstavljajo najpomembnejše rezultate njegovega več kot petdesetletnega raziskovalnega dela. Izbrani prispevki so razvrščeni v štiri razdelke, in sicer: Dialektološke razprave (teh je zdaleč največ), Jezikovnozgodovinske razprave, Iz zgodovine slovenske dialektologije ter Poljudno in enciklopedično o slovenskih narečjih. Na koncu je dodana celotna avtorjeva bibliografija od leta 1936 do 1996 s sto petdesetimi enotami, kar pa še ni končna številka. S pričujočo monografijo nismo dobili samo prave slike profesorjevega raziskovalnega dela, pač pa delo, ki prikazuje raznolikost, bogastvo in lepote slovenskega govornega jezika, torej njegovih narečij, kar nam lahko vzbuja ponos in dviga našo narodnostno (samo)zavest.

Vrednost same knjige dopolnjuje tudi poenotena fonetična transkripcija zapisovanja narečnih besed in besedil, ki je v uvodnem delu tudi natančno opisana. Zato knjigo že od samega izida naprej s pridom uporabljajo študentje slavistike pri pisanju seminarskih nalog iz svojih narečij, koristna in zanimiva pa bo tudi vsakemu, ki bi si želel seznaniti s strokovnim opisom značilnosti svojega govora, govora okolice ali morda govora svojih učencev. Vsekakor bo koristen pripomoček tudi etnologom.

Za konec je prav, da povemo, da so avtorju sicer njegovo lastno delo, zbrano v monografijo, za njegov visok jubilej – osemdesetletnico podarili njegovi sodelavci z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Ti so ga imeli kar nekajkrat priliko poslušati, s kakšno raziskovalno mrzlico je dobresedno prehodil večino slovenskega ozemlja, odkrival reflekse posameznih glasov, ugotavljal narečne meje ter tako na poseben način prodiral v narodovo zgodovino in njegovo identiteto. Svoje ugotovitve pa ni posredoval samo pisno; s še večjim pedagoškim žarom jih je dolga leta prenašal tudi na svoje študente. Ob tem se je marsikomu vzbudila ljubezen do svoje, tedaj sicer nič kaj cenjene domače narečne govorice in s tem okrepila korenino svojega porekla. Zato akademik prof. dr. Tine Logar in njegovo delo vsekakor zaslužita mesto v zborniku, ki obravnava vprašanja narodove identitete.

¹⁰ Slovenska narečja. - Zbral in uredil Tine Logar. Kondor 154. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975, 118 str. in Slovenska narečja. - Besedila zbral in uredil prof. dr. Tine Logar. Zbirka Cicero. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1993, 147 str. S štirimi kasetami in zemljevidom slovenskih narečij.

Helena Ložar-Podlogar
Tudi Hacquet naj bi bil del kulturne dediščine!

B. Hacquet: Veneti – Iliri – Slovani. Poslovenil in priredil Rasto Švajgar. Nova Gorica, 1996. Izdal in založil Branko d.o.o. Nova Gorica. 200 strani.

Pa začniva pri »humorji«!

Ne daleč od ceste proti morju živi kmet, ki ima veliko veselje tudi s čebelami. Te drobne, neutrudne žuželke mu vsako leto naberejo toliko medu, da ga je preveč za družino, sorodnike in prijatelje; marsikak tolarček mu pade tudi v mošnjiček. Pa si misli umni čebelar: »Povej ljudem, da se pri tebi dobi med!« In ob prometni cesti kmalu za tem že stoji tabla z napisom MED in puščica kaže v smer domačije. Pa se spomni umni čebelar, da tujci ne bodo razumeli te staroslovanske besede. Pri sosedovem študentu pogleda v slovensko-nemški slovar pod besedo »med« in na tablo hitro pripiše ZWISCHEN.

Nesrečni čebelar ni prodal nič več medu. Naš poslovenitelj in prireditelj pa je morda razmišljal podobno, vendar bolj zvito: Danes vse govori o VENETIH, to je aktualna tema in knjiga bo šla »za med«! Pa pogledajmo, če res! Prebiram stran za stranjo in veselje do humorja me zelo hitro mine.

Za znanim nam avtorjem povsem neznan »poslovenitelj« in prireditelj, ki pa se nam tam na koncu knjige, kar od strani 194 do 196, v poglavju »Predstavitev prevajalca«, tako temeljito predstavi, da bi skoraj o njem vedeli več, kakor o slavnem Baltazarju Hacquetu: predstavi nam svoje prednike in sorodnike in celo profesorje (pa nisem povsem prepričana, da bi mu bili za to hvaležni, prav gotovo pa s tem svojim delom ni naredil posebne usluge svojemu profesorju slovenskega jezika), pove, da je fizik, radiotehnik, energetik itn. Ve pa tudi, da sta »V Narodnem muzeju v Ljubljani ... spravljena še dva originala knjige Veneti (!) - Iliri - Slovani« (str. 190) in tudi to, da »je bilo raziskovanju Hacquetovih aktivnosti doslej posvečeno premalo pozornosti« (prav tam). Ne ve pa, da je v Traditiones 3/1974, v Zborniku Inštituta za slovensko narodopisje na str. 17–68 Vilko Novak objavil obsežno in temeljito razpravo Balthasar Hacquet in slovenska

ljudska kultura, še več – razprava je celo ponatisnjena v njegovi knjigi Raziskovalci slovenskega življenja (Ljubljana, 1986, 60-123), mimo katere ne more niti prevajalec, niti »prireditelj«*–* Hacquetovega dela. Tam so obravnavana tudi vsa etnična imena, katere naš prireditelj zelo po svoje uporablja – nikjer v izvorniku ne najdemo npr. imena *Veneti*, ki ga R. Š. nesramežljivo uporablja tudi v besedilu »prevoda«. Kako je pa precej prosto prevajal, prizna pa kar sam: »Tudi je izgradnja stavka največkrat predolga, z nekaj dolgimi odvisnimi stavki. Zato je bilo primerno daljše sestavke (!) razdeliti in smiselno prirediti«*–* (str. 189) – mi pa naj zdaj iščemo od »sestavka«*–* do stavka (le v čem je razlika?!) to njegovo »prirejanje«, pač na način, kakor je iz »*Wenden*«*–* drzno »priredil«*–* *Veneti*. Še dalje gre naš »prireditelj«*–*: »Današnja slovenščina je že tudi v mnogočem drugačna od one mojih staršev in učiteljev. Da skok v sedanji čas ne bi bil prehud, sem ostal nekje v sredini, pri načinu izražanja v moji mladosti«*–* (ravno tam) – hvaležen predmet npr. za Janeza Gradišnika in še koga....

Pa poglejmo le na kratko sestavo in »prireditev«*–* knjige! Prevod Hacquetovega dela obsega od 57. do 187. strani, prirediteljevi dodatki pa so na straneh 2 do 56 in 188 do 196, torej je razmerje 130 proti 62. In kateri ter kakšni so ti prirediteljevi dodatki? Za večpomenskim *Posvetilom Idriji – ad usum delphini –* na str. 2 najdemo na str. 4 posnetek naslovnice prvega zvezka Hacquetove knjige, ki že sam dokazuje, da se ga prevod ne drži, saj prvih štirih besed v naslovu »prevajalec«, ki si lasti tudi pravico prirejevalca, sploh ni upošteval – nadomestil jih je pač s kričečim nadomestilom, na prvem mestu prirejenega prevoda: VENETI ... Naslednje tri strani brez strokovnih razmišljanj o Hacquetu – »našem sodobniku«*–*; je napisal idrijski psihiater dr. J. Felc.

Brez pojasnila sledi geografska skica »Oglejski patriarhat v 5. stoletju«*–* z nekaterimi krajevnimi imeni, med katerimi pa se je v Scarabantia izmuznil c (današnji Sopron). Zdaj šele, na str. 9, sledi prevod naslovnice, brez oznake zvezka in kraja izdaje, nato pa kar vmes prirediteljev stavek, da »Knjigo je s posebnim posvetilom naslovil na cesarja Franca drugega ... «*–* brez prevoda začetka tega posvetila, nakar sledi besedilo posvetila (vmes podoba ljubljanskega liceja in stolnice po Goldensteinovi risbi).

In zdaj se vrine »prevajalec in prireditelj«*–* kar v avtorjevo besedilo s kratkim poglavjem: *Kje smo in kdo smo?* (str. 12) v časnikarskem jeziku »svoje mladosti«*–* (in tu šele zvemo, zakaj karta: »Že pogled na stanje tega ozemlja iz petega stoletja ... «*–* in Pavel Diakon se tu podomači v »diakon Pavle«, na sledeči strani pa je že Pavel.

Sledi poglavje *Prostor zgodovinskega dogajanja* (str. 13–15), kjer bi mogli razpravljati o večkrat ponavljani trditvi, da »se je tudi naš narod izoblikoval šele v 19. stoletju. Zgodovinarji bodo in so že povedali tudi svoje o Karantaniji kot prvi slovenski državitin. Nihče ni trdil, da »Slovenija in Slovenci ... obstajajo od vekomaj ... «*–* in sporno ali nedokazano je tudi vse drugo, kar Š. očita slovenskim učbenikom zgodovine. Nihče se menda doslej ni odpovedal Valvasorju!

Zdaj šele sledi prirediteljeva *Beseda o avtorju* (str. 16–21) po J. Westru, brez poznavanja novejših Novakovih dognanj. Tu razvija svoje etnično znanje ob Hacquetovem imenu, češ da je bil »po krvi tudi Britanec na sedanjih francoskih tleh«*–* (=Bretonec iz Bretanje) in izvaja njegov priimek iz besede (v katerem jeziku? brez kake navedbe vira) *hackett* = koprivovec, odkoder pride do bresta in hrasta ... Tu nam prireditelj prvič v H. besedilu vsiljuje obliko »Krajnsko«*–* (poleg Salcburško). Tu zvemo, da »Leta 1801 (!!) je v Leipzigu v nemščini izdal knjigo, ki je sedaj prvič prevedena ... «*–* in »Že naslov knjige hoče povedati, da so bili Veneti prvotni zahodni, Iliri prvotni srednji in Slovani prvotni vzhodni staroselci naselij, kjer se je slovenščina utrdila in ostala«*–* (21).

Naslednjih deset strani prinaša posnetke iz Hacquetove *Oryctographiae Carniolicae*, nato geografsko skico Srednje Evrope v 18. stoletju, na petih straneh »V kratkih izvlečkih posnemam glavne misli- iz *Oryctographiae*, na str. 42 *Zgodovinski koledar iz obdobja B. Hacqueta*, naslovnici obeh delov Linhartovega *Poskusa zgodovine Kranjske*, ki jima sledi iz slovenskega prevoda tega dela odlomek iz »uredniških opomb in napotkov *Boga Grafenauerja*«, pri čemer ni označeno, do kod segajo njegove besede in kje začne o Linhartu govoriti R. Švajgar. Na strani 46 sledi – verjetno trije odstavki – Alfonza Gspana o Linhartu in Zoisu, nakar prireditelj: »Predno (!) prične bralec čitati tekste o Venetih ..., naj si najprej prečita prvo Linhartovo knjigo ... V spodbudo (tako!) navajam naslove razdelkov in značilnih obdobj ... «: do str. 50, kjer prireditelj nadaljuje: »Izvirnejša in bolj terenska so dognanja Hacqueta, kot svetovalca Linhartu ... Hacquet ni bil zgodovinar ... tako da njegove zvezke po letu 1800 ... lahko smatramo bolj kot dodatek k že objavljenim podatkom s strani (!) Linharta deset let prej.«

Nato R. Š. navaja »razdelke in poglavja druge Linhartove knjige do vštete strani 53. Prireditelju se je zdelo potrebno, napisati poglavje *Doba Valentina Vodnika* (strani 54–56). Tu spet posnema iz Lončarjevega Političnega življenja Slovencev, » ... ki naj bi prispevali bralcu Hacquetovih pogledov na naše takratne razmere nekaj osnovnih podatkov iz dobe Vodnika.«

In zdaj se menda na strani 57 začne prevod Hacquetovega dela z naslovom: **Slavus – Venedus – Illyricus**. Wenden. Illyrer und Slaven. (Tu ni slovenskega prevoda). Za *Uvodom* sledi (Prvi del) *O Venetih ali Slavencih*. Naslove poglavij o posameznih etničnih skupinah Švajgar ne sloveni dosledno, ker piše *Ziljani*, ne *Silauci* in tako vsa druga imena v današnji obliki – toda dosledno piše *Krajnci*, česar pa tu ne utemelji, v zadnjem stavku »*Pripisa o ugotovitvah v času priprave knjige za tisk*« pa le pove: »Dosledno sem uporabljal Hacquetovo obliko pisave za Krajnce, Gorence in Dolence, kar bi lahko kazilo sodobno izražanje. Hotel sem opozoriti na Hacquetovo razumevanje izvora besed.« (stran 190). To je le ena od dvoumnih prevajalčevih nedoslednosti: prevod mora v današnji jezikovni obliki podati natančno vsebino izvirnika tudi glede osebnih, krajevnih in etničnih imen. Z Veneti šari prireditelj dosledno in kar poprek, npr. v poglavju o Ziljanih prevaja »Venetsko Marko – Windische Mark« (stran 67) itn. Na pravopis, ločila, se kar nič ne ozira, kot bi bil hotel uveljaviti »jezik svoje mladosti« – z napakami tedanjih šolskih nalog ... Célo razpravo bi bilo moč napisati o jeziku te knjige, navedimo pa le mimogrede nekaj primerov, npr. dosledno piše kar *file* za polst, klobučevina, rudeč, rujav, nek namesto neki, ljudje »živijo veselo ... na svežem zraku in vodi ...« (stran 73), podružnice imenuje templje – »... k občini sodi še 7 do 9 templjev,« ... » ... ni prenočišč, le božji hram, ...«, kjer verniki »... poslušajo preroke« (stran 76), v prejšnjih (!) časih, med Krajnci je »tudi nekaj ljudi z glavo, toda ne na polju literature« ... , je blo narejenega več, (stran 81), kdo je Dalmatinus?!, verno namesto zvesti, »oriktografije« kot naslov knjige ponovno z malo začetnico (stran 82, 83), »Shapel nenavadno povdarijo belino... , je kovinski venček... posut z na zlato svetečo sljudo...«, trgovanje izven dežele, prečno preko tilnika, ... pri »Krajnicah ... srajca sega komaj preko želodca«, (čez trebuh pač), in je tako drobno nagubana, da »dovolj podpre tudi razvita prsa.« (stran 83), pri odklanjanju (!) vsake druge pomoči (str. 91). »Nisem uspel prav dognati« je prevod Hacquetovega pojasnila »Ich konnte nie recht erfahren...« (str. 99), pri Vipavcih: »Dialekt njihovega vendskega jezika ... (str. 107) ima precej italijanskega vpliva«, tarnjajoče (!), otočani iz (!) Jadranskega morja, ... iz Krka (str. 112), Tudi Kočvarji govorijo na »venetski način« (str. 113), so marljivi na (?) izdelkih iz lesa, koncem, predno, izbira s strani fanta (str. 140) itn., itn., preveč, preveč, da bi človek vse našteval, saj bi nastalo novih 198 strani, preveč

je narejene nepopravljive škode in samo škoda je, da ne vemo za ime recenzentov, ki jih zahtevajo celo za izdajo knjig velikih strokovnjakov in za ime lektorja (pa saj ga verjetno sploh ni bilo).

Samo nekaj prevajalsko-prirejevalskih ocvirkov si pogledjmo kar iz poglavja o Ziljanih. Njim sem nekoč posvetila kar precej časa. Najprej: Hacquetove napake, ki jo je že prej omenjeni Josip Wester v svojem prevodu vestno popravil, namreč, da je to »slovensko pleme ... prodrlo najdelj na vzhod Evrope...» (tako naš prevajalec, ki na tem mestu slučajno ni bil tudi prirejevalec, da bi »vzhod« popravil v »zahod«), R.Š. preprosto ne opazi, zato pa Hacquetov prevod imena reke Zilje (Sile) kot Gewaltbach nasilno prevede še v slovenski Močni potok. Ne bom ponavljala lepega, tekočega Westrovega prevoda prav tega poglavja, škoda je časa in papirja, za prepisovanje Švajgarjevega. Da pa prireja tudi zaradi svojega neznanja jezika, pa samo primer:

Hacquet: »Da sie im Kalkgebirge wohnen, so sind sie ohne Kröpfe oder sonstige Ungestalthheiten, womit ihre Nachbarn in Norden oder die Kärntner so sehr behaftet sind, daß das Volk meistens blödsinnig davon wird ... »

Švajgar: »Ker prebivajo v apnenčastem gorovju, nimajo golšavosti in drugih nakaz, *pri čemer (!)* pa so njihovi sosedje na severu oziroma Korošci *zelo obremenjeni in so ljudje pogosto tudi prismuknjeni od tega ...*» In naprej:

Hacquet: »Da nun die Kärntner in dem Granit- Schiefer- und Thongebirge nicht so aufgeweckt, als diese Winden sind, so werden letztere von solchen für schlaue und tückische Menschen gehalten, die viele Gewandtheit im kleinen Handel zu bevortheilen haben. Ganz unrecht hat der Kärntner nicht (denn ein kleiner Diebstahl traf mich selbst einmal bey ihnen – tega dela R.Š. sploh ni prevedel – op. H.L.P.) *aber warum sagt das der Italiener und Krainer nicht von ihnen ohne Zweifel, weil sie nicht so leichtgläubig wie erstere sind, und aus dieser Ursache verachtet der Winde und Krainer den Kärntner, denn wenn er einen als Tölpel schimpfen will, so sagt er zu ihm: Ty Koroshz (du Kärntner)*»

Švajgar: »Prav dejstvo da so Korošci, živeči v granitni, sljudasti in glinasti pokrajini, slabše razviti kot Veneti, *je povod* za prekanjenost in potuhnjenost. To prinaša določene navade pri malih kupčijah. *Nekaj takega ugotavljajo tudi Italijani in Krajnci, zato Veneti ali Krajnci ozmerjajo kakega tepca, tako, da mu rečejo - ti Korošč - Ty Koroshz, Du Kaerntner.*» (Tako, dobesedno, ločila postavil R.Š.! Kurziva pa je moja, da s tem poudarim vsebinsko napačen prevod. Hacquet, ki je sam bil tudi okraden, ugotavlja ravno nasprotno in se sprašuje: »... toda zakaj *ne trdita* tega o njih ne Italijan ne Kranjec? Nedvomno, ker nista tako lahkoverna, kakor so oni Korošci. Prav zaradi tega zaničujeta Ziljan in Kranjec Korošca. Če hoče koga opsovati kot tepca, mu reče: Ti Korošec...!) – Pa o svatbi: Hacquet uporablja simboliko, ko pove, da se pri izbiri neveste fant ravna po *pravilu sejalca*, tj. *da ne seje semena na isto njivo, kjer je zraslo. Fant in dekle pa si poiščeta svojega druga večidel v drugi vasi.* Pri Švajgarju pa beremo, da *»ne uporabijo semen iz njive, kjer je bilo pridobljeno. Fant in dekle si zato išče primerno seme (!) v drugi vasi...»* (kakor da bi šlo za umetno oploditev!) Končala bom: samo še ena neprebavljiva »solata«. Hacquet nam lepo pove, da so proščenja za Ziljana nekaj posebnega in se nanj zelo skrbno pripravljajo, posebno dekleta: umijejo si vse telo, spodnji del pa si zdrgnejo s slamo in grobimi brisačami, da »gledalci drugi dan še vse rdeče vidijo. To pa je možno zaradi njih skrajno kratkih kril, ko je med plesom in poskakovanjem ves spodnji del izpostavljen pogledom ...» S Švajgarjevim žegnanjskim zalogajem pa ne vemo, kaj bi: »... Žegnanja pri tem venetskem ljudstvu praznujejo na prostem z gostijami in plesom, Priprava ženskega spola (!) začne že na predvečer z umivanjem in čiščenjem

celega telesa, pri čemer si dekleta nadrgnejo spodnji del telesa s slamo in grobim blagom, tako da so še ves naslednji dan čisto rudeča (!) na pogled. Če pravim na ogled vsem,(!) to pomeni (!) da je njihova noša zelo kratka in je pri živahnem plesu in poskakovanju spodnji del vsem na očeh. Venetka pri tem ni prizadeta niti najmanj, vse bolj izgleda kot priprava z namenom, (!) da bo opažena... (dobesedno tako, vključno z ločili!). Zamolči pa Hacquetovo opombo, da je to stara šega in se nobenemu domačinu ne zdi nespodobna.

Toliko samo za primer, se pa v vseh poglavjih nadaljuje na enak način.

Posebnost je tudi bibliografija Hacquetovih spisov z naslovom: *Hacquetov opus* (191 - 193): Iz nje ni razvidno, kdaj gre za samostojno delo in kdaj za objavo v časopisu; kraji so navedeni v slovenski obliki - včasih tudi kar naslovi: O cinobru, 1782, Pisma dr. Reineggs-u, Manjši prispevki, 1788 itn. Ob koncu prizna: »Podatki so iz biografskega leksikona (katerega?), kjer je na strani 286 napisano: Pod 62 - to je knjiga, ki jo ima bralec v rokah - navedena knjiga ni menda nikjer ohranjena ...»

Težko in neprijetno je pisati o pričujoči knjigi, saj moramo povedati, da se prireditelju in prevajalcu kljub dobremu namenu delo ni posrečilo. Človek iz tehničnih strok bi bil moral vedeti, da se brez posveta z ljudmi iz stroke tega dela nikakor ne bi smel lotiti prevajati in komentirati. Kaj bi dejal nekomu iz humanističnih strok, ki bi se bil drznil prevajati tehnično delo s takim nepoznavanjem vsega, kar je v njem, tudi ne orodja - jezika?! Prevajalec in prireditelj tega nenavadnega »cvetobera« - da ne uporabimo slabše besede za vse, kar je zneseno v njej od vseh strani - naj si po premisleku odgovori sam. In naj pazljivo prebere razpravo Vilka Novaka ter jo primerja s svojim spačkom - in še enkrat z izvornikom. Naloga, tj. pošten prevod Hacquetovega dela, ostane še naprej odprta in pereča.

Stane Granda
**Narodna identiteta - neizčrpana tema za slovensko humanistiko
in družboslovje**

---

*Ob branju knjige **Avstrija, Jugoslavija, Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas**. Urednik: Dušan Nečak. Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. Ljubljana, 1997; 262 strani.*

Slovenci silno radi razpravljamo o sebi in se sami sebi čudimo. Glede na to, koliko nas je in kako ravnamo sami s seboj, se je tudi čemu čuditi. Čeprav na eni strani tarnamo, da smo narod hlapcev in nekateri celo trdijo, da so najboljši Slovenci odšli ob zlomu reformacije, tu živeči pa smo potomci slabše polovice, mislimo v resnici drugače. Za svoje stanje in razmere neprestano krivimo druge in nismo sposobni ugotoviti, da smo si v preteklosti ravno sami naredili največ škode.

S slovensko osamosvojitvijo smo dosegli tisto, kar si želi vsak normalen narod. Za številne Slovence je slovenska država nezaslišana puhloglavost, neumnost, neodgovornost... ki jim bo v prihodnosti prinesla pravično kazen. »Požrli« nas bodo vzhodni ali zahodni sosedje in šele takrat bomo videli, kako nas je prejšnja državna skupnost varovala. Odpovedali smo se jugoslovanski košarki, filmu, Dalmaciji, prijateljem.. V nesrečo smo spravili mešane zakone, v revščino manj razvite, zgubili smo naše neuvrščene prijatelje. Dobro jutro revščina, dober dan lakota, pozdravljena množica nezaposlenih, mladost brez perspektive... Zato stran s slovenskimi osamosvojitelji, zrinimo jih na družbeni rob, tiho jih pahnimo preko.

Slovenski »čudež« še vedno traja. Ko kakega bivšega jugoslovanskega sodržavljanca, ki očitno krši pravne norme, deložirajo iz stanovanja slovenske vojske, se oglasijo naše »človekoljubne« organizacije in obtožujejo slovensko državo. Ta običajno poklekne. Ko je treba zaščititi bedo lastnih državljanov, ko oba starša mesece ne dobita plače, ko otroci ne vedo, ali bodo naslednje jutro lahko šli v šolo, »mednarodne« človekoljubne organizacije molčijo. Za lastne državljanca ne kažejo zanimanja. Ko slovenska policija ujame skupine aziatov, ki se za košček kruha tihotapijo na evropski zahod, se v njihovo korist nihče ne oglasi, pa mnogi nimajo kam iti, saj so vse premoženje investirali v ilegalno preselitev. Za dejanske reveže in pomoči potrebne nimajo posluha!

Sodobno slovensko državo so doslej najbolj oblatili njeni državljani. Njeni vodilni politiki nosijo sokrivdo v skladu s položajem, ki ga zasedajo. Kako pa je bilo v preteklosti? Kako se je sploh slovenska identiteta oblikovala, kako je plula ob čerih zgodovine?

Od 29. maja do 1. junija 1996 je bil v Lipici mednarodni simpozij s slovenskim in nemškimi naslovom **Avstrija, Jugoslavija, Slovenija. Slovenska identiteta skozi čas; Österreich. Jugoslavien. Slowenien. Die slovenische nationale Identität im Wandel**. Bil je del širšega projekta Grenzloses Österreich Zveznega ministrstva za znanost in raziskovanje Republike Avstrije. Ožji projekt z enakim naslovom, kot ga ima knjiga, je vodil njen urednik Dušan Nečak, kar je nedvomno zanj veliko priznanje. Delo bo izšlo tudi v nemškem jeziku.

V zborniku sodeluje kar 22 avtorjev. Nad polovico je zgodovinarjev, ostali pa so literarni in umetnostni zgodovinarji, filozof, psiholog, etnolog, muzikolog in jezikoslovec. Zaradi raznovrstnosti strok in številčnosti avtorjev je delo težko zadovoljivo predstaviti.

«Glavna kohezijska sila pri nastanku slovenskega naroda in utrjevanju slovenske narodne identitete sta bila jezik in kultura in ne država, dinastija ali vera, kot pri mnogih drugih narodih.» (D. Nečak, str. 20) «Posredovanje slovenskega knjižnega jezika vsem širšim slojem prebivalstva je bilo pri srcu zlasti katoliški duhovščini. Tudi tu bi mogli biti odločilni različni motivi. Materinščina je bila jezik pridige in molitve, molitveniki v slovenščini so se zelo lahko širili, obvladovanje ljudskega jezika je dajalo duhovščini določen izobraževalni monopol ter ji zagotavljalo vpliv na prebivalstvo, s tem pa se je preprečevalo širjenje svobodomiselnih in drugih «škodljivih» idej... Z ustvarjanjem predpogojev za razmah slovenskega narodnega gibanja pa je katoliška duhovščina bistveno določila tudi smer kasnejših procesov pri oblikovanju slovenskega naroda.» (A. Moritsch, str. 35) «Rast slovenskega gibanja naj pokaže še nekaj primerjav. V začetku, v 70. letih 18. stoletja se je ukvarjalo s slovenščino okrog 30 ljudi. Med njimi sta bili dve tretjini duhovnikov in redovnikov, tretjina pa posvetnih izobražencev in plemičev. Nad tretjino jih je živelo v Ljubljani, drugi so bili iz različnih krajev Štajerske, Koroške, Kranjske in Goriške. V obdobju 1825 - 1848 je bilo slovenskih slovstvenih ustvarjalcev 62. Med njimi je bilo 44 duhovnikov. Duhovščina je bila tudi prvi sloj, ki se je v večjem številu odločil za slovensko zavest» (V. Melik, str. 43)

Gornji trije odlomki zgovorno ilustrirajo problem, s katerim so se spopadli sodelavci simpozija oziroma zbornika, ki so po stroki zgodovinarji. Na preteklost gledajo dokaj različno. Pri nekaterih strokovni pogled zastirajo sledi borbenega ateizma in liberalnega antifarštva, pri nekaterih je nasprotno opaziti neobremenjen pristop, ki izvira predvsem iz dejstev. Očitno še dolgo ne bo mogoče priti do enotnega odgovora na vprašanje, kdo ima največ zaslug za obstoj Slovencev. Prispevki zgodovinarjev so v knjigi v dveh razdelkih. Za prvega bi rekli, da je namenjen osrednjeslovenski problematiki, drugi - obrobju - Prekmurcem in slovenski manjšini v sosednih državah. Ali je taka ureditev smotrna, ko govorimo o slovenski identiteti in narodnem vprašanju?

Osnovni vprašnji, na kateri so iskali odgovor, sta, kdo ima zasluge za oblikovanje slovenske identitete in odnos posameznih strank in gibanj do narodnega vprašanja. Problematika je zelo zapletena in brez povsem zadovoljivega odgovora. Njegovo oblikovanje onemogoča na eni strani sama narava problema, na drugi pa tudi takšna ali drugačna ideološka opredelitev avtorja. Tako enostavno ni res, da smo Slovenci z osamosvojitvijo prestopili mejo, ki loči realnost od želja in še manj je res, da lahko to povezujemo z venetskimi teorijami. Zadnje so najmanj dve stoletji starejše in so v delu prebivalstva stalno žive ne glede na ideološko opredelitev posameznikov. Spominjam se pripovedovanja pokojnega profesorja Zwittra, ki je pripovedoval o svojem srečanju s

partizanskim aktivistom in partijskim organizatorjem Jožetom Sreberničem 1944. leta v Beli krajini. Ni ga mogel pripraviti, da bi mu ta pojasnjeval narodne razmere ob zahodni slovenski etnični meji, ampak ga je ves čas »moril« s svojimi avtohtonističnimi problemi. Spomnimo se Henrika Tume, sežemo pa lahko še nazaj, ne le k Davorinu Trstenjaku in Valentinu Vodniku! Ob slovenski osamosvojitvi je prišlo s strani tistih, ki so se je, tudi zaradi spremembe političnih razmer, ustrašili, do prave antislovenske histerije, ki je zadušila nujno potreben polet, ki ga zahteva oblikovanje in rast novega. Toliko opozoril o nevarnosti slovenskega nacionalizma smo v zadnjih desetletjih slišali samo še ob ob partijskih obračunih v začetku sedemdesetih let. Tudi jugoslovanska orientacija in podedovani prastrah pred zahodnimi in severnimi sosedi sta nekatere naše ugledne kolege silila k trditvam, da bo Slovenija postala deseta zvezna avstrijska dežela. Opažam, da postajamo Slovenci v lastni državi veliko bolj normalni, da smo na primer veliko bolj dojemljivi za dognanja Herwiga Wolframa, po katerih smo živeli v »naši« Karantaciji pomešani z predslovenskimi, germanskimi in hrvaškimi sloji prebivalstva, da je bila najstarejša zgodnjeredneveška država v tem prostoru polietnična. Spoznavamo, da se zgodovina za nazaj ne da spreminjati, da preteklosti ni mogoče olepšati. Seveda pa imajo zato nekateri težave, ker so v začetku devetdesetih let zgubili vse, na čemer so gradili svojo identiteto. Ker so izredno glasni, dobro organizirani in tudi nimajo finančnih težav, tudi po zaslugi države, ki je dejansko zaradi politične ureditve ne marajo, dajejo vtis, da jih je več, kot jih dejansko je. Njihovo oklepanje sfabricirane preteklosti jim vse bolj škodi in vse močnejši je v njih občutek, da so zrinjeni ob stran. Samostojni državi zgodovinski miti niso potrebni.

Zgodovinarji so v svojih prispevkih: **Dušan Nečak z enakim naslovom, kot ga ima knjiga; Arnold Suppan, Najnovejša avstrijska dela o slovenski identiteti; Andreas Moritsch, Narodna identiteta - nujnost ali anahronizem; Vasilij Melik, Problemi v razvoju slovenske narodne identitete (do 1941); Janko Prunk, Razvoj slovenske narodne identitete v prvi Jugoslaviji; Peter Vodopivec, Nekaj opozoril na vzporednice in razlike v narodnem oblikovanju Slovencev in Bretoncev; Janez Cvirn, Deželna in narodna zavest na (spodnjem) Štajerskem in Franc Rozman, Socialna demokracija na Slovenskem in narodno vprašanje**, kljub obsežnemu znanju, veliko bolj uspešni pri opisovanju odnosov do slovenske identitete in narodnega vprašanja, kot pa pri iskanju odgovora o njenem oblikovanju. Bralca razveseljuje njihova ugotovitev, da najdemo pri vseh strankah ljudi, ki so imeli pozitiven odnos do slovenstva. Pri vseh so tudi grešniki. Za nekatere stranke bi bilo dobro ugotoviti, kdaj so bile nacionalne zgolj zaradi taktike. Tudi primerjava z Bretonci, ki jo je opravil P. Vodopivec, kljub zanimivim podrobnostim, ne daje zadovoljivega odgovora za Slovence. Strinjam se z A. Moritschem, da je iskanje odgovora o nastanku slovenske narodne identitete in s tem o nastanku slovenskega naroda za naše zgodovinopisce še vedno, tudi po izidu tega zbornika, nacionalna in evropska naloga. Po njem je oblikovanje narodne identitete nujnost ali vsaj posledica sile razmer. Prav, toda ali s tem ne zamenjujemo ene neznanke z drugo. Pri vrsti avtorjev je opaziti nekaj zadreg glede vloge duhovščine, vere in Cerkve, nekateri tega celo ne ločijo. Kakor koli komu iz idejnih predsodkov to ni mogoče sprejeti, mimo zaslug duhovščine in družine pri oblikovanju in zlasti pri ohranitvi, še posebno ob slovenski navezanosti na starše, ne bo mogoče iti. I. Grdina je lepo zapisal, da je za Prešerna mati več vredna kot rednica. Ali ni to splošno slovensko prepričanje?

Vprašanje je, ali je v zvezi z narodno identiteto resnično potrebno iskati odgovore zgolj v preteklosti. Poglejmo ljudi, tostran in onstran državnih meja, ki danes Slovincem

vsiljujejo »multikulturalnost«. Iz kakšnih temeljev ta izhaja in kakšni so njeni cilji. Ali jim gre resnično za multikulturalnost, ali se ne skriva za tem njihova stiska, ko za svoje neznanje krivijo slovensko majhnost? Kdaj sta naša pokojna profesorja Zwitter in Vilfan govorila o nujni multikulturalnosti Slovencev, če se hočejo uveljaviti? Oba sta obravnavala naš prostor in s tem zaslovela, ne pa s premlevanjem modnih tem. Če je res, kar trdijo bolj poučeni, da je pri njih trenutno modno proglašati se za Žide, je to dokaz, da resnično imajo težave s svojo narodno identiteto. Ni jih sram slovenskega kruha, toda slovensko govoriti in pisati bi najraje pozabili. Ali temu sploh lahko rečemo multikulturalnost? Ali ni mogoče slovenski narod obstal ves čas ravno zato, ker je znal dejansko živeti multikulturalno in ne tako, kot mu to predpisujejo novi usmerjevalci slovenske kulture in znanosti? Sprejel je predslovske kulture, se bogatil od vseh sosedov, hkrati pa zaradi svoje normalnosti, kot jo imajo na primer veliki zahodnoevropski narodi, vztrajal na lastni poti in jo dosegel z lastno državo. Ali kdaj pomislimo, kakšna sila, ne nasilje, je moralo biti v njem, da je vsrkal številne nemške posamezne koloniste kot tudi večje tuje jezikovne otoke, pomislimo na ogromni uskoški lok vasi od severovzhodne do zahodne etnične meje, ki jih danes več ni, in nenazadnje, tudi številne »južnake«, od katerih se mnogi že v drugem kolenu poslovenijo! Ali nismo Slovenci pri iskanju okoliščin nastanka in ohranjanja slovenske identitete bolj žrtev nekih lastnih, delno že v preteklosti vsiljenih kompleksov? Kako je mogoče, da ima znanstvena inštitucija, ki se razglašča za osrednjo pri raziskovanju slovenske narodne in kulturne dediščine, dvojezične napise na stavbi? Da je ob tranziciji za nekatere neodgovorno govoriti o morali, je še razumljivo, sicer vsesplošne kraje ni mogoče opravičiti, toda, da je treba izgubiti tudi osnovni narodni ponos? Kdaj pa se tako obnašajo Italijani, Španci in drugi narodi?

Drugi razdelek zgodovinskih razprav začinja **Metka Fujs, Oblikovanje narodne identitete pri Prekmurških in Porabskih Slovencih**. Njeno pisanje je izredno dragoceno, ker predstavlja kratko zgodovino Prekmurja, ki je večina ne pozna, koristen bi bil zemljevid, na drugi strani pa nam govori tudi o tamkajšnji narodni identiteti, ki jo posebno izraža tudi samopoimenovanje ljudstva in njihovega jezika: Sloveni, slovenski, vogrski Slovenci, slovenski jezik, stari slovenski jezik. Mihael Sever govori 1747 o »Szlovenskomi Narodi«. Tudi tu se vprašanje narodne identitete neprestano vrti predvsem okoli jezika. Medtem, ko imajo sprva prednost protestanti, pa ima za njegovo ohranitev v času najhujših madžarskih pritiskov velike zasluge Ivanocyjev krog. Poseben problem je predstavljal tisk v prekmurščini, ki je zelo krepil regionalno zavest. Na koncu je brez olepševanja predstavljena tudi problematika porabskih Slovencev, ki jim je žalostno usodo namenila trianonska pogodba.

Čeprav je koroška nacionalna problematika med slovenskimi bolj raziskana, nas nove razprave vedno presenečajo. O njej pišeta dva avtorja. **Avguštnin Malle**, v prispevku **Narodna identiteta pri Koroških Slovencih v 19. stoletju**, opozarja, da je osrednje vprašanje vendar le bil položaj slovenskega jezika, »včlovečene posebnosti naroda«. Prav nezavednost in narodna brezbriznost delov slovenskega prebivalstva, nekakšen prirojeni pesimizem tamkajšnjih ljudi, je najbolj prispeval k umikanju slovenščine in upadanju narodne identitete med Slovenci. Kljub velikim naporom nekaterih duhovnikov dejansko Cerkev kot celota v krški škofiji ni odigrala svoje vloge. Tamkajšnjim Slovencem je manjkala pomoč iz stolnice. **Feliks J. Bister** je prispeval članek **Biti Slovenec v Avstriji**. Podobne zapise bi potrebovali tudi za druga naša zamejska področja, in naj mi bo oproščeno, tudi za Slovence v Sloveniji. Zanj je biti Slovenec načelno in a priori perspektivno. To naj sloni na lastni osebnosti, družini in sorodnikih, šoli, družbi in jeziku ter svetovnemu nazoru oziroma veri. Za obstoj in

razvoj slovenske narodne skupnosti pa so potrebni zgodovinska zavest, sodobna socialna razpetost, kritičnost in sodelovanje. Navesti bi kazalo še številne njegove izkušnje in misli, pa prostor tega ne dopušča. Glede na razmere pri nas, ko je nekaterim multikulturalnost le izgovor za izražanje želja po čimprejšnji utonitvi v anglosaškem svetu, pa je zanj kot manjšinca to danost, prednost, ki jo je treba uveljaviti. Biti manjšinec zanj ni manjvredno, vendar zahteva tak položaj nekoliko več intelektualnih naporov, predvsem pa stalno odgovarjanje na izzive časa.

Tudi Tržaške Slovence obravnava dva prispevka. **Jože Pirjevec, Vpliv slovensko-italijanskih odnosov na identiteto Slovencev v Italiji**, opozarja na rasistične predhodke »iredentistično-judovskega« Trsta do Slovencev, ki so starejši od slovenskega nacionalnega gibanja, ki bi zanje, na primer, lahko bil vzrok. Tržaški Slovenci so z zgraditvijo Narodnega doma 1905 v Trstu 15 let opozarjali italijanske someščane na svojo narodno identiteto, ki je niso gradili le na jeziku, čeprav je bil ta njen temelj, ampak tudi na ekonomski uspešnosti in kulturni samobitnosti. Silno zanimivo je tudi njegovo pojasnilo, zakaj se je v sporu Tito - Stalin toliko Slovencev odločilo za slednjega, čeprav jim je to prineslo brezperspektivnost. Geta, ki so ga doživljali pod fašizmom, naj bi jim bilo dovolj in niso bili pripravljeni sprejeti novega, če bi podprli KPJ. Tako kot Bister tudi Pirjevec končuje s pozivom rojakom za sprejemanje izzivov sodobnosti. **Boris M. Gombač** je v prispevku **Rast in razvoj dveh nacionalnih identitet v večnarodnem Trstu (1848-1975)** zli golido gnoja na svoje italijanske someščane. Ali to sme? Sme, ker je njihov someščan, ker je Slovenec, zgodovinar, ker svoje mesto neskončno ljubi. V svojem pisanju izhaja iz nagle rasti mesta, leta 1719 je bilo v njem okoli 3000 ljudi, 1850 že okoli 117000, ki je vsrkalo tudi mnoge Slovence preden so se ti zavedli, da bi v njem lahko živeli kot pripadniki vseh meščanskih slojev. Trst je nastal zaradi Avstrije, na vsakodnevno življenje je še kako vplivalo slovensko zaledje. Iredentizem, protiaustrijsvo in protislovenstvo so nekdanj cvetoče mesto pripeljali v kraj subvencioniranega gospodarstva, na rob bede in preživetja in izjemne neperspektivnosti za mlade.

Kaj pa Gorica in Goriški Slovenci, Beneški Slovenci in Rezijani? Ali je glede na tak odnos do njih v knjigi zgolj naključje, da je rezijanski pravopis nedavno napisal Holandec Han Steewijk?

Etnolog **Božidar Jezernik** je sicer zadnji avtor knjige, vendar njegova razprava **Verska pripadnost in narodna identiteta v ekstremnih razmerah** razpravlja o posledicah razlik »med človečanskimi nauki krščanstva v strahotnem nasprotju z divjanjem fašističnih strahovalcev«, ki so bli iz »katoliške Italije«. Verska čustva naj bi delovala razdiralno na občutja skupnosti in tovarštva. Avtor, ki izjemno veliko dela na virih, na nekaterih mestih nekoliko njim podlega, saj dobi bralec vtis, da je med II. svetovno vojno dejansko potekal boj za vero. Že njihova dikcija kaže, da gre za povojno pisanje.

Pri **Igorju Grdini**, ki je prispeval razpravo **Konstituiranje slovenske narodne identitete in slovenska književnost (v trikotniku Avstrija - Jugoslavija - Slovenija)**, smo v zadregi, ali ga ne bi kot avtorja, kljub literarnozgodovinski problematiki, prišteli zgolj k zgodovinarjem. Izhaja iz trditve, da je odločilni moment v ideologiji slovenske nacionalne zavesti jezik. Zgodovina oziroma zgodovinsko pravo in država sta drugotnega pomena, celo za vsakokratnimi vladarji. Slovenski literati so bili v odnosu do njih in njihovih držav različni, pogosto oportunistični, vendar le do trenutka, ko so začutili, da sta slovenski jezik in slovenstvo ogrožena. **Matjaž Kmecl** v prispevku **Regionalizem in slovenska literatura z vidika slovenske narodne identitete** razpravlja o predzedinjevalnem ter zedinjevalnem regionalizmu. V ospredju sta mu Prešeren in Levstik, nedvomno izjemna Slovenca, vendar se zdi, da avtor glede njunega

pomena v zedinjevalnih procesih nekoliko pretirava. Pri utrjevanju položaja Kranjske znotraj slovenskega prostora naš največji pesnik ni bil najpomembnejši, pa tudi enoten slovenski jezik se je začel uveljavljati že pred prihodom Levstika na sceno. S tem ne želimo zmanjševati njegovega pomena, poudarjamo le, da je prav upoštevanje enotnega slovenskega jezika s strani države eden pglavitnih rezultatov revolucije 1848/49. Zdi se, da bi avtor moral bolj vrtati v smer regionalistične pluralnosti, ki je težila k narodni enotnosti. Vprašanje je, kam bi avtorja pripeljalo njegovo razmišljanje, če bi bolj sledil zgodovinskim dejstvom, ali pa vsaj dal večjo težo Urbanu Jarniku.

Jezikoslovje zastopa z razpravo **Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih Albina Nečak Lük**. Bralec, ki je popoln laik v sociolingvističnih vprašanjih, ji na nekaterih mestih težje sledi, še zlasti tam, kjer se kot zgodovinar ne more strinjati z izbranimi primeri. Povsem drugače pa jo lahko spremljamo, ko govori o sodobnih primerih v socialistični Jugoslaviji ter zlasti Prekmurju, ki ga avtorica izvrstno pozna. Kljub vsemu pa se zastavlja vprašanje, zakaj tamkajšnji katoliški duhovniki, za pastore je jasno, zakaj ne, niso več storili za večjo prisotnost knjižne slovenščine v deželi onstran Mure?

V sredo knjige je urednik uvrstil razpravo **Franeta Jermana, Slovenska narodna identiteta in slovenska filozofija**. Že izhodišče, da šteje k slovenski filozofiji tako ustrezne prispevke Slovencev ne glede na to, kje so živeli, kot tudi dela tujcev, ki so delovali na slovenskem ozemlju, deluje kot pravi balzam. Čeprav je v slovenski filozofiji vseskozi odmevala evropska filozofija, se v slovensko pisani prepozna slovensko izobraženstvo. Strinjati se je treba z njim, da je filozofija eden izmed pomembnih dejavnikov zavesti o slovenski narodni identiteti, vendar ne povsem, ko misli na one, ki izničujejo slovenstvo na vseh ravneh in imajo danes prevladujoč vpliv v vodilni politični stranki.

Nace Šumi je prispeval razpravo **Slovensko in nemško v umetnosti na Slovenskem**. Glede na avtorjevo ime je jasno, da obravnava umetnostnozgodovinsko problematiko, ki je ožja od umetnosti na Slovenskem. Na vprašanje, kaj je narodno v umetnosti ali kaj je narodna umetnost, priznava, da tudi sam ne more dati dokončnega odgovora. Njegova teoretična izhodišča niso tako jasna kot na primer Jermanova. Avtor je preveč pod vplivom naziranja, da so bile vrhne družbene plasti pri nas tujci tako po rodu kot po stanu. Očitno mu novejša stališča zgodovinarjev, polemizira predvsem s Petrom Štihom, ne da bi ga imenoval, niso všeč. Reformacija mu je zelo pri srcu, vendar njeno poznavanje ni povsem v skladu z zgodovinskimi dejstvi. Nacionalni problem naj bi se v umetnosti pri nas pojavil s Franzem Kurz von Goldensteinom, svoj kratek umetnostnozgodovinski pregled pa končuje s trditvijo o zaprtosti našega likovnega prostora za goste. Ob tem, da je dobil naročilo za vrata ljubljanske stolnice musliman, ob mednarodnih kiparskih in podobnih prireditvah, se zdi, da ne gre toliko za zaprtost kot za finančne probleme.

Večina avtorjev zbornika je soglasna, da je jezik ena glavnih kohezijskih sil slovenske narodne identitete. Nekateri potem navajajo še kulturo, pri čemer pa ne povedo, kaj pod njo razumejo. Njeno poudarjanje spominja na nekatere govornike ob vsakoletnem slovenskem kulturnem prazniku, ko se očitno trudijo, kako bi se čim manj jasno izražali. Jezik je nedvomno središčno vprašanje. Spomnimo se samo izredno povedne fotografije iz Vipavske doline, kjer nosijo v italijansko vojsko vpoklicani fantje povezo prek ust, ne pa oči ali ušes. Po branju članka **Katarine Bedine, Zgodovinska izhodišča identitete slovenskega glasbenega dela**, bo vsem tistim, ki nedoločno govorijo o kulturi, verjetno jasno, da bi veljalo biti bolj konkreten. Ne le ljudska, tudi umetna

slovenska glasba ima izredno moč pri ohranjanju slovenske identitete. Poglejmo samo slovenske izseljence. Mnogi izmed njih znajo le še peti slovensko. Argentinski Slovenci, ki se vračajo domov po padcu komunizma, nam dajejo upanje, da v operi ne bomo poslušali le tujcev. Naj mi bo dovoljena še za slovenske muzikologe bogokletna misel, da tudi dobra slovenska narodnazabavna glasba na tem področju ni od muh. Ni čudno, da jo v skladu s prevladujočo politično klimo tako izrinjajo iz osrednjih radijskih programov ali pa nadomeščajo s tako slabimi izdelki, da se ta zvrst mora človeku zagabiti. Zdi se, da je tudi na glasbenem področju čutili poosamosvojitveni strah pred slovenskim nacionalizmom.(!) Avtorica omenja slovensko nadarjenost za zborovsko petje. Kaj to dejansko pomeni, najbolj zgovorno pove podatek, da je vodja taborišča Dachau prepovedal taboriščnikom zborovsko udejstvovanje, razen Nemcem in zaradi, izjemne kvalitete, Slovincem. Naš zbor je vodil Hartman, Korošec, kar samo na sebi dovolj pove. Na področju etnomuzikologije mora podobno ugotoviti tudi **Igor Cvetko** v članku **Ljudska glasba in slovenska identiteta**. Slovenci izstopamo s pritrkavanjem, trstenkami, ki omogočajo dvoglasno igranje, sploh ljubimo večglasje, radi razbijami ritmično monotonijo. Opozarja tudi na slovenske inštrumentalne zasedbe in seveda na ljudsko petje. Naj bo dovoljeno na tem mestu dodati zanimiv, čeprav že več kot petnajst let star podatek Antona Birtiča, ki je učil otroke Beneških Slovencev igranja harmonike. Ko sem ga na krajšem koncertu v Števerjanu spraševal, koliko znajo slovensko, je povedal, da govoriti silno malo, ko pa vzamejo v roke harmoniko, pa so popolni in še kako »govoreči« Slovenci.

Na Hrenovem simpoziju v Rimu septembra 1997 je eden izmed referentov omenil, da se je nek idrijski rudar nemškega porekla konec 16. stol. (ali v začetku 17.?) pritoževal, da jih hoče tamkajšnji duhovnik posloveniti, ker nima nemških pridig, ampak le slovenske. Za tiste, ki so teoretično dobro podkovani, je bil ta podatek neverjeten, saj se ni skladal z veljavnimi teorijami. To navajamo kot uvod v predstavljanje najdaljše razprave v knjigi **Psihološke prvine narodne identitete in analiza slovenske samopodobe**, ki jo je napisal **Janek Musek**. Avtor se namreč obširno zadržuje v teoriji o narodni identiteti, narodni zavesti... ne da bi se vprašal, koliko te ustrezajo zgodovinskim dejstvom. Povsem nekaj drugega pa je njegova razprava, ko preide na področje psihologije. Bralcu se porodi celo misel, da bi bilo primernejše, če bi bila Muskova razprava prva v knjigi in tako zapolnila primanjkljaj teoretičnega uvoda.. Njen vrh je v poglavju o slovenskih avtostereotipih. Tako ugotavlja »da smo Slovenci verjetno nad mednarodnim povprečjem, kar zadeva agresivnost, maskulino obnašanje, dominantnost, uporništvu, brezobzirnost, odpor zoper avtoritete, dogmatizem, težnjo po neodvisnosti in avanturizem.« Nedvomno bi bilo zanimivo pod temi vidiki raziskovati tudi našo preteklost. Posebna prijetnost Muskovega pisanja pa so nekatere misli za slovensko prihodnost. Tako opozarja na vzroke suicidnosti, »fovšijo«, ki je usmerjena v preprečevanje uspešnosti drugih namesto v tekmovanje, psihično motenost, alkoholizem, agresivnost - lastnosti Slovencev, ki bi jih kazalo načrtno zmanjševati, če že ne odpravljati. Prepričan je, da nam osamosvojitve nudi razbremenitev naše nacionalne zavesti in identitete balastnih vsebin. S spremembo družbenega sistema smo osvobojeni kolektivizma in vsiljene miselnosti egalitarizma brez odgovornosti. »Sproščeni teh dveh nacionalnih bremen, lahko veliko ustvarimo. Seveda pa je zdaj to bolj kot prej odvisno od nas samih.«

Urednik zbornika je kot nosilec projekta zbral sodelavce po svoji izbiri. Osebno odgovarja tako za denar, kot vrednost rezultatov in mu ne moremo ničesar očitati. Ker pa gre za eno osrednjih tem slovenskega bitja in žitja, pa vendar poleg tistih, mimogrede navrženih pripomb, navedimo še nekatere. Predvsem pogrešamo vprašanje narodne

identitete pri slovenskih izseljencih. Res je, da niso živeli v nobeni v naslovu zaobjetih državi, vendar je predmet raziskav tudi identiteta. Druga vsebinska pripomba se nanaša na vprašanje narodne identitete v samostojni Sloveniji. Sliši se kot pretiravanje, toda biti Slovenec v Sloveniji ni najlažje. Nacionalnih interesov za mnoge oblastnike in njihove zveste pede ne več, kar se kaže še posebno drastično pri odnosu do manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Tako zanikrne skrbi za materinščino že dolgo ni bilo. Nenazadnje dokazuje to tudi zbornik, kjer očitno nekateri referenti svojih razprav skoraj niso korigirali. Kaj se je zgodilo s slovensko slovnico? Materinščina je v šolah najbolj osovražen predmet! Ne v šolah, ne v javnosti ni nikakršne načrtne nacionalne vzgoje. Celó iz najodgovornejših ust je slišati omaloževanje slovenstva Šolski otroci pripovedujejo, kako jim nekateri učitelji s stalnim opozarjanjem na maloštevilnost Slovencev ubijajo v glavo ne le državno, ampak tudi narodno brezperspektivnost! Ob proslavah nekaterih ključnih dogodkov slovenske zgodovine, kot je na primer priključitev Primorske, poje slovenski zbor himno italijanskih iredentistov. 29. novembra 1997 je 2. program radia RTV Slovenije posvetil celo dopoldne temu nekdanjemu prazniku, za obeležitev 150 letnice ideje Združene Slovenije pa ne kaže nobenega zanimanja! Kdor opozarja na ta vprašanja, je deležen omalovaževanja in zmerjanja kot razumnik in janšist. Pri me ne moti toliko brezobzirno in nizkotno obračunavanje s tistimi, ki na to opozarjamo, kot zloraba besed, ki so jih določili kot zmerljivke. Na eni strani se govori o svobodni, libertalni državi, na drugi strani pa je toliko nestrpnosti, ki je, vsaj uradno, ni bilo niti v prejšnjem družbenem sistemu. Sedanja družbena razmerja in gibanja nas niso pripeljala le do izničenja smisla osamosvojitve, ampak celo vprašanja, ali je še smiselno biti Slovenec. Nekateri emigranti, ki so se »vrnili« v Slovenijo, v njej, ravno zaradi duhovnih, brezperspektivnih in nemoralnih razmer, znova odhajajo. Janez Cvirn je v svojem izvrstnem članku opozoril na štajercijanstvo. Danes kar mrgoli raznih gibanj in strank, ki se zavzemajo za Istro, Goriško, Primorsko, Štajersko..., vemo, kdo stoji za njimi, pa v knjigi niti besede o njih. Kdo, zakaj in s kakšnim namenom na primer vsiljuje skupno istrsko zavest? Vse to se dogaja v sodobni Sloveniji že nekaj let, knjiga pa tega sploh ne registrira! Strinjam se tudi z enim izmed sodelavcev knjige, ki zagovarja potrebo po predhodni terminološki usklajenosti.

«Opravljenega dela je vsaka baba mojster», sem bil v mladosti pogosto opozarjan. Knjiga je v resnici dobra in predvsem vzburljiva. Ob njej je težko ostati neprizadet. Rezultati slovenskih zgodovinarjev niso majhni, toda ravno glede nastanka in oblikovanja slovenske identitete je še vedno premalo znanega. Kdaj se prvič omenjajo Slovenci, Slovenija? Profesor Janez Rotar je sicer zbral veliko podatkov, vendar smo še daleč od zadovoljivih razmer. Iz tujine nekritično prenešene šablone glede razvoja narodnih identitet ne vodijo nikamor, potrebne so teoretične osnove, vendar so pogosto vprašljive, ker izhajajo iz zahodnoevropskih razmer, kjer večina avtorjev vprašanj, ki si jih zastavlja knjiga, niti ne dojema. Ker je problematika v veliki meri zgodovinska, je opazno, da številni sodelavci knjige zgodovino slabo poznajo, zlasti njena najnovejša dognanja. Nekaterih enostavno niso sposobni sprejeti. V številnih primerih so ujetniki preživelih šablon. Slovenci bi potrebovali za sporazumevanje o preteklosti več Grdin, ker resnično obvlada zelo raznovrstna področja, od zgodovine preko literature, jezikoslovja, glasbe in verjetno še kaj. Tema o narodni identiteti v resnici ni neizčrpana, je pa še daleč od tega, da bi bila izčrpana. Dušan Nečak je s sodelovanjem strokovnjakov z različnih področij nakazal, da enostavnega odgovora ni, da je potrebno sodelovanje različnih disciplin, ki pa morajo biti med seboj skrajno strpne.

**50-letnica ustanovitve Komisije za
slovensko narodopisje pri SAZU**

Ob spoštovani navzočnosti gospoda predsednika SAZU, akademika, prof. dr. Fran-
ceta Bernika, dr. Milka
Matičetovega, upokojenega upravnika Inštituta za slovensko narodopisje in upoko-

Z leve: Angela Berkopec, Mirko Ramouš, dr. Marjetka Golež, dr. Milko Matičetov, Julijan Strajnar, dr. France Bernik, Polona Šega, dr. Maja Godina Golija, Stanka Drnovšek (17. decembra 1997).

jenke gospe Angele Berkopčeve so sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje v sredo, 17. decembra 1997 praznovali 50-letnico ustanovitve Komisije za slovensko narodopisje pri SAZU, iz katere se je razvil Inštitut za slovensko narodopisje, od leta 1951 dalje.

Vse navzoče je pozdravil predstojnik Inštituta dr. Tone Cevc.

Predsednik SAZU je v svojem pozdravnem nagovoru opozoril na dve nevarnosti, ki pretita raziskovalcem slovenske kulturne dediščine:

1. da pristanejo na ravni domačijstva;
2. da se raziskave in objave spustijo na raven poljudnega.

Milko Matičetov je popravljajl nekatere podatke, ki jih je v svojem zgodovinskem pregledu *Komisija (1947–1951) in Inštitut za slovensko narodopisje SAZU (od 1951), Traditiones 1 (1972), 9–18) in Traditiones 2 (1973), 5–30* navaja *Niko Kuret*.

Ob tej priložnosti so pripravili priložnostno razstavo knjižnih objav sodelavcev Inštituta iz zadnjih petnajstih let.

Prvi sodelavci inštituta s prijatelji stroke, leta 1980. Prva vrsta z leve: dr. Zmaga Kumer, dr. Ivan Grafenauer (prvi upravnik), dr. Lino Legiša. Druga vrsta z leve: dr. Vilko Novak, dr. Emilijan Cevc, dr. Boris Orel, dr. Milko Matičetov, dr. Valens Vodušek, dr. Niko Kuret.

Fifty years ago, on December 20, 1947, the Commission for Slovene Ethnology was set up at the Academy of Sciences and Arts. After four years it was renamed the Institute for Slovene Ethnology.

On this anniversary we remember with gratitude all our friends and collaborators.

Dr. Mirko Gogala, *Usoda izseljencev* Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1996, 326 str.

Avtor knjige *Usoda izseljencev* dr. Mirko Gogala je slovenski javnosti v matični državi poznan še manj od »tipičnih političnih emigrantov«, za katere je sicer znano, da jih poznamo šele v najnovejšem obdobju slovenske zgodovine od osamosvojitve dalje. Prav je torej, da v uvodu tega prikaza njegove knjige predstavimo vsaj v osnovnih potezah njegovo zelo pisano in precej netipično usodo slovenskega izseljenca - duhovnika. Po podatkih, ki jih povzemam z ovitka njegove knjige, se je rodil 17. julija 1919 v Šmarju-Sapu pri Ljubljani, leta 1938 maturiral na škofijski gimnaziji v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano in bil po študiju na ljubljanski teološki fakulteti leta 1944 posvečen za duhovnika. Ob koncu vojne je odšel v begunstvo v Italijo in leta 1948 v Argentino, kjer je leta 1950 opravil doktorat na teološki fakulteti v San Louisu. Dušnopastirsko je deloval med begunci v Italiji in kasneje v Argentini, hkrati pa kot profesor na raznih višjih šolah in bogoslovnih semeniščih in teoloških fakultetah. Od leta 1981 dalje je generalni vikar škofije San Miguel, vmes je bil pet let celo škofijski upravitelj. Od leta 1994 dalje je tudi generalni direktor vseh 30 škofijskih šol z več kot 10.000 gojenci.

Knjiga dr. Gogale *Usoda izseljencev*, ki je izšla z avtorjevo finančno podporo kot 161. knjiga nadvse zaslužne Slovenske kulturne akcije, je dopolnjeni natis avtorjevih enajstih predavanj v dolgem časovnem loku od 1962 do 1996, ki jih je imel v raznih ustanovah slovenskih izseljencev v Argentini, predvsem pri Slovenski kulturni akciji. Gre za vsebinsko zelo raznovrstna predavanja, ki jih po besedah jezuita p. Alojzija Kukovice v spremni besedi k dr. Gogalovi knjigi lahko razdelimo v dva sklopa. Prvi obravnava vprašanja, ki zadevajo predvsem slovenske izseljence v Argentini, zlasti na področju Velikega Buenos Airesa, drugi pa se tiče splošnih perečih vprašanj iz življenja katoliške Cerkve, zlasti Cerkve v Južni Ameriki. Dr. Kukovica tudi ugotavlja, da so predavanja dr. Gogale pogosto oralna ledino in sprožila razmišljanje ter debato, kot tudi deljena mnenja.

Na tem mestu nas kajpak zanimajo predvsem predavanja, ki zadevajo slovensko in drugo izseljensko problematiko, zato bomo druga predavanja, prav tako izredno zanimiva, le omenili: Teologija dialoga, Cerkev in problematika Latinske Amerike, Razvoj revolucionarne misli, Od Medellina do Pueble (gre za škofovski konferenci latinskoameriških škofov iz let 1968 oziroma 1979) ter Ideologija, politika in vera. Nekatera predavanja imajo »splošni« in »slovenski izseljenski del«, tako »Exul Familia« v Argentini, namenjena organizaciji in izvedbi službe izseljenskih duhovnikov, Zakon, družina in narodnost, Integracija in asimilacija pri izseljencih ter Kaj je z našo ideologijo? Pretežno ali povsem »slovensko izseljenski« pa sta predavanji oziroma poglavji knjige Problematika naše politične emigracije v luči cerkvenega nauka, in Skozi prizmo okrogle mize. Prvo od obeh predavanj 15. maja 1971 je dodobra razgrela slovensko izseljensko ozračje v Argentini. Po njem je v debato poseglo še enajst sogovornikov: filozof in pedagog dr. Vinko Brumen, takratni študent prava in bivši predsednik Slovenskega katoliškega akademskega društva, Jože Dobovšek ml., Pavle Fajdiga, Avgust Horvat, pravnik in pisatelj dr. Jože Krivec, Mihael Stariha, duhovnik Jože Škrabec, prof. Pavle Verbič, prof. Tine Vivod. Marjana Batagelj, voditeljica Jegličeve osnovne šole v Slovenski hiši v Buenos Airesu in bivša predsednica Slovenske dekliške organizacije Marija Zorec. Dr. Gogala je nato svoje odgovore na njihove pripombe najprej strnil v predavanju Skozi prizmo okrogle mize, zdaj pa ga objavlja v knjigi.

Že omenjeni zelo površni pregled nam kaže vse bogastvo podatkov in raznolikost razmišljanj, ki jih najdemo v knjigi dr. Gogale Usoda izseljencev. Nedvomno bi zaslužila veliko temeljitejši prikaz od pričujočega, vendar pa se tokrat omejujem na dve vprašanji, ki sta ob času oblikovanja predavanj burili duhove med slovensko izseljensko skupnostjo v Argentini in jih očitno burita še danes. Gre za vprašanji, kaj je po cerkvenem nauku politični emigrant in kaj ne sme biti, ter za temeljno usodno vprašanje integracije ter asimilacije izseljencev.

Pogledi dr. Gogale, kot jih je izoblikoval v svojih predavanjih in zapisal v knjigi, med slovensko izseljensko skupnostjo v Argentini, nastalo iz političnih beguncev pred komunizmom, nikakor niso prevladujoči. Tako se je dr. Gogala leta 1971 odločilno postavil po robu trditvi, da je bil prvi cilj slovenske politične emigracije pomoč domovini pri rušenju komunistične tiranije. Mnenja je, da se takšno pojmovanje ne sklada s cerkvenim gledanjem, z juridičnim gledanjem na političnega izseljenca, od katerega se zahteva, naj se odpove vsakemu političnemu delovanju, tuje pa naj bi bilo tudi zdravemu čutu, ker bi potem za doseg omenjenega cilja izginili vsaka razlika med političnim emigrantom in političnim delavcem v izseljenstvu, oziroma bi se morali vsi politični emigranti ukvarjati s politikom. Tako stališče dr. Gogale je izzvalo živahno nasprotovanje že na omenjeni okrogli mizi, ki je sledila predavanju.

Vprašanje integracije oziroma asimilacije v novo okolje je nedvomno eno temeljnih tudi za slovenske izseljence, zlasti za povojno slovensko skupnost v Argentini, ki se je zavestno ohranjala prav z občudovanja vredno borbo proti asimilaciji. Dr. Gogala ima tudi glede tega vprašanja svoje manjšinsko mnenje. Zelo podrobno razčlenjuje razne oblike integracije izseljencev (ekonomsko, socialno, versko, politično, kulturno, rasno), ter poudarja, da je integracija v priseljenško okolje za izseljence po nauku Cerkve sama po sebi nekaj nujnega in nekaj dobrega. Kot nasprotje postavlja diskriminacijo priseljencev kot nekaj slabega, kar je treba zavreči. Če tem njegovim ugotovitvam načelno lahko pritrdimo, pa nam je s stališča pripadnikov malega naroda z veliko diasporo in izseljenstvom manj prepričljivo avtorjevo prikazovanje naravne asimilacije izseljencev. To v nasprotju z umetno oziroma prisilno, ki jo odklanja kot eno od oblik diskriminacije,

ovrednoti kot moralno neoporečno in celo dobro, »če gre seveda za asimilacijo vrednot«, prek katere naj bi se izpopolnjevala »tako poedina oseba kot skupnost.«

Knjiga dr. Gogale Usoda izseljencev je nedvomno zelo dobrodošla tudi nam Slovincem v matični državi. Na zelo izčrpen in pregleden način nam predstavlja nove idejne tokove med slovenskim izseljenstvom, po drugi strani pa nam prepričljivo pomaga rušiti desetletja stari uradno zapovedani stereotip o monolitni pošasti »SPE« (slovenske politične emigracije v »novoreku« UDBe), saj nam lepo priča o raznolikosti pogledov med slovenskimi političnimi begunci.

Andrej Vovko

Georges Castellan, Antonia Bernard, *La Slovénie*. Paris, 1996, 127 str., ilustr.

V poljudni zbirki *Que sais-je?* je pod številko 3.123 izšlo drobno, toda nepogrešljivo [za Francoze, predvsem!] delo Georgesa Castellana in Antonie Bernard, ki nosi naslov Slovenija. Avtorja predstavita v sedmih poglavjih in v žepnem formatu deželo, ljudi - Slovence, preteklo in sodobno zgodovino, želje in uresničitve, kulturo, gospodarsko in družbeno usmerjenost, preteklo in sodobno književnost in umetnost. Slovenija je razgrnjena! Slovenija je prepoznavna!

Otvoritveno prvo poglavje *Dežela in ljudje* govori o geografski razdelitvi na pet regij in njih značilnosti, o klimatskih kontrastih regij, o številu prebivalcev, ki se je od avstrijskega štetja leta 1857 (1.101.854) povečalo v skoraj stoletju in pol za 80% – v primerjavi s Francijo, kjer se je prebivalstvo namnožilo za 50% – in je tako ob slovenskem štetju leta 1991 v Sloveniji 1.965.986 prebivalcev.

V poglavju *Preteklost Slovencev* pisca seznanita bralce z zgodovino današnjih Slovencev od prazgodovine prek naseljevanj mnogih populacij, invazije Slovanov v šestem stoletju, do začetkov krščanstva, pod bavarsko zaščito (po letu 745). V času *Habsburžanov* (1278-1791) se širijo samostani. Njihova arhitektura, najprej romanska (*Ptuj, Brestanica, Podsreda*) in nato gotška (*Maribor, Celje, Kranj, Ljutomer*) cveti širom po deželi. Konec 15. stoletja italijanska renesansa s kulturo in idejami ter protestantizem s Trubarjem zaznamujeta slovenske kraje. 17. stoletje gradi baročne objekte, cerkve, *Valvasor* napiše *Die Ehre des Herzogtums Krains* (1689). *A. T. Linhart*, predhodnik slovenske inteligence, napiše v nemščini zgodovino Slovencev. Romantično gibanje v Evropi prebudi v 18. stoletju ljubezen do jezika in folklore. Knjižni jezik se tako v prvih desetletjih 19. stoletja hitro razvija in *F. Prešeren* (p)ostane njegov najuglednejši pesnik. 1797 izda *V. Vodnik* pod vplivom idej francoske revolucije prvi slovenski časopis. Francoski vpliv se krepi z Napoleonovo ustanovitvijo Ilirskih provinc. *J. Bleiweis* ustanovi v Ljubljani 1843. leta časopis *Novice*, ki se ukvarjajo s problemi v poljedelstvu, gospodarstvu in načenjajo politična vprašanja. Najpomembnejši dogodek je odprtje *južne železnice leta 1857*, ki je povezala Dunaj prek Celja in Ljubljane s Trstom. Boj za živo slovensko književnost ne upade in, leta 1853 ustanovljeno, *Društvo sv. Mohorja* prične izdajati knjige v slovenščini. Odpirati se pričnejo *čitavnice*, najprej v Trstu, nato drugod. Zadnja tretjina 19. stoletja je v znamenju močnega nacionalnega razvoja. Povečan nemški pritisk je Slovence silil v jugoslovansko rešitev: združitev vseh južnih Slovanov, Hrvatov, Slovencev in Srbov.

Tretje poglavje *Kultura in formiranje naroda* uvodoma ugotovi spremembe, ki jih je prineslo razsvetljenstvo v 18. stoletju. Poleg različnih reform se prično istočasno oblikovati razna intelektualna jedra, npr. *Academia Operosorum* v Ljubljani. Poleg Biblije,

ki doživi nov prevod med leti 1784 in 1804, prevajajo še druga pastoralna dela. Vse to pa je za knjižno slovenščino velik korak naprej. Prebuditeljem gre za znanje in jezik igra največjo vlogo v obdobju, ključnem za zgodovino slovenskega naroda. S protestantizmom, ki že uporablja tiskane knjige, se prične slovenščina uveljavljati in doba je zaznamovana z delom *P. Trubarja*. Od leta 1774 se jezik zaradi obveznega šolanja prične hitro in močno širiti. Po mnenju mnogih slovenskih zgodovinarjev pomeni *Kraynska Grammatika* (1768) avguštinskega meniha *M. Pohlina* mejnik in pričetek nove dobe za oblikovanje narodne zavesti, saj je postalo jasno, da se izobraževanje v šolah lahko izvaja samo v jeziku naroda. Brez univerze ali akademije pa trud ostaja na plečih posameznih zanesenjakov in ljubiteljev. Prvo moderno slovnico je leta 1808 izdal *J. Kopitar*, ki se je zavzemal za ustanovitev katedre slovanskih jezikov na Univerzi na Dunaju. V tem obdobju se pojavi problem poučevanja slovenščine v gimnazijah, ki so predstavljale v slovenskih deželah do 1919 najvišjo izobraževalno ustanovo. Napredek je viden, toda nemščina ostaja še naprej sporazumevalni jezik učenih. Poseben odstavek je namenjen *Francetu Prešernu*, ki je pod estetsko izostrenim mentorstvom prijatelja *M. Čopa* slovenski poeziji uspel prilagoditi najzahtevnejše in najbolj čiste oblike zahodnega pesnjenja. Zavest o sorodnosti slovanskih jezikov filologov (*Kopitar*, *Dobrowský*, *Šafařík*) skupaj z romantično zanesenostjo pesnikov (*Kollár*) so privedle nekatere Slovence na misel o poenotenju vseh jezikov južnih Slovanov. Med najbolj vnete narodove prebuditelje spada duhovnik *A. M. Slomšek*, ki vso svojo energijo vložil v promocijo slovenskega jezika. Pravi kakovostni skok so pripravili mladi slovenski študentje na Dunaju s programom *Zedinjena Slovenija* (1848), ko so zahtevali tudi politične pravice na osnovi jezika in kulture.

Slovenija v Jugoslaviji (1918-1980) je naslov četrtega poglavja, v katerem nas pisca peljeta po zgodovinskih in političnih dogodkih, za Slovence bolj ali manj ugodnih, od prve svetovne vojne, preko prve Jugoslavije in druge svetovne vojne do Titove Jugoslavije. Ljudsko štetje 31. januarja 1921 prešteje 1,054.919 prebivalcev v Sloveniji od skupaj 12 milijonov prebivalcev v državi. Centralistično usmerjena Srbija zmaga na volitvah. Leta 1919 končno odprejo v Ljubljani univerzo ter mnoge znanstvene in kulturne ustanove. »*Bilanca prve Jugoslavije je v očeh Slovencev dvojna: neovrgljivemu ekonomskemu napredku in določenemu številu kulturnih realizacij nasprotuje veliko razočaranje: njihova identiteta ni bila upoštevana na političnem planu, bili so zgolj prebivalci druge cone z ozirom na Srbe*« [str. 49]. Slovenija vstopi v novo Jugoslavijo z voljo »napredne« stranke, ki jo vodijo komunisti. 11. novembra 1945 je izvoljena *Ljudska federativna republika Jugoslavija* s šestimi republikami. Pomembno vlogo slovenskih komunistov odigrata *B. Kidrič* kot organizator in *E. Kardelj* kot teoretik. Agrarna reforma leta 1945 dokončno osvobodi Jugoslavijo nekdanjih kapitalistov. Slovenija prične intenzivno razvijati industrijo in postane vodilna v jugoslovanskem gospodarstvu ter tako pridobiva na samostojnosti. Razkorak med razvitimi (*Slovenija, Hrvaška*) in nerazvitimi republikami je vse večji. Leta 1980 živijo Slovenci bolje, vendar niso zadovoljni. »*Titova smrt 4. maja 1980 pomeni zanje konec druge »jugoslovanske izkušnje*« [str. 61].

Neodvisnost je peto poglavje. Po *Kardeljevi (1979)* in *Titovi (1980)* smrti se je pričel težak boj za oblast v Ljubljani: Srbski komunisti so leta 1982 hoteli Slovincem dati zgolj etnične pravice v federaciji. Leta 1987 objavi *Nova revija* slovenski nacionalni program z zahtevo po političnemu pluralizmu, demokraciji, tržnem gospodarstvu in neodvisnosti v možni jugoslovanski konfederaciji. *Proces proti četverici* leta 1988 slovensko javno mnenje še bolj učvrsti. Po desetdnevni vojni, junija 1991, se federalna vojska

prične 7. julija umikati iz Slovenije in Slovenija postane *de facto* suverena država. »Tako je večstoletna pustolovščina Slovenije končana« [str. 72].

Šesto poglavje *Gospodarstvo Slovenije* s številkami dokazuje, da razpolaga Slovenija (leta 1993) z delovno silo, ki močno presega srednjo vrednost prejšnje Jugoslavije in mnogih vzhodnih držav v Evropi. Raznolikost tal in klime omogočata v Sloveniji tudi raznoliko poljedelstvo. Gozdovi predstavljajo naravno bogastvo dežele in pokrivajo 50% ozemlja. Razvita je metalurška industrija, ki je najmočnejša, dalje lesna industrija ter industrija usnja in tekstila. Rudarstvo ima svoje temelje v srednjem veku, saj je bil rudnik živega srebra v *Idriji* med najpomembnejšimi v Evropi. Avtomobilska industrija *Revoz* v Novem mestu izvaža v Francijo 80.000 avtomobilov na leto. »Postkomunistična kriza, ki je zahtevala celotno prestrukturiranje gospodarstva, še ni končana... Toda Slovenija razpolaga s prepričljivimi aduti in predvsem s kvalificirano delovno silo« [str. 85].

Zadnje, najboljše poglavje, *Slovenska kultura*, govori o slovenski književnosti, ki je najplodnejša v poeziji, medtem ko proza napreduje nekoliko počasneje, saj izobraženci zlahka sledijo evropskim tokovom. Toda v drugi polovici 19. stoletja postane slovenska proza zelo hitro primerljiva z zahodnimi pisatelji in seže v evropski okvir. *J. Jurčič* je napisal prvi pravi roman, *Jurija Kozjaka* (1864) so prevedli v francoščino. *Moderno* izrazito zaznamuje *Iv. Cankar*, največji slovenski pisatelj, ki v svojih delih izraža lepoto in bogastvo jezika ter »zdaj obupano, zdaj poetično ali ironično vizijo sveta in življenja« [str. 93]. 1888. ustanovijo katoliško naravnani pisatelji svojo revijo *Dom in svet*, kjer osvobodeni »estetskega nasilja« – kot ga imenuje *A. Slodnjak* –, ki ga je izvajal teolog *A. Mahnič*, objavljajo in bogatijo slovensko književnost bolj kot pa je to kasneje priznala komunistična kritika: *F. S. Finžgar*, *F. K. Meško*, *Iz. Cankar*. *S. Kosovel*, pesnika krasa, nihajočega med futurizmom in ekspresionizmom, je v francoščino prevedel pesnik *M. Alyn* (1965). Občutljivi pisatelji, kot sta *F. Bevč* in *V. Levstik*, ne morejo mimo socialnih težav. Slovenski junak je bliže kmetu kot pa revolucionarnim sovjetskim junakom: *M. Kranjc*, *Prežihov Voranc* - *L. Kuhar*, *C. Kosmač*, *I. Potrč*, *A. Ingolič*, medtem ko pa se je *V. Bartol* zelo oddaljil od prevladujočih tokov. Najpomembnejši pesnik-partizan je v drugi svetovni vojni gotovo *Matej Bor* - *Vladimir Pavšič*. Drugi se odločijo za antikomunistični tabor ter postanejo po vojni »sovražniki ljudstva«, npr. *N. Velikonja*, *A. Novačan*. *Karel Destovnik* - *Kajuh* postane žrtev vojne, tudi *F. Balantič*, vendar pa v »antikomunističnemu taboru«. Za literarne zgodovinarje konec druge svetovne vojne običajno pomeni začetek sodobne slovenske književnosti. Po letu 1948 mladi pisatelji odkrivajo svetovne avtorje: *Joyce*, *Kafka*, *Proust*, *T. S. Eliot*, *Sartre*. Z zbirko *Pesmi štirih* (1953) se odprejo vrata novim, mladim pesnikom: *G. Strniša*, *D. Zajc*, *V. Taufer*. Vodilni v slovenski avant-gardi je *T. Šalamun* (*Poker*, 1966). Postmodernistično gibanje 70. let je značilno za *M. Jesiha*, *B. A. Novaka*. Proza doživi modernizacijo v 60. letih: *L. Kovačič*, *Andrej Hieng*. Mnogi pisatelji v slovenskem jeziku prihajajo iz zamejstva: *A. Rebula*, *B. Pahor*, *F. Lipuš*. Pisatelji, ki dokončno pretrgajo vezi s preteklostjo, se pojavijo v 70. letih: *D. Jančar*, *R. Šeligo*, *M. Rožanc*. Brez prevodov tuje književnosti pa slovenska književnost sama ne bi bila tako odprta za tuje vplive. *A. Gradnik* je prevajalec italijanske, španske in kitajske poezije, *M. Klopčič* je prevedel Heineja, Puškina, Lermontova, poleg njih pa še velike evropske klasike. Sočasno s književnostjo pa se razvijata literarna zgodovina in kritika: *F. Kidrič*, *A. Slodnjak*, *A. Ocvirk*, *M. Boršnik*, *J. Vidmar*. Slovensko moderno gledališče otvori *Iv. Cankar* in prevladuje sceno v začetku stoletja. To sceno nadaljujejo: *F. S. Finžgar*, *O. Župančič*, *F. Kozak*. Eksperimentalna gledališča odprejo vrata literarni avant-gardi. Posebno mesto pa ima *I. Mrak* in njegove »himnične tragedije«. Arhitekt *J. Plečnik* in impresionisti (*R.*

Jakopič, I. Grohar, M. Jama) so vodilni v sodobni upodabljaljoči umetnosti. Po prvi svetovni vojni se pojavlja vse več novih tokov: *J. Savinšek, S. Tihec* in drugi. Svetovno priznani pa ostajajo umetniki: *J. Bernik, J. Ciuha, Z. Mušič*. V kratkem pregledu sveta glasbe so omenjeni vsi najvidnejši pretekli predstavniki slovenske resne glasbe ter komponisti: *M. Kogoj, M. Bravničar, S. Osterc*, ki je zaznamoval slovensko glasbeno izražanje, katerega predstavniki so: *P. Ramovš, B. Arnič, L. M. Škerjanc, V. Globokar*, ki je študiral v Parizu in tam tudi deloval, je neločljivo povezan z evropsko glasbeno avantgardo. Že eno leto (1896) po *bratih Lumièrè*, so pričeli predvajati filme. Slovenska kinematografija je v svojih začetkih največ črpala iz književnih del, ki so jih režirali: *F. Štiglic, J. Babič, M. Klopčič*. Pravi avtorski filmi so bolj redki: *B. Hladnik*.

Iz *Zaključka* tega zgoščenega »vodnika« z le redkimi pravopisnimi napakami [gre za slovenska imena] pa sklepne misli: »*Ponosna na lepoto svojih gora, razkazuje številnim turistom bogastvo svojih cerkva, baročnih gradov, zaklade svoje folklore. Da bi le dobila pravo mesto v Evropi tretjega tisočletja.*« [str. 126].

Knjižica je vredna vse pozornosti zaradi preglednosti, zavzetosti, dokumentiranosti obeh piscev ter topline, ki jo izražata. V knjižnicah pa si lahko izposodite [podatek velja za maj 1997] še najnovejšo knjigo avtorice A. Bernard: *Petite histoire de la Slovaquie, Paris 1996* (NUK, UKM, SAZU, Inštitut za novejšo zgodovino) ter njeno doktorsko disertacijo *Jernej Kopitar et les débuts de la slavistique européenne, Paris 1992* (UKM).

Sonja Stergaršek

Polona Šega, *Slovenski kostanjarji na Dunaju: prebivalci nekdanjega velikokolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu*. Dolenjska založba, 1997. - (Seidlova zbirka; knj. 19) 119 str., ilustr.

Delo temelji na diplomski nalogi iz leta 1994. V njej je avtorica preučila način življenja zanimive poklicne skupine, značilne za Dunaj in mnoga druga srednjeevropska mesta na prelomu stoletja. Posebej pa so jo zanimali kostanjarji, ki so prihajali iz njenega domačega, nekdanjega velikokolaškega okraja. Ob proučevanju pisnih virov je zanesljivejše zasledila šele iz druge polovice 19. stoletja. Med študijskim nekajmesečnim bivanjem na Dunaju se je seznanila s številnejšimi avstrijskimi pisnimi viri. Med triletnim raziskovanjem, v obdobju 1991-93, je opravila pogovore s številnimi informatorji in jim dovolila, da v knjigi sami spregovorijo o značilnostih svojega sezonskega življenja na Dunaju. Poleg posameznikov, ki so nekoč opravljali ta poklic, le ena oseba se je namreč po uradnih podatkih s tem ukvarjala še v času raziskave, so med informatorji tudi ljudje, ki so slišali pripovedovanje kostanjarjev, večinoma njihovi sorodniki.

Slovenski kostanjarji so na Dunaju predstavljali posebno socialno-poklicno strukturo, ki se ni lahko vključevala med avtohtone prebivalce, kar sicer niti ni bilo zaželeno. Osnovna značilnost njihovega življenjskega ritma, ki ga je narekovalo delo, so bile sezonske migracije v tuj kraj, po prvi svetovni vojni pa je šlo celo za meddržavne migracije. Večina je težak poklic kostanjarja opravljala le krajši čas, tj. nekaj let, in jim je boljše plačano delo pripomoglo k boljši materialni življenjski osnovi doma ali pa za nakup vozovnice za Ameriko. Kljub temu, da so se oklepali svojih bivanjskih, prehrabnih in oblačinskih navad, so način dela in druge okoliščine vplivale na to, da so svoje navade popestrili in izboljšali s prevzemom novih. O tem govori avtorica v posebnem poglavju.

Sicer pa je za uvodom ne tako kratka zgodovina kostanjarstva na Dunaju. Vzroki, da so posamezniki iz agrarnega okolja vsako jesen odhajali na polletno sezonsko delo v večja mesta ali celo vele mesta, so uvrščeni med »push« faktorje, med »pull« faktorji pa so opisani dejavniki, zaradi katerih so se odločali za odhod v določen kraj, kot na primer na Dunaj. Oboji dejavniki so skupni tudi nekaterim drugim poklicnim skupinam, katerih pripadniki so vsaj za del leta odšli v svet, se tako izognili vpetosti v vaško skupnost in si v mestih poiskali delo v prodaji ali v služnostnih dejavnostih. Skoraj izključno je šlo za ekonomske migracije, šele po prvi svetovni vojni se je pojavil tudi politični motiv. Dunaj pa je ostal slej kot prej privlačen cilj.

Posebni poglavji sta namenjeni strukturi kostanjarjev in medsebojnemu odnosom na eni in delovnemu času na drugi strani. Prvo je namreč pogojevalo drugo. Kostanjarji so bili razdeljeni v tri skupine. Prvi so pripadali samostojni kostanjarji, ki so svoje delo opravljali brez pomočnikov. V drugi skupini so bili t.i. gospodarji, ki so lahko imeli po več pomočnikov, hlapcev in celo njihovega nadzornika. Hlapci, ki so prihajali služiti večinoma h gospodarju, katerega so poznali že iz domačega kraja, pa so predstavljali tretjo skupino. Poleg pripadnosti eni od teh skupin je tudi čas vplival na značilnosti dela. Navedeni so dnevni urniki pripadnikov različnih skupin, tedenski in letni (sezonski) urniki. Elementi socialne in materialne kulture so se spreminjali tudi z daljšimi časovnimi obdobji. Tako avtorica loči obdobje pred prvo svetovno vojno, v katerem je šlo za migracije znotraj države, obdobje med obema vojnoma, ko je šlo za delo v tujini in so pomočniki prihajali iz vrst sorodnikov, ter končno na zadnje obdobje po drugi svetovni vojni, ko so Slovenci pričeli opuščati tovrstni poklic.

Posamezni elementi in problemi, s katerimi so se kostanjarji srečevali pri opravljanju svojega poklica, so predstavljeni v posebnem poglavju. Med drugim so tu opisane delovne razmere, način dela in pripomočki, ki so jih uporabljali. Avtorica poudari problem njihovega nezadostnega poznavanja tujega jezika, vpliv odnosa do strank in sezonski vpliv na prodajo. S svojim videzom in načinom komuniciranja s strankami so kostanjarji ustvarili podobo, ki se je Dunajčanom vtisnila v spomin. Mnogi se jih spominjajo še potem, ko že leta ne opravljajo več svojega poklica. Za nekatere je bil njihov poklic manjvreden, za druge so predstavljali še nepokvarjenega poštenega človeka s podeželja. Njegovo podobo so večkrat posplošili na Kranjce oz. Slovence na splošno. Toda ne le z vidika romantikov, vonj po pečenem kostanju se še vedno povezuje z zimsko idilo in predbožičnim časom.

Avtorica se je torej v diplomskem delu, za katero je prejela študentsko Prešernovo nagrado, dotaknila še precej neobdelanega področja etnološkega preučevanja, namreč načina življenja skupine, ki si je vsakdanji kruh služila v tujini. S temeljito raziskavo zanimive poklicne skupine, ki je končno izšla tudi v knjižni obliki, je gotovo dala povod za podobne raziskave in odprla vprašanja za naslednje generacije etnologov.

Stanka Drnovšek

Dapit, Roberto: *Aspetti di Cultura Resiana nei Nomi di Luogo*. 1. Area di Solbica/Stolvizza e Korito/Coritis. Gemona del Friuli 1995. Str. 225.

1 S to monografijo rezianolog Roberto Dapit uresničuje pomemben in zahteven načrt, da neposredno na terenu in iz različnih pisnih virov zbere in kritično etimološko interpretira toponimijo rezijanskega narečja in tako ohrani tisto, česar jutri ali pojutrišnjim morda ne bo več moč slišati, ter hkrati razkrije del kulture, ki je vpletena v rezijanske toponime.

2 Prvi del monografije obsega toponime vzhodnega dela Rezije med Solbico (rez. *Sôlbica*) na zahodu in Koritom (rez. *Korîto*) na vzhodu. Rezijanska dolina se razteza na razmeroma majhnem območju 20 km v smeri zahod-vzhod, območje od Solbice do Korita pa obsega manj kot polovico te dolžine. In vendar sta tu doma dva rezijanska govora, solbaški (rez. *sôlbaški* (187)) in koritarški (rez. *korîtarški* (113)). Slednji je v pretežni meri enak osojanskemu, ker prebivalci Korita izvirajo iz Osojan zahodno od Solbice (18, 113).

3 Knjigo sestavlja sedem enot: *Predgovor* (5), *Zahvale* (7), *Uvod* (9–31), *Seznam* (33–212), *Zgodovinski viri in bibliografija* (213–219), *Informatorji* (221) in *Okrajšave* (223). *Seznam* je osrednji, slovarsko urejen in z gradivom ter interpretacijo izjemno bogat del knjige, vendar je za njegovo branje neizogibno poznavanje *Uvoda*.

3.1 Toponimsko gradivo osrednjega dela je avtor zbral na osnovi dveh tipov virov. Med letoma 1992 in 1995 je sistematično v Reziji in delno na danes furlansko govorečem območju Kluž, Dunske in Reklanske doline (9) gradivo zbiral sam. Prva knjiga prinaša torej le del zbranih terenskih zapisov rezijanskega toponimskega gradiva, ki mu ga je posredovalo 33 informatorjev (221). Avtor je ekscerpil pisne zgodovinske in strokovne bibliografske vire. Najstarejši zgodovinski viri so mu ostali nedostopni (10), tako da je ekscerpil le tiste od začetka 19. stoletja do danes, tj. katastrske mape državnega arhiva v Vidmu in Benetkah (14), občinskega katastra v Reziji, topografske karte italijanskega Vojnogeografskega inštituta in Avtonomne pokrajine Furlanije in Julijske krajine (15). Med strokovnimi bibliografskimi viri avtor pričakovano postavlja na prvo mesto opus J. Baudouina de Courtenaya, ki vsebuje ogromno toponimskega gradiva, neposredno zbranega na terenu, in je ob Dapitovem novem gradivu bogat vir za konfrontacijo jezikovnega razvoja v obdobju enega stoletja. Prvič je tu upoštevan Baudouinov rokopis z Ruske akademije znanosti in umetnosti v Sankt Petersburgu, ki med drugim na 13 straneh prinaša med letoma 1890 in 1893 zbrane toponime s področja Solbice in Korita (15). Druge strokovne bibliografske vire, ki jih navaja v razdelku *Zgodovinski viri in bibliografija*, je upošteval kritično in le, če v odnosu do starejših bibliografskih virov prinašajo nov, zanesljivo zapisan in v Reziji natančno lociran toponim (16–17). Zbrano gradivo ustnega vira je avtor kritično identificiral z gradivom pisnih zgodovinskih in strokovnih bibliografskih virov in obrnjeno. Žal avtor ne pove, koliko identifikacijsko različnih toponimov je na tak način evidencial.

3.2 V *Seznamu* so slovarsko v 371 geslih predstavljene rezijanske toponimske baze ne glede na njihovo pojavljanje v različni vrsti toponimov.

3.2.1 Avtor toponimske baze predstavlja v narečnem zapisu, če izvirajo iz enega govora (rez. korit. *Āhudiščę, Ānking* ...) ali obeh, če je fonetična realizacija v obeh enaka (rez. *Bôrdo, Bôrwo* ...) ali minimalno različna. V takih primerih navaja bazo iz govora s prvotnejšim fonetičnim stanjem (*Bāba* (: *bāba* (Solbica) : *bāba* (Korito); *Bôrca* (: *bôrca* (Solbica) : *bôrca* (Korito); *Brîh* (: *brîh* (Korito) : *brî* (Solbica); *Dûl* (: *dûl* (Solbica) : *dûw* (Korito)). Kadar se razvojno ista toponimska baza v govoru fonetično precej razlikuje od ustreznice v sosednjem ali od sorodne slovenske ustreznice izven rezijanskega območja, je toponimska baza rekonstruirana (*Gāca za solb. *Āca*; *Jāmnik za solb. *Jōmnak*, tudi *Jōmlîk* in korit. *ta-za Āwnîkan*; *Jāma za solb. *Jōma* in korit. *Āma*; *Jāsanawo za korit. *Āsanawo*; *Grûbja za korit. *ta-na Grûbje* in solb. *orę na Rûbjo, ta-na Rûbję* ...). Narečne oblike, ki so bile podlaga za rekonstrukcijo, niso navedene le v geselskem zaglavju, ampak jih najdemo na ustreznem abecednem mestu slovarja, tam pa so opremljene s kazalko na rekonstruirano toponimsko bazo.

3.2.2 Za nadaljnje delo na področju rezijanske toponimije je pomembno, da so kot gesla predstavljeni tudi toponimi iz pisnih zgodovinskih virov, ki jih ponovno zbiranje na terenu ni potrdilo in jih avtor tudi etimološko ni pojasnil (npr. *Ariunonivarch*, *Arrunomarin*; *Baron*; *Bilerlinoch* ...).

3.3 Avtor je za slovarsko predstavljane toponimskih baz izbral samostalnik (29) in posamostaljeni pridevnik (npr. *Lášči**, *Svéti**, *Adámavi**, *Ánkingo* ...). Večina pridevnikov ostaja skrita v geselskih zaglavjih, kar je škoda, saj so toponomastično, leksikalno pa tudi arealno narečno pomembni in so ne nazadnje tako kot predlogi – če so že del toponima – tudi toponimske baze.

3.3.1 Pridevnik *tõp* »neoster« je bil kot slovenska toponimska baza evidentiran le v rez. oronimu *Túpe bårdo* (47) < *tõpč bårdo in tako kot gornjelужиško *tupy* (Trofimowič, Hornjo-serbsko-ruski slovník, 332) priča o pomenski stopnji »zaobljen, zaokrožen«.

3.3.2 Leksikalno je zanimiv pridevnik *máji*, *-a*, *-e* »majhen« (Korito), *mõji*, *-a* (Solbica; 80, 99, 152), ki ne predstavlja fonetičnega razvoja iz *malʲb = rez. *Máli* (*dúw*) (74), prim. stsl. *malb* »parvus«. S pridevnikom *malʲb ga je mogoče povezati le prek **malʲb(jb)*, kar je lahko primerniška osnova tipa hrv. *bõljĩ* k *malʲb.

3.3.3 Pridevnika *dolínje* in *gorínje* (oba Korito; 44–5), *orínji* (Solbica; 45) sta tvorjena iz prislovov *dolč → *dolč-nʲjb → *dolčnʲĩ in *gorč → *gorč-nʲjb → *gorčnʲĩ* po vzorcu *lętos* : *lętošnji*, *dānes* : *danāšnji*. Njuna porazdeljenost na slovenskem jezikovnem prostoru pa v odnosu do drugih parov tipa *dolnji* : *gornji*, *dolanji*: *goranji* ni nepomembna.

3.4 Toponimi so v nasprotju z apelativi leksemi brez pomena, obojim je seveda skupno identifikacijsko razmerje do označenega. Brezpomenskost toponima se v etimologiji nadomešča s podatki o (sedanji in pretekli) geomorfološki značilnosti, funkcionalnosti, lastništvu itd. topografskega objekta. Toponomastična etimologija zato sploh ne more biti le delo »centra«, ampak se mora najprej in nujno začeti na terenu med ljudmi, v lokalnih arhivih ... Roberto Dapit je bil namreč ravno zaradi poznavanja Rezijanov in Rezije ter zgodovinskih pisnih virov lahko kritičen do dosedanjih etimoloških razlag in je etimologijo rezijanskih toponimov opravil v precejšnji meri prepričljivo tudi, če rezijanski toponim ni imel občnoimenske enakozvočnice v govoru, npr. *Túpe* (*bårdo*), *Brúde*, *Fórčã*, *Požar*; *Labila < *Glabila ← sln. knjiž. *globęla* < *glõbela ..., ali če je bil tvorjen iz osebnoimenske podstave, npr. *Ánkingo*, *Čékawo*, *Čarpáč*, *Kasígina oríčã* (82), *Ménkow dúw* (74) ... Temeljno sporočilo, ki ga etimološka analiza toponimov prinaša, pa pravzaprav ne preseneča. Slutnje o večinski domači, slovenski toponimiji v Reziji so v knjigi dokazane.

3.4.1 Naj le omenim tpn. *Bręza*. Avtor ga verjetno zaradi rez. *bríznya* »betulla« (55) izvaja iz *bręzъno, kar fonetično ne ustreza. Toponim namreč kaže, da je poleg *bríznya* < *bęrzъnja to področje imelo tudi sinonim *bręza < *bęrza.

3.4.2 V toponimu, ki ga avtor rekonstruira *Ostríca, prim. (*ta-na*) *Osrícę*, (*un na*) *Osríco*, (*tu-wńę w*) *Osrícáh*, se bolj verjetno kot pridevnik *õster* < *õstrb ohranja ista toponimska baza kot v rez. tpn. *Osrídek*. Toponim je verjetno nastal na podlagi mest. ed. *osrědvčę ← im. *osrědvčb. Taka razlaga ne potrebuje nedokazane fonetične implikacije *-str-* > *-sr-* in razloži *ĩ* iz novocirkumflektiranega jata ter ne nazadnje osvetljuje tudi zapise Baudouina de Courtenaya tipa *Osrítce* (142). Toponimizacijo iz stranskosklonskih osnov bi bilo potrebno upoštevati tudi na rezijanskem področju.

3.4.3 Avtor na terenu zbrane toponime navaja z ustaljenim nizom (proklitični) prislov + predlog (*ta-na* *Osrícę* : *ún na* *Osríco*) ali (proklitični) prislov + predlog + določni člen (*ta-pot to* *Paćó* : *gorę w ta* *Pęńća*), kar s podobno rabo toponimov v terskem

(Merkù, La toponomastica dell'alta Val Torre, 23 s.) in nadiškem narečju (Spinozzi Monai, J. Baudouin de Courtenay, Materiali IV, 62, 78) tvori arealno narečno skladensko zanimivost in je dragoceno tudi zaradi boljše informacije o oblikotvornih značilnostih toponima. Čeprav avtor v *Uvodu* predstavi vezljivost nekaterih predlogov – pogrešam npr. *úr* (*Čolá*) (61), *wôr Bôrda* (44), *würh* (*Položjca*) (157) < **vŕchŭ, orĕ* (*Skokô*) (184) < *gorĕ ... – je za nepoznavalca teh govorov včasih še vedno težko prepoznati sklon in zato tudi pomen posameznih navedkov. Še posebno bi bilo to dobrodošlo pri ugotavljanju direktivne (kam?) in lokativne (kje?) funkcije posameznih navedkov, pa tudi v primerih, kot je npr. *ún na Osríco*, kjer bi lahko sklepali na tož. ed. ž. ali pa na mest. ed. m.

3.4.4 Toponim je po naravi nastanka nešteven in zato izražen le z enim slovničnim številom, prim. *brdo* → *Brdo* (ed.) : *Břda* (mn.). Število sicer na sinhronem nivoju jezika lahko ni prvotno, vendar toponim še vedno tudi na tej jezikovni ravni ohrani svojo značilnost, da ni števen, prim. *Lesce, v Lescah* (mn.) ← *lěsbŕcĕ (mest. ed.) : *lěsbŕkŭ »gozdíč«. Navidezna števnost, kot je npr. izražena v opoziciji *Grosuplje, v Grosupljah* : *Grosuplje* : *v Grosuplju* (lokalna raba) za ime istega kraja, je posledica nepoznavanja merodajne lokalne rabe takega toponima oziroma posledica jezikovne interakcije. V nasprotju s povedanim se nekateri toponimi v knjigi kažejo števeni, npr. ed. *ta-na Osrícĕ, ún na Osríco* : mn. *tu-wnĕ w Osrícĕh* (142); ed. *wôn na Ánking* : mn. *nú po Ánkinĕh* (35); ed. *ta-ŕorĕ w ti Brĕjĕde* : mn. *tu-w ti Brĕjĕdĕh* (53); ed. *ta-na Položjĕco* : mn. *ta-na Položjĕcĕh* (156). Ta nelogični pojav v toponimiji bi bilo skupaj s podobnim stanjem nekaterih toponimov bilskega govora (Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia*, San Giorgio, 83, 104) vsekakor dobro raziskati.

3.4.5 Oblikotvorno je zanimiv pridevnik pred samostalnikom srednjega spola. V im. mn. sr. je ali ujemalen, npr. *Valika/Mája bŕčaca* (43), ali neujemalen znanega tipa *lepe dekleta* (Ramovš, *Morfologija*, 44), prim. *Lípe bŕca* (42) pa tudi občnoimensko *te bíle jĕtra* »pljuča« (SLA). Neujemalnost v *Lásći bŕdo* (poleg *Lásĕĕ bŕdo*; 45) je morda posledica romanskega jezikovnega sistema, ki slovnične opozicije med srednjim in moškim spolom ne pozna.

3.4.6 Na končnico *-ej* v funkciji mestnika ednine ženskega spola opozarja avtor v uvodu (22) in v osrednjem delu (148). Vendar to izvorno ni pronominalna končnica, ampak kontrahirana končnica daj.-mest. ed. ž. spola določne oblike pridevnika iz sekvence *ĕ-jĕji, ki je v rabi še v koroških in savinjskih govorih (Ramovš, n. d., 104), vendar znana tudi npr. v govoru beneškoslovenskih Viskorš (*dobrĕj* – SLA), po Riglerjevem gradivu za SLA pa celo v Solbici. Enakozvočno izglasje *ĕj je po kontrakciji nastalo tudi v daj.-mest. ed. ž. svojilnih zaimkov (*mojĕji > *mĕji > rez. *mĕj*, (*pr*)*mej*(*duš*) »(pri) moji (duši)« ...), kar je verjetno povzročilo, da se je končnica širila k drugim zaimkom (*tej*, *nĕj* ...) in celo, kot kažeta prekmursko stanje v *zemlĕj*, *prošnjĕj* (Ramovš, n. d., 57) in sln. pogovorno/narečno *gospĕj*, dol. *guspĕj* (oboje dat. sg.), prodrla tudi k samostalniku.

3.4.7 Raba končnice *-ej* v toponimih iz knjige ni splošna, ampak je – izgleda – ustaljena le pri (posamostaljenih) svojilnih pridevniki. Iz gradiva je bilo namreč mogoče izluščiti opozicijo: *tu-wnĕ w Wŕšini áme* (95), *ta-na Píćini ráwne* (168) : *ta-na Kasígingej orĕĕ* (82), *ta-na Jĕnĕnej skáĕ* (183) : *ta-na Bilingej* (51), *ta-na Pordúlingej* (148), *ta-na Pitrĕnavĕj* (150), *tu-wnĕ na Páćićawĕj* (143), *ta-na Píćĕnej* (168), *ta-pŕ Vĕravĕj* (202), *ta-pŕ Žábĕj* (211). Opozicijski trodelni niz kaže, da končnica *-ej* alternira s končnico *-i* le, kadar je pridevnik v funkciji prilastka. V tretjem delu niza so posamostaljeni pridevniki, od katerih le nekateri dokazano ohranjajo osebnimensko podstavo, npr. (*ta-na*) *Bilingej*, (*ta-na*) *Pitrĕnavĕj*, (*tu-wnĕ na*) *Páćićawĕj*. Prav zato bi kazalo proučiti, če kateri od drugih primerov tudi ne ohranja take podstave.

3.4.8 Pogrešam, da avtor pri *ta-na Kasígingej orjčę* (82) ne omenja Bezlajeve razlage v Esejih, 159, pa čeprav skupno rezijansko gradivo potrjuje sufiks *-im̃* in ne **-yn'i*. Palatalnost nazala bi se namreč v teh govornih ohranila, a pri tem tipu pridevnikov ni izpričana, prim. *Kasígina orjca : ta-na Kasígingej orjčę* (82), *wõn na Bìlino, ta-na Bìlinej* (51). Izostanek palatalizacije pa je pogost tudi pri rez. apelativih, prim. *srákica, býječ* (52), *mlòkica* (136).

4 Dapitova knjiga ni samo kritična sinteza o rezijanski toponomastični etimologiji, ki prinaša ogromno novega gradiva, ampak je hkrati tudi odličen vir za slovensko in slovansko komparativistiko.

Metka Furlan

Prekrivanje kultur in večplastne identitete. Predstavitev zbornika «Overlapping cultures and plural identities/Cultures partielles et identites multiples», Ljubljana, 1995, 168 str.

UNESCO je v okviru svetovne dekade, posvečene kulturnemu razvoju (World Decade for Cultural Development) podprl različne dejavnosti, ki s svojimi vsebinami poudarjajo vlogo in pomen kulture za razvoj, bogatenje in afirmacijo kulturne identitete ter promocijo mednarodnega kulturnega sodelovanja. Evropski projekt »Prekrivanje kultur in večplastne identitete« je samo eden od številnih projektov UNESCO, ki potekajo v okviru dejavnosti Dekade in v katerega sta vključeni tudi sodelavki Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane, prof. dr. Albina Nečak Lük in mag. Sonja Novak Lukanovič. Namen projekta je podati opredelitve in razčlenitve različnih konceptov identitete skupaj z oblikami njenega pojavljanja v različnih družbenih okoljih, tako s stališča posameznika kot skupine. Definicij in konceptov identitete je veliko. Številne discipline - sociologija, psihologija, socialna psihologija, zgodovina, lingvistika in druge - obravnavajo identiteto vsaka s svojega vidika. Pojem identitete je izrazito kompleksen in na različne načine povezuje številne discipline in istočasno poudarja tudi povezavo med njimi.

V okviru dejavnosti projekta je bilo organiziranih več ekspertskih srečanj, na katerih sta sodelavki Inštituta sodelovali z znanstvenimi prispevki. Tako je bilo leta 1991 srečanje na Dunaju, leta 1992 v Kopenhagnu in leta 1994 v Ljubljani. Znanstveno srečanje v Ljubljani z naslovom »Večplastna identiteta: kaj je to in kako deluje?« je organiziral Inštitut za narodnostna vprašanja v sodelovanju s Slovensko nacionalno komisijo za UNESCO. Srečanja se je udeležilo 19 ekspertov iz 11 držav Evrope (od tega 5 ekspertov iz Slovenije). Uvodno predavanje je podal dr. Janek Musek s Filozofske fakultete v Ljubljani. Ljubljansko srečanje se je v skladu s splošno vsebino projekta osredotočilo na vprašanja večplastne identitete, ki se pojavlja kot posledica različnih družbenih razmerij, v katera vstopa posameznik v večkulturnih okoljih. Prispevki tega srečanja so objavljeni v zborniku, ki sta ga izdala Inštitut za narodnostna vprašanja in slovenska nacionalna komisija za veliko in ki ga v našem prispevku predstavljamo.

Uvodne besede v zborniku sta zapisali Zofija Klemen Krek, generalna sekretarka Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, in Vera Klopčič, direktorica Inštituta za narodnostna vprašanja. Poudarili sta vlogo in pomen kulture v večkulturnih okoljih ter izpostavili pomen projekta.

Prispevek Janeka Museka z naslovom »Psihološke osnove večplastne identitete« se osredotoča na psihološke faktorje, ki vplivajo na posameznika pri oblikovanju identitete. Avtor obravnava osebno identiteto, posebno pozornost posveča strukturi osebne identite

ter elementom, ki vplivajo na oblikovanje posameznikove identitete. Osvetljuje tudi najznačilnejše elemente, ki vplivajo na posameznikovo samooblikovanje in samoovrednotenje identitete. V posebnem poglavju izpostavlja vlogo identitete v večkulturnem kontekstu ter poda različne modele (od asimilacijskega, akulturacijskega do večkulturnega) sprejemanja druge kulture, pri katerih se pojavljajo različni psihološki vplivi in posledice.

Prispevek avstrijskega predstavnika v projektu Arne Haselbacha obravnava psihološko-filozofski aspekt identitete in predstavlja različne oblike in vzorce, ki se pojavljajo ob razmišljanju, kaj je identiteta, kateri procesi delujejo, kako se poraja ter kako preteklost in sedanost vplivata na razmišljanje o vsebini identitete.

Anne Knudsen, danska antropologinja, v svojem prispevku ugotavlja, da kultura in kulturna politika postaja v zadnjih desetih letih vedno bolj pomembna pri oblikovanju evropske politike. Čeprav na eni strani ekonomija in tehnologija združujeta Evropo, pa se na drugi strani povečuje zavest o različnosti med ljudmi Evrope, tako med narodi kot med državami. V zaključku avtorica poudarja, da cilj združene Evrope ni oblikovati neke vrste muzej na prostem, ampak oblikovati tako politično skupnost, kjer se nihče ne bo občutil prikrajšanega za svoj prostor med različnimi kulturami.

Tudi Zofia Sokolewicz, direktorica Evropskega centra Varšavske univerze, se v svojem prispevku loteva evropske teme. Iz različnih zgodovinskih obdobj poskuša poiskati povezavo med državljanstvom in narodnostjo, posebej pa poudarja, kako sta ta dva pojma - narodnost in državljanstvo - obravnavana v kontekstu poljske politične kulture.

Norveški antropolog Thomas Hylland Eriksen poudarja nekatere elemente, ki se nanašajo na obravnavanje identitete posameznika v družbi. Avtor piše, da je zelo lahko in preprosto dokazati, da ima posameznik več identitet, ki se izoblikujejo zaradi določenega položaja ali odnosa posameznika v nekem okolju. Ugotavlja, da je danes še vedno zelo pomembna etnična oz. nacionalna identiteta v Evropi. Istočasno se v evropski družbi pri artikuliranju identitet pojavlja komplementarnost in nasprotovanje med elementi lokalizma in kozmopolitizma.

Albina Nečak Lük, vodilna strokovnjakinja s področja uporabnega jezikoslovja v Sloveniji, v svojem prispevku predstavlja nekatere rezultate empirično zasnovane raziskave »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«, ki se nanašajo na jezikovno preklapljanje in narodnost v Porabju. Avtorica posebno pozornost posveča analizi etnične strukture respondentov, analizi etnične strukture družine, iz katere izhajajo vprašani, analizi maternega jezika glede na etnično pripadnost vprašanih, analizi komunikacijskih vzorcev v formalnih in neformalnih domenah ter analizi mnenj vprašanih glede kriterijev etnične identitete.

O spremembah identitete med Estonci in Rusi v postkomunističnem obdobju piše Raivo Vetik, raziskovalec iz Estonije, z Univerze Tartu. V prispevku prikaže, kako se Rusi in Estonci identificirajo z Estonijo. Avtor poudarja, da se zaradi spremenjenih političnih razmer kaže zelo hiter razvoj nove večplastne identitete Rusov, ki živijo v Estoniji. Prav tako pa se je spremenilo stališče Rusov do estonskega jezika.

O avstrijskih identitetah piše Karin Liebhart, ki prikaže, kako se je nacionalna identiteta in nacionalna zavest v Avstriji razvijala po letu 1945. Posebej obdeluje Koroško in odnos Avstrije do etničnih razlik na Koroškem.

Karoly Ginter iz Budimpešte v svojem prispevku poda prikaz različnih narodnosti, ki živijo na Madžarskem, in pa Madžarov, ki živijo razkropljeni po svetu.

Sonja Novak Lukanovič iz Inštituta za narodnostna vprašanja v svojem prispevku razmišlja o etnični identiteti v večkulturnih družbah in posebej poudarja regionalni faktor, ki vpliva na oblikovanje identitete. Poudarja primer istrske identitete.

Peter Bettelheim pa v svojem prispevku išče povezavo med identito, narodnostjo in židovstvom ter skozi zgodovino in z navajanjem različnih avtorjev poskuša definirati židovsko identiteto.

Urednica je v zbornik uvrstila tudi dva prispevka iz prejšnjih ekspertskih srečanj, ki so se odvijala v okviru projekta »Prekrivanje kultur in večplastne identitete«. Tako je dunajsko srečanja iz leta 1991 predstavljeno s prispevkom Henrija Giordana iz Pariza, ki piše o dvojnosti identitete - o individualni in o kolektivni identiteti. Posebej poudarja kulturo in predstavlja različne definicije manjšinskih jezikov in kultur ter poskuša izoblikovati tak družbeni prostor, v katerem bodo imeli prostor jeziki in kulture manjšin.

Drugi prispevek je prispevek Thomasa Hyllanda Eriksena, ki ga je imel na srečanju ekspertov projekta v Kopenhagnu leta 1992 in se nanaša na dva načina skupinske identifikacije - na način mi kot subjekt in mi kot objekt.

Zbornik prispevkov »Prekrivanje kultur in večplastne identitete« brez dvoma predstavlja pomemben prispevek, ki osvetljuje nekatere vidike identitete, tako posameznika kot skupine v različnih družbenih okoljih. Prav tako zbornik kot celota poskuša prikazati koncept večplastne identitete, poiskati, kateri so prevladujoči in kateri skriti elementi večplastne identitete v določenih družbenih trenutkih in okoljih. Izbrana so predvsem različna večkulturna okolja v Evropi ter obravnavanje in vloga identitete manjšinskih skupnosti.

Sonja Novak Lukanovič

Marta Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*. Odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju. Koper 1996, 311 str., ilustr.

Marta Verginella je docentka na Oddelku za zgodovino in na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Doma je s Tržaškega, tudi študirala je v Trstu, v Ljubljani pa je zagovarjala doktorsko disertacijo, ki jo je v nekoliko spremenjeni obliki objavila v tej knjigi. Predmet njene razprave so oporoke, ki pa jih razčlenjuje in interpretira zelo široko, kot dokument, ki govori o gospodarskih, družbenih in duhovnih procesih. O vseh teh ravneh je v preteklosti že objavila odmevne razprave, npr. Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju, ki je izšla v Zgodovinskem časopisu leta 1990, Oporoka - da ali ne? Odnos do življenja in smrti v publicistiki 19. stoletja, ki je izšla v Annales leta 1991, Vloga žene in moža v slovenski publicistiki 19. stoletja in v dokumentih s tržaškega podeželja, ki je izšla v Zgodovinskem časopisu leta 1993.

Knjiga je torej sinteza njenega dosedanjega raziskovanja. V njej je prišla do izraza avtoričina usmeritev v »novo zgodovino«, kot jo na zavihku knjige imenuje recenzent dr. Peter Vodopivec. Na kratko bi jo lahko opisali z zanimanjem za mikro zgodovino, z življenjem v anonimnega »malega človeka« in v njegovo mentaliteto, z upoštevanjem zelo raznovrstnih virov pri interpretaciji in z razgledanostjo po domačem in tujem, predvsem italijanskem in francoskem zgodovinopisju.

V Uvodni besedi avtorica pojasnjuje namen, vlogo in rabo oporoke v zgodovini zahodne civilizacije. Sama je imela na razpolago nekaj več kot tisoč oporok, ki jih je od leta 1819 do leta 1904 zapustilo prebivalstvo Brega, najožjega tržaškega podeželja, in drugo arhivsko dokumentacijo, shranjeno v župnijskem arhivu v Dolini in v Pokrajinskem arhivu v Kopru. Ob obravnavi testamentarne prakse na tržaškem podeželju se ni mogla izogniti iskanjem in dilemam sodobnega zgodovinopisja in historične antropologije, pri čemer je ugotovila: »Četudi sem si tedaj po malem želela ostati v varnem

pribežališču že najdenih odgovorov mednarodno priznanih avtoritet in njihova metodološka izhodišča le prenesti in kot že zagotovljena orodja uporabiti na seriji oporok, ki sem jih pridobila, mi je ob njihovem prebiranju kaj hitro postalo jasno, da to ne bo šlo. Predmet se je uprl in ni prenesel mojega poskusa laгодne mehanične uporabe že narejenih bralnih mrež, vprašan in načinov odgovaranja nanje (str. 11).*

Avtorica nato predstavi gospodarske in družbene značilnosti breških vasi v preteklosti. Ti kraji so bili dolga stoletja na avstrijsko beneški meji (samo Mačkovlje so bile del miljske občine in beneškega ozemlja), v bližini Trsta, a upravno ločeni od njega vse od 16. stoletja do nastopa fašistične Italije. V gospodarskem oziru je Trst pomembno vplival na breško gospodarsko življenje. V 19. stol. je postalo ukvarjanje s sekundarnimi dejavnostmi obvezna izbira breškega prebivalstva. Vaški proletarijat se je dnevno selil, potem pa tudi za stalno naseljeval v mestu, največkrat v slovenskih četrtih v tistih predelih mesta, ki so ohranjali družbeno in narodnostno vez s podeželskim okoljem. Proletarizacija je privedla do spremenjenega odnosa med ljudmi in cerkvijo in avtoriteta posvetne in cerkvene oblasti je pričela upadati.

V poglavju »Čuvanje mrtvecev naj se prepove« avtorica približa bralcu odnos vaščanov do smrti in predstavi tradicionalni pogrebni obred. Do odmika od arhaičnega, tradicionalnega doživljanja smrti in nastajanja novega, modernega, ki je razvrednotilo obredne prvine umiranja, je prišlo najprej med pripadniki višjih slojev, v vrstah razsvetljenega francoskega meščanstva v 18. stol. Misel na smrt je morala biti potlačena, žalovanje je bilo potisnjeno v zasebno sfero. Prvi vplivi razsvetljenske meščanske miselnosti so bili v breških vaseh opazni ob koncu 19. stol. V tem času se je uveljavila tudi medicinska stroka. Odhod v bolnišnico je bolnega človeka ločil od domačih. V to poglavje je avtorica vključila tudi popis civilnega pogreba v Ricmanjih leta 1903, v času spora med ricmanjskimi farani in dolinskim klerom. Ta sicer zelo zanimiv dogodek pa je po mojem vključen na nepravem mestu, saj priča bolj o odnosu med klerom in vaščani kot pa o odnosu do smrti in tradicije, ki mu je sicer to poglavje namenjeno. Avtoričina pripoved je tako prekinjena z dogodkom, ki ga bralec niti ne more razumeti, saj spor predhodno ni razložen.

Da bi pojasnila, kako so nove vrednote prodrle med vrhno plast vaškega prebivalstva, avtorica nato predstavi vedenjske vzorce, ki jih je na slovenske podeželju širil poljudni tisk. V ta namen je pregledala Drobčinice, Koledarje Mohorjeve družbe, Slovenskega prijatelja, Novice in Slovenskega pravnika. Pravi, da so si cerkveni pisci prizadevali, da bi v bralcih s podžiganjem vizije smrti vzbudili strah pred pogubo in končno sodbo, laični pisci pa so poudarjali neprecenljivo vrednost življenja, skrb za telesno nego in okolje. Oba pogleda sta tako v družbi kot pri nekaterih posameznikih obstajala istočasno.

V poglavju »Imenitnost in nevarnost oporoke« avtorica prikaže, da so se razlikovali tudi pogledi na oporoko. Cerkevni pisci so v njej so po eni strani videli sredstvo, s katerim je vernik odrejal nabožna volila in zadušnice, po drugi strani pa je bila oporočka zanje civilnopравни akt, ki je dopuščal sebične odločitve in s tem napeljeval oporočitelja, da je pozabil na potrebe duše in tudi cerkve. Tudi marsikateri posvetno usmerjen avtor je bil prepričan, da sta za obubožanje slovenskega življa kriva sestavljanje oporok in splošno nepoznavanje dednega prava. Italijanski pisci pa so s svojimi navodili spodbujali oporočno prakso med vsemi plastmi prebivalstva. Avtorica meni, da so koprski notarji, ki so bili v 19. stol. italijanske narodnosti, poznali in uporabljali njihove priročnike in da brez vpliva koprške notarske tradicije tudi breška oporočna praksa ne bi bila tako razširjena, kot je sicer bila. To dejstvo morda premalo poudari,

glede na to, da je celo to poglavje potemtakem posvečeno piscem, ki v obravnavanem prostoru sploh niso odmevali.

V poglavju »Odločitev za oporoko« izvem, da je bilo v 17. in 18. stol. oporočno odrejanje za breško prebivalstvo neobičajno dejanje. Število oporok se poveča šele v 1. pol. 19. stol. Oporoka se je izkazala kot učinkovito sredstvo za uveljavitev poslednje volje in z njo zadnje uravnave družinskih strategij. V to poglavje avtorica vključi tudi izsledke statistične obdelave, ki so prikazani v tabelah in grafikonih na koncu knjige. Tipični breški oporočitelj je bil družinski poglavar v razširjeni družini, z že ostarelo ženo, sinom, snaho, vnuki. Redkokateri družinski poglavar je vodenje domačega gospodarstva prepustil svojim otrokom, ko je bil še zdrav in sposoben za delo. Izročilne pogodbe so bile v Bregu, tako kot drugje v Primorju, redek pojav.

V Bregu se je, podobno kot v ostalih delih Primorske in Istre, uveljavilo načelo deljivosti posesti že pred letom 1815, ko je bil uveden obči državljanski zakonik, ki je bil usklajen z rimskim pravom. Breg je pred tem že več stoletij doživel drobitev kmetij, kar pomeni, da novi dednopravni predpisi na začetku 19. stol. niso pomembneje posegli v sistem dedovanja, kot se je dogajalo na tistem delu slovenskega podeželja, ki v preteklosti ni poznalo rimskega prava. Za družinskega poglavarja in njegovo ženo je bila oporoka sredstvo za doseg smotrne porazdelitve zapuščine, za izbiro najprimernejšega prevzemnika domačega gospodarstva in za dodelitev odpravščine ostalim. Le najrevnejši so pristali na enakopravno porazdelitev celotnega premoženja med vse upravičene dediče.

V poglavju »Svečana pravna kupčija« avtorica preuči obliko in jezik oporok. Na oblikovni ravni se je način izražanja zadnje volje prepletal z notarsko in cerkveno oporočno retoriko. V notarskih pisarnah so se soočale pisna in ustna kultura, kultura višjih in nižjih slojev, notarska kultura in nasledstvene navade.

V poglavju »Od ljudske pobožnosti do sekularizacije« avtorica podrobneje predstavi potridentsko evangelizacijo v tržaškem zaledju, delovanje jezuitov, kapucinov in frančiškanov in številnih verskih bratovščin. Baročna pobožnost je začela v breškem območju zamirati v 1. pol. 19. stol. K postopnemu opuščanju baročnih religioznih vzorcev in širjenju novih je prispevala tudi narodnobuditeljska vloga, ki jo je v Bregu sredi 19. stol., podobno kot drugod v slovenski Istri in na Primorskem, prevzela slovenska duhovščina. Politična narodnobuditeljska dejavnost duhovščine je potekala vzporedno in skozi njeno pastoralno dejavnost.

V poglavju »Skrb za dušo« se avtorica poglubi v vero v priporočila, molitve, miloščine in zadušnice, nabožna volila, s katerimi svet živih lahko pomaga zveličanju duš umrlih. Sledovi te vere so vidni tudi v oporokah. Postopno nižanje absolutne in relativne vrednosti (glede na celotno zapuščino), namenjene nabožnim volilom, kaže, da breški oporočitelji proti koncu 19. stol. v onostranstvu niso več videli privilegirane področja svoje investicijske dejavnosti. Skrb pred pogubo duše se je umaknila pred skrbjo za preživetje družine in pred zaupanjem (ali samo upanjem), da bodo domači vendarle opravili to, kar je pokojnik menil, da je za njegovo dušo potrebno.

V poglavju »Grešno truplo naj bode spravljeno« avtorica opisuje odmikanje od tradicionalnega občutja smrti med breškim prebivalstvom v drugi pol. 19. stol., ki je sčasoma spremenilo tudi tradicionalno predstavo o telesu in sam potek pogreba. Vse do osemdesetih let 19. stol. je bila sestavni del slavnostnega pogreba obdaritev najrevnejših. V župnijskih virih je moč zaslediti zapise o pomoči, ki so jo družine v Bregu izkazovale beračem. Hrana in denar, ki sta bila sprva namenjena najrevnejšim, pa sta bila proti koncu 19. stol. po volji oporočitelja izročena vsem pogrebcem, ne glede na njihov

gmotni položaj. Videz sprevoda je ob koncu 19. stol. doživel radikalno spremembo. Za nacionalno najbolj zavedno plast kmečkega prebivalstva je postajal čedalje relevantnejši, ne le s socialnega, temveč tudi nacionalnega vidika. Na grobove so v drugi pol. 19. stol. začeli postavljati nagrobnike. Na narodnostno mešanem območju oziroma na območju, kjer je nacionalni konflikt postajal vse izrazitejši, je slovenski nagrobni napis pričal o etnični pripadnosti umrlih.

V poglavju »Nasledstvene izbire malih kmetov« avtorica obravnava demografsko rast, razslojevanje in vseslošno družbeno-gospodarsko krizo ob koncu 19. stol. Ugotavlja, da so znotraj rodbin nastajale pomembne razlike v premoženju. Vsako nasledstvo je sprožalo delitev družinske posesti, ki je lahko bodisi izboljšala bodisi poslabšala gospodarski, in z njim socialni, položaj družinskega jedra. Zemljiška posest je določala obliko družinskega jedra, pogojevala je ženitne izbire in zaveznitva. Okoli zemljiške posesti, srži vseh gospodarskih in družbenih razmerij, so se spletala rodbinska, sorodstvena in vaška razmerja. V teh odnosih se kaže zemlja kot največja, fiksna gospodarska dobrina z izrazito simbolno vrednostjo, kot dobrina, ki določa družbene odnose in je od njih tudi določena. Glavne strategije breških družin so bile nasledstvene izbire, ohranitev zemljiške posesti in ohranjanje možnosti preživetja.

Nemalokrat se je dogajalo, da je prvi generaciji dedičev še uspelo preprečiti razcepitev družinske posesti, zalomilo pa se je v drugi, ki je začela odstopati od izbir predhodne. Testamentarno odrejanje v Bregu ni bilo podrejeno individualni logiki ali koristi enega samega družinskega člana v škodo drugih. Sledilo je logiki družine, solidarnosti rodu in skupnosti.

V poglavju z naslovom »Zemlja in denar v ženskih rokah« je avtorici uspelo izredno prepričljivo prikazati povezanost družbenih in gospodarskih procesov in usode posameznikov na koncu 19. in začetku 20. stoletja. Konča se z ugotovitvami, da se je dinamika družinskih razmerij spremenila šele s postopnim opuščanjem od staršev nadzorovane poročne prakse in dotalnega sistema, vzporedno z okrnitvijo ženske pridobitvene dejavnosti in z zaposlovanjem moških v Trstu, s tem pa sta se na novo določili tudi vlogi moškega in ženske v družini. Postopno oddaljevanje žensk iz produkcijske dejavnosti in rastoča odvisnost breških družin od tovarniškega zaslužka sta zmanjšala gospodarsko moč žensk in s tem pripravila pogoje za opuščanje za Breg tradicionalne delitve dela in družinskih vlog. V oporočni praksi so na prehodu iz 19. v 20. stoletje vidni prvi sledovi teh sprememb. To se je dogajalo v istem času, ko so vaške oblasti nagovarjale ženske, naj se predajajo materinstvu in moralnemu poslanstvu, ki jih čaka v družinskem okolju. Po mnenju breškega klera in vaških veljakov skrb za gmotno preživetje družine, zahajanje v mesto, upravljanje zemlje in denarja ne sodijo k ženski naravi. Z njimi naj bi se izključno ukvarjali moški. Recipročnost gospodarske pomoči med možem in ženo, ki je bila gibalo vseh družinskih, sorodstvenih in skupnostnih razmerij, je nadomestila gospodarska odvisnost in z njo čas socialno nezaščitene ženske.

V zadnjem poglavju z naslovom »Družinska razmerja: ljubezen ali korist?« avtorica navaja, da iz oporok izvemo, da je uporne otroke čakala kazen v obliki materialnega oškodovanja. Kazen za neprimerno vedenje pa ni doletela le nepokornih sinov in hčera. Pojavljala se je tudi v odnosih med zakonci in v razmerjih med brati in sestrami. Bojazen, da otroci ne bi oskrbovali staršev v starosti in bolezni, je silila roditelje, da so si s posebno klavzulo zagotovili prežitek. Avtorica se sprašuje, ali naj se pridruži zgodovinarjem, ki trdijo, da kmečka družina v družbi starega reda ni poznala čustvenih odnosov, ali tistim, ki pravijo, da so starši v tradicionalni kmečki družini bili do svojih otrok brezbrizni. Sama meni, da se prav v veliki skrbi za preživetje družine skriva tudi čustvena naklonjenost do

zakoncev in potomcev. Boj za obstanek resnično ni dovoljeval velikih sentimentalizmov, vendar pa privilegiranje materialnih koristi tudi ni preprečevalo vzpostavitve ljubezensko obarvanih razmerij med posameznimi družinskimi člani.

Za konec avtorica zapiše, da se je iskanje prepadne ločnice med tradicionalnim in modernim svetom v njenem primeru izkazalo za neuspešno in da se radikalni prelom starega in novega, po katerem kliče vse prevečkrat uporabljeno dihotomično razlaganje preteklosti, v Bregu ni dogodil. »Iz perspektive obskurnega podeželja je prehod iz starorežimske kmečke družbe v moderno potekal protislovno: ob upiranju starega novemu srečamo tudi oblike sožitja in nekonfliktnega prilagajanja (str. 262).«

Knjiga izredno zanimivo prikazuje gospodarsko in družbeno razslojevanje v kraških vaseh v bližini Trsta, spreminjanje tradicionalne vaške skupnosti, utrjevanje in slabenje vaških cerkvenih in posvetnih oblasti, miselnost posameznikov in njihove strategije, naj ponovim iz naslova, za preživetje in odrešenje; obvezno in doborodošlo besedilo za vsakogar, ki ga zanimajo Trst, tržaški kras, družina, vaška skupnost, družinska in vaška posest, vera in cerkev, prilagodljivost ljudi, kontinuiteta in spremembe v prelomnem času iz 19. v 20. stoletje.

Mojca Ravnik

Jože Primc, *Okamneli mož*, izdalo in založilo ČZD »Kmečki glas«, Ljubljana 1997, 468 str., zgoščenka.

15. knjiga zbirke Glasovi z naslovom **Okamneli mož** (in druge zgodbe iz Zgornje Kolske doline) prinaša ljudsko pripovedniško blago iz pokrajine ob Kolpi ali natančneje od Babnega polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada. Te zgodbe so po etnološki klasifikaciji »klasična slovstvena folklor«, ki »... nezadržno izginja« (M. Stanonik). Knjigi so priloženi posnetki na zgoščenci.

Knjiga 433 zgodb je obsežna. Napove jo spremna beseda Marije Stanonik; tej sledi obsežen uvod njenega avtorja oz. zbiralca in pisca Jožeta Primca. Ta pove, da je začel z zbiranjem leta 1988, kraje svojih zapisov pa da je delno spoznal že v desetletjih svojega novinarskega dela. Iz zemljepisnega orisa obkolpske krajine, krajev strmin, sotesk, pečin, gozda in majhnih travnikov, njivic in vrtač, polpraznih in sedaj že precej povsem praznih zaselkov, veje nostalgичno občudovanje sveta v izginevanju. Kajti tak je svet na obeh straneh Kolpe, slovenski in hrvaški, svet med Babnim poljem in Podgradom, izprazen zaradi odseljavanja, zato svet naglo usihajoče vsakršne tvornosti človeka in naglega spreminjanja krajine iz kulturne, poseljene, v gozd se pogrezajočo, človekovemu bivanju neprijazno. Ni edini tak med slovenskimi pokrajinami; tako je še marsikje na Tolminskem, na Notranjskem (npr. hribi med Krasom in Vipavsko dolino), po hribih na Koroškem, Štajerskem itd. V zgodovinskem orisu obkolpske pokrajine skuša avtor bralcu približati glavne dogodke, ki so jo oblikovali in poudarja, da so kraji na obeh straneh Kolpe dolgo dobo, pravzaprav do leta 1990, delovali in živeli kot enota. To se kaže v enotnem folklornem izročilu in v narečju, ki je na obeh straneh Kolpe enako. V narečju, zlasti v leksiki, pa so zapustile sledove prej meje posameznih gospostev (kočevsko, kostelsko, in poljansko) kot pa relief sam po sebi.

V dialektologiji obstoječa delitev oz. klasifikacija govorov v obkolpskih krajih temelji na glasoslovnih načelih in po teh načelih tvorijo enoto govori od vključno Babnega polja do Grlja; govori v prisotni knjigi obravnavane Poljanske doline in Predgrada pa so

že del južnobelokranjskega narečja. Slovenska dialektološka klasifikacija ima seveda hibo, saj se vztrajno drži meje na Čabranki in Kolpi, čeprav me je pred leti že dvodnevno zapisovanje v Dragi, Travi in Pungertu pod Goteniško goro (slovenska stran) ter v Kužlju in Brodu na Kolpi (hrvaška stran) prepričalo o istem narečju na obeh straneh Kolpe. Še pred desetimi leti pa so bili dijaku iz Prezida in Čabra na postojnskih srednjih šolah (gimnazija, ki sem jo tudi sama obiskovala, srednja gozdarska šola ipd.) nekaj povsem naravnega, saj so se s svojim domačim narečjem brez težav vključili v družčino pretežno notranjsko govorečih sošolcev. Seveda si posamezni govori sledijo v smeri SZ–JV v zaporedju: govor Babnega polja, govor znotraj črte (približno!) Prezid–Lazec–Gornja Briga–Srobotnik–Gerovo–Prezid ter ožji kostelski oz. južnokostelski govor med Srobotnikom in Grljem.

Kako je bilo s prilivom neslovenskega življa v te kraje, s čimer se ukvarja tudi J. Primc, nam nekaj povedo tudi čisto dialektološki podatki, ki potrjujejo avtorjev zaključek, da je več novoselcev ostalo v ožjem kostelskem in poljanskem govoru, ne pa tudi na Babnem polju in v krajih osrednjega kostelskega govora (po J. Primcu gebarski govor). Govor Babnega polja in t. i. gebarski govor je monofonško-diftonški in s tem bližji sosednjim dolenskim govorom kot pa (ožji) kostelski, ki je monofonški (po gradivu Jožeta Gregoriča za kostelski slovar) in ki je tak postal verjetno zaradi sožitja predhodnega monofonško-diftonškega sistema z monofonškim (podobno je bilo z gorenjščino), ki so ga s seboj prinesli priseljenci z juga. Pomembno pri tem je, da sta refleksa za *č* (*jat*) in cirkumflektirani *o* še vedno ohranjena kot samostojna fonema, kar je eden pomembnih pokazateljev slovenskosti tega govora. Ločevanje med slovensko in hrvaško stranjo Kolpe in s tem takorekoč delitev jezikovno in bivalno enotne pokrajine se ni začelo šele z nastankom prave državne meje, pač pa že desetletja prej, v dobi, ko se je nehalo govoriti o Slovencih v Istri onkraj republiške meje na Hrvaškem, nehalo govoriti o slovenski manjšini v Zagrebu ipd. Dodati je treba, da so se tudi hrvaški pisci ustavljali pred mejo (prim. npr. Karto kajkavskega narečja v knjigi Mija Lončarića *Kaj – jučer i danas*, Čakovec 1990). Dokazovanja, kam spadajo obkolpski govori, bi ob razplamteli polemiki potekala v obe smeri. Upoštevati je tudi treba, da narodnostne zavesti ne oblikuje samo jezik oz. narečje in ožja pokrajinska kulture, pač pa tudi zgodovinske in politične okoliščine. Glede na porazne demografske razmere v teh krajih je najbolj pozitivno po najboljših močeh zapisati in še kako drugače zbrati jezikovno in drugo blago, ki nezadržno izginja, se pravi to, kar je storil avtor knjige, ki je pred nami.

Razporeditev zgodb v knjigi je tematska; tako je nastalo kar šestnajst različnih razdelkov. Vsaka zgodba je po zaselku, iz katerega izhaja informator, uvrščena še v pokrajino ter z letnico zapisa in rojstno letnico informatorja tudi časovno označena. Zvezdica ob naslovu zgodbe opozori, da je bila zapisana na hrvaški strani, dve zvezdici pa, da so jo zapisali dijaki iz Čabra. Besedila zgodb so pogosto zapisana dvakrat: v narečju in v poknjiženi obliki. To je spretna poteza, ki približa polnarečna besedila v to smer manj razgledanim bralcem.

Zgodbe je mogoče skupiniti tudi po pripovednih značilnostih. Zgodbe so večinoma kratke; pojavljajo se v več med seboj bolj ali manj različnih variantah (npr. zgodbe o mračniku, o tem, kako je Peter Klepec – ta naj bi bil doma prav iz obkolpskih krajev – prejel nadpovprečno moč); večina zgodb je motivno novih, določeno število pa je takih, ki so kot variante istega motiva znane iz širšega slovenskega prostora (npr. kralj naroči umor nezveste žene in sinčka: Od svete Genovefe, motiv Janka in Metke: Ivica in Marica, dalje čarobno hitrih čevljev: Karuke in Rebeka, zvite lisice in neumnega volka: Ohcet v Rezugah ipd.). Zgodbe o strahovih imajo pogosto v ozadju vzgojno namero;

preprečevale naj bi ponočevanje (zgodbe o mračniku, Strašili so nas, Strah v Kostelu), pretirano pitje (Ded na gredi), nečedne navade (Pod kapom je lulala) ali pa so posledica resničnega strahu pred razbesnelo naravo (Bolfom je nekaj nagajalo), živalmi (Strah ga je napadel), ali pa so rezultat razgrete domišljije (pojav neznanih predmetov, ropota, glasov npr. v zgodbi Niso se podrle dile). Včasih pripovedujejo o potegavščinah v tem smislu (Strašili so, Domači strah).

Variante nekaterih zgodb poznam že iz svojega terenskega dela, npr. k zgodbi Ta bo moja žena v Šmihelu na Postojnskem, motiv sove kot napovedovalke smrti je znan na Pivškem, vzporednico k Napovedoval je bodočnost sem slišala v Knežaku na Pivškem, o morski deklici prerokinji v Stranah na Postojnskem (pok. Marija Bajc), o Izpolnjeni prerokbi so znali enako povedati v Dolini pri Trstu.

Razdelek Videnja prinaša dve pripovedi o videnju Matere božje, ki izražata resno prepričanje v resničnost dogodkov; o njih se je le izjemoma govorilo.

Odločno na kraj (Loško steno) je vezanih 22 variant zgodbe o okamenelem možu, ženi in otrocih. Kot vzrok za prekletstvo navajajo lov ali kako drugo opravilo na nedeljo, streljanje proti kostelski Sveti gori, kletev in žensko jezo (na moža). Prav tako so zelo povezane s kraji ob Kolpi zgodbe o vilah; vile so drugače precej take, kot jih poznamo iz ostalega slovenskega prostora: so lepe, svetujejo, celo delajo, prikazujejo se predvsem dobrim in vernim ljudem. Ne samo črne vile, pač pa tudi škrtlji ali kostelsko »šratlji« so njihovo nasprotje: povzročajo neprijetnosti, so majhni, nelepi možički z rdečo kapico, domujejo po gozdnih jamah in luknjah. Spomin na take »škrteljne« živi med najstarejšimi na Postojnskem. Imenovanje vraga in preklinjanje boga Kostelci praktično niso poznali; to mi je zatrjeval med delom za kostelski slovar že pokojni Jože Gregorič. Nasprotno pa se je kostelska domišljija pošteno razživila ob coprnica; drugih bajnih bitij ni prav dosti (zakleta deklica, fant, kača velikanka, zeleni konj idr.).

Zgodbe v zvezi z razlago ledinskih imen so bolj ali manj znane povsod po Sloveniji, prav tako razne šalivke in zmerljivke. V primeru obravnavane knjige pa gre zahvala zbiralcu, ki jih je vzel dovolj resno in jih zapisal. Prav tako povsod krožijo zgodbe iz preteklosti, npr. o Turkih, Francozih, zakopanih denarjih (Strane na Postojnskem). Slavina na Postojnskem pozna t. i. »zaljubljen dan« (zaobljubljen dan) 5. avgusta, to je dan, ko so izostali primeri kolere, ki je razsajala v teh krajih v prvi polovici prejšnjega stoletja. Snov je primerljiva z zgodbo Zaobljuba ob kugi (363).

Tudi zgodbic, vsebinsko seveda drugačnih, ki jih je avtor poimenoval socialne, ne manjka drugod po podeželju.

Zgodbam so dodane še tri zbirke - da gre za prave narečne slovarje, ni mogoče reči - narečnih besed; to je t. i. čabransko-delniški slovar z dodatkom, osilniško-gebarski in kostelsko-poljanski slovar. Zapisi narečnih besed so delno poknjženi, delno pa ohranjajo izrazitejše narečne značilnosti (npr. izglasni -u: fkrou, hoteu; -ua nam -la: igua, gareua, akanje: kakuš, kalač; polglasnik). Načela poknjževanja polnarečnih zapisov niso podana, zato pomenijo za dialektologa potrjevanje po dialektoloških kriterijih zapisanega gradiva, ne morejo pa mu služiti kot zanesljiv vir narečnih informacij; njihova uporabnost je torej potrjevalne, ne pa tudi raziskovalne narave.

Lahko zaključim, da je pred nami bogata knjiga, ki bo zanimiva tako za zahtevnega bralca, npr. za etnologa ali slavista, kot za vsakogar, ki ga zanima polpretekli duhovni utrip slovenskega podeželja. Avtor je opravil s to knjigo hvale in spoštovanja vredno delo.

Sonja Horvat

Spominjam se kmetice, ki je vsak dan ustajala ob šestih, toda ob sobotah ob peti uri, tako da je pripravila svoje tri otroke za pot v slovensko šolo.

To je pomenilo najprej pol ure hoje do železnice, potem pol ure vožnje z vlakom, potem morda še četrť ure z avtobusom in potem peš po takrat dostikrat še blatnih cestah do Doma. Otroci pet ur v šoli, ona na dvorišču, vedno s knjigo v roki. Čakala je pet ur /.../

Ni bila edina.

Zorko Simčič, »Prešeren v deželi slovenskega čudeža«,

Delo, Književni listi, 5. februarja 1998, str. 13.

Urad Republike Slovenije
za Slovence
v zamejstvu
in po svetu

Gregorčičeva 25

LJUBLJANA

tel. 386(0)61 178 22 91

fax. 386(0)61 178 22 99

Osnovni namen delovanja Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki deluje v okviru Ministrstva za zunanje zadeve, je skrb slovenske države za slovenske državljane in njihove potomce, ki živijo zunaj meja matične domovine. Področje delovanja Urada je sodelovanje s *slovenskimi narodnimi skupnostmi v Italiji, Avstriji, Madžarski in Slovenci v državah bivše Jugoslavije*.

Do nedavnega je Urad zaradi vojnih razmer v BiH precej pomagal tudi tam živečim Slovincem. Prevladovala je problematika humanitarne pomoči in urejanje statusnih zadev Slovencev, ki izpolnjujejo pogoje za sprejem državljanstva Republike Slovenije.

Urad si predvsem prizadeva na osnovi pobud, ki jih prejema od slovenskih organizacij po svetu in posameznikov, izboljšati način in kvaliteto prizadevanj Republike Slovenije za ohranjanje jezika, kulture in narodne zavesti med rojaki na tujem ter izboljšati njihov položaj kot narodne skupnosti na območju sosednjih držav.

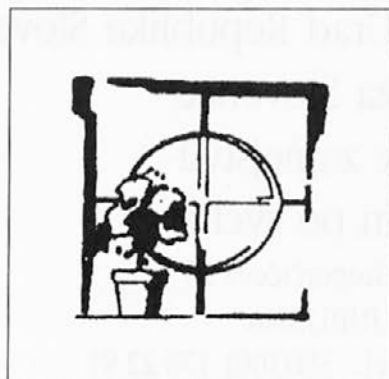
Zamejskim in izseljenskim organizacijam daje finančno pomoč, vzpodbuja kulturno izmenjavo in stike in vzdržuje stike s pomembnimi Slovenci po svetu. Skupaj z Ministrstvom RS za šolstvo in šport je Urad že četrtoč pripravil izpopolnjevanje učiteljev slovenskega jezika iz Avstralije in Argentine ter prvič za učitelje iz ZDA in Kanade. Z Uradom RS za informiranje pa je tretjič pripravil srečanje urednikov izseljenskih glasil in urednikov slovenskih radijskih ur po svetu.

Urad tudi daje mnenja za sprejem v slovensko državljanstvo za Slovence po rodu in za zakonce slovenskih državljanov, če za sprejem v slovensko državljanstvo obstaja nacionalni interes.

Z drugimi organizacijami, ki se ukvarjajo z izseljensko problematiko, kot npr. Slovensko izseljensko matico, Svetovnim slovenskim kongresom, Izseljenskim društvom Slovenija v svetu in Rafaelovo družbo, skuša vzpostaviti produktivno sodelovanje.

RAFAELOVA DRUŽBA

Poljanska 2
LJUBLJANA

Rafaelova družba je cerkvena ustanova v okviru slovenskih škofij.

1906 – Začetek delovanja ljubljanske podružnice dunajske Družbe sv. Rafaela za varstvo slovenskih izseljencev.

1908 – Ustanovitev samostojne slovenske Družbe sv. Rafaela v Ljubljani. Prvi predsednik družbe je bil dr. Janez Evangelist Krek. Prva svetovna vojna je onemogočila delovanje družbe.

1945 – Družba je ponovno prenehala delovati vse do leta **1990**, ko so Slovenski škofje ustanovili *Katoliško središče Slovencev po svetu* v Ljubljani. Septembra **1995** se je na simpoziju v Stični preimenovala v *«Rafaelovo družbo»*. Naslov pisarne: Ljubljana, Poljanska cesta 2. Tu je tudi uredništvo mesečnika za Slovence na tujem Naša luč.

Zaenkrat deluje z izključno prostovoljnim delom in je povezana z Zvezo slovenskih izseljenskih duhovnikov in pastoralnih sodelavcev v Evropi in z drugimi slovenskimi župnijami in ustanovami po svetu.

Vsako leto prireja po vseh župnijah v Sloveniji *«Nedeljo Slovencev po svetu»*, katere namen je ozaveščati slovensko javnost za problematiko naših rojakov vseh generacij. Zato prireja razstave in predavanja o življenju naših rojakov ter v sodelovanju z izseljenskim društvom *«Slovenija v svetu»* organizira obiske in tečaje zlasti za mlade skupine, dijake slovenskih tečajev, nastope pevskih in drugih kulturnih skupin po župnijah v domovini. Rojake oskrbuje s slovenskimi knjigami, video kasetami in drugimi pripomočki. Zbira arhivski material o njihovem delu in življenju. V republiki Sloveniji želi ustvarjati prijaznejše okolje zanje, da bi radi obiskovali svojo domovino ali domovino svojih prednikov in se vsaj nekateri za stalno preselili nazaj. V tej zvezi pomaga s svetovanjem in posredovanjem v reševanju tozadevnih problemov.

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA
VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC
STUDIES

Erjavčeva 26

LJUBLJANA

tel. 386(0)61 210 879, 210 823

fax. 386(0)61 210 964

INV
IES

Ustanoviteljica inštituta je Republika Slovenija, soustanoviteljica pa Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Filozofska fakulteta v Ljubljani.

Inštitut za narodnostna vprašanja (INV) je raziskovalna ustanova, ki interdisciplinarno preučuje različne vidike narodnostnega vprašanja, položaj narodnih manjšin v Sloveniji, položaj slovenskih manjšin v zamejstvu, mednarodno pravno varstvo manjšin in oblike sožitja v večetničnih družbah.

INV je naslednik Manjšinskega inštituta, ki je kot ena prvih raziskovalnih inštitucij deloval v Ljubljani v letih **1925 do 1941** in se ukvarjal s položajem Slovencev v zamejstvu ter s položajem nemške in madžarske manjšine v Sloveniji. Od januarja 1944 do maja 1945 je na svobodnem ozemlju deloval Partizanski znanstveni inštitut, nato pa je deloval v Ljubljani do leta 1948. Od **1948 do 1956** je bil inštitut v okviru Univerze, od tedaj pa je samostojna znanstvena ustanova.

Raziskovalna dejavnost:

Temeljna dejavnost inštituta je raziskovalna, ki zajema osnovne in aplikativne raziskave s področja etničnih študij. Raziskovalci zastopajo naslednja področja: etnologija (1), filozofija (1), jezikoslovje (2), politologija (2), psihologija (1), pravo (3), sociologija (2), zgodovina (2).

Trenutno potekajo na Inštitutu štirje dolgoročno zasnovani raziskovalni projekti, ki se nanašajo na komparativno proučevanje položaja narodnih manjšin v Sloveniji in zamejstvu ter Slovencev na območju bivše Jugoslavije; preučujejo teoretične vidike slovenskega narodnega vprašanja in oblike sožitja v večnacionalnih skupnostih. To so projekti:

- Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (nosilka prof. dr. Albina Nečak Lük);
- Slovensko narodno vprašanje v sodobnih razmerah (nosilec doc. dr. Miran Komac);
- Položaj in vloga Slovencev v jugoslovanskem prostoru (nosilka dr. Vera Kržišnik Bukič);
- Etnična komponenta integracijskih procesov in sožitja v večnacionalnih družbah (nosilec doc. dr. Mitja Žagar).

Diseminacija raziskovalnih dosežkov

Raziskovalci svoje ugotovitve posredujejo z raziskovalnimi poročili in elaborati, z objavami v domačem in tujem strokovnem tisku, s predavanji ter referati na strokovnih srečanjih doma in v tujini.

Dokumentacijska dejavnost

Specializirani INDOK center INV je edini knjižnični in dokumentacijski center v Sloveniji, ki se ukvarja izključno z etničnimi vprašanji. Skrbi za pridobivanje, obdelavo in hranjenje gradiv z različnih področij etnične problematike in tako tvori specializirano bazo podatkov ter sodeluje v sistemu COBISS. Skrbi tudi za diseminacijo informacij s področja etničnih vprašanj slovenskim in tujim uporabnikom.

Dokumentacija obdeluje in hrani periodične publikacije (250 naslovov) in dragoceno zgodovinsko in tekoče arhivsko gradivo, knjižnica pa 30.000 knjižnih enot.

Organizacija mednarodnih znanstvenih srečanj

INV sodeluje tudi v organizaciji mednarodnih srečanj, ki vplivajo tako na izoblikovanje in razvoj teoretične misli kot tudi na izboljšanje dejanskih razmer, v katerih etnične skupine živijo. Nekatera od teh srečanj so bila prelomnica tudi v svetovnem merilu - npr. Seminar OZN o človekovih pravicah v večnacionalnih skupnostih (Ljubljana, 1965), ki je bil prvi mednarodni seminar o tej temi na univerzitetni ravni. Drugi pomembnejši seminarji so bili še: Seminar o mednarodnopravnem varstvu človekovih pravic (Brdo, 1981), Seminar OECD o vzgoji in izobraževanju v večnacionalnih skupnostih (Ljubljana, 1985) Seminar v okviru Delovne skupine za manjšine Alpe-Jadran (Bled, 1993), Seminar UNESCA o večplastni identiteti (Ljubljana, 1994).

V novejšem času sta naslednji strokovni srečanja pomembno prispevali k izoblikovanju normativnega ogrodja za varstvo narodnih manjšin v Sloveniji in zamejstvu: Posvet Narodnost - manjšina ali skupnost: urejanje, uresničevanje in varstvo pravic narodnosti (narodnih manjšin) v Republiki Sloveniji (Ljubljana, 1990) ter Posvet Manjšina kot subjekt: urejanje, uresničevanje in varstvo pravic slovenske narodne manjšine v zamejstvu (Ljubljana, 1995).

Tako na raziskovalni kot tudi na dokumentacijski ravni spremlja INV problematiko Romov. V letu 1991 je inštitut pripravil znanstveno srečanje Romi na Slovenskem, na katerem so prvič skupaj sodelovali predstavniki znanstvenih in strokovnih ustanov, politiki, delavci socialnih in strokovnih služb ter predstavniki Romov.

Publicistična dejavnost

Od 1960 INV izdaja publikacijo Razprave in gradivo / Treatises and Documents (sedanji urednik mag. Boris Jesih); kot edina slovenska specializirana revija za narodnostna vprašanja objavlja prispevke domačih in tujih strokovnjakov. Povzetki člankov so objavljeni v angleščini ali v enem od svetovnih jezikov. Doslej je izšlo 28 števil.

Poleg tega pa INV občasno pripravlja tudi monografije in zbornike - npr. Madžari in Slovenci - sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji (Ljubljana, 1987), Ethnic minorities in Slovenia (Ljubljana, 1994), Slovenci v Hrvaški (Ljubljana, 1995).

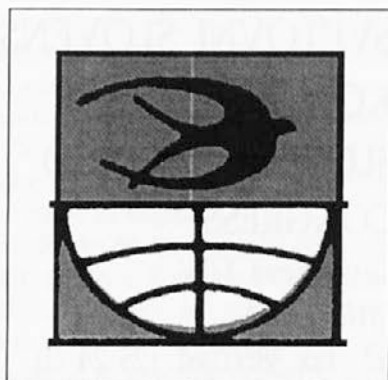
SLOVENSKA IZSELJENSKA MATICA

Cankarjeva 1/II

LJUBLJANA

tel. 386(0)61 210 748, 210 760

fax. 386(0)61 125 16 73

Slovenska izseljenska matica je bila ustanovljena leta **1951** z namenom, da sodeluje s slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci. Je društvo, ki razvija, pogloblja in širi stike med Slovenci v Sloveniji in slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci. Povezuje se z vsemi izseljenci in njihovimi potomci, ne glede na njihovo politično, idejno ali religiozno pripadnost ter razloge in obdobja izselitve.

Slovenska izseljenska matica zagotavlja javnost svojega dela z obveščanjem Slovencev doma in po svetu prek svojega glasila - mesečnika Rodna gruda, četrtnetne revije Slovenija v angleškem jeziku ter Slovenskega izseljenskega koledarja.

Svoj program uresničuje tako, da: navezuje, razvija, širi in pogloblja stike med slovenskimi izseljenci in med njihovimi potomci. Pomaga pri ohranjanju in razvijanju narodne zavesti in slovenske kulture ter slovenskega jezika. Sodeluje pri zbiranju in dokumentiranju zgodovinskega ter sedanjega gradiva o slovenskem izseljenstvu. Spodbuja in pomaga pri preučevanju narodnostnih, kulturnih in drugih vprašanih Slovencev po svetu. Izseljencem daje praktične možnosti za njihovo sodelovanje pri usmerjanju dela SIM v dobro Slovencev po svetu.

SIM vodi predsednik, ki istočasno predsednikuje tudi Izvršnemu odboru. Le ta je izvršilni organ Občnega zbora in vodi delo SIM med dvema sejama zbora. Izvršilni odbor opravlja vse najpomembnejše naloge SIM: sprejema letni delovni in finančni načrt SIM v skladu z odločitvijo Občnega zbora.

Njegove sklepe uresničuje strokovna služba, ki jo vodi tajnik SIM. Za čim pristnejše stike s Slovenci po svetu skrbi posebni Izseljenski svet, ki je posvetovalno telo SIM. Ima 20 članov, ki jih predlagajo slovenske skupnosti po svetu, in sicer po štiri iz Latinske Amerike, Kanade, ZDA, Avstralije in Evrope. Njihovo delo koordinira predsednik SIM tako, da jih najmanj štirikrat letno seznanja s problematiko SIM ter pozove, naj svoja stališča in predloge posredujejo SIM.

Glavne aktivnosti SIM so organiziranje gostovanj različnih pevskih, folklornih in drugih skupin Slovencev po svetu in v Sloveniji ter seznanjanje Slovencev, živečih po svetu, z aktualnimi kulturnimi dogodki in dosežki slovenskih umetniških skupin.

Osrednja prireditev SIM je vsakoletno Srečanje v moji deželi, ki je prvo nedeljo v juliju, na kateri se množično srečujejo Slovenci z vsega sveta z rojaki iz Slovenije.

SVETOVNI SLOVENSKI
KONGRES
SLOVENIAN WORLD
CONGRESS

Cankarjeva 1/IV

LJUBLJANA

tel., fax 386(0)61 125 24 40

SVETOVNI SLOVENSKI KONGRES
SLOVENIAN WORLD CONGRESS
Glavni odbor - Head Council

Svetovni slovenski kongres je organizacija, ustanovljena ob osamosvojitvi Slovenije, zarodki njenega nastanka pa segajo še v predvojni čas študijskih dnevov Drage na Opčinah pri Trstu in so odsev zgodovinskega trenutka, ki je neprisiljeno povezal Slovence doma in po svetu.

»Ko smo začeli zbirati prve zamisli o Svetovnem slovenskem kongresu, smo se pravzaprav pripravljali na zelo *slabe čase*, ki jih je že bilo moč pričakovati ob vedno večjih in vse ostrejših nasprotjih v Jugoslaviji, še posebej pa zaradi dejstva, da je prav Slovenija vedno bolj *stopala v ospredje* vprašanj o nadaljnji usodi jugoslovanske države. Mislili smo na neizogibno vojaško intervencijo in na okupacijo oziroma na politično obglavljanje naše republike in na življenje pod kakšnim kvizlinškim režimom...» To so misli, zapisane v uvodniku revije SSK - Slovenski svet - v 3. številki leta 1991.

Svetovni slovenski kongres je vseslovenska organizacijska skupnost, ki povezuje in združuje Slovence doma in po svetu na temelju zavezanosti slovenstvu, ne glede na nazorske, strankarske in druge razlike. Njena naloga je vzpostavitev pravičnega odnosa med Slovenci v svetu in matično domovino, navezovanje stikov, novih vezi vzajemnosti in sodelovanja, iskanja in vrednotenja skupnih interesov ter premoščanje razdalj, tako daljinskih kot vsebinskih.

SSK s tem, da povezuje matične, zamejske, zdomske in izseljenske Slovence, izpolnjuje zgodovinsko izročilo naših dedov iz leta 1848 o Zedinjeni Sloveniji. Tako si Kongres prizadeva povezovali slovenstvo z namenom, da ohranimo in obranimo čut za slovenski jezik in kulturno izročilo, slovenski duh in narodno samozavest, ter da okrepimo in utrdimo čut za slovensko državnost. Stremi po narodni spravi kot temelju našega sobivanja. Sprava pomeni pomiritev in premagovanje naše medsebojne odtujenosti zavoljo državljanske vojne in njenih posledic. Vsem Slovincem bi morala biti vrnjena domovina z vsemi pravicami in častmi.

Kongres je tako vseslovensko civilno gibanje, ki obravnava probleme slovenstva in Slovencev ter ima o njih svoja stališča, ki jih predstavlja domači in mednarodni javnosti ter državnim organom v Sloveniji.

Svetovni slovenski kongres je mednarodna, politična in nestrankarska organizacija. Politična zato, ker daje pobude in predloge Državnemu zboru, vladi in drugim državnim ustanovam za čim hitrejšo reševanje posameznih političnih in nepolitičnih vprašanj, kot so: pridobitev državljanstev, sprejem zakona o posebnem statusu za Slovence brez državljanstva, sodelovanje Slovencev na kulturnem, gospodarskem in znanstvenem področju. In nestrankarska zato, ker v njenih vodstvenih organih ne morejo biti ljudje, ki so na vodilnih mestih katerekoli politične stranke. Do politike posameznih strank je Kongres demokratično kritičen. Slovence in našo državo, stranke, razvoj in potrebe uvidi dolgoročno, odmaknjeno od trenutnih političnih silnic in nagibov.

Kongres ima nalogo premagati delitve, ki jih je zadalo desetletja trajajoče obdobje komunizma, ki ni vzgajalo nacionalne zavesti in njenih vrednot. S svojim delovanjem vpliva na oblikovanje take državne politike, ki bo zagotovilo za demokratično, pluralistično, gospodarsko in socialno urejeno Slovenijo in kot tako sprejemljivo za vse Slovence. Svetovni slovenski kongres in naši ljudje po svetu, ki zasedajo ponekod tudi visoka mesta v državnih aparatih, povsod pa uživajo velik ugled v družbi, so pripravljeni izpolniti svojo narodno dolžnost ter zavest mednarodnega političnega in gospodarskega uveljavljanja Slovenije. Tako Kongres želi in hoče postati živí del slovenskega naroda pri njegovem vključevanju v proces vedno večje svetovne soodvisnosti narodov in tudi njegovega prizadevanja za uveljavljanje mednarodnopravnih jamstev za lasten obstoj in razvoj.

Izseljensko društvo SLOVENIJA V SVETU

Štula 23
1210 Ljubljana-Šentvid
tel., fax 386(0)61 152 10 08

Izseljensko društvo Slovenija v svetu je prostovoljno združenje državljanov in je nastalo na pobudo potomcev katoliških izseljencev iz politične emigracije, ki živijo v Sloveniji, za medsebojno povezovanje in ohranjanje vezi s skupnostmi, iz katerih izhajajo. Društvo sodeluje z drugimi izseljenskimi skupnostmi po svetu, ki soglašajo z nameni Društva in jih lahko v domovini tudi zastopa. Izhajajoč iz lastnih izkušenj, Društvo pomaga Slovincem oziroma njihovim potomcem ob vrnitvi ali naselitvi v Sloveniji.

Za posebno nalogo si je Društvo zastavilo vzdrževanje stikov s slovenskimi izseljenci, njihovimi potomci ter pospeševanje sodelovanja med vsemi, ki se zavedajo svojega slovenstva. Zavzema se za uveljavljanje pravic in dolžnosti izseljencev, zdomcev ter njihovih potomcev v Republiki Sloveniji. Skrbi za obveščanje slovenske javnosti in državnih oblasti o izseljencih in s tem pomaga pri reševanju problemov svojih članov. V ta namen društvo vsako leto organizira Tabor za Slovence po svetu, kjer predstavniki slovenskih organizacij po svetu, predstavniki vlade in predstavniki civilnih družb v Sloveniji predstavijo svoje težave in rešitve za konkretne zadeve Slovencev po svetu. Lansko leto je bila tema tabora ugotovitev razlogov, zaradi katerih se Slovenci ne vračajo v domovino. Letos je društvo hotelo napraviti še en korak naprej in ponovno povabilo predstavnike Slovencev po svetu ter civilnih družb, da bi govorili o predlogih za splošni zakon za Slovence po svetu.

Izseljensko društvo Slovenija v svetu tudi svetuje izseljenskim rojakom in njihovim potomcem pri uveljavljanju njihovih pravic ter jim pomaga pri obiskih oziroma povratku v domovino. Sodeluje pri zbiranju zgodovinskega gradiva o slovenskem izseljenstvu in zdomstvu. Preučuje vsa vprašanja, ki so povezana z izseljenci in sodeluje z drugimi ustanovami, ki imajo podobne namene. Daje pobudo za zakonodajne rešitve tekočih problemov izseljenskih rojakov. Organizira kulturne prireditve ali na njih sodeluje. Društvo po potrebi tudi deluje kot založnik v skladu z veljavnimi predpisi.

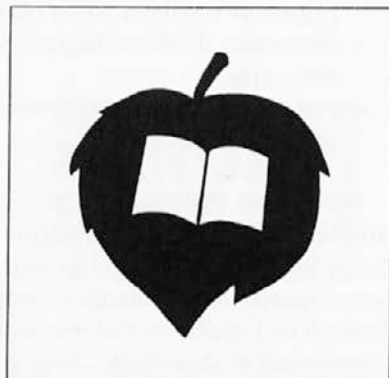
SLOVENSKI DOM KULTURNO PROSVETNO DRUŠTVO

Masarykova 13

ZAGREB

Hrvaška

tel., fax 385(0)41 42 19 85

KULTURNO PROSVETNO DRUŠTVO »SLOVENSKI DOM« Zagreb (v nadaljnjem besedilu Slovenski dom). Slovenski dom je prostovoljno Društvo in združuje zagrebške Slovence, ki jih je po zadnjem popisu iz leta 1991 bilo 7.464.

Slovenski dom v Zagrebu deluje kontinuirano od leta **1929**. Pri utemeljitvi so mu dali ime »Narodna knjižnica in čitalnica« oziroma popularno so ga klicali Nakić. Nekoliko let pozneje so mu spremenili ime v »Narodni dom« in s tem imenom je delovalo vse od začetka II. svetovne vojne, a od leta 1941–1945 so mu tedanje oblasti NDH prepovedale delo, toda Društvo ni prenehalo z delom, delovalo je ilegalno – pomagalo je pregnanim in pobeglim Slovincem in jih organiziralo. Takoj po končani II. svetovni vojni je Društvo ponovno javno delovalo in je leta 1946 spremenilo ime v Slovenski dom in pod tem imenom deluje vse do danes.

Slovenski dom v Zagrebu ima danes bogato kulturno in prosvetno dejavnost. Vsi njegovi načrti in programi izhajajo in temeljijo se na postavljenih ciljih:

- ohraniti slovensko identiteto,
- ohranitev in negovanje slovenske samozavesti,
- ohranitev, negovanje in širitev slovenskega jezika,
- ohranitev in negovanje slovenske naravne, kulturne in duhovne dediščine,
- ohranitev in razvoj že tradicionalno dobrih in prijateljskih odnosov med večinskim hrvaškim prebivalstvom.

Članstvo v Slovenskem domu je prostovoljno. Sedaj imamo registriranih okoli 800 aktivnih članov. Medsebojno povezovanje temelji na bogati kulturni in prosvetni dejavnosti: imamo 3 pevske zборе: ženski, mešani in pevski zbor Duhovne sekcije. Za seboj imajo številne nastope v Slovenskem domu, po Sloveniji in Hrvaški.

Organiziramo številna predavanja na različnih področjih, številne so prireditve in otvoritve razstav umetnikov raznih tehnik in stilov, literarne prireditve, koncerti, gostovanje slovenskih glasbenih in scenskih umetnikov, predavanja ambasadorjev, akreditiranih v Zagrebu, proslave državnih praznikov Slovenije ... Pomembno je poudariti, da Slovenski dom ima že več let tečaje slovenskega jezika, in sicer organiziran skozi dve skupini: začetni in nadaljevalni, itd.

Razen Slovenskega doma v Zagrebu na Hrvaškem sedaj delujejo še:

- Slovensko društvo Slovenski dom »Bazovica« Rijeka, Podpinjol 43. Društvo letos pripravlja proslavo 50 let obstoja.
- Slovensko društvo »Triglav« Split, Krešimirova 6. Društvo je letos proslavilo 5 let delovanja.
- Slovensko društvo »Dr. France Prešeren« Šibenik, Zvonimirova 77. Društvo deluje od meseca maja, letos.

Vsa naštetá slovenska društva na Hrvaškem povezuje Zveza Slovenskih društev na Hrvaškem s sedežem v Zagrebu na Masarykovi 13/I. Zveza deluje od januarja 1992. Zveza je krovna organizacija slovenskih društev na Hrvaškem, ki ima nalogo in cilj povezovanja, koordiniranja in usmeritve kulturne in prosvetne dejavnosti v slovenskih društvih na Hrvaškem. Celotna kulturna in prosvetna dejavnost oziroma koordinacija in usmerjenost te dejavnosti izhaja iz temeljnih usmeritev: ohranitev slovenske identitete, slovenske samozavesti, slovenskega jezika in celotne slovenske kulturne dediščine.

**NARODNI SVET
KOROŠKIH SLOVENCEV**
RAT DER KÄRNTNER SLOWENEN
10. Oktober-Strasse 25
9020 Celovec /Klagenfurt
Avstrija
tel. 43(0)4 63 51 25 28
fax 43(0)4 63 51 25 28-22

Ustanovitev in namen

Narodni svet koroških Slovencev je bil ustanovljen leta **1949** kot neodvisno združenje. Predstavlja reprezentativno, demokratično legitimirano narodnopolitično organizacijo koroških Slovencev. Njegov namen je, da zastopa politične, kulturne in gospodarske pravice in interese Slovencev na Koroškem. Zavzema se za samostojno politiko in dosledno podpira samostojno kandidaturo koroških Slovencev pri volitvah, predvsem na občinski in deželni ravni.

Največ zaslug za ustanovitev in uspešno delovanje Narodnega sveta si je pridobil dr. Joško Tischler (1902–1979), osrednja osebnost med koroškimi Slovenci in oče Slovenske gimnazije v Celovcu.

Sodelovanje organizacij

Narodni svet tesneje sodeluje z organizacijami in ustanovami, ki si prizadevajo za ohranitev narodnostne, jezikovne in kulturne identitete koroških Slovencev, med drugimi so to Enotna lista, Politično upravna akademija, Krščanska kulturna zveza, Slovenska gospodarska zveza, Skupnost južnokoroških kmetov, Mohorjeva in Koroška dijaška zveza.

«Naš tednik»

Narodni svet izdaja tudi tedenski časopis «Naš tednik», ki po vsebini in razširjenosti zavzema mesto glavnega slovenskega lista na Koroškem.

Demokratično zastopstvo

V luči sprememb v Evropi in demokratizacije v Sloveniji vidi Narodni svet potrebo in možnost za premaganje zastarelih zastopstvenih struktur in taborskega mišljenja v slovenski manjšini na Koroškem, zato se zavzema za vzpostavitev skupnega, od članov narodne skupnosti neposredno in demokratično izvoljenega pluralno sestavljenega zastopstva koroških Slovencev z javnopravnim statusom in se zavzema za doseglo zajamčenega manjšinskega mandata v Koroškem deželnem zboru.

Zbor narodnih predstavnikov

Ker Avstrija takega zastopstva doslej ni uredila, se je Narodni svet odločil za temeljito organizacijsko prenovu. Kot nadstrankarska in ideološko nevezana organizacija se je odprl vsem koroškimi Slovincem in jim leta 1995 prvič omogočil, da so svoje zastopstvo na demokratičnih volitvah neposredno izvolili. Od 6094 oseb, ki so bile vpisane v volilne sezname, se jih je 75 % udeležilo volitev in izvolilo 60-članski Zbor narodnih predstavnikov, takorekoč parlament koroških Slovencev, v posebnem postopku pa tudi predsednika organizacije, in sicer Nantija Olipa, podžupana občine Sele.

Člen 7 - manjšinske pravice

Člen sedem Avstrijske državne pogodbe iz leta 1955, ki ureja manjšinske pravice, še ni izpolnjen. To velja predvsem za dvojezično vzgojo v ustanovah otroškega varstva, ustrezno medijsko oskrbo s celodnevним radijskim programom in z dnevnimi televizijskimi oddajami v slovenščini, pa tudi glede upoštevanja slovenščine kot uradnega jezika in za dvojezične krajevne napise.

Narodni svet je zato skupno z organizacijami drugih narodnostnih manjšin v Avstriji izdelal in predložil osnutek Temeljnega zakona o narodnih skupnostih, s katerim bi bile odpravljene vse omejitve in pomanjkljivosti pred dvajsetimi leti sprejetega Zakona o narodnih skupinah v Avstriji.

Narodnostne manjšine v Evropi

Narodni svet je član Centra avstrijskih narodnih skupnosti na Dunaju, Avstrijskega komiteja Evropskega biroja za manj razširjene jezike in Federalistične unije evropskih narodnostnih skupnosti in je tako vključen v široko mrežo narodnostnih organizacij v Avstriji in Evropi. V tej zvezi prispeva h krepitvi sodelovanja in solidarnosti med narodnostnimi manjšinami in aktivno podpira prizadevanja za vzpostavitev in uveljavljanje evropskih standardov za zaščito in pospeševanje narodnostnih manjšin.

Koroški Slovenci - Slovenija

Koroški Slovenci smo del slovenskega naroda. Imamo z njim skupni slovenski jezik, skupno kulturo in zgodovinsko zavest. Če hočemo preživeti kot slovenska narodna skupnost, moramo gojiti tesne stike s slovenskim narodom in njegovo suvereno državo.

SLOVENSKI
 NARODOPISNI INŠTITUT
 URBAN JARNIK
 V CELOVCU

10. Oktober-Strasse
 A - 9020 Celovec/Klagenfurt
 Avstrija
 tel. 43(0)4 63 51 62 43
 fax 43(0)4 63 50 23 79

Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik se tako imenuje po podeželskem kaplanu, priljubljenem župniku ter borbeni osebnosti literarnega in narodnega prepoda. Urban Jarnik je bil rojen 11. maja 1784 na Potoku v šentštefanski fari v Ziljski dolini. Po mašniškem posvečenju je služboval kot kaplan. Leta 1818 je prevzel župnijo Šmihel na Gosposvetskem polju, leta 1827 pa v Blatogradu, kjer je deloval do smrti leta 1844.

Jarnik se je začel ukvarjati s publiciranjem že kot kaplan, ko je 1814 izdal prvo slovensko knjigo za mladino. Kot kaplan v Čajnc̄ah in Podkrnosu je pisal pesmi. Kot župnik v Šmihelu na Gosposvetskem polju pa je že poučeval koroško zgodovino. Med drugim je pisal tudi o avtohtonosti Slovencev na Koroškem. Z razpravo *Andeutungen über Kärntens Germanisierung* je podal prvo zgodovinsko in družbeno analizo vzrokov za nazadovanje slovenskega življa na Koroškem. S to razpravo pa je izzval zahrbtno in pritlehno gonjo Slovencev nenaklonjenih strokovnih in političnih krogov. Bržkone se je tudi zato začel ukvarjati predvsem z jezikoslovjem. Leta 1842 je v Vrazovem glasilu *«Kolo»* objavil prvo dialektološko razpravo o koroških slovenskih narečjih z naslovom *«Bild des slovenschen Dialects in Kärnten»*.

Pod vplivom prijateljstva z Vrazom, Sreznjevskim in še nekaterimi drugimi osebnostmi tistega časa se je začel ukvarjati tudi z narodopisjem. Leta 1813 je objavil v Cariniji prvi narodopisni članek o Ziljanih in njihovih šegah, o slovenskih sibilah ali žalikženah, pisal je tudi o slovenskih starosvetnostih.

V spoštljiv spomin na velikega rojaka je Krščanska kulturna zveza na seji dne 29. 10. 1991 sklenila, da se ustanovi Slovenski narodopisni inštitut kot posebna organizacijska enota v okviru KKZ. Odbor Krščanske kulturne zveze je dne 2. 3. 1992 sprejel pravilnik Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik.

Z dosedanjo in načrtovano dejavnostjo Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik se uresničuje njegov namen in njegove naloge: Slovenski narodopisni inštitut je znanstvena ustanova za preučevanje preteklega in današnjega načina življenja in kulture koroških Slovencev. Organizira in koordinira raziskovalna dela na narodopisnem področju. Skrbi za zbiranje, dokumentiranje, raziskovanje in publiciranje narodopisnega gradiva.

PAPEŠKI
SLOVENSKI
ZAVOD

Via Appia Nuova, 884

00178 Roma

Italija

tel. 39(0)67 18 47 41

fax 39(0)67 18 46 11

SLOVENIK

Na pobudo p. Antona Prešerna, D. J., je škof Anton Vovk prosil Sveti sedež, naj ustanovi, podobno kot pri drugih narodih, v Rimu Slovenski zavod. Janez XXIII je ugodil škofovi prošnji in je dne 22. novembra 1960, na praznik sv. Cecilije, ustanovil Slovenski zavod. Čez pet let, 21. marca, Sveti sedež odobri Slovenikov statut in pravilnik. Papež Pavel VI. dopolni ustanovitveno delo in ga povzdigne 23. maja 1973, ob prisotnosti vseslovenskega romanja, v Papeški slovenski zavod. Papež Janez Pavel II. dopolni ustavni proces Zavoda in ga 22. novembra 1990 osebno obišče, kot opozori romarja pri vratih latinsko-slovenski napis: »Janez Pavel II. me je obiskal in me blagoslovil«.

Papeški slovenski zavod, ki ga v vsakdanji uporabi na kratko imenujemo Slovenik, je visoko akademski inštitut, ki sprejema duhovnike za višje univerzitetne študije na papeških rimskih univerzah, torej za magisterije in doktorate, ko so prej že dosegli po najmanj šestletnem univerzitetnem študiju prvo akademsko priznanje.

Slovenik organizira vsako leto znanstvene simpozije, kjer slovenski zgodovinarji že petnajstkrat razpravljajo na podlagi arhivov Ljubljane, Maribora, Kopra, Gorice, Dunaja, Celovca, Gradca in Vatikana, o izrazitih zgodovinskih osebnostih slovenske zgodovine in jih izdajo v teku leta v zbornikih.

V Sloveniku je sedež slovenske župnije v Rimu s podružnico pri Loretski Materi božji na Foro Traianu, kjer že desetletja deluje združenje vernikov v Bratovščini Anton Martin Slomšek, in ima dve grobnici na rimskem pokopališču Prima Porta.

1978 so slovenski univerzitetni profesorji na papeških univerzah ustanovili Slovensko teološko akademijo, katere predsednik je rektor Slovenika. Akademija si je zadala nalogo, da bo po vatikanskih arhivih iskala in objavljala naše slovenske dokumente in z Zavodom organizirala letne znanstvene simpozije. Da Akademija pridno dela, dokazuje dejstvo, da je do sedaj objavila nad dvajset knjig.

Številni romarji, ki z leti stalno naraščajo, dobijo v Zavodu navodila za obisk na papeških avdiencah in tudi napotke za ekonomsko bivanje. Slovenik je pravočasno priskrbel v slovenščini informativni tisk za naše romarje: Rim in Vatikan, Sveta dežela, Assisi, Montecassino in Katakombe. Tako postane slovenskemu obiskovalcu Rim bolj dostopen in odprt.

Vse poti vodijo v Rim. To velja tudi za naše rojake, ki v Papeškem slovenskem zavodu dobijo najlažje in najhitreje vse informacije o Rimu.

SLOVENSKI RAZISKOVALNI INŠTITUT

ISTITUTO SLOVENO
DI RICERCHE

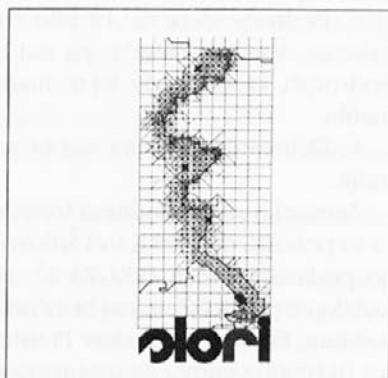
Via Carducci 8

34133 TRST/TRIESTE

Italija

tel. 39(0)40 63 66 63

fax 39(0)40 36 93 92

Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI, ustanovljen leta **1974**.

Že v prvi polovici šestdesetih let se je začela širiti znotraj slovenske narodne skupnosti v Italiji potreba po ustanovi, ki bi nudila gradivo, analize ter študije tako za politične in strokovne razprave o njenem manjšinskem položaju kakor tudi za načrtovanje njenega razvoja na kulturnem, političnem in gospodarskem področju.

Že od prvih povojnih let si je namreč narodna skupnost prizadevala, da bi dosegla čim boljše opredelitve pravic v okviru vsedržavne in deželne zakonodaje, v vedno večji meri pa se je ta potreba pokazala na vseh tistih področjih, ki so zahtevala tehtnejšo in temeljitejše poznavanje lastnih možnosti za organiziranje, ohranjanje in razvoj manjšinskega tkiva. Poleg tega je želja in zahteva po oblikovanju ustanove, ki bi strokovno raziskovala manjšinsko problematiko, izvirala iz težnje, da bi bila slovenska narodna skupnost v Italiji subjekt tudi na tem področju. Edino manjšinska raziskovalna ustanova bi se namreč lahko v zadostni meri posvečala razvejani in kompleksni problematiki, s katero se je morala soočiti, obenem pa bi lahko pri raziskovalni dejavnosti v največji možni meri upoštevala namere in cilje lastne skupnosti. V vodilnih strukturah manjšine se je čedalje bolj širilo in utrjevalo prepričanje, da mora slovenska narodna skupnost imeti takšno ustanovo, ki se bo lahko hitro odzvala na dinamičen proces dogajanj in ga analizirala ter tako odgovarjala na izzive in spremembe v širšem in ožjem okolju ter v svoji sredini.

Prvi osnutki raziskovalne ustanove, kot izhaja iz arhivov, segajo v sredino sedemdesetih let. Osnovne smernice, ki bi bile ključnega značaja za raziskovalno ustanovo v specifičnih razmerah, v katerih živi slovenska narodna skupnost v Italiji, so bile:

1. Inštitut naj bi bil enoten in odprtega značaja; k sodelovanju naj bi pritegnil strokovnjake, ki bi pomagali doseči zastavljene cilje in bi zbirali gradivo, izdelovali analize in jih objavljali; rezultati dela pa ne bi bili namenjeni samo manjšini, temveč tudi vsem njenim sogovornikom.

2. Gradivo naj bi pomagalo reševati odprta aktualna vprašanja Slovencev v Italiji; za zgodovinsko problematiko naj bi skrbel tedaj že ustanovljeni Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu. Ko se je na manjšinski politični sceni po letu 1970

postavilo v ospredje vprašanje globalne zakonske zaščite, je bilo jasno, da bo Inštitut moral opraviti pomembno delo tudi ob tem vprašanju.

3. Področje dela naj bi bilo čim širše tako glede na sektorje kot na probleme in zahteve. Vsaj na začetku pa naj bi največ pozornosti namenili za raziskave na tistih področjih, ki so bila doslej najmanj obdelana, v prvi vrsti družbenogospodarski problematiki.

4. Delovanje Inštituta naj bi pokrivalo celotno narodnostno ozemlje Slovencev v Italiji.

Zamisel o raziskovalnem inštitutu se je začela uresničevati v letih 1972-73, ko je skrb za to pobudo prevzel Karel Šiško. Na IX. rednem občnem zboru Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ) 12. decembra 1972 je bil najprej ustanovljen referat za raziskave pri SKGZ, ki naj bi v čim krajšem času dokončno izpeljal zamisel o ustanovitvi inštituta. Stekle so nekatere raziskave, predvsem pa evidentiranje kroga sodelavcev, ki naj bi tvorili osnovo za ustanovitev raziskovalnega inštituta.

Bližnja mednarodna manjšinska konferenca, ki je zahtevala močno in strokovno kvalificirano prisotnost Slovencev, je pospešila zadnje priprave. Izbrano je bilo tudi dokončno ime: SLOVENSKI RAZISKOVALNI INŠTITUT (Slori).

21. junija 1974 je bil Slori formalno ustanovljen.

Delo se je začelo s majhnim številom osebja v nič manj skromnih prostorih. Vloga zaposlenih na Sloriju je bila v tem prvem obdobju izrazito usklajevalna. Treba je bilo organizirati in usklajevati delo aktivnih članov ter širšega kroga univerzitetnih in srednješolskih sodelavcev. S temi silami se je Slori julija 1974 predstavil na mednarodni manjšinski konferenci v Trstu s 15 referati in tremi obsežnimi publikacijami v več jezikih.

Zdelo se je, da je delo dobro zastavljeno, čeprav je poleg že omenjenih problemov kazalo, da bo Slori lahko računal na omejena denarna sredstva, dokler ne bo dosegel, da ga bodo javne ustanove priznale. Sile, ki so verjele v pomen Slorijeve vloge, v prvi vrsti Slovenska kulturno-gospodarska zveza, so ga pozneje vseskozi tudi podpirale in mu omogočale delovanje. Šest mesecev po ustanovitvi je Slori na prvem rednem občnem zboru potrdil veljavnost svojih izhodišč ter zarisal zahteven program.

Januarja 1976 je začel delovati sedež v Gorici, septembra istega leta pa tudi sedež v Čedadu. Zaradi članov in obravnavane problematike je Slori že v tem kratkem času dosegel, da se je slovensko narodno ozemlje od Kanalske doline do Milj obravnavalo kot celota.

Maja 1977 je bila otvoritev novih prostorov osrednjega tržaškega sedeža, s čimer se je zaključilo prvo triletno obdobje Slorijevega obstoja. Oktobra 1983 je ustanovil podružnico v Kanalski dolini.

Potem, ko so se ustanovili in razvili pokrajinski sedeži Slorija in se je s tem povečalo število uslužbencev, se je težišče raziskovalnega dela preneslo s širšega članstva na krog stalnih raziskovalcev. Izvedba prvih širših študijskih srečanj je bila izraz potrebe, da se izpolnijo nekatere večje vrzeli v poznavanju lastnega obstoja.

V tem času je Slori začel prejemati tudi prva naročila za raziskave. Poudariti pa je treba, da je prejemal naročila za raziskovalne naloge bodisi iz krogov Evropske gospodarske skupnosti bodisi od manjših krajevnih uprav; Dežela, Pokrajina in večje občine še zmeraj niso bile pripravljene dati Sloriju priznanja za že opravljeno delo, prav tako ne podpore za njegovo družbeno vlogo ter nadaljnji razvoj.

V začetku leta 1982 je Slori prizadel težak udarec: nenadoma je umrl njegov ravnatelj Karel Šiško, ki je od vsega začetka največ prispeval k njegovi zasnovi, uresničitvi in

delu. Funkcijo ravnatelja je prevzel Darko Bratina, ki je postopoma skušal reorganizirati delo z uvajanjem novega načina ali nove -filozofije- raziskovalne dejavnosti. Nova zamisel raziskovalnega dela je temeljila na tem, da bi se vsak raziskovalec specializiral v svoji stroki, v okviru programske usmeritve strokovno-raziskovalne dejavnosti ustanove pa so bili predvideni trije nivoji:

- bazične raziskave, to je raziskave pretežno teoretične narave;
- uporabne raziskave, to je širše in pomembnejše raziskave, ki bi bile v splošno korist manjšinske skupnosti;
- »hitra pomoč«, to je manjše raziskave, ekspertize in podobno, kot odgovor na povpraševanje ustanov, organizacij itd.

Sredi osemdesetih let je Slori kljub prostorskim in finančnim omejitvam usmeril svoje napore tudi v modernizacijo raziskovalne infrastrukture: pospešil je obogatitev specializiranega knjižnega in revijalnega fonda, preuredil nekatere prostore, uvedel računalniško opremo ter bolj funkcionalno organizacijsko in upravno poslovanje.

Ob koncu 80. let se je pokazala na eni strani vrsta dosežkov in za Slori pomembnih dogodkov, ki so mu pomagali pri uveljavitvi v kulturno-znanstvenem prostoru v ožjem in širšem kontekstu, na drugi strani pa je naraščal finančni pritisk ter negotovost, ki sta zajela večino kulturnih ustanov slovenske narodne skupnosti v Italiji. To je privedlo ob prehodu v devetdeseta leta do tega, da je bil Slori prisiljen odpustiti vrsto izoblikovanih raziskovalcev in drugih sodelavcev.

Slori je od vsega začetka skrbel za izpopolnjevanje mladine na raziskovalnem, pa tudi na drugih področjih. Organiziral je vrsto seminarских srečanj, poleg tega pa je potrebno poudariti plodno sodelovanje z Narodno in študijsko knjižnico v Trstu pri organizaciji Mladinskih raziskovalnih taborov od leta 1980. Slori je tudi nudil pomoč študentom pri njihovih raziskavah in diplomskih nalogah. Znotraj Inštituta je potekala hkrati precejšnja prevajalska dejavnost.

Slovenski raziskovalni inštitut je prešel v obdobje, ko je postal tudi za širšo javnost priznana raziskovalna ustanova. Vzpostavil je stike in sodelovanje z vrsto znanstvenih in raziskovalnih ustanov ter univerz. V začetku leta 1991 je podpisal konvencijo o sodelovanju s Tržaško univerzo. Tudi Dežela Furlanija-Juljska krajina mu je končno izrazila priznanje s tem, da ga je vključila v seznam raziskovalnih ustanov, financiranih iz sklada, ki ga je predvideval Osimski sporazum za kulturno obmejno delovanje.

Končno je leta 1991 Dežela odobrila zakon za obmejna območja za triletje 1991/93, ki je predvideval financiranje Slorija iz državnega sklada.

Glede na zadnje obdobje je treba še omeniti dejstvo, da se je Slori vključil v Svet slovenskih organizacij (SSO), tako da mu tudi ta krovna organizacija poleg Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ) pomaga pri plodnejšem povezovanju z manjšinskim prostorom v Italiji in pri premagovanju ovir, ki se pojavljajo v sklopu njegovega delovanja.

V teh dvajsetih letih je bilo opravljenih mnogo nalog. Z opravljenim delom so postale jasnejše tudi raziskovalne potrebe slovenske narodne skupnosti in rešitve organizacijskih problemov, s katerimi se mora soočiti manjšinski raziskovalni inštitut. Skratka, izoblikovala se je naša izvirna raziskovalna kultura, podlaga za nadaljnji razvoj raziskovalne dejavnosti med Slovenci v Italiji.

SVET
SLOVENSКИH
ORGANIZACIJ

Donizetti 3

TRST/TRIESTE

Italija

tel. 39(0)40 37 08 46

fax 39(0)40 63 33 07

SSO

Svet slovenskih organizacij (SSO) je krovna organizacija deželnega značaja na podlagi slovenstva in demokracije. Glavni sedež ima v Trstu, pokrajinska sedeža pa ima še v Gorici in v Čedadu za Videmsko pokrajino

SSO je bil ustanovljen **16. decembra 1976**. Povezuje kulturne, prosvetne in druge organizacije in skupine. Trenutno šteje 19 članic na Tržaškem, 12 na Goriškem in 6 na Videmskem.

«Cilj Združenja je ohranitev in razvoj slovenske skupnosti v Italiji v vseh vidikih političnega, socialnega, kulturnega, športno-rekreacijskega, ekonomskega in znanstvenega življenja na temeljih ideološkega pluralizma, demokracije in avtonomije.»

«Združenje koordinira dejavnost organizacij in ustanov članic in predstavlja njihove skupne interese v vseh forumih in na vseh ravneh.»

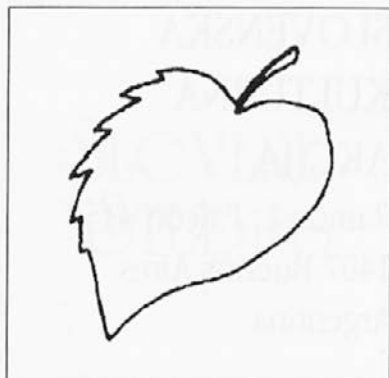
«Pospešuje ustanavljanje društev, fundacij, ustanov, institucij, zadrug in družb...»

Združenje povezuje in usklajuje delovanje članic in jih zastopa na vseh državnih forumih tako v Italiji kot v Sloveniji.

Redni občni zbori združenja so vsaka tri leta. Na njih izvolijo izvršni odbor, nadzorni odbor in rabsodišče. Vsaj dvakrat letno se sestane svet združenja, ki ga sestavljajo izvršni odbor in po en predstavnik za vsako članico.

ZVEZA
SLOVENCEV NA
MADŽARSKEM

Deák u. 17
9970 Monošter/Szentgotthárd
Madžarska
tel. 36(0)94 38 02 08

Zveza Slovencev na Madžarskem je bila ustanovljena **27. oktobra 1990** na Gornjem Seniku in ima sedež v Monoštru (Szentgotthárd). Kulturne in politične interese Slovencev na Madžarskem je med 1947 in 1990 zastopala Demokratična zveza južnih Slovanov na Madžarskem - s sedežem v Budimpešti. Ta je imela od leta 1972 tudi slovenskega referenta. Med 1986–1990 je delovala slovenska sekcija Zveze v Monoštru.

Od leta 1994 deluje slovenska krajevna samouprava na Gornjem Seniku, v Števanovcih in Andovcih. Slovenska manjšinska samouprava pa na Verici, Dolnjem Seniku in Slovenski vesi. Slovenske prebivalce vasi Sakalovci zastopa elektor v Državni slovenski manjšinski samoupravi s sedežem na Gornjem Seniku.

Omenjene organizacije pomagajo šolam pri njihovi slovenski vzgojno-izobraževalni dejavnosti, skrbijo za ohranjanje svojstvene narodnostne kulture. V njihovi organizaciji in z njihovo podporo deluje slovenska folklorna skupina, gledališka družina, pevski zbor, lutkovna skupina, ljudski ansambel. Podpirajo tudi delo kulturnih domov in knjižnic. Izdajajo slovenski letopis (Slovenski koledar) in dvotednik Porabje ter tudi leposlovne in znanstvene publikacije (npr. novele, frazeološki slovar, etnološki slovar, učbenik slovenščine). Podpirajo občasne razstave slovenskega Muzeja Avgusta Pavla v Monoštru. Prizadevajo si za izgradnjo Slovenskega informativnega in kulturnega centra v Monoštru, kjer bi delovala tudi prva samostojna radijska postaja porabskih Slovencev. Trenutno oddaja Madžarski radio tedensko 25-minutni slovenski program, Madžarska televizija pa 25-minutni spored vsak drugi teden.

SLOVENSKA
KULTURNA
AKCIJA

Ramón L. Falcón 4158
1407 Buenos Aires
Argentina

Slovensko kulturno akcijo je ustanovila 20. februarja **1954** v Buenos Airesu skupina kulturnikov in političnih emigrantov, ki jih je usoda diaspore po drugi svetovni vojni vrgla v svet. Večina le-teh se je zatekla v Argentino, ki je bila takrat manj zahtevna za fizično in starostno kvalifikacijo imigrantov. Skupina kakih sto Slovencev je že takoj po naselitvi v letu **1948** začel na ta ali drug način kulturno delovati. Šest let kasneje so se povezali v skupni organizem, ki naj bi jim v tujem okolju in brez vsake domovinske podpore dajal zatočišče in moralno podporo pri nadaljnjem ustvarjanju. Povezali so se medtem tudi z mnogimi ustvarjalci, razpršenimi po šestnajstih deželah petih kontinentov.

Glavni pobudniki za ustanovitev SKA so bili predvsem: publicist R. Jurčec, misijonar L. Lenček, prof. A. Geržinič, pisatelj Z. Simčič, in profesor M. Komar. Na ustanovnem sestanku so se tem pridružili še M. Marolt, F. Ahčin, N. Jeločnik, P. Verbič, J. Krivec in M. Willenpart, kasneje pa še T. Debeljak, M. Gogala, V. Brumen, S. Kociper, B. Remec, I. Lenček, B. Fink, F. Papež in še mnogi drugi. Iz ostalih dežel so pričeli sodelovati F. Dolinar, F. Rode, K. V. Truhlar, R. Vodeb, V. Beličič, M. Jevnikar (iz Italije); V. Kos (Japonska); R. Ložar, K. Mauser, T. Arko, F. Gorše, M. Javornik, R. Lenček, J. Velikonja (ZDA); L. Detela in V. Ošlak (Avstrija); M. Savinšek in J. Zorc (Francija); S. Rapotec (Avstralija), L. Sirc (Anglija), B. Sušnik (Paragvaj) itd.

Po ustanovnem razglasu se je SKA »osnovala z namenom, da pospešuje in posreduje kulturne stvaritve, zlasti slovenske. Pri tem ji je vodilo najvišja kakovost, ki je dosegljiva«. S pravilnikom je določila, da je »organizacija slovenskih zamejskih in zdomskih kulturnih delavcev, ki žele z ustvarjalnim in posredovalnim delom pomagati pri ustvarjanju in širjenju kulturnih vrednot, posebno slovenskih. Idejni temelj organizacije je naravni etični zakon, potrjen in izpopolnjen po krščanskem svetovnem nazoru.«

SKA je osnovana na devetih odsekih: družbeni, filozofski, glasbeni, gledališki, likovni, literarni, prirodoslovno-znanstveni, teološki in zgodovinski. Njeno delovanje pa se izraža na treh temeljnih področjih: 1. Periodika: revije Meddobje (povprečno štiri številke letno ter bilten Glas SKA (šest do osem številke letno); 2. knjižne izdaje (doslej izdanih okrog 90 knjig); 3. Kulturne prireditve: predavanja, gledališke predstave, koncerti, likovne razstave (celotno število 540 prireditev v 43 letih).

THE SOCIETY FOR SLOVENE STUDIES

AMERIŠKA DRUŽBA ZA
SLOVENSKE ŠTUDIJE V ZDA
IN V KANADI

Prof. dr. Rado L. Lencek
Institute on East Central Europe
Columbia University
NEW YORK, N.Y. 10027, USA
Fax: 1 212 749-1002

SLOVENE
STUDIES

The Society for Slovene Studies (SSS) - Ameriška Družba za slovenske študije je nepridobitna ameriška znanstvena ustanova, posvečena gojitvi tesnega sodelovanja med ameriškimi slovenisti in pospeševanju slovenske jezikoslovne, literarne in kulturne problematike na ameriških univerzah in na rednih letnih znanstvenih konvencijah ameriških ustanov kot **The American Association for the Advancement of Slavic Studies, Inc.** (AAASS = Ameriško združenje za pospeševanje slovanskih študij) in **The American Association of Teachers of Slavic and East European Languages** (AATSEEL = Ameriško združenje učiteljev slovanskih in vzhodnoevropskih jezikov) - in za pripravljane znanstvenih del slovenske jezikoslovne, literarne in kulturne problematike za revialno in knjižno objavo v ameriških strokovnih in znanstvenih publikacijah.

Člani **The Society for Slovene Studies** lahko postanejo umski delavci, ki se zanimajo za kateri koli vidik kulture in znanstvenega obravnavanja Slovenije in Slovencev, raziskovalci slovenskega jezika, književnosti, zgodovine in kulture, visokošolci in študentje slovenskega jezika - in vsi oni, ki bi finančno, z volili, darili ali drugače želeli podpreti znanstveno delovanje ameriške Družbe za slovenske študije.

Ustanovljena v New Yorku leta 1973 kot Družba akademsko izobraženih ameriških Slovencev za pospeševanje slovenskih študij v Združenih državah, je **The Society for Slovene Studies** danes mednarodno priznано združenje znanstvenikov anglo-ameriškega sveta, ki se zanimajo za preučevanje slovenske kulture in za pospeševanje ter poglobljanje zanimanja za slovensko kulturo v svetu. Prva organizacijska baza Družbe za slovenske študije je bila na Inštitutu za vzhodno-centralno Evropo na **Columbia University in the City of New York** (1973-1983); njen drugi operacijski sedež je bil na Centru za slovanske in vzhodnoevropske študije na **Ohio State University** (1983-1990), njena tretja baza na Ruskem in vzhodnoevropskem Inštitutu in Oddelku za slovanske jezike in književnost na **Indiana University** (1990-1995). Od 1996 dalje je organizacijska baza Družbe za slovenske študije na Oddelku za moderne jezike in primerjalne študije na **The University of Alberta**, v Edmontu (Alberta, Kanada). Od leta 1976 je **The Society for Slovene Studies** članica ameriške znanstvene ustanove **American Association for the Advancement of Slavic Studies** (AAASS) in sodelu-

je na njenih nacionalnih in internacionalnih konvencijah. Leta 1889 je **The Society for Slovene Studies** dobila svoj **Center for Research and Documentation** na **Inštitutu za Vzhodno-Centralno Evropo na Columbia University in the City of New York**; z letom 1991 je SSS postala tudi izredna članica Ameriške zveze učiteljev slovanskih in vzhodnoevropskih jezikov (AATSEEL) in sodeluje na njenih vseameriških konvencijah.

Prve publikacije SSS so bile: njen **SSS Newsletter** (1973–1978) in štiri zborniki znanstvenih razprav **Papers in Slovene Studies** (1975–1978). Od 1979 dalje SSS izdaja svojo znanstveno revijo **Journal of the Society for Slovene Studies**, v kateri objavljajo tudi člani **Society for Slovene Studies** iz Slovenije, ki se v zadnjih letih vse pogosteje udeležujejo vsakoletnih konferenc **SSS** in Ameriškega združenja za pospeševanje slovanskih študij v Združenih državah (AAASS). Od 1978 dalje **SSS** tudi izdaja svoj polletni bilten **SSS Letter** in občasne zvezke **SSS Documentation Series**. **The Society for Slovene Studies Research and Documentation Center** (Institute on East Central Europe, Columbia University in the City of New York) je leta 1995 izdal drugo revidirano izdajo knjige **Who's Who of Slovene Descent in the United States**, ki sta jo pripravila Joža Velikonja in Rado L. Lencek.

Program konvencij AAASS 1997 v Seattlu (zvezna država Washington) je obsegal štiri sekcije s slovensko tematiko: **Slovenska emigracija v Evropi; Vidiki slovenskih mednarodnih odnošajev; Slovenska književnost v angleških prevodih; Slovensko jezikoslovje**.

V teku so tudi priprave na proslavo petindvasetletnice delovanja **Society for Slovene Studies** (1973–1998), kateri bodo v septembru 1998 posvečene sekcije **Society for Slovene Studies** na konvenciji AAASS v Boca Raton na Floridi in v decembru 1998 na konvenciji AATSEEL v San Franciscu (California).

DRUŠTVO PLANINKA

S.A.A. Planinka

146 Redland Bay Rd.

Cornubia Qld. 4130

Avstralija

tel. 61(0)7 287 61 32

Tukajšnji rojaki so se začeli na sestankih in v privatnih domovih zbirati že leta **1952**, kjer so bile prve priprave za slovenski večer s plesom. Prireditveni odbor je zbiral in iskal svoje rojake po jugoslovanskih klubih in jih seznanjal s slovensko družbo. Leta **1955** je bilo ustanovljeno društvo Planinka s sprejetimi pravili in novim odborom. Na vseh prireditvah je bila razobešana slovenska zastava brez zvezde, kar je značilno za našo skupnost, ki je za časa komunizma hotela ohraniti samostojnost, četudi za ceno samovoljne izolacije. Društvo je leta 1977 kupilo zemljišče, ki mu še danes pravimo »hribček«, kjer smo leta 1985 zgradili slovenski dom, ki se je z leti dopolnjeval. Na hribčku stoji tudi lepo slovensko znamenje Marije Pomagaj z vzdanimi ploščami imen pokojnih rojakov Kraljičine dežele Qld-a, ki se tudi dopolnjujejo z novimi imeni. Poleg slovenskega doma stoji pokrito tristezno balinišče, ker je balinanje naš najljubši šport. Društveni prostori so odprti vsako prvo in tretjo nedeljo v mesecu. Članov je okoli 60. Leta 1981 je Društvo organiziralo slovensko šolo. Pouka se je udeležilo 11 otrok in je trajal eno leto. Predsednik društvenega U.O. je Vinko Čoper, podpredsednik Edo Andlovec, tajnica Albina Vah, blagajničarka Ivica Mitič in načelnik balinarjev Andrej Kirn. Naslov: S.A.A. Planinka 146 Redland Bay Rd. Cornubia Qld. 4130.

Radio 4 EB.

Slovenske radijske postaje so v Brisbanu že od leta 1979. Enourni program je ob sobotah zvečer. Več let je bil program tudi ob sredah, kar pa je bilo prenaporno. Vse delo je kot pri Društvu brezplačno. Poleg oddaj pa je treba sodelovati še pri vzdrževanju radijske postaje. Približno število poslušalcev je 300–600. Menjavajoči uredniki slovenskih oddaj so: Marica Podobnik, Anica Cuderman in Jože Vah. Konviner Robert Bizjak, tajnik Mirko Cuderman in blagajničarka Francka Barbis.

Naslov: Slovenian Radio Group 4 EB, P.O.Box 7300, East Brisbane 4169.

Slovenski narodni svet

Ustanovljen je bil leta 1990. Največji pomen združenja je prišel do izraza ob osamosvojitvi Slovenije. SNS Qld. je močno agitiral ob času plebiscita. Takoj, ko je bila

proglašena samostojnost, smo za popularizacijo nove Slovenije, prvi v Avstraliji priredili proslavo in povabili televizijske in časopisne novinarje in jih seznanili z novo Slovenijo. Bili smo uspešni, saj so TV poročila že isti dan uporabila našo proslavo po celi Avstraliji. Ob napadu na Slovenijo smo skupno s Hrvati demonstrirali v centru mesta Brisbane, kjer je bila zelo velika udeležba s številnimi gesli. Pisali smo protestna pisma vsem vodilnim in lokalnim zastopnikom tukajšnje vlade in časopisom ter jih seznanjali z našim položajem. Organizirali in odposlali smo nabirko za pomoč Sloveniji in beguncem.

Slovinci zunaj Brisbana

V drugih delih Qlda. in N. T. je premalo rojakov, da bi se organizirali v skupnost, razen na Zlati Obali, kjer že peto leto deluje **Gold coast bocce club Lipa**.

Snovanje Slovenske skupnosti v Brisbanu

Brisbanska Slovenska skupnost praznuje letos že visoke jubileje. Prilagam nekaj podatkov, ki bodo verjetno zanimali ne samo starejše rojake, ampak vse, ki se zanimajo za zgodovino slovenstva v Avstraliji.

G. Janez Primožič piše v društvenem glasilu Okrožnice:

Pred ustanovitvijo Planinke je bilo že več poskusov, da se tukajšnji Slovenci združijo v skupnost. Tako je bilo na sestanku dne 27. oktobra 1952 na domu pokojnega g. Cirila Vuga sklenjeno, da se z dosedanjimi prostovoljnimi prispevki priredi prvi Slovenski večer. Ta zamisel je bila uspešna s končnim dobičkom.

Jože Košorok pa poroča: 25. 7. 1954 se je zbrala skupina slovenskih rojakov pri Janezu Primožiču z namenom, da se ustanovi društvo v Brisbanu. Navzoči so bili: Ciril Vuga, Janez Primožič, Jože Košorok, Josip Fon, Stanko Sivec in Martin Šilec. Mesec dni pozneje smo zvedeli za Plutove v New Farm in jih povabili v sodelovanje. Z veseljem so se odzvali in odslej prevzeli glavno delo.

Zbrali smo se kakor omenjeno in ustanovili pripravljalni odbor, sami delavci in obrtniki. Janez Primožič je bil edini z ekonomsko srednjo šolo, ki je vedel, kako se sestavi odbor. Za predsednika sem predlagal Cirila Vugo, ki je z obotavljanjem sprejel, saj ni bilo kaj izbirati. Za tajnika Janeza Primožiča, za blagajnika so postavili mene. To je bil pripravljalni odbor, ki naj bi organiziral prvo večjo družabnost Slovencev v Brisbanu. Zato smo najeli malo sobo ob BAFS dvorani v prvem nadstropju na George St. Tone Kranjc je priskrbel pivo in klobase -kranjske-, ki so jih že takrat prodajali v Brisbanu, vendar ne tako dobre kot v Sloveniji. Za ples je poskrbel Stanko Smrdelj s svojo harmoniko. Jaz pa sem posodil radiogramofon in slovenske plošče. Na vratih pa naj bi dve dekleti pripenjali gostom rožmarinovo vejico s slovenskimi barvami, in pa seveda z vstopnino naj bi pokrili stroške večera. Predlog je tudi bil, naj bi za denar imeli še nadzorni odbor, v katerem so bili Stanko Sivec, Martin Šilec in Josip Fon.

Ko harmonikar ni mogel več igrati, smo plesali na plošče. Od nekod je prišel Legiša, ki je bil odlični harmonikar in nam še nekaj časa igral. Po zabavi je odšel in ga nismo več videli. Ta večer je bil res zabaven in precej novih rojakov smo spoznali. Plutovi so bili navdušeni, saj odkar so v Avstraliji, ata od leta 1926 in ostala družina od leta 1936, niso videli toliko Slovencev in Slovenk.

Pri Lennonsu v hotelu - v -papu- smo se večkrat moški ob sobotah srečevali in debatirali o politiki in Društvu. Ker ni bilo akademika med nami, smo ugibali, kako bi ustanovili društvo. Neko soboto popoldan je Stanko privlekel pravila iz žepa in vzkliknil: Društvo ni društvo brez pravil. To je res, smo pomislili. Prebral je pravila, ki so se

nam zdela zelo učena in uradna. Proti temu res ni kaj. V svojem »Slovenskem kotu« smo glasno obravnavali pravila. V drugem kotu hotela pa so Slovaki tudi precej glasno govorili. V ta pub je zahajalo več emigrantov - New Australians, kot pa Avstralcev.

Stanko Sivec tudi lepo poroča v svojem uvodnem članku Glas Planinke, julij 1964 ... Prvi družabni večer, na katerega smo bili povabljeni vsi takrat znani rojaki v Brisbanu, je bil prirejen dne 21. avgusta 1954. V dvorani (BAFS) 331 George St. nas je bilo zbranih 40 odraslih in otrok. Za ta prvi javni družabni večer gre v prvi vrsti priznanje pokojnemu Cirilu Vugi kot prvemu ustanovitelju tukajšnje slovenske skupnosti. Odbor je potem priredil še dva večera, od katerih je zadnje silvestrovanje najlepše uspelo. Zanimivo je tudi dejstvo, ki ga omenja urednik Glas Planinke v istem jubilejnem članku, da je že takrat visela slovenska zastava brez zvezde na vseh slovenskih prireditvah.

Jože Košorok nadaljuje v svojem poročilu: Dokler sem bil še sam in Lojzke, moje bodoče žene še nisem poznal, sem večkrat obiskoval Primožičeve in Purgarjeve v Roclea. V Parri pa sem obiskoval Stankota in Bety Smrdel. Stanko je igral na harmoniko in smo se večkrat odzvali vabilu na družabni večer, kjer je bil navzoč tudi Jože Čarman. Ob igranju harmonike smo tudi zapeli. Zabaval nas je tudi z novim magnetofonom ter posnemal petje in govore. To je bilo za ta čas nekaj novega, saj smo to reč nekateri prvokrat videli in preizkušali. Na moj predlog smo zbrali nekaj denarja, mislim, da nekaj čez tri funte in jih poslali v Sydney patru Pivku za Misli, katere je prevzel od patrov Bena Korbiča in p. Klavdija Okorna. Naročnina za Misli je bila takrat en funt.

Naslednje leto v oktobru 1956 smo imeli prvo slovensko sv. mašo v Brisbanu oz. v Queenslandu, in sicer v Marijini cerkvi Peel & Marivale St. Ker so Plutovi pred leti živeli ob mostu Gray St. Bridge so poznali župnika v tej fari v South Brisbanu. Prosili so ga, naj nam posodi cerkev, v kar je z veseljem privolil. Po maši smo ga povabili na čajanko, kjer se je seznanil s Slovenci, za katere še nikoli ni slišal, saj smo bili vsi Jugoslavs. Od takrat so še vedno slovenske maše v tej Marijini cerkvi. Patru Pivku sem pisal in ga povabil v imenu naše skupnosti, da smo pripravljeni za njegov prihod.

Janez Primožič nadaljuje v Okrožnici: Takratni odbor ni imel pravil in se je imenoval »Prireditveni odbor«. Dne 28. novembra 1954 je bil širši sestanek vseh tukajšnjih Slovencev z namenom, da se izvoli Upravni, nadzorni in kulturni odbor. Predsednik je postal Ciril Vuga. V teku leta se je priredilo tri uspešne družabne večere, dokler se ni na sestanku 12. 2. 1955 sklenilo, da se odbor razide, imovina razproda in preostala gotovina pokloni dobrodelnemu društvu. Preden se je Prireditveni odbor razšel, je bilo ustanovljeno novo Slovensko društvo pod imenom Planinka 23. januarja 1955; ustanovitelja sta bila dosedanja člana Stanko Sivec in Mirko Rakušček. Spisala so se pravila, katera je širši sestanek z dnem 11. 2. 1955 odobril s tričetrtine navzočih. Plačujoči člani so postali šele s prvim marcem ter naj bi bil to rojstni dan Planinke. Za predsednika je bil izvoljen Franc Grčman.

Vsi ti dragoceni zapiski o začetku slovenskega združenja na tem delu sveta so toliko bolj pomembni, ker izražajo močno željo po domači družbi. Če upoštevamo toliko zaprek naše male skupine - nepoznanih ljudi, ki so iskali svoje rojake med Jugoslavani in tu in tam na veliko veselje našli Slovence med njimi. Tragična doba komunizma v rodni domovini je ovirala združevanje in tudi delovanje naše skupnosti. Toda vseeno smo vzdržali. Zato se mi zdi primerno, da širša javnost spozna težave in uspehe združevanja.

SVETOVNI SLOVENSKI
KONGRES
AVSTRALSKA SLOVENSKA
KONFERENCA

in
SLOVENSKI NARODNI SVETI
VIC • NSW • SA • QLD • ACT
1 Charles Court Midura Vic 3500
Avstralija
tel. 61(0)6 291 84 26

SSK

Vključuje Konference po vsem svetu in se trudi za izboljšanje pogojev in zakonov za Slovence v izseljenstvu, zamejstvu in domovini.

SSK

Je slovenska organizacija, ki deluje po svojih Konferencah na vseh celinah sveta; je slovenska organizacija, kjer so vsi Slovenci enakovredni; je slovenska organizacija, ki prizna izseljencem pomembnost; je slovenska organizacija, ki še vedno zahteva spravo.

Konference

Predlagajo rešitev problemov Kongresu in vsemu slovenskemu občestvu. Brez Konferenc in Narodnih svetov je SSK brez vpliva.

Cilji ASK

Krepiti slovensko zavest med avstralskimi Slovenci.

Podpirati slovenske kulturne in družabne ustanove.

Podpirati slovensko šolstvo in lektorate.

Seznanjati avstralsko javnost z udejstvovanjem slovenskih priseljencev.

Podpirati kulturno in gospodarsko sodelovanje med Avstralijo in Slovenijo.

Področja ASK

Narodna politika in publiciteta; kultura in književnost; gospodarstvo; verska dejavnost; socialna vprašanja in zdravstvo; šolstvo in izobraževanje; šport in družabnost.

Sveti

Slovenski narodni sveti združujejo aktivne Slovence in so osnova ASK.

Sveti delujejo med rojaki, se zavzemajo za krajevne probleme in predlagajo rešitve Konferencam in Svetovnemu kongresu.

Dr. Marija Stanonik
Slovo od Traditiones

Čprav je zadnji čas izšlo kar nekaj del o (slovenski) identiteti, sem prepričana, da tukajšnji zbornik o njej ni odveč. Kljub pomisleku, da je trud zanj komaj smiseln.¹ Besede akademika pisatelje Alojza Rebule so mi v oporo, ko utemeljujem smisel in pomen odločitve za to témo: »Biti Slovenec: ... Danes mi je odnos do identitete merilo vsakršne veljavnosti ne toliko v politiki (tam je čakam najmanj), kolikor v kulturi: merilo ne samo kulturne veljave, ampak enostavno elementarnega talenta. Ne čutiti tega problema mi je enostavno pomanjkanje inteligence in občutljivosti. Če pa inteligence in občutljivosti le ne more zanikati, je to pomanjkanje nečesa še dragocenejšega - pristnosti.«²

Rubriko Razprav uvaja zemljepisna predstavitev prostora in njegovih posebnosti, ki »na stiku velikih evropskih pokrajinskih enot« (D. Perko) po svoje vplivajo ne le na njihovo rastlinsko odejo (M. Zupančič), ampak tudi na različne kulturološke procese, kot so npr. slovenska narečja (V. Smole).

Diahrono razsežnost tukajšnje tematike upoštevajo trije avtorji. V daljno preteklost segata razpravi s stališča mitologije (N. Mikhailov) in etimologije (A. Šivic-Dular), ki se ji s stališča onomastike pridružuje J. Keber. Sem sodita tudi dve razpravi o udih Mohorjeve družbe v 19. stoletju doma (F. Jakopin) in pri naših izseljencih v ZDA (A. Vovko).

Posebno hvalevredni sta razpravi (M. Križman, L. Bokal) o jezikovnih interferencah Slovencev v stiku z drugojezičnimi prebivalci, saj je jezik najobčutljivejši seizmograf vsaktere prepoznavnosti.

Najobsežnejši je razdelek iz izrecno družboslovno problematiko. Etnološka publicistika še vedno boleha za pomanjkanjem teoretične refleksije, zato sta dva teoretična članka (J. Makarovič, A. Nečak-Lük) tu vsekakor dobro znamenje, kakor tudi naslednji (J. Juhant, J. Toporišič, D. J. Ovsec, R. Muršič, M. Ravnik), ki sicer zgodovinsko snov interpretirajo z dobro podkovanimi teoretičnimi izhodišči. Njihova skupna lastnost je,

---

¹ Marta Koren, tajnica uredništva, Ljubljana, 14. 11. 1997: Kaj pa je to? Najin prispevek je le kapljica v morje ... Kaj pa tisti, ki so odgovorni za vedra? (ali za potoke).

² Alojz Rebula, Nocoj bi zaslužil nekaj zvezd, v: Delo, Sobotna priloga 39, 22. nov. 1997, 38.

da vprašanje identitete zanje ni statistika, ampak dinamičen proces razmerij v posameznih družbenih plasteh. V špico tukajšnje problematike sodita dve literarnozgodovinski raziskavi (T. Kermauner, J. Pogačnik), ki na podlagi ene od literarnih zvrsti (dramatika) in končno zgolj enega samega literarnega dela (Cankar, Hlapci) odkrivata lastnosti slovenske drugačnosti.

V rubriko Gradivo so uvrščeni članki³ o konkretnih vprašanih slovenske zamejske in izseljenske problematike: na Hrvaškem (M. Kropelj), Koroškem v Avstriji (T. Domej), v Porabju na Madžarskem (M. Kozar-Mukič), na Tržaškem v Italiji (P. Rustja). Slovenske izseljence zastopata A. Bernard in J. Plevnik, drugače pišejo o njih še N. Sulič, Z. Žigon in B. Čebulj-Sajko. Slovence iz republik bivše Jugoslavije zastopa v tem razdelku D. Murko.

Izredno tehtna je tokrat rubrika Razgledi z orisom terenskega dela v Kanalski dolini (R. Dapit), osebnimi skušnjami o zamejskem šolstvu v Italiji (C. Tavčar, Ž. Gruden) in izseljenstvu (E. Škulj), poročilom o mednarodnem srečanju na to témo in poglobljenimi ocenami (V. Smole, H. Ložar-Podlogar, S. Granda). Zaznamovana je tudi petdesetletnica Komisije, ki je bila povod za ustanovitev Inštituta za slovensko narodopisje pri tedanji SAZU v Ljubljani.

Tudi knjižne ocene in poročila so tematsko ubrana (A. Vovko, S. Stergaršek, S. Drnovšek, M. Furlan, S. Novak-Lukanovič, M. Ravnik, S. Horvat).⁵

Posebna pridobitev tukajšnje številke Traditiones so strnjene predstavitve šestnajstih ustanov, kar je približno polovica vseh, ki se trudijo za ohranjanje slovenskega jezika in kulture, identitete sploh v našem zamejstvu in med našimi rojaki po svetu.

Moja velika želja je bila, da bi v tukajšnjih Traditiones dobila svoj prostor vsaka slovenska pokrajina, ki jo po sili razmer, a v skladu z mednarodnimi konvencijami obravnavamo kot zamejsko. To se je skoraj⁶ posrečilo.⁷ Naštejmo njihova klasična imena: Tržaško, Beneška Slovenija, Rezija, Kanalska dolina v Italiji, Koroška v Avstriji, Porabje na Madžarskem, porečje Kolpe in Čabranke in Istra na Hrvaškem. Prav tako imajo svoj članek tudi Slovenci na treh celinah kot klasičnih področjih slovenskega izseljenstva v 19. in 20. stoletju: Severna in Južna Amerika in Avstralija, medtem ko so za

³ Nekateri od člankov na sugestijo recenzentov.

⁴ Žal je moral izpasti članek Duše Krnel-Umek, ker ga je vmes že objavila tudi v Novi reviji. Prim. Vprašanje slovenske nacionalne identitete v Istri, Nova revija 16, št. 187/188, 1997, 210-223.

⁵ Na tem mestu se iskreno zahvaljujem dr. Tonetu Cevcu, predstojniku Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in odgovornemu uredniku tokratne številke Traditiones, da je preskrbel za njihov izid dodatna sredstva. Vendar sem bila, žal, dobesedno primorana zaradi velike finančne stiske zadnji hip odložiti objavo naslednjih že uredniško pripravljenih in celo postavljenih razprav in člankov: M. M. Kerimova, Slovenija i Slovenci v trudah A. N. Haruzina i V. N. Haruzinoj; M. Ramšak, Identiteta evropskih etnoloških enciklopedičnih del in slovenski prispevek k temu, ki segata daleč čez narodne meje. Tukajšnja téma bo prikrajšana tudi za pomemben vidik preučevanja vsakršne identitete, ker je odložena razprava Marije Jež: Poimenovalni tipi kot identifikacijski dejavnik slovenskega jezikovnega prostora.

Manjka kompletna rubrika Zgodovina. V času, ki je bilo za slovensko narodno identiteto izredno kočljivo, je prav njej v prid nastalo Narodopisje Slovencev. A. Ložar-Podlogar jeposkrbela v svojem prispevku, da bo odslej o njegovem nastanku manj ugibanj in več dejstev. Tridesetletnice obstoja radijskih oddaj Slovenska zemlja in pesmi in besedi se je spomnila njena dolgoletna urednica Jasna Vidakovič. Prav tako je izpadla kompletna rubrika Obletnice in nekrologi: Branislava Sušnik Ivan Sedej, spomnili bi se tudi stoletnice smrti Matije Valjavca. V rubriki Razgledi obžalujem članka T. Ložarja, Kanadski Slovenec o svojem slovenstvu in A. Bernard, Pogled na temelje mojega jezika. Prav tako je bilo iz istega vzroka odloženih devet knjižnih poročil in ocen.

⁶ Če bi iz italijanskega zamejstva ne manjkala Goriška.

⁷ Čeprav simbolično (le s poročilom ali knjižno oceno).

svojo navzočnost v zborniku prikrajšani Slovenci, ki so posejani po Afriki in Aziji, pretežno kot misijonarji.

Seveda bi vprašanja tukajšnjih Traditiones zaslužila vsaj tri zvezke: a) o identiteti slovenskega naroda z lastno državo; b) slovensko zamejstvo; c) slovensko izseljenstvo. Prednost v enem zvezku zbrane snovi pa je, da daje bolj živo čutiti medsebojno povezanost vseh »treh Slovenij« in prepletenost njihove problematike.

Tako kot prejšnji letniki (Traditiones 23 - Naš živi jezik, 1994, Traditiones 24 - Slovstvena folklor, 1995, Traditiones 25 - Besede in reči, 1996, je tudi pričujoča številka Traditiones 26 - Res Slovenica - Quo vadis? zasnovana interdisciplinarno. V želji po uresničitvi zamisli o predstavitvi naslovne problematike z različnih zornih kotov so bili povabljeni k sodelovanju člani II. razreda SAZU in sodelavci vseh ustreznih Inštitutov pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani, pa tudi vrsta drugih avtorjev, ki se z razpisano tematiko srečujejo pri svojem znanstvenem in strokovnem delu ali se jih njena vprašanja dotikajo na lastni koži.

Tako naj bi obdelava posameznih tém dosegla čim višjo raven, po drugi strani pa tudi kar največjo avtentičnost.

Kaj naj rečem za slovo? Boli me, da je del etnološke srenje razpisane teme za Traditiones 23–26 sprejel tako hladno in z odporom. Saj gre za bistvena vprašanja, nad katerimi bi se moral zamisliti vsak slovenski izobraženec, humanističnega profila še toliko bolj. Etnolog pa sploh!

Iskreno se zahvaljujem vsem, ki so se odzvali prošnji za sodelovanje in s tem izkazali zaupanje predstavljenemu uredniškemu konceptu. Hvala gg. Marti Koren, tajnici uredništva, mag. Andreji Žele,⁸ lektorici in višjemu strokovnemu sodelavcu Dušanu Merharju, v referatu za tisk pri SAZU, za vestno in složno sodelovanje. Brez njihove delovne ubranosti in tovariške naklonjenosti bi v tukajšnji zadolžitvi že zdavnaj omagala. Večkrat nisem več vedela, ali sem dolžna biti urednica ali uradnica. Marsikdaj mi je bilo žal, da sem popustila pritisku, naj sprejem urejanje inštitutskega zbornika, kakor je bilo prej, žal tudi tistim, ki so mi to naložili. Vsako glasilo nosi hote ali nehote tudi pečat urednika. Tudi Traditiones 23–26. Veselim se jih, saj si kljub nasprotnemu mnenju⁹ drznem upati, da vsebinsko niso slabše kot prejšnji letniki. Poleg tega bi sama nikdar ne mogla uresničiti zastavljenega načrta s temami, o katerih sem pogosto razmišljala in zdaj vse skupaj sestavljajo zaokroženo celoto.

Za konec dodajam še bistveni del mojega diskusijskega prispevka za posvetovanje o slovenski nekomercialni periodiki 5. 3. 1997:

Zavest o pomembnosti omenjene periodike je dovolj živa, saj o tem priča njena številčnost, vendar ta zavest ni ustrezno razvrščena. Na eni strani krčevit napor za možnost objavljanja, na drugi pa pogosto veliko premajhna odzivnost naslovnikov posamezne publikacije. Že pred leti je eden od urednikov ene od znanstvenih revij izjavil, da povprečno prebereta vsak članek v reviji 1,5 bralca: avtor in urednik. To ironično opazko je treba vzeti z nekaj rezerve v zavesti, da znanstvene objave delujejo na daljši rok. Koristno je, da ima posamezna stroka več revij različnih ravni, saj s tem daje možnost za uvajanje strokovnemu naraščanju in trud za kakovost člankov, včasih pa se zdi, da obstaja z njimi tudi neke vrste zasičenost in prihajajo na dan tudi nedode-

⁸ Andreja je vsa štiri leta svoje delo opravljala za minimalno plačilo, večinoma pa kar zastonj.

⁹ Prim. M. Matičetov, Traditiones 25, 1996, 14–15.

lani (premalo zreli). Predvsem je treba v vsaki stroki posebej gojiti ustrezno slovensko terminologijo in tekoče jezikovno izražanje, a ne v smislu dolžnosti, ampak pravice in veselja, da nam je to dano. Kot se vsak posameznik trudi za čim lepše stanovanje, bi bilo prav, da bi bilo tudi (jezikovno) okolje njegovega intelektualnega delovanja čim bolj urejeno in duhovno krepko.

Z objavami v tujem jeziku (praviloma angleščina) na domačih tleh postajamo kolonija v lastni državi. Ni še preteklo sto let, ko smo bili podrejeni cesarskemu nemškemu Dunaju, ni še preteklo deset let, ko smo bili podrejeni -zajedničkemu-srbohrvaškemu Beogradu, in zdaj na vrat na nos skačemo v naročje merkantilni angleščini. Če to počno parvenijski ljubljanski trgovci vsake baže, naj jim znanost - cvet narodovega duha! - slepo sledi? Prepričana sem, da ni tolikšnega dobička od objave v angleščini v domači reviji, kolikršna je škoda. S tem se slabi odgovornost za razvijanje domačega strokovnega izražanja, berejo jih pa tako spet le domači strokovnjaki. Strinjam pa se, da je ob koncu slovensko pisanih razprav kakovosten primerno dolg povzetek v tujem jeziku. Premisliti bi tudi morali, ali naj bi vsake toliko časa, na primer vsakih pet let, izdali zbornik zares dobrih domačih člankov v tujem jeziku, predvsem takih, ki bi utegnili imeti pomen tudi v tujem okolju. To je seveda precej odvisno od tega, za katero stroko gre. Če že gre za objavo v tujem jeziku, je primerneje dajati prednost objavam v tuji periodiki. Manj stane, odmevnost je večja in selekcija ustrežnejša. Tukajšnje razmišljanje se praviloma nanaša bolj na stroke, ki se navezujejo na slovensko istovetnost, saj nima vpogleda v druge, vendar je ravno pri njih še toliko bolj pomembno gojiti jezikovno samostojnost, saj jih samo ta in ne tudi predmet sam umešča v slovensko duhovno kulturo.

Recenzije. V našem okolju, ko ni prave konkurenčnosti za posamezne specializacije, so anonimne recenzije le umetna institucija. Saj se da prav dobro sklepati, kdo je kaj dobil v roke, četudi ne bo podpisan. Dober neposreden pogovor je lahko strokovno bolj koristen in osebnostno zdrav. V slovenskih razmerah pa sploh, ko vlada tolikšno nezaupanje in prehitro natolcevanje. Kaj naj se v recenzijah upošteva: ustreznost izvajanja napovedanemu naslovu, logična predstavitev problema in njegovo razvijanje, ustrezna uporaba virov in strokovne literature (citiranje), novi izsledki, v danih primerih poznavanje predzgodovine problema, ne nazadnje, ampak stalno: lep, skrben jezik, precizno izražanje, skrbna terminologija.

Honorarji. Spodobilo bi se jih obdržati, vsaj simbolično. Mladim v spodbudo, saj nimajo ne vem kakšnih plač. Drugi pa tudi praviloma pišemo članke daleč čez meje svojega rednega delovnega časa. Z njimi bi dobili povrnjene vsaj materialne stroške.

Na koncu še v premislek, ali se ne dela krivica avtorjem humanističnih strok, da se tudi od njih zahteva kot kriterij za napredovanje ipd. citiranost v mednarodnih bazah podatkov, ko pa je težišče njihovega poslanstva ravno na domačih tleh. Tudi odzivnost na slovenskih tleh je lahko varljiva, to marsikdaj prej vodi v populizem kot v zahtevno, v globino usmerjeno znanstveno delo, odmaknjeno vsakdanjemu hrupu slave in trgovine.

Vsem bralcem veliko ustvarjalnega zanosa in vztrajne marljivosti!

SODELAVCI TEGA ZBORNIKA - Collaboratores huius voluminis

Antonija BERNARD, dr., univ. prof., Institut national des langues et civilisations orientales, 75343, Paris Cedex 07, 2, rue de Lille, Francija

Ljudmila BOKAL, prof. slovenskega jezika s književnostjo, strokovna sodelavka s specializacijo, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Breda ČEBULJ-SAJKO, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Roberto DAPIT, mag., lektor, Oddelek za romanske jezike Filozofske fakultete, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

Teodor DOMEJ, dr., strokovni nadzornik za Slovensko gimnazijo in za slovenski pouk na višjih in srednjih šolah na Koroškem, Deželni šolski svet za Koroško, 10. Oktober Strasse 24, A-9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

Stanka DRNOVŠEK, dipl. etnologinja, strokovna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Metka FURLAN, dr., višja strokovna sodelavka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Stane GRANDA, dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za zgodovino Milka Kosa ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Živa GRUDEN, dipl. etnologinja, Študijski center "Nediža" - Centro studi "Nediža", Via Azzida, San Pietro al Natisone (Ud.), Italija

Sonja HORVAT, mag., strokovna sodelavka s specializacijo, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Franc JAKOPIN, redni član SAZU, dr., univ. prof., znanstveni svetnik, 1000 Ljubljana, Vodnikova 4

Janez JUHANT, dr., univ. prof., dekan Teološke fakultete, 1000 Ljubljana, Poljanska 4

Janez KEBER, prof. slovenskega in ruskega jezika s književnostjo, samostojni strokovni sodelavec, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Taras KERMAUNER, dr., redni član SAZU, 1000 Ljubljana, Jamova 75

Marija KOZAR-MUKIČ, dipl. etnologinja, kustodinja, Savaria Múzeum, 9700 Szombathely Pf. 14, Madžarska

Mirko KRIŽMAN, dr., univ. prof., Pedagoška fakulteta Maribor, 2000 Maribor, Koroška cesta 160

Monika KROPEJ, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Helena LOŽAR-PODLOGAR, mag., strokovna sodelavka s specializacijo, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Jan MAKAROVIC, dr., univ. prof., Fakulteta za družbene vede, 1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

Nikolai MIKHAILOV, dr., docent, Università degli studi di Pisa, Dipartimento di linguistica, già Istituto di lingua e letteratura russa, Via della Faggiola 2, 56100 Pisa, Italija

Dragutin MURKO, prof., 71000 Sarajevo, Kalemova ul. 19, BiH

Rajko MURŠIČ, dipl. etnolog, asistent-stažist, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 1000 Ljubljana, Zavetiška 5

Albina NEČAK LÜK, dr., izr. prof., znanstvena svetnica, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

- Sonja NOVAK LUKANOVIĆ, mag., višja raziskovalka z magisterijem, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26
- Damjan OVSEC, dipl. etnolog, 1000 Ljubljana, Župančičeva 12
- Drago PERKO, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za geografijo ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Jože PLEVNİK, dr., D. J., Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ontario, M4Y 2R5 Kanada
- Jože POGAČNIK, redni član SAZU, dr., univ. prof., 2000 MARIBOR, Koroška 118
- Mojca RAVNIK, dr., strokovna sodelavka s specializacijo, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Peter RUSTJA, mag., Via Zanella 103, 34127 Trst, Italija
- Vera SMOLE, dr., docentka, znanstvena sodelavka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Marija STANONIK, dr., docentka, višja raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Sonja STERGARŠEK, prof. angleškega in francoskega jezika s književnostjo, višja bibliotekarka, Inštitut za literature ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Nives SULIČ-DULAR, diplomirana etnologinja, 1000 Ljubljana, Majde Vrhovnikove 24
- Polona ŠEGA, dipl. etnologinja, mlada raziskovalka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Alenka ŠIVIC-DULAR, dr., univ. prof., Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
- Edo ŠKULJ, dr., višji znanstveni sodelavec, Teološka fakulteta, 1000 Ljubljana, Poljanska 4
- Zora TAVČAR, upok. prof. slovenskega jezika s književnostjo, 1434 Loka pri Zidanem Mostu 42
- Jože TOPORIŠIČ, redni član SAZU, dr., upok. univ. prof., 1000 Ljubljana, Šarhova 18
- Andrej VOVKO, dr., direktor, Slovenski šolski muzej, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 1
- Mitja ZUPANČIČ, dr., redni član SAZU, znanstveni svetnik, Inštitut za biologijo ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5
- Zora ŽAGAR, dipl. etnologinja, višja kustodinja, Pomorski muzej Sergej Mašera, 6330 Piran, Cankarjevo nabrežje 3
- Zvone ŽIGON, dipl. novinar, mladi raziskovalec-asistent, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Povzetke so prevedli:

Mojca MAJCEN

Sonja STERGARŠEK

ter nekateri avtorji sami.

Po en prispevek sta *lektorirala* Milena HAJNŠEK-HOLZ in Silvo TORKAR.

Za znanstveno vsebino svojega prispevka odgovarja vsak avtor sam.

Navodila sodelavcem zbornika TRADITIONES

TRADITIONES objavljajo le izvirna, še neobjavljena dela. Avtor odgovarja za vse trditve, ki jih v prispevku navaja; pri raziskovanju in pri pisanju članka mora upoštevati etična načela.

Dolžina razprave naj ne presega dveh avtorskih pol (32 strani, tj. 60.000 znakov - s tabelami, slikami in literaturo vred), zapisa 10 strani, ocene ali poročila 4 strani. Slovenski povzetek naj ne bo daljši od treh strani; avtor uredniku sporoči zaželeni jezik za prevod. V tujih jezikih napisane razprave imajo povzetek v slovenščini. Pred razpravo naj bo kratek izvleček (abstrakt).

Spremni dopis k članku naj vsebuje: naslov dela, ime in priimek avtorja z natančnim strokovnim in akademskim nazivom, popoln naslov ustanove, v kateri dela, in naslov, kamor naj pridejo korekture; izjavo, da poslano besedilo ali katerikoli del besedila (razen povzetka) ni bilo poslano v objavo nikomur drugemu; potrebna pisna dovoljenja založb, ki imajo avtorske pravice za ponatis slik, shem ali tabel.

Posebni znaki naj bodo označeni z barvnim svinčnikom, ob robu pa razločno izrisani. Daljši navedki (nad 5 vrstic) naj bodo z odstavkom ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne).

Literatura: Vsako trditev, dognanje ali misel drugih je potrebno potrditi z referenco. Možna sta dva načina:

– med besedilom, npr. (Krek 1887: 569), v seznamu literature pa:

Krek, G. 1887: *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz.

– v opombi. V opombah so enote bibliografske navedbe ločene med seboj z vejicami. Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Pri nadaljnjem navajanju istega dela uporabljamo naslednji način.

¹ France Kotnik, *Pregled slovenskega narodopisja*, v: *Narodopisje Slovencev I*, Ljubljana 1944, 21-52.

² Kotnik, *Pregled...*, 42.

Besedilo opombe naj bo v članku (pri tipkopisu) takoj za mestom, ki ga pojasnjuje, vendar z odstavkom ločeno od drugega besedila: zaporedna številka opombe stoji stično za ločili, ki sledijo temu mestu.

Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1965a, 1965b.

Tipkopis: Avtorji, ki pišejo besedila s pomočjo PC kompatibilnega računalnika, naj jih pošljejo uredništvu na 5^{1/4} ali 3^{1/2} inčnih disketah skupaj z izpisom. Besedila naj bodo shranjena v ASCII kodi.

Slikovni material avtor priloži na posebnih listih, vsako sliko s svojo številko, v rokopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi. Fotografije morajo biti kvalitetne. Risbe morajo biti risane s črnim tušem na bel trd papir. Pri velikosti je potrebno upoštevati, da bodo v zborniku pomanjšane na širino stolpca (130 mm). Morebitno besedilo na sliki mora biti izpisano z letraset črkami.

Vsak članek daje uredništvo v strokovno recenzijo in jezikovno lekturo. Po končanem redakcijskem postopku, recenziji in lektoriranju vrnemo prispevek avtorju, da popravke odobri, upošteva in oskrbi čistopis, ki ga vrne s popravljenim prvotnim izvirnikom.

Avtor dobi v korekturo prvi izpis, da na njem označi vse tiskarske pomote. Pri tem in pri prečrkovanju tujih pisav se drži pravil Slovenskega pravopisa 1990. Spreminjanja

besedila ob tej priliki uredništvo ne bo upoštevalo. Korekture je potrebno vrniti v treh dneh, sicer uredništvo meni, da avtor nima pripomb.

Ob izidu dobi avtor 1 izvod zbornika in 20 separatov svojega prispevka. Za poročilo ali oceno dobi avtor najmanj 2 separata.

Rokopisov in slikovnega materiala uredništvo ne vrača. Prispevke oddajte ali pošljite na naslov:

Uredništvo TRADITIONES, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 3-5, Ljubljana. Dovoljenje za ponatis slik, objavljenih v TRADITIONES, je potrebno zaprositi pri uredništvu.